ANALELE ŞTIINŢIFICE

ALE

UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA“ DIN IAȘI

(SERIE NOUĂ)

SECŢIUNEA III

(Ştiinţe sociale)

TOMUL VI, ANUL 1960

FASC. 2

SUPLIMENT

Lucrările sesiunii ştiinţifice jubiliare, ţinută cu ocazia centenarului Universităţii între 28 şi 30 octombrie 1960

ANALELE ŞTIINŢIFICE

ALE

UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA"
DIN IAȘI

(SERIE NOUĂ)

SECŢIUNEA III

(Ştiinţe sociale)

TOMUL VI, ANUL 1960

FASC. 2

SUPLIMENT

Lucrările sesiunii ştiinţifice jubiliare, ţinută cu ocazia centenarului Universităţii între 28 şi 30 octombrie 1960



ANALELE ŞTIINŢIFICE ALE UNIVERSITĂŢII
„AL. I. CUZA" — IAŞI
TOMUL VI, s. III, Fasc. 2 (Supliment) 1960

LUCRĂRILE SESIUNII ŞTIINŢIFICE JUBILIARE
DIN 28 — 30 OCTOMBRIE 1960

SUMAR

Pag.

УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ ЯССКОГО УНИВЕРСИТЕТА
ИМЕНИ „АЛ. И. КУЗЫ"

Том VI, отд. III, вып. 2 (Приложение) 1960 г.

РАБОТЫ ЮБИЛЕЙНОЙ НАУЧНОЙ СЕССИИ ОТ 28—30 ОКТЯБРЯ 1960 г.

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

ANNALES SCIENTIFIQUES DE L'UNIVERSITÉ
„AL. I. CUZA" — JASSY

TOME VI-ème, s. III., Fasc. 2 (Supplément) 1960

TRAVAUX DE LA SESSION SCIENTIFIQUE JUBILAIRE
DE 28—30 OCTOBRE 1960

SOMMAIRE

Pages

ȘCOALA FILOLOGICĂ IEȘEANĂ

DE

IORGU IORDAN

Universitatea „C. I Parhon", București

Comunicarea de față trebuie considerată, înainte de toate, drept un omagiu de recunoștință și admirație pentru Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din partea unui fost student și profesor al ei. În același timp, dată fiind legătura firească dintre generații, indiferent dacă reprezentanții lor au o formație identică sau măcar asemănătoare, aceste sentimente ale mele se adresează și unor figuri fruntașe ale culturii moldovenești, care, prin activitatea lor, nu numai au contribuit la dezvoltarea normală, progresivă a limbii noastre naționale, ci au și pregătit atmosfera pentru apariția unei școli filologice, adică a unor oameni cu preocupări strict științifice în domeniul filologiei. Încă o precizare necesară, care este, de fapt, o concluzie implicită a celor deja spuse. Fiind vorba de un omagiu adus cu prilejul unei festivități, mă voi opri numai (sau aproape numai) asupra aspectelor pozitive ale muncii desfășurate de către reprezentanții școlii filologice ieșene. Aceasta înseamnă că comunicarea mea va prezenta succint faptele mai importante, cunoscute, în general, chiar și oamenilor din afara specialității noastre, precum și unele aprecieri menite să scoată în evidență meritele personalităților de care mă voi ocupa.

Iașii au jucat, de-a lungul secolului trecut, un rol covîrșitor în viața culturală a poporului nostru. Cu deosebire interesant pentru tema prezentei comunicări mi se pare faptul că exponenții de seamă ai culturii ieșene (și moldovenești în general) din secolul amintit, au lucrat, cu rezultate strălucite, tocmai în domeniul filologiei, înțelegînd, de astă dată, prin acest termen, și literatura. Între conținutul unei opere literare și expresia ei, care este limba, există o legătură indisolubilă, ceea ce duce la un fel de influență reciprocă, în sensul că un conținut valoros îmbracă, aș zice, prin forța lucrurilor o haină lingvistică de aceeași valoare, după cum și stăpînirea desăvîrșită a limbii poate determina o creștere calitativă a conținutului, supus necontenit unei prelucrări artistice.

Generația de scriitori ieșeni din preajma anului revoluționar 1848 s-a găsit pusă în fața unor probleme care cereau o rezolvare simultană pe plan literar și pe plan lingvistic. Soluția era identică, în ce privește spiritul, adică direcția în care urma să se desfășoare activitatea lor: conținut național exprimat într-o formă corespunzătoare. Astfel au luat naștere opere literare cu subiecte din viața adevărată, actuală și trecută a poporului, scrise într-o limbă care îndeplinea și ea condițiile unei mari autenticități.

Problemele lingvistice au deșteptat interesul unora dintre reprezentanții culturii moldovenești de la 1840—1848 și sub aspectul teoretic. Este vorba de Alecu Russo și Vasile Alecsandri. Cel dintîi a fost un teoretician în sensul cel mai exigent al cuvîntului. Fără să fi avut o pregătire lingvistică propriu-zisă, Russo a dat dovadă, în întreaga sa activitate publicistică, de o înțelegere profundă și totodată justă, față de problemele limbii noastre naționale, așa cum se puneau ele atunci. Aceasta, grație unei serioase pregătiri filozofice și, mai ales, cunoașterii desăvîrșite a limbii populare. Alecsandri a fost prea puțin teoretician, deși unele chestiuni teoretice îl interesau de aproape; în schimb, el a izbutit, ca nimeni altul în vremea lui, să creeze, în operele sale literare, adevărate monumente de limbă romînească.

Amîndoi acești iluștri reprezentanți ai culturii noastre naționale au fost, aș zice, siliți să se preocupe de probleme lingvistice, din cauza curentelor nesănătoase, ivite unele încă de mai înainte, iar altele în vremea lor. Este vorba de diversele aspecte ale curentului latinist și de italienismul lui Eliade. Și Russo și Alecsandri și-au dat seama de primejdia pe care aceste curente o prezentau pentru unitatea noastră națională și de aceea au luat atitudine hotărîtă și curajoasă împotriva lor.

Multe dintre ideile exprimate de Russo în legătură cu aberațiile latiniste sînt valabile și astăzi. Iată cîteva, culese mai mult la întîmplare: „Să fim siguri că unde ne-a trebui un cuvînt, nevoia îl va iscodi, nu după sistema cutăruia sau cutăruia, dar după logica limbii, pe care nu o fac nici învățații, nici lexicoanele". „Cred că cea mai înțeleaptă limbă este limba care ajută pe om a-și tălmăci gîndul într-un chip ca toți ascultătorii să-l poată înțelege". „Dacă șefii nu vorbesc limba soldaților, dacă învățații și autorii nu scriu pentru popor, apoi de ce mai pierd vremea în vorbe și în scrieri neînțelese?". „Prin pedantism și pedantism antiromîn înțelegem iarăși cercarea de a împărți neamul în două limbi, cînd, dimpotrivă, încercările ar trebui țintite la înrudirea limbii obștești". „Cît de frumoase sînt sistemele și rodurile lor, sînt romîni nătîngi, convinși că o limbă, fie ea turcită, grecită, franțuzită și slavonită, cînd vorbește de neam și s-au născut cu el, cînd spune de trecutul, de patrie, și în fiecare cuvînt stă o tradiție istorică, o durere, o falã sau o simțire, e o limbă nepieritoare, și cu anevoie de a stîrpi". „Naționalitatea nu stă nici în gramatică, nici în rădăcine, nici în terminațiile unei limbi, dar în limba uzuală". „Poporul e un mare neolog, cînd îi face trebuință; el răstoarnă sistemele învățaților, cînd ele nu sînt întemeiate pe logică, și își formează o limbă curată, expresivă, armonioasă, căci îi place armonia".

Alecsandri, în calitatea sa de scriitor propriu-zis, a atacat problemele lingvistice din punct de vedere mai ales artistic, satirizînd, cu vervă, iz-

vorîtă dintr-un foarte ascuțit spirit de observație, aspectele ridicule ale limbii create și folosite de latiniști. Concepția lui nu diferă prin nimic de a lui Russo. La fel ca acesta, Alecsandri vede în „teoriile“ celor ce vroiau să schimbe limba un atentat împotriva unității naționale a romînilor, care trebuia combătut cu dîrzenie și prin toate mijloacele. Dintre acestea, el preferă pe cele literare, mai ales că latiniștii și italieniștii păcătuiau tot așa de grav și contra bunului simț, devenind astfel, fără a-și da seama, obiect de derîdere. În cele mai multe comedii ale sale, Alecsandri pune personajele ridiculizate de el din cauza ideilor social-politice să vorbească așa cum recomandau „reformatorii“ lingvisticii, bineînțeles cu exagerările cerute de natura operelor literare comice. Această îmbinare a două aspecte aparent diferite dovedește din partea lui Alecsandri o adîncă înțelegere a problemelor timpului, a unității desăvîrșite dintre concepția social-politică și cea lingvistică a contemporanilor săi.

Preocupările lui Alecsandri în legătură cu limba continuă vreme îndelungată, și nu numai în forma deja amintită. Crearea „Societății literare“, devenită curînd „Academia Romînă“, al cărei membru a fost încă de la început, a dat prilej acestui excelent cunoscător al vorbirii populare să participe la dezbaterile stîrnite de întocmirea *Dicționarului limbii romîne*, combătînd, alături de Odobescu, pe latiniști, încă puternici sub raportul numeric, cu aceeași înverșunare și cu același succes ca în comediile sale. Bineînțeles, armele satirei sînt și de astă dată puse în slujba acestei cauze de înalt ordin național, care însemnează apărarea limbii poporului, cum dovedește, între altele, admirabilul *Dicționar grotesc*[1]), scris cam în aceeași vreme cu *Prandiulu academicu* (1871) al lui O d o b e s c u.

În contrast cu cosmopolitismul de conținut al concepției sale în domeniul literaturii și al artei în general, Titu Maiorescu se manifestă, în ce privește problema limbii, ca un continuator al tradiției create de «Dacia literară», adică de generația de la 1840—1848. Cît timp a apărut la Iași, revista «Convorbiri literare» a publicat cîteva articole ale conducătorului ei principal, consacrate unor chestiuni lingvistice foarte actuale în acel moment, precum *Despre scrierea limbii romîne* (1866), *Limba romînă în*

1) Nu mă pot împiedica de a reproduce un pasaj, după mine, deosebit de semnificativ pentru aprecierea atitudinii „populare“ a lui Alecsandri față de limbă: „*-țiune*, vară-primare cu păcătosul *ciune*, însă o rudă șireată, care au escamotat tronul vărului său. Această terminare s-au furișat pe nesimțite în convorbirea romînă și au năvălit mai cu seamă în ziaristică și în elocvența parlamentară. Ea dă graiului o intonare țiuitoare, care produce în urechi o gîdilire nesuferită; prin urmare îi este cu neputință de a găsi calea inimii. În zadar un june *țiunist* ar căta să înduioșeze pe îngerul adorării sale, zicîndu-i cu glas tremurător: Ah! doamnă, *aparițiunea* d-voastră mă aduce într-o *emoțiune*. . . mă pătrunde de o *senzațiune*. . . mă pune într-o *confușiune*. . . cît nu pot să vă fac o *declarațiune* demnă de. . . etc., etc. . . . Camera deputaților și Senatul răsun adeseori de țiuituri și mai accentuate. De pildă: Domnilor! *Chestiunea* a dat loc la multe *discuțiuni* și la multe *interpelațiuni* asupra *interpretațiunii constituțiunii*. *Protestațiunile* majorității au produs adîncă *sensațiune* în sînul *reprezentațiunii* naționale și ele au cauzat frecvente *întreruptiuni* în *discuțiunea propozițiunii* ministeriale. . . etc., etc.“. («Convorbiri literare» III, 1869—1870, p. 175—176).

Simțul pentru limbă, atît de dezvoltat, al lui Alecsandri l-a ajutat să prevadă evoluția normală a formei acestui sufix, extrem de frecvent în limba noastră: lupta dintre forma lui „populară“ și cea „cultă“ (adică pedantă, deci ridiculă) trebuia să se termine, în majoritatea cazurilor, cu triumful celei dintîi, cum probează situația derivatelor respective din limba romînă actuală.

jurnalele din Austria (1868), *În contra direcției de astăzi* (1868). Ideile susținute în aceste articole nu diferă prin nimic esențial de ale lui Russo și Alecsandri: autorul lor combate, cu argumente științifice și de bun simț, latinismul (sub aspectele lui teoretic și practic) și pumnismul, apoi unele manifestări stilistice maladive, produs și acesta, cel puțin indirect, al atmosferei create de exagerările extremiștilor din domeniul lingvisticii.

Trebuie considerat ca ieșean și Alexandru Cihac, autorul cunoscutului *Dictionnaire d'étymologie daco-roumaine*, 2 volume, Francfort s/M. 1870, 1879, fiu al doctorului Iacob Cihac, originar din Austria, dar stabilit de tînăr la Iași, unde viitorul filolog a trăit el însuși multă vreme și a învățat limba romînă. De astă dată avem a face cu un specialist propriu-zis în domeniul disciplinei noastre. În ce privește concepția lingvistică, putem spune că Cihac seamănă cu toți cei amintiți pînă aici, în sensul că el are față de limbă aceeași atitudine obiectivă, pornind de la ideea că limba trebuie numai studiată, nu și schimbată, de către oameni. Asemănarea merge și mai departe. Fără să se fi amestecat (așa presupun eu, deși nu sînt absolut sigur, din lipsă de informație) în polemicile cu latiniștii, Cihac se va fi lăsat totuși influențat de ele, mai ales că studiul științific al limbii noastre îi furniza argumente împotriva latinomaniei. Fapt este că el acordă o foarte mare importanță elementului slav, ceea ce implică luarea unei atitudini și poate da (multora dintre contemporani chiar le-a dat) impresia unei minimalizări a elementului latinesc din vocabularul limbii romîne. Așa cred că se explică, cel puțin în bună măsură, punerea față în față, pe procentaje, a cuvintelor după originea lor cu rezultatul, impresionant și totodată curios, că cele latinești reprezintă de-abia 20%. Se cunosc răspunsul lui Hasdeu, direct și documentat, precum și aprecierile, făcute în același sens, ale diverșilor lingviști, care s-au ocupat de elementele alcătuitoare ale lexicului limbii noastre. De aceea mi se pare inutil a mă opri asupra lor. Țin numai să afirm că întocmirea celui dintîi dicționar etimologic științific (sau mai științific) al limbii romîne de către un savant care a trăit și, desigur, s-a format, cel puțin în largă măsură, la Iași nu este întîmplătoare, mai ales dacă luăm în considerație valorificarea, fie și oarecum exagerată, a materialului lexical nelatinesc: atitudinea contra latinismului a constituit, decenii de-a rîndul, o caracterizare exclusivă a spiritului critic moldovenesc (ca să folosesc formula lui Ibrăileanu), adică a centrului culturii moldovenești, care au fost Iașii.

Alt lingvist ieșean de origine străină, dar foarte atașat de limba noastră, pe care a studiat-o, cu dragoste și competență, vreme de peste o jumătate de secol, a fost H. Tiktin. Extrem de semnificativ pentru atmosfera spirituală a timpului mi se pare faptul că cea dintîi gramatică romînească[2]) științifică și cel dintîi dicționar istoric al limbii romîne[3]), așadar operele de bază ale lingvisticii naționale, care au constituit preocuparea de căpetenie (aș zice, chiar unică) a Academiei Romîne, sînt rodul muncii unui singur specialist, avînd drept limbă maternă alta decît romîna. Acestea sînt cele mai cunoscute lucrări ale lui Tiktin, dată fiind natura lor, care le face accesibile unui public mai larg, dar nu singurele.

---

2) *Gramatica romînă: I. Etimologia, II. Sintaxa*, Iași, 1891.
3) *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, București, 1895—1925.

Dintre celelalte, ţin să amintesc una foarte valoroasă, deşi puţin pusă la contribuţie de către specialiştii noştri, anume *Studien zur rumänischen Philologie. Erster Theil*, Leipzig 1884, unde sînt tratate, pe baza unui bogat material, cîteva probleme de fonetică istorică a limbii romîne cu o înţelegere profundă şi o interpretare convingătoare a faptelor cercetate.

Ultimul dintre predecesorii întemeietorului şcolii filologice ieşene este Alexandru Lambrior, primul lingvist romîn care s-a bucurat din timp de o pregătire ştiinţifică serioasă, ca elev al romaniştilor francezi, în frunte cu Gaston Paris. Din cauza morţii sale premature, precum şi a organizării învăţămîntului superior din ţara noastră, care avea, de pildă, catedre de filologie romanică [4]), de lingvistică generală etc., dar nu şi una de limbă romînă, Lambrior n-a putut da tot ce era el în stare să dea pentru lingvistica romînească, dacă ţinem seamă de capacitatea şi pregătirea lui într-adevăr excepţionale pentru condiţiile de atunci. El este inauguratorul pe baze strict ştiinţifice al studiilor de istorie a limbii romîne şi al celor de dialectologie romînească. Afară de metoda riguroasă pe care o aplică în cercetările sale, trebuie relevat mai cu seamă faptul că ia în consideraţie, ori de cîte ori i se pare necesar, situaţii similare din alte idiomuri romanice. Aceasta înseamnă că Lambrior prezintă evoluţia limbii romîne în cadrul istoriei celorlalte continuatoare ale latinei, spre deosebire de alţi lingvişti, de pildă, Hasdeu, care o izolau de restul Romaniei, înglobînd-o în rîndurile limbilor balcanice.

Ar mai fi de amintit atitudinea lui Lambrior în ce priveşte ortografia, problemă serioasă în vremea lui, cînd, sub influenţa încă puternică a latinismului defunct, concepţia etimologistă stăpînea, într-o măsură mai mare ori mai mică, toate spiritele. Tiktin, unul dintre campionii scrierii fonetice, se declară el însuşi continuator al „amicului" său Lambrior. De altfel trebuie amintit faptul, important pentru cunoaşterea atmosferei spirituale a epocii, că fonetismul ortografic a avut apărători frecvenţi nu numai printre specialiştii, ci şi printre oamenii de cultură ieşeni, iarăşi spre deosebire de contemporanii lor din celelalte părţi ale ţării (ca să nu mai vorbesc de ţinuturile de peste munţi), care erau adepţi ai etimologismului, camuflat adesea sub aparenţe „fonetiste".

Ţinînd seamă de meritele mari ale lui Lambrior în istoria filologiei romîneşti, precum şi de activitatea lui, limitată în timp, ca „profesor liber" la Universitatea din Iaşi, unde a ţinut o serie de lecţii pentru auditori benevoli (printre ei A. Philippide însuşi), putem spune, fără să ştirbim cu nimic dreptul acestuia din urmă de adevărat creator al şcolii filologice ieşene, că Lambrior a contribuit, într-o anumită măsură, la întemeierea acestei şcoli.

Alexandru Philippide s-a bucurat, în timpul pregătirii sale ştiinţifice, precum şi după aceea, de condiţii favorabile, care i-au permis să creeze ceea ce se numeşte în mod obişnuit o şcoală, să formeze, adică, un număr de elevi în sens strict, susţinători şi continuatori ai activităţii lui în domeniul filologiei romîneşti. Printre aceste condiţii, cea mai importantă, din punct de vedere practic, a fost înfiinţarea, pentru el, la 1 octombrie

4) La Iaşi, catedra respectivă corespundea actualei catedre de Literatură universală (cu predominarea literaturilor romanice).

1893 la Universitatea din Iaşi, a unei catedre pe care a ocupat-o pînă la sfîrşitul vieţii (1933) cu puţine şi neînsemnate întreruperi cauzate de boală. Aceasta înseamnă că au trecut prin mîinile lui de profesor 40 de generaţii de studenţi, bine pregătiţi, capabili cei mai mulţi să ducă învăţătura, căpătată de la dînsul, în liceele unde aveau să predea limba şi literatura romînă, iar alţii, destul de numeroşi, pasionaţi pentru munca ştiinţifică şi ajutaţi de împrejurări prielnice, să dezvolte această învăţătură prin forţele lor proprii, contribuind astfel la progresul disciplinei noastre şi la renumele şcolii ieşene, implicit şi al îndrumătorului lor.

Formaţia lui Philippide a fost aceea a unui filolog în sensul pe care îl avea acest termen în secolul al XIX-lea. Iată cum defineşte el însuşi filologia (la fel cu marea majoritate a contemporanilor şi a predecesorilor săi de pretutindeni): „Acea parte a Istoriei care are ca obiect de expunere viaţa omenească în toate manifestările sale". *(Introducere în istoria limbii şi literaturii romîne,* Iaşi 1888, p. 7). Aşadar, studiul limbii, al literaturii şi al tuturor manifestărilor de ordin intelectual din viaţa unui popor. Philippide a fost toată viaţa un filolog în acest sens. Îi era familiară orice ramură a ştiinţei filologice. Cunoştea foarte bine limbile şi literaturile clasice, pe care ar fi putut să le predea cu competenţa unui adevărat latinist şi elenist. De asemenea îi era familiară filologia romanică, socotită nu numai ca mijloc, de primul ordin, pentru adîncirea studiilor asupra limbii romîne, ci şi oarecum ca scop în sine, ca disciplină de sine stătătoare. Nu-i erau de loc străine nici domeniile legate, direct sau indirect, de filologia romînească, de pildă slavistica şi balcanologia, pentru a nu mai aminti disciplinele ajutătoare, cum sînt istoria, arheologia, etnografia etc.

În acest înţeles, filologul este, înainte de toate, un erudit. Philippide a posedat o erudiţie enormă şi extrem de variată, pe care n-o etala, dar o făcea simţită, pentru cititorii avizaţi, în lucrările sale, chiar şi (uneori mai ales) în cele mărunte. Altă calitate a filologului autentic este acribia, grija pentru exactitatea şi precizia informaţiei, atenţia de o potrivă de mare acordată ansamblului, ca şi detaliilor oricărei lucrări ştiinţifice, indiferent de natura şi de dimensiunile ei. Şi această însuşire ne întîmpină la tot pasul în cărţile şi studiile lui Philippide. Acribia implică muncă migăloasă, meditare prelungită, spirit critic ascuţit, pentru a selecta, din noianul de fapte culese în vederea rezolvării unei probleme, pe cele esenţiale, menite să aducă în mintea cititorului convingerea despre justeţea soluţiei propuse.

Creatorul şcolii filologice ieşene s-a format în vremea cînd lingvistica europeană era dominată de concepţia neogramaticilor. Aceasta înseamnă că a fost el însuşi un neogramatic, adică, în primul rînd, un partizan al legilor fonetice. Aspectul sonor al faptelor de limbă l-a preocupat nu numai în legătură cu regularitatea modificărilor suferite de sunete de-a lungul timpului, ci şi pentru cunoaşterea modului cum funcţionează organele articulatorii. Acest interes, care nu l-a părăsit nici o clipă, pentru fonetica descriptivă (sau fiziologia sunetelor, cum îi spunea el, la fel cu foarte mulţi specialişti de pe la sfîrşitul secolului trecut), se datoreşte, cu siguranţă, faptului (sau şi faptului) că la Universitatea din Halle a.S., unde şi-a desăvîrşit studiile (între 1888 şi 1890), a fost elevul marelui fone

tician german Eduard Sievers. Unul dintre cele patru cursuri pe care le ținea Philippide în mod regulat de-a lungul fiecărui trieniu academic era consacrat foneticii și constituia, aș putea spune, piatra de încercare a pregătirii studenților (deși dura un singur semestru).

Neogramaticii sau, cel puțin, unii dintre ei au abordat și alte probleme de ordin general. În fruntea lor stă Hermann P a u l, considerat, cu drept cuvînt, teoreticianul prin excelență al acestei școli lingvistice, grație, în special, cunoscutei sale cărți *Prinzipien der Sprachgeschichte* (prima ediție, Halle a.S., 1880). Philippide, care avea nu numai o bună pregătire filozofică, ci și o minte aptă de a înțelege chestiunile teoretice ale disciplinei noastre, s-a simțit puternic atras de această operă a lui H. Paul și, în 1894, publică, la Iași, o adaptare, foarte originală, a ei la fapte lingvistice romînești, sub titlul *Principii de istoria limbii*, destinată a servi ca introducere generală la un tratat de *Istorie a limbii romîne* (de aici, precizarea „volumul întîi") [5]). Această lucrare a fost primită mai mult decît favorabil (chiar în ce privește rezolvarea originală a unor chestiuni teoretice) de către reprezentanți cu autoritate în domeniul lingvisticii (W. Meyer-Lübke, Hermann Suchier, Theodor Gartner ș.a.) [6]).

Și ca profesor, Philippide acorda o mare atenție problemelor de lingvistică generală. Cartea amintită chiar acum o prezenta, în linii mari, la curs (un semestru întreg), transformîndu-i astfel conținutul în materie de examen. Mai tîrziu, a înlocuit-o printr-o *Introducere în știința limbii*, mult simplificată față de *Principii*, mai ales cu privire la faptele discutate, și de aceea ușor accesibilă studenților, dintre care unii, după ce ajungeau profesori în învățămîntul mediu, o foloseau la predarea gramaticii, cînd discutau chestiuni generale [7]). Așa se explică de ce absolvenții Facultății de Litere din Iași se prezentau la examenul de capacitate pentru ocuparea catedrelor de Limba romînă de la licee foarte bine pregătiți, distingîndu-se atît prin bogăția cunoștințelor, cît și prin interpretarea teoretică a faptelor.

Preocupările lui Philippide în legătură cu problemele de lingvistică generală apar în cele mai multe dintre lucrările lui. Trebuie citată, înainte de toate, *Originea romînilor* II, unde, sub forma unor ex-cursuri foarte dezvoltate, se analizează părerile diverșilor lingviști sau filozofi (K. Vossler, W. Meyer-Lübke, F. de Saussure, A. Meillet, W. Wundt etc.) cu privire la cauzele schimbărilor lingvistice. Discuția este extrem de interesantă, atît prin critica, foarte ascuțită, pe care o face teoriilor emise de autorii amintiți, cît și, mai ales, prin unele afirmații care îl apropie pe Philippide de concepția noastră actuală. De pildă: „. . .instrumentele pe care organele vorbirii le fac nu pot fi niciodată aceleași, mai întîi pentru că organele vorbirii înseși nu sînt aceleași de la un moment la altul (t o a t e

5) *Originea romînilor*, apărută 30 de ani mai tîrziu, este, de fapt realizarea, într-o formă, probabil diferită întru cîtva față de cea plănuită inițial, a acestui tratat.

6) Numai un savant romîn a crezut că trebuie să se. . . răfuiască pe această temă, cu Philippide, care nu-l socotise pregătit să ocupe o catedră universitară la vîrsta de 24 ani.

7 Acest curs, precum și cel de *Fiziologia sunetelor* erau obligatorii pentru toți studenții de la secțiile filologice.

lucrurile sînt într-o schimbare veşnică[8]) şi apoi pentru că, din aceeaşi pricină a veşniciei schimbări, nici instrumentele făcute de organele vorbirii nu pot fi aceleaşi de la un moment la altul". (*Op. cit.*, p. 281—282). „Şi tocmai aceasta-i cauza pentru care sunetul se schimbă, că anume articulaţia lui, instrumentul cu care el se produce, se schimbă în aceeaşi direcţie[9]), pînă ce devine un instrument nou, care produce un sunet cu alt timbru decît timbrul sunetului de mai înainte, ori în tot cazul un instrument care funcţionează altfel decît funcţionase pînă acum din punct de vedere al duratei vibraţiilor, al amplitudinii lor, al numărului lor în unitatea de timp, aşa că sunetul are altă durată, alt accent expirator, alt accent muzical decît avusese sunetul de mai înainte". (*Ibidem*, p. 282).

Analiza lucrărilor altora Philippide o făcea cu aceeaşi acribie filologică de care dădea dovadă în elaborarea propriilor sale lucrări. În plus, intervenea spiritul polemic, cînd numai ironic, cînd sever şi chiar violent, după caz, ceea ce contribuia la convingerea cititorului despre justeţea punctului său de vedere. Aceste calităţi, cu efecte stilistice remarcabile, se întîlnesc mai ales în polemicile propriu-zise, destul de numeroase (printre ele, unele, celebre, cu Hasdeu), apoi în cele aproape 200 de pagini de la sfîrşitul volumului I din *Originea romînilor*, unde trece în revistă părerile tuturor predecesorilor în problema de bază a acestei opere. O anumită tendinţă polemică se constată la mulţi dintre elevii lui Philippide, întreţinută, cred, nu numai prin exemplul maestrului lor, ci şi prin acela al intelectualităţii ieşene de pe vremuri, foarte viu ilustrat în «Viaţa romînească» de către G. Ibrăileanu.

Opera cea mai importantă a lui Philippide şi, de sigur, a întregii şcoli filologice create de dînsul este *Originea romînilor*. Aici se văd, îmbinate în chip armonios, toate calităţile de care am amintit mai înainte în legătură cu alte lucrări ale lui: eruditie largă şi temeinică (să se compare informaţiile, extrem de bogate şi de variate, scoase dintr-o serie nesfîrşită de izvoare), acribie desăvîrşită, analiză critică a ştirilor şi părerilor legate direct de tema tratată, argumentare logică a punctului de vedere propriu cu privire la diversele aspecte ale problemelor puse. Formaţia de filolog a lui Philippide, în sensul arătat mai sus (p. 6) al acestei noţiuni, se vădeşte mai cu seamă în această operă cu adevărat monumentală în toate privinţele. Ea dă la iveală şi altă calitate, la fel de preţioasă, poate mai preţioasă decît toate, fiindcă era, pe atunci, destul de rară şi, mai ales, fiindcă e veşnică: dragostea sinceră şi profundă pentru „eroul" cercetării sale ştiinţifice, care este poporul romîn, împreună cu limba lui. De aceea cred că *Originea romînilor* trebuie considerată ca o capodoperă a literaturii noastre filologice nu numai prin rezultatele obţinute, fie şi supuse, cum nu-i posibil altfel, unei revizuiri, ci şi, înainte de toate, prin caracterul ei naţional în cel mai curat înţeles al cuvîntului.

De la primul profesor universitar de filologie romînă din ţară, cele 40 de generaţii de studenţi au primit nu numai cunoştinţe bogate, exacte şi precise în domeniul istoriei limbii romîne, prezentată în cadrul larg al

8) Subliniat de mine.
9) Subliniat de mine.

lingvisticii romanice, al celei generale și al slavisticii (ca să amintesc pe cele mai importante dintre disciplinele ajutătoare), lucru foarte important din punct de vedere al purei specialități, ci și un îndemn continuu, nu prin vorbe, ci prin fapte, de respect nemărginit pentru muncă, pentru adevăr, pentru știință. A fost, fără îndoială, cel mai conștiincios și mai muncitor dintre toți profesorii pe care i-am cunoscut în decursul carierei mele didactice de o jumătate de secol.

Dintre elevii lui Philippide care, prin activitatea lor științifică, au contribuit în grade diferite la consolidarea școlii filologice ieșene, amintesc, în ordine aproximativ cronologică, pe următorii: V. Bogrea, C. Gălușcă, I. N. Popovici, G. Pascu, M. Costăchescu, Iorgu Iordan, T. Hotnog, D. Gafițanu, Gr. Scorpan, I. Șiadbei, G. Ivănescu. Primul, ajuns profesor de latină la Universitatea din Cluj, a lucrat, din punct de vedere științific, aproape exclusiv în domeniul filologiei și lingvisticii romînești, remarcîndu-se prin bogăția extraordinară a documentării și printr-o mare ingeniozitate în interpretarea faptelor. Ceilalți doi imediat următori au publicat, între altele, ediții de texte vechi romînești (Gălușcă o psaltire, Popovici, Cronica lui Ureche). G. Pascu a funcționat ani de-a rîndul ca profesor de Literatura romînă veche și dialectologie (catedră hibridă ca conținut) la Universitatea din Iași și, în ciuda hărniciei de care a dat dovadă tot timpul, n-a izbutit să lase literaturii noastre de specialitate decît colecții, e adevărat bogate, de material, explicat, de obicei, mecanic, fără vederi teoretice mai largi sau de ansamblu și fără o metodă cît de cît riguroasă. La aceste lipsuri de ordin strict științific s-au adăugat altele, de natură politică și etică, foarte grave, care au putut știrbi, într-o anumită măsură, dar numai în ochii răuvoitorilor, prestigiul școlii ieșene, mai ales că acest nefericit exemplar uman vorbea mereu în numele ei, ba se prezenta chiar ca șef al ei încă din vremea cînd mai trăia Philippide. M. Costăchescu s-a făcut cunoscut, în deosebi, prin publicarea, foarte îngrijită sub aspectul filologic, a unui mare număr de documente moldovenești din epoca anterioară domniei lui Ștefan cel Mare. Gr. Scorpan a știut să îmbine, cu rezultate interesante, filologia, în sens strict, și lingvistica, făcînd să intervină adesea în studiile sale și punctul de vedere stilistic. Despre ceilalți elevi ai lui Philippide, care sînt încă în viață și continuă să lucreze, nu mi se pare nici potrivit, nici necesar să vorbesc. Activitatea lor este cunoscută și celor mai tineri dintre dv., încît aprecierile mele, prin forța împrejurărilor, foarte sumare și, poate, întrucîtva subiective, nu v-ar putea ajuta la o înțelegere mai justă a contribuției lor la dezvoltarea studiilor de filologie și lingvistică romînească.

Și totuși se impune să fac o excepție, cu atît mai supărătoare, cu cît este vorba despre mine însumi. Am fost succesorul lui Philippide la catedra de Limba romînă (și dialectele ei, cum se chema pe vremea aceea), așadar continuatorul direct al lui, adică al școlii create de el. Deși ceea ce am spus ceva mai înainte despre elevii lui încă în viață este valabil și pentru cel ce vă vorbește, trebuie să mă opresc puțin asupra unei deosebiri, cea mai importantă, dintre mine și fostul meu profesor. În munca didactică și științifică a lui Philippide locul principal îl ocupau aspectele mai mult ori mai puțin vechi ale limbii noastre, predomina, deci, punctul de vedere strict istoric, pe cînd la mine greutatea cade pe limba contem-

porană, ceea ce implică folosirea metodei descriptive. Această deosebire, cu implicațiile ei inevitabile, a fost interpretată, cu intenții răuvoitoare, ca o „abatere" a mea de la linia școlii ieșene. Atașamentul față de o școală nu înseamnă respectarea rigidă a unor anumite norme, mai mult ori mai puțin formale, sau a preocupărilor întemeietorului ei, ci continuarea, în același spirit, a muncii științifice și, în măsura posibilului, a unui progres, prin introducerea unor elemente noi în concepție și în metodă. Sub acest raport mă consider (și m-am considerat totdeauna) un elev autentic al marelui învățat care a fost Alexandru Philippide: onest în folosirea mijloacelor pentru descoperirea adevărului, obiectiv în aprecierea faptelor și a oamenilor, conștient că prin ostenelile mele aduc un serviciu patriei.

Școala filologică ieșeană trăiește, nu numai în sensul că limba noastră națională continuă a fi studiată la Iași în cadrul catedrei de Limba romînă și al secției de lingvistică de la Institutul de istorie și filologie al Academiei R.P.R., ambele conduse de G. Istrate, elev indirect al lui Philippide, ci și prin spiritul în care se muncește. Realizările de pînă acum ale membrilor acestor două colective sînt vrednice de laudă și îndreptățesc cele mai optimiste așteptări în anii care urmează, datorită și pasiunii lor științifice și sprijinului nelimitat pe care îl primesc, la fel cu toți oamenii muncii, de la regimul nostru democrat-popular.

ЯССКАЯ ФИЛОЛОГИЧЕСКАЯ ШКОЛА

Краткое содержание

Филологическая деятельность в древней столице Молдовы началась довольно рано, во всяком случае до основания Ясского университета. Нельзя говорить пока о собственно научных исследованиях, так как для этого не было ещё благоприятных условий. Однако у Алеку Руссо, писателя и очеркиста, встречаются правильные теоретические идеи: он боролся против преувеличений латинистов, ссылаясь всегда на тот факт, что язык является творением народа и истории и, следовательно, не может быть изменён отдельными лицами. Василе Александри, замечательный знаток народного языка и сатирический писатель, в ряде своих комедий помог Алеку Руссо тем, что в них он создал комические персонажи, речь которых напоминает латинизм эпохи.

Научная филологическая деятельность в Яссах начинается с Б. П. Хаждеу и, особенно с Александра Ламбриора, Х. Тиктина и Александра Филиппиде. Последний способствовал больше всего основанию „школы" в Яссах, так как он преподавал в Ясском университете в течение 40 лет. Его ученики и ученики его учеников продолжали традицию во всё более благоприятных условиях с точки зрения материальной и моральной помощи, предоставленной государством. В настоящее время эта помощь неограничена, так как народно-демокраический строй поощрает всю научную и культурную деятельность, тезависимо от области ее проявления.

н

L'ÉCOLE PHILOLOGIQUE DE JASSY

Résumé

L'activité philologique dans l'ancienne capitale de la Moldavie a commencé assez tôt, en tous cas avant l'existence de l'Université. Il ne s'agit encore pas d'études strictement scientifiques, parce que les conditions n'en étaient pas favorables. Cependant le point de vue théorique était très juste chez A. Russo, écrivain et essayste, qui a combattu avec une rare verve les exagerations des „latinistes", en invoquant toujours le fait que la langue est une création du peuple et de l'histoire et, par conséquent, elle ne peut pas être modifiée par la volonté des individus. Russo a été aidé dans sa lutte par Vasile Alecsandri, admirable connaisseur de la langue populaire et écrivain satirique de premier ordre, dans une série de comédies, où apparaissent des personnages ridicules, dont la manière de parler rappelle le latinisme de l'époque.

C'est avec B. P. Hasdeu et surtout avec Alexandru Lambrior, H. Tiktin et Alexandru Philippide que commence l'activité philologique scientifique à Jassy. Le dernier a contribué dans le plus haut degré à la création d'une „école", grâce au fait qu'il a été professeur à l'Université pendant 40 ans. Ses élèves et les élèves de ceux-ci en ont continué la tradition dans des conditions de plus en plus favorables du point de vue de l'aide matériel et moral accordé par l'État. A présent cette aide ne connaît pas de restrictions, car notre régime de démocratie populaire encourage toute activité scientifique et culturelle, indifféremment du domaine ou elle s'exerce.

GRAMATICA LUI PĀṆINI

Elemente gramaticale, simboluri și formule sintactice

DE

TH. SIMENSCHY

Universitatea „Al. I. Cuza", Iași

În celebra sa gramatică, ***Aṣṭādhyāyī,*** **Pāṇini** tratează, în 192 de sutre, și despre sintaxă și anume:

1. *Sintaxa cazurilor* (c) în 112 sutre (**1,** *4*, 23—55; **2,** *3*, 1—73; **5,** *4*, 44—49). V. p. 11 urm.

2. *Sintaxa timpurilor și a modurilor* (tm) în 80 de sutre (**3,** *2*, 84, 105—127; **3,** *3*, 3—10, 13, 15, 131—168, 172—173, 175—176; **3,** *4*, 6—8, 69). V. p. 14 urm.

În cele ce urmează ne vom ocupa de unele aspecte ale acestei sintaxe și anume de elementele gramaticale, de simboluri și de formulele sintactice Acestea din urmă rezultă din structura sutrelor și din întrebuințările pe care le au cazurile.

I. *Elementele gramaticale*

Elementele gramaticale din sintaxa lui Pānini constau din una sau două silabe și indică sufixe; d.e.: *aka* = sufixul *-aka; kin* = suf. *-in*; etc. Elementele gramaticale conțin de asemenea sufixele caracteristice ale participiilor și infinitivelor; astfel ***kānac*** conține sufixul participiului perfect mediu ***-ānā; kvasu*** sufixul participiului perfect activ *-vas*; *tumun* sufixul infinitivului *-tum*; ș.a.m.d. Deci, elementele gramaticale exprimă și participiile și infinitivul. În schimb gerundivele (în *-ya*, *-tavya* și ***-anīya***) sînt exprimate printr-un simbol: ***kṛtya*** (v. p. 2).

Elementele gramaticale sînt tratate la fel ca substantivele, adică se pot declina și pot intra în compuse. D.e.: *tasi* (nom.) „sufixul *-tas*" (**5,** *4*, 44); *ktasya* (gen. sing.) „sufixul participiului trecut *-ta*" (**2,** 3, 67); *akenor* (gen. dual) „sufixele *-aka* și *-in*" (**2,** 3, 70); ș.a.m.d. Elementele gramaticale din *c* sînt următoarele:

aka (**2,** *3*, 79), sufixul *-aka*.
añcu (**2,** *3*, 29), sufixul *-añc*.
atas (**2,** *3*, 30). adverb în *-atas*.

āc (**2**, *3*, 29), adverb în *-ā*.
āhi (**2**, *3*, 29), adverb în *-āhi*.
in (**2**, *3*, 70), sufixul *-in*.
u (**2**, *3*, 69), sufixul *-u*.
uka (**2**, *3*, 69), sufixul *-uka*.
enap (**2**, *3*, 31), adverb în *-ena*.
kānac (**2**, *3*, 69), sufixul participial *-āná* al perfectului mediu.
ki (**2**, *3*, 69), sufixul *-i*.
kin (**2**, *3*, 69), sufixul *-in*.
kta (**2**, *3*, 67), sufixul participiului trecut *-ta*.
kvasu (**2**, *3*, 69), sufixul participiului perfect *-vas*.
tasi (**5**, *4*, 44), sufixul *-tas*.
tumun (**2**, *3*, 15), infinitivul în *-tum*.
trn (**2**, *3*, 69), sufixul *tr* la nomina agentis.
çatr (**2**, *3*, 69), sufixul participiului prezent activ *-at*.
çānac (**2**, *3*, 69), sufixul participiului prezent mediu *-āná*.

Dintre elementele gramaticale de mai sus se află în *tm* următoarele: *kānac* (**3**, *2*, 106), *kvasu* (3, 2, 107), *tumun* (**3**, *3*, 10, 158, 167), *çatr* (**3**, *2*, 124), *çānac* (**3**, *2*, 124).

II. *Simbolurile*

Formele cazuale: nominativ, acuzativ, instrumental etc. sînt exprimate prin numerale ordinale: ***prathamā, dvitīyā, trtīyā,*** etc.; iar formele personale: prezent, imperfect, optativ, etc. prin simboluri: ***lat, lañ, liñ*** etc. Toate formele stau la nominativ (v. p. 9), afară de cele indicate la p. 3.

Simbolurile constau dintr-o singură silabă, afară de *krtya* și de ***nisthā***. Ele sînt silabe convenționale pentru anumite categorii de forme, în primul rînd timpuri și moduri.

În c se află următoarele simboluri:
krt (**2**, *3*, 65), sufix nominal primar.
krtya (**2**, *3*, 71), sufixele gerundivului: *-ya*, *-tavya*, ***-anīya***.
ni (**1**, *4*, 52) (verb) cauzativ.
nisthā (**2**, *3*, 69), sufixele participiale: *-ta* și *-tavat*.
la (2, 3, 69): elementele gramaticale: *çatr*, ***çānac, kānac***, *kvasu*, *ki* și *kin*. Aceste elemente gramaticale înseamnă: *çatr:* sufixul participial *-at*; ***çānac:*** sufixul participiului prezent mediu ***-āná; kānac:*** sufixul participiului perfect mediu ***-āná***; *kvasu:* sufixul participiului perfect activ *-vas; ki:* sufixul *-i; kin:* sufixul *-in*.

Toate formele personale (adică toate timpurile și modurile) din *tm* sînt exprimate prin simboluri și nu prin termeni gramaticali.

Simbolurile din *tm* sînt formate dintr-o singură silabă și sînt în număr de zece:

lañ	imperfect
liñ	optativ
luñ	aorist

lṛṅ condițional

laṭ prezent

liṭ perfect

luṭ viitorul II

lṛṭ viitorul I

leṭ conjunctiv

loṭ imperativ

În aceste simboluri, *l* indică o formă cu terminație personală, *ṅ* o formă cu terminație personală secundară, iar *ṭ* o formă cu terminație personală nesecundară (primară, de perfect sau de imperativ) ; vocala intermediară servește ca să deosebească între ele formele cu aceeași terminație.

Din cele spuse mai sus rezultă că Pāṇini face deosebire numai între formele cu terminație secundară și formele cu terminații nesecundare.

Pāṇini nu face deosebire între timpuri și moduri, ci formează din ele o singură categorie, exprimată prin simbolul *la* (forme cu terminație personală, *verbum finitum)* ; cf. sutra **3**, *4*, 69. Totuși unele simboluri exprimă numai timpul, altele numai modul. Nici un simbol nu exprimă amîndouă împreună.

Și gerundivele sînt exprimate printr-un simbol : *kṛtya*. În schimb participiile și infinitivul sînt indicate prin elemente gramaticale, formate din două silabe. V. p. 1.

Uneori un simbol poate exprima o serie de elemente gramaticale, ca de pildă *la* și ***niṣṭhā***; v. p. 2. Tot astfel *sat* din *tṛn* **3**, *2*, 127 exprimă elementele gramaticale ***çatṛ*** și ***çānac***; cf. **3**, *2*, 124 și 127 ; despre înțelesul lor v. p. 2.

Din 80 de sutre, 47 au simboluri, care de cele mai adeseori stau la sfîrșitul sutrei respective. Simbolurile stau în nominativ, pentru că ele reprezintă forme (v. p. 2 și 9). Numai două simboluri : *laṭ* și *liṭ* stau și în genitiv, care înseamnă „în locul" : *laṭaḥ* „în locul prezentului" (**3**, *2*, 124) și *liṭaḥ* „în locul perfectului" (**3**, *2*, 106).

III. *Formulele sintactice*

1. *Sutrele*

În sintaxa lui Pāṇini fiecare sutră este o formulă și multe formule se aseamănă prin structura lor; iată cîteva grupe de astfel de sutre :

În *c* :

I. *karmaṇi ca* (**2**, *2*, 14).
saṁbodhane ca (**2**, *3*, 47).
akathitaṁ ca (**1**, *4*, 51).
abhiniviçaç ca (**1**, *4*, 47).
anupratigṛṇaç ca (**1**, *4*, 41) ; etc.

II. *sādhakatamaṁ karaṇam* **1,** *4*, 42).
ādhāro 'dhikaraṇam (**1,** *4*, 45).
svatantraḥ kartā (**1,** *4*, 54) ; etc.
III. *ākhyāto 'payoge* (**1,** *4*, 29).
vibhāṣo 'pasarge (**2,** *3*, 59).
dvitīyā brāhmaṇe (**2,** *3*, 60).
caturthī saṁpradāne (**2,** *3*, 13).
pañcamī vibhakte (**2,** *3*, 42).
sasthī çese (**2,** *3*, 50) ; etc.
IV. *enapā dvitīyā* (**2,** *3*, 31).
karmani dvitīyā (**2,** *3*, 2).
apavarge tṛtīyā (**2,** *3*, 6)
apādāne pañcamī (**2,** *3*, 28) ; etc

În grupa I fiecare sutră e formată dintr-un caz (locativ, nominativ sau genitiv) și enclitica *ca* (lat. *-que*)

În grupa II sutrele constau din două nominative (unul subiect, celălalt predicat). Ele sînt definiții ; v. p. 7.

În grupa III fiecare sutră e formată dintr-un nominativ urmat de un locativ.

În grupa IV o sutră e formată dintr-un caz (instrumental sau locativ) urmat de un nominativ (și anume o formă cazuală) ; ș.a.m.d.

Cf. și următoarele grupe de formule, în *tm :*

1. *locativ singular + ca* :
aparokṣe ca (**3,** *2*, 119).
saṁbodhane ca (**3,** *2*, 125).
bhūte ca (**3,** *3*, 140).
citrīkaraṇe ca (**3,** *3*, 150).
adhīṣṭe ca (**3,** *3*, 166) ; etc.
2. *locativ singular + simbol (nominativ)* :
a. anadyatane lañ (**3,** *2*, 111).
vartamāne laṭ (**3,** *2*, 123).
sme loṭ (3, *3*, 165).
b. chandasi liṭ (**3,** *2*. 105).
āçisi liñloṭāu (**3,** *3*, 173).
māñi luñ (**3,** *3*, 175).
c. abhijñavacane lṛṭ (**3,** *2*, 112).
ksipravacane lṛṭ (**3,** *3*, 133).
āçaṅsāvacane liñ (**3,** *3*, 134) ; etc.
3. *locativ dual + simbol (nominativ).*
yāvatpurānipatayor laṭ (**3,** *3*, 4).
jātuyador liñ (**3,** *3*, 147).

hetuhetumator liṅ (**3**, *3*, 156).

4. *locativ plural + simbol* (nominativ).

kiṁkilāstyarthesu lrt (**3**, *3*, 146)

icchārtheṣu liṅloṭāu (**3**, 3, 157).

vidhinimantraṇāmantraṇādhīṣṭasaṁpraçnaprārthanesu liṅ (**3**, *3*, 161).

În traducere, chiar și-n cea literală, această simetrie a sutrelor formule dispare.

În *tm* cea mai frecventă formulă e aceea care constă dintr-un *locativ urmat de un nominativ*.

Iată sutrele respective: **3**, *2*, 105, 111, 112, 115, 116*), 121, 123;

3, *3*, 3, 4, 15, 133, 134, 138, 139, 144, 146, 147, 152 *, 156, 157, 158, 161, 163 *, 165, 167, 172 *, 173, 175, 176 *.

3, *4*, 6, 7.

Uneori o serie de sutre nu sînt decît variante ale aceleiași idei. Aceasta se poate vedea din felul cum sînt formulate atît sutrele cît și exemplele din Kāçikā. Cf. tm. **3**, *2*, 112—114; **3**, *3*, 4—5; 132—134; 136—138; 142—150; 163—165.

Spre deosebire de sutrele formule, se găsesc și cîteva sutre unice; iată aceste sutre izolate: *c*. **1**, *4*, 28, 32, 37, 50; **2**, *3*, 9; **5**, *4*, 44; *tm*: **3**, *3*, 131, 154; **3**, *4*, 69.

Astfel de sutre sînt cu totul rare, după cum se vede din exemplele citate.

Printre sutrele din *c* și *tm* sînt și unele cu înțeles negativ. Sutre negative sînt acele care încep cu *na* („nu") sau care conțin un cuvînt cu prefixul *a*- sau *an*- privativ, care exprimă o excepție.

Sutre negative cu *na* sînt următoarele trei: **2**, *3*, 69; **3**, *2*, 113; **3**, *3*, 135.

Următoarele sutre au un cuvînt cu *a*- sau *an*- privativ:

c: **1**, *4*, 28, 50, 51, 52; **2**, *3*, 1, 12, 17, 19, 24, 25, 33, 38, 43, 51, 54, 70, 72; **5**, *4*, 45, 46;

tm: **3**, *2*, 111, 119, 122; **3**, *3*, 15, 137, 145, 151, 153, 155.

Numai două sutre (din 192) au un verb cu terminație personală (predicativ) și anume în *c*: **1**, *4*, 28, 32.

Numărul cuvintelor dintr-o sutră variază între 1 și 7, după cum se poate vedea din tabloul următor:

Cuvinte	*Sutre c*	*Sutre tm*	*Total*
1	7	4	11
2	55	48	103
3	34	22	56
4	14	4	18
5	1	1	2
6	—	1	1
7	1	—	1
Total	112	80	192

*) Asteriscul indică o sutră cu 3 cuvinte.

Din acest tablou rezultă următoarele:

O sutră are cel mult patru cuvinte; cu 5 pînă la 7 cuvinte se găsește numai cîte o sutră în *c* și în *tm*.

Cele mai multe sutre au numai 2 cuvinte (103 din totalul de 192 de sutre). După ele vin sutrele cu 3 cuvinte: 56: cu 4 cuvinte sînt numai 18 sutre; cu 5 cuvinte numai 2 sutre, iar cu 6 sau 7 cuvinte numai cîte o sutră.

În *tm* orice sutră constă din două elemente: *forma* (personală sau nominală) a verbului, care stă în nominativ, și *condiția* întrebuințării (cu ce, fără ce, unde, cînd), care stă în locativ.

Dacă sutra e un *adhikāra*, („sutră inițială") atunci ea conține numai condiția în locativ, care exprimă funcția generală a formei respective. Toate celelalte locative din sutrele următoare exprimă condiția specială în care-i întrebuințată o formă.

Funcțiile (întrebuințările) au denumiri și stau în locativ; iar formele personale și nominale ale verbului sînt exprimate prin simboluri și elemente gramaticale; acestea stau în nominativ, foarte rar în genitiv, care înseamnă atunci „în locul"; v. p. 3.

Adesea, fie nominativul (forma), fie locativul (condiția) trebuie subînțelese dintr-o sutră care precedă. Această sutră poate să preceadă imediat sau să fie despărțită prin alte sutre, care se referă tot la sutra inițială care conține nominativul sau locativul respectiv. Astfel:

Nominativul *kvasus*, din **3,** *2*, 105, trebuie subînțeles și în sutrele următoare: 108 și 109.

Locativul *chandasi*, din **3,** 2, 105, trebuie subînțeles și în sutrele următoare: 106 și 107. Sutrele formate din locativele ***bhūte***, ***vartamāne*** și ***bhaviṣyati*** sînt fundamentale; după ele urmează cîte o serie de sutre speciale, în care trebuie subînțelese locativele de mai sus, chiar dacă sutrele speciale au și ele unul sau mai multe locative. Astfel: locativul *bhūte* din **3,** 2, 84 trebuie subînțeles în sutrele următoare (105—122) pînă la sutra fundamentală 123, cu locativul *vartamāne*, care la rîndul său trebuie subînțeles și în sutrele următoare (124—127). Tot astfel locativul *bhaviṣyati* (**3,** 3, 3) trebuie subînțeles în sutrele următoare (4—176).

Cele spuse mai sus pot fi ilustrate prin exemplul următor: sutra **3,** *2,* 110 e formată dintr-un singur cuvînt *luñ* (aoristul), care-i un simbol în nominativ, ca de altfel toate simbolurile, care exprimă forme (v. p. **9**). În această sutră trebuie subînțeles locativul ***bhūte*** (3, 2, 84), fără de care ***luñ*** n-are nici un sens; însă ***(bhūte) luñ*** înseamnă: „(pentru trecut) (stă) aoristul".

2. *Cazurile*

În sintaxă, atît în *c* cît și în *tm*, Pāṇini întrebuințează cazurile pentru a exprima anumite forme și raporturi sintactice. Dăm mai jos tabloul cazurilor întrebuințate de Pāṇini, în ordinea frecvenței, de la cele mai numeroase pînă la cele mai rare.

	c	*tm*	Total
1. Locativul	59	73	132
2. Nominativul	65	54	119
3. Genitivul	47	4	51
4. Instrumentalul	16	—	16
5. Ablativul	6	—	6
6. Dativul	1	2	3
7. Acuzativul	3	—	3

Din acest tablou se poate vedea :

1. Pe cînd în *c* sînt întrebuințate toate cazurile, în *tm* se întrebuințează numai 4 cazuri : locativul, nominativul, genitivul și dativul.

2. Cele mai întrebuințate cazuri, atît în *c* cît și-n *tm*, sînt : locativul, nominativul și genitivul.

3. Genitivul, frecvent în *c*, este rar în *tm*.

4. În *c* cazul cel mai frecvent este nominativul, iar în *tm*, locativul.

Numărul cazurilor dintr-o sutră se poate vedea din tabloul următor.

Sutre cu 2 cazuri	81
„ „ 2 „ dif.	65
„ „ 2 „ + *ca*	25
„ „ 1 caz + *ca*	22
„ „ 3 cazuri	20

Acest tablou ne arată :

1. De cele mai adeseori o sutră are două cazuri.

2. De cele mai adeseori cele două cazuri sînt diferite.

3. Sutrele care au un singur caz sau trei sînt relativ rare.

Ordinea în care se succed cazurile într-o sutră nu e totdeauna riguroasă, căci poate fi și inversă : astfel :

a. genitiv-locativ (**2**, *3*, 56) și locativ-genitiv (**2**, *3*, 55) ;
instrumental-nominativ (**2**, *3*, 31) și nominativ-instrumental (**2**, *3*, 30).
locativ-nominativ (**2**, *3*, 6) și nominativ-locativ (**2**, *3*, 7).

b. ablativ — *ca* — locativ (5, 4, 49) și locativ — *ca* — ablativ (**2**, *3*, 11).

genitiv — *ca* — locativ (2, 3, 63) și locativ — *ca* — genitiv (**5**, 4, 45).

Adesea într-o sutră se găsesc două sau chiar trei cazuri identice.

Uneori, cînd cele două cazuri identice sînt substantive, unul din ele precizează pe celălalt, întocmai ca un adjectiv (v. mai jos). d.e. : **2**, *3*, 5, 24, 25.

Mai totdeauna, cînd într-o sutră sînt două nominative, unul e subiect, iar celălalt predicat. Astfel de sutre sînt definiții. Iată aceste sutre :

c : **1**, *4*, 24, 32, 42, 45, 49, 54, 55 ; **2**, *3*, 48, 49.

tm : **3**, *2*, 127.

Numai în **1**, *4*, 50 (*c*), unul din nominative e adjectiv pe lîngă celălalt ; iar în **1**, *4*, 52 (*c*) cele două nominative nu sînt în raport atributiv, nici predicativ.

În sutra **2,** *3*, 72 (*c*), sînt două instrumentale: unul este grupa semantică cu care se întrebuințează instrumentalul; celălalt instrumental, format dintr-un compus cu *a-* privativ („afară de"), indică o excepție.

Cînd într-o sutră se află două substantive în locativ, unul exprimă întrebuințarea, celălalt condiția întrebuințării. Iată aceste sutre:

c: **2,** *3*, 5, 24, 25, 45, 65, 66; **5,** *4*, 45, 46.

tm: **3,** *2*, 117, 120; **3,** *3*, 6, 139, 142, 151, 153.

În trei sutre din *c* sînt cîte trei locative: în **2,** *3*, 12 și 17 primul locativ arată o întrebuințare identică a dativului și a acuzativului; celelalte două locative exprimă condiții ale întrebuințării. Tot astfel în **2,** *3*, 64 primul locativ arată întrebuințarea genitivului, iar celelalte două alcătuiesc condiția întrebuințării (formînd un locativ absolut).

Uneori, din două sau trei cazuri identice unul este adjectiv. Adjectivul exprimă condiția în care-i întrebuințat substantivul pe lîngă care stă. În loc de substantiv poate fi și un verb sau orice fel de cuvinte, pe care Pāṇini le declină ca pe substantive. Astfel de sutre cu adjective care exprimă condiții sînt, de pildă, următoarele:

În *c*: În **1,** *4*, 50 ***anīpsitam*** exprimă ce poate fi obiect; iar *tathā yuktam*, condiția pentru a fi obiect. În **2,** 3, 15 *tumarthāt* e adjectiv pe lîngă *bhāvavacanāt* și arată condiția întrebuințării acestuia. În **1,** *4*, 38; **2,** *3*, 57, 58, 70 adjectivul stă pe lîngă un verb în genitiv și arată condiția în care se poate construi acesta cu un anumit caz. În **2,** *3*, 54 genitivul ***rujārthānām,*** adjectiv, condiționează pe ***bhāvavacanānām*** și indică o grupă semantică; iar al treilea genitiv, *ajvareh*, exprimă o excepție, ca toate cuvintele compuse cu *a-* sau *an* privativ, care înseamnă: „afară de". În **2,** *3*, 19 adj. *apradhāne*, în locativ, arată condiția în care poate fi întrebuințat *saha*, din *sahayukte*; iar acesta exprimă construcția cazului respectiv (*tṛtīyā* „instrumentalul").

În *tm*: În **3,** 3, 152 adjectivul *samarthayor*, în locativ, exprimă condiția întrebuințării optativului cu cuvintele *uta* și *api*. În **3,** *3*, 136 sînt trei locative: primul locativ indică întrebuințarea viitorului I; al doilea locativ exprimă condiția întrebuințării, iar al treilea locativ este un adjectiv, care exprimă de asemenea o condiție. În **3,** *3*, 155 primul locativ arată întrebuințarea, al doilea locativ este un adjectiv care exprimă condiția întrebuințării („ce fel de verb"), iar al treilea locativ exprimă o excepție (*ayadi* „fără *yad*").

Dintr-o serie de două sau mai multe cuvinte care ar trebui să stea în același caz Pāṇini formează un compus, al cărui ultim termen stă în cazul respectiv. În *c* astfel de compuse sînt adesea grupe sintactice sau semantice: D.e.: **1,** ***4,*** **25, 53; 2,** *3*, 33, 39; **5,** *4*, 46.

Numai în **3,** ***2,*** **109,** din ***tm,*** se află o serie formată din trei participii în nominativ.

În tabloul de mai jos dăm, în ordinea frecvenței, numărul compuselor la diferite cazuri, atît în *c* cît și-n *tm*:

	c	tm	Total
locativ singular	4	16	20
locativ dual	—	14	14
genitiv dual	10	—	10
genitiv plural	8	1	9
nominativ dual	2	5	7
locativ plural	1	6	7
instrumental dual	5	—	5
instrumental plural	5	—	5
genitiv singular	3	1	4
ablativ singular	2	—	2
dativ plural	1	1	2
nominativ plural	—	2	2
	41	46	87

Din acest tablou rezultă următoarele:

În sintaxă se găsesc 87 de compuse, dintre care 41 în *c* și 46 în tm.

Cele mai multe compuse se găsesc la locativ singular și dual și marea majoritate a acestora se găsesc în *tm*. De cele mai adeseori un compus se găsește la dual (în 36 de sutre); la singular se găsesc 26 de compuse, iar la plural 25.

Iată acum întrebuințările diferitelor cazuri în *c* și în *tm:*

Nominativul. În *c* stau în nominativ în primul rînd numele cazurilor (***prathamā, dvitīyā, tṛtīyā*** etc.) și numele funcțiilor cazuale ***(apādāna,*** *sampradāna, karman* etc.).

Numele cazurilor stau în **2,** *3*, în sutrele: 2, 3, 6—10, 12, 13, 18, 24, 26—28,30—32, 34—36, 38, 42—44, 46, 48—50, 60, 72, 73.

Numele funcțiilor cazuale stau în **1,** *4*, în sutrele: 24, 32, 38, 40, 42—46, 49, 52, 54, 55.

În *tm* stau în nominativ în primul rînd simbolurile ***(lañ, liñ, luñ, laṭ,*** *liṭ, luṭ* etc., precum și elementele gramaticale ***(kānac,*** *tumun* etc.). Astfel:

Simboluri: **3,** *2*, 105, 110—112, 115—116, 118, 122—123; **3,** *3*, 4, 9, 13, 15, 133—134, 139, 142—144, 146—147, 151—152, 156—157, 159, 161—163, 165, 168, 172—173, 175—176; **3,** *4*, 6, 7, 69.

Elemente gramaticale: **3,** *2*, 106—107, 124, 127; **3,** *3*, 10, 158, 167.

În *c* nominativul lipsește în următoarele 49 de sutre:

1, *4*, 23, 28, 41, 47, 48, 53.

2, *3*, 1, 4, 5, 11, 14, 15, 16, 19, 21, 22, 23, 29, 33, 39, 40, 45, 47, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71.

5, *4*, 45, 46, 47, 48, 49.

În *tm* nominativul lipsește în următoarele 26 de sutre:

3, *2*, 84, 108, 113, 117, 119, 120, 125, 126.

3, *3*, 6, 7, 8, 131, 132, 135, 136, 137, 140, 141, 145, 148, 149, 150, 153, 154, 166.

3, *4*, 8.

În sutrele în care lipsește nominativul, acesta trebuie subînțeles mai totdeauna dintr-o sutră anterioară. Astfel:

În sutrele **2,** *3*, *61—68* trebuie subînțeles nominativul ***dvitīyā*** din **2,** *3*, 60.

În sutrele: **3,** *3*, 6, 7, 8 trebuie subînțeles nominativul ***vibhāṣā*** din **3,** ***3*,** **5**; în sutrele **3,** *2*, 119 și 120 trebuie subînțeles nominativul *laṭ* (simbol) „prezentul“, din sutra **3,** *2*, 118.

În sutrele: **5,** *4*, 45—49 trebuie subînțeles nominativul *tasi* (element gramatical) „sufixul *-tas*“ din sutra **5,** *4*, 44.

Dacă sutra în care lipsește nominativul este un *adhikāra* în locativ, ca de pildă *kārake* (**1,** *4*, 23), *anabhihite* (**2,** *3*, 1) sau ***bhūte*** (**3,** *2*, 84), atunci nu mai trebuie subînțeles nimic, sutra fiind formată numai din locativ și servind ca titlu tuturor sutrelor care urmează, pînă la un nou *adhikāra*.

Acuzativul ca și ablativul (v. mai jos) e întrebuințat și el numai în *c*, nu și în *tm*.

Acuzativul se găsește numai la singular, și anume într-o propoziție relativă, în următoarele sutre: **1,** *4*, 28, 32, 37.

Instrumentalul se găsește numai în c și arată cuvîntul sau grupa de cuvinte cu care se construiește un caz; cf. dativul și mai ales genitivul.

Dativul se află în *c* (**2,** *3*, 35) și în *tm* (3, 3, 160; **3,** *4*, 69), numai la plural. El are funcția de instrumental și e concurat de acesta; cf. dativul ***dūrāntikārthebhyo*** (= *-aḥ*) (**2,** *3*, 35) cu instrumentalul ***dūrāntikārthāiḥ*** (**2,** *3*, 34).

În schimb dativul *icchārthebhyo* (= *-aḥ*) (**3,** *3*, 160) este echivalent cu locativul ***icchārtheṣu*** (**3,** 3, 157).

Ablativul e întrebuințat numai la singular și numai în c (**2,** *3*, 9, 11, 15, 16; **5,** *4*, 47, 49).

Genitivul. Pāṇini declină orice cuvînt și orice element gramatical sau simbol, care stau de cele mai adeseori în genitiv în *c*. Tot în *c* cuvîntul care se construiește cu un anumit caz stă de cele mai adeseori în genitiv; verbele totdeauna.

Cînd sînt mai multe cuvinte care se construiesc cu același caz, Pāṇini le compune și compusul astfel format stă de cele mai adeseori în genitiv. Astfel de compuse sînt grupări sintactice și semantice; cf. p. 8 urm.

Cel mai des stă în genitiv un verb (de 27 de ori); substantive în genitiv sînt numai 18.

În *tm* genitivul e întrebuințat foarte rar (numai în sutrele: **3,** 2, 106, 108, 124 și **3,** *3*, 137); pe cînd în *c* genitivul e întrebuințat în 47 de sutre.

În *c* și *tm* condiția întrebuințării unei forme („unde, cînd“) stă în locativ. Aici se pot adăuga și sutrele care servesc ca *adhikāra*: **1,** *4*, 23 (***kārake***), **2,** ***3*,** 1 (*anabhihite*) și **3,** *2*, 84 (*bhūte*).

Tot în locativ stă în *c* și funcția generală a fiecărui caz (v. p. 6).

În *c* cel mai des stă în locativ un substantiv; foarte rar alt cuvînt.

Adesea se găsesc într-o sutră două și chiar trei locative.

Cînd sînt mai multe locative într-o sutră, fiecare din ele exprimă o condiție specială, afară de primul locativ, care exprimă întrebuințarea; (v. p. 6).

În *tm* fiecare sutră e condiționată printr-un cuvînt în locativ, afară de următoarele: **3,** *2*, 106, 107, 109, 110, 127; **3,** *3*, 159, 162.

În aceste sutre locativul trebuie subînțeles dintr-o sutră precedentă; excepție face numai sutra **3,** *2*, 127.

În *c* anumite sutre întrebuințează, în loc de instrumental, locativul unui compus terminat în *-yukte* (**2,** *3*, 4, 8, 19, 29); *-yoge* (**5,** *4*, 44); *-prayoge* (**2,** *3*, 26, 64); *-samyoge* (**2,** *3*, 5) sau ablativul unui compus terminat în *-yogāt* (**2,** *3*, 16; **5,** *4*, 47).

În *tm* se găsește numai *-prayoge* (**3,** *3*, 154).

Toate aceste locative *(-yukte, -yoge, -prayoge, -saṁyoge)* precum și ablativul *yogāt* se pot traduce prin: „(în unire) cu".

Tot în *c*, mai totdeauna în loc de locativ stă genitivul sau instrumentalul, și anume:

În **1,** *4* mai totdeauna stă, în loc de locativ, genitivul; în genitiv stă verbul care se construiește cu un anumit caz.

În **2,** *3*, de cele mai adeseori stă, în loc de locativ, instrumentalul sau genitivul cuvîntului cu care se construiește un caz.

Din expunerea noastră se vede extrema conciziune a sutrelor lui Pāṇini și ingeniozitatea mijloacelor de care se folosește acesta pentru a exprima maximum de gîndire în minimum de cuvinte sau de silabe. Aceste mijloace sînt patru: elementele gramaticale, simbolurile, cazurile și ordinea fixă a sutrelor. Datorită acestei ordini, Pāṇini poate omite nominativul sau locativul, adică forma sau funcția, în serii întregi de sutre, fără ca înțelesul lor să sufere. Ele nu devin obscure decît dacă se ignorează sutra care servește ca punct de plecare și care conține nominativul sau locativul respectiv.

Formulele sintactice ale lui Pāṇini sînt cele mai scurte reguli în cea mai bogată limbă, atît în vocabular cît și-n structură. Extrema conciziune a sutrelor lui Pāṇini avea ca scop să ușureze memorizarea lor într-o epocă în care învățătura se transmitea numai oral. Este în afară de orice îndoială că regulile lui Pāṇini erau însoțite de exemple și de explicații, care însă nu ni s-au păstrat. Abia mai tîrziu apar comentarii, ca cel din Benares (Kāçikā), unde fiecare sutră este explicată și însoțită de exemple.

SUTRELE DIN SINTAXA CAZURILOR

(**1,** *4*, 23—55; **2,** *3*, 1—73; **5,** *4*, 44—49)

I. *Construcția verbului*

(**1,** *4*, 23—55)

23. kārake.
24. dhruvam apāye 'pādānam.
25. bhītrārthānāṁ bhayahetuḥ.
26. parājer asoḍhaḥ.
27. vāraṇārthānām īpsitaḥ.
28. antardhāu yenā 'darçanam icchati.
29. ākhyāto 'payoge.

30. janikartuḥ prakṛtiḥ.
31. bhuvaḥ prabhavaḥ.
32. karmaṇā yam abhiprāiti sa saṁpradānam.
33. rucyarthānām prīyamānaḥ·
34. çlāghahnuñsthāçapām jñīpsyamānaḥ·
35. dhārer uttamarṇaḥ·
36. spṛher īpsitaḥ·
37. krudhadruherṣyāsūyārthānāṁ yaṁ prati kopaḥ·
38. krudhadruhor upasṛṣṭayoḥ karma.
39. rādhīkṣyor yasya vipraçnaḥ·
40. pratyāñbhyāṁ çruvaḥ pūrvasya kartā.
41. anupratigṛṇaç ca.
42. sādhakatamaṁ karaṇam.
43. divaḥ karma ca.
44. parikrayaṇe saṁpradānam anyatarasyām.
45. ādhāro 'dhikaraṇam.
46. adhiçiñsthāsāṁ karma.
47. abhiniviçaç ca.
48. upānvadhyāñvasaḥ·
49. kartur īpsitatamaṁ karma.
50. tathā yuktaṁ cā 'nīpsitam.
51. akathitaṁ ca.
52. gatibuddhipratyavasānārthaçabdakarmākarmakāṇām aṇikartā sa ṇāu·
53. hṛkror anyatarasyām.
54. svatantraḥ kartā.
55. tatprayojako hetuç ca.

II. *Funcțiile cazurilor*

(2, *3*, 1—73)

1. anabhihite.
2. karmaṇi dvitīyā.
3. tṛtīyā ca hoç chandasi.
4. antarāntareṇayukte.
5. kālādhvanor atyantasaṁyoge.
6. apavarge tṛtīyā.
7. saptamīpañcamyāu kārakamadhye.
8. karmapravacanīyayukte dvitīyā.
9. yasmād adhikaṁ yasya ce 'çvaravacanaṁ tatra saptamī.
10. pañcamy apāñparibhiḥ·
11. pratinidhipratidāne ca yasmāt.
12. gatyarthakarmaṇi dvitīyācaturthāu ceṣṭāyām anadhvani.
13. caturthī saṁpradāne.

14. kriyārthopapadasya ca karmaṇi sthāninaḥ
15. tumarthāc ca bhāvavacanāt.
16. namaḥsvastisvāhāsvadhālaṁvaṣaḍyogāc ca.
17. manyakarmaṇi anādare vibhāṣā 'prāṇiṣu.
18. kartṛkaraṇayos tṛtīyā.
19. sahayukte 'pradhāne.
20. yenā 'ṅgavikāraḥ.
21. itthaṁbhūtalakṣaṇe.
22. saṁjño 'nyatarasyāṁ karmaṇi.
23. hetāu.
24. akartary ṛṇe pañcamī.
25. vibhāṣā guṇe 'striyām.
26. ṣaṣṭhī hetuprayoge.
27. sarvanāmnas tṛtīyā ca.
28. apādāne pañcamī.
29. anyārāditarartedikchabdāñcūttarapadācāhiyukte.
30. ṣaṣṭhy atasarthapratyayena.
31. enapā dvitīyā.
32. pṛthagvinānānābhis tṛtīya 'nyatarasyām.
33. karaṇe ca stokālpakṛcchrakatipayasyā 'sattvavacanasya.
34. dūrāntikārthāiḥ saṣṭhy anyatarasyām.
35. dūrāntikārthebhyo dvitīyā ca.
36. saptamy adhikaraṇe ca.
37. yasya ca bhāvena bhāvalakṣaṇam.
38. ṣaṣṭhī cā 'nādare.
39. svāmīçvarādhipatidāyādasākṣipratibhūprasūtāiç ca.
40. āyuktakuçalābhyāṁ cā 'sevāyām.
41. yataç ca nirdhāraṇam.
42. pañcamī vibhakte.
43. sādhunipunābhyām arcāyāṁ saptamy aprateḥ.
44. prasitotsukābhyāṁ tṛtīyā ca.
45. nakṣatre ca lupi.
46. prātipadikārthaliṅgaparimāṇavacanamātre prathamā.
47. saṁbodhane ca.
48. sā 'mantritam.
49. ekavacanaṁ saṁbuddhiḥ.
50. ṣaṣṭhī çeṣe.
51. jño 'vidarthasya karaṇe.
52. adhīgarthadayeçāṁ karmaṇi.
53. kṛñaḥ pratiyatne.
54. rujārthānāṁ bhāvavacanānām ajvareḥ.
55. āçiṣi nāthaḥ.
56. jāsiniprahaṇanāṭakrāthapiṣāṁ hiṁsāyām.

57. vyavahṛpaṇoḥ samarthayoḥ.
58. divas tadarthasya.
59. vibhāṣo 'pasarge.
60. dvitīyā brāhmaṇe.
61. preṣyabruvor haviṣo devatāsaṁpradāne.
62. caturthyarthe bahulaṁ chandasi.
63. yajeç ca karaṇe
64. kṛtvo 'rthaprayoge kāle 'dhikaraṇe.
65. kartṛkarmaṇoḥ kṛti.
66. ubhayaprāptāu karmaṇi.
67. ktasya ca vartamāne.
68. adhikaraṇavācinaç ca.
69. na lokāvyayaniṣṭhākhalarthatṛnām.
70. akenor bhaviṣyadādhamarṇyayoḥ.
71. kṛtyānāṁ kartari vā.
72. tulyārthāir atulopamābhyāṁ tṛtīyā 'nyatarasyām.
73. caturthī cā 'çiṣy āyuṣyamadrabhadrakuçalasukhārthahitāiḥ.

Sufixul -tas

(5,*4*, 44—49)

44. pratiyoge pañcamyās tasi.
45. apādāne cā 'hīyaruhoh
46. atigrahavyathanakṣepeṣv akartari tṛtīyāyāḥ.
47. hīyamānapāpayogāc ca.
48. ṣaṣṭhyā vyāçraye.
49. rogāc cā 'panayane.

SUTRELE DIN SINTAXA TIMPURILOR ȘI A MODURILOR

(3,*2*, 84, 105—127; 3,*3*, 3—10, 13, 15, 131—168; 172—173; 175—176; 3, *4*, 6—8, 69)

3, *2*

84. bhūte.
105. chandasi liṭ.
106. liṭaḥ kānaj vā.
107. kvasuç ca.
108. bhāṣāyāṁ sadavasaçruvaḥ.
109. upeyivān anāçvān anūcānaç ca.
110. luṅ.
111. anadyatane laṅ.
112. abhijñāvacane lṛṭ.
113. na yadi.

114. vibhāṣā sākāṅkṣe.
115. paro 'kṣe liṭ.
116. haçaçvator laṅ ca.
117. praçne cā 'sannakāle.
118. laṭ sme.
119. aparo 'kşe ca.
120. nanāu pṛṣṭaprativacane.
121. nanvor vibhāşā.
122. puri luṅ cā 'sme.
123. vartamāne laṭ.
124. laṭaḥ çatṛçānacāv aprathamāsamānādhikaraṇe.
125. saṁbodhane ca.
126. lakṣaṇahetvoḥ kriyāyāḥ.
127. tāu sat.

3, *3*

3. bhaviṣyati gamyādayaḥ
4. yāvatpurānipātayor laṭ.
5. vibhāṣā kadākarhyoḥ.
6. kiṁvṛtte lipsāyām.
7. lipsyamānasiddhāu ca.
8. loḍarthalakṣaṇe ca.
9. liṅ co 'rdhvamāuhūrtike.
10. tumunṇvulāu kriyāyāṃ kriyārthāyām.
13. lṛṭ çeṣe ca.
15. anadyatane luṭ.
131. vartamānasāmīpye vartamānavad vā.
132. āçaṅsāyāṁ bhūtavac ca.
133. kşipravacane lṛṭ.
134. āçaṅsāvacane liṅ.
135. nā 'nadyatanavat kriyāprabandhasāmīpyayoḥ.
136. bhaviṣyati maryādāvacane 'varasmin.
137. kālavibhāge cā 'nahorātrāṇām.
138. parasmin vibhāṣā.
139. liṅnimitte liṅ kriyātipattāu.
140. bhūte ca.
141. votāpyoḥ.
142. garhāyāṁ laḍ apijātvoḥ.
143. vibhāṣā kathami liṅ ca.
144. kiṁvṛtte liṅlṛṭāu.
145. anavakḷptyamarṣayor akiṁvṛtte 'pi.
146. kiṁkilāstyartheṣu lṛṭ.

147. jātuyador liṅ.
148. yaccayatrayoḥ.
149. garhāyāṁ ca.
150. citrīkaraṇe ca.
151. çeṣe lṛḍ ayadāu.
152. utāpyoḥ samarthayor liṅ.
153. kāmapravedane 'kacciti.
154. saṁbhāvane 'lam iti cet siddhāprayoge.
155. vibhāṣā dhātāu saṁbhāvanavacane 'yadi.
156. hetuhetumator liṅ.
157. icchārtheṣu liṅloṭāu.
158. samānakartṛkeṣu tumun.
159. liṅ ca.
160. icchārthebhyo vibhāṣā vartamāne.
161. vidhinimantraṇāmantraṇādhīṣṭa-aṁpraçnaprārthaneṣu liṅ.
162. loṭ ca.
163. prāiṣātisargaprāptakāleṣu kṛtyāç ca.
164. liṅ co 'rdhvamāuhūrtike.
165. sme loṭ.
166. adhīṣṭe ca.
167. kālasamayavelāsu tumun.
168. liṅ yadi.
172. çaki liṅ ca.
173. āçiṣi liṅloṭāu.
175. māṅi luṅ.
176. smottare laṅ ca.

3, *4*

6. chandasi luṅlaṅliṭaḥ.
7. liṅarthe leṭ.
8. upasaṁvādāçaṅkayoç ca.
69. laḥ karmaṇi ca bhāve cā 'karmakebhyaḥ.

ГРАММАТИКА ПАНИНИ, ГРАММАТИЧЕСКИЕ ЭЛЕМЕНТЫ, СИМВОЛЫ И СИНТАКСИЧЕСКИЕ ФОРМУЛЫ

Краткое содержание

В своей известной грамматике, Aṣṭādhyāyī, Панини рассматривает также и вопросы синтаксиса, а именно : *синтаксис падежей* (**1,** *4*, 23-55 ; **2**, *3* 1-73 ; **5,** *4*, 44-49) и *синтаксис времен и наклонений* (**3,** *2*, 84, 105-127 ; **3,** *3*, 3-10, 13, 15, 131-168, 172-173, 175-176 ; **3,** *4,* 6-8, 69), Вступительная статья освещает некоторые из этих вопросов, а именно : грамматические элементы, символы и синтаксические формулы, вытекающие из структуры сутр и значения падежей.

Грамматические элементы

Грамматические элементы синтаксиса Панини состоят из одного-двух слогов и обозначают суффиксы; например: *aka* = суффикс *-aka*. Грамматические элементы содержат и суффиксы, характерные при астиям и инфинитивам; так, например, tumun содержит суффикс инфинитива -tum. Как и имена существительные, грамматические элементы склоняются и входят в состав сложеных слов. Например ktasya (род. п. ед. ч.); суффикс причастия прошедшего времени *-ta* (**2**, *3*, 67); akenor (род. п. двойств. ч.) суффиксы *-aka* и *-in* (**2**, *3*, 70) и т. д.

Символы состоят из одного слога, за исключением *kṛtya* и *niṣṭhā*. Это условные слоги для определенных категорий, в первую очередь для времен и наклонений.

Все личные формы (т. е. все времена и наклонения) выражены при помощи символов, а не грамматических терминов. Эти символы состоят из одного слога; насчитывают десять символов:

laṅ — имперфект
liṅ — оптатив
luṅ — аорист
lṛṅ — условное наклонение
laṭ — настоящее время
liṭ — перфект
luṭ — будущее (II)
lṛṭ — будущее (I)
leṭ — сослагательное наклонение (конъюнктив)
loṭ -- повелительное наклонение.

В этих символах *l* обозначает форму с личным окончанием, *ṅ* форму с личным первичным окончанием, а *ṭ* — форму с личным первичным окончанием (первичное окончание, окончание перфекта или повелительного наклонения); промежуточная гласная служит для различения форм с одинаковым окончанием. Из этого вытекает, что Панини делает различие только между формами с вторичными и первичными окончаниями.

Панини не делает различия между временем и наклонением, включая их в одну и ту же категорию, выраженную символом *la* (формы с личным окончанием, *verbum finitum*); см. сутру **3**, *4*, 69. Однако некоторые символы выражают только время, другие — только наклонение. Ни один символ не выражает одновременно и время и наклонение. Изъявительное наклонение отсутствует в синтаксисе Панини.

Иногда один символ выражает целый ряд грамматических элементов; например *sat* из *tm* **3**, *2*, 127, обозначает грамматические элементы *çatṛ* и *çānac*.

В синтаксисе Панини каждая сутра является формулой. Многие сутры сходны по своей структуре.

В синтаксисе времен и наклонений наиболее часто встречающаяся формула состоит из местного падежа, за которым следует именительный падеж.

Иногда целый ряд сутр представляет собой выражение одной и той же мысли в различных вариантах. В этом можно убедиться по формулировке сутр и примерам из *Kāçikā*.

Кроме сутр-формул, существуют и несколько единичных сутр.

Некоторые сутры имеют отрицательное значение. Отрицательные сутры начинаются с *na* (нет) или содержат слово с префиксом *a-* или *an-*, выражающим исключение.

Только в двух сутрах (из 192) встречается глагол (предикативный) с личным окончанием, а именно **1,** *4,* 28, 32.

Большинство сутр состоит из двух слов (103 из 192 сутр).

В синтаксисе времен и наклонений, каждая сутра состоит и двух элементов: из *формы* (личной или номинальной) глагола, стоящего в именительном падеже, и из *условия* употребления (с чем, без чего где, когда), стоящего в местном падеже. Если сутра является *adhikāra,* то она содержит лишь условие в местном падеже, выражающем общую функцию данной формы. Все другие употребления местного падежа в сутрах выражают специальные условия. Функции (употребления) имеют свои наименования и стоят в местном падеже; личные и номинальные формы глагола выражаются символами и грамматическими элементами, стоящими в именительном, и лишь изредка в родительном падеже, который в этом случае обозначает „в место". Нередко именительный (форма) или местный падеж (условие) восстанавливаются из предшествующих сутр. Такая сутра следует немедленно за основной сутрой или же разделена другими сутрами от этой основной сутры, содержащей данный именительный нли местный падеж. Так, сутры состоящие из местных падежей *bhūte, vartamāne* и *bhaviṣyati* являются основными; за ними следуют специальные сутры, в которых местные падежи подразумеваются, даже если их несколько. Так, например, *bhūte* находящийся в **3,** *2,* 84, подразумевается и в следующих сутрах (105—122), до основной сутры, 123, вместе с *vartamāne,* который в свою очередь подразумевается в следующих сутрах (124—127). Местный *bhaviṣyati* (**3,** *3,* 3) следует подразумевать и в следующих сутр (4—176). Объясним это на следующем примере: сутра **3,** *2,* 110 состоит из одного слова: *lun̄* (аорист), являющегося символом в именительном падеже. В этой сутре подразумевается местный *bhūte* (**3**, *2*, 84) без которого *lun̄* не имеет смысла; а (*bhūte*) *lun̄* означает: „(Вместо прошедшего) (здесь) аорист".

В синтаксисе Панини падежи выражают определенные синтаксические формы и отношения. Наиболее употребительными падежами являются: местный, именительный и родительный.

Чаще всего сутра содержит два падежа и обычно два различных падежа. Сутры, содержащие один или три падежа, встречаются сравнительно редко. В сутре падежи не всегда следуют в определенном порядке, нередко встречается обратный порядок; например — родительный-местный (**2**, 3, 56) и местный-родительный (**2**, 3, 55).

Нередко в одной и той же сутре встречаются два и даже три одинаковых падежа. Это, иногда, имена существительные, из которых одно играет определительную роль прилагательного. См. **2**, 3, 5, 24, 25. Почти всегда, когда в одной сутре находятся 2 именительных па-

дежа, один из них является подлежащим, а другой-сказуемым. Такие сутры выражают определения. Например: **1**, 4, 24; **3**, 2, 127 и т. д.

Когда в одной сутре встречаются два существительных в местном падеже, одно выражает употребление, а другое условие употребленя. Например; **2**, 3, 5; **3**, 2, 117 и т. д. Иногда, из двух или трех одинаковых падежей, один-прилагательное. Прилагательное выражает условие употребления данного существительного. Вместо существительного встречается иногда глагол или какое угодно другое слово, которое Панини склоняет как существительное.

Ряд слов, стоящих в одном падеже, превращаются у Панини в сложное слово, последний термин которого сохраняет данный падеж. В синтаксисе падежей такие сложные слова являются нередко семантическими или синтаксическими группами; например: **1**. 4, 25, 53; **2**, 3, 33, 39; **5**, 4, 46. (В синтаксисе падежей, в именительном падеже стоят, в первую очередь, названия падежей *prathamā, dvitīyā, tṛtīyā* и т. д.) и названия падежных функций (*apādāna, saṁpradāna, karman...*).

В синтаксисе времен и наклонений в именительном падеже стоят в первую очередь, символы (*laṅ, liṅ, luṅ; laṭ, liṭ, luṭ...*) и грамматические элементы (*kānac, tumun* и т. д.).

Если в сутре отсутствует именительный падеж, он восстанавливается из одной из предшедствующих сутр. Так, в сутрах **2**, 3, 51—68, именительный *dvitīyā* восстанавливается из **2**, 3, 60.

Если сутра, в которой отсутствует именительный падеж является сутрой *adhikāra* в местном падеже, как например *kārake* (**1**, 4, 23); *anabhihite* (**2**, 3, 1) или *bhūte* (**3**, 2, 84), то не следует ничего подразумевать, так как сутра состоит только из местного падежа и служит заглавием для всех последующих сутр, вплоть до новой *adhikāra*.

Винительный, творительный и аблатив употребляются только в синтаксисе падежей.

Дательный выполняет функции творительного или местного, которые часто заменяют его. Например, дательный *dūrāntikārthebhyo* (= *-aḥ*) (**2**, 3, 35) и *dūrāntikārthāiḥ* (**2**, 3, 34) или дательный *icchārthebhyo* (*-aḥ*) (**3**, 3, 160) и местный *icchārtheṣu* (**3**, 3, 157).

Панини склоняет все грамматические элементы и символы, которые в синтаксисе падежей находятся чаще всего в родительном падеже. Слово, требующее определённого падежа, стоит чаще всего в родительном, а глаголы всегда в родительном. Несколько слов, требующих одного и того же падежа, сливаются у Панини в одно сложное слово, стоящее обычно в родительном падеже.

Условие употребления форм („где“, „когда“) стоит в местном падеже, а также и сутры *adhikāra*: **1**, 4, 23 (*kārake*), **2**, 3, 1 (*anabhihite*) и **3**, 2, 84 (*bhūte*). Общая функция каждого падежа требует также местного падежа.

Несколько местных падежей в одной и той же сутре, выражают специальные условия, кроме первого местного, который выражает употребление.

В синтаксисе падежей местный падеж заменяется обычно родительным или творительным.

К работе прилагаются два списка, содержащих сутры, относящиеся к синтаксису падежей и к синтаксису времен и наклонений.

LA GRAMMAIRE DE PĀṆINI

Eléments grammaticaux, symboles et formules syntaxiques

Résumé

Dans sa célèbre grammaire, Aṣṭādhyāyī, Pāṇini traite aussi de la syntaxe, à savoir: la syntaxe des cas (**1**, *4*, 23—55; **2**, *3*, 1—73; **5**, *4*, 44—49) et la syntaxe des temps et des modes (**3**, *2*, 84, 105—127; **3**, *3*, 3—10, 13, 15, 131—168, 172—173, 175—176; **3**, *4*, 6—8, 69).

Notre étude s'occupe de certains aspects de cette syntaxe, à savoir: les éléments grammaticaux, les symboles et les formules syntaxiques. Celles-ci résultent de la structure des sūtras et des emplois des cas. Les éléments grammaticaux sont formés d'une ou de deux syllabes et indiquent des suffixes; p.e.: *aka* = le suffixe *-aka*. Les éléments grammaticaux contiennent aussi les suffixes caractéristiques des participes et des infinitifs; p.e.: *tumun* = le suffixe *-tum* de l'infinitif. Les éléments grammaticaux sont traités comme des substantifs, c'est-à-dire qu'ils peuvent être déclinés et entrer dans des composés; p.e.: *ktasya* (génitif singulier) = le suffixe *-ta* du participe passé (**2**, 3, 67); *akenor* (génitif duel) = les suffixes *-aka* et *-in* (**2**, *3*, 70); etc. Les symboles consistent en une seule syllabe, sauf *kṛtya* et *niṣṭhā*. Ils sont des syllabes conventionnelles qui expriment certaines catégories de formes, surtout les temps et les modes.

Toutes les formes personnelles sont indiquées par des symboles et non par des termes grammaticaux. Ces symboles sont au nombre de dix: *laṅ* (imparfait), *liṅ* (optatif), *luṅ* (aoriste), *lṛṅ* (conditionnel); *laṭ* (présent), *liṭ* (parfait), *luṭ* (futur II), *lṛṭ* (futur I), *leṭ* (subjonctif) et *loṭ* (impératif). Dans ces symboles, *l* indique une forme à désinence personnelle, *ṅ* une forme à désinence secondaire, et *ṭ* une forme à désinence personnelle qui n'est pas secondaire (c'est-à-dire une désinence primaire, d'impératif ou de parfait). La voyelle intermédiaire dans les symboles sert à distinguer entre elles les formes à désinence identique. Les symboles ci-dessus nous montrent que Pāṇini fait distinction seulement entre les formes à désinence secondaire et les formes dont la désinence n'est pas secondaire. Pāṇini ne fait aucune distinction entre temps et modes, dont il forme une seule catégorie exprimée par le symbole *la* = formes à désinence personnelle, *verbum finitum*; cf. **3**, *4*, 69. Cependant certains symboles expriment seulement le temps, tandis que d'autres indiquent seulement le mode. Aucun symbole n'exprime les deux catégories réunies. Le monde indicatif n'est pas mentionné dans la syntaxe de Pāṇini. Parfois un symbole peut exprimer une série d'éléments grammaticaux; ainsi *sat*, dans **3**, *2*, 127, exprime les éléments grammaticaux *çatṛ* et *çānac*. Dans la syntaxe de Pāṇini chaque sūtra

est une formule, et beaucoup de formules se ressemblent par leur structure. Dans la syntaxe des temps et des modes la formule la plus fréquente consiste en un locatif suivi d'un nominatif. Quelquefois des séries de sūtras ne sont que des variantes d'une même idée, ce qu'on peut voir par la manière de laquelle sont formulés les sūtras et par les exemples de la *Kāçikā*. A la différence des sūtras formules, il y a aussi quelques sūtras dont la structure ne se répète pas. Un petit nombre de sūtras ont un sens négatif. Ils commencent par *na* („non") ou contiennent un mot à préfixe privatif *a-* (*an-*), qui exprime une exception. De 192 sūtras seulement deux ont un verbe à désinence personnelle, à savoir **1**, 4, 28 et 32. La plupart des sūtras (103) ont seulement deux mots. Dans la syntaxe des temps et des modes chaque sūtra a deux éléments : la forme (personelle ou nominale) du verbe, qui est au nominatif, et la condition de l'emploi (avec quoi, sans quoi, ou, quand), qui est au locatif. Si le sūtra est un *adhikāra*, alors il contient seulement la condition, au locatif, qui exprime la fonction générale de la forme respective. Tous les autres locatifs, dans les sūtras suivants, expriment les conditions spéciales de l'emploi d'une forme.

Les fonctions (ou emplois) sont désignées par des termes au locatif, tandis que les formes personnelles et nominales du verbe sont exprimées par des symboles et par des éléments grammaticaux ; les deux catégories sont au nominatif, très rarement au génitif, qui signifie alors : „à la place de". Souvent, soit le nominatif (la forme) soit le locatif (la condition) doivent être sous-entendus d'un sūtra qui précède. Ce sūtra peut précéder immédiatement ou être séparé par d'autres sūtras, qui se réfèrent aussi au sūtra initial qui contient le nominatif ou le locatif qu'on cherche. Ainsi les sūtras formés par les locatifs ***bhūte***, ***vartamāne*** et *bhaviṣyati* sont fondamentaux ; ils sont suivis chacun par des séries de sūtras spéciaux, dans lesquels doivent être sous-entendus les locatifs ci-dessus, même si les sūtras spéciaux ont, eux aussi, un ou plusieurs locatifs. Par conséquent le locatif ***bhūte*** (**3**, *2*, 84) doit être sous-entendu dans les sūtras suivants (105—122) jusqu'au sūtra fondamental ***vartamāne***, qui, à son tour, doit être sous-entendu dans les sūtras suivants (124—127). De même le locatif ***bhaviṣyati*** (**3**, *3*, 3) doit être sous-entendu dans les sūtras qui viennent après (4—176). Ce que nous avons exposé plus haut est illustré par l'exemple suivant : le **sūtra 3**, *2*, 110, est formé d'un seul mot : ***luṅ*** (l'aoriste), qui, nous l'avons vu, est un symbole au nominatif. Dans ce sūtra on doit sous-entendre le locatif ***bhūte*** (**3**, *2*, 84), sans lequel ***luṅ*** n'a pas de sens ; mais (***bhūte***) ***luṅ*** signifie : „(Pour le passé) (sert) l'aoriste". Dans la syntaxe de Pāṇini, les cas servent à exprimer des formes et des rapports syntaxiques déterminés. Les cas les plus employés sont le locatif, le nominatif et le génitif. Le plus souvent un sūtra a deux cas et le plus souvent encore les deux cas sont différents. Les sūtras avec un seul cas ou avec trois cas sont relativement rares. L'ordre dans lequel se succèdent les cas dans un sūtra n'est pas toujours le même, car il peut être aussi le contraire ; p.e. : génitif-locatif (**2**, *3*, 56) ou locatif-génitif (**2**, *3*, 55). Souvent on trouve dans

un sūtra deux ou même trois cas identiques. Parfois, quand les deux cas identiques sont des substantifs, l'un détermine l'autre, comme un adjectif; v. **2,** *3*, 5, 24, 25. Presque toujours, lorsque dans un sūtra se trouvent deux nominatifs, l'un est sujet et l'autre prédicat. Ces sūtras sont des définitions, comme **1,** *4*, 24; **3,** *2*, 127; etc. Si un sūtra a deux substantifs au locatif, l'un exprime l'emploi et l'autre la condition de l'emploi, comme dans **2,** *3*, 5; **3,** *2*, 117; etc. Quelquefois, de deux ou de trois cas identiques l'un est adjectif. L'adjectif exprime la condition d'emploi du substantif auprès duquel il se trouve. Au lieu d'un substantif peut se trouver un verbe ou n'importe quel mot, que Pāṇini décline comme des substantifs. D'une série de deux ou de plusieurs mots qui devraient être mis au même cas, Pāṇini forme un composé, dont le dernier terme est au cas respectif. Dans la sintaxe des cas ces composés sont souvent des groupes syntaxiques ou sémantiques: cf. **1,** *4*, 25, 53; **2,** *3*, 33, 39; **5,** *4*, 46. Dans la syntaxe des cas se trouvent au nominatif en premier lieu les noms des cas (***prathamā, dvitīyā, tṛtīyā*** etc.) et les noms des fonctions casuelles (***apādāna, saṁpradāna, karman*** etc.). Dans la syntaxe des temps et des modes se trouvent au nominatif en premier lieu les symboles (***laṅ, liṅ, luṅ; laṭ, liṭ, luṭ*** etc.) et les éléments grammaticaux (*kānac, tumun* etc.). Presque toujours, quand le nominatif manque dans un sūtra, il doit être sous-entendu d'un sūtra antérieur. Ainsi dans les sūtras **2,** *3*, 61—68 on doit sous-entendre le nominatif ***dvitīyā*** du sūtra **2,** *3*, 60. Si le sūtra dans lequel le nominatif manque est un *adhikāra* au locatif, come *kārake* (**1,** 4, 23), *anabhihite* (**2,** *3*, 1) ou ***bhūte*** (**3,** *2*, 84), alors on ne doit sous-entendre rien, car le sūtra est formé par le locatif tout seul et sert comme titre pour tous les sūtras suivants jusqu'à un nouvel *adhikāra*. L'accusatif, l'instrumental et l'ablatif sont employés seulement dans la syntaxe des cas. Le datif a la fonction d'instrumental ou de locatif et il concourt avec ces cas; cf. **2,** *3*, 35 avec **2,** *3*, 34 et **3,** *3*, **160 avec** **3,** *3*, 157. Pāṇini décline tous les mots et tous les éléments grammaticaux ou symboles, qui, dans la syntaxe des cas, se trouvent le plus souvent au génitif. Là encore le mot qui se construit avec un cas déterminé se trouve le plus souvent au génitif; les verbes toujours. Quand il y a plusieurs mots qui régissent le même cas, Pāṇini les compose et le composé ainsi formé est le plus souvent au génitif. La condition d'emploi d'une forme (où?, quand?) est mise au locatif. On y peut ajouter les sūtras servant d'*adhikāra* (v. plus haut). Au locatif encore se trouve la fonction générale de chaque cas. Lorsque dans un sūtra il y a plusieurs locatifs, chacun exprime une condition spéciale, sauf le premier, qui indique l'emploi. Dans la syntaxe des cas, presque toujours à la place du locatif il y a le génitif ou l'instrumental.

À la fin de l'étude se trouvent deux listes, dont l'une contient les sūtras, qui se rapportent à la syntaxe des cas et l'autre les sūtras qui traitent de la syntaxe des temps et des modes.

DU NOUVEAU SUR LE LATIN VULGAIRE

PAR

VEIKKO VÄÄNÄNEN

Université de Helsinki, Finlande

Les romanistes et les latinistes d'aujourd'hui s'accordent à ne plus opposer, comme le faisaient les „néogrammairiens" d'hier, le latin vulgaire et le latin classique comme deux idiomes différents, et à reconnaître que le latin, sous tous ses aspects, n'est qu'une transition entre deux états de langue, l'indo-européen et le roman. On sait aussi que la relative stabilité de la langue écrite n'a fait que masquer sous une forme traditionnellement conservée bien des changements, voire des transformations radicales qui se sont produites surtout à l'époque impériale, mais dont beacoup ont été amorcées dès le vieux latin. A part les „vulgarismes" répondant aux besoins artistiques, comme chez Plaute ou chez Pétrone, quiconque écrit s'efforce de s'en tenir aux normes conventionnelles, qui ont relativement peu changé pendant les quelques huit siècles de latinité proprement dite. Il n'est jusqu'aux textes les plus barbares des VII-e et VIII-e siècles, par ex. les diplômes des rois mérovingiens, dont la langue puisse être identifiée avec le latin courant de l'époque. Il est passé en axiome qu'il n'existe pas de texte en latin vulgaire ; „il n'y a que des traits „vulgaires" qui se rencontrent en plus ou moins grand nombre et qui sont plus ou moins voyants dans des textes d'époque impériale. Mais ces traits sont assez nombreux pour laisser discerner les tendances nouvelles" [1]).

Dans ces conditions, quelles chances avons-nous d'atteindre au latin courant en tant que système, d'en jalonner l'évolution progressive et établir les variétés éventuelles ?

De nombreuses monographies sur des textes teintés de „vulgarismes" et sur des problèmes particuliers de phonétique, de morphologie et de syntaxe ont vu jour ces dernières décennies : des essais de synthèse et de reconstitution ont contribué à éclairer sinon à résoudre les problèmes multiples de latin vulgaire. Mon propos n'est pas d'en dresser une bibliographie même sommaire. Je me bornerai à discuter rapidement quelques contributions récentes qui me semblent avancer nos connaissances de cet aspect linguistique.

Une place d'honneur revient au regretté latiniste suédois Einar Löf-

---

1) A. Meillet, *Esquisse d'une histoire de la langue latine*, p. 236.

stedt, dont le pénétrant commentaire de la *Peregrinatio Aetheriae* et les deux volumes substantiels de *Syntactica*[2]) sont devenus des clasiques parmi les études de latin littéraire et surtout non littéraire. Un recueil d'essais sur le latin tardif, intitulé *Late Latin*, publié à titre posthume par l'Institut pour les Recherches Comparatives des Humanités d'Oslo en 1959, reprend et met au point certains des principaux problèmes. On y reconnaît la méthode sure, peu portée à la spéculation, un sens linguistique assuré ainsi que le vaste savoir du maître. En ce qui concerne le latin vulgaire, deux chapitres en particulier retiennent l'attention, intitulés respectivement *Late Latin, Vulgar Latin, Romance et Local Variation in Latin.* Un des problèmes qui divisent les chercheurs est celui de l'époque du divorce définitif entre le parler populaire et le latin écrit. Discutant les opinions divergentes, Löfstedt se range à l'avis qui placerait la séparation des deux aspects du latin à une date relativement tardive, en ajoutant qu'il voit peu de chances de fixer avec quelque précision les diverses phases de développement pendant la longue période de transition entre 600 et 800[3]). Chaque phénomène devrait être soumis à un examen linguistique approfondi et basé sur des matériaux abondants. C'est ainsi que Löfstedt lui-même avait montré[4]) que l'article défini, que l'on a souvent cru discerner dans certains emplois affaiblis du démonstratif en latin postclassique, n'appartient pourtant, en tant que catégorie grammaticale, qu'à l'époque romane. En effet, bien des développements de syntaxe surtout, qui marquent l'avènement de l'état roman sont amorcés en latin impérial, voire déjà en vieux latin, sans pour autant s'implanter encore comme innovations du système.

Toujours dans le domaine de la morpho-syntaxe, la manière de voir de Löfstedt a été appuyée par l'important *Essai sur le mode subjonctif en latin postclassique et en ancien français*, I—II, par Gérard Moignet[5]). Il s'agit bien plus que d'une étude dans le genre traditionnel sur l'emploi d'un mode verbal. Un l-er chapitre de 120 pages discute à fond les differentes théories avancées sur subjonctif, dont la disparité même les rend suspectes, et expose les vues de l'auteur qui se réclament de la théorie psycho-systématique de Gustave Guillaume. On avait prêté au subjonctif la valeur de diverses modalités : volonté, doute, irréalité, potentialité... Or un mode, c'est-à-dire une série de formes, ne coïncide jamais avec une modalité, qui dépend du locuteur. Selon la théorie psycho-systématique, „le système verbal correspond à la représentation du temps, et les différences de modes ne sont que des différences dans la manière dont le temps est conçu"[6]). Le subjonctif est le mode de la durée indifférenciée, de la non-actualité, par rapport à l'indicatif qui comporte la distinction de trois époques. D'autre part, les systèmes psychiques, auxquels correspondent plus ou moins bien les systèmes sémiologiques, tendent au maximum de simplicité ; aussi les séries de formes à double valeur sont-elles soumises à des réductions. Ainsi, le parfait de l'indicatif doit céder sa valeur propre d'aspect ou du „présent de mémoire" au

2) I, 2e édition, 1956, II, même année.
3) O. c., p. 14.
4) *Syntactica* I², p. 358 sqq.
5) Publications de la Faculté des Lettres et Sciences Humaines d'Alger, XXXII, Presses Universitaires de France, 1959.
6) Moignet, *Essai...*, p. 77.

composé du type *habeo dictum* et ne garder que celle d'aoriste. Le subjonctif perdra le parfait, qui faisait souvent double emploi avec le présent, tandis que l'imparfait du subjonctif, qui tenait à la fois du présent et du passé, a été éliminé par le plus-que-parfait. C'est toujours, selon M. Moignet, en correspondance avec un système psychique changeant — qui est bien entendu tout autre qu'une nouvelle „Denkform" dans le sens de Karl Vossler — que se crée un futur à deux temps, à partir des tours *dicere habeo* et *dicere habebam* ou *habui* (qui toutefois ne prend pas pied dans toute la Romania). Il ne faut pas exagérer le rôle joué par les accidents phonétiques, dit M. Moignet avec raison : ils „peuvent certes favoriser l'avènement de systèmes sémiologiques nouveaux... Mais ils ne sauraient en rien constituer la cause des révolutions linguistiques. . .". Une analyse très poussée de matériaux bien choisis relatifs à l'emploi du subjonctif mène l'auteur au résultat que „le latin, en tant que système de signes soumis à l'évolution... a vécu jusqu'à une limite qui... peut être fixée aux environs du milieu du VIIIe siècle. En tant que système psychique, au contraire, force est de reconnaître qu'à cette date le latin avait déjà vécu. On avait cessé déjà de se représenter le latin alors qu'on utilisait les signes du latin... Il est d'ailleurs vain de chercher à dater cette révolution psychique, car les faits de représentation sont secrets et ne se laissent déceler qu'à travers le prisme déformant des faits de parole" [7]).

Pour ce qui concerne les différences locales du latin, il est curieux de noter qu'à mesure que les latinistes reviennent de l'hypothèse de provincialismes en latin, les romanistes au contraire s'acharnent à faire remonter la dislocation de la Romania de plus en plus haut dans le passé. Einar Löfstedt lui même admet que certes dans une langue parlée par des éléments ethniques hétérogènes sur une étendue aussi vaste qu'était le latin à l'époque impériale, il a dû surgir des différences régionales „équivalant à des dialectes différents (amounting to different dialects) [8]). S. Jérôme n'a-t-il pas affirmé que la latinité changeait quotidiennement „*et regionibus.. et tempore*"? Or, les monuments écrits nous laissent dans l'embarras. „Attribuer, écrit Löfstedt [9]), un texte quelconque à une province particulière d'après des critères linguistiques s'est avéré dans la plupart des cas impossible, et en mettant les choses au mieux, extrêmement difficile". Cet état de choses ne change qu'à l'apparition des idiomes romans. Aussi les tentatives de localiser, sur la base des particularités linguistiques, les textes reflétant le latin vulgaire et qui vont du *Satyricon* de Pétrone par la *Peregrinatio Aetheriae* aux traductions latines d'Oribase (probablement du VIe siècle) ont elles échoué. Bien plus : les textes tardifs, inscriptions, traités techniques, vies de saints, chroniques, chartes, etc. provenant des diverses parties de l'Empire, se caractérisent par le parallélisme des traits „vulgaires", chute de consonnes finales, réduction de catégories flexionnelles, substitution d'expressions plus vives à des mots usés, et ainsi de suite, qui sont autant de caractéristiques du roman commun. A titre d'exemple, les deux succédanés du verbe *esse* ou *edere, comedere* et *manducare*, se font concurrence en bas latin. Selon les relevés de Löfstedt, la *Vulgate* a seulement 45 exemples de

7) Moignet, *op. cit.*, p. 274 sqq.
8) E. Löfstedt, *Late Latin*, p. 39.
9) O. c., p. 42.

edere contre plus de 540 de *comedere* et environ 170 de *manducare*. Chose remarquable, la *Peregrinatio* (probablement de la fin du IVe siècle), qu'on a cru provenir d'Espagne, ne connaît pour „manger" que *manducare* (13 fois), alors que l'ibéroroman a opté pour *comedere*. D'autre part, la *Peregrinatio* présente des „hispanismes" tels que *sedere* au sens affaibli „être", *plicare (se)* „arriver" (mot passé aussi en roumain avec un sens différent), *subire* „monter" (aussi en roumain), ou des „italianismes" comme *se iungere* „arriver", *movere* „partir", *modo* „bientôt". Il y a près de cent ans, Hugo Schuchardt constata dans son fondamental *Vokalismus des Vulgärlateins* que „dieses [rustike Lateins] erscheint auf den Denkmälern aller Gegenden eigentlich immer ein und dasselbe". Les recherches successives n'ont pas sensiblement altéré le bien-fondé de cette affirmation. A la fin de son importante enquête sur la langue des inscriptions et d'autres textes provenant des pays danubiens, H. Mihăescu[10]), tout en relevant un certain nombre de phénomènes qui concordent avec les caractères particuliers du roumain, conclut que „les faits linguistiques consignés dans les inscriptions et les textes des provinces danubiennes n'étaient donc pas spécifiques à ces régions mais circulaient sur une plus large étendue. Il s'ensuit donc que les provinces danubiennes ne formaient pas un domaine linguistique isolé ou indépendant"[11]). C'est que, dit-il, particulièrement en Dacie, ou pourtant le séjour des troupes et des organes administratifs romains fut assez bref ...„l'élément militaire et l'élément administratif y ont joué un rôle important. Des colons s'y sont installés, venant des différentes régions de l'empire, en particulier des provinces avoisinantes ou orientales. La langue qu'ils parlaient était une 'lingua franca', c'est-à-dire le latin commun, la langue de l'administration et de l'armée"[12]).

Des romanistes, de leur côté, ont abordé le problème du démembrement du latin en pratiquant la méthode comparative. Le regretté maître Jakob Jud, à la suite de son étude *Problèmes de géographie linguistique romane*[13]), affirmait que „la linguistique de demain rejettera cette hypothèse de l'unité lexicale du latin vulgaire, qui ne s'accorde ni avec l'histoire ni même avec tout ce que nous observons dans les langues des grands états modernes". Si telles rencontres homonymiques arrivent à des solutions divergentes en Espagne et en Italie, disait-il, c'est qu' „aux IIIe et Ve siècles, Rome... n'a plus l'autorité nécessaire pour imposer son mot d'ordre linguistique aux provinces lointaines, et de plus en plus autonomes". Naguère, M. Gerhard Rholfs, dans son ouvrage *Die lexikalische Differenzierung der romanischen Sprachen* (1954) s'est rangé à l'opinion de Jud, en insistant sur l'action des centres d'irradiation spirituelle et économique ainsi que sur celle de l'organisation diocésaine.

Dans le domaine de la phonétique, méritent une attention particulière les études de chronologie relative des changements, d'abord par Elise

10) H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*, București, 1960
11) *Ibid.*, résumé en français, p. 298.
12) *Ibid.*, p. 297.
13) Revue de Linguistique Romane, I, 1925.

Richter[14]), et récemment, par M. Georges Straka (deux importants articles parus respectivement dans Revue des Langues Romanes, 1953, et Revue de Linguistique Romane, 1956). Après un examen serré des transformations interdépendantes du phonétisme latin, M. Straka en établit la chaîne chronologique et conclut, à son tour, qu' „au IIe et, à plus forte raison, au IIIe siècle, il n'y avait plus d'unité linguistique romane, malgré une certaine unité de civilisation", le sarde, le roumain et même le gallo-roman commençant vers cette époque, dit-il, „à s'individualiser et à se constituer en des langues indépendantes" [15]). Ces dates reculées ont de quoi étonner. Pourtant, la démonstration de M. Straka semble menée avec une rigueur incontestable. Ce qui prête à discussion, ce sont certaines dates historiques servant de points de repère. La séparation linguistique de la Sardaigne et celle de la Dacie sont placées par M. Straka respectivement au IIe siècle et au moment de la coupure politique de la Dacie, qui arriva en 271. Or, on peut se demander si l'isolement de ces régions a vraiment été complet depuis ces dates. Pour la Dacie, au moins, plusieurs savants roumains sont d'un avis différent. En dernier lieu M. Mihăescu écrit que „jusque vers l'an 395, le contact des provinces danubiennes avec le domaine de la langue latine occidentale [a été] actif et direct", et qu'„il est impossible que la Dacie soit demeurée totalement isolée des régions romanisées du Sud du Danube, jusqu'à la fin du VIe siècle" [16]). Une certaine réserve sera donc recommandée vis-à-vis des jalons chronologiques posés par M. Straka pour la généralisation du changement *ī* > e qui n'atteint pas le sarde, et du changement *ū* > *o* qui n'atteint ni le sarde ni le roumain.

Il est évident que pour atteindre cet élément fuyant qu'est le latin parlé, il faut les efforts conjugués des latinistes et des romanistes, l'étude critique des monuments écrits aussi bien que l'opération ascendante à partir des langues romanes. L'une doit servir de contrôle pour l'autre. Pour ce qui est particulièrement de la chronologie des changements, il me semble que les résultats obtenus par la voie comparative restent généralement sujets à caution, tant que nous manquent les attestations directes. Placer, à titre d'exemple, au IIIe siècle l'émancipation linguistiques des provinces, est une hypothèse qui ne manque pas l'appui de certaines circonstances historiques, mais qui gagnerait en plausibilité dans la mesure ou elle serait confirmée par des faits linguistiques dégagés des textes. Car enfin, si les traits populaires y sont noyés dans une langue commune qui se superpose au latin parlé, ce n'est pas une raison pour ne pas consulter les monuments écrits et en tirer tout le parti possible. Ici encore, c'est le cas de dire que les choses ne sont pas si compliquées qu'elles en ont l'air : elles le sont beaucoup plus.

---

14) *Chronologische Phonetik des Französischen bis zum Ende des 8. Jahrhunderts*, 1934.

15) RLR, p. 307, et RLiR, p. 258.

16) O. c., p. 296 sq.

DIN NOU DESPRE LATINA VULGARĂ

Rezumat

Autorul sprijină ideea dezmembrării tîrzii a Romaniei, ca suedezul Einar Löfstedt (în *Syntactica* și în comentariul la *Peregrinatio Aetheriae)*, de la care pleacă. La rîndu-i, Löfstedt adoptă noile teze ale lui Gerard Moignet (după teoria psiho-sistematică a lui Gustave Guillaume) în privința conjunctivului, privit ca „modul duratei nediferențiate în raport cu indicativul care comportă distincția a trei epoci".

Ideea centrală este existența unui decalaj, apreciabil în timp, între schimbarea corespondențelor psihologice, inerente sistemului limbii, și schimbarea sistemului de forme de expresie. Se explică, astfel, cum inovațiile, începute încă în perioada imperială, au intrat în sistem mult mai tîrziu.

Se exemplifică cu periodizarea paradigmelor de conjunctiv, acolo unde ele coincid ca valoare cu alte forme verbale, cu valoarea de instrument gramatical a articolului definit, existentă ca tendință psihologică într-o perioadă mai veche, dar fixată ca atare abia în perioada romanică și cu alte fapte.

În concluzie, vorbitorii latinei populare gîndeau, lingvistic vorbind, romanic, iar sistemul de forme latinești populare și apoi romanice s-a constituit mult mai tîrziu: sec. VII—VIII.

СНОВА О НАРОДНОЙ ЛАТЫНИ

Краткое содержание

Автор разделяет точки зрения о позднем распаде Романие, как и шведский языковед **Einar Löfstedt** (в **Syntactica** и в коментарии к **Peregrinatio Aetheriae**), от которого исходит. В свою очередь **Löfstedt** принимает новые взгляды Жерара Муанье (в согласии с психо-систематической теорией Гюстава Гийома) относительно сослагательного накланения, рассматриваемого как „накланение недифференцированной длительности по отношению, для которого характерно различение, трех этапов".

Основная идея состоит в существовании определенного периода сдвига достаточно продолжительного, между изменением психологических соответствий, присущих языковой системе выразительных форм. Так именно и объясняется более позднее праникновение в систему тех новообразований, которые возникли еще в период империи.

В качестве доказательств автор приводит периодизацию парадигм сослагательного накланения (там, где их значение совпадает со значением других глагольных форм), грамматическую роль определенного артикля, существующую как психологическую тенденцию в более старую эпоху, но установленную в этой функции только в романский период и пр.

В заключение можно сказать, что говорящие на народной латыни думали, лингвистически говоря, пороманскн, но что система форм народной латыни, а отсюда и романской, установилась гораздо позже а именно в VII-VIII вв.

DU *CRATYLE* DE PLATON À LA LINGUISTIQUE MODERNE

par

MAURICE LEROY

Université libre de Bruxelles, Belgique

Le *Cratyle* a la réputation d'être un dialogue obscur et la faute en incombe à Platon lui-même qui, après avoir fait exposer par ses personnages les deux thèses en présence, renonce à conclure et laisse le lecteur sur sa faim. Le thème en est la fameuse querelle sur l'origine du langage qui divisait les penseurs de la Grèce antique, la question étant de sovoir si le langage a été créé par la nature, φύσει ou par convention, θέσει, en d'autres termes, y a-t-il un rapport naturel et nécessaire entre les mots et leur signification (entre le signifiant et le signifié) ou bien au contraire les mots ont-ils reçu leur signification en vertu d'une décision arbitraire? Cratyle, disciple d'Héraclite, défend la première thèse : il existe naturellement pour chaque objet une juste dénomination, tandis qu'Hermogène, en qui on reconnaît un représentant des théories de Protagoras, est d'avis que la justesse des noms est affaire de convention et d'accord.

La partie centrale du dialogue, qui est aussi la plus importante (elle occupe près de deux tiers de l'oeuvre), est consacrée à l'étymologie ; on sait que Cratyle, qui donne son nom au dialogue, avait fort développé cette méthode et sans que nous puissions savoir quelle est, dans cette abondance d'explications, la part personnelle de Platon, nous voyons celui-ci jouer en virtuose de toute la gamme des possibilités : valeur impressive des phonèmes, lettres ajoutées ou retranchées, calembours, associations d'idées, antipharase ou encore, quand tous les moyens semblent épuisés, recours aux langues barbares. Or c'est cette partie „étymologique" qui a semé le plus de perplexité parmi les commentateurs ; les linguistes en particulier étaient consternés de devoir attribuer au grand philosophe un tel tissu d'erreurs, de naïvetés, de contresens ; il y a dans cette attitude un peu simpliste une erreur de perspective qu'il convient de dissiper.

Depuis le début du XIX-e siècle, c'est-à-dire depuis le développement de la méthode comparative, l'étymologie nous apparaît comme nettement placée sur le plan historique : il s'agit de la science de la filiation des mots ; faire l'étymologie d'un mot, c'est en tracer l'histoire en recherchant les formes anciennes et en remontant aussi haut que nous le permettent les documents. Mais cette conception génétique n'était pas du tout celle des Anciens ; pour

eux, l'étymologie est la recherche du sens vrai (ἔτυμος) des mots, sens qui très souvent reste caché à ceux-là mêmes qui les emploient tous les jours; il s'agit donc d'éclairer le mot en recourant aux associations que sa forme et son contenu font surgir dans l'esprit; dans ces conditions, il n'y a aucun illogisme à proposer pour un même terme deux ou plusieurs étymologies différentes. Lorsque Platon, par exemple, explique le nom des „héros", ἥρωες à la fois par ἔρος „amour", car les heros sont nés de l'amour, par ῥήτορες „rhéteurs", car ils sont experts dans l'art de la parole, et par ἐροτᾶν „interroger", car ils sont habiles à interroger, il ne fait qu'énumérer les évocations suggérées tout en traçant avec finesse le portrait psychologique du Grec πολύμητις apte à triompher dans les jeux de la discussion rhétorique.

Que dans le maniement des attractions paronymiques, Platon fasse preuve d'une subtile faculté d'improvisation et ne recule devant aucun expédient pour asseoir sa dialectique, personne ne le niera mais on se doit cependant de souligner — la chose n'a pas toujours été reconnue par les modernes trop enclins à prendre au sérieux toutes les paroles du philosophe — qu'à plusieurs reprises il ironise avec humour au sujet des explications qu'il fournit et qu'on le sent souvent plus amusé que convaincu. En fait, Platon ne fait qu'utiliser ici avec maîtrise les ressorts de ce que nous appelons l'étymologie populaire, c'est-à-dire cette réaction du sujet parlant qui, placé devant un vocable apparemment isolé, s'autorise d'une ressemblance souvent superficielle pour le rattacher à d'autres mots susceptibles d'en fournir une explication plus ou moins satisfaisante.

En réalité, nous pouvons supposer qu'à côte de l'étymologie diachronique qui fait l'histoire des mots selon la méthode historique, à côté aussi de l'étymologie populaire qui explique les modifications survenues à tel ou tel mot par l'attraction de mots semblables, il y a place pour un inventaire systématique du vocabulaire sous l'angle d'une étymologie statique faisant notamment appel, pour le groupement des mots, à leur valeur évocative comme à d'autres indices, tel le degré de fréquence, tel le niveau social, technique, intellectuel, etc. Le regretté Joseph Vendryes, dans un article-programme publié en 1953 dans le „Bulletin de la Société de Linguistique de Paris", avait exposé comment, „en établissant l'inventaire du bagage lexicographique des divers groupes humains", ce nouvel aspect de notre discipline fournirait „une image aussi exacte et complète que possible de la mentalité de chacun".

Toutefois on peut se demander si toute cette discussion sur la nature et la qualité de l'étymologie platonicienne dans le *Cratyle* n'est pas en quelque sorte — du moins sur le plan linguistique — un faux problème en ce sens qu'il se pourrait que cette partie centrale du dialogue n'intéressât point essentiellemment le linguiste comme tel. Ainsi Victor Goldschmidt, dans son remarquable et pénétrant *Essai sur le „Cratyle"* (1940), constatant que d'une part les interprétations linguistiques du dialogue ont abouti à un échec, d'autant plus qu'elles omettaient en général de le replacer dans l'ensemble de la pensée platonicienne, et que d'autre part les explications philosophiques négligent les problèmes linguistiques, en est arrivé à interpréter la partie étymologique du *Cratyle* comme „une vaste *encyclopédie* de théories théologiques, cosmologiques et morales ayant trait à la concep-

tion du flux perpétuel". Le dialogue, qui fait partie du premier groupe des oeuvres de Platon, serait donc, préalablement à l'élaboration de sa théorie personnelle, une revue et une critique des thèses relativistes.

L'hypothèse est séduisante et offre de plus l'avantage de faire tomber les grosses difficultés d'interprétation du dialogue. Mais dans ce cas le linguiste doit-il rayer le Cratyle de ses préoccupations doit-il le considérer comme étranger à l'histoire de sa science? Certainement pas car, quelles que soient la valeur et l'intention qu'on accorde à la partie „étymologique" du dialogue, nous considérons, pour notre part, que l'essentiel est ailleurs et que c'est dans le début et dans la conclusion de l'oeuvre que sont posés ou du moins, esquissés, entrevus quelques-uns des principes qui ne seront repris avec clarté et efficience qu'aux XIX-e et XX-e siècles, au moment où se constitue la linguistique générale. Il suffit en effet de relire attentivement ces pages — et de les traduire dans le jargon de notre science — pour y retrouver des positions essentielles de la linguistique contemporaine.

Les premières lignes du dialogue posent d'emblée la question de savoir si une dénomination existe naturellement pour chaque être ou si c'est une convention qui a donné aux objets leur appellation : c'est donc le rapport signifiant/signifié qui est dès l'abord mis en lumière et, à la vérité, c'est bien à son propos que va se dérouler toute la discussion. Passons tout de suite à la troisième et dernière partie : Socrate, prié de départager les deux thèses en présence, se refuse à conclure de façon nette et engage Cratyle à approfondir son enquête et à lui reposer plus tard le problème ; si les préférences de Platon vont incontestablement à la théorie de la justesse naturelle des noms, il est néanmoins reconnu une part de convention dans leur formation et, à ce propos, l'indépendance du signifiant par rapport au signifié est clairement indiquée, un exemple (attique σκληρότης /Érétrie σκληρότηρ) servant à la prouver.

Un problème embarrassant est celui du nomothète à qui Platon attribue la création des noms : bien qu-il soit comparé aux artisans, il n'est guère vraisemblable que Platon l'ait compris dans le sens d'un législateur attaché à cette fonction ; on l'a généralement interprété comme un personnage mythique mais Goldschmidt a fait remarquer avec raison qu'il faudrait tout d'abord définir le terme „mythique" ; d'autre part s'il est incontestable que le nomothète a chez les Pythagoriciens une valeur religieuse et s'il est vrai aussi que cette conception pythagoricienne s'est introduite dans les dialogues de la vieillesse (comme les *Lois*), rien de tel n'apparaît ici ; si bien que le même critique considère que ce personnage fictif a avant tout dans le *Cratyle* une valeur méthodologique (ce qui rendrait compte de l'inconséquence apparente que constitue en un passage l'emploi du nom au pluriel). Nous nous demandons pour notre part s'il ne conviendrait pas d'y voir l'usage (ἔθος) que Socrate invoque précisément dans la troisième partie comme se substituant à la ressemblance en tant que moyen de représenter ; l'usage, c'est-à-dire la somme des expériences faites par les membres de toute communauté linguistique, autrement dit la langue conçue en tant que bien social et à laquelle doivent se conformer les sujets parlants. Dans ce cas, c'est le problème de ce double aspect du langage : social et individuel, qui serait ici posé en germe.

On voit donc que quelques-unes des positions fondamentales de la linguistique moderne et particulièrement de l'oeuvre saussurienne — le rapport du signifiant et du signifié, donc de la forme et de la substance, l'arbitraire du signe, peut-être aussi la fameuse antinomie langue/parole — se trouvent déjà, sinon explicitement présentées, du moins en puissance dans le *Cratyle;* et il n'est pas sans intérêt de noter que le dialogue perd de son obscurité dès qu'on l'aborde avec ces préoccupations familières au linguiste.

Sans doute a-t-il manqué à Platon de mettre en système ces idées sur le langage éparses dans le Cratyle au milieu de discussions tantôt sérieuses tantôt humoristiques mais nous serions mal fondé de lui faire à ce propos le moindre reproche ;Platon était philosophe et non linguiste et s'il s'est intéressé aux problèmes linguistiques, c'est en tant qu'ils pouvaient l'aider à déblayer le terrain au moment où il approfondissait sa doctrine philosophique et commençait à élaborer sa théorie des formes. Il n'en reste pas moins qu'il avait discerné avec lucidité des questions de base préalables à toute discussion sur le langage ; aussi est-ce à juste titre que le nom de Cratyle reste lié à l'histoire de la pensée linguistique. Donner à une revue critique de linguistique générale le titre *Kratylos* comme l'a fait l'*Indogermanische Gesellschaft* pour l'organe qu'elle publie depuis peu, c'était rendre un hommage mérité à la fois à l'étymologiste, fidèle disciple d'Héraclite et au philosophe qui l'a immortalisé dans son dialogue.

DE LA „CRATYLOS" AL LUI PLATON LA LINGVISTICA MODERNĂ

Rezumat

În dialogul lui Platon se găsesc schițate în germen, deși nu în limbajul științei moderne, probleme de bază ale lingvisticii ca : originea vorbirii, individualul și socialul în limbaj, formă, sens, arbitrarul sensului, etimologie ș.a.

În ciuda extensiunii care se acordă în dialog etimologiei, înțeleasă de antici ca cercetare a sensului adevărat al cuvintelor — ceea ce autoriză pe Platon să facă apel, ca în etimologia populară, la toate asociațiile posibile, autorul crede că problema centrală este originea vorbirii, în care nu vede, împreună cu Goldschmidt, poziția φύσει ci mai degrabă teza condiționării limbii de viața socială, simbolizată prin acel nomotet care în concepția lui Platon ar însemna „uzul" suveran, tradiția colectivului.

ОТ „КРАТИЛА" ПЛАТОНА ДО СОВРЕМЕННОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ

Краткое содержание

В диалоге, хотя и не используются современные лингвистические термены, намечаются основные вопросы языкознания, как например, вопрос о происхождении языка, о соотношении между индивидуальным и социальным в языке, о форме и лексическом значении слов, о произвольности знака, вопросы этимологии и т. д.

Несмотря на то, что в диалоге значительное место занимает этимология, понимаемая античными авторами как исследование подлин-

ного значения слова (что позволяет Платону прибегать ко всевозможным ассоциациям, подобно народной этимологии), автор считает, что основым вопросом диалога является вопрос о происхождении языка, в котором, как и Виктор Гольдшмидт, он не видит позиции φύσει, а, скорее всего, то положение, что язык обусловлен социальными факторами. Эти факторы являются символом того номотета, который в мировоззрении Платона обозначает „общеупотребительный", выражаясь иначе — это коллективная традиция.

К ВОПРОСУ О ЗАИМСТВОВАНИИ СЛОВ

БЕЛА ШУЛАН
Дебреценский Университет, ВНР

1. В предлагаемой работе хотелось бы обратить внимание на два вывода принципиального характера, установленные по ходу работ в области исследования венгерско-славянских лексических взаимосвязей.

Как известно, с начала 19-го века, когда вследствие создания и применения сравнительно исторического метода языкознание стало наукой, в основу работ этимологов — главным образом с 70-ых годов — легли почти исключительно историко-фонетические соображения. Только позднее некоторые специалисты попытались применять факты семантического порядка, поскольку это было необходимо и возможно. В ряду этих ученых надо упомянуть прежде всего имя румынского языковеда — Овида Денсушяну, который использовал семантические совпадения там, где возникали фонетические затруднения, и который зашел впоследствии так далеко в этом направлении, что предпочитал семантическую сторону историко-фонетической[1]). Можно вспомнить также и о чешском ученом — Вацлаве Махеке[2]), занимавшем выдающееся место с точки зрения методики среди специалистов по славянской этимологии, вместе с его известным словацким последователем — Шимоном Ондрушем[3]). Оценивая деятельность этих языковедов можно установить, что они показали выход из тупика младограмматической школы в области этимологии, тупика, замеченного многими известными деятелями языкознания уже на несколько десятилетий раньше; показали именно тем, что придавали большое значение анализу семантической стороны, принимали в расчет соображения семантического порядка. Эти ученые своими работами доказали,

---

[1]) По любезному устному сообщению Гаврила Истрате, профессора ясского университета.

[2]) Ср. в чешском этимологическом словаре В. Махека (Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha 1957) напр. следующие словарные статьи: *strach* (475), *špice* (509—10), *veles* (560) и т. д., а также статью Ш. Ондруша об этом вопросе: Nad etymologickým slovníkom jazyka českého a slovenského. Jazykovedný časopis IX (1958), 144—62. особ. 2. абзац, стр. 147.

[3]) Ср., напр., следующие этимологические статьи Ш. Ондруша: K etymologickému výkladu indoeurópskych pomenovaní strachu. Jazykovedný časopis X (1959), p. 7—19.,— Slovanské etymológie (I. *sluga*, II. *cholpъ*, III. *Stribogъ*). Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica X (1958), p. 79—92.

что *одностороннее* применение фонетических и историко-фонетических данных в области этимологии на современном уровне языкознания уже недостаточно, потому что оно стало механическим методом, выражающим и отражающим механистическую основную концепцию, неспособным содействовать раскрытию многогранности проблематики и внутренней диалектики заимствования слов [4]).

Итак, учет семантического фактора является безусловным шагом вперед в развитии этой отрасли языкознания, в области исследования и более точного познания исторических изменений словаря, лексических взаимосвязей между разными языками.

Однако в процессе исследования взаимных лексических связей между славянскими языками и венгерским языком нам становилось ясным, что даже совместный учет историко-фонетических и семантических факторов не всегда удовлетворителен, если мы хотим установить внутренние закономерности, действующие по ходу заимствований. Причину этого мы усматриваем в том, что этимологи не принимают в расчет морфологическую сторону слова как в языке-источнике, так и в заимствующем языке, т. е. не применяют *морфологическую точку зрения.*

Оба наши положения касаются роли морфологической (морфонологикеской) структуры соответствующих языков (языка-источника и заимствующего языка) в процессе заимствования слов. Так как морфология вообще является одной из характерных сторон языка, несомненно, в частности, что в разных языках фонетическое строение — т. е. морфонологическая структура — слова является одной из наиболее характерных, наиболее свойственных сторон данного языка. Морфологические совпадения являются одним из критериев языкового родства: по своей морфологической структуре родственные языки являются исторически, — по сути дела, — безусловно тождественными; они и в своем современном состоянии стоят вообще ближе друг к другу, чем языки неродственные. Отсюда вытекает, что в случае родственных языков роль морфонологического строения слова возрастает по мере отдельного развития данных языков: т. е. чем раньше произошло заимствование между родственными языками, тем меньше роль морфонологического фактора и наоборот; наибольшую роль морфонологический фактор играет в случае заимствований между генетически не связанными языками, языками неродственными.

I

2. Наш первый вывод может быть сформулирован так: по ходу своей работы этимолог должен учитывать систему морфонологического строения слова как в языке-источнике, так и в заимствующем языке; в противном случае он не в состоянии будет обнаружить настоящий

---

[4]) Семантическая сторона учитывается и в наших этимологических статьях. Ср., напр.: Das Fortleben des altslavischen Wortstammes *šĕt* — fremere, im Ungarischen. «Studia Slavica» IV (1958), p. 404—8.—Zum Ursprung und zur Semantik des mitteleuropäischen Wortes *pajdaš* ∼ *pajtaš*, там же p. 409—15.—Etymologisches. Там же V, (1959), p. 153—72.

характер изменений, происходящих по ходу заимствования в звуковой оболочке слова: не может отделить фонетические явления (изменение звука, замену звука) от морфологических (от замены форманта или заимствования морфологических вариантов).

Венгерский язык с одной стороны и славянские с другой — языки неродственные. Так, напр., в славянских языках склонение, — типы склонений, — обусловлены грамматическими родами и основами. А в грамматической системе венгерского языка нет категории грамматического рода, не играют роли в склонении также и звуки основы (конечно, за исключением явлений гармонии гласных, характерной для венгерского языка, вследствие которой гласные суффиксов могут быть разными в зависимости от гласных основы). Из этого следует, что напр. морфонологическое строение существительных в славянских языках и в венгерском показывает чрезвычайно большие расхождения. Последствия этого положения дают о себе знать при заимствовании слов, в оформлении звукового состава заимствованного слова.

Так, напр., венгерские слова с окончанием на *-e*, попав в какой-нибудь из славянских языков, изменяются в слова с окончанием на *-a*. Ср.[5]: а) в словацком[6]: венг. *cinege*, синица; **meancha, saix; meise** > словацкое *cinega* то же | венг. *csipke* кружева; **fimbria clavicula'a, limbus denticulatus; spitzen (an kleidern** > словацкое *čipka* то же | венг. *kefe*, щетка; **muscarium setaceum; bürste** > словацкое *kefa* то же | венг. *térzene* концерт (военного) оркестра на открытом воздухе > словацкое *terzena* то же;

б) в чешском: венг. *fene* дикий (дикий зверь, заостряющий зубы); **ferox; wild** > чешское *fena* сука;

в) в закарпатско-украинском: венг. *fene* (ср. предыдущий чешский пример) > закарпатско-укр. *фена* (как в чешском) | венг. *füge* фига; **ficus; feige** > закарпатско-укр. *фига* то же | венг. **ice** мера вина; **iusta,**

---

[5]) Языковые примеры даются следующим образом. После соответствующего слова (набранного курсивом) приводится его значение на русском языке (в случае необходимости значение дается и на немецком или латинском языке).

[6]) Чешский и польский лексический материал взят из рукописного собрания автора. Лексический материал по другим славянским языкам почерпнут из следующих источников: *Halász Ignác,* Magyar elemek az északi szláv nyelvekben (Венгерские элементы в северно-славянских языках). „Magyar Nyelvőr" XVII—XVIII. — *Melich János,* Adatok a szlávság magyar elemeihez. (Данные о венгерских элементах в славянских языках). „Nyelvtudományi Közlemények" (в дальнейшем сокр.: NyK.) XXV, 288—303; *Jozef Szabó,* Mad'arské elementy v slovenskych nárečiach v Gemeri. Linguistica Slovaca I—II, p. 183—9; *Pavel Ondrus,* Stredoslovenské nárečia v Mad'arskej l'udovej republike. SAV Bratislava 1956, 305—6; *Jozef Štolc,* Nárečie troch slovenskych ostrovov v Mad'arsku. SAV Bratislava 1949; *A. Bonkáló,* Die ungarländischen Ruthenen (III. Hungarismen in der ugrorussischen Kultur). Ungarische Jahrbücher I. p. 318—41; *Csopey László,* Magyar szók a rutén nyelvben. (Венгерские слова в закарпатско-украинских говорах). NyK. XVI, 270—94; *Munkácsi Bernát,* Magyar elemek a déli szláv nyelvekben. (Венгерские элементы в южно-славянских языках). NyK. XVII, p. 66—126; *L. Hadrovics,* Neki problemi mađ'arskih elementa u serpskohrvatskom jeziku. Beogradski međunarodni slavisticki sastanak. Beograd 1957. p. 503—10; *Gyula Décsy,* Die ungarischen Lehnwörter der bulgarischen Sprache. Ural-altaische Bibliothek VII. Wiesbaden 1959; Ст. Стойков, Унгарски заемки в банатския говор. Език и литература XIV (1959), p. 176—190.

media (mensura liquidi), cotula; gewisses weinmass, eine halbe mass > закарпатско-укр. *иця* то же;

г) в сербо-хорватском: венг. *kecele* фартук, передник; **fortuch** > сербо-хорватское *kecelja* то же | венг. *remete* отшельник, пустынник; **eremita, anachoreta; einsiedler, waldbruder** > сербо-хорватское *remeta* то же.

3. Для этимолога, принимающего в расчет только фонетический или историко-фонетический фактор и пренебрегающего морфонологическим строением слова, в перечисленных примерах выступает только изменение фонетического порядка: *-e* > *-a*, хотя, по сути дела, данное явление носит морфологический характер[7]). В венгерском языке *-e* может стоять в абсолютном конце слова после любого согласного в именительном падеже существительных. А в славянских языках в абсолютном конце напр. существительных, этот же звук не может стоять после твердых согласных. В свете этих факторов должно быть ясным, что в изменении конечного венг. *-e* в конечное *-a* в славянских языках надо усматривать не фонетическое (звуковое изменение *-e* > *-a*), а морфологическое явление (по сути дела: замену венг. *-e* на слав. формант *-a*), что является последствием необходимости органического включения заимствованного слова в морфологическую систему заимствующего языка[8]).

Такая же замена форманта наблюдается и по отношению ко взаимным лексическим связям родственных языков в том случае, если в морфологической структуре этих языков наблюдаются заметные расхождения, как напр. в случае чешского и словацкого с одной стороны и немецкого с другой.

Конечное *-e* (стоящее после твердых согласных) в немецких существительных при их заимствовании чешским языком изменяется в конечное *-a* в целях органического включения этих слов в систему склонений (в морфологическую систему) чешского языка. Так, немецкое (в дальнейшем: н.) *borte* борт, край > чешское (в дальнейшем: ч.) диалектальное *porta* то же | н. *decke* покрывало > ч. *deka* то же | н. *flinte*, винтовка, > ч. *flinta*, то же | н. *halde* отвальное место (в горной промышленности) > ч. *halda* то же | н. *mine* шурф, подкоп мина (воен.) > ч. *mina* то же | н. *patrone* петарда > ч. *patrona* то же | н. *perle* жемчуг > ч. *perla*, то же | н. *plombe* пломба > ч. *plomba* то же | н. *pompe*

---

[7]) Мысль о том, что замена венг. *-e* на абсолютном исходе слова звуком *-a* в славянских языках есть по сути дела явление не фонетического, а морфологического порядка была высказана уже несколько десятилетий раньше словацким языковедом Л. Новаком. Ср. его сделанное вскользь (и поставленное в скобках) замечание по поводу происхождения звука *-a* на месте венг. *-e* в основе некоторых древне-венгерских заимствований в словацком языке: „Etant donné que le premier *e* de *teve* est ouvert (*le deuxième n'a pas d'importance, parce que la substitution y est d'ordre morphologique)*, il est bien possible qu'il a pu être remplacé par un *a* slovaque". (Подчеркнуто мною. Б. Ш.) *L'udevit Novák,* Le changement *e* > *a* dans les mots slovaques empruntés au hongrois et à l'allemand. ČMF. (Časopis pro moderní filologii) XX, p. 243.

[8]) Об этом свидетельствуют, напр. и заимствования из других финно-угорских языков в русском. Ср.: А. К. Матвеев, Некоторые вопросы освоения диалектных заимствований. (На материале заимствований из финно-угорских языков). „Studia Slavica" V (1959), p. 429—37, особ. 2-ой абзац пункта А. на стр. 434.

пышность, почесть > ч. *pompa* то же и т. д. В то же время надо отметить, что в чешском языке существуют и иные способы удаления конечных немецких *-e*, с целью включения данных слов в систему чешских склонений. Так, напр., чешская заимствованная форма н. *decke* покрывало у Яна Гуса: *dek*, т. е. без форманта. В других существительных, заимствованных из немецкого, конечное *-e* заменено в чешском суффиксом *-na*, имеющим вульгарный стилистический оттенок: н. *alabarde* алебарда > ч. *halapartna* то же | н. *mistgrube* мусорная яма > ч. *mistgrubna* то же | н. *platte* плита > ч. *plotna* то же и т. д.

Это же явление известно нам и в обратном направлении. В словах, заимствованных немецким языком из чешского или словацкого, конечное *-a* заменяется конечным *-e*. Напр.: др.-ч. *houfnica* род старинной пушки > н. *haubitze* то же, | др.-ч. *jucha* отвар > н. *jauche* плохое пиво, | словацкое (в дальнейшем: сл.) *baba* сорт блинов, изготовленных из тертого сырого картофеля и муки > н. диал. (в прежнем комитате Спиш) *babe* то же | сл. *buchta* сорт сдобной булки > н. диал. (в прежнем комитате Спиш) *buchte* то же | сл. *družba* дружка > н. диал. (в прежнем комитате Спиш) *Truschbe* то же | сл. *núdza* беда, нищета > н. диал. (в прежнем комитате Спиш) *nuse* то же | сл. *šuba* шуба > н. диал. (в прежнем комитате Спиш) *schaube* то же[9]).

II

4. Авторы руководств по общему языкознанию, а также и этимологи придерживаются вообще того мнения, что после заимствования слово „... обыкновенно в основном остается той частью речи, какой оно было на своей родной почве; это относится также и к формам словообразования вроде числа. Хотя так бывает и не всегда, но в подавляющем большинстве случаев слова заимствуются в обличье именительного, а не других падежей...“[10]).

Однако известно, что в разных языках есть некоторые заимствованные слова, освоенные в заимствующем языке не в форме именительного, а одного из косвенных падежей. Л. А. Булаховский указывает (см. ук. м.), что русское *лошадь* заимствовано из одного из тюркских языков с окончанием местного падежа *-de*, в функции именительного падежа (первоначальное значение „на лошади“), но отмечает относительную редкость такого явления. Однако тут же он обращает внимание на категорию русских слов, заимствованных из немецкого не в их прямом формальном значении, а в значении им. п. ед. ч. Таковы, напр.: р. *розан* цветок розы < н. *rosen* (им. п. мн. ч.) розы | р. *клапан* < н. *klappen* (им. п. мн. ч.) клапаны | р. *локон* < н. *locken* (им. п. мн. ч.) кудри. По мнению Л. А. Булаховского в первых двух из этих слу-

---

[9]) Примеры немецких диалектов на словацкой языковой территории взяты нами из *Robert L. Rudolf*, Die slovakischen Lehnwörter im Inseldeutschen in der Slovakei. „Linguistica Slovaca“ I—II, p. 151—165.

[10]) Л. А. Булаховский, Введение в языкознание. ч. II. Учпедгиз, М. 1953. стр. 123.

чаев произошло уподобление немецкого окончания им. п. мн. ч. русскому суффиксу *-ан* (см. ук. м.) [11]).

Как раз эти случаи, рассматриваемые как редкие исключения, наводят нас на мысль о том, что тезис о форме заимствованных слов надо сформулировать точнее, а именно: если заимствование происходит между такими близко родственными языками, морфологическая система которых по сути дела еще одинакова, имена существительные переходят из одного языка в другой в форме им. п. ед. ч. А когда заимствование осуществляется между далеко родственными или неродственными языками, имена существительные могут заимствоваться в форме им. п. ед. ч., но могут заимствоваться и в форме какого-нибудь другого падежа и числа, или вообще в какой-нибудь другой грамматической форме.

Как нам кажется, приведенная более точная формулировка подтверждается не только примерами Л. А. Булаховского, цитированными выше, но и большим множеством фактов из области венгеро-славянских лексических взаимосвязей[12]). Вот несколько примеров из этой области:

а) Чешское ***palcát*** старинное оружие в роде копья < венг. ***pálcát*** — т. е. слово ***pálca*** заимствовалось в форме вин. п. ед. ч. суффиксом которого и является *-t*. (Венг. ***pálca*** палка — заимствованное в свою очередь из словацкого ***palica*** палка — в древности обладало и значением вид метательного оружия; **iaculum, telum**). Заимствование этого

---

[11]) Надо отметить, что мнение Л. А. Булаховского несколько отличается от наших взглядов. Как видно, он усматривает в замене немецкого *-en* русским *-ан* только уподобление, значит явление фонетического порядка, тогда как в этом и ему подобных случаях, на наш взгляд, выступает явление морфологическое — замена форманта. Далее, Л. А. Булаховский и не ставит вопроса о том, почему в этом и вообще в подобных случаях заимствовались слова не в форме им. п. ед. ч. По нашему мнению подобные морфологические варианты, выступающие по ходу заимствования, свидетельствуют о том, что заимствование произошло не в двуязычной среде (т. е. люди русской языковой среды, заимствующие данное слово, не дотрагивались до морфологического состава слова) и данные слова в данных формах заимствовались как в формах, наиболее часто встречаемых, но понимаемых в функции им. п. ед. ч.

[12]) В настоящей работе данные топонимики не приводятся. Но в венгерской научной литературе этой области известно большое количество примеров того, что венгерское нарицательное существительное, наделенное окончанием иллятива *-ba*/*-be* или инессива *-ban*/*-ben* перешло в такой своей форме в румынский язык и там оно стало названием местности (в венгерском разговорном языке и в диалектах иллятив и инессив уже давно совпали в одну общую форму, с первоначальным окончанием иллятива *-ba*/*-be*). Некоторые из этих топонимов впоследствии перешли обратно в венгерский язык, уже как собственные имена, и здесь они опять подвергаются склонению. Так, венг. нарицательное существительное *malom* мельница; **mühle** в форме иллятива и инессива *malomba* в мельницу, в мельнице; **in die (der) mühle** дало в румынском топоним *Malomba*; из того > венг. *Malomba* топоним, форма иллятива или инессива которого: *Malombába*. Об этой категории топонимов неоднократно писали Д. Паиж, И. Книежа и особенно — Атила Т. Сабо, профессор клужского университета. Последний недавно собрал многочисленные румынско-венгерские данные этого типа в исследовании „Az *Isztambul*, illetőleg *Malomba* tipusú helynévkölcsönzés kérdéséhez" (К вопросу о заимствованиях типа *Isztambul, Malomba*); там же приводится полная библиография венгерских работ, относящихся к этой проблематике. (Эта работа проф. Сабо выйдет в т. VII серии сборников „Magyar Nyelvjárások" (Венгерские говоры) в 1961 г., в издании дебреценского университета.

слова в форме вин. п. ед. ч. объясняется, очевидно, тем, что по ходу военных сношений часто были слышны венгерские приказы вроде **„Pálcát szegezz!‘**, копье приготовить!, **„Hajitsd a pálcát!“** Копье метать! Слово **palcát** является древним заимствованием из венгерского: по нашим данным оно впервые засвидетельствовано в чешском языке в 1484 г. Вторичное значение этого слова, известное и в современном чешском языке — скипетр, а также и третичное — знак судебной власти известны и в древневенгерском, однако возможно, что эти значения являются уже результатом самостоятельного чешского семантического развития. (См.: *B. Sulán Sur quelques éléments hongrois du vocabulaire tchèque*. „Studia Slavica“ III (1957), p. 279—298).

Чешское арготическое *házba* дом < венг. *házba* в дом, — т. е венг. существительное *ház* дом заимствовалось в форме иллятива, окончанием которого является *-ba*, или в форме инессива с окончанием *-ban*, которое в разговорном языке давно уже совпало с иллятивным *-ba*[13]).

Чешское арготическое *katanák* солдат < венг. *katonák* солдаты — слово заимствовалось в форме им. п. мн. ч. (*-k* является знаком множественного числа, нулевое падежное окончание означает им. п.), т. е. в форме, встречаемой наиболее часто (ср. прим. 13).

Чешское *kobza* древний струнный щипковый музыкальный инструмент, кобза < венг. *koboz* то же в форме с притяжательной прилепой (поссессивным суффиксом) третьего лица ед. ч. *-a*: его кобза (само венг. *koboz* из турецкого *qopuz*). Это одно из довольно древних заимствований: впервые засвидетельствовано по нашим данным в 3-ем издании чешского словаря Вусина. (Более подробно см. в нашей статье, цитированной в связи со словом *palcát*).

б) Из словацкого языка: сл. арготическое *emberek*[14]), человек; **ein mann** < венг. *ember* то же в форме им. п. мн. ч. *emberek* (— конечное *-k* является знаком мн. ч., а предшествующее *-e* — соединительным гласным). И здесь заимствовалась форма, наиболее часто встречаемая (ср. со сказанным о *katanák*).

Сл. *kapura* ворота < венг. *kapu* то же, в форме с окончанием латива *-ra* (*kapura* на ворота). Заимствование, возможно, восходит к осадам крепостей и укрепленных городов, когда словаки часто могли слышать форму *„kapura“!* на ворота!, в виде приказа.

Сл. *sara* голенище < венг. (**csizma**) *szára* то же; словацкая форма восходит ко второй части венгерского сложного слова с указанным значением. Безаффиксная форма соответствующего венг. существительного *szár*; *szára* это форма, снабженная притяжательной прилепой третьего лица ед. ч. (Ср. с чешским примером *kobza*).

в) Из закарпатско-украинских говоров: *капура* ворота < венг. *kapu* то же + окончание латива *-ra* (ср. с соответствующим словацким примером).

---

[13]) Венгерские элементы в чешском арго автором настоящей статьи подробно рассматриваются в его статье „Венгерские элементы чешского арго“, выходящем в сборнике в честь академика Я. В. Дорошевского.

[14]) Ср.: *Karl Treimer*, **Das tschechische Rotwelsch. Entstehung und Schichten Heidelberg 1937**. стр. 18.

Закарпатско-украинское *кочия* подвода, повозка, воз < венг. *kocsi* то же в форме, снабженной притяжательной прилепой третьего лица ед. ч. *-ja*.

Закарпатско-укр. *сара* голенице < венг. (csizma) *szára* — ср. с соответствующим словацким заимствованием.

Закарпатско-укр. *талпа* подошва < венг. *talp* то же, в форме, снабженной притяжательной прилепой третьего лица ед. ч. *-a* (Ср.: „... *сара* з багария а *талпа* з онуч ...“ — из закарпатско-укр. народной песни).

г) Из сербо-хорватского языка: *fara* зад < венг. *far* то же в форме, снабженной претяжательной прилепой третьего лица ед. ч. *-a*: его зад (ср., напр. *hajó fara* задняя часть корпуса судна, корма), и т. д.

Сербо-хорватское *сара* голенище < венг. *szára* то же — ср. с соответствующим словацким заимствованием.

Сербо-хорватское *асна* польза < венг. *haszon* то же, в форме, снабженной притяжательной прилепой третьего лица ед. ч. *haszna* — его польза[15]).

Все эти разные грамматические формы могли восприниматься в заимствующих языках как им. п. ед. ч. соответствующего слова потому, что часто встречаемая венг. форма по своему окончанию легко могла включиться в морфологическую систему, точнее в систему склонений, соответствующих славянских языков.

Как нам кажется, вышеприведенными рассуждениями, а в особенности нашими примерами, нам удалось подтвердить положение о необходимости применения морфологической точки зрения в этимологических исследованиях.

CÎTEVA CONSIDERAŢII PRIVIND ÎMPRUMUTURILE DE CUVINTE

Rezumat

Comunicarea tratează problema procesului şi efectelor contactului lexical între limbi, cu aplicaţii şi exemplificări bogate din domeniul limbii maghiare şi al limbilor slave vecine.

Este de fapt o demonstraţie practică a importanţei principiului morfologic, adaptarea morfologică în cercetarea împrumuturilor; orice limbă care împrumută încadrează aceste elemente în sistemul său de morfeme. Adaptarea lor e cu atît mai radicală cu cît sînt mai îndepărtate genetic şi structural, astfel: mag. *pálcát* (acuz.) > cehă *palcat* în cazul nominativ, morfem specific, la feminin singular al acestei limbi etc.

---

[15]) Общее количество заимствований этого типа в разных славянских языках из венгерского доходит до нескольких десятков, нами приведены лишь немногие примеры из этого количества; и в венгерском языке есть заимствованные существительные, являющиеся заимствованием какого-либо слова не в им. п. ед. ч., но на них мы сейчас не останавливаемся; приведенные славянские примеры, как нам кажется, вполне достаточны, чтобы подтвердить правильность нашего положения.

QUELQUES PROPOS CONCERNANT LES EMPRUNTS DE MOTS

Résumé

La communication porte sur le problème du processus et des effets des contacts entre les lexiques des langues; l'auteur fournit de nombreux exemples pris dans la langue hongroise et dans les langues slaves voisines. C'est, en essence, une démonstration pratique de l'importance du principe morphologique—l'adaptation morphologique — dans l'étude des emprunts: toute langue qui emprunte fait entrer les éléments étrangers dans son système morphologique. L'adaptation est d'autant plus radicale que les langues sont plus éloignées du point de vue de leur structure. Par exemple: hongrois *pálcát* (accus.) > tchèque *palcat* au nominatif, morphème spécifique en tchèque pour le féminin singulier, etc.

STUDIILE ROMÎNEŞTI ÎN ŢĂRILE SCANDINAVE

DE

H. SOERENSEN

Universitatea din Copenhaga, Danemarca

Dacă mi-aş propune să prezint aici un tablou complet al relaţiilor romîno-scandinave pe toate planurile — istoric, literar, filologic — ar trebui să abuzez de răbdarea dvs. Căci, oricît ar părea de surprinzător, ţările noastre aşezate la „ultima Thule" şi la porţile Orientului, s-au căutat în decursul secolelor, deseori s-au întîlnit, ba chiar s-au înţeles şi s-au stimat reciproc.

Nu voi pomeni de vremea imemorabilă cînd varegii brăzdau istmul pontobaltic în drum spre Bizanţ. La întoarcere răpeau imagini şi frînturi de balade din aceste părţi pentru a le duce pînă în Islanda ori a le transmite bătrînului nostru cronicar Saxo Grammaticus. Tot ei, desigur, confundau într-un chip simbolic numele *Daciei* cu al *Daniei* şi îl lansau din nou în Occident în Sorbona medievală. Nu mă voi opri nici la escapada lui Carol Şvedul (cum îi ziceţi dvs. împreună cu Neculce) din Bugeac, nici la isprăvile sale edilitare din Bucureşti. (Regret sincer că nu am putut vedea Turnul Colţei. Kr. Nyrop a avut mai mult noroc cînd a vizitat capitala Romîniei acum 80 de ani). Voi trece repede şi peste pribegirea spătarului Milescu la Stockholm; prietenia sa cu Sparwendeldt a avut ca urmare îmbogăţirea bibliotecii din Uppsala cu primele cărţi romîneşti. Cu regret trebuie să omit şi călătoria făcută în secolul trecut de Hans Christian Andersen la Constanţa. Las unor cercetători de literatură comparată problema „elementelor septentrionale" în poezia lui Eminescu. (Dl. George Călinescu a scris lucruri esenţiale despre „borealismul" poetului, dar mai sînt atîtea precizări, ba chiar descoperiri, de făcut).

După aceste restricţii, care constituie tot atîtea „prefeţe" la studii pe care încă le aşteptăm şi le dorim, mă voi opri la un domeniu care îmi este mai apropiat — cel filologic. Acesta este terenul pe care savanţii scandinavi s-au manifestat constant şi masiv. Şi pentru că ne trebuie o dată de plecare am plăcerea de a vă propune una foarte timpurie: 1780. În vreme ce la Viena apăreau *Elementa linguae daco-romanae*, la Copenhaga, un diplomat erudit multilateral compunea un *Vocabularium Valachicum*. Rămas inedit, în păstrarea bibliotecii regale, reperat de Gr. Ureche şi de B. P. Hasdeu, el va fi publicat de unul din colaboratorii noştri de la Universitate. După

această dată, etapele intermediare privind cunoaşterea Ţărilor Romîne în Scandinavia ne lipsesc (sau mai bine zis: ele n-au fost încă puse în lumină). Oricum, marele nostru erudit Rasmus Rasck avea cunoştinţe de limba romînă, pe care o menţionează printre limbile romanice. Cît despre Kr. Nyrop, el ia contact cu Bucureştii în mod direct, la sfîrşitul secolului trecut. Poate puţini dintre dvs. ştiu că în cartea lui Nyrop ce conţine impresiile sale de călătorie *(Romanske mosaiker — Mozaicuri romanice)*, publicată la întoarcerea în patrie, ilustrul romanist dă cele dintîi traduceri în daneză din literatura romînă: *Mioriţa*, *Meşterul Manole*, cimilituri, bocete, strigături.

În zorii acestui secol Romînia nu mai este în nordul Europei o ţară exotică, cunoscută doar vreunui călător ocazional (ca acel Gio Andrea Scoccardi — danez italienizat, protomedic al lui Vasile Lupu). Kr. Sandfeld publică în 1900 teza sa de doctorat: *Rumaenske studier (Studii romîneşti)*. Ideile de bază ale acestei lucrări îl vor urmări în decursul întregii sale cariere. Ele se vor dezvolta armonios pe două planuri — istoric, în *Linguistique balkanique* şi descriptiv, în *Syntaxe Roumaine*. Nu pot să trec sub tăcere o întîlnire care a fost poate hotărîtoare în viaţa lui Kr. Sandfeld: seminarul de la Leipzig al lui G. Weigand. Este sigur că acolo s-a întărit doctrina sa „balcanică" care poate fi acceptată sau nu, dar care a însemnat o dată importantă în lingvistica generală. Tot acolo savantul danez a legat prietenii rodnice. Sextil Puşcariu, Theodor Capidan, Pericle Papahagi, acestea nu sînt numai simple nume care apar impersonal în notele studiilor sale, ci reprezintă chipuri de colegi care desigur i-au rămas dragi.

Am pomenit de *Syntaxe Roumaine* din care maestrul a publicat în 1936 doar un singur volum. Aş fi nedrept dacă nu aş aminti cu această ocazie numele lui Hedvig Olsen, eleva şi apoi colaboratoarea sa. Din conlucrarea strînsă s-a realizat această operă importantă. Am plăcerea să vă anunţ că volumele 2 şi 3 — postume — se găsesc în momentul de faţă sub tipar.

Se cuvine acum să mai amintesc de studiile altor elevi ai lui Kr. Sandfeld: A. Rosenstand Hansen şi Knud Togeby. După cum ştiţi, primul a consacrat teza sa de doctorat problemei articolului romînesc *(Artikelsystemet i rumaensk)*, încercînd totodată să reabiliteze pe marele savant — pe nedrept uitat — B. P. Hasdeu. Al doilea a publicat cîteva studii interesînd morfologia substantivului; ele combină cele două tendinţe fecunde: cea „balcanică" a lui Kr. Sandfeld şi cea „structuralistă" a lui Brondal.

Ar trebui acum să mă ocup de lucrările savanţilor suedezi (Alf Lombard, Dagmar Falk, Bengt Hasselrot) şi finlandezi (V. Kiparsky). Mă resemnez să fiu concis pentru motivul simplu că lucrările lor vă sînt desigur cunoscute; ele constituie de mult un bun comun al nostru. Profesorul Alf Lombard ne-a dăruit acum mai bine de 20 de ani acea cărticică preţioasă, mereu valabilă, asupra „pronunţării limbii romîne" şi acum 6 ani cele două volume fundamentale asupra „verbului romînesc". Aşteptăm cu încredere şi nerăbdare Dicţionarul romîn-francez şi celelalte lucrări pe care savantul profesor de la Lund ni le promite.

Îmi veţi permite acum — după această rapidă trecere în revistă — să vă prezint o sugestie şi o mărturisire. Sugestia l-ar privi pe un tînăr cercetător romîn entuziast care nu s-ar teme de munca migăloasă de bibliograf şi s-ar angaja să redacteze un *Index* al traducerilor romîneşti din literaturile scandinave. El ar fi extrem de preţios căci tot ce ştim în această

direcție este foarte fragmentar. Mărturisirea mă privește pe mine. Studiez în acest moment imaginile din poezia lui Eminescu, procedeele stilistice, cuvintele tematice în jurul cărora se organizează gîndirea poetului. În așteptarea Dicționarului pregătit de dl. Tudor Vianu, sper să aduc o contribuție la o mai bună cunoaștere a marelui liric.

Iată, în puține cuvinte, cîteva aspecte din istoria legăturilor romîno-scandinave pe teren filologic. Nu mi-a fost greu să arăt — căci faptele m-au ajutat — că timp de două secole romînii s-au întîlnit cu scandinavii în mai toate colțurile Europei: la Bizanț, la Constanța, la Leipzig, la Paris. În mijlocul unui continent de atîtea ori pustiit, cunoașterea umanistă a oferit un orizont senin. Această cunoaștere este de altfel și geniul tutelar al întrunirii noastre aici. Permiteți-mi să termin cu cuvintele etern învățătoare ale lui Cicero către prietenul său Varro: *in studiis nostris a quibus... nunc... salutem.*

РУМЫНСКИЙ ЯЗЫК И РУМЫНСКАЯ КУЛЬТУРА В СКАНДИНАВСКИХ СТРАНАХ

Краткое содержание

Изучая культурные отношения между Румынией и Скандинавией, автор работы указывает на особый и постоянный интерес к румынскому языку и румынской культуре в скандинавских странах.

Зная меньше о том, в какой мере культура скандинавских народов известна в Румынии для этого необходимо составление указателя переводов со скандинавских языков на румынский автор дает краткий обзор исследований в скандинавских странах о румынском языке и румынской культуре. Так, упоминается о посещении Бухареста романистом К. Ниропом и Констанции Х. Кр. Андерсеном. Далее автор говорит об известном **Vocabularium Valachicum**, который „был отмечен Гр. Уреке и позже Б. П. Хаждеу“. Упоминается также о том, что Р. К. Раск был одним из первых ученых, которые признавал романский характер румынского языка. Кроме этого автор ссылается и на первые переводы с румынского народного творчества (**Miorița, Meșterul Manole** и др.), опубликованные Кр. Ниропом в **Romenske mosaiker**, на **Rumaenske studier** и **Linguistique balkanique** Кр. Сандфельда, а также о **Syntaxe Roumaine**, в подготовке которого принял участие и Хедвиг Ольсен (II и III тома находятся в печати). В конце статьи автор отмечает особые заслуги проф. А. Ломбара в научном изучении румынского языка.

LES ÉTUDES ROUMAINS DANS LES PAYS SCANDINAVES

Résumé

Sous pretexte d'évoquer les relations, notamment culturelles, entre notre pays et les pays scandinaves, l'auteur fait voir l'intérêt permanent et particulier, que les Scandinaves ont manifesté à l'égard de notre langue et de notre culture et leur apporte ses hommages.

Après avoir avoué qu'il est moins renseigné sur la diffusion de la culture des peuples scandinaves chez nous, l'auteur passe rapidement en revue les études scandinaves portant sur la langue et la culture roumaines. À cette occasion, on ra pelle la visite du psychologue Kr. Nyrop à Bucarest et celle de l'écrivain H. Chr. Andersen à Constantza ; on parle ensuite de l'existence d'un certain *Vocabularium Valachicum* répéré par Gr. Ureche et, plus tard, par B. P. Hasdeu. On y ajoute le fait que le savant Kr. Rasmus Rasck compte parmi les premiers à reconnaître le caractère roman de notre langue ; les premières traductions fragmentaires de notre folklore *(Miorița, Meșterul Manole*, etc.) ont été publiées par Kr. Nyrop dans *Romenske mosaiker;* Kr. Sandfeld est l'auteur de deux ouvrages d'une importance particulière, *Rumaenske studier* et *Linguistique balkanique*, ainsi que de la *Syntaxe Roumaine* en collaboration avec Hedvig Olsen (les tomes II et III se trouvent sous presse). On relève enfin la contribution du professeur Alf Lombard à la connaissance scientifique de la langue roumaine.

FLAMANDS ET HOLLANDAIS DANS LE VOCABULAIRE ROUMAIN

par

CARLO TAGLIAVINI

Université de Padoue, Italia

Mon ancien élève et cher collègue B.E. Vidos, professeur à l'Université catholique de Nimègue, a développé dans un article très intéressant et, comme toujours, très documenté *Noms de villes et de provinces flamands et néerlandais devenus noms communs dans les langues romanes*, publié dans les *Estudos dedicados à Menendez Pidal* (Madrid, 1950, vol. I, pp. 165—194) la communication qu'il avait lue au XVIII-e Congrès des philologues flamands. Il ne s'est occupé dans son étude que des langues romanes occidentales et il a laissé de côté le roumain; et il a très bien fait, car, comme il s'agissait de mots de culture, qui sont passés souvent d'une langue romane à l'autre, la Romania occidentale seule se prêtait à une étude comparative: c'est un fait bien connu que le roumain, aussi précieux qu'il puisse être à la linguistique romane dans sa partie conservatrice et archaïque, quand il s'agit de mots d'emprunt a une position à lui, une „Sonderstellung" comme on dirait en allemand. Et même quelques mots d'emprunt lui venant de l'Occident avant le XIX-e siècle lui sont arrivés seulement à travers le hongrois, le néohellénique, le polonais ou le russe.

Je prends donc la liberté de vous parler aujourd'hui de quelques noms communs roumains qui remontent ou peuvent remonter aux noms de la Hollande, des Flamands et des Frisons.

A peu près dénué de valeur culturelle est le mot roumain *olandă*, forme elliptique au lieu de *pînză de olandă*, que Tiktin (Wb. 1086) définit „in der Fabrik hergestellte feinere Leinwand" (opposée à *pînză de casă* „Bauernleinwand"), p. ex. *batiste de olandă* „Leinentaschentücher". Tiktin compare l'it. *Olanda* „Holland", also urspr. „holländische Leinwand" mais je ne vois pas la raison de tirer ce mot roumain, sans documentation ancienne, de l'italien où, même s'il y a *tela d'Olanda*, „olanda" n'est pas devenu nom commun: à mon avis le roumain *olandă* et *pînză de olandă* provient, dans la seconde moitié du XIX-e siècle, du français *hollande* (toile de Hollande) que M. Vidos atteste déjà en 1663 chez Oudin (v. p. 177).

Mais le nom de la Hollande est arrivé aux Roumains, dans la première moitié du XIX-e siècle, avec encore une autre signification et par un intermédiaire différent. M. Vidos a très bien demontré que le mot masculin français *hollande* „papier“ remonte à la périphrase *papier d'Hollande*. Or dans l'*Istoria unui galbăn si a unei parale*, publiée en 1844 dans la Revue „Propășirea“ de Iași, le poète roumain Vasile Alecsandri nous dit, en plaisantant, qu'une fois un écrivain fit un compliment à une dame en lui disant qu'elle était belle „ca o otnoșenie scrisă pe hîrtie galanțchi“ c'est-à-dire „comme un rapport écrit sur papier de Hollande“. La forme avec *g*—, le passage *o* > *a* et la présence du mot russe *otnošenije*, nous montrent que nous avons à faire au russe *gollandskij* „hollandais“ qui, dans ce sens doit être un calque du français (que je ne trouve pourtant pas dans les sources lexicographiques russes à ma disposition, ni même dans le grand dictionnaire de la langue littéraire contemporaine (Словарь современно́го русского литературного языка, III (1954). стр. 24).

M. Vidos nous a démontré la diffusion du type *cheval frison* dans les langues romanes occidentales. Le roumain a lui aussi *friz* ou *frij* pour „cheval frison“ (le mot, maintenant hors d'usage, est attesté seulement au pluriel et on ne peut pas savoir la forme exacte du singulier) : on rencontre ce mot dans deux chronistes moldaves, Miron Costin (*Let.* I, 224) „Cai mari, groși... friji de cei nemțești“ și Muste (*Let.* III, 74) „Cai de cei mari nemțești și iepe friji“. La valeur de nom commun est prouvée par le fait que Miron Costin dit „chevaux grands, gros... frisons de ceux d'Allemagne“. La présence du mot chez deux auteurs qui ont été exposés à l'influence polonaise et la forme même du mot nous fait croire que le roumain a emprunté notre mot au polonais *fryz* „cheval frison“ (Brückner, *Slownik* 128). L'emprunt est donc indépendant de celui des langues romanes occidentales.

Beaucoup plus difficile et incertaine est l'histoire des continuations possibles des noms des Flandres et des Flamands en roumain. Je tiens à commencer par la citation d'un passage d'une conférence tenue à Lille en 1936 par le grand historien roumain Nicolae Iorga. En parlant des origines des Saxons de Transylvanie, Iorga disait : „Les documents donnent sur leur origine des témoignages qu'on ne peut pas mettre en doute et qui n'admettent qu'une seule explication : ces hôtes du roi — hospites regis — qui s'appelaient *Flandrenses* étaient des gens venant du côté de la Flandre, quel que soit le sens qu'on pût attribuer à cette époque à cette dénomination géographique qui s'étendait certainement sur un territoire féodal de caractère plutôt vague.

De ce nom de „Flandrenses“ eux-mêmes n'ont rien conservé, mais en roumain, à côté de la dénomination de ces draps de Flandre dont ils ont été les transmetteurs et qu'on appelait *filéndre*, à côté du nom de *fleandură* qu'on donne à un lambeau de vêtement, il y a une famille de Bucovine dont le nom de *Flondor* est sans doute celui des anciens „Flandrenses“ du moyen-âge“ (Revue hist. Sud.-eur. XIII (1936), p. 270).

Mais tout ce que le regretté N. Iorga dit dans ce passage n'est pas absolument sûr ; la dénomination de „Flandrenses“ pour les Saxons de la Transylvanie, qui se trouve pour la première fois dans un document de l'année 1192, est très intéressante. Un des meilleurs connaisseurs de l'his-

toire de la langue de ces Saxons, le feu professeur Gustav Kisch disait: „Wenn es auch sprachlich feststeht dass die Siebenbürger-Sachsen keine „Flandrer" im strengen Sinne dises Wortes sind, und dass „Flandrer" im 12. Jh. nur eine allgemeine Benennung linksrheinischer Kolonisten germanischen Stammes war (*Grundriss* III, 1901)... so ist gerade diese Bezeichnung der S.S. als „Ansiedeler vom linken Ufes des Rheins" aus dem Munde eines päpstlichen Kardinallegaten (Gregorius) von grösstem Werte; und wenn sich „flandrische" Elemente in der ss. Mundart auch nur sehr spärlich nachweisen lassen (z. B. *dor* = dürr, *water* = Wasser und das bezeichnende *talewalen* (kauderwelschen), d.h. *talen* = sprechen wie die Wal (lon) en), so ist die ss. Mundart in ihrem ganzen Gepräge derart niederrheinisch und das ganze Wesen des ss. Volkes derart altfränkisch in ethnischem Sinne...". Mais pour ce qui se réfère au nom national, G. Kisch doit avouer: „Die Flandrenses (Flandrer) leben in der rumänischen Mundart Siebenbürgens in der Form *Blandăr*, und ihr Land als Urheimat der S.S. in der Form rum. *Floandră* fort... in der ss. Mundart kommt dieser Name heute nicht vor" (G. Kisch, *Siebenbürge im Lichte der Sprache*, Leipzig 1929, p. 155—158). Mais à côté de ces deux noms propres on ne trouve aucun nom commun qui soit dérivé sûrement du nom qui désigne les Flamands. Nous avons vu, pourtant, que Iorga (et avec lui d'autres savants, comme nous allons le voir tout ă l'heure) cite les mots *filendreș* et *fleandură;* mais l'histoire de ces mots est très compliquée et leur explication mérite quelques minutes d'examen plus approfondi.

Le vieux roumain *filéndreș* ou *feléndreș* ou *feleandrăș* est défini par le *Dictionnaire de l'Académie Roumaine* II, 94 „sorte de drap fin de Flandre" et indiqué comme un mot exclusivement moldave; le même dictionnaire pose comme étymologie l'all. *fländrisch* „de Flandre" mais il s'appuie sur l'autorité de Iorga. De Cihac, dans son *Dictionnaire d'étymologie dacoromane* II, 108, donne *felendreș*, *filendriș* avec l'accentuation fautive *felendréș* et interprète aussi „drap de Flandre", mais il donne comme étymologie plus proche le polonais *falendysz*, *falandisz*, *fajlendisz* „sorte de drap fin de Hollande". H. Tiktin, dans son dictionnaire (615) donne l'accentuation correcte *feléndreș*, les variantes *filéndriș*, *filéndreș* et *feleandrăș* et la définition „ehem. flandrisches Tuch" avec un point d'interrogation. Comme étymologie il donne: Deutsch, vgl. auch poln. *falendysz*, *felendysz* etc.

La première documentation du mot *feléndreș* (ou bien d'une de ses variantes) n'est pas néanmoins celle de Miron Costin (XVII-e siècle) donnée par Tiktin et par le Dictionnaire de l'Académie; elle est dans un document de l'année 1587 de Drăgușeni près de Vaslui, donc toujours en Moldavie; c'est un acte de vente par lequel la soeur du „păharnic" Giurgea, nommée Nastea, vend à son neveu Necoară Bantăș une partie de sa ferme de Drăgușeni et, entre autre, „6 coț (i) de felandrăș" (chez Ghibănescu, *Surete și izvoade* X, Iași, 1915, p. 11). G. Pascu qui a signalé cet exemple (*Istoria literaturii și limbii romîne din sec. XVI*, Iași 1921, p. 205) donne comme étymologie „germ. *fländrisch* din Flandra"; mais il faut bien avouer que rien ne parle en faveur d'un drap flamand: de même chez Miron Costin on lit (Kogălniceanu, *Cronici* I², p. 265): „Erau la Ștefan Vodă dărăbanii foarte îmbrăcați bine, după credința ce-i făcuse... cu haine tot de feleandră, cu nasturi și cu ceprage de argint..." Le mot se trouve

aussi dans quelques documents écrits en langue slave (moyen bulgare), toujours en Moldavie. D. P. B o g d a n, dans son *Glosarul cuvintelor romînești din documentele slavo-romîne*, București 1946, p. 56, cite *feilandrăș* dans un document moldave de 1647 de la collection du Musée Al. Saint-Georges avec la définition „un fel de postav fin din Flandră", mais la citation *sukju feilandrăș* (c'est-à-dire drap f.) ne permet pas d'établir l'origine flamande du drap en question.

L'étymologie *fländrisch* > *feléndreș* présente plus d'une difficulté; d'abord on ne voit pas la raison de la voyelle épenthétique, entre *f* et *l* qui se trouve dans toutes les variantes roumaines; le roumain possède le groupe initial *fl-* et il le garde dans les emprunts faits au saxon (*fleșer* < Fleischer; *flos* < Floss etc.). C'est le hongrois qui, n'ayant pas dans son système phonologique des groupes de consonnes à l'initial du mot est forcé d'ajouter une voyelle prothétique ou bien une voyelle épenthétique (szekrény < v.h.a. scrini; istáp < Stab). Mais en hongrois notre mot ne se trouve pas.

Notre regretté collègue Nicolae D r ă g a n u, dans un article publié dans l'annuaire Dacoromania III (1924), p. 715 suiv. rejette l'étymologie *fländrisch* à cause des difficultés phonétiques et propose l'hongrois *fajlendis, fajlandis, failondis, fajlonghis* „panni genus; eine Art Tuch" (S z a r v a s-S i m o n y i, *Magyar nyelvtört, szótár* I, 754) ou bien le saxon *fein lündisch* qui serait aussi à la base du mot hongrois. Mais, comme M. T a m á s l'a bien noté (Ungarische Jahrbücher IX (1929), p. 305 n.) de même cette étymologie n'est „lautlich ebenfalls nicht einwandfrei". On a encore une difficulté de géographie linguistique, qui est la même pour l'étymologie hongroise ou allemande: le mot se trouve seulement dans la Moldavie; il est inconnu en Transylvanie où il manque dans tous les lexiques anciens (K l e i n, *Dictionnaire de Buda* etc.). Mais le hongrois *fajlendis* proposé par Drăganu est le même mot que le polonais *falendysz*; tous les deux sont d'origine allemande mais ils n'ont probablement rien à faire avec la Flandre; soit B r ü c k n e r pour le polonais (Enc. polska II, 112, 118; Sl. etym. 303), soit M e l i c h pour le hongrois (*Deutsche Ortsnamen und Lehnwörter*, 92, 165—166; *Magyar etym. szótár* II, 137—138) donnent comme étymologie l'all. **fein lundisch*, c'est-à-dire „un drap fin de Londres" (ou bien de Lund, le Londinum Gothorum en Suède, comme N. Drăganu préfère). Il n'y a qu'une difficulté; l'allemand *lündisch* „feines, englisches Tuch" est attesté (G r i m m, VI, 1302) mais un composé avec *fein* qui se retrouverait en polonais et en hongrois, quoique fort possible, ne se trouve pas dans nos sources. La dérivation de *lündisch* est d'autant plus probable, car soit en polonais, soit en hongrois on a aussi le mot simple *lundysz* = luńskie sukno, *landis* „englisches Tuch, pannus Londinensis". La présence du mot roumain seulement en Moldavie parle en faveur d'une origine polonaise; que le mot polonais soit d'origine roumaine, comme semble le croire M. L u k a s i k, *Pologne et Roumanie*, Paris 1938, p. 181, est invraisemblable. Mais je pense que sur le mot roumain a pu agir aussi, par étymologie populaire le nom des Flandres, patrie bien connue des draps importés dans toute l'Europe; c'est ainsi qu'on pourrait expliquer l'insertion du *r* dans les formes *filendriș* etc. Ce serait donc une espèce de contamination entre deux formes, étymologique-

ment très différentes dont l'une serait le nom de Londres ou de Lund et l'autre celui des Flandres.

Je ne pense pas qu'il soit nécessaire de s'occuper de la seconde hypothèse de N. Iorga, suivant laquelle le mot roumain *fleăndură* lui aussi viendrait du nom „Flandre". Ce mot, attesté seulement à l'époque moderne, a deux significations: 1) Haillon, 2) Prostituée. La première seulement se trouve dans le *Lexique de Buda*. Il faut d'abord décider si les deux significations ont une relation entre elles; le passage de haillon à prostituée semble bien possible et on pourrait citer bon nombre de parallèles (cf. Štrekely, *Zur slavischen Lehnwörterkunde*, 18). Le mot roumain est dérivé du saxon *flinder, flander* „ganz zerfetzt" de Borcia, JbIRS X, 187 et son étymologie est acceptée par le *Dictionnaire de l'Académie Roumaine* II, 136. Par contre De Cihac, II, 109, tire le mot roumain des mots slaves tels que pol. *flandra* „femme salope" etc. et il pense que l'acception de vagabond, mauvais vêtement etc. des mots tchèques (*flanda*, froc de moine, *flandera*, mauvais vêtement „doit venir à l'origine des moines déguenillés venant de Flandre, qui parcourraient autrefois les pays et dont la conduite n'était pas toujours exemplaire"; pour le tchèque *flandra* un linguiste aussi sérieux que Vondrak a pensé au nom des Flamands (AslPh XI, 51). Mais il s'agit d'une hypothèse dénuée de tout fondement comme celle de M. Lukasik, p. 181 „Toutes ces formes constituent un groupe compact ayant pour point de départ les Flandres (Flandria, Flandern) dont les toiles et les draps étaient exportés au moyen-âge dans toutes les contrées de l'Orient. Comme le dr. *felandrăș*, elles peuvent descendre directement de l'all. *Flandern*, car leur évolution sémantique est commune à presque toutes les langues: (toile de) *Flandre* > vieux lambeau de toile > femme déguenillée > porstitutée... Enfin un dicton allemand est très caractéristique à cet égard: „Die Mädchen aus *Flandern* die von Einem zum Andern wandern" (p. 181). L'hypothèse de M. Lukasik ne mérite pas une critique sérieuse, car elle tombe pour tout ce que nous avons déjà dit. D'ailleurs il ne faut pas trop faire cas d'une telle ridiculisation du nom national, car, comme le disait très bien. M. Partridge dans son article *Dictionary anti-nationals* qui ouvre son livre *Here, there and everywhere* (London 1950) „every people could take offence of the language of every people, not excepting its own". Il reste seulement à voir si les mots slaves que nous avons cités proviennent vraiment du roumain, comme M. Lukasik semble le croire, ou bien s'ils sont des emprunts indépendants de l'allemand *flander* „Flitter, Lappen, Lumpen" et *flanderl* „flatterhaftes Mädchen" (Grimm, III, 1722) comme M. M.Wedkiewicz (MRIW I, 271 suiv.) et Crânjala (*Rumunské vlivy v Karpatech*, Prague, 1938, p. 263) pensent avec plus de raison. Le mot all. *flander* est de la même famille que le néerlandais *vlinder* „papillon", qui n'a rien à faire avec le nom des Flandres, si non (chose qu'on ne peut nier tout à fait) dans quelques cas isolés de contamination ou de croisement de mots.

FLAMANZI ŞI OLANDEZI ÎN VOCABULARUL ROMÎN

Rezumat

Pe baza cercetării răspîndirii geografice, a variantelor la diferite popoare și a unor atestări din documente mai vechi sau mai noi, autorul propune etimologia în limba romînă a unor termeni ca *olandă* < fr. *hollande*, *friz*, *frij* < pol. *fryz* etc.

Cuvinte ca *fleandură*, cu numeroase variante dintre care cităm: *filendriș*, *fléndrăș*, nu pot proveni din germanul *flăndrisch* (epenteza inexplicabilă a lui *e*, *i* între *f* și *l*, dovadă *fleșer* < germ. *Fleischer)* sau din maghiară, nici din germanul *lündisch*, căci cuvîntul n-are nici o legătură cu Flandra, ci din poloneză, unde se va fi produs o contaminație între Londra sau Lund și Flandra.

ФЛАМАНДСКИЕ И ГОЛЛАНДСКИЕ СЛОВА В СЛОВАРНОМ СОСТАВЕ РУМЫНСКОГО ЯЗЫКА

Краткое содержание

На основании исследований географического распространения различных вариантов слов в разных языках, а также свидетельств письменных памятников более древнего и нового периода, автор предлагает новую этимологию некоторых румынских терминов, как например olandă < фр. *hollande*; *friz*, *frij* < польск. *fryz* и т. д.

Такое слово как *fleandură* с его многочисленными вариантами, например *filendriş*, *fléndrăş* не может восходить к нем. *Fländrisch* (вставка *e*, *i* между *f* и *l* необъяснима, ср. *fleşer* < нем. *Fleischer*) или к венгерском языку. Это слово не может восходить ни к нем. *lűndisch*, так как немецкое слово не имеет никакой связи с названием Фландрия. Автор считает, что данное слово восходит к польскому языку, где произошла контаминация между словами *Londra* или *Lund* и словом *Flandres*.

ORIGINEA LIMBII ROMÎNE LITERARE. NOI CONTRIBUŢII *)

DE

GAVRIL ISTRATE

Universitatea „Al. I. Cuza", Iaşi

În comunicarea intitulată „Originea şi dezvoltarea limbii romîne literare", prezentată în cea de a treia sesiune ştiinţifică a Universităţii noastre[1]) şi publicată în «Analele ştiinţifice»[2]), am încercat să demonstrez că teoriile mai vechi, referitoare la originea limbii literare, sînt pasibile de critică şi că problema poate fi reluată şi pusă în alt mod.

Cercetarea atentă a unui număr relativ mare de texte m-a dus la concluzia că originea limbii romîne literare nu trebuie căutată nici numai în Maramureş, nici numai în zona Tîrgovişte—Braşov. Că, dimpotrivă, toate graiurile din nordul Dunării au contribuit la desăvîrşirea acestui proces, într-o perioadă de cîteva sute de ani, aşa cum a susţinut, la un moment dat, Alexandru Philippide[3]) şi, independent de el, scriitorul George Coşbuc[4]).

În acelaşi timp am încercat să demonstrez, acolo, că textele coresiene nu reprezintă aria Tîrgovişte—Braşov, cum afirmă, încă, unii specialişti. Argumentele pe care mă sprijineam, în susţinerea punctului meu de vedere, erau atît de natură lingvistică cît şi de ordin general. Nu înţeleg să le repet, aici, decît în măsura în care, la cele spuse atunci, voi putea aduce lumini noi pentru lămurirea problemei.

Comunicarea de astăzi, însă, nu se mărgineşte la repunerea în discuţie a materialului folosit în 1956, ci la întărirea ideii, exprimate atunci, cu noi probe lingvistice.

Am combătut punctul de vedere al celor care plasează primele noastre

---

*) Această comunicare era redactată în întregime, cînd am citit articolul academicianului Emil Petrovici, intitulat *Baza dialectală a limbii noastre naţionale* («Limba romînă», IX, 1960, nr. 5, p. 60—78), în care se formulează unele concluzii asemănătoare cu cele întîlnite aici.

1) Ţinută în zilele de 26—28 mai 1956.

2) «Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi», secţiunea a III-a, t. III, 1957, p. 77—96.

3) *Istoria limbii romîne*, I. *Principii de istoria limbii*, Iaşi, 1894, p. 9.

4) Cf. G. Istrate, *Părerile lui Coşbuc despre limba literară* (în *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1958, p. 443—447). Ideea apare şi la C. Hogaş, atît în „Moldovenisme", cît şi în „Cultura în Moldova" (v. C. Hogaş, *Opere*, 1956, p. 471—479).

tipărituri în zona Tîrgoviște—Brașov, din motivul că diaconul Coresi nu era și traducătorul cărților pe care le-a tipărit, ci numai tipograf.

Lipsa palatalizării labialelor, din aceste texte, ne indică doar faptul că ele n-au putut fi traduse în Moldova. De nicăieri nu rezultă că trebuie să le plasăm în aria pomenită. Alte texte, a căror origine locală este fixată, în mod sigur, în altă parte, nu conțin nici un exemplu de palatalizare [5]). Anumite hărți ale ALR ne indică aria de răspîndire a palatalizării labialelor. Regiunea în care labialele se păstrează intacte depășește, cu mult, granițele Munteniei propriu-zise, cum se vede clar dintr-o serie de hărți ale ALR și din unele rezultate la care au ajuns alți lingviști. Judecînd după felul cum se prezintă lucrurile pe teren se pare că Muntenia se plasează la marginea ariei în care labialele se păstrează nepalatalizate. Cu alte cuvinte, zona propriu-zisă în care nu întîlnim palatalizarea trebuie căutată aiurea. Mi se pare că nu greșim prea mult dacă o plasăm în Banat, sudul Crișanei și sud-vestul Transilvaniei de unde s-a revărsat și în regiunile vecine (v. ALRMI, 2, 70 etc.).

Numeroase fapte de limbă, existente în cărțile lui Coresi, nu sînt cunoscute vorbitorilor dintre Tîrgoviște și Brașov și, judecînd după prezența lor în altă parte ca și după faptul că limba nu se schimbă radical într-o perioadă relativ scurtă [6]), nu putem crede că aceste particularități erau cunoscute vorbitorilor dintre Tîrgoviște—Brașov, în secolul al XVI-lea, și că au dispărut, de acolo, ulterior. Dacă ele nu sînt semnalate, pentru regiunea respectivă, în momentul de față, însemnează că nu erau cunoscute nici în trecut și Coresi le-a luat din altă parte.

La argumentele de natură lingvistică invocam și unul de ordin general, istoric. În ultima vreme, aproape toți specialiștii au acceptat teoria Densusianu-Rosetti referitoare la influența luteranismului asupra romînilor în perioada cînd ei au început să se servească de limba proprie în traducerile de cărți religioase. Influența luteranismului nu s-a putut exercita în Muntenia, unde nu exista populație săsească, ci numai în sudul Transilvaniei.

Pentru toate acestea, am considerat că aria în care au apărut primele tipărituri romînești trebuie căutată între Brașov—Orăștie, eventual pînă în Banat.

În felul acesta am putea explica multe fapte de amănunt și am răspunde, satisfăcător, la o serie de întrebări care mi se pare că, altfel, riscă să rămînă nerezolvate.

În felul acesta s-ar înțelege :

1. — de ce nu apare palatalizarea labialelor în primele noastre texte (nu pentru că ar proveni din Muntenia propriu-zisă, ci din cauză că originea lor trebuie fixată într-o regiune în care palatalizarea n-a fost și nu este cunoscută), (vezi hărțile anexate I—VIII).

---

5) *Alexandria.* V. N. Cartojan, *Alexandria în literatura romînească.* Noi contribuții, Buc., 1922, p. 43.

6) Vezi O. Densusianu, *Fonetica limbii romîne în secolul al XVI-lea* (curs litografiat), Buc., 1927—1928, p. 361 : „...în secolul al XVI-lea, divergențele de la o regiune la alta — în fonetism — nu apar prea deosebite de cele de astăzi.

...Cu alte cuvinte, limba romînă, timp de trei sute de ani, nu a evoluat mult în acest sens al fonetismului".

2. — de ce sînt așa de răspîndite formele verbale iotacizate (pe care unii specialiști le consideră, în mod greșit, exclusiv muntenești).
3. — prezența variantei *putredi* [7]), în loc de *putrezi*.
4. — ca și a fonetismelor *durmi, adurmi*.
5. — *acmu*.
6. — *cură*.
7. — *viînia*, în loc de *vie* (substantiv).
8. — *învis*, în loc de *înviat*.
9. — *imperativul negativ*, format pe baza infinitivului lung.
10. — *forme de perfect forte*, pe care graiurile de astăzi le mai păstrează doar în Banat.

Toate aceste fenomene, și multe altele pe lîngă ele, n-au caracterizat și nu caracterizează regiunea Tîrgoviște—Brașov.

Dacă, însă, lărgim zona pe care s-au putut pune bazele limbii noastre literare și o fixăm între Brașov—Orăștie (Hunedoara) vedem că multe fapte de limbă, comune textelor rotacizante și tipăriturilor lui Coresi, pot fi localizate tocmai în această arie. Altele se întîlnesc în Banat (regiunea imediat vecină cu aria pe care o presupunem noi) și, în sfîrșit, cîteva, pe care graiurile teritoriale din această zonă nu le cunosc, vor fi puse pe socoteala influenței pe care au avut-o, cu siguranță, manuscrisele rotacizante asupra textelor lui Coresi.

Susținătorii teoriei după care originea limbii noastre literare se plasează în zona Tîrgoviște—Brașov nu țin seamă de cîteva lucruri importante și anume:

Ei uită că așa numitele caractere muntenești ale limbii noastre nu se includ în granițele fostei Țări Romînești, că ele se întîlnesc pe o arie mult mai mare. De aici rezultă că, de multe ori, ceea ce ni se pare propriu vorbirii muntenilor poate să provină din altă regiune în care particularitățile respective se întîlnesc de asemenea. Acesta pare să fie cazul păstrării labialelor nealterate, a formelor verbale iotacizate etc. Se știe, doar, că Transilvania nu prezintă o unitate lingvistică și că regiunile ei sudice aparțin subdialectului muntean, după cum nord-vestul ei merge, din punct de vedere lingvistic, cu Moldova.

Denumirile de subdialect sau (ceea ce însemnează același lucru) grai, nu provin din faptul că Muntenia și Moldova ar fi transmis graiurile lor proprii ardelenilor, din sud, în primul caz, ori celor din nord, în al doilea. Cine s-a folosit, mai întîi, de această terminologie a legat-o direct de provincia în care trăiau ori trăiesc majoritatea vorbitorilor acelui grai. Aceștia erau munteni, într-un caz, și moldoveni în celălalt. Minoritatea s-a „supus“ și aici majorității mai ales că nu se putea vorbi de un grai munteano-ardelenesc și de altul moldoveano-ardelenesc. Dacă, însă, vrem să vorbim de o influență care s-a exercitat dintr-o direcție în alta, în cadrul fiecăreia dintre aceste subdiviziuni, apoi aceea nu poate fi decît dinspre Transilvania înspre Muntenia și Moldova, cum au încercat să demonstreze atît unii lingviști mai vechi (Al. Philippide, în primul rînd!), cît și cîțiva

7) Cunoscută pînă în momentul de față în graiul din sud-vestul Transilvaniei. Cf. și *neputredire* pe care îl întîlnim, de asemenea, atît în textele din secolul al XVI-lea cît și în graiul din sud-vestul Transilvaniei.

istorici. Problema este legată nu numai de ideea „descălecatului" celor două „țări", ci și de numele Munteniei, lucruri asupra cărora nu simt nevoia să insist.

O serie de caractere regionale, puse, de obicei, numai pe seama graiurilor nemuntenești, se întîlnesc și în vorbirea dintre Carpați și Dunăre, după cum a arătat încă G. Ibrăileanu [8]) și după cum rezultă atît din consultarea hărților ALR, cît și din numeroasele texte dialectale [9]).

În același timp, trebuie să spunem, aici, că multe alte particularități neliterare sînt proprii graiurilor sudice. Cu alte cuvinte, fenomenele la care mă refer sînt dovada cea mai puternică împotriva teoriei după care limba literară s-ar fi clădit, în mod exclusiv, pe subdialectul muntean.

De la epocă la epocă, după împrejurări, limba noastră literară a stat sub influența cînd a graiului din Muntenia, cînd a celor din Moldova ori Transilvania, lucru care a fost, de asemenea, subliniat, de Alexandru Philippide, la pagina menționată din lucrarea citată ceva mai sus [10]). Văcăreștii, Anton Pann, Barbu Paris Mumuleanu, Eliade Rădulescu, Cezar Bolliac și alți scriitori munteni, chiar mai apropiați de noi decît cei menționați, folosesc, în operele lor, pe scară foarte largă, regionalismul. Verificarea acestei afirmații se poate face extrem de ușor, de oricare specialist. Din cauza aceasta nu cred că este necesar să ne oprim prea mult asupra faptului. Ne vom mărgini, doar, la Eliade Rădulescu, cel mai important dintre toți autorii citați, în scrierile căruia au fost înregistrate fonetisme și forme regionale dintre cele mai îndepărtate de normele limbii literare [11]): *amerință, daca, dupe, pă, deșărt* (și *dășărt!*), *dăsparte, jăli, jărtfă, jărtfi, lăcui, rîdica, sărbă, șîr, șîvoi, genuche, îmblà, îmflà, împlè, rușaște* (răsăritul!), *rumîn, rumînesc, rumînie* (alături de *romîn, romînești!*), *măciaș* (?), *oi* (scrie), *or* (zice), *pleop, poci, tutulor, vijunie* (cu *j!* în locul lui *z!*) [12]), *cară, hotară, aprinză, arză, auză, cază, crează, piarză, prinză, scază, simță, vază, pui, 'pun', rămîi, 'rămîn', țiu, viu, răsaie, sai.*

Faptele deosebitoare, prin care unii lingviști au încercat să excludă graiurile moldovenești și ardelenești din procesul de formare a limbii literare, sînt cu totul insuficiente și, din cauza aceasta, nu pot fi probante.

---

8) *Istoria literaturii romîne*, Epoca Conachi.

9) Numărul acestor particularități neliterare este foarte important, cum se va vedea ceva mai încolo.

10) *Istoria limbii romîne* I. *Principii de istoria limbii*, Iași, 1894, p. 9.

11) Le înșir după Al. Rosetti, *Limba scrierilor lui Ion Heliade Rădulescu pînă la 1841* (vezi «Contribuții la Istoria limbii romîne literare în secolul al XIX-lea», vol. I, p. 57—66).

12) *Cf. jățar*, în locul lui *zețar*, la Anton Pann, (v. Cazacu-Fischer, Contrib. I, p. 26, precum și *jugrăvit* și *jugrăveală*, pentru *zugrăvit*, *zugrăveală* înregistrate în vorbirea locuitorilor din fostul județ Argeș (v. *Graiul nostru*, I, 1906, p. 104, 105). Cf. și *jice*, din aceeași lucrare (p. 155, 169) unde avem texte din fostul județ Vlașca. Pe *jugrăvit* îl găsesc și într-una din poeziile lui Ion Minulescu (*Moartea pasagerului*. Colecția Manuscriptum, București, 1927, p. 15. Exemplul a fost corectat cu ocazia publicării poeziei în volum. Cf *Versuri*, București, 1957, p. 129). În aceeași situație se găsește *mieji*, pluralul lui *miez*, pe care îl găsesc la Eugen Barbu, *Groapa*, p. 195. J. Byck citează mai multe asemenea exemple în «Bulletin linguistique», III, 1935, p. 190 (*calji, cruji, duji, grămeji, năroji, scunji, sloboji, surji, uji*) și înclină să limiteze fenomenul la Oltenia. Din exemplele de mai sus, însă, vedem, că aria lui de răspîndire este mai largă. Un *neroji* am întîlnit și la Gr. Pleșoianu, *Intîmplările lui Telemah I*, 1831, p. 200.

Nu-i suficient să arătăm că muntenii pronunțau *judecată, ajuta*, etc., iar moldovenii *giudecată, agiuta*, ori că primii scriau *zic*, iar ceilalți *dzîc* și de aici să conchidem că muntenii vorbesc literar, iar moldovenii nu.

Pentru a formula o părere, într-adevăr valabilă, este nevoie de un număr mai mare de fapte și numai dacă toate acestea duc spre o concluzie unică, putem trece la generalizare.

Într-o lucrare recentă [13]), G. Ivănescu atrăgea atenția asupra faptului că „textele rotacizante, . . .au numai demonstrativele *acest* și *acel*, și niciodată *ăst, est, ist, ăl*. . ." (p. 7) [14]).

Căutînd să localizăm acest fenomen, cu ajutorul ALR, observăm că aria lui este relativ îndepărtată de Tîrgoviște și Brașov, că ea corespunde, în mare, Crișanei. În Muntenia avem variante pe care limba literară nu și le-a însușit. Putem oare, susține, în urma acestei constatări, că limba literară s-a format în Crișana și că graiul muntenesc n-a contribuit cu nimic, la închegarea ei? Fără îndoială că nu. Tot așa, credem noi, nu corespunde adevărului teoria după care singur graiul muntenesc stă la baza limbii literare și că celelalte n-au adus nici o contribuție.

În cursul secolului al XIX-lea, în perioada de închegare a limbii literare moderne, deci, asistăm la înlăturarea unor particularități, de origine munteană, din limba literară, printre care:

— înlocuirea formelor verbale iotacizate de tipul *să auz, să arză, să vază, să simță*, cu formele moldovenești și ardelenești *să aud, să ardă, să vadă, să simtă*;

— renunțarea la variantele de tipul *covîrșaște, desăvîrșaște, îngrijaște, pășaște, rușaște, slujaște*, tot de proveniență munteană;

— impunerea definitivă a variantei *pot*, în locul mai vechiului *poci* foarte frecvent în opera lui Eliade Rădulescu, ori în aceea a lui Grigore Alexandrescu;

— înlăturarea, din limba literară, a derivatelor cu prefixe, de tipul: *împarfuma, înceța, înfulgera, înnemeri, înrivală, înrubină, însmălță, înzgomotă* în întrebuințarea cărora au exagerat unii scriitori munteni (Cezar Bolliac, B. Șt. Delavrancea etc.);

— nu s-au putut impune nici fonetismele *dă, pă, dîn, dîntre* cu toate că unii cărturari munteni, cum ar fi Iordache Golescu, le-au susținut, în lucrările lor:

„Unii pă *ă* îl schimbă în *e*, cum în loc dă *dă* zic *de* și în loc de *pă* zic *pe*. Alții pă *î* îl schimbă în *i* cum în loc de *șî* zic *și*, și în loc dă *d'în*, zic *d'in*" [15]).

---

13) *Elemente maramureșene în limba tipăriturilor lui Coresi* (publicată în «Studii și cercetări științifice», Filologie, X, 1959).

14) Ideea a fost exprimată de autorul citat, încă în *Probleme capitale*. . ., p. 303—320. Să se vadă hărțile noastre, nr. IX (cel!) și nr. X (cei), alcătuite după ALR.

15) Iordache Golescu, *Băgări de seamă asupra canoanelor gramaticești*, București, 1840, p. 199. Este cazul, cred, să ne oprim, aici, asupra ariei pe care se găsesc variantele, devenite literare ale cuvintelor în discuție. Aceasta coincide, în general, cu zona Brașov—Orăștie (v. h. XI—XIII). Aceeași concluzie se poate trage și pe baza lecturii volumului de *Texte dialectale*, publicat de Emil Petrovici, 1943. Într-adevăr, variantele literare ale cuvintelor în discuție se întîlnesc în Poiana Sibiu, Micăsasa lîngă Blaj, Vînători Sighișoara, Hunedoara și Gorj (v. p. 71—87; 266—273), pe cîtă vreme variantele *dă, pă, din* etc. apar în restul localităților cercetate. Dintre zonele care ne interesează aici cităm:

Nu s-au putut impune, în limba literară, nici fonetismele *genuchi*, *mănunchi*, *tutulor*, cu toate încercările unora dintre scriitorii munteni, în acest sens.

Ideea că limba noastră literară se întemeiază, în mod exclusiv, pe graiul muntean [16]) este infirmată de faptele pe care ni le pun la dispoziție toate lucrările de dialectologie. Am notat o serie de fonetisme, forme și elemente de vocabular, după colecția de texte publicate, sub îngrijirea lui O. Densusianu, I. A. Candrea și Th. Sperantia, sub titlul *Graiul nostru*, tocmai pentru a pune la îndemîna specialiștilor cîteva mostre care nu pot pleda pentru caracterul literar al graiului din Muntenia.

În fostul județ Argeș: *haripi* „aripi" (p. 103) [17]), *coraj* „curaj" (103), *împlimbă* (104), *jugrăvit* „zugrăvit" (104) și *jugrăveală* „zugrăveală" (105), *hodaie* „odaie" (104), *picere* „picioare" (106, 110), *geantăua* „geanta" (108), *căpac* „capac" (111); Muscel: *a venit* „au venit" (117, 119, 120, 123), *bechet* „pichet" (118), *igzamăn* „examen" (120), *însămără* „a pune samarul pe cal" (120), *înstatornici* (121), *hărăni* „hrăni" (121), *rueni* „ruina" (122).

Dîmbovița: *a venit* „au venit" (127), *chidă* „promoroacă", „chidie" (131).

Olt: *artifișturi* „artificii" (135), *zestruri* (138), *cinsturi* (138), *lu* „lui" (136).

Teleorman: *bilșug* (141), *conțiliu* „consilier" (141, 161), *maiur* „maior" (143), *libărtate* (142, 143), *bolintir* „volintir" (145), *dipotat* (146), *oț* „hoț" (145, 148), *biol* „bivol" (146), *ai* „hai" (148), *arăni* „hrăni" (150), *înămat* „înhămat" (148), *ei a fost* (144), *iei... a făcut* (149), *picere* (147), *pălmi* „palme" (147), *ispuziție* „expoziție" (148), *pen'că* „pentrucă" (149), *trebunal* „tribunal" (149), *vetiran* „veteran" (150), *sîntără* „sînt" (150).

Vlașca: *jice* „zice" (155, 169), *ochiă* „ochi" (155), *mniata* „dumneata" (155), *al* „cel" (156), *mezîn* (156), *irtie* „hîrtie" (156), *moor* „mohor" (159), Mihai *Ghiteazu* (157), *căsi* „case", *trin* „tren" (160), *spuziție* „expoziție" (161), *frumusețuri* (161), *fostără* (162), *văzutără* (162), *zvîrcolac* „vîrcolac" (165), *suspandă* (165), *copt* (*dă* sete) (167), *adurmire* „adormire" (169).

Prahova: *șîret* „șiret" (173), *daca* „dacă" (174), *sar-care* „ori care" (174), *măduă* „măduvă" (175), *prăvi* „privi" (175), *îmbrăzdă* (177), *ei plătea* (178), *ginerică* „mire" (178, 179), *conțu* „consulul" (178), *poclon* „plocon" (179), *părale* „parale" (179), *cotrobonț* „contrabandă" (181).

Ilfov: *ginerică* „mire" (185), *cevașilea* (185, 188), *cinevașilea* (188), *chimitir* „cimitir" (186), *acilea* (187), *siglitar* „secretar" (187), *dispoziție*

Cernatu—Brașov, Covasna, Ialomița, Buzău, Dîmbovița, Ilfov, Muscel, Olt, Vîlcea (p. 87—95; 232—266).

16) „La noi lucrurile s-au petrecut ca și în alte părți: un dialect, cel *muntenesc*, a obținut întîietatea la început grație primelor tipărituri, realizate de Coresi în regiunea Tîrgoviște—Brașov, mai tîrziu grație prestigiului cîștigat de București, orașul cel mai mare și apoi capitala țării unite" (Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1960, p. 321). Pentru perioada mai apropiată de noi lucrul acesta este perfect adevărat. Dar el a fost afirmat, cu mult înainte, de Al. Philippide (*lucr. cit.*, v. nota 3) și, apoi, de academicianul Iordan. Iar ceva mai jos, pe aceeași pagină: „În ultimul timp s-au auzit voci care se ridică împotriva afirmației — evident juste — că *baza limbii noastre literare este dialectul muntean*".

17) Toate exemplele sînt extrase din volumul I, Buc., 1906.

„expoziție" (187), *trin* (188), *iectar* „hectar" (189), *străpost* „transport" (189).

Ialomița: *cîrpălabu* „pîrcălabu" (articulat) (195), *apaleturi* „epoleți" (196), *cumpanie* „companie" (196), *maiur* „maior" (196), *ginerică* (199), *îrtie* „hîrtie" (200, 203), *ainele* „hainele" (202), *oră* „horă" (205), *arăni* „hrăni" (207), *oț* „hoț" (208, 209), *salaor* „salahor" (202, 203), *hiteșcare* „fiecare" (202, 203), *ai* (pluralul lui *an*!) (202, 203, 204), *străport* „transport" (203), *foncție*, „funcție" (203), *beleturi* „bilete", (207), *povesturi* „povești" (203), *cănțălare* „cancelarie" (203), *dipotat* (203), *durńi* „dormi" (204), 205), 210), *coraj* (205), *balton* „palton" (208).

Multe dintre exemplele din listele de mai sus ar fi putut fi lăsate la o parte întrucît sînt neologisme, intrate foarte recent în limba noastră. Se știe, doar, că această categorie de cuvinte este supusă, în general, unui tratament unic de către majoritatea vorbitorilor neinstruiți, indiferent de regiunea din care provin. Dacă le-am menținut, totuși, este din motivul că „abaterile" de la normele literare sînt, pe alocuri, cu totul grăitoare, departe, deci, de a ne da dreptul să conchidem că ele aparțin unui grai care stă, singur, la baza limbii noastre literare.

Numeroase elemente neliterare am înregistrat din textele provenite din fostul județ Prahova, publicate în *Grai și suflet* III, 1927, p. 155—174 și 344—354: *dă* (155, 165, 351), *dîn* (155), *pîn* (155), *dădat* „dedat", „obișnuit" (157), *dăsculț* (160), *dăsculța* (354), *dăzbrăcat* (160), *dăzlegà* (345), *dăștepta* (345), *dăslegare* (350), *dămult* (352), *lu* „lui" (155, 174, 352), *satu* „satul" (155), *cătunu* „cătunul" (155), *gubernu* „guvernul" (349), *ghină* „vină" (subst. (157), *ghin* „vin" (155, 172, 350), *hiertură* „fiertură" (155, 168), *hir* „fir" (157), *hier* „fier" (158), *staghilă* (158, 159), *ghin* „vin" (159), *ghisà* „visa" (159, 165, 172), *ghită* „vită" (159, 181, 163), *hi* „fi" (160, 162, 169), *ghiie* „vie" (subst.) (160), *kicioarili* (161), *kilaghit* (161), *hincă* „fiindcă" (161, 165), *hitecine* „fiecine", „oricine", (162), *roghi* „robi" (162), *înghià* (163), *sulhină* „sulfină" (165), *ohili* „ofili" (166, 350, 351), *gherme* „vierme" (166), *ghini* „veni" (166, 169, 172, 349), *kiept* „piept" (167), *potrighit* „potrivit" (167), *kicere* (picere) „picioare" (167), *hierbe* „fierbe" (168), *isprăghi* „isprăvi" (169, 352, 354), *moghilă* „movilă" (354), *inhipt* „înfipt" (346), *kieptăna* „pieptănă" (351), *hină* (subst.) „fină" (352), *alea* „acelea" (155), și *halea* 351), *haia* „aceea" (155) și *hailantă* (169), *a* „cea" (161), *hăsta* „acesta" (161, 173), *ăl* „cel" (165), *meliție* (156), *premar* „primar" (163), *paloșile* „paloșele" (167), *vini* „veni" (158) și *ghini* (166), *șușea* „șosea" (160, 168, 354), *agust* „august" (168), *di* „de" (168), *dipă* „după" (168, 173), *numa* „numai" (172, 348), *după* „de pe" (353), *miljoc* „mijloc" (354), *sîn* „sînt" (160), *îniernă* (172), *sfulgera* „fulgera" (169), *propitar* „proprietar" (173), *harici* „arici" (345), *întîmplăruri* „întîmplări" (347), *ginerică* „mire" (349), *picere* „picioare" (349, 350) și *kicere* (167), *atonobil* „automobil" (354), *cilivizat* „civilizat" (155), *caterdă* „catedră" (156), *amelică* „americă" (157), *armetică* „aritmetică" (158), *plămînzilor* „plămînilor" (159), *avantistă* „adventistă" (160), *dihorț* „divorț" (163), *împropitări* „împroprietări" (167), *ei era* (155, 346), *ei ședea* (158), *ei e* (167), *ei vine* (168, 349), *ei să face* (168), *ei merge* (168), *ei potcovește* (172), *ele paște* (345), *ele rămîne* (349), *dunitale* „dumitale" (161), (nu) *poci*

„pot“ (161, 345), *ardica* „ridica“ (163), *plehupă* „capac“ (163), *îngenuchiu* (163, 169), *une* „unde“ (166), *alcum* „altcum“ (166), etc.

Exemple numeroase, și tot atît de concludente, pot fi extrase și din lucrarea academicianului Emil Petrovici, *Texte dialectale*, 1943: *ei era* (240), *ele păștea* (240), *ei muncea* (240), *ei a fost* (244), (ele) *ei vine* (245, 252, 304), *ei se strînge* (249), *ei le ia* (304), *ei nu să ia* (252), *ei făcea* (252), *ei să duce* (239, 255), *ei dă* (257), *ei povestea* (299), *ei spunea* (300, 301), *ei pune* (301), *ele cerșește* (302), *ei strica* (305), *e rele* (236), *pă* (238, 240, 245, 247, 248, 249, 251, 257, 300, 302, 304), *dă* (232, 239, 244, 247, 258, 251, 252, 253, 254, 255, 257, 299, 300, 304, 305), *dîn* (234, 236, 238, 244, 247, 255, 303), *dipă* „după“ (240), *dîpă* (236), *dăpă* „după“ (303, 305), *daca* (244, 251), *dăla* (247, 253, 305), *dîla* (255, 303, 304), *dîntre* (247, 301), *dăzgropa* (239, 247, 301, 305), *dăscîntă* (236, 253), *dăscuia* (299, 236), *dășchide* (302), *păstă* „peste“ (302, 234), *dăsupra* (305), *dîndărăt* (305), *dăuok'* (238), *dăspleti* (239), *alea* „acele“ (240, 304), *aia* „aceea“ (247, 251, 253, 300, 304, 305), *ala* „acela“ (251), (toate), *helea* (300), *aină* „haină“ (300), *îrtie* „hîrtie“ (305), *bă* „mă“ (300), *acilea* (303), *bacșuș* (238), *altu* (articulat!) (251, 304), *copilu* (254), *locu* (303), *tîrnăcopu* (303), *uomu* (300), *untu* (303), *părinți* (255), *(î)năinte* (244, 252), *piste* (248), *vini* (249), *și* „și“ (239, 254, 255), *mulț* (255), *căpătaț* (255), *fraț* (300), *daț* (303), *fo* „vreo“ (301), *fun* „vreun“ (255), *picere* (255), *pîńe* „pîine“ (256), *scură* „scurge“ (257), *cură* „curge“ (302), *colcot* „clocot“ (257), *lăcui* „locui“ (299), *după* „de pe“ (251), (iarba) *fiarălor* (299), *numa* (299, 300), *obăgie* „iobăgie“ (240), *ginerică* „mire“ (241, 238), *bolnăvi* „îmbolnăvi“ (299, 301), *burieni* „buruiene“ (299), *altili* (304), *fetili* (239), *laptili* (303), *posturili* (301), *pk'atră* (240) și *kiatră* (234), *ťatră* (234), *héru* „fier“ (240), și *hiare* (236), *h'ină* „fină“ (subst.) (241), *hi* „fi“ (244, 255), *ghine* „vine“ (245, 234), *ghini* „veni“ (236), *ghitregă* „vitregă“ (247), *hicat* „ficat“ (247), *hierbe* „fierbe“ (257), *doschială* (232), *hiert* „fiert“ 234), *slăghi* (236), *scroghială* (234), *hiere* „fiere“ (235), *tochi* (236), *tochilă* (236), *kiĉor* (236), *grokilă* (239), *mńercuri* „miercuri“ (301), *mńijloc* „mijloc“ (302), *ńireasă* (238), *luńinat* (239) etc.

Elementele regionale citate după operele scriitorilor munteni, ca și cele extrase din unele lucrări de specialitate, sînt, în general, acelea pe care le întîlnim și în celelalte graiuri dacoromînești. Ele dovedesc, odată mai mult, că limba literară nu se confundă cu un anumit grai ci este sinteza tuturor variantelor principale din cadrul dialectului dacoromîn. Nici nu-i posibil să fie altfel căci la baza tuturor limbilor literare stă un dialect al limbii respective și nu văd de ce singură limba noastră literară ar fi putut să ia naștere numai din graiul muntean, mai bine spus dintr-o parte a acestui grai (cuprinsă între Tîrgoviște—Brașov). O asemenea problemă ar fi în contradicție și cu rezultatele la care au ajuns specialiștii în lingvistică generală.

„După definiția lui O. Jespersen, vorbește limba literară acela pe care nu-l poți cunoaște după vorbire din ce regiune e. Limba literară devine cu timpul o normă superioară tuturor dialectelor, inclusiv celui pe baza căruia s-a format“.

(Al. Graur, *Studii de Lingvistică generală*, Buc., 1960, p. 323).

Variantele fonetice *derept, dereptate* etc. *(pentru drept, dreptate)*, de la Coresi, nu se pot explica decît prin influența textelor anterioare, eventual prin aceea a graiului central ardelenesc. În orice caz, susținătorii ariei Tîrgoviște—Brașov nu vor putea ajunge la concluzia cea mai justă, în legătură cu explicarea acestui fapt, atîta vreme cît continuă să rămînă la ideea că textele coresiene reprezintă, în mod absolut, un grai de nuanță pur muntenească.

Ne putem întreba, de asemenea, de ce folosește Coresi pe *căuta*, în locul lui *prăvi*, din Codicele Voronețian?[18]). A circulat, vreodată, verbul acesta prin Muntenia? El face parte dintre particularitățile proprii graiului crișean și prezența lui la Coresi nu poate fi interpretată decît ca o influență a textelor rotacizante asupra tipăriturilor diaconului de la Brașov.

Fără să putem da dreptate celor care susțin „că limba lui Coresi este de fapt limba textelor rotacizante, cu unele modificări în spiritul graiului popular muntean"[19]) vom spune că *acmu* (mult mai răspîndit decît *acumu!*), *derept, aũo, păsa*[20]), *goli* (plur. lui *gol*!), *bucin* (pl. *buciunele* și *bucine!*), *căuta* „privi" de la Coresi, nu pot fi explicate prin aria Tîrgoviște—Brașov.

Influența textelor rotacizante, pe de o parte, ca și a graiului din sudul Transilvaniei, pe de altă parte, duce la ideea că, încă din secolul al XVI-lea, limba noastră scrisă a început să se închege nu pe baza unui singur grai, vorbit pe o porțiune limitată, ci pe o sumă de graiuri, că ea nu este decît rezultatul eforturilor tuturor celor care scriau romînește.

Un text anterior servea ca model celui care se apuca să scrie romînește. El nu era copiat întocmai, se înțelege, dar impunea în noua redactare fonetisme, forme, cuvinte care nu erau proprii nici regiunii în care se scria noul text, nici graiului pe care-l reprezenta autorul lui. Cum altfel, dacă nu așa, trebuiesc interpretate așa numitele „maramureșenisme" la Coresi și cum s-ar putea explica marile apropieri între anumite pasaje din *Codicele Voronețian, Noul Testament* (Bălgrad 1648) și *Biblia de la București* (1688)? Pentru mine nu există nici o îndoială că textele mai vechi au servit ca model pentru celelalte și, în felul acesta, contribuția tuturor graiurilor respective, la formarea limbii literare, este evidentă.

În orice caz, mi se pare că este imposibil ca cei trei traducători să fi putut ajunge, de multe ori, la formulări aproape identice numai pe baza originalului slav care, dată fiind perioada lungă ce desparte aceste texte între ele, e de presupus că nu a fost în toate cazurile același.

Pentru a întări aceste afirmații, mă voi opri la două trei exemple extrase din *Codicele Voronețian* (ediția I. G. Sbiera, 1885), în care se știe că

---

18) A. Rosetti, *Grai și suflet*, V, p. 356 și *Mélanges...*, p. 589. Cf. harta nr. XIV, din anexă.

19) G. Ivănescu, *Elemente maramureșene în limba tipăriturilor lui Coresi*, p. 1. Cf. și pagina 10: „Coresi n-a scris în graiul muntean, de pe la Tîrgoviște, București și Brașov, al vremii lui. Limba sa este aceea a textelor rotacizante maramureșene, dar cu adaptări la dialectul muntean: cu fonetismele fundamentale ale graiului muntean și cu unele elemente morfologice și lexicale muntene".

20) Vezi cele spuse de Ivănescu la p. 8 a articolului citat: „Nu credem că s-ar putea admite prezența lui *a păsă* „a merge" pe o arie foarte întinsă, pînă în epoca lui Coresi, și că, după aceea, cuvîntul ar fi dispărut, rămînînd în locul lui verbul *a merge*".

textul respectiv este pus față în față cu cele două traduceri ulterioare, pomenite *(Noul Testament de la Bălgrad* și *Biblia de la București)*:

C. V.: Răspunse duhul hiclean și ḑise: Isus îl cunosc, și Pavel sciu, iară voi cinre seți?

1648: Iară răspunzînd duhul rău zise, pre Isus cunosc și pre Pavel sciu: iară voi cine sînteți?

1688: Și răspunzînd duhul *cel* rău zise, pre Isus *sciu* și pre Pavel, dară voi carii sînteți?

(p. 7).

C. V.: „Deci mărturisesc voao în ḑua de astăzi, că curatu-s eu-s de sîngele tuturor".

1648: „Pentru aceea mărturisesc voao în zuoa de astăzi, că curat sînt de sîngele tuturor".

1688: „Pentru aceea mărturisescu-mă voao în zioa de astăzi, că curatu-s eu de sîngele tuturor". (p. 23).

C. V.: „Deci elu'mi zise: Dumnedzeul părinților noștri vru să *înțelegi vrerea* lui și să vezi dereptul și se auzi glas *diîn rostul* lui".

1648: „Iară el zise mie, dumnezeul părinților noștri te-au ales pre tine să cunoști voia lui, și să vezi pe cel derept, și să auzi glas *de în* gura lui".

1688: „Iară el zise, dumnezeul părinților noștri te-au ales pre tine ca să cunoști voia lui, și să vezi pre cel dirept, și să auzi glas *den* gura lui".

(p. 41—43).

Una dintre cărțile cele mai realizate, sub raportul limbii, în întreaga literatură veche, a fost Cazania lui Varlaam, tipărită la Iași în 1643. Retipărită și prelucrată de aproxmiativ 15 ori, această carte s-a bucurat de o circulație puțin obișnuită. Să nu fi avut ea, oare, nici o influență, asupra dezvoltării limbii literare, numai din cauză că autorul ei era reprezentantul graiului moldovenesc?

Dar, în cazul acesta, nici rolul cronicarilor nu-i mai important și nici al scriitorilor de la «Dacia literară». Pe Eminescu și Sadoveanu îi studiem, oare, numai cu intenția de a pune în lumină regionalismele din opera lor?

Lipsa caracterelor muntenești, din cîteva texte tipărite la București, nu poate duce la ideea, exprimată de unii, că, în trecut, repartiția dialectală a diferitelor fenomene era alta *(văz, auz,* etc. ar fi existat, atunci, în Moldova iar muntenii pronunțau *(văd, aud!)*. La asta se opun, în mod categoric, exemple ca cel invocat de V. V a s c e n c o din *Biblia de la București* (1688) [21]).

Cînd e vorba de aspectele mai noi ale limbii literare trebuie, de asemenea, să avem în vedere un lucru fără de care riscăm să tragem concluzii pripite. Este vorba de contribuția pe care au adus-o, la formarea limbii literare, cărturarii, de proveniență ardelenească mai ales, stabiliți la București și, în general în Muntenia. Rolul acestora este mult mai mare decît sîntem obișnuiți să-l apreciem.

Să nu uităm că majoritatea tipăriturilor cunoscute înainte de anii 1830, acelea în care s-au pus bazele terminologiei științifice și s-au fixat o serie

---

21) V. SCL X, 1959, p. 402. E vorba, anume, de cuvîntul, de origine ucraineană, *holeac* „desfrînat" care, alături de alte fapte, asupra cărora va fi nevoie să se revină, reactualizează teoria referitoare la caracterul de operă de colaborare a Bibliei.

de forme și fonetisme, provin de la cărturarii nemunteni, că limba lor este plină de ardelenisme.

În această perioadă, numărul cărților tipărite la Buda, Brașov ori Sibiu este mult mai mare decît al celor apărute la București. La acestea trebuie adăugate numeroasele manuscrise păstrate în principalele biblioteci din țară.

Obișnuiți să vedem mai ales greșelile și exagerările latiniștilor, noi n-am examinat încă, cu toată atenția, și nu am pus în lumina cea mai adevărată rolul pe care ei l-au jucat în formarea limbii literare.

Studierea atentă a lucrărilor rămase de la reprezentanții Școlii Ardelene și a curentului latinist, de la 1779 pînă în preajma lui 1880, ne va întări în convingerea că ei au fost purtătorii celor mai importante idei cu caracter lingvistic, în această vreme, și că limba literară nu s-a închegat fără contribuția lor, pe care îmi permit să o consider ca fiind importantă.

Faptul că Școala Ardeleană a fost mai bine reprezentată în Muntenia decît în Moldova duce, indirect, la ideea că limba literară de acolo nu este numai de caracter muntenesc; numărul ardelenilor stabiliți la București, ori în alte centre din Muntenia, a fost, totdeauna, mai mare decît al celor care și-au căutat liniștea în Moldova.

Limba literară nu s-a format într-un moment care să poată fi delimitat cu precizie. Închegarea ei a durat secole și, după cum au arătat diverși specialiști, procesul nu-i încheiat nici astăzi.

Rezultă, așa dar, că de la epocă la epocă, au contribuit, într-o proporție care rămîne să se stabilească de acum înainte, toate graiurile din nordul Dunării la formarea limbii literare, că au existat momente în care anume caractere nemuntenești au avut preponderență, în desăvîrșirea procesului și au lăsat urme vizibile în limba noastră literară.

Majoritatea specialiștilor vorbesc despre limba literară ca despre ceva ce s-a prezentat, de la început, sub formă definitivă, născută dintr-un anumit grai care singur i-a dat posibilitatea să crească.

S-a neglijat, cu alte cuvinte, nu numai caracterul dialectal al textelor noastre vechi ci și rolul cărturarilor care nu provin din Muntenia. Unii lingviști aparținînd școlii de la București nu se sfiesc să compătimească pe cei care s-au născut în Transilvania sau în Moldova și, din cauza aceasta, sînt puși într-o situație de inferioritate în ceea ce privește mînuirea limbii literare [22]).

Am încercat să demonstrez, în prezenta comunicare, într-un mod cu totul sumar, că limba noastră literară nu poate fi considerată decît ca un efort îndelungat al tuturor graiurilor din nordul Dunării, că la baza ei nu stă graiul muntenesc singur, ci dialectul dacoromîn, în întregul său.

Se confirmă așa dar teoria lui Alexandru Philippide, a lui Coșbuc și a lui C. Hogaș care, cei dintîi, au văzut lucrurile în modul acesta [23]).

---

22) Vezi Petru V. Haneș, *Dezvoltarea limbii romîne literare în prima jumătate a secolului al XIX*, Buc., 1904, paginile 52—53. Cf. și ediția a doua a cărții lui Haneș (București, 1927), p. 45—46.

23) Ideea poate fi urmărită, într-o formă cu totul embrionară și, lucru important, subminată de teorii care se bat în cap, încă în prima jumătate a sec. al XIX-lea, la scriitorul muntean I. Heliade Rădulescu. (V. L. Leonte, *Părerile despre limbă ale lui I. Eliade în prima perioadă a activității* (pînă la 1840) (în «St. și Cercet. Șt.», XI, 1960, p. 172—173.

ПРОИСХОЖДЕНИЕ РУМЫНСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА НОВЫЕ ДАННЫЕ

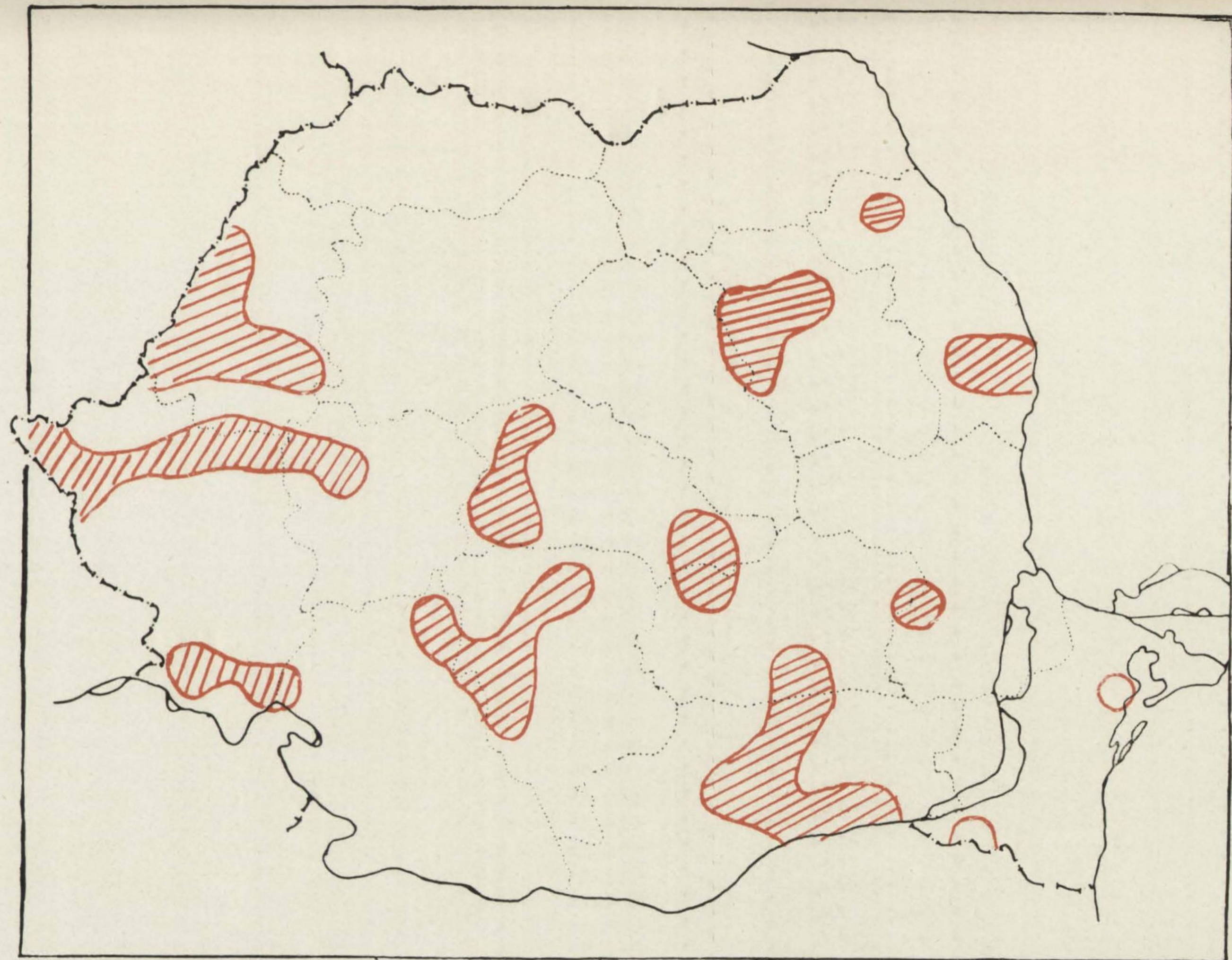
Краткое содержание

Автор приводит новые доказательства в пользу своего мнения, выраженного раньше (см. Ученые записки Ясского университета имени Ал. И. Кузы, III, 1957, стр. 77—66) в связи с происхождением румынского литературного языка. Основываясь на данных ALR (Румынского лингвистического атласа), а также на других специальных работах, он приходит к заключению, что язык текстов Кореси, легший в основу румынского литературного языка, не является валашским говором. Территории, на которых распрастранены в настоящее время некоторые фонетизмы, грамматические формы и слова, допущенные нормами литературного языка, не дают нам права поддерживать дальше эту устаревшую теорию. Вклад трансилванских и молдавских говоров имеет такое же значение как и вклад валашских говоров, когда идет речь о происхождении и развитии румынского литературного языка. Внимательное изучение различных текстов, возникших на протяжении XVII XIX вв., говорит в пользу этой точки зрения.

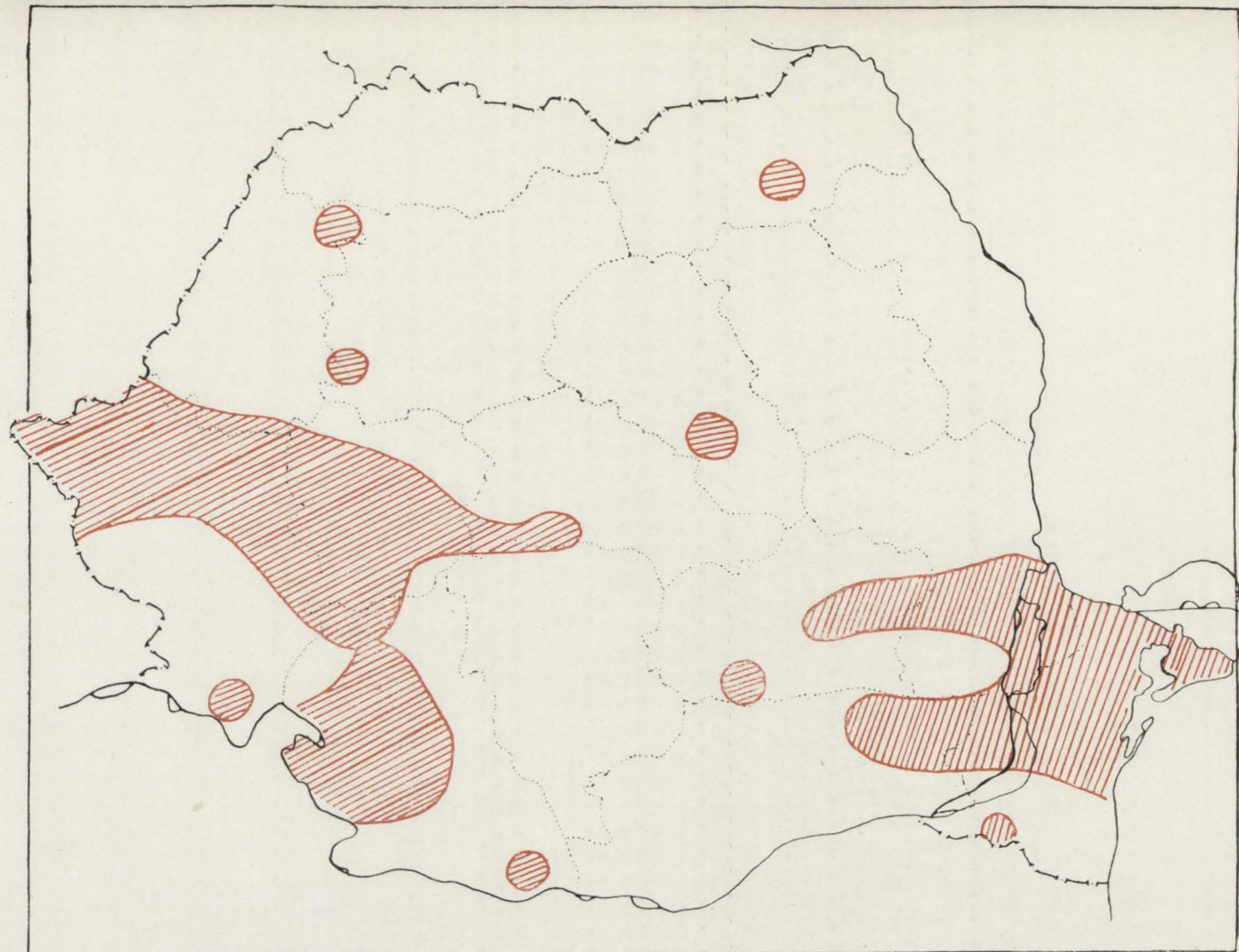
L'ORIGINE DE LA LANGUE ROUMAINE LITTÉRAIRE. NOUVELLES CONTRIBUTIONS

Résumé

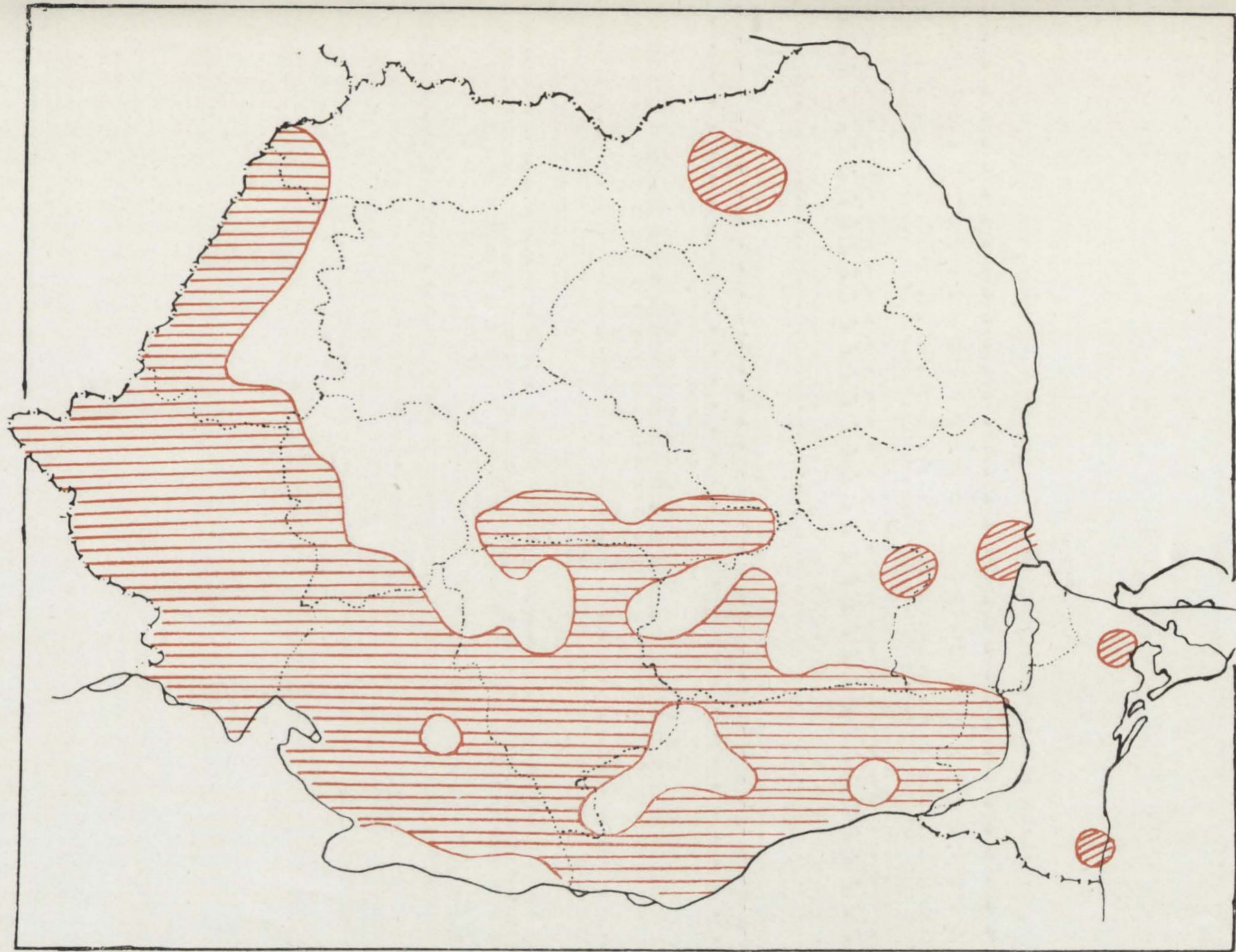
L'auteur fournit de nouvelles preuves à l'appui de son opinion exposée autrefois (voir „Annales scientifiques de l'Université „Al. I. Cuza" de Iași, III-e section, 1957, p. 77—96) sur l'origine de la langue roumaine littéraire. Fondé sur *l'Atlas linguistique roumain* et sur d'autres travaux de spécialité, il arrive à la conclusion que les textes „corésiens" (de Coresi), considérés, à juste titre, comme l'acte de naissance de notre langue littéraire, ne représentent pas le parler valaque. Les aires actuelles de certains phonétismes, formes et mots acceptés par les normes de la langue littéraire, ne nous donnent pas le droit de continuer à soutenir une théorie dépassée. La contribution des parlers transylvains et de ceux de Moldavie est tout aussi importante, quand il s'agit de l'origine et du développement de notre langue littéraire, que celle qu'on attribue aux parlers de Valachie. L'analyse attentive de textes de toute sorte, parus aux XVIII—XIX siècles, plaide en faveur de cette théorie.



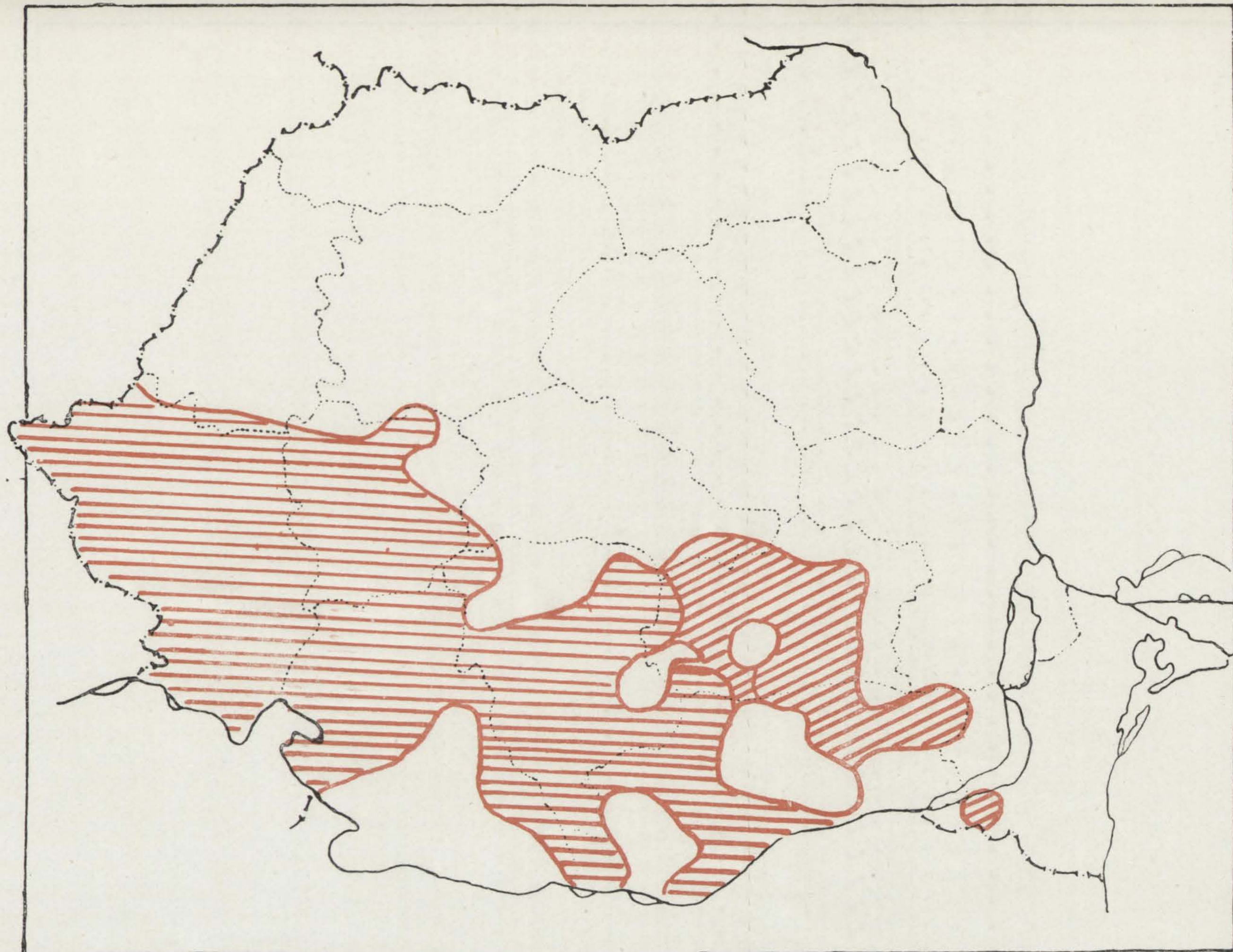
B (nepalatalizat) în *BĂRBI*



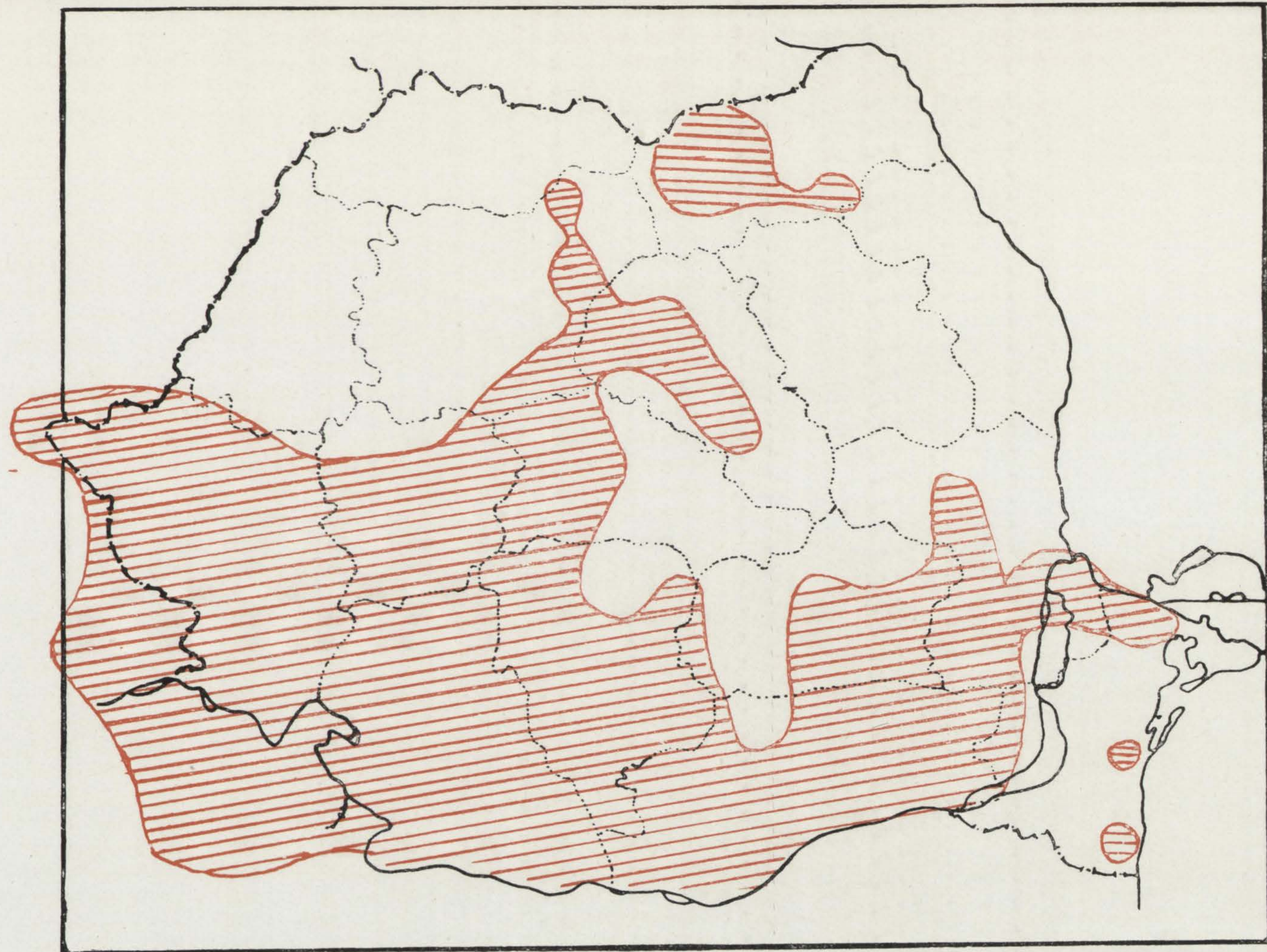
Aceștia sînt copiii *MEI* (*M* nepalatalizat)



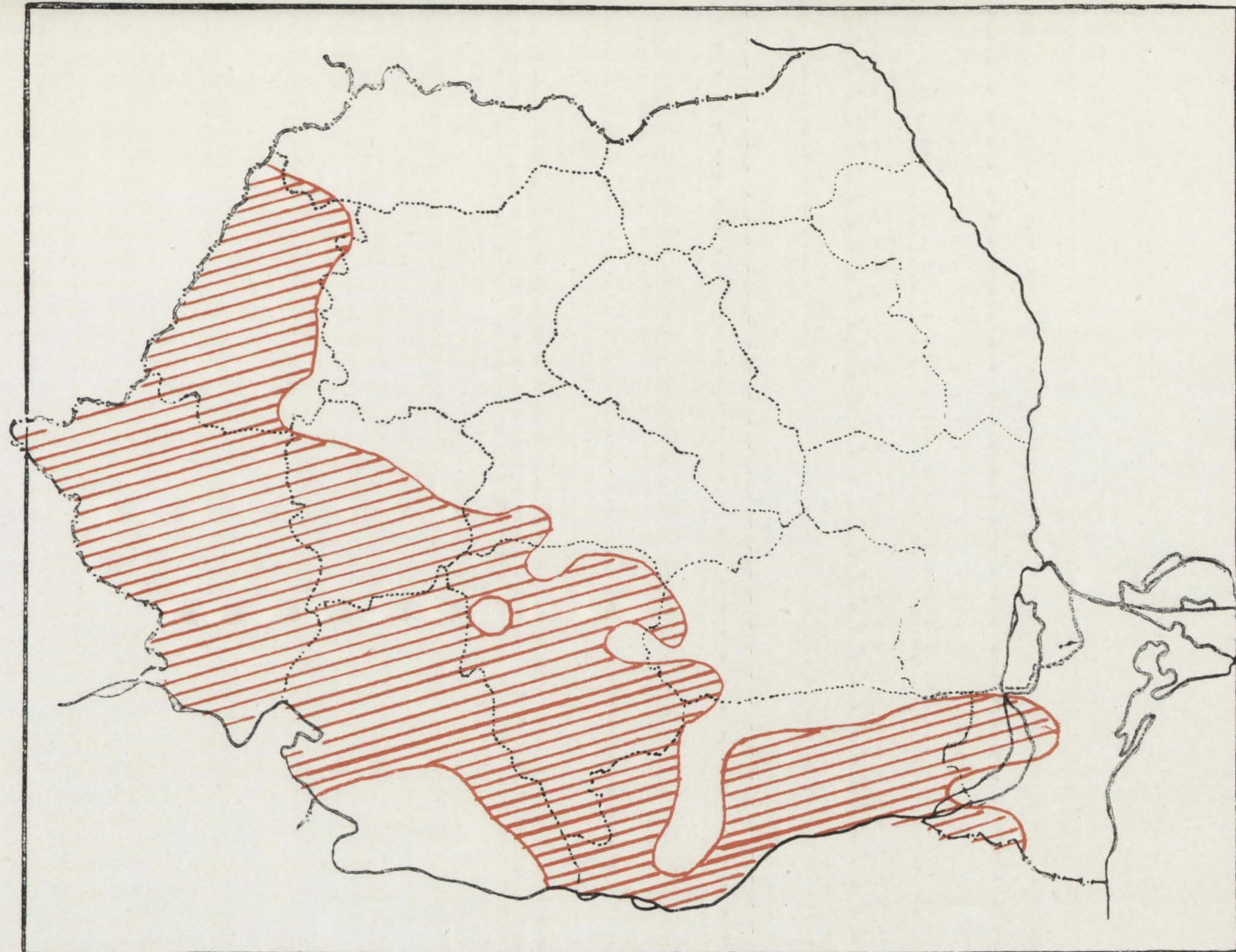
M (nepalatalizat) în *MI*-A POVESTIT https://biblioteca-digitala.ro ALRM. I, 383



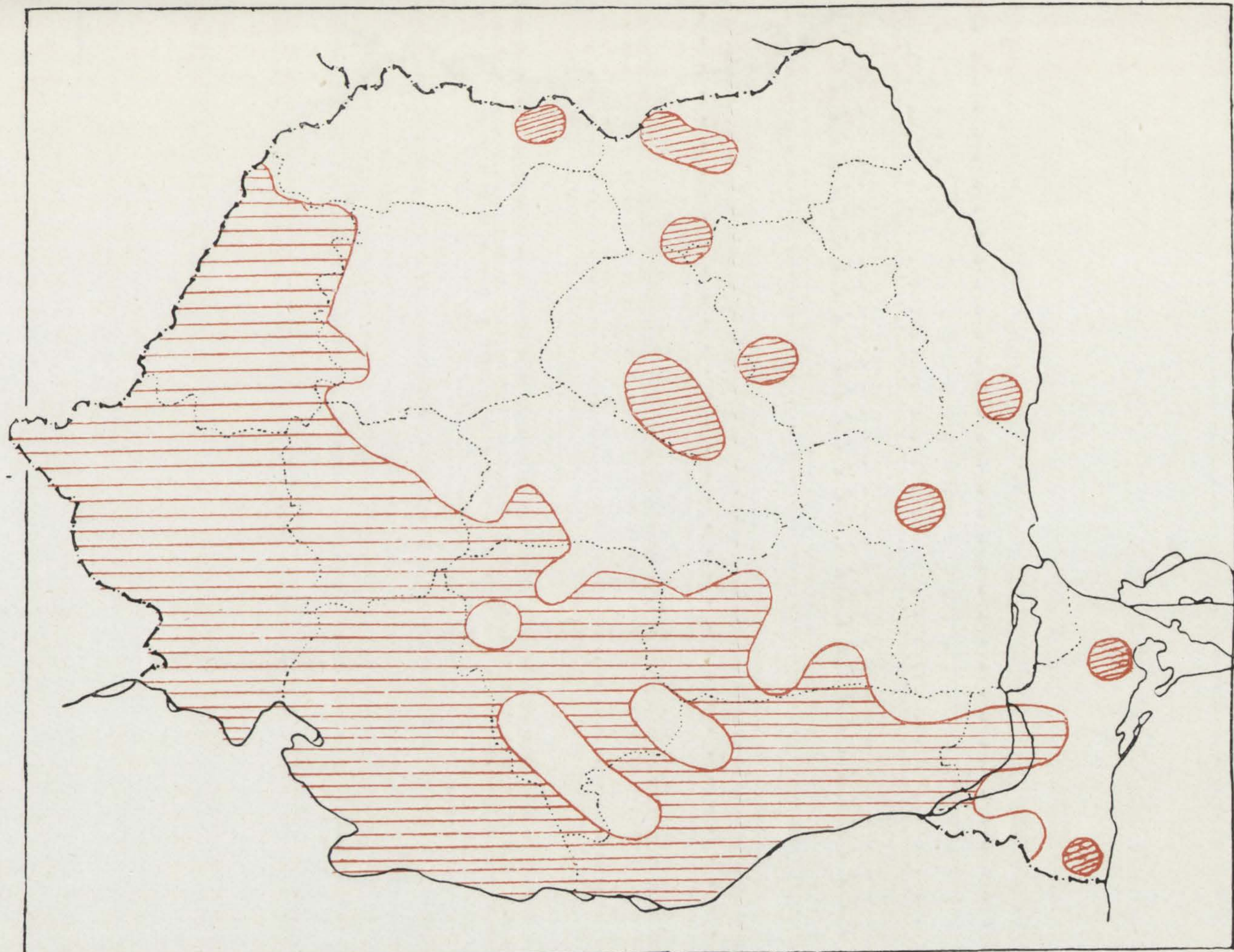
P (nepalatalizat) în *PIELE*



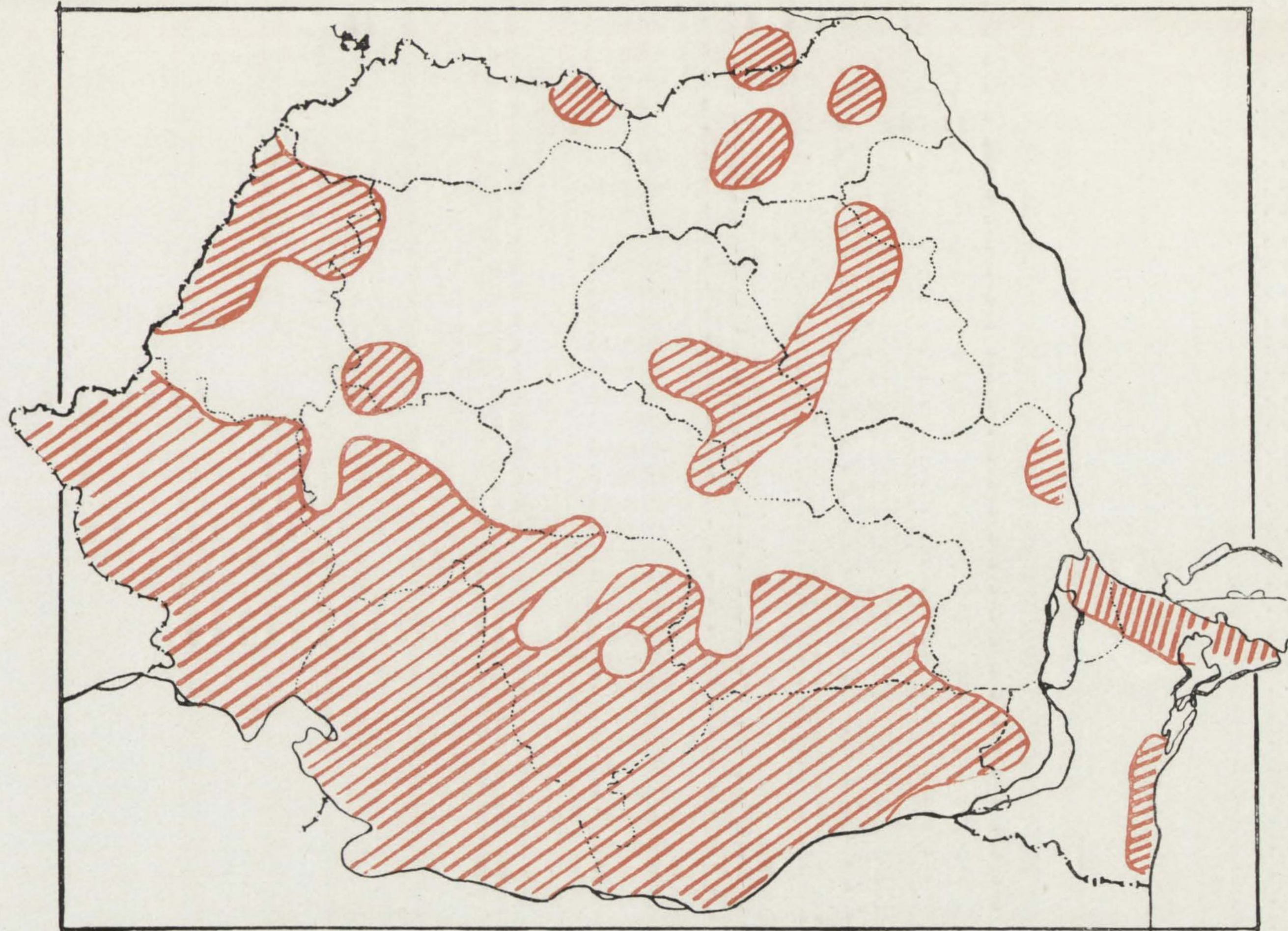
P (nepalatalizat) in COPIL



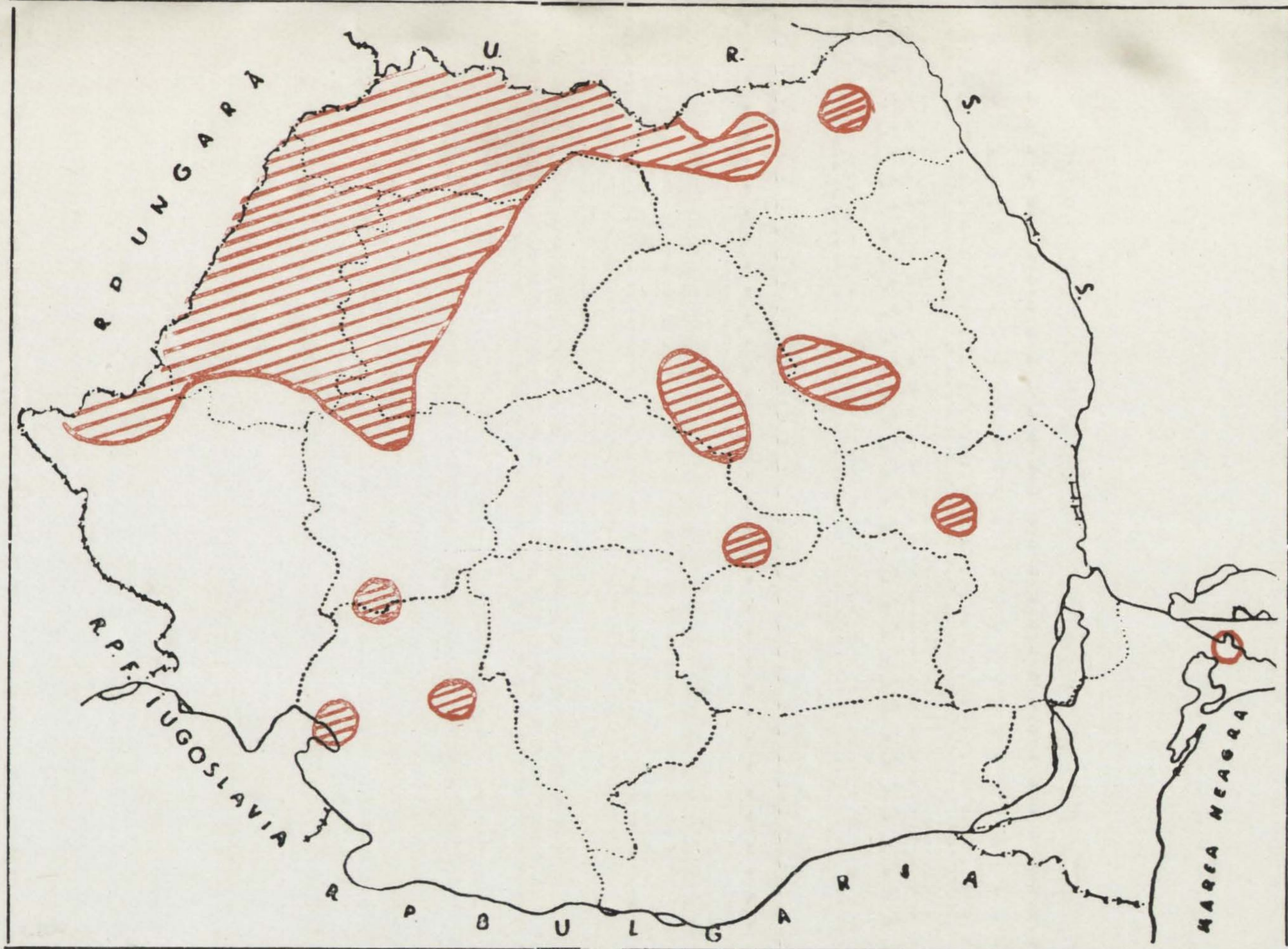
F (nepalatalizat) în *FIERE*

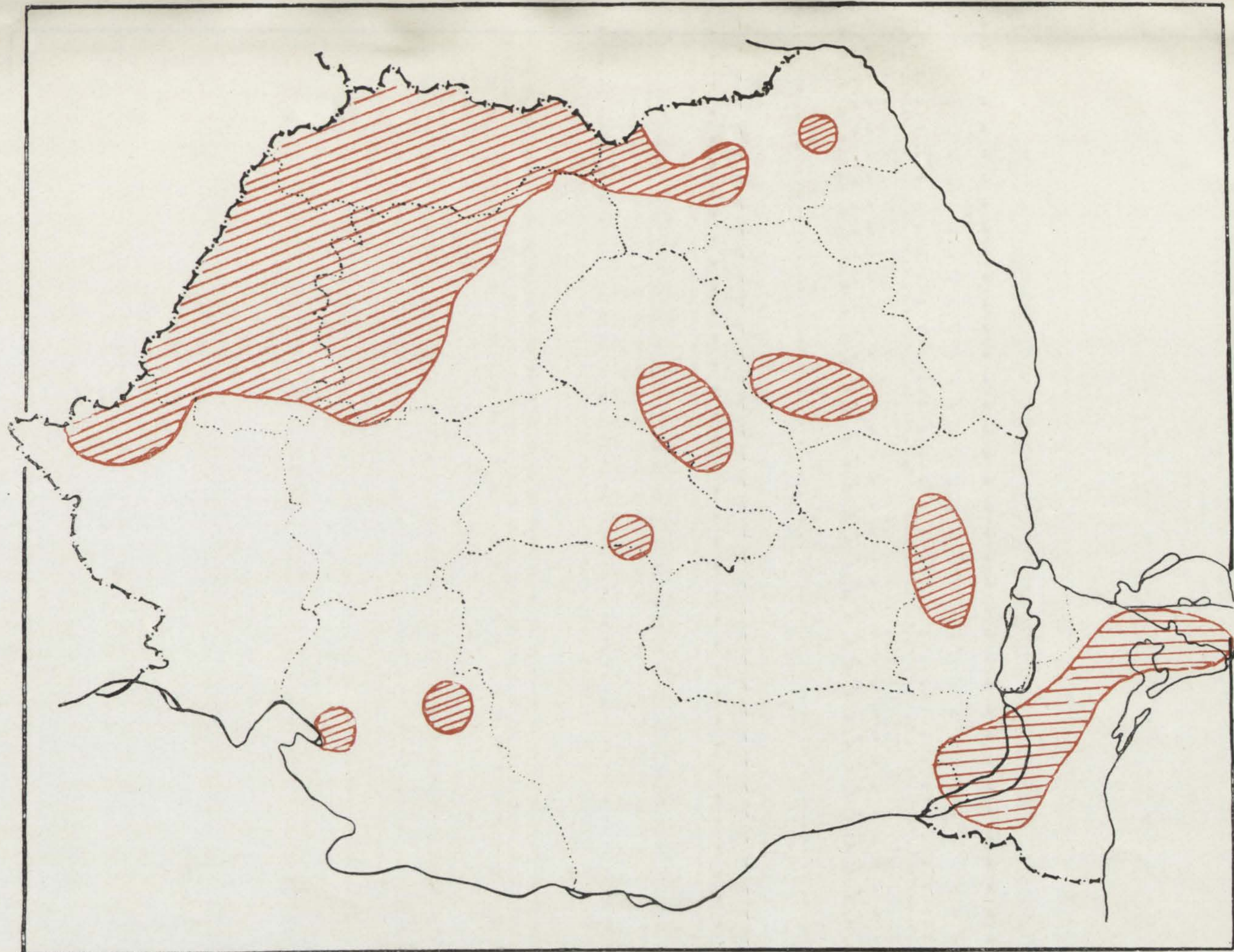


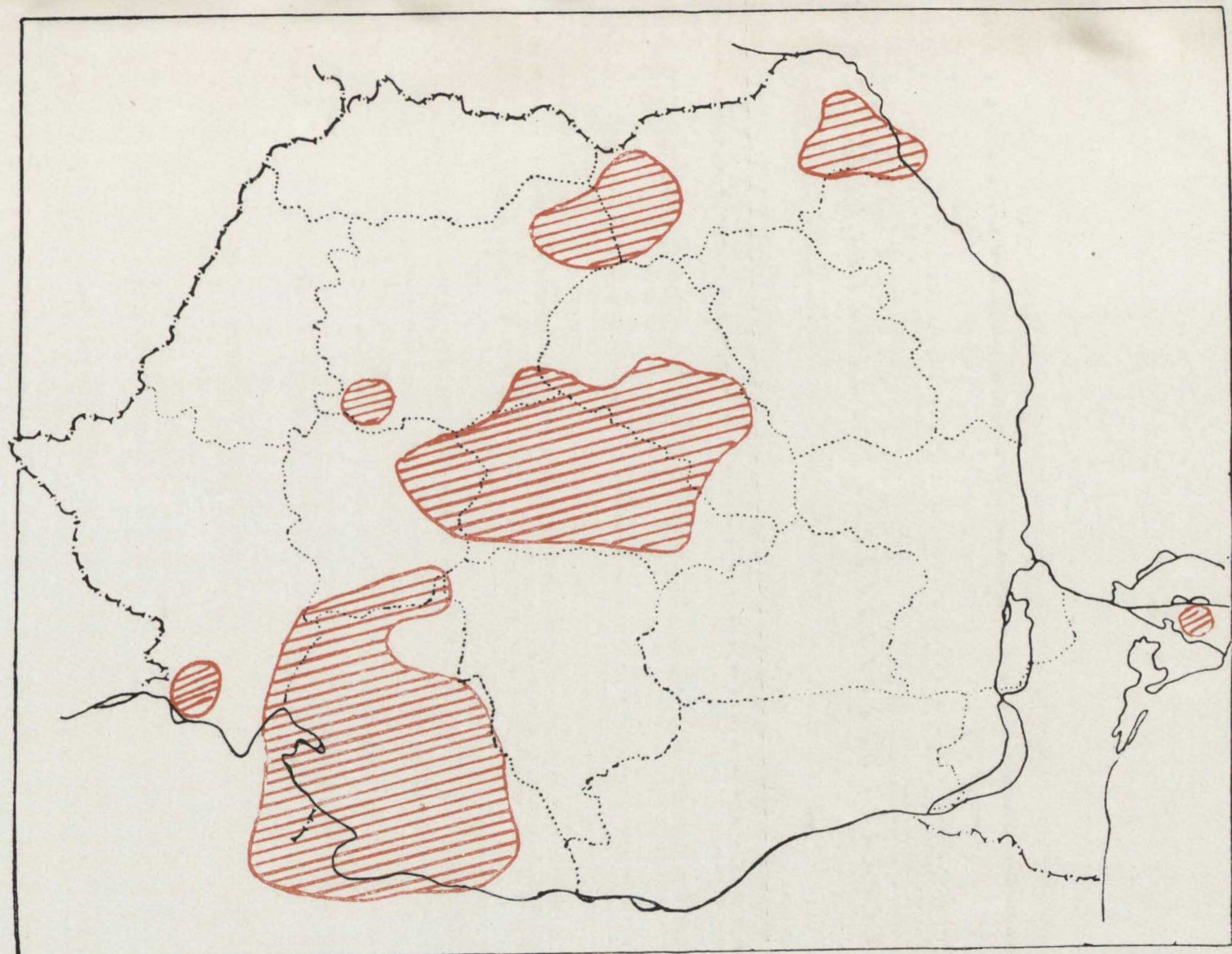
V (nepalatalizat) în *VIU*



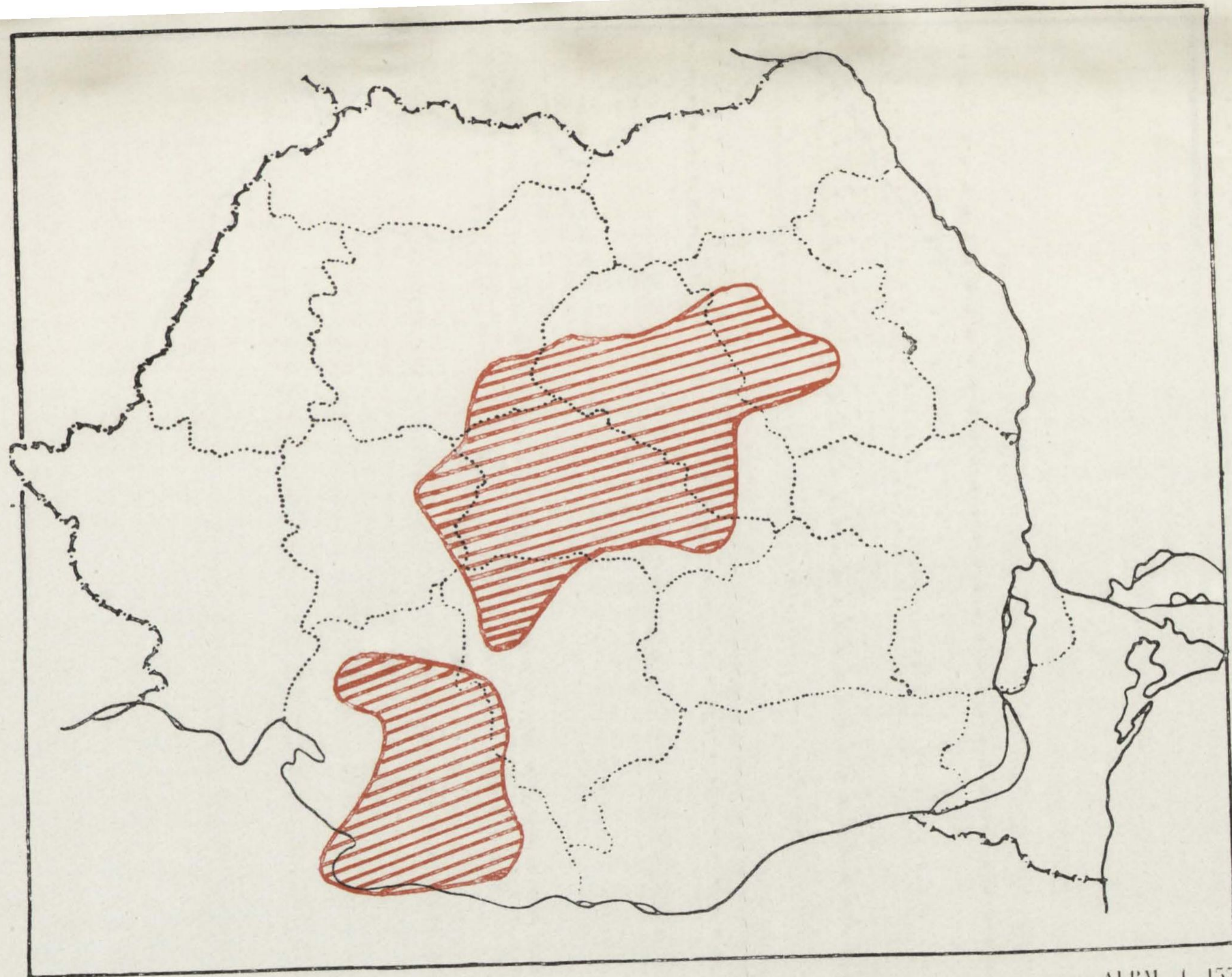
M (nepalatalizat) în *MIROS* https://biblioteca-digitala.ro ALRM. I, 115


R.P. UNGARĂ
U. R. S. S.
R.P.F. IUGOSLAVIA
R. P. BULGARIA
MAREA NEAGRĂ



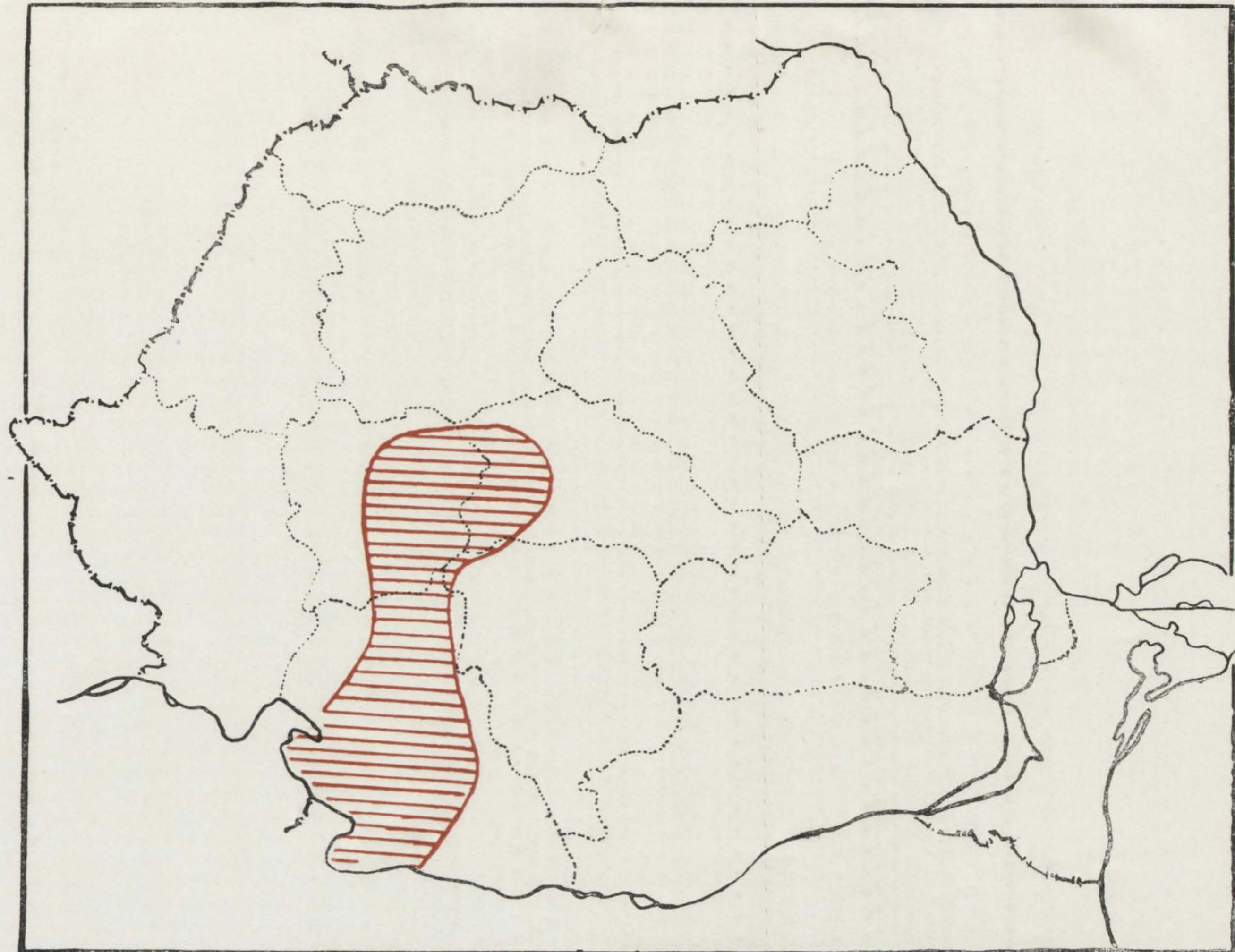


PE

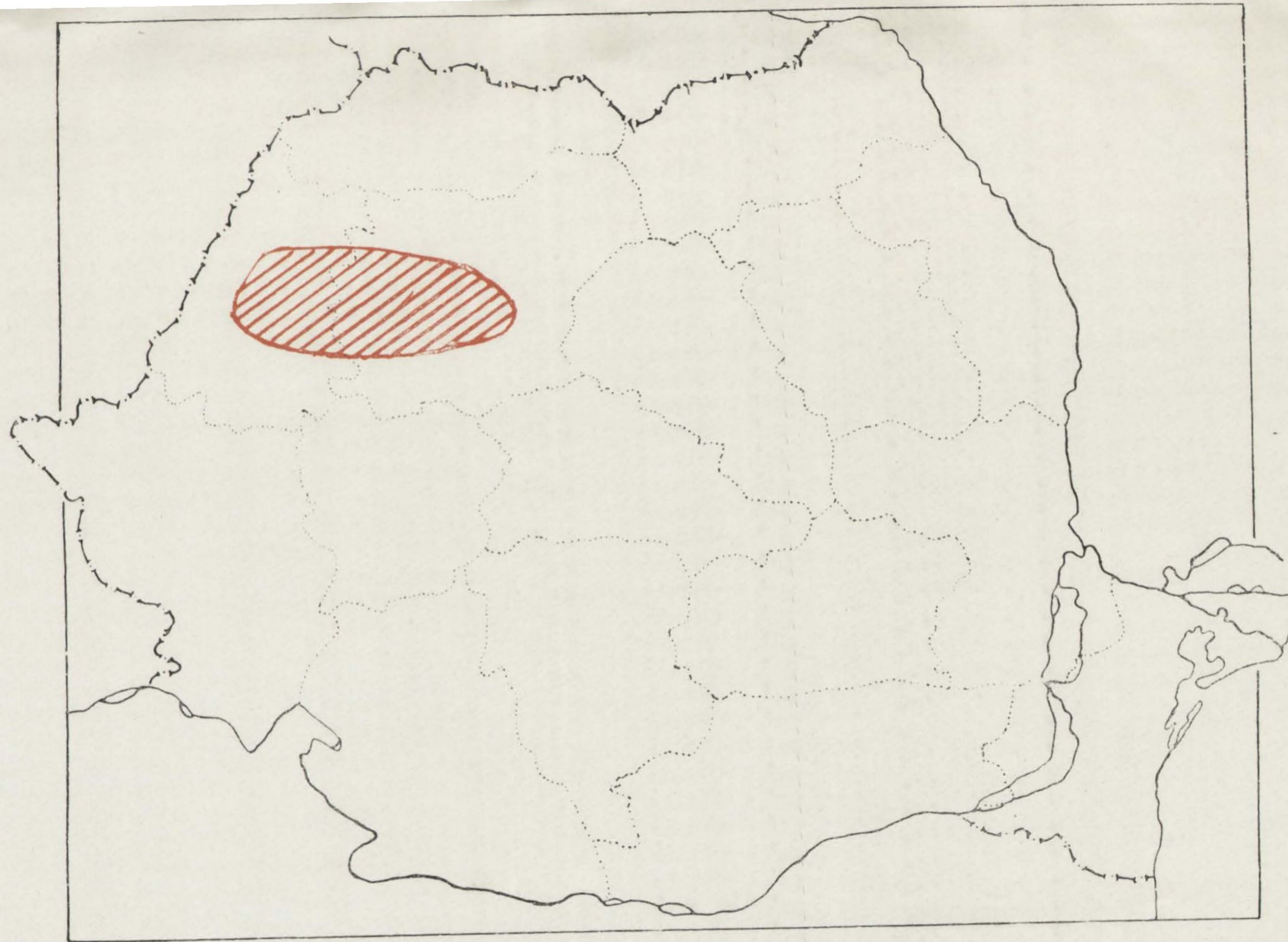


ALRM. I, 155

DE



DES(cui ușa) ALRM. II, 288



ALRM. II, 13

CĂTA 'privi'

IZVOARELE DICȚIONARULUI ROMÎN-LATIN-MAGHIAR AL LUI ȘTEFAN CRIȘAN KÖRÖSI

DE

G. BLÉDY

Universitatea „Babeș-Bolyai", Cluj

1. Biblioteca centrală din Iași păstrează un voluminos manuscris de peste 300 pag., *Dicționarul romîn-latin-maghiar* autograf al lui Ștefan Crișan Körösi. Lucrarea datează din 1803. El s-a întocmit deci în acei ani cînd și Samuil Micu Klein a elaborat dicționarul său romîn-latin-maghiar-german, rămas tot în manuscris. Dicționarul lui Crișan Körösi — cumpărat de Gh. Asachi în 1820, după moartea autorului, și oferit Bibliotecii din Iași în 1866 — a fost descris și analizat de Ar. Densusianu, care a publicat și cîteva fragmente din această operă [1]). Rezumînd observațiile sale Ar. Densusianu scrie următoarele:

„Acest Dicționar se deosebește de toate cele cunoscute și apărute pînacum prin aceea că el cuprinde foarte multe cuvinte dialectale și chiar și din vechile monumente ale limbii romîne; pe lîngă aceasta mai cuprinde cuvinte din mitologia și datinile noastre naționale.

O altă particularitate mai are el, căci urmînd, se vede, principiile dezvoltate de Paul Iorgovici în *Observații la limba romînească*, din rădăcinile păstrate în limbă a format o sumă de alte cuvinte care nu sînt în graiul viu" [2]).

În legătură cu autorul acestui dicționar Ar. Densusianu se referă la T. Cipariu și Gh. Asachi, menționînd că Crișan Körösi a fost profesor la colegiile reformate din Cluj și Tîrgu-Mureș la începutul secolului al XIX-lea și a murit în 1820. După aceea multă vreme nimeni nu s-a mai ocupat cu acest dicționar.

În 1930 Coriolan Suciu descoperă la Blaj două scrisori pe care Șt. Crișan Körösi le-a adresat episcopului Ioan Bobb, precum și conceptul răspunsului dat la aceste scrisori [3]). Scrisorile sînt deosebit de intere-

---

1) *Un dicționar vechi*, «Revista critică-literară», IV (1896), p. 33—44; *Din istoria Lexiconului de Buda*, ibid. p. 193—206.

2) *Ibid.* p. 36.

3) C. Suciu, *Un filolog puțin cunoscut: Ștefan Körösi* (Crișan), «Romînia literară», Aiud, 1930, p. 45—51.

sante, deoarece ne dezvăluie motivele care l-au determinat pe autor să întocmească acest dicționar, totodată ne dau lămuriri și despre principiile de redactare a lucrării. Pornind de la cele relatate de Ar. Densusianu, C. Suciu subliniază importanța Dicționarului, fiind de părere — ca și N. Iorga — că lucrarea lui Șt. Crișan Körösi stă la baza *Dicționarului romîn-latin-maghiar* al lui Ioan Bobb. Argumentele invocate nu sînt însă destul de convingătoare, deoarece C. Suciu nu a cunoscut în mod direct manuscrisul aflat la Iași.

Avînd în vedere acest material destul de sărac, nu este de mirare că o schiță recentă asupra istoriei lexicografiei romîne constată, pe bună dreptate, că activitatea filologică a lui Șt. Crișan Körösi este aproape necunoscută [4]. În anii din urmă s-au precizat totuși unele probleme privitoare la viața și activitatea acestui lexicograf și au fost aduse completări la datele cunoscute [5].

Pentru a preciza valoarea și importanța Dicționarului în chestiune, de data aceasta ne-am propus să cercetăm izvoarele lui și să vedem în ce măsură autorul s-a folosit de ele.

2. Uneori se întîlnesc în corpul Dicționarului referiri mai mult sau mai puțin enigmatice în legătură cu operele folosite de autor. De ex.:

Ariete: i. Aries. Kos. Fal-törő kos. (Klein et Sinkai).

Bulucesco: ire. ? C. Miron. In Historia Principum Moldaviae.

Bricciu: ri. c. Novacula. Culter tonsorius (Cic.) Beretva.

Căldu: a. Caldus (Horat.) Calidus. Meleg.

Crinu: e. Crinon (Plin.) Crino, Lilium candidum. Fejérliliom.

Dóga: i. Doga (Vid. Thesaur. Schol. Ioh. Philippi de Carrach: Lex. Philolog. item Math. Martini). Donga.

Filliescu [= fiesc]: *a.* Filialis (P.P.). Fiui.

Intetiesco [= întețesc]: *ire.* (M.D.) Urgeo, Cogo, Subigo. Kénszeritem.

Maracina: i. Vèdi. Paducélla. Cartaegus. (Linn.).

Opu: e. (Cod. M. S. Balacianus). Opus, Necessitas. Szükség.

3. Una dintre acele opere de care s-a servit Crișan Körösi este cronica lui Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, operă pe care nu putea să o cunoască decît în manuscris. În corpul Dicționarului se găsesc de multe ori trimiteri la acest cronicar. În continuare se vor analiza cîteva dintre acele articole unde se află astfel de mențiuni (C. Miron sau C. M.) confruntîndu-le cu cronica amintită [6].

Ambe [= îmbe]. Ambae. Mind ketten. *Ambe parti le:* Ambae partes. Mind a'két rész.

Expresia invocată se află într-adevăr în Letopisețul Țării Moldovei:

„Și să agiungea amu hărății [= luptătorii] lui Răzvan cu oștile țării,

4) M. Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei romîne*, «Limba romînă», VIII (1959), nr. 6, p. 13.

5) Cf. studiul nostru *Viața și activitatea filologică a lui Ștefan Crișan Körösi* în «Studia Universitatis Babeș-Bolyai», Cluj, Seria IV, vol. III (1960), fasc. 2, Philologia.

6) Deoarece n-am putut stabili izvorul folosit de Crișan, s-a utilizat ediția critică a lui P. P. Panaitescu, Miron Costin, *Opere*, ESPLA, 1958.

cîndŭ au ieșit Ieremia vodă la oști den besérecă.. S-au tîmpinat oștile de *îmbe părțile* și după cîtăva luptă între oști, au lovit léșii pe oastea ungurească din aripa despre Șcheia" (Let. I, 14).

„Radul vodă domniia aicea în țară la noi, iară feciorul său Alexandru vodă, în Țara Muntenească și la această domniie au făcut și nunta la Tecuci feciorusău cu fata lu Scărlet, vestit om dintre țarigrădéni, la care veselie erau adunate doă țări, țara noastră și Țara Muntenească... Divanuri, case, *cerdacuri*, anume de această treabă făcute, cu lucrători din *îmbe părțile* a țărîlor..." (Let. XI, 9).

Crișan Körösi a introdus în dicționarul său acest cuvînt învechit de proveniență latină, dîndu-i totodată și o înfățișare mai apropiată de limba de origine.

Arboru : i. Arbor. Élő-fa.

Cuvîntul acesta nu l-am găsit la Miron Costin. Se pare că autorul Dicționarului l-a găsit într-un alt izvor[7]).

Astruco : áre. Obruo. Sepelio.El-temetem.

Verbul *astruca*, azi învechit și regional, este interpretat în mod just. El se întîlnește de mai multe ori la Miron Costin :

„Au **mărsŭ** și au luat oasele [lui M. Barnovschi] dinaintea curții și le-au dus la Patrierșie și acolea... *l-au astrucat...*" (Let. XIV, 14).

„Oasele lui Ștefăniță vodă luînd boierii cu sine, au purces deodată pre Nistru în sus, pe de céia parte și **trecîndŭ** la Bilacău, Nistrul. Și au venit în Iași și *l-au astrucat* în mănăstirea tătîine-său, care să pomenéște pre numele Trei Svetitelei". (Let. XXII, 28).

Acest cuvînt era probabil puțin cunoscut lui Crișan Körösi. El a găsit totuși de cuviință să-l introducă în dicționarul său.

Bulucesco : ire. ? ...

Cuvîntul, rămas fără interpretare, se află la Miron Costin cu diferite înțelesuri :

„Acela **craiŭ leșăscŭ** văzîndu-i oameni cu viață direaptă de osteni, i-au tras și la léfe și le-au făcut căpătenii cu tocmală și în rîndul său să fie volnici *a să buluci* și a să oști împotriva tătarîlor..." (Let. XVII, 5).

„Și cît s-au dezvăratŭ, îndată den 8 000 de oaste ce avea hatmanii leșăști, într-ales au orînduit 3 000... și 1 000 de némți și 3 000 de căzaci de pen orășele Niprului cu Barabaș, pre apa Niprului în vase asupra pragurilor, să-i strîngă pre căzaci de la praguri, să dea pre Hmil care amu *era bulucit* cu 8 000 de căzaci de pen ostroave și 7 000 de tătari cu Togai bei" (Let. XVII, 16).

Verbul este un derivat de la vechiul *buluc*, termen militar de origine turcească, avînd sensul de „companie de soldați, detașament", iar derivatul *a se buluci* înseamnă „a se forma în bulucuri, a se concentra, a se strînge la un loc, a se îngrămădi". Cuvîntul, nefiind înțeles, a rămas neinterpretat.

---

7) Cuvîntul *arbor* nu e relevat nici de Boris Cazacu în *Studii de limbă literară* (ESPLA, 1960), p. 81—110. (Influența latină asupra limbii și stilului lui Miron Costin). Cf. mai jos cuvintele romînești provenite din *Elementa* lui Micu Klein și Șincai.

Cerdácu: ri. c. ? Camera ? Kamara, Szoba.

În Letopiseț se găsește de mai multe ori acest cuvînt. Un exemplu s-a văzut deja la *Ambe* (Let. XI, 9).

„Némții, unii scăpați răniți la curte, căpitanul lor de-abia scăpat de la gazdă, cîți au putut a strînge de oamenii săi și cu acéia ce era la paza curții într-acéia zi, au apucat *cerdacul* în curte, cel de piatră, și l-au orînduit de apărare acolea" (Let. XX, 16).

În urma unor asemenea pasaje sensul cuvîntului rămînînd neprecis pentru cititor, corespondentul latin este însoțit de semnul întrebării.

Jacu: ri. c. Praeda, Exequiae, 'Sákmány (Dicț. p. 299).

Cuvîntul, relevat cu sensul exact. este curent la Miron Costin.

Jaloba: e. Nuncium. Tudósitás, Izenet.

Avem de-a face cu o formă veche a cuvîntului *jalbă*. Varianta *jalobă* este mai apropiată de etimonul slav.

Termenul este curent la Miron Costin:

„Nici Bator **Jigmontŭ** domnul Ardealului, nu s-au mai ispitit să mai trimațe oști în Muldova. ce **avîndŭ** bănat pre léși de paguba oamenilor săi cu Răzvan, au trimis soli cu *jalobă* la **Rodolfŭ** împăratul **nemțescŭ**..." (Let. I, 17).

„N-au trecut săptămîna și veni *jalobă* din **tîrgŭ** la **divanŭ**.. " (Let. XI, 6).

„Și au făcut Radul vodă și *jalobă* mare la împărăție..." (Let. XI, 10).

„Face Matei vodă ardzehal, adecă răvaș de *jalobă*..." (Let. XVI, 40).

„Au cetit ardzahalul cel cu *jalobă* asupra lui Vasilie vodă... De care *jalobă* **focŭ** s-au **făcutŭ** împăratul..." (Ibid.).

Cu toate că acest cuvînt se găsește în repetate rînduri în cronică, interpretarea lui Crișan Körösi este numai aproximativă: „înștiințare, anunț".

Printre cuvintele relevate de Dicționar se află și forma curentă, însă fără referire la vreun izvor:

Jalba: e. Impedimentum. Akadály.

Nici de data aceasta interpretarea sensului nu este exactă, iar autorul nu a văzut nici o legătură între *jalobă* și *jalbă*, deoarece lipsește orice trimitere de la o variantă la alta.

Odâllio [= odaiu] : *e.* Habitaculum, Mapalia. Lak-hely, Hodály.

Avem de-a face cu un singular refăcut după „pluralul" *odaie*. Această interpretare greșită se bazează, se pare, pe un fragment din Cronică:

„Avea Hmil danie de la crai lîngă Ceahrin, un **locŭ** de *odaie*" (Let. XVII. 13).

Seìmu: ri. c. ...Comitia. Népnek gyülése.

Acest cuvînt de origine polonă se întîlnește des la Miron Costin:

„Era leșii pe acéia vréme strînși toți la *săimŭ* la Varșav, sfătuindŭ oaste împotriva șfedului..." (Let. III, 7).

„După ruptul *săimului* a leșilor, îndată au purces hatmanul și canțelerul Zamoyschii la tabără..." (Let. III, 11).

„Iară și craiul **leşăscŭ** n-au **sădzutŭ** fără gătire, ce, îndată, iarna, au **strînsŭ** *săimŭ* și den **ceputulŭ** *săimului* au trimis soli pe la toate țări creștine..." (Let. IX, 6).

Interpretarea este deci exactă.

Valâva: *e.* Animatio? Biztatás?

Este, probabil, o citire greșită din manuscris în loc de *vîlhvă* [= *vîlvă*] „alai, pompă":

„... solului care veniia de la Iéși la împărăție, cu întăritura păcii ce făcuse la Hotinu, mare cinste și *vîlhvă* au silitu să-i facă..." (Let. X, 3).

Dicționarul nostru relevă și cuvîntul *vîlvă*, just interpretat, fără nici o referire la vreun izvor sau la vreun alt articol din dicționar:

Vâlfa: *e.* Pompa, Solemnitas, Pompa.

Vornicu: *a.?* Liber, a, um. Szabad.

Cuvîntul *vornic* se întîlnește de multe ori la Miron Costin. În privința interpretării *vornic* a fost însă confundat cu *volnic* „liber".

De altfel *Volnicu* se află și în Dicționar, cu interpretarea corespunzătoare, însă fără referire la Miron Costin.

Volnicu: *a.* Liber, a, um (quoad voluntatem). Spontanee agens, Voluntarius. Szabad akarat szerint való. Önként való.

4. În Dicționar numeroase pasaje confirmă că autorul cunoștea nu numai cronica lui Miron Costin, ci și istoria Munteniei.

Boerio: *tia.* (Vel si placet *Boyario* aut *Boiario*) Purpuratus Aulae Rossicae. Hunc Titulum sortiebantur Primates Rossi, antiquitus in Moscovia, qui in Regia Civitate Eminentioribus muneribus fungebantur: hincque, sicut et alii ritus, et alia diversa vocabula ad Moldavos et Valachiae Barones translatum est.

Cucca: *ae* [=cucă]. Pileus, quo Voevoda Moldaviae atque Vlacchiae a Sultano condonatur. . .

Divánnu: *ri.* (Divanum) Senatus Supremus Valachiae atque Moldaviae...

Postelnicu: *i.* Locumtenens Valachiae atque Moldaviae. . .

Și de fapt, mențiunile (Cod. Balacianus, Cod. Balac. sau Balac.) întîlnite la mai multe articole, ne trimit la o cronică din Muntenia, numită *Cronică Bălăcenească*, o remaniere a cronicii lui Radu Popescu. Manuscrisul original al Cronicii Bălăcenești a fost copiat, sau transcris cu litere latine de Micu Klein la Viena în 1770, iar în 1780 după această transcriere s-a făcut o copie de Vasile Vlad. Numai ultimul din cele trei manuscrise este cunoscut [8]).

Referiri la Cronica Bălăcenească se află la cuvintele *opu, plaio, poclonna, potyru* și *tiuvacu.*

În cele ce urmează reproducem articolele amintite din Dicționar, precum și unele fragmente din Cronica Bălăcenească.

Opu: *e.* Opus, Necessitas, Szükség.

Poclónna [=pocloană]: *e?*

Iată din Cronică pasajul unde Crișan Körösi a aflat cele două cuvinte:

---

8) Cf. N. Cartojan, *Istoria literaturii romîne vechi*, vol. III, București, 1945, p. 239—250. Constant. Grecescu, *Despre Cronica Bălăcenească*, «Hrisovul» (Buletinul Școalei de Arhivistică). București, IV (1944), p. 116—121. Manuscrisul Cronicii se află în prezent la secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei R.P.R., filiala Cluj. El provine din colecția de documente a lui Gh. Șincai care în *Cronica* sa îl amintește sub denumirea de Codex Balacinianus.

„Constanten Voda au porces dela Tergovesci, si au venit la Bucuresci, si acolo se au gatat cu mare pompa de au esit înaintea Turcului ce ei aduceua domnia, si cu cinste l'au petrecut pene in casele cele domnesci, dupe acea l'au asiediat in gazda rendunindoi de tóte cei *era de op*, si au siediut in Bucuresci pene ce au gatat cheraciul che ei era tempul, si au trimis si *poclone* de domnie, daruindol bine l'au trimis cu cinste in derept. . ." (Cron. Băl. p. 13).

Era de op redă expresia din latina *opus erat*. La Radu Popescu un astfel de latinism ar fi surprinzător. Comparînd pasajul din Cronica Bălăcenească cu alte manuscrise ale Cronicii lui Radu Popescu, se va afla dezlegarea enigmei.

„Deci Constantin Vadă au purces de la Tîrgoviște, și au venit la București, și acolo s-au gătit cu *halai* mare de au eșit înaintea Turcului ce venea de-i aducea Domnia, și cu cinste l-au petrecut pînă la casele domnești; după aceea l-au așăzat la gazdă, rînduindu-i de toate *ce-i trebuia*, și șăzîndŭ în București pînă au gătit Constandin Vodă și haraciul, că-i era vrémea, și au trimis și *plocoanele* de Domnie, deci iar cu cinste au trimis pre Turcŭ și cu daruri bune". («Magazin istoric», I, 1845, p. 307).

„Deci Constantin Vodă au purces dela Tîrgoviște și au venit la București și acolea s-au gătitu cu *alai* mare de au eșit înaintea Turcului ce-i aducea domniia, și cu cinste l-au petrecut pînă în casele domnești după aceea la gazdă, rînduindu-i de toate *ce-i trebuia* șăzînd în București. . ." (Biblioteca Academiei R.P.R., filiala Cluj Mss fond blaj nr. 91, p. 64).

După cum se poate constata din aceste confruntări, avem de-a face cu o vădită tendință de latinizare a textului redactat de Radu Popescu. Este de menționat că această tendință se manifestă nu numai prin *era de op* în locul lui *trebuia*, ci avem și *pompă* în loc de *halai* [=alai], iar în alte locuri (cf. celelalte citate) găsim *prăda* pentru *jefui* și *servi* în loc de *sluji*. Istoriograful anonim care a remaniat cronica lui Radu Popescu în favoarea familiei Bălăceanu nu avea de ce să latinizeze textul, de aceea sîntem de părere că aceasta se datorește lui Samuil Micu Klein sau lui Vasile Vlad care în felul acesta pe lîngă transcrierea textului de bază, l-a și latinizat.

Poclónna (=pocloană) este un singular refăcut. Cuvîntul fiind neînțeles de Crișan Körösi a rămas fără interpretare (Varianta *plocon* nu se află la Crișan Körösi).

Plaio: i. Iter secreta per Alpes.

Plai, alături de sensul de bază bine cunoscut, înseamnă și „drum pe coasta unui munte sau pe un munte; potecă" (DLRM). Înțelesul de „drum s e c r e t" este sugerat de context, după cum se poate vedea din fragmentele care urmează.

„Venind dela Imperatie domn Leon Voda, ʃi levandul tiara multe, ʃi mari greotati au aruncat Tierii, ʃi ʃelea pe Boeri de platea judetiele cu bani, ʃi tiara spargendose, ʃi Boerii ne avend de unde lua bani quari ei daua, saraceua, ʃi se indetoreua: quare lucru vedindul Boerii Tierii che merge spre reu, se au sfatuit, mai vertos boerimea de spre Olt, qua se se dee in laturi d'in naintea reutatii; a'nome Mathei, Aga dein Brancoveni,

Aʃlan Vornicul, Gorgan Spatariul, Barbul pe Bradescul, Michai Spat(arul) Cotiofeanul, Dumitru Slugerul Filiʃieanul: Mitrea visteieriul, ʃi alții quari au fugit pe *plaiul* Velcanului la chatieg in Ardeal ʃi iau luat Rakotzi Georgie, ʃi Zolomi David Groful, cu cinste ʃi le au dat odichna" (Cron. Bál. p. 1).

„Mathei Aga si cu cea lalti intorquendo se inderept, si gonendoi gonaci de la Leon Voda, fiend Cap hoʃtilor Banul Boul comnatu lui Leon Voda, si Nedel Coboteanul (sic!) se au fost inchis in Monasterea Tesmani, iara gonaci trii dile stand inprejurul Manasterii nemica nu le au putut strica, ci nóptea au esit, si se au dus pe *Plaiul* izvarni" (Cron. Băl. p. 2).

Potyru? — Mai tîrziu s-au adăugat la acest articol și corespondentele în latină și maghiară: *Poculum. Pohár.*

Relevarea acestui cuvînt se datorește unui pasaj din cronica în chestiune:

„[Seimenii] incepora a diefui casele Boerilor si ale altora, si nu numai acestea au facut, ce anche si Beserecile le predaua, hainele, *Potirile*, descosele, si cartile le luaua de le vendeua. . ." (Cron. Băl. p. 15).

Contextul nu lămurește înțelesul, de aceea cuvîntul a rămas la început fără interpretare.

Tiuvacu [=țuvac]: *i.* Vir, qui sinit se ab alio viro amore venereo diligi. . .

Cuvîntul acesta, pe care nu-l găsim în dicționare, figurează totuși în Cronica Bălăcenească, de unde a fost preluat de Crișan Körösi, sensul lui fiind precizat de context:

„Michnea Voda acesta, pe quare l'au pos Turcii domn, el pe sene se au nomit che este feciorul lui Radu Voda, si siervind la porta pe langa Chinan Pasia, quare pentru fromsetia ce aveua, dic uni, che au fost Pasii *tiuvac*, qvarui pentru siervirea, si pentru invatietura limbii turcesci, quare forte bine o sciua. . . au luat si domnia, si veneind in Tiara cu turci, si cu tatari, multe rele au facut..." (Cron. Băl. p. 19).

Confruntînd acest fragment cu alte manuscrise ale cronicii lui R. Popescu[9]) acolo am aflat forma *giuvan* (џѹвaн) ceea ce arată că în cazul nostru avem de-a face cu o descifrare greșită: litera џ a fost confundată cu ц, iar н, aruncat peste rînd, a fost citit к [=c], de unde transcrierea eronată. *Giuvan*, cu înțeles de „mignon; pederast" este relevat de DA s. v., cu o referire la Cronica lui Radu Popescu, și este socotit de proveniență italiană (< *giovane*).

Cazul acesta ilustrează pe deplin cît de puțin este recomandabilă introducerea unui hapax într-un dicționar, mai ales într-un dicționar care se adresează marelui public.

5. Un alt izvor folosit de Crișan Körösi este semnalat prin „Klein et Sinkai" sau „K et S". Este vorba de *Elementa linguae Dacoromanae* din 1780, după cum reiese din confruntarea Dicțioarului cu această lucrare:

9) Cf. «Magazinu Istoricu pentru Dacia» I (1845), p. 316., Bibl. Acad. R.P.R. filiala Cluj, Mss fond Blaj nr. 91, f. 73 r⁰.

CRIȘAN KÖRÖSI	KLEIN—ȘINKAI: *Elementa*
	P. 84
Ariete: i. Aries. Kos. Fal-törő kos.	*Ariete,* aries (în Cap. XII intitulat „Despre Păseri, Vite, Fere")
	P. 56
Tanda: Tandem. Végezetre.	*Taandă,* tandem (printre Adverbia ordinis)
	P. 77
Templa: e. Templum. Templom.	*Templa,* templum.
	P.79
Vultu: e.e. Vultus. Ábrázat.	*Vult, obrăz, Façie,* Vultus, facies.

Lexicograful nostru a preluat deci din gramatica lui Klein și Șincai unele neologisme ca *tanda, templa, vultu.* Mai tîrziu chiar și Micu Klein a renunțat le ele, deoarece aceste cuvinte nu mai figurează în dicționarul său romîn-latin-maghiar-german.

În legătură cu *arbor* Dicționarul nostru se referă la Miron Costin: *Arboru:* i. Arbor. Élő-fa (C. Miron).

Cuvîntul acesta nu l-am găsit însă în *Letopisețul Țării Moldovei*; autorul Dicționarului a putut să-l afle și în *Elementa,* unde la p. 83 avem un capitol intitulat *De arbori și de Pome* — De arboribus et fructibus.

Paginile 76—86 din Elementa cuprind un *Vocavullăr romanesc și latenesc* care este unul dintre izvoarele folosite de Crișan Körösi, după cum se poate constata din confruntarea acestui vocabular cu Dicționarul, cu toate că sînt anumite deosebiri între cele două opere. Astfel de ex. din Dicționar lipsesc unele cuvinte înșirate la Klein-Șincai: ca *Fardedieu,* atheus sau *Fronte,* frons (!). Multe cuvinte sînt scrise altfel: *Fantana* (Voc.) — *Fôntana* (Dicț.), *Ficat* (Voc.) — *Fegătu* și *Ficătu* (Dicț.), *Flacara* (Voc.) — *Flacra* și *Flagra* (Dicț.). *Floier,* tibia (Voc.) este mai precis redat de Crișan Körösi care scrie *Flueru l piciôru-lui.* În locul formei ortografice latinizante a Vocabularului *Flôrea sol'elui* la Crișan Körösi găsim *Flôre a sôre lui,* unde *r* provenit dintr-un *-l-* rotacizat nu mai este redat etimologic, ci fonetic: Vocabularul dă numai *Farina,* Dicționarul amintește și *Faina.* Vocabularul scrie *Formica,* iar Dicționarul ne trimite la *Fornica.* Alteori autorul Dicționarului este acela care forțează latinizarea cuvintelor: *Funingine,* fuligo (Voc.) — *Funingene:* Vedi *Fulingene* (Dicț.) sau modifică aspectul cuvîntului pentru a scoate în evidență o presupusă etimologie: *Flacara* (Voc.) — *Flacra, Flagra,* forme apropiate de limba italiană (Dicț.). Uneori corespondentele latinești sînt diferite în cele două opere: *Fratie,* propinquitas (Voc.) — **Fratíe** Cognatio, Fraternitas (Dicț.).

Avînd în vedere cele semnalate, reiese că Vocabularul romîn-latin din Gramatica lui Klein și Șincai constituie un fel de nucleu al Dicționarului întocmit de Șt. Crișan Körösi care a avut în vedere materialul din acest vocabular, fără să-l utilizeze însă în mod servil.

6. În numeroase articole din Dicționar se întîlnește o siglă enigmatică, anume DM (sau MD). Deoarece partea introductivă a Dicționarului a dispărut [10]), numai cu greu am putut afla că este vorba de gramatica bine cunoscută a lui Ioan P i u a r i u M o l n a r *Deutsch-walachische Sprachlehre*, apărută la Viena în 1788. Sigla reprezintă astfel prescurtarea titlului operei și a numelui autorului.

Referiri la Gramatica lui Molnar se află la cuvinte ca *fudulu, impandarezzo* [=împăndărez], *infigo, intetiesco, inzestrezzo, pangaresco, policie, sfetesco, sufferio, traéro, trapedo*.

Este de subliniat și de astă dată strădania autorului de a introduce în dicționarul său cuvinte și forme romînești mai puțin cunoscute sau folosite. În felul acesta au intrat însă în Dicționar și multe arhaisme și regionalisme.

7. Între siglele folosite, alături de numele unei plante întîlnim prescurtarea *Linn.*, ceea ce pare a fi o referire la renumitul botanist suedez Linné (Linnaeus). În legătură cu aceasta se pare semnificativă o precizare din prima scrisoare a lui Crișan Körösi adresată lui I. Bobb. Pasajul la care ne referim relatează că în Dicționar, pentru o mai bună înțelegere a nomenclaturii botanice, numele de plante romînești sînt însoțite de denumiri date de Linné [11]).

De ce fel de lucrare s-a putut servi Körösi Crișan în această privință?

Cercetările ne-au condus la un vocabular latin-maghiar-romîn de plante, publicat la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, anume la *Nomenclatura vegetabilium* de Jos. Benkő [12]).

Pentru a ilustra legătura ce există între Nomenclatura lui Benkő și Dicționarul nostru confruntăm numele de plante începînd cu litera F

CRIȘAN KÖRÖSI	BENKŐ
	P. 429
Fagu : i. Fagus silvatica Bikfa.	*Făg.* Fagus silvatica. Bikfa [13]).
	P. 126
Farfenu-máre. (Farfenum). Tagetes erecta. Nagy olaszka, Oláh-virág.	*Ferfen máre.* Tagetes erecta. Nagy Olaszka.

10) Despre existența Introducerii, pe lîngă alte informații, pledează și un articol din Dicționar:

Romanu : a. Daco-Romanus. Valachus... (Vide plura de hac Denominatione in Introd. ubi satis luculenter hanc explicuimus).

11) „Magis cognitas Nomenclationes Botanicas interpreta(ti)one Linaei (!) inseruimus".

12) Vocabularul a apărut într-o publicație redactată de M o l n á r János, *Magyar Könyvház*, II. szakasz, Pozsony [=Bratislava], 1783, p. 405—432. Această listă de plante este cunoscută lingviștilor și botaniștilor romîni, cf. I. C o t e a n u, *Prima listă a numelor romînești de plante*, București, 1942. A l. B o r z a, *Numiri romînești de plante în vocabulare și dicționare din secolele al XVII-lea — al XVIII-lea*, «Cercetări de lingvistică» (Cluj), III (1958), p. 199 și urm.

13) Cuvintele se dau în ordinea limbilor din Dicționarul lui Crișan Körösi.

CRIȘAN KÖRÖSI

Farfenu micu: Tagetes patula. Kiss-Olaszka.

Fenu-grecu: (pl. fenuri greceſci) Foenograecum, Foenum graecum, Trigonella, Bakszarvu fü.

Fêra a pamentu lui. Gentiana cruciata. Kigyó-fü.

Fêra de pamentu. Gentiana Centaurium (minus). Föld epe fü.

Feréga: e. Polypodium. Filix mas et faemina. Ördög-borda.

Feréga: i. Pteris aquilina, Szárnyas ördög-borda.

Fericea alba. Spiraea, Filipendula. Varju-magyaró.

Fisicărio: i. Pistacia vera. Pisztáka dió.

Flóre a niprăli: Lupinus luteus Sárga fürtös viola.

Flóre a' páſci lor: Anemone nemorosa. Fejér berek virág.

Flóre a sóre lui de gradena: Helianthus annuus. Napra-forgó, Tányér virág.

Flóre a stélla-ei: Lychnis calcedonica. Csillag-virág.

BENKŐ

P. 426
Ferfen mik. Tagetes patula. Kis Olaszka.

P. 425
Fénugrék. Trigonella: Foenum graecum. Bak szarvu-fü

P. 412
Fiere pamuntuluj. Gentiana: cruciata. Kigyó-fü.

P. 412
Fiére de pamunt; Potroka. Gentiana: Centaurium (minus). Föld-epe-fü.

P. 431
Férege; Szpátă drákulúj. Polypodium: Filix mas et femina. Ördög-borda.

P. 430
Férege; Férige. Pteris aquilina. Szárnyas Ördög-borda.

P. 418
Feritse ălbe. Spiraea: Filipendula. Varju-magyaró.

P. 429
Fisikár. Pistacia vera. Piſtáka dió.

P. 424
Flóre Niprăle gălbine. Lupinus luteus. Sárga fürtös Viola.

P. 420
Flóre Păstelor. Anemone nemorosa. Fejér Berek-virág.

P. 427
Flóre szóreluj de gredine. Helianthus annuus. Napra forgó; Tányér virág.

P. 417
Flóre de szte. Lychnis chalcedonica. Tsillag-virág.

CRIȘAN KÖRÖSI

Flóre a bro ſcésca: Ranunculus acris. Réti béka virág

Flóre de mázere: Lathyrus odoratus. Borsó-virág.

Flóra ſromósa: Bellis perennis hortensis. Százszor szép

Flori domneſci: Vedi. *Suffletielli.*

Flori domneſci de gradena: Vedi. Garophyllu.

Fóllie de vióra: Anemone Hepatica. Magyaró-allya fü.

Forásto: óe. (Hung.) Cistus. Helianthemum. Tetemtóldó.

Frága: e. (Usitatius in plurali *Fráge*) Fragum: Fraga, orum. Fragaria vesca. Eperj.

Frágario-albu. Morus alba. Fejér eperjfa.

Fragario negru: Morus nigra. Fekete eperj fa.

Françinélle: pl. Dictamnus albus. Ezer-jó fü.

BENKŐ

P. 420
Flőre broſtászke. Ranunculus acris. Réti Béka-virág.

P. 424
Flőre de mázer. Lathyrus odoratus. Borsóka-virág.

P. 426
Flőre ſromoſze. Bellis perennis hortensis. Százszor-szép.

P. 415
Szufletze; Klokotzel; Mazeritye; Margaritár; (Flor Domneſti). Convallaria majalis (Lilium convallium). Gyöngy virág.

P. 417
Gárőfil; Flőr Domneſt. Dianthus: Carophyllus. Kerti szeg fü.

P. 420
Foaje de juáre; Pópilnik léporeszk. Anemone: Hepatica (nobilis). Magyaró alya-fü.

P. 420
Forasztő (În notă: Hungaricum vocabulum est). Cistus: Helianthemum. Tetem-tóldó.

P. 419
Fráge; Frádzse... Fragaria vesca. Eperj.

P. 428
Frád's de lemn alb. Morus alba. Fejér Eperj-fa.

P. 428
Frád's de lemn nyegru. Morus nigra. Fekete Eperj-fa.

P. 416
Frantzinella; Diptám. Dictamnus albus. Ezer jó fü.

CRIȘAN KÖRÖSI	BENKŐ
	P. 430
Fráxinu (lege *Frássin*). Fraxinus excelsior. Kőrisfa.	*Fraszen; Fraszin.* Fraxinus excelsior. Köris-fa.
	P. 421
Frondia a tallieturi [=frunza tăieturii] : Betonica officinalis. Seb-fü	*Frunsza Tejitúri; Bétónikă.* Betonica officinalis. Seb-fü.
	P. 423
Frondia a voini-cu-lui. Erysimum officinale. Nősteny szapora-fü.	*Frunză Vójnikuluj; Rapitze.* Erysimum officinale. Nöstény Szapora-fü.
	P. 419
Frondia co cinci dégete. Potentilla reptans. Öt ujju fü.	*Frunsze de tsints de fitye.* Potentilla reptans. Öt újju fü.
	P. 432
Frondi fóra [=frunzișoară] : e Macis. Szeretsen-dió virág.	*Fronze fore.* Macis. Szeretsen dió virág.
	P. 424
Fumu l pamentu lui Vedi. *'Érba de Curca*	*Járbe de kurke; Fúmu pamuntuluj.* Fumaria officinalis. Földi Füst-fü.

Precum se vede din această confruntare, Crișan Körösi a preluat materialul prezentat de Benkő, iar modificările aduse se reduc în special la adaptări de ordin ortografic.

8. Am trecut în revistă unele izvoare ale vocabularului romînesc din *Dicționarul romîn-latin-maghiar* al lui Șt. Crișan-Körösi. Ar fi greșit de a crede că folosirea surselor amintite se mărginește numai la unele cazuri, de altfel destul de rare, unde ele sînt menționate de autorul dicționarului. Referirea la izvoare se face acolo, unde lexicograful nu stăpînește pe deplin materia, cînd este vorba de cuvinte necunoscute sau puțin cunoscute pentru el. Nu sînt însoțite de referiri la izvoare cuvintele bine cunoscute de autor, cuvinte cu care s-a întîlnit des în lecturile sale sau pe care le-a luat de-a dreptul din graiul viu al poporului. De altfel, spre sfîrșitul studiului mai revenim asupra problemei provenienței vocabularului romînesc prezentat de Dicționar.

9. În continuare se va cerceta proveniența materialului în limba latină. În privința corespondentelor latinești trebuie să ne gîndim în primul rînd la utilizarea unor dicționare. Și de fapt, unele dintre acestea sînt indicate chiar de autor.

Ingannatorio: e. Gannator. (Vid. Thesaur. Schol. Philip. de Carrach)...

Dóga: i. Doga: (Vid. Thesaur. Schol. Joh. Philippi de Carrach: Lex. Philolog. item Math. Martini)...

Autorul se referă aici la două opere lexicografice larg utilizate:

1) *Thesaurus linguarum Latinae ac Germanicae*... Opera Ioanni Philippi de Carrach... Vindobonae, MDCCLXXVI. — Prima parte a acestei

opere voluminoase cuprinde un dicționar latin-german, iar partea a doua un dicționar german-latin.

2. *Lexicon philologicum*, praecipue etymologicum et sacrum. . . auctore M a t t h i a M a r t i n i o. . . Trajecti ad Rhemum [=Utrecht], M.DC. XLVII.

Folosirea acestor dicționare este confirmată și de confruntarea lor cu Dicționarul lui Crișan Körösi.

CRIȘAN KÖRÖSI	CARRACH
Dóga, i . . . Doga. Donga.	*Doga* [14]), ae, f. *ein grosses Geschirr, ein Zuber*. Vopisc. 2. *eine Fassdaube*. 3. barb. *ein Graben*. Fresn. Greg. Tur.
	MARTINIUS
	Doga. Gloss. Doga
	CARRACH
Ingannatorio: e. Gannator. . . Illusor, Irrisor, Derisor, Cavillator, Scurra. Csufolódó.	*Gannator*, oris, m. *ein Spötter*. Gloss.
	Spötter, m. illusor, derisor, irrisor, cavillator, scurra

10. Un alt dicționar latin folosit se ascunde sub sigla *P.P* : *Filliescu* [=fiesc]: a. Filialis (P.P.) Fiui.

Este vorba de *Dicționarul latin-maghiar* și *maghiar-latin* al lui Fr. P á r i z-P á p a i. Crișan Körösi a utilizat, probabil, ediția completată de P Bod (abrev. PPB), anume una din edițiile din 1767, 1782 sau 1801 [15])

In această operă găsim articolul în chestiune:

Fiui: F i l i a l i s, e. *kindlich* [16]).

11. Alteori sînt amintiți autori latini clasici. Aceasta are loc mai ales în acele cazuri cînd Crișan Körösi află forme latinești neobișnuite mai apropiate de limba romînă. Confruntînd aceste articole cu unele opere lexicografice ne convingem că utilizarea textelor clasice invocate de autor s-a făcut în mod indirect:

CRIȘAN KÖRÖSI	CARRACH
Bricciu: ri. c. Novacula. tonsorius (Cic.) Beretva.	*Culter*, tri, m. . . Cic. Culter tonsorius, *ein Scheermesser*.
	CARRACH
Căldu: a. Caldus (Horat.) Calidus. Meleg.	*Caldus*, a, um . . . idem quod Calidus per Syncopen, *warm* . . . Compar. Caldior. Horat. Superlat. Caldissimus.

14) La C a r r a c h sînt precedate de semnul + cuvinte necunoscute în literatura latină clasică (vocabula aureis atque argenteis latinitatis purissimae saeculis incognita).

15) Cf. A. V e r e s s, *Bibliografia romînă-ungară*, București, 1931, vol. I, nr. 518. Noi am utilizat ultima ediție.

16) Cf. și C a r r a c h, op. cit.: + *Filialis*, e. Adj. kindlich.

CRIŞAN KÖRÖSI	CARRACH
	Varr.
	PPB *Caldus*, a, um: Meleg (Horat.) pro calidus per Syncopen.
Crinu: e Crinon. (Plin.) Crino, Lilium candidum Fejér-Liliom.	CARRACH *Crinon*, i. *weisse Lilie*. Plin PPB *Crinon* ... Inde Crinonia (Plinius).
Gansca [= gînscă]: *e*. Anser, Ganza (Plin.) Liba. Lud.	CARRACH *Ganza*, ae, f. *eine Gans*. Plin. PPB *Ganza*, ae, f. 1. Lud (Plin.)

12. În ceea ce priveşte provenienţa corespondentelor latine din *Dicţionarul romîn-latin-maghiar* al lui St. Crişan Körösi, să revenim asupra acelor cuvinte, despre care însuşi autorul declară că le-a luat din Gramatica lui Piuariu Molnar. Confruntînd aceste două opere cu *Dicţionarul german-latin* al lui Carrach, se va arunca o lumină asupra metodei de lucru a lexicografului nostru în căutarea corespondentelor latineşti.

CRIŞAN KÖRÖSI	PIUARIU MOLNAR	CARRACH
Fudulu: a. Superbus, Elatus, Sublatus, Arrogans, Fastosus, Insolens, Kevély, Büszke, fenn héjjazó.	P. 122 фѹдѹ̔л *„stolz“*	*Stolz* — superbus, elatus, sublatus, arrogans, fastosus, insolens, plenus arrogantiae.
Impanderezzo: are. Prodigere, Profundere, Dissipare, Dilapidare, Disperdere. El-tékozolni, — Pazérolni.	P 308 ꙟпъндрѣ̔ѕ *„verschwenden“*	*Verschwenden* — prodidigere, profundere. . . rem dissipare, dilapidare, disper dere . . .
Infigo: ere . . . . Infigere, Infibulare. Belészegezem, Öszvefoglalom.	ꙟфи́г *„einheften“*	*Einheften* — infibulare.

CRIȘAN KÖRÖSI	PIUARIU MOLNAR	CARRACH
Intetiesco: ire. Urgeo, Cogo, Subigo. Kénszeritem.	P. 309 **ꙟтецéск** „*nöthigen, zwingen. erzwingen*"	*Nöthigen* — cogere, adigere, impellere, compellere. *Zwingen* — cogere, compellere, vi subigere. *Erzwingen* — cogere, exprimere, extorquere.
Inzestresco: ire. Dotare, Collocare. Férjhez adom; Menyasszonyi ruhával megajándékozom. *Inzestrezzo: áre,* idem.	P. 306 **ꙟзъстрéз** „*aussteuern. ausstatten*"	*Aussteuern* — dotare. *Ausstatten* — locare, collocare, nuptum dare, nuptum collocare, maritare.
Pangaresco: ire. Inquinare, Coinquinare, Foedare, Lutulare, Collutulare, Sordidare, Spurcare, Conspurcare, Polluere, Turpare. Motskolom, Meg-fertéz-tetem.	P. 285 **пѧнгърéск** „*verunreinigen, bemackeln. besudeln*"	*Besudeln* — inquinare, coinquinare, maculare, foedare, lutulare, collutulare, sordidare, spurcare, conspurcare, polluere, turbare.
Policie: i. ?	P. 67 **полѝчїе** „*Wechselbank*"	*Wechselbank*, f. *Wechseltisch*, m. — mensa argentaria, taberna argentaria.
Sfetesco: ire. Apparere, Comparere, Megnyilvánosodni, Világosságra jöhni.	P. 190 **сфетéск** „*in Vorschein kommen*"	*Vorschein* — . . . *zum Vorschein kommen* — apparere, comparere.
Traéro: áre. ?	P. 295 **търéр** „*tretten (das Korn)*"	*Treten* — Expresia indicată de Piuariu Molnar lipsește la Carrach.

CRIȘAN KÖRÖSI	PIUARIU MOLNAR	CARRACH
Trăpedo: ăre. Fessum esse. Fáradt lenni.	P. 294 трáпѫд „*Mühe haben*“	*Mühe ... Mühe haben* — laborare.

La interpretarea în limba latină a unor cuvinte romînești Crișan Körösi a avut deci în vedere traducerea germană dată de Piuariu Molnar. Pornind de la aceste cuvinte și expresii germane, corespondentele lor latinești le-a luat din *Dicționarul german-latin* al lui Carrach. În acele cazuri cînd acest dicționar nu i-a putut fi de folos, cuvîntul romînesc a rămas neexplicat. La marginea acestei constatări de ordin general avem de făcut și cîteva precizări de amănunt.

În privința corespondentelor latinești la *Intetiesco* nu s-a utilizat Dicționarul lui Carrach, ci un articol din PPB:

Kénszeritem: Urgeo, es. Cogo, Subigo. ich zwinge, ich bezwinge.

Influența lui PPB este și mai vădită, dacă ne gîndim la faptul că verbele latinești stau de astă dată la indicativ prezent și nu la infinitiv ca de obicei la exemplele date după Carrach.

La *Inzestresco*, pe lîngă această variantă verbală se înregistrează și verbul de conjugarea I, forma mai răspîndită, fără ca lexicograful să vadă just raportul între cele două variante.

Corespondentele lui *Policie* „Wechselbank“ [= bancă de schimb] s-ar fi putut găsi nu numai la Carrach, ci și în PPB:

Pénz-váltó-hely: Numularia, Argentaria, eine Wechsel-Bank.

De ce acest cuvînt a rămas totuși fără interpretare? Probabil că lexicograful vedea aici o apropiere cu italianul *polizza* — care a dat *poliță*, prin filieră greacă — și de aceea nu i-a părut sigur sensul dat de Piuariu Molnar.

În legătură cu *Traéro* ne surprinde oarecum faptul că St. Crișan Körösi nu cunoștea verbul *treiera*. În această privință ne lămurește însă ALR care arată că în Ardeal „a treiera (cu caii) se exprimă prin *îmblăti* și *călca*, față de *treiera*, cuvînt folosit în celelalte regiuni. Piuariu Molnar, originar din regiunea Sibiului, cunoștea însă acest cuvînt răspîndit și în sudul Ardealului [17]).

Trepăda „Mühe haben“ este greșit explicat prin lat. *fessum esse*, deși Carrach dă corespondentul potrivit *laborare*. Avem impresia că autorul Dicționarului necunoscînd perfect limba germană, a confundat „Mühe (haben)“ cu „müde (sein)“ ceea ce a dus la o interpretare nepotrivită.

13. Corespondentele maghiare din Dicționarul nostru provin mai ales din PPB, făcînd excepție de denumirile plantelor care sînt date după Benkő, precum s-a văzut mai sus. Este și natural că pentru partea maghiară a unui dicționar romîn-latin-maghiar autorul s-a servit de cea mai cunoscută operă care i-a putut fi de ajutor în această privință, adică de dicționarul lui Fr. Páriz Pápai.

14. În afară de izvoarele menționate, Crișan Körösi a utilizat desigur și alte izvoare, după cum se poate vedea dintr-o serie de cuvinte ca *caluser*,

17) Cf. ALR, seria nouă, vol. I, harta 74.

cricală, îmboura, înbrăcina, logofăt, mujdei, piță Acestea și multe altele arată că autorul Dicționarului, pe lîngă lecturile sale, a valorificat un material bogat și variat luat direct din limba vie a poporului, în special din graiurile ardelenești. În cazul unor cuvinte oarecum specifice romînești corespondentele în alte limbi sînt greu de aflat. În aceste cazuri lexicograful a recurs mai mult la explicații :

Kaluſerio: i. Saltator. Sunt quidam Valachi, qui saltatu victum quaeritant, hique vocantur specialius hoc nomine.

Cricalla: e. Caro diminuta (Species cibi).

Imboorezzo [= îmbourez], *Imbooro: are.* Cornua ovium erigere

Imbraccino (me). Subligare femoralia, vel caligae.

Logophatu: i. (vel Logophetu) Logothetu. Titulus honoris Cancellarii Moldaviae, Cancellarius aulicus.

Muſdellio [=mujdei]: *e. c.* Iusculum vile admodum ex aceto et allio conditum. Etzetből tsupánn és fog-hagymából készitett alá való étek neme, a'melly inkább orvosság gyanánt vagyon a' gyomor fájásokra nézve.

Parparitia [= părpăriță] : *e.* Foramen petrae molaris medium. A' malom kő közép lyuka, mellybe le-foly a' Garadból a' gabona.

Pittia [= piță] : e. Caro in ore puerorum [18]).

15. S-au mai urmărit și alte lucrări care, eventual, ar fi putut servi autorului drept izvoare în munca sa lexicografică. Ne gîndim în primul rînd la *Dicționarul* lui T. Corbea despre existența căruia știa oricare mînuitor al *Dicționarului latin-maghiar* al lui Fr. Páriz Pápai, deoarece în prefața ediției completate de P. Bod se amintește de Dicționarul latin-romîn aflat la Blaj [19]). De asemenea este foarte probabil că Piuariu Molnar care avea legături strînse cu Crișan Körösi i-a amintit de acel manuscris pe care el însuși l-a utilizat cînd a întocmit Gramatica sa. Manuscrisul în chestiune era un dicționar latin-romîn din biblioteca personală a guvernatorului S. Brukenthal și care mai tîrziu a ajuns în secția de manuscrise a Muzeului Brukenthal din Sibiu [20]). După cum reiese din cercetările noastre, manuscrisul utilizat de Ioan Piuariu Molnar nu este altceva decît o copie necunoscută a Dicționarului lui T. Corbea [21]).

Cu toate că este greu de stabilit legătura între un dicționar latin-romîn și unul romîn-latin, în urma unei serii de confruntări sîntem de părere că Șt. Crișan Körösi n-a utilizat Dicționarul lui Corbea.

16. La fel ne-am putea gîndi la o eventuală folosire a *Dicționarului romîn-latin* al lui Samuil Micu Klein, deoarece manuscrisul acestui dic-

---

18) Cuvîntul acesta există și astăzi în diferite graiuri dacoromîne, cf. S. Pușcariu, Etym. Wb.s.v.

19) „Translatus est utilis hic Liber a Viro quodam Polyglotto in Linguam Valachicam, forte in usum Pricipis Valachiae, cujus exemplar unicum in rationem Monasterii SS. Trinitatis Basilitarum Balásfalvensis, non pridem ter centum florenis Rhenensibus est coemtum."

20) Cf. R. Spek, *Brukenthal und Ioan Piuariu Molnar*, în «Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum» [Sibiu], XI (1946), p. 5—8.

21) Cf. articolul nostru intitulat *Un dicționar latin-romîn din sec. al XVIII-lea printre manuscrisele Bibliotecii Brukenthal*

ționar era terminat, în prima sa formă, deja în 1801 [22]), și el a ajuns pe urmă — probabil înainte de plecarea lui Micu Klein la Buda, deci în anii 1801—1804 — în mîinile lui Piuariu Molnar, care a introdus în manuscris serioase completări [23]). Lăsînd la o parte completările ulterioare, am confruntat manuscrisul lui Micu Klein cu Dicționarul nostru. Confruntarea ne convinge că lexicograful nostru nu cunoștea opera lui Micu Klein. De altfel, dacă ar fi cunoscut-o Crișan Körösi n-ar fi afirmat într-una din scrisorile adresate lui Ioan Bobb că el este autorul primului dicționar al limbii romîne [24]).

17. În concluzie se poate constata deci că Șt. Crișan Körösi a utilizat la întocmirea *Dicționarului romîn-latin-maghiar* al său opere lexicografice și gramatici, pe lîngă acestea și unele lecturi, în special Letopisețul lui Miron Costin și Cronica Bălăceanească, iar o însemnată parte a materialului romînesc este luată de-a dreptul din limba vie a poporului. Lexicograful avea de înfruntat multe greutăți. Astfel, nefiind pe deplin stăpîn pe un material atît de bogat și variat, unele cuvinte nu sînt just interpretate, altele au rămas chiar fără interpretare, iar în urma strădaniei de a da un dicționar cît mai complet, au fost relevate numeroase regionalisme, unele cuvinte învechite și multe cuvinte de formație arbitrară.

Pe lîngă aceste lacune nu trebuie să uităm însă și meritele autorului. El a adunat un material prețios, relevînd și multe cuvinte puțin cunoscute. Inserînd în dicționarul său terminologia botanică a lui Linné, a contribuit la identificarea multor denumiri de plante romînești. Este de subliniat osteneala autorului de a căuta cuvinte și forme latinești neliterare pentru a scoate și mai bine în evidență latinitatea limbii romîne.

Izvoarele utilizate la întocmirea dicționarului său arată că Ștefan Crișan Körösi a fost un lexicograf destoinic, care nu a precupețit nici un efort pentru a aduna un material valoros și a-l prezenta sub formă de dicționar. Totodată ni se dezvăluie însă și limitele activității sale lexicografice. Cercetînd izvoarele Dicționarului romîn-latin-maghiar din 1803 și analizînd metoda de lucru a autorului, am căutat să aruncăm o rază de lumină asupra activității filologice a lui Șt. Crișan Körösi, contribuind astfel la elucidarea unor probleme în legătură cu lexicografia romînă de la începutul secolului trecut.

ИСТОЧНИКИ РУМЫНО-ЛАТИНСКО-ВЕНГЕРСКОГО СЛОВАРЯ ШТЕФАНА КРИШАНА КЁРЁШИ

Краткое содержание

В последние годы автор прояснил многие вопросы, касающиеся жизни и деятельности лексикографа Штефана Кришана Кёрёши (Г.

22) N. Densusianu, *Raport despre misiunea istorică în Ungaria și Transilvania*, în «Analele Academiei Romîne» II, 1, p. 210. Gáldi L., *Samuelis Klein Dictionarium Valachico-Latinum*, Budapest, 1944, p. 2.

23) Cf. Gáldi, *op. cit.* p. 5—7.

24) „In nostris . . . Literis exposuimus, ea quae in hoc nostro post omnem hominum memoriam primum elaborato Libro contineantur." (Scrisoarea din 2 februarie 1803).

Бледи, *Viaţa şi activitatea filologică a lui Ştefan Crişan Körösi—Жизнь и филологическая деятельность Штефана Кришана Кёрёши* в „**Studia Universitatis Babeş-Bolyai**", Клуж, Серия IV, т. III (1960), выпуск 2 **Philologia**).

В настоящей работе автор делает новый вклад в лексикографическую деятельность Штефана Кришана Кёрёши. На основании филологической документации он разъясняет источники Румыно-латинско-венгерского словаря, который хранится в рукописи в Ясской Центральной Библиотеке.

1) Одним из произведений, которым пользовался Шт. Кришан Кёрёши, является летопись Мирона Костина **Letopiseţul Ţării Moldovei** — Летопись Молдавской Страны. Автор представляет несколько из статей со ссылками на этого летописца, как, например: ***ambe, astruco, bulucesco, cerdacu, jacu, jaloba, adîllio, seimu, valîva*** и т. д.

2) Другим источником словаря была летопись из Мунтении, ***Cod. Balacianus,*** которая является переделкой летописи Раду Попеску. Сылки на эту летопись находятся в словах ***opu, plaio, poclonna, potvru, tiuvacu (=giuvan).***

3) Другим источником, которым пользовался Шт. Кришан Кёрёши, является ***Elementa linguae Dacoromanae*** Самуила Мику Клейна и Георге Шинкая. Он использовал ***Vocavullar romanesc şi latinesc,*** стр. 76—86 из ***Elementa.***

4) В множестве словарных статей находится загадочное титло, именно **DM** или **MD**. Автор этой работы идентифицировал это титло и пришёл к выводу, что среди источников Шт. Кришана Кёрёши находится и грамматика Иоана Пиуариу Молнара (***Deutsch-walachische Sprachlehre,*** появившаяся в Вене в 1788 году).

5) Другой источник Шт. Кришана Кёрёши — его ***Nomenclatura vegetabilium*** Ёжефа Бенкё, у которого он взял и латинскую номенклатуру Линне.

6) В продолжение автор показывает происхождение материала в латинском языке и доказывает, что латинские соответствия взяты из следующих лексикографических работ: И. Ф. де Каррах, ***Thesaurus linguarum Latinae ac Germanicae***, М. Мартинио, ***Lexicon philologicum.*** Латинско-венгерский словарь и Венгерско-латинский словарь Фр. Париза-Папаи, наверное, дополненное издание П. Бода, именно одно изданий 1767, 1782 или 1802 г. Некоторые из соответсвий взяты из упомянутой грамматики Иоана Пиуариу Молнара. Цитаты из классических латинских авторов взяты из упомянутых словарей.

7) Венгерские соответствия из этого словаря происходят особенно из упомянутого словаря Фр. Париза-Папаи, за исключением названий растений, данных по Ё. Бенкё.

8) Кроме упомянутых источников, Шт. Кришан Кёрёши пользовался, наверное, и другими источниками. Он использовал богатый и разный материал, взятый непосредственно из живой речи народа.

В заключение, автор устанавливает, что Штефан Кришан Кёрёши был достойным лексикографом, который приложил все усилия для того, чтобы собирать ценный материал и чтобы представлять его в виде словаря.

LES SOURCES DU DICTIONNAIRE ROUMAIN—LATIN—HONGROIS D'ETIENNE CRIŞAN KÖRÖSI

Résumé

Dans l'introduction l'auteur résume brièvement les recherches concernant la personne et l'oeuvre d'Etienne Crişan Körösi. Il n'y a pas longtemps nous n'avions que des connaissances sommaires à ce propos. Ces derniers temps l'auteur a éclairé plusieurs problèmes relatifs à la vie et à l'activité de ce lexicographe (G. Blédy, *Viaţa şi activitatea filologică a lui Ştefan Crişan Körösi. La vie et l'activité philologique d'Etienne Crişan Körösi* dans «Studia Universitatis Babeş-Bolyai», Cluj, IVe sèrie, IIIe vol. (1960), 2e fasc. Philologia).

Dans cette étude l'auteur apporte de nouvelles contributions à l'activité lexicographique d'Etienne Crişan Körösi. L'auteur éclaire en vertu des documents philologiques les sources du Dictionnaire roumain-latin-hongrois qui se trouve en manuscrit dans la Bibliothèque Centrale de Iassy.

1. L'un des documents dont se sert E. Crişan Körösi est la chronique de Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei — Chronique de la Moldavie*. L'auteur présente quelques articles qui comprennent des renvois à ce chroniqueur, par ex. *ambe, astruco, bulucesco, cerdacu, jacu, jaloba, adîllio, seimu, valîva*, etc.

2. Une autre source du Dictionnaire était une chronique de Valaquie (Muntenia) appelée *Cronică Bălăcenească* — la *Chronique Bălăcenească*, un remaniement de la chronique de Radu Popescu. Des renvois à cette chronique se trouvent dans les mots que voici : *opu, plaio, poclonna, potyru* et *tiuvacu* (= giuvan).

3. Une autre source employée par E. Crişan Körösi était *Elementa linguae Dacoromanae* de Samuel Micu Klein et Georges Sincai. Il se servit du *Vocavullar romanesc şi latinesc — Vocabulaire roumain et latin*, pages 76—86 de l'Elementa.

4. Dans plusieurs articles de mots on trouve un sigle énigmatique, notamment DM ou MD. L'auteur de cette étude réussit à identifier ce sigle et aboutit à la conclusion que parmi les sources de Crişan Körösi se trouve encore la grammaire de Jean Piuariu Molnar *Deutsch-walachische Sprachlere*, imprimée à Vienne en 1788.

5. Une autre source a été *Nomenclatura vegetabilium* de Joseph Benkö, d'ou il a pris aussi la nomenclature latine de Linné.

6. Ensuite, l'auteur nous montre la provenance de la matière en langue latine et nous signale que les correspondantes latines sont prises aux suivants travaux lexicographiques : I. Ph. de Carrach, *Thesaurus linguarum Latinae ac Germanicae*, M. Martinio, *Lexicon philologicum*, le Dictionnaire latin-hongrois et hongrois-latin de Fr. Pariz-Papai, probablement l'édition complète de P. Bod, notamment une des éditions de 1767, 1782 ou 1801. Quelques correspondantes sont prises du dictionnaire de Jean Piuariu Molnar. Les citations des auteurs latins classiques sont prises dans les dictionnaires mentionnés plus haut.

7. Les correspondantes hongroises de ce dictionnaire proviennent surtout du dictionnaire de Fr. Pariz-Papai mentionné déjà; font exception les dénominations des plantes qui sont données d'après la Nomenclature de Benkö.

8. En dehors des sources mentionées E. Crișan Körösi a utilisé certainement encore d'autres sources. Il a valorifié une matière riche et variée qu'il a pris directement à la langue du peuple.

En conclusion l'auteur constate qu'Etienne Crișan Körösi a été un lexicographe habile qui n'épargna aucun effort pour rassembler une matiere riche et de la présenter sous forme de dictionnaire

CONSIDERAȚII ASUPRA GENEZEI FORMELOR PLINE LA ADJECTIVELE DIN LIMBILE SLAVE ȘI BALTICE

DE

A. VRACIU

Universitatea „Al. I. Cuza", Iași

Existența adjectivelor articulate (pline) constituie una din trăsăturile morfologice specifice limbilor slave și baltice. Tipul cel mai vechi de flexiune s-a păstrat în lituaniană. Din analiza faptelor, pe care ni le oferă această limbă, se poate foarte ușor deduce că adjectivele determinate s-au format de la cele nominale (scurte) prin adăugarea unui pronume demonstrativ: *jìs* (masc.), *jì* (fem.) < i.-e. **yo* (masc.), **yā* (fem.), folosit inițial cu rol de articol hotărît (ca în limbile balcanice). Cf. lit. *báltas* „alb" (formă nearticulată) și *baltàsis* „cel alb" (formă pronominală). Acest procedeu apare în întreaga paradigmă. Astfel, la gen. sg. masc. ***bálto-jo<bálto+jõ;*** la ac. sg. masc. ***báltąjį<bàltą+jį*** și fem. ***báltąją<báltą+ją;*** la gen. pl. ***baltũjų<baltũ+jų.*** Evident, datorită poziției enclitice, pronumele a suferit, ca și în slavă, diverse modificări. Cu toate acestea, atît în limba lituană veche, cît și în cea contemporană, adjectivele pline se prezintă ca structuri transparente (sînt însă cuvinte compuse).

Și în slava veche adjectivele conjuncte se obțin de la cele nearticulate prin simpla alipire a formelor cazuale corespunzătoare de la pronumele demonstrativ *jь ja, je*; cf. v. sl. **новꙑи** (masc.), **новаꙗ** (fem.), **новоѥ** (n.), „nou, nouă" < **новъ + и, ꙗ, ѥ.** La fel, în rusă: новый, новая, новое etc.

Trebuie să subliniem aici că deosebirile dintre cele două categorii de adjective nu sînt numai de natură formală. Adjectivele articulate arată o calitate a obiectelor sau ființelor cunoscute deja, menționate adică mai înainte în procesul de vorbire, proprietate pe care formele nominale nu o au.

În afară de limbile balto-slave, nu mai găsim idiomuri indo-europene, care să aibă adjective articulate propriu-zise. Doar în vedică, ceva mai des în iraniană și foarte rar la Homer se observă uneori folosirea pronumelui i.-e. ****yo, *yā*** cu funcție determinativă [1]). Limbile balto-slave posedă însă

1) În legătură cu aceasta, vezi Z. Zinkevičius, ***Lietuvių kalbos įvardžiuotinių būdvardžių istorijos bruožai*** (Studii de istorie a adjectivelor pronominale în limba lituaniană), Editura de Stat pentru literatură politică și științifică, Vilnius, 1957, p. 9—11. Id., Некоторые вопросы образования местоименных прилагательных в литовском языке

unele caracteristici fundamentale, care le deosebesc radical de graiurile pomenite.

1. Astfel, spre deosebire de vedică, în balto-slavă pronumele demonstrativ nu se întîlnește la substantive, ci numai la adjective, participii și numerale ordinale.

2. Spre deosebire de iranică (limba Avestei), în balto-slavă pronumele **yo*, **yā* este postpus.

3. Terminațiile cazuale ale adjectivului nominal și ale pronumelui — cei doi termeni ai cuvîntului compus — se acordă în gen, număr și caz cu substantivul [2]).

Problema care se pune aici este aceea a cronologiei: cînd au apărut în balto-slavă adjectivele pline? Se poate menționa că chestiunea a suscitat numeroase discuții. De exemplu, K. Brugmann, A. A. Șahmatov, O. Hujer, J. M. Endzelin, J. Otrębski, P. Trost și alți lingviști [3]) au adus probe în favoarea genezei acestei categorii de cuvinte în perioada unității balto-slave [4]). Un punct de vedere opus a fost susținut de învățați ca A. Meillet, E. Fraenkel, A. Erhart, B. Rosenkranz și Z. Zinkevičius, după care tendințe asemănătoare ar exista și în alte limbi indo-europene și că ele s-au putut manifesta autonom și paralel în slavă și baltică. În orice caz, potrivit acestei concepții, prezența adjectivelor pronominale în balto-slavă nu poate fi pusă pe seama unei epoci de comunitate lingvistică.

Nu vom zăbovi aici asupra teoriilor mai vechi, ci vom examina mai pe larg părerile emise nu de mult, în două studii, de Z. Zinkevičius, cu care, cum se va vedea din analiza faptelor, e greu să fim de acord.

Concepția generală a autorului este axată pe afirmarea tezei că adjectivele articulate s-au dezvoltat independent în slavă și baltică.

1. Z. Zinkevičius nu neagă că, spre deosebire de alte idiomuri înrudite, în limbile baltice și slave folosirea pronumelui i.-e. **yo*, **yā* a evoluat în aceeași direcție.

2. Deși asemănător, procesul de contopire a adjectivelor cu pronumele a avut loc în condiții diferite: în baltică pronumele demonstrativ a fost

---

(Unele probleme legate de formarea adjectivelor pronominale în limba lituaniană), «Вопросы славянского языкознания», fasc. 3, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1958, p. 53—54.

2) Cf. și Z. Zinkevičius, *op. cit.* (în lituaniană), p. 11—12, (în rusă), p. 54—55.

3) În această problemă vezi articolele noastre: *De la indo-europeană la balto-slavă. Inovații morfologice*, «Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza" din Iași» (Serie nouă), Secțiunea III (Științe sociale), t. V (1959), p. 115—123. *Caracterele generale ale limbilor baltice*, «Studii și cercetări științifice», Filologie, Academia R.P.R., Filiala Iași, X (1959), fasc. 1—2, p. 120—123. *Problema comunității lingvistice balto-slave*, «Romanoslavica», IV (1960), p. 98—100.

4) În afară de studiile de mai sus, problema aceasta a fost dezbătută de noi și în articolul *Problema vechilor relații lingvistice balto-slave în discuția celui de-al IV-lea Congres Internațional al slaviștilor*, «Studii și cercetări științifice», Filologie, Academia R.P.R., Filiala Iași, IX (1958), fasc. 1—2, p. 151—164. Vezi și E. Fodor, *Studii de gramatică comparată a limbilor slave*, partea I-a. *Introducere și Fonetică*, București, 1959, p. 66—75.

ataşat la adjective cu flexiune pronominală, iar în slavă — la adjectivele care păstrau vechea flexiune nominală.

3. Contopirea adjectivului cu pronumele s-a realizat independent şi în etape diferite: în slavă fenomenul s-a produs în epoca slavei comune, iar în baltică — după scindarea unităţii lituano-letone.

În legătură cu acest din urmă fapt Z. Zinkevičius se opreşte la unele nepotriviri de accent între cele două limbi baltice. Astfel, la acuz. sg. fem. lit. ***naũją*** „pe cea nouă" păstrează accentul vechi (cf. scr. *nóvām*, gr. **νέαν**, r. *нóвую*), dar în cazul lui ***gývą*** „pe cea vie" (acuz. sg. fem.) accentul este nou, deplasat de pe terminaţie (cf. scr. *jīvám*, r. *живýю*). Intonaţia sacadată (*lauztā*) din letonă (cf. let. *dzîvu)* ar proba că într-o fază mai veche accentul se afla pe desinenţă. „Aşadar, — conchide autorul — în cuvîntul lituan ***gývą*** accentul s-a deplasat de pe terminaţie pe rădăcină după scindarea unităţii lituano-letone"[5]).

4. În fine, Z. Zinkevičius este tentat să folosească ca argument ce ar pleda pentru apariţia independentă a adjectivelor pronominale în baltică şi slavă faptul că această categorie gramaticală a evoluat în mod diferit în ambele grupuri de limbi.

Prima observaţie a autorului este împărtăşită astăzi de toată lumea şi nu afectează cu nimic concepţia noastră. Într-adevăr, utilizarea pronumelui indo-european **yo, *yā* a avut în balto-slavă o dezvoltare aparte, diferită de cea a altor idiomuri înrudite. Acest pronume a fost folosit ca element de formare a adjectivelor conjuncte, pe cînd în celelalte limbi indo-europene a căpătat o altă funcţie. Este evident că inovaţia din balto-slavă s-a produs pe baza unui material lingvistic comun mai tuturor limbilor indo-europene[6]).

Cea de-a doua obiecţie a lui Z. Zinkevičius nu este esenţială, căci nu prezintă prea mare importanţă faptul că în baltică pronumele relativ (sau demonstrativ) a fost ataşat la adjective cu flexiune pronominală (cf. lit. dat. sg. masc.: ***baltájam***<*baltámjam*<*baltám* + *jám*, loc. sg. masc.: *baltãjame*<*baltam̃(e)jame*<*baltamè*+*jamè*, dat. pl. masc: ***baltíesiems***<*baltíemsiems*<*baltíems*+*jíems)*, iar în slavă — la adjective cu flexiune nominală (cf. v. sl. gen. sg. masc. **новаѥго** < **нова** + **ѥго**, dat. sg. masc. **новоуѥмоу**<**новоу**+**ѥмоу**, loc. sg. masc. **новѣѥмь** < **новѣ**+**ѥмь**), deoarece rezultatul e identic. De altfel, exemple de tipul celor din lituană se găsesc, după cum vom arăta în continuare, şi în bulgară.

În al treilea rînd, este greu să fim de acord cu afirmaţia autorului, cum că adjectivele pline au apărut în lituaniană după destrămarea limbii baltice comune. Asemănările cu letona — care uneori merg aproape pînă la identitate — nu justifică o asemenea concluzie. Pentru aceasta să se compare gramaticile limbilor respective[7]).

---

5) *Op. cit.*, p. 9 (textul lituan), p. 52 (textul în limba rusă).

6) Vezi şi T. Lehr-Spławiński, *Podstawy indoeuropejskiej wspólnoty* ***językowej bałto-słowiańskiej*** (Bazele indo-europene ale comunităţii lingvistice balto-slave), în „Z polskich studiów slawistycznych", vol. I, Editura Ştiinţifică de Stat, Varşovia, 1958, p. 125—136.

7) Pentru lituaniană vezi M. Н. Петерсон, Очерк литовского языка (Contribuţii la studiul limbii lituaniene), Editura Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova,

Dar noi nu acceptăm nici teza că adjectivele articulate s-au putut ivi independent și paralel în grupurile de limbi balto-slave. Este suficient să reamintim că adjectivele pronominale constituie particularitatea cea mai caracteristică a limbilor slave și baltice. „Noi am numit declinarea compusă a adjectivelor din limbile slave și baltice — spunea cunoscutul lingvist polonez, J. Otrębski, cercetător pasionat și strălucit al problemei balto-slave și al limbii lituaniene — drept cea mai remarcabilă particularitate comună lor, căci această inovație nu apare în nici o altă limbă indo-europeană" [8]). S-ar putea pune întrebarea: cînd anume a putut avea loc formarea adjectivelor conjuncte? Probabil, într-o epocă foarte veche, cînd graiurile balto-slave se separaseră deja de cele care mai tîrziu au dat naștere limbilor germanice [9]). Aceasta trebuie să fi fost o perioadă cuprinsă între procesele de contopire a vocalelor indo-europene *o* și *a* și stadiul inițial al transformării consoanelor mediale în spirante [10]).

În sfîrșit, nici soarta diferită a adjectivelor pline în slavă și baltică nu poate fi invocată în sprijinul apariției lor autonome în cele două ramuri indo-europene.

În epoca istorică (de după apariția scrisului) limbile slave pierd aproape în întregime categoria adjectivelor nominale. Acolo unde se mai păstrează, acestea sînt folosite ca nume predicative, spre deosebire de faza mai veche, cînd aveau și funcție atributivă.

În prezent, dintre limbile slave, numai sîrbo-croata și slovena au păstrat cele două tipuri de declinare pronominală. Cf. în sîrbo-croată declinarea unui adjectiv ca *zèlen, zelèno, zelèna* (forma nearticulată) și *zèlenī, zèlenō zèlenā* (forma articulată). În mediobulgară, la formele conjuncte se mai adaugă și pronumele demonstrativ *tъ*, *ta*, *to*, devenit articol: **новꙑитъ, новаꙗта, новоѥто; благꙑитъ, благаꙗта, благоѥто** ș.a.m.d. Acest fapt lingvistic

---

1955. J. Otrębski, *Gramatyka języka litewskiego*, vol. III. *Nauka o formach* (Gramatica limbii lituaniene, vol. III. Morfologia), Editura Științifică de Stat, Varșovia, 1956. J. Jablonskis, *Rinktiniai raštai* (Opere Alese), vol. I., Editura de Stat pentru literatură politică și științifică, Vilnius, 1957. În privința letonei, vezi J. Endzelin, *Latviešu valodas gramatika* (Gramatica limbii letone), Editura letonă de Stat, Riga, 1951. *Mūsdienu latviešu valodas literāras gramatika*, I. *Fonetika un morfoloģija* (Gramatica limbii letone literare contemporane, vol. I. Fonetica și Morfologia), Editura Academiei de Științe a R.S.S. Letone, Riga, 1959. Pentru compararea limbilor baltice între ele și cu alte idiomuri indo-europene, vezi J. Endzelin, *Baltu valodu skaņas un formas* (Sunetele și formele limbilor baltice), Editura letonă de Stat, Riga, 1948. E. Fraenkel, *Die baltischen Sprachen. Ihre Beziehungen zu einander und zu den indogermanischen Schwesteridiomen als Einführung in die baltische Sprachwissenschaft*, Heidelberg, 1950.

8) Славяно-балтийское языковое единство (Unitatea lingvistică balto-slavă), «Вопросы языкознания», nr. 6/1954, p. 34.

9) Asupra acestei probleme vezi articolul nostru *Stadiul actual al cercetărilor în domeniul raporturilor lingvistice dintre balto-slavă și germanică*, «Romanoslavica», VI, 1962, p. 41—47.

10) Cf. și Б. В. Горнунг, Из истории изучения балто-славянских языковых отношений (Научная полемика 1911—1912) (Din istoricul studierii relațiilor lingvistice balto-slave. Polemica științifică din anii 1911—1912), în „Rakstu krājums veltījums akademiķim profesoram Dr. Jānim Endzelīnam viņa 85 dzīves un 65 darba gadu atcerei" („Volum omagial J. Endzelin — cu prilejul împlinirii vîrstei de 85 de ani și a 65 de ani de activitate științifică"), Editura Academiei de Științe a R.S.S. Letone, Riga, 1959, p. 121.

se explică, probabil, prin pierderea sensului iniţial al adjectivelor pronominale (новыи, новаꙗ, новоѥ), adică a proprietăţii de a indica ceva cunoscut de mai înainte. Într-adevăr, în această epocă, întrebuinţarea adjectivelor nehotărîte şi a celor hotărîte devine confuză. Vechiul tip de adjective determinate dispare. În dialectele bulgăreşti din Banat s-au conservat pînă astăzi forme ca *благайта* (fem.), *благойто* (n.), *добрайта, добройто* etc. reprezentînd o fază intermediară în procesul de dezvoltare de la благаꙗта la *благата* şi de la благоѥто la *благото*. De altfel, dispariţia vechilor adjective pronominale din bulgară este explicată prin cauze de natură pur fonetică [11].

Limbile slave de est deosebesc şi astăzi două tipuri de adjective: lungi şi scurte. Primele provin din adjective pronominale şi sînt folosite mai ales pentru exprimarea raporturilor atributive. Celelalte reprezintă, în fond, vechiul nominativ al adjectivelor nominale şi sînt utilizate cu valoare predicativă. Cf. în rusă: *новые идеи* „idei noi", dar *идеи новы* „ideile sînt noi". În bielorusă, adjectivul cu rol de predicat apare mai ales în forma sa plină [12]. Cf. *Я не такі вінаваты, як вы думаеце* „Eu nu-s, (chiar) aşa vinovat, cum o credeţi" (*вінаваты* este forma lungă a adjectivului — predicat). În ucraineană, formele scurte ale adjectivului constituie elemente arhaice; cele pline sînt predicate sau atribute [13].

În limbile slave de vest formele pronominale ale adjectivului le-au înlăturat pe cele nominale şi din contextele, unde aveau funcţie predicativă. În extrem de puţine cazuri s-au păstrat însă şi unele forme nominale. Astfel, în poloneză, adjectivele pline *zdrowy* „sănătos", *gotowy* „gata" au şi corespondente scurte: *zdrów, gotów* folosite ca nume predicative: *jestem gotów* „eu sînt gata", *bądź zdrów* „să fii sănătos".

Cît priveşte limbile baltice, trebuie să observăm că în lituaniană sînt folosite şi astăzi ambele forme ale adjectivelor, numai că deosebirea iniţială dintre ele începe să dispară [14]. Interesant de semnalat este faptul că graiurile lituaniene au pierdut — sau pierd treptat — declinarea pronominală, deosebindu-se sub acest raport de limbile slave.

„Ceva mai bine s-a păstrat deosebirea dintre formele declinării simple

---

11) Vezi şi К. Мирчев, Историческа граматика на българския език (Gramatica istorică a limbii bulgare), Sofia, 1958, p. 160—161.

12) Т. П. Ломтев, Белорусский язык (Limba bielorusă), Editura Universităţii din Moscova, 1951, p. 118.

13) Cf. şi Курс сучасної української литературної мови (Curs de limbă ucraineană literară contemporană), vol. II. *Sintaxa* (sub redacţia lui L. A. Bulahovski), Kiev, 1951, p. 48.

14) Cf. şi J. Otręb ski, *art. cit.*, p. 34. În privinţa situaţiei din limba lituaniană contemporană, în afară de studiile deja pomenite ale lui Z. Zinkevičius, vezi şi A. Valeckienė, *Dabartinės lietuvių kalbos įvardžiuotinių būdvardžių vartojimas* (Întrebuinţarea formelor pronominale ale adjectivelor în limba lituaniană contemporană), în «Literatūra ir kalba» (Literatură şi limbă), vol. II, Editura de Stat pentru literatură beletristică, Vilnius, 1957, p. 159—328. Cf. de asemenea Autoreferatul disertaţiei de candidat A. Валецкене, Употребление местоименных форм имен прилагательных в современном литовском языке, Vilnius, 1958

și compuse[15]) în letonă, dar aceasta se explică prin influența limbii germane"[16]).

Din discuția de mai sus, din alte fapte lingvistice[17]), dar mai cu seamă din asemănarea structurală și genetică a adjectivelor în limbile baltice și slave, nu ne rămîne decît să respingem ca inconsistente încercările de a atribui origine tîrzie și independentă acestei categorii gramaticale. Dacă în privința apariției adjectivelor pline în epoca balto-slavă unii dintre lingviști mai manifestă încă îndoieli sau rezerve (vezi mai sus), teza referitoare la proveniența lor în lituaniană și letonă după dezintegrarea comunității baltice (Z. Zinkevičius și alții)[18]) apare cu totul nefondată.

Concluzia noastră este că adjectivele hotărîte s-au format în perioada comunității lingvistice balto-slave, comunitate constituită după destrămarea unității indo-europene[19]). De aceea, cu balto-slava trebuie să procedăm tot așa cum procedăm și cu germanica, baltica sau slava comună: îi reconstruim formele (în cazul nostru numai unele din ele), pentru a-i explica istoria.

Nu este lipsit de interes să se știe că ideea apropierii și înrudirii dintre limbile slave și baltice a fost emisă cu mult înainte de apariția primelor cercetări comparative — istorice. Dar numai în secolul al XIX-lea și îndeosebi în cel de-al XX-lea au început a fi relevate concordanțe și afinități ori analogii de felul celor studiate în articolul de față.

Dar asemănări izbitoare există nu numai în morfologie, ci și în celelalte compartimente ale limbilor balto-slave. Cu excepția ramurii indo-iraniene, nu găsim alte grupuri indo-europene care să aibă atîtea trăsături comune.

Astfel, în ultimii ani au fost scoase la iveală numeroase afinități în domeniul flexiunii verbale. Merite deosebite în această privință au J. M. Endzelin, Chr. S. Stang, M. Leumann, J. Otrębski ș.a. Fenomenul este cu atît mai important, cu cît anterior se credea că între conjugarea slavă și cea baltică asemănările ar fi minime, dacă nu chiar neglijabile.

În lumina faptelor de care dispunem în prezent, se poate presupune că unitatea lingvistică balto-slavă, admisă, potrivit cronologiei acad. Vl. Gheorghiev, pentru mileniul al III-lea î.e.n., s-a scindat cu mult mai tîrziu decît comunitatea lingvistică indo-iraniană. În sec. X—XV, cînd apar primele monumente scrise în slavă și lituană, asemănările dintre limbile indiene și cele iraniene erau cu mult mai mici.

---

15) Adică *nominale* și *pronominale*, *scurte* și *lungi* (sau *pline*).

16) J. Otręb ski, *art. cit.*, p. 34.

17) Vezi lucrările noastre, citate mai sus, în care sînt analizate și alte concordanțe lingvistice balto-slave. Tot acolo este cuprinsă și bibliografia (mai veche, mai nouă ori chiar recentă).

18) De exemplu, В. В. Иванов и В. Н. Топоров, Новое в литуанистике (Cercetări noi de lituanistică), în «Вопросы языкознания», nr. 1/1959, p. 110—112. La fel în Prefața fasc. 3 din «Вопросы славянского языкознания», Moscova, 1958, p. 3 (S. B. Bernstein, N. I. Tolstoi).

19) Vezi și A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves*, vol. I, Lyon — Paris, 1950, p. 14, care arată că flexiunea pronominală a adjectivelor se constituise deja în balto-slavă.

Deoarece în momentul de faţă majoritatea cercetătorilor înclină, orice s-ar spune, spre recunoaşterea comunităţii lingvistice balto-slave, nu mai poate fi acceptată teza susţinută de A. Meillet, K. Būga, A. Senn şi V. Mažiulis, după care inovaţiile caracteristice acestor idiomuri s-ar fi ivit independent şi ar fi evoluat paralel.[20])

Fără îndoială, limba balto-slavă comună trebuie să ne-o imaginăm sub forma unui mănunchi de graiuri[21]).

După cum a arătat-o recent V. M. Illici-Svitîci[22]), concepţiile formulate în legătură cu problema vechilor raporturi lingvistice balto-slave la cel de-al IV-lea Congres Internaţional al Slaviştilor se reduc, în linii generale, la trei.

1. Potrivit teoriilor elaborate de A. Meillet, A. Senn, W. K. Matthews şi V. Mažiulis, limbile balto-slave n-au moştenit din indo-europeana primitivă tendinţe de evoluţie comună. Rezultă deci că nici nu poate fi vorba de o perioadă de unitate a lor.

2. Limbile balto-slave nu provin dintr-un dialect indo-european. Ele numai ulterior au venit în contact. După T. Lehr-Spławiński, epoca de comunitate balto-slavă ţine de la sfîrşitul pînă la jumătatea celui de-al II-lea mileniu î.e.n. Cauza care a provocat dezvoltarea comună a acestor idiomuri a constituit-o substratul protofinougrian[23]). În afară de T. Lehr-Spławiński, această concepţie mai este împărtăşită de arheologul Witold Hensel şi de antropologul Jan Czekanowski. Astfel, în lumina datelor furnizate de arheologie, W. Hensel a relevat existenţa comunităţii balto-slave pentru anii 1800 şi 1200 î.e.n. între gura Niemenului, cotul Niprului, confluenţa Vistulei cu Sanul şi peninsula Hel. În schimb, S. B. Bernstein consideră că acest contact a avut loc ceva mai tîrziu, şi anume între anii

---

20) Comunitatea lingvistică balto-slavă este de alt ordin decît cea italo-celtică. În legătură cu aceasta vezi articolul nostru recent *Ipoteza unităţii lingvistice italo-celtice*, «Studii şi cercetări ştiinţifice», Filologie, Academia R.P.R., Filiala Iaşi, XI (1960), fasc. I, p. 106—114.

21) Cf. şi A. Vaillant, *op. cit.*, p. 14.

22) В. М. Иллич-Свитыч, Балто-славянская проблематика на IV международном съезде славистов (Problematica balto-slavă la cel de-al IV-lea Congres Internaţional al Slaviştilor) «Вопросы языкознания», nr. 1 (1959), p. 139—141.

23) Cf. şi darea de seamă asupra studiului lui T. Lehr-Spławiński, citat de noi mai sus, publicată în «Romanoslavica», IV (1960), p. 362 şi semnată de E. Deboveanu şi E. Lintz:

„Dialectele indo-europene din care s-au desprins cu vremea grupele lingvistice baltică şi slavă nu constituiau încă în perioada destrămării comunităţilor lingvistice indo-europene o unitate dialectală omogenă, ci se compuneau dintr-o serie de graiuri înrudite cu numeroase diferenţieri în domeniul structurii gramaticale.

Cercetarea trăsăturilor dialectale, care uneau pe strămoşii balticilor şi slavilor, luaţi împreună sau separat, cu alte grupuri indo-europene face loc presupunerii că numai aceste trăsături nu puteau constitui garanţia dezvoltării comune ulterioare balto-slave. Condiţiile acestei comunităţi, bogat ilustrată prin inovaţii gramaticale şi lexicale comune, au fost create abia după completa separare de celelalte grupuri indo-europene, pe teritoriile noi, în care expansiunea indo-europeană a găsit un substrat etnic şi lingvistic comun. În urma asimilării substratului lingvistic s-a ajuns la crearea, în sînul dialectelor destul de diferenţiate la început, a unor tendinţe şi particularităţi lingvistice comune, care au favorizat dezvoltarea lor ulterioară comună, timp de cel puţin cîteva veacuri".

1500 și 500 î.e.n. Apariția izogloselor comune slavilor și balților a fost explicată prin existența uniunilor lingvistice[24]). B. V. Gornung este de părere că unitatea balto-slavă a existat pînă la sfîrșitul mileniului al II-lea î.e.n., iar K. Moszyński — pînă la începutul e.n.

3. Balto-slava a constituit încă din epoca indo-europeană un grup dialectal care s-a scindat o dată cu separarea graiurilor protoslave. Dintre învățații care au îmbrățișat această concepție, menționăm aici pe Vl. Gheorghiev, J. Otrębski, V. V. Ivanov, V. N. Toporov, P. N. Tretiakov ș.a.

Dintre cele trei puncte de vedere, schițate aici mai sus, în prezent lupta se dă mai cu seamă în jurul ultimelor două. Din expunerea noastră s-a putut însă vedea că nu lipsesc nici partizanii celeilalte concepții (A. Senn, W. Mažiulis, Z. Zinkevičius ș.a.).

După ce am arătat că epoca de comunitate a limbilor balto-slave reprezintă, totuși, o realitate, se cuvine să pomenim doar că ea s-a destrămat în urma incursiunilor săvîrșite de popoarele germanice pe la începutul e.n. și stă în strînsă legătură cu migrațiunile goților din Scandinavia.

În lucrarea noastră prezentă am vorbit, pe baza unei inovații frapante, despre o perioadă destul de importantă din istoria nescrisă a limbilor și neamurilor balto-slave, despre acea epocă de interferență, care a urmat după scindarea indo-europenei comune.

În cercetările viitoare va trebui să se urmărească — mai mult decît pînă acum — elucidarea diverselor premise metodologice aplicabile azi în lingvistică. În afară de metoda reconstrucției interne și de alte principii puse la dispoziție de știința limbii, este neapărată nevoie să se facă apel la datele arheologiei, antropologiei și etnografiei[25]). Astfel, J. Czekanovski a demonstrat că antropologia confirmă existența comunității de evoluție a limbilor balto-slave. În sfîrșit, un loc ceva mai mare trebuie să revină toponimiei și hidronimiei, care, întocmai ca disciplinele auxiliare lingvisticii, procură un material extrem de prețios pentru studierea stărilor vechi de limbă.

К ВОПРОСУ О ПРОИСХОЖДЕНИИ МЕСТОИМЕННЫХ ФОРМ ИМЕН ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ В СЛАВЯНСКИХ И БАЛТИЙСКИХ ЯЗЫКАХ

Краткое содержание

В статье рассматривается происхождение местоименных прилагательных, составляющих, как известно, одну из характернейших особенностей славянских и балтийских языков.

24) Concepția aceasta a mai fost susținută de Chr. S. Stang, L. A. Bulahovski și P. Trost.

25) În această problemă să se vadă studiul recent al lui T. Lehr-Spławiński consacrat patriei primitive a slavilor От изток ли са дошли славяните? (De la răsărit au venit slavii?), publicat în «Български език», XI (1961), fasc. 1, p. 3—14.

По мнению автора, наряду с другими общими чертами лексического, синтаксического, словообразовательного, фонетического и морфологического характера, и данная грамматическая категория свидетельствует о наличии в прошлом особого периода единства славянских и балтийских племен. Это тем более правдоподобно, что в других индоевропейских языках мы нигде не встречаем местоименных прилагателных.

В ходе аргументации в работе особенно подчеркивается несостоятельность той концепции, согласно которой указанное морфологическое новообразование возникло совершенно независимо и в разные исторические этапы в славянских и балтийских языках.

В свете приведенных данных и их интерпретации ещё более невероятной становится точка зрения тех, которые допускают, что в балтийских языках местоименные прилагательные могли возникнуть позднее, после распада литовско-латвийского языкового единства.

В последней части своей статьи автор останавливается на вопросе о характере древнейших взаимоотношений славянских и балтийских языков.

CONSIDÉRATIONS SUR LA GENÈSE DES FORMES PLEINES DES ADJECTIFS EN SLAVE ET EN BALTIQUE

Résumé

Dans cet article on discute deux problèmes fondamentaux pour la grammaire comparée des langues balto-slaves : 1. la formation d'un des traits les plus caractéristiques de leur structure, c'est-à-dire, l'origine des adjectifs articulés et 2. le caractère des rapports linguistiques entre le slave et le baltique à l'époque ancienne.

L'auteur considère que, à côté des autres innovations essentielles en matière de grammaire, phonétique, formation des mots et, surtout, en vocabulaire, les adjectifs pleins remontent eux-aussi à l'épopue de la communauté linguistique balto-slave. Cette observation est d'autant plus plausible, qu'il n'y a pas de langue indoeuropéenne qui possède cette remarquable particularité morphologique

En fondant son point de vue, l'auteur de l'étude démontre que la théorie, selon laquelle en slave et en baltique les adjectifs pronominaux se sont développés autonome, n'est pas du tout justifiée. Enfin, encore plus erronée ets l'hypothèse des linguistes (par exemple, Z. Zinkevičius), qui se sont efforcés d'argumenter — mais ceci a été un raisonnement qui pèche par la base — qu'en lithuanien et en leton cette catégorie des mots s'est formée plus tard, à savoir après la scission du baltique commun.

O NOUĂ CLASIFICARE A PĂRŢILOR DE VORBIRE

DE

M. ZDRENGHEA

Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj

Problema părţilor de vorbire este una dintre cele mai importante din gramatică. De felul cum este ea rezolvată, depinde, credem noi, în mare măsură, o justă înţelegere şi deci şi explicare a faptelor de gramatică. Tocmai de aceea, lingviştii au acordat părţilor de vorbire o atenţie deosebită [1]). — Ce sînt părţile de vorbire? După ce criteriu se face clasificarea lor şi repartizarea cuvintelor la diferite părţi? sînt cîteva întrebări la care lingviştii au dat numeroase răspunsuri.

În comunicarea noastră ne vom ocupa numai de unul dintre aspectele ridicate de această problemă şi anume de *„clasificarea părţilor de vorbire"*.

Întrucît părţile de vorbire variază de la o limbă la alta, precizăm că vom avea în vedere părţile de vorbire ale limbii romîne (substantivul, articolul, adjectivul, numeralul, pronumele, verbul, adverbul, prepoziţia, conjuncţia şi interjecţia).

Cum aceste părţi de vorbire se găsesc, cu mici abateri, în toate limbile indo-europene, concluziile noastre ar putea fi generalizate la toate aceste limbi.

Clasificarea cea mai obişnuită în gramaticile noastre este bazată pe *criteriul morfologic*, care are în vedere structura morfologică a cuvîntului şi categoriile gramaticale care îl caracterizează.

Potrivit acestui criteriu, părţile de vorbire se împart în: a) *flexibile* şi b) *neflexibile*. Sînt flexibile „toate cuvintele care se declină şi se conjugă, adică acele cuvinte care îşi modifică forma pentru a îndeplini anumite funcţiuni sintactice. Acestea sînt... substantivul, adjectivul, articolul, pronumele, o parte a numeralelor [2]) şi verbul" [3]).

---

1) Amintim cîteva lucrări în care s-a discutat această problemă: Viggo B r o n d a l, *Les parties du discours*. Partes orationis. Études sur les catégories du langage, Résumé d'un ouvrage danois intitulé Ordklasserne; Copenhague, 1928; В. В. В и н о г р а д о в, Русский язык. Moscova—Lenigrad, 1947, (capitolul: Sistemul părţilor de vorbire şi al particulelor de vorbire în limba rusă); Н. С. П о с п е л о в, Учение о частях речи в русской грамматической традиции, Москва, 1954; А. Ф. И в а н о в а, Учение о частях речи в учебниках Буслаевской школы, în «Русский язык в школе» 1957, nr. 3, p. 90—99.

2) Celelalte fac parte din grupa cuvintelor neflexibile.

3) *Introducere în lingvistică*, de un colectiv sub conducerea acad. Al. G r a u r, Bucureşti, 1958, p. 138.

Sînt neflexibile cuvintele care nu-și modifică forma în întrebuințarea lor și anume: adverbul [4]), prepoziția, conjuncția și interjecția.

Credem că, potrivit definiției date mai sus părților de vorbire flexibile („cuvinte care își modifică forma pentru a îndeplini anumite funcțiuni sintactice"), adjectivul, pronumele și numeralele, folosite ca determinante, nu pot fi puse alături de substantiv, fiindcă acestea își modifică forma datorită legii acordului, rămînînd, indiferent de forma pe care o iau chiar cazuală fie ea, atribute pe lîngă substantivele pe lîngă care stau și cu care se acordă. Un ex.: *frumoasa noastră* țară

G. ale *frumoasei noastre* țări

D. *frumoasei noastre* țări.

A. (pe) *frumoasa noastră* țară.

Adjectivul frumoasă și pronumele noastră (zis și adjectiv determinativ), deși și-au modificat forma și după caz, rămîn atribute. Aceasta înseamnă că ele și-au modificat forma fără să se decline propriu-zis, căci a declina înseamnă a modifica forma după caz pentru a da cuvîntului o anumită funcție sintactică. E vorba deci de o modificare formală, nu funcțională, ca a substantivului. Dacă însă sînt folosite în locul unor substantive, atunci și modificarea lor este funcțională.

Articolul nu poate apare însă niciodată singur. De aceea schimbarea formală pe care o suferă este întotdeauna datorită acordului și ea ajută la indicarea cazului, adică la indicarea funcției sintactice a substantivului, îndeplinind astfel funcția unei desinențe.

Clasificarea bazată pe criteriul sintactic, potrivit căruia cuvintele se grupează după rolul lor în propoziție, este utilă în limbile în care cuvinte identice ca formă pot fi clasate la diferite părți de vorbire după rolul lor sintactic. Are însă și neajunsuri. Diferite părți de vorbire (de ex.: substantiv, adjectiv, pronume, numeral, verb la infinitiv) sînt încadrate în clasa subiectului, sau a atributului etc. pentru că pot îndeplini funcția de subiect, atribut etc. Și invers, aceeași parte de vorbire poate fi încadrată în diferite clase sintactice (de ex. pronumele poate fi subiect, atribut, obiect etc.).

În afară de clasificările după criterii gramaticale (morfologic și sintactic) se face o clasificare a părților de vorbire după conținutul lor, clasificare despre care în tratatul de *Introducere în lingvistică* amintit mai înainte se spunea [5]) că este bazată pe modul de exprimare a realității și anume: a) Cuvinte care exprimă și denumesc un conținut propriu-zis, material: obiecte, însușiri, acțiuni, stări, circumstanțe: (loc, timp etc.). Ele se numesc cuvinte independente și sînt: substantivul, adjectivul, numeralul, verbul și adverbul. Pronumele, prin faptul că nu numește prin el însuși obiecte, calități sau acțiuni, ci numai se referă la cuvintele independente, ocupă în cadrul acestora un loc aparte.

b) Cuvinte care exprimă raporturi (prepoziția și conjuncția). Ele sînt numite *cuvinte ajutătoare* sau *unelte (instrumente) gramaticale*, fiindcă exprimă raporturi, adică „ajută" alte părți de vorbire să se lege între ele

4) De fapt, adverbul ocupă un loc intermediar, deoarece variază de la un grad de comparație la altul, dar are la fiecare grad o singură formă.

5) La p. 139.

în propoziție sau propozițiile în frază [6]). Tot aici se încadrează și articolul (și verbul ajutător „a fi").

c) Interjecția, care exprimă, dar nu denumește emoții.

În *Introducerea în lingvistică*, amintită de noi mai înainte, se dă și o a patra clasificare, bazată pe *sensul lexical*. „Este un criteriu secundar care însoțește celelalte criterii. Astfel în definirea unei părți de vorbire, pe lîngă trăsăturile morfologice și sintactice specifice, se adaugă categoria de sensuri pe care o exprimă: cuvintele care denumesc obiecte formează clasa substantivului; cuvintele al căror sens exprimă mișcări, stări ale obiectelor formează clasa verbului; cuvintele al căror sens exprimă o cantitate constituie clasa numeralului; cuvintele al căror sens exprimă o calitate, însușire a obiectelor intră în clasa adjectivului etc." [7]).

După cum ușor ne putem da seama, e vorba de principiul logic care a fost pus de unii lingviști chiar pe primul plan [8]).

Deși fiecare din aceste clasificări este justă, potrivit criteriului pe care se bazează, nici una însă, singură, nu este satisfăcătoare.

Limba este un tot unitar și se realizează numai cînd toate compartimentele ei se îmbină între ele. O înșirare de cuvinte în ordine alfabetică și în forma lor din dicționar nu formează o limbă, după cum nici formele morfologice sau funcțiile sintactice singure nu formează limba. Dacă spunem: *nipinul lopenește careda*, știm că avem un substantiv la nominativ și unul la acuzativ (adică un subiect și un obiect direct), un verb la indicativ, prezent, persoana a III-a (adică un predicat). Totuși ascultătorul nostru nu poate ști ce vrem să spunem. De abia cînd vom folosi cuvinte cu un conținut propriu, propoziția va primi un înțeles: *copilul citește cartea.*

Or, clasificările expuse mai înainte, fiind bazate pe cîte un principiu care are în vedere numai un aspect al limbii: (morfologic, sintactic, semantic sau logic), nu vor putea rezolva izolat această problemă dificilă. Numai o clasificare bazată pe toate aceste criterii [9]) poate fi într-adevăr bună. Lingviștii sovietici, fundamentîndu-și studiile pe materialismul dialectic, au și făcut o astfel de clasificare [10]).

Acad. V. V. Vinogradov [11]) arată că împărțirea părților de vorbire în categorii gramaticale de bază este condiționată de:

1. — diferențierile (adică de caracterul distinctiv al) acelor funcții sintactice pe care le îndeplinesc diferitele categorii de cuvinte în vorbirea legată, în structura propoziției;

---

6) Cf. Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, București, 1956, p. 266—267.

7) P. 140.

8) Cf. Viggo Brondal, *op. cit.* Și Galkina Fedoruk (în О форме и содержании в языке în volumul colectiv Мышление и язык, sub redacția lui D. P. Gorski, Moscova, 1957, p. 352—407) stabilește aceleași grupări ca Aristotel: obiecte, calități, acțiuni și relații (p. 384).

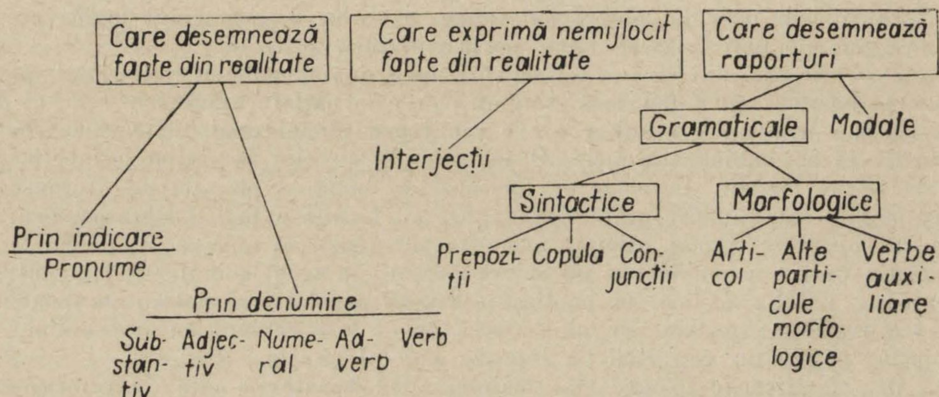
9) La care credem că trebuie adăugat și cel istoric.

10) Problema aceasta, a părților de vorbire, i-a preocupat în mod deosebit pe lingviștii sovietici. Am amintit mai înainte lucrările acad. V. V. Vinogradov, N. S. Pospelov și A. F. Ivanova. Aici mai adăugăm comunicările făcute de mai mulți lingviști cunoscuți cu ocazia discuției despre părțile de vorbire din limbi de diferite tipuri ce a avut loc între 28—30 iunie 1954 la Institutul de lingvistică al Academiei de științe a U.R.S.S., prezentate în «Вопросы языкознания» din 1955, nr. 1 la rubrica „Viața științifică" sub titlul „Discuția privitoare la părțile de vorbire", p. 162—166.

11) În «Русский язык», p. 38—44.

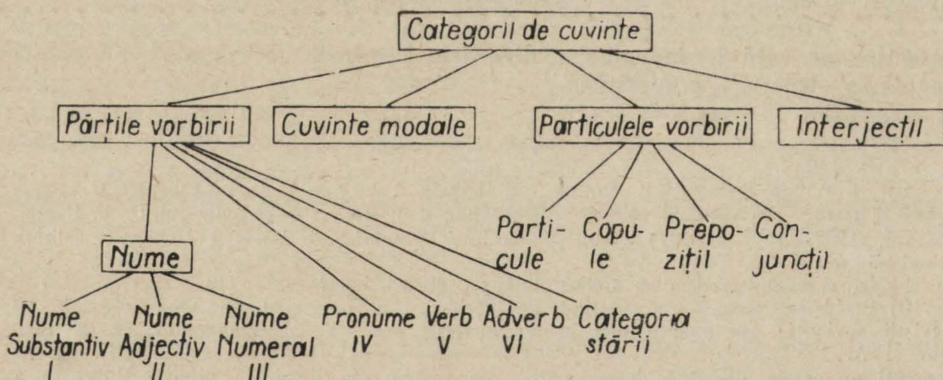
2. — diferențierile structurii morfologice a cuvintelor și a formelor cuvintelor ;
3. — deosebirile sensurilor lexicale ale cuvintelor ;
4. — diferențierile în modul de reflectare a realității ;
5. — diferențierile în natura acelor categorii gramaticale de coordonare și subordonare care sînt legate de o parte sau de alta a vorbirii.

Ținînd seama de toate acestea și considerînd — pe bună dreptate — că părțile de vorbire sînt categorii lexico-gramaticale, d-sa dă (la p. 44) următoarea clasificare a părților de vorbire din limba rusă :



Clasificarea aceasta, căreia i s-au făcut unele observații de amănunt, a fost acceptată de mai mulți lingviști sovietici, printre care și N. S. Pospelov.

Pentru părțile de vorbire ale limbii romîne, o clasificare asemănătoare, bazată de altfel, pe cea a acad. V. V. Vinogradov, a făcut Al. Ionașcu [12]). Iată clasificarea întocmită de d-sa :



12) *Cu privire la clasificarea cuvintelor în părți de vorbire*, în «Limba romînă», an IV (1955), nr. 2, p. 55—67.

D-sa stabilește deci numărul părților de vorbire la 14, adăugînd la cele 10 obișnuite: Cuvinte care desemnează raporturi modale, copula, verbele auxiliare morfologice și alte particule morfologice.

Clasificările acestea, bazate nu pe un singur criteriu. ci pe mai multe, sînt foarte bune. Ni se pare însă că, în aceste clasificări, criteriul logic a fost într-o oarecare măsură neglijat. „Limba este realitatea nemijlocită a gîndirii" (Marx). Indiferent de ce mijloace se folosește omul (lexicale, morfologice sau sintactice — de fapt le îmbină pe toate), el se străduiește să exprime ceea ce gîndește. Și cum în cursul mileniilor și-a format anumite categorii logice ale gîndirii, ele se reflectă în limbă. Întrucît la început omul nu putea exprima categoriile logice prin forme gramaticale, el le-a exprimat prin cuvinte. Va trebui deci ca la clasificarea cuvintelor să avem în vedere și categoriile logice pe care le exprimă cuvintele. Și într-adevăr părțile de vorbire exprimă cîteva din categoriile logice [13]).

Vom încerca, în cele ce urmează, să dăm o clasificare în care să ținem seama, alături de celelalte criterii, și de cel logic și, pe cît va fi cu putință, și de cel istoric, avînd în vedere că limba este o categorie istorică.

Prima parte de vorbire este *interjecția*, care nu denumește, ci exprimă nemijlocit emoții. Cînd strigătele (țipetele) inconștiente ale maimuței, care se datorau unor stări emotive și cărora noi, azi, le spunem, poate impropriu, interjecții, au fost înțelese în procesul unei munci primitive de semenii celui care le scotea, ele au devenit cuvinte [14]). Noi credem că aceste cuvinte au indicat în primul rînd obiecte și acțiuni (materia și mișcarea).

Apar astfel *substantivul* și *verbul*.

	interjecție
substantiv	verb

Apoi, în procesul practicii sociale, omul a reușit să descopere în realitatea înconjurătoare și alte categorii: (loc, timp, mod, cantitate) pe care le-a numit cu cuvinte.

În cuvintele care determină verbul, găsim toate aceste categorii logice:

		interjecție	
substantiv		verb	
		adverb	de loc
			de timp
			de mod
			de cantitate

Avînd în vedere că omul nu poate exprima altceva (excepție fac interjecțiile) decît categoriile sale logice, trebuie să vedem ce categorii exprimă determinantele substantivului. Ne dăm ușor seama, că două categorii logice exprimate de adverb, se găsesc și în determinantele numelui. E

13) Cel dintîi care și-a dat seama de aceasta a fost A r i s t o t e l, în cap. *Categoriile* din *Organon* I.

14) Cf. Al. G r a u r, *Studii de lingvistică generală*. Variantă nouă. București, 1960; p. 186—196.

vorba de m o d și de c a n t i t a t e, cărora le corespund *adjectivul* și *numeralul*. Ce corespunde adverbului de loc și de timp? În latină *hic* era și adverb și pronume (demonstrativ). Aceasta ne arată că adverbelor de loc și de timp le corespund *pronumele*. *Acesta* ne indică pe cel de aici, din apropiere, *acela* pe cel de departe[15]). Tot el indică și timpul: *în aceste clipe* = în clipele de acum, iar *în acele clipe* = în clipele care au trecut. Locul este indicat și de pronumele *personal*[16]) *și de cel posesiv*. *Eu* sînt cel de aici, *tu* cel de aici, *el* cel de acolo. Cîndva, foarte demult, însă înainte de indoeuropeană, și pronumele personal de pers. I și a II a trebuie să fi fost un determinant spațial.

Acum schema arată astfel:

interjecție

substantiv		verb	
(pronume propriu-zis)			
pronume	←→	adverb	de loc
pronume	←→		de timp
adjectiv	←→		de mod
numeral	←→		de cantit.

Cu timpul, pentru exprimarea raporturilor sintactice, substantivul și verbul și-au modificat forma, primul declinîndu-se, iar al doilea conjugîndu-se.

Determinantele substantivului, în cursul vorbirii, își modifică și ele forma, datorită legii acordului, fapt de care ne-am ocupat mai înainte. În anumite situații, pot ține locul substantivului (adjectivele pot deveni chiar substantive). În aceste cazuri, ele nu mai determină. Astfel determinantul spațial a putut ajunge să „țină locul unui nume", să devină un cuvînt cu flexiune proprie, să devină pronume (propriu-zis).

Cu privire la determinantele substantivului trebuie să spunem că, sintactic, sînt atribute, iar cele ale verbului sînt complemente circumstanțiale.

Aceste atribute și cricumstanțiale aparțin obiectului sau mișcării și nu se realizează pe bază de raport. În afară de aceste atribute și complemente circumstanțiale, există însă alte atribute și complemente (direct, indirect și chiar circumstanțiale) care se realizează pe bază de raport. Atributele și complementele sînt deci de două feluri, unele care aparțin obiectului sau mișcării pe care le determină, realizîndu-se prin determinante, și altele care se bazează pe un raport. Cele din urmă au putut apare cînd mintea omului a înregistrat raporturile existente între obiecte, sau între obiecte și acțiuni. Pentru exprimarea acestor raporturi s-au creat forme morfologice sau au fost folosite anumite cuvinte din cele existente. Așa iau naștere pre-

15) Cf. Florica D i m i t r e s c u, *Deixis și persoană*, în S.C.L. an. X (1959), nr. 3, p. 487—491.

16) Cf. E. B e n v e n i s t e, *La nature des pronoms*, în *For Roman Iakobson*, 1956, p. 34—37.

17) La verbe ideea de persoană se exprimă prin desinență.

pozițiile și conjuncțiile. Mai tîrziu apare articolul, care, cu timpul a ajuns să aibă (mai ales cel hotărît) funcția unei desinențe. Cu aceste trei părți de vorbire schema noastră arată astfel:

Cuvinte care exprimă, dar nu denumesc și care nu se încadrează în propoziții	interjecție	categoria logică
Cuvinte cu un conținut propriu, cu funcții sintactice în propoziții și cu modificări după diferite categorii gramaticale	substantiv pronume „ adjectiv numeral verb adverb de loc de timp de mod de cantit.	materie mișcare loc timp mod cantit.
Cuvinte de legătură (unelte gramaticale)	prepoziția conjuncția articolul	relație

În comunicarea prezentată, am propus o nouă clasificare a părților de vorbire. Desigur, nu am pretenția de a fi dat o clasificare căreia nu i se pot aduce obiecții. Cred însă că ea constituie o contribuție la rezolvarea acestei dificile probleme și că, în același timp, va suscita discuții.

НОВАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ЧАСТЕЙ РЕЧИ И ЕЕ ПОСЛЕДСТВИЯ В СИНТАКСИСЕ

Краткое содержание

Существующие до сих пор классификации частей речи основываются на различных критериях: морфологическом, синтаксическом, на способе отражения действительности или же на лексическом значении слова. Каждая из этих классификаций содержит долю истины, но ни одна не является удовлетворительной. К вышеприведенным критериям следует присоединить еще исторический, а также логический. Во всяком случае необходимо разработать такую классификацию, в которой учитывалось бы всё лучшее, что имеется в предыдущию, классификациях. Автор статьи и предлагает такую классификацию. Во второй части работа он пытается выделить второстепенные члены предложения на основе классификации, предложенной в первой части своего труда.

UNE CLASSIFICATION NOUVELLE DES PARTIES DU DISCOURS

Résumé

Les classifications des parties du discours en usage jusqu'aujourd'hui ont à la base différents critères: morphologique, syntactique, la façon dont les mots expriment la réalité objective et le sens lexical (ou logique).

Chaque classification prise en soi est juste, mais appliquée exclusivement elle ne donne pas satisfaction. Aux critères énumérés plus haut il faut ajouter le critère historique et procéder ensuite à une classification tenant compte de tout ce qui est valable dans les classifications précédentes.

C'est une classification de ce genre que l'auteur expose dans sa communication.

Dans le deuxième partie de la communication, l'auteur tente de délimiter les termes secondaires de la proposition, en se fondant sur la classification présentée dans la première partie.

TIPURI ARHAICE DE TEME NOMINALE PĂSTRATE ÎN PROTOSLAVA TÎRZIE [1])

DE

V. ROTUNDU

Universitatea „Al. I. Cuza", Iași

Limba slavă comună se caracterizează printr-o mare varietate de tipuri de declinare a numelui moștenită din protoindo-europeană. De altfel, în sistemul de declinare al protoslavei se fac simțite urmele unor particularități mult mai vechi, proprii și altor limbi indo-europene ca sanscrita, greaca veche, latina, gotica etc. După cum se știe, formele cazuale în aceste limbi se caracterizează printr-o structură trimembră: rădăcină, sufix tematic și flexiune cazuală. În funcție de caracterul elementului tematic, lipsa sau prezența lui, substantivele se grupau în tipuri de declinare. Se presupune că într-o epocă mult mai îndepărtată aceste tipuri de declinare au apărut și au existat ca un fenomen viu, oglindind împărțirea în grupuri semantice a înseși noțiunilor exprimate prin numele respective. Principiul după care se făcea această împărțire nu ne este cunoscut. „Pentru noi — scrie L. P. Iakubinski — este clar numai faptul că la baza împărțirii inițiale a numelor în grupe de declinare trebuie să fi stat un anumit principiu semantic, un conținut oarecare, a cărui formă de exprimare au și fost diversele noastre teme nominale de declinare" [2]). Această presupunere pare să fie confirmată într-o anumită măsură de faptul că în limbile indo-europene vechi se mai întîlnesc încă resturi ale unor tipuri de declinare limitate în ceea ce privește sfera semantică a substantivelor respective. Cf. în acest sens declinarea temelor în *-r* care include în sanscrită, de exemplu, substantivele nomina agentis de tipul *dātar* (cf. lat. *dator*, gr. v. δώτωρ), *sthātar* (cf. lat. *stator*), *damitar* (cf. lat. *domitor*), *janitar* (cf. lat. *genitor*), precum

---

1) Cu prilejul celui de al IV-lea Congres internațional al slaviștilor (Moscova, septembrie 1958) Comitetul slaviștilor sovietici a alcătuit un chestionar asupra principalelor probleme ale lingvisticii slave. Acest chestionar, în alcătuirea căruia s-a ținut seama și de propunerile unor comitete naționale ale slaviștilor, cuprindea 30 de întrebări printre care figura și chestiunea „Care tipuri arhaice de teme nominale s-au păstrat în perioada tîrzie a istoriei limbii protoslave"? Răspunsurile primite din partea specialiștilor sovietici și străini au fost publicate într-un volum intitulat Сборник ответов на вопросы по языкознанию, apărut în zilele Congresului. La întrebarea menționată nu s-a primit nici un răspuns. În cele ce urmează vom încerca să aducem unele contribuții la elucidarea acestei probleme complexe și actuale și, mai ales, să subliniem caracterul arhaic al unor tipuri nominale din protoslava tîrzie.

2) Л. П. Якубинский, История древнерусского языка, Moscova, 1953, p. 165.

și cuvinte ce arată o înrudire și care se deosebesc foarte puțin în ceea ce privește declinarea de tipul nomina agentis. Cf. scr. *mātar*, gr. v. μήτερ, lat. *mater*, v. engl. *mōdor*, v. germ. *muoter*, lit. ***motẽ***, r. v. мати; scr. *duhitār*, av. *dugdar*, gr. v. δυγάτηρ, arm. *dustr*, got. *dauhtar*, germ. v. *tohter*, lit. *duktẽ*; scr. *pitar*, lat. *pater*, germ. v. *fater*, engl. v. *faeder* etc. În protoslavă o asemenea categorie o reprezintă temele în ***-ęt***, care cuprind substantive ce arată nume de ființe tinere, de exemplu, v. sl. **тєлѧ** (r. v. теля), **осьлѧ**, **ꙗгнѧ**[3]).

Elementele tematice prin care se defineau tipurile nominale de declinare, în decursul dezvoltării istorice a balto-slavei și chiar în perioada timpurie a slavei comune, apar destul de clar din punctul de vedere al separării lor în structura morfologică a cuvîntului, însă nu mai prezintă aceeași claritate în ceea ce privește semantica. Însăși compararea numelor slave cu numele înrudite din punct de vedere etimologic din alte limbi indo-europene nu permite o definire precisă a granițelor semantice ale claselor nominale caracterizate prin indicii corespunzători. Stratificările ulterioare au distrus parțial vechile limite încă pe terenul protoindo-europenei, proces care s-a continuat și în slava comună.

În afară de aceasta, în protoslavă se conturează tot mai mult tendința de grupare a substantivelor în tipuri de declinare în funcție de genul gramatical. În felul acesta se realizează o legătură mult mai strînsă între clasificarea substantivelor după elementul tematic și cea după gen. Astfel, pe terenul protoslavei tîrzii substantivele братъ și сестра în funcție de genul gramatical trec la tipul de declinare în *-ŏ* și, respectiv, *-ā* [La origine aceste substantive reprezentau teme consonantice — în *-r*; Cf. i.e. ***bhrā́tēr***, scr. *bhrā́tar*, gr. v. φρᾱ́τηρ, toh. A. *pracar*, toh. B. *procer*, lat. *frāter*, germ. v. ***brōthar***, lit. *broter* ***-ẽlis*** (dimin.), v. sl. **братръ**; i.e. ***su̯ésor***[4]), scr ***svásā***, ***svásar-***, av. ***xvaṅhar-***, lat. *soror*, got. *swistar*, germ. *Schwester*, arm. *khoyr* (<* *swesōr* >* *khehur*, * *kheur* > *khoyr*)[5]), lit. ***sesuõ***, gen. *seserš*]. Totuși, în limbile indo-europene vechi sînt foarte numeroase abaterile de la această tendință. Cf., de exemplu, lat. *ulmus*, *humus*, *pirus*, (substantive feminine incluse în decl. II) sau gr. v. παρθένος, γέρανος, νῆσος. Aceeași situație poate fi întîlnită și în limbile slave. Cf. substantivele masculine din tipul de declinare în *-ā*.

Fără îndoială, tendința substantivelor de a se grupa în tipuri de declinare după genul gramatical se manifestă și mai clar în slava comună, mai ales în perioada ei tîrzie. Numai așa se poate explica faptul că toate substantivele de genul feminin, indiferent de tipul de declinare, au terminații asemănătoare la instr. sg. Cf., de exemplu, женою, костью, матерью ș.a.m.d. Astfel, încep să se contureze tot mai mult două tipuri de declinare: masculină și feminină.

3) Vezi și В. В. Иванов, Развитие грамматического строя русского языка Moscova, 1960, p. 18.

4) K. Brugmann indică forma i.e. ***su̯osor***. Vezi discuția lui О. Н. Трубачев, История славянских терминов родства, Edit. Acad. de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1955, p. 64—65.

5) Vezi A. Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, ed. II-a, Paris, 1908, p. 234.

În acest fel, ca rezultat al dezvoltării diferitelor tipuri ale abstracției gramaticale, vechile clase semantice s-au transformat în tipuri gramaticale.

Dar chiar și aceste tipuri de declinare, care se definesc prin caracterul elementului tematic și stabilite atît pentru rusa veche, cît și pentru vechea slavă, în fond nu mai caracterizează sistemul limbii celor mai vechi monumente scrise și nici chiar perioada imediat premergătoare apariției diferitelor limbi slave pentru simplul motiv că acum elementul tematic nu mai este simțit ca atare. Ele sînt caracteristice numai pentru o anumită fază a slavei comune, și anume pentru perioada timpurie a acestei limbi, adică înainte de acțiunea legii silabelor deschise și fenomenelor ce decurg din această lege (de exemplu, integrarea elementului tematic).

În reconstituirea limbii slave comune pentru diferite perioade ale existenței ei trebuie să ne ferim de a-i atribui trăsături care, de fapt, caracterizează o anumită etapă, și anume etapa mai tîrzie a protoslavei sau diferite limbi slave atestate în cele mai vechi monumente scrise [6]). Așa este cazul sistemului declinării protoslave, reconstruit, de cele mai multe ori, numai pe baza faptelor din ultima perioadă a slavei comune oglindite în limbile slave vechi. Pînă în prezent nu s-a acordat atenția necesară studiului urmelor unei stări mai vechi din declinarea protoslavă comparativ cu faptele corespunzătoare din alte limbi indo-europene și folosind datele importante privitoare la diversele tipuri de declinare oferite de cronologia relativă. E drept, corespondențele din sistemul declinării care se pot stabili între limbile slave și alte limbi indo-europene vechi dovedesc că structura morfologică a limbii slave comune a fost moștenită dintr-o perioadă mai timpurie. Dar aceasta nu înseamnă că în protoslavă s-ar putea vorbi numai despre o bună conservare a sistemului de declinare indo-european și despre marea apropiere a celui protoslav de cel existent în faza mai veche (indo-europeană). Cel puțin noile date ale limbii hitite nu par să confirme o asemenea presupunere cu privire la declinarea protoslavă [7]).

Schimbări importante s-au produs nu numai în sistemul fonetic al protoslavei, ci și în domeniul morfologiei. Fără îndoială, sistemul morfologic al protoslavei timpurii se deosebea în multe privințe de cel din protoslava tîrzie și din limbile slave vechi, mai ales din vechea slavă și rusa veche [8]). Trăsăturile arhaice erau mult mai numeroase.

---

6) Referindu-se la insuccesul încercărilor făcute de lingviști pentru a clarifica preistoria tipului nominal *r/n*, E. Benveniste scria: „autorii lor doreau să aprecieze vestigiile trecutului în funcție de tipurile normale, adică să subordoneze arhaismele normelor epocilor ulterioare“ (Э. Бенвенист, Индоевропейское словообразование, Edit. literaturii străine, Moscova, 1955, p. 28).

7) Vezi în această privință și observațiile lui В. И. Топоров, Некоторые соображения относительно изучения истории праславянского языка, «Славянское языкознание», Moscova, 1959, p. 12—15. Privitor la unele fapte din hitită și alte limbi indo-europene din Asia Mică cf. și В. Георгиев, Исследования по сравнительно-историческому языкознанию, Edit. literaturii străine, Moscova, 1958, p. 146—163.

8) De obicei, se consideră că slava comună se destramă definitiv prin sec. VI e.n. Cercetătorul sovietic V. N. Toporov consideră însă că limita superioară a slavei comune o constituie sec. X—XI cînd apăruseră deja o serie de limbi slave de sine stătătoare, de exemplu, slava veche și rusa veche. După părerea sa, nu există o contradicție principală între faptul că protoslava exista încă în sec. al XII-lea, iar rusa veche și slava veche există ca limbi independente deja din sec. IX—XI. Vezi V. N. Toporov, *op. cit.*, p. 19—20, precum și p. 6—9.

Așa stau lucrurile și în ceea ce privește tipurile de declinare din slava comună. Astfel, dintre cele șase tipuri de declinare stabilite pentru protoslava tîrzie, ca și pentru limbile slave atestate în cele mai vechi monumente scrise, numai temele în *-ŏ* și *-ā* care, de altfel, sînt de proveniență mai recentă, constituie un fenomen viu, fiind cele mai productive și cuprinzînd marea majoritate a substantivelor, lucru dovedit fie numai și de faptul că adjectivele în protoslava tîrzie se declină exclusiv după tipul nominal în *ŏ* și *-ā* (În vechime însă adjectivele aveau și alte tipuri de declinare, de exemplu, în *-ŭ*, *-ĭ* etc.[9]). Aceasta se explică, în primul rînd, prin faptul că în cadrul temelor respective începe să acționeze procesul reintegrării temei cu mult înainte ca el să se producă și în interiorul celorlalte tipuri de declinare. Absorbția a avut loc la temele în *-ŏ* și *ā* încă în indo-europeana de bază, dar se desăvîrșește în protoslavă. În perioada timpurie a slavei comune elementele tematice *-ŏ* și *-ā* se puteau delimita destul de ușor în substantivele aparținînd acestor tipuri de declinare. O rămășiță a acestei stări de lucruri o constituie, de exemplu, forma instr. sg. a temelor în *-ŏ* din slava veche **градомь, рабомь** și formele dat. pl., dat. - locat. dual de la temele *-ŏ* și *-ā* din vechea slavă și rusa veche (r.v. столомъ, городомъ, городама etc.). În cadrul acestor forme apare vechiul element tematic, cu toate că, de fapt, din punctul de vedere al protoslavei tîrzii, el este integrat în terminația cazuală. În slava comună tîrzie denumirea „teme în *-ŏ*, teme în *-ā* are un caracter convențional. În fond avem de-a face cu niște categorii gramaticale în care rolul principal în stabilirea tipului de declinare îl are genul gramatical.

Pe de altă parte, aceste tipuri de declinare au o influență din ce în ce mai hotărîtoare asupra celorlalte tipuri nominale : tot mai multe substantive, care în protoslava timpurie aparțineau temelor arhaice, sînt incluse în tipurile de declinare *-ŏ* și *-ā* (de exemplu, subst. братъ, сестра etc. ;vezi p. 120).

Unul din tipurile cele mai arhaice ale căror urme se mai păstrează și în protoslava tîrzie îl constituie temele în *-ū*. E drept, unele forme cazuale, păstrate în slava comună tîrzie și atestate de cele mai vechi monumente scrise ale slavei vechi și limbii ruse, fac ca separarea temelor în discuție într-un tip nominal independent în protoslavă să pară neîntemeiată[10]). Este vorba, în primul rînd, de formele gen., locat. și dat. sg. care reprezintă, în fond, teme consonantice. Cf. v. sl. **свекръве, любъве, кръве** (gen. și locat. sg.), **свекръви, любъви, кръви** (dat. sg.) — teme în *-ū* și corespunzător **камене, словесе, камени, словеси** — teme consonantice. Dar acest punct de vedere este justificat numai pentru perioada tîrzie a protoslavei și pentru limbile slave vechi pe terenul cărora, într-adevăr, temele respective dispar, în genere, ca tip nominal de sine stătător. Faptele oferite însă de limbile slave vechi și de alte idiomuri indo-europene ne fac să presupunem că în protoslava timpurie temele în *-ū* constituiau un tip nominal aparte. Tipul respectiv cuprindea un număr destul de însemnat de substantive ale căror limite semantice pot fi stabilite destul de precis. Este vorba, pe de o parte, de substantive care arată relații de

9) Vezi A. Meillet, *Le slave commun*, ed. II-a, Paris 1934, p. 347 și 471.

10) Unii lingviști consideră că temele în *-ū-* nu formează un tip independent de declinare, incluzîndu-le în tipul consonantic. Vezi de exemplu, П. С. Кузнецов, Историческая грамматика русского языка. Морфология, Moscova, 1953, p. 49 și 57; L. P. Iakubinski, *op. cit.*, p. 163.

rudenie de tipul v. sl. свекрꙑ (cf. scr. *çvaçrūḥ*, v. *pers. xusrū*, lat. *socrus*, ahd. *swehur*, angl. *sweger* < * *swezrū*, arm. *skesur)* [11]), r. v. золы < sl. c. *zъly* (cf. i. e. **ĝelōu-s*, gr. v. γάλως, lat. *glōs*, arm. *tal, ca!r)* [12]), pe de altă parte, de substantive ce arată nume de fructe de tipul v. sl. смокꙑ, тꙑкꙑ, r. v. мъркꙑ. Temele în *-ū* mai cuprindeau și alte substantive care erau, într-un fel sau altul, apropiate din punct de vedere semantic de cele două categorii menționate mai sus. Se poate presupune că parțial aceste grupe semantice se formează după tipul în *-ū* deja pe terenul protoslavei timpurii [13]). Cf., de exemplu, v. sl. ꙗтрꙑ „uxor fratris mariti", r. v. ятры, -ъве (tema în *-ū*) pentru care corespondențele din alte limbi indo-europene indică tema în *-r*: scr. *yātar*, gr. v. ἐνατηρ, εἰνάτερες lat. *janitrices*, lit. *jéntė*, *-ters* sau v. sl. цръкꙑ, r. v. цырькы,-ъве (< ahd *kirihha)*. Aceasta ne îndreptățește să credem că temele în *-ū* formau în protoslava timpurie un tip încă productiv.

Pe de altă parte, datele limbilor indo-europene ne duc la constatarea că la formele amintite mai sus nu se poate vorbi de tip consonantic. Cf., de exemplu, corespondențele ac. sg. sl. v. бръкь, scr. *bharūvam*, gr. v. -*v*F- în care -ъ*v* -*uv*-, -*v*F- provin din i.e. **uw*. Trecerea lui *w* însă în spiranta labio-dentală *v* se produce mult mai tîrziu [14]).

În cursul dezvoltării ulterioare a protoslavei și mai ales în limbile slave vechi cea mai mare parte a substantivelor cu tema în *-ū* trec la alte tipuri de declinare. Aceasta se datorește, îndeosebi, răspîndirii formei de ac. sg. și pentru nom. sg. (cf. *bry* -*br*ъ*v*ь, *kry* -*kr*ъ*v*ь, *svekry* -*svekr*ъ*v*ь), precum și extinderii temei prin diferite sufixe, de exemplu, *-k-* (v r. золы, золъве -золовка), - *n'i* (v. sl. рабꙑни, сѫсѣдꙑни) [15]).

În ceea ce privește tipurile arhaice de teme nominale păstrate în protoslava tîrzie, material interesant ne oferă și temele consonantice. Caracterul arhaic al acestor teme decurge, în primul rînd, din faptul că în protoslava tîrzie ele manifestă tot mai intens tendința de a trece la alte tipuri de declinare. Deși în cadrul acestui tip elementul tematic se poate distinge cu ușurință, de fapt, acesta nu mai are nici o valoare semantică. Începînd încă din prostoslava timpurie, numeroase forme ale tipului consonantic au trecut la alte tipuri de declinare, mai ales ca urmare a extinderii temei prin alte sufixe. Este cazul substantivelor nomina agentis în *-tel-* și *-ar-* de tipul r. v. дѣлатель, мытарь, care, fără îndoială, se declinau inițial după tipul consonantic. Mai tîrziu, primind sufixul *j*ь < **ju*, aceste substantive trec la tipul *-jo*. Numai așa se explică faptul că la plural, unde *-j*ь nu apare, întîlnim forme în v. sl. ca дѣлатель (nom.

---

11) Cu privire la forma indo-europeană și analogiile cu alte idiomuri indo-europene vezi O. N. Trubaciov, *op. cit.*, p. 163.

12) V. sl. зълъва se caracterizează prin extinderea vechii teme în *-ū*. Cf. O. N. Trubaciov, *op. cit*, p. 136.

13) Vezi П. С. Кузнецов, Развитие индоевропейского склонения в общеславянском языке, Edit. Acad. de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1958, p. 42.

14) Cf. A. Meillet, *Le slave commun*, p. 37—38.

15) Pentru *-n'i* vezi și A. M. Селищев, Старославянский язык, partea a II-a, Moscova, 1951, p. 67.

pl.), дѣлатєлы (instr. pl.) — deci tipul consonantic, iar la singular prin adăugarea acestui sufix trec la tipul *—ŭ* (cf. дѣлатєлъ, dat. sg. дѣлатєлєви, мѫжєви). Ulterior atît formele de singular cît și de plural încep să fie identice cu cele în *-jo*: r. v. делателя, делателю etc. În același chip își schimbă tipul de declinare și alte teme în consoană, de exemplu, cele de tipul v. sl. гражданинъ[16]).

Dintre temele în *-r-* în protoslava tîrzie sînt reprezentate numai două nume: мати și дъчи (v. sl. дъшти). Judecînd după situația din alte limbi indo-europene[17]), substantivele care aparțineau acestui tip erau mult mai numeroase în protoslava timpurie. El cuprindea, cum s-a arătat mai sus, substantive nomina agentis și cuvinte ce arată o înrudire. Cf. în gr. v. πατήρ, μήτερ, δυγατηρ, Γαστηρ, αστηρ sau tipul în -αρ, -ωρ dintre care unele formează flexiunea prin extinderea temei: δέναρ, δεναρος; ἔαρ, ἔαρος. Denumirile fratelui și surorii, primind elemente tematice din alte tipuri de declinare, trec la tipul *-ŏ* sau *-ā* (vezi mai sus). Denumirea indo-europeană a tatălui (**patér*) nu s-a păstrat în protoslavă, deși există încercări de a deduce cuvinte ca bulg. пасторок, пастрок, rus. батя, ucr., батько din forma indo-europeană[18]).

Temele consonantice în *-n-* în protoslava tîrzie și limbile slave vechi sînt foarte slab reprezentate. Astfel, dintre temele consonantice masculine în *-n-* nu găsim în cele mai vechi monumente scrise decît forme izolate de tipul v. sl. камы, пламы, рємы caracterizate pînă la acțiunea procesului integrării prin elementul tematic **-on-* (sl. c. **kamons*; cf. scr. *aςman-*, av. *asman-*, gr. v ἄκμων, lit. *ašmuo*, *akmuõ)*[19]) sau substantive neutre (cf. v. sl. врѣмѧ, кръмѧ, имѧ). La substantivele masculine корень și дьнь sub influența inducției gramaticale[20]) forma de nominativ, care, așa cum ne-o dovedesc corespondențele din alte limbi indo-europene (cf. lit. *dienà*, lat. *nundin — um*, v. sl. дьнь), conține elementul **-e-*, a fost înlocuită încă în protoslava timpurie prin forma de acuzativ singular. Temele respective au tendința încă pe terenul slavei comune tîrzii de a se unifica cu tipul nominal *-i*, mai ales ca urmare a faptului că o serie de forme cauzale aveau termenații identice. Cf., de exemplu, ac. sg. кость гость și камень, ремень[21]).

În protoslava tîrzie după tipul nominal în *— ŭ* nu se declinau decît foarte puține substantive, de exemplu, în v. sl. сынъ, домъ, мєдъ, връхъ (cf. lit. *viršùs*), волъ, полъ, чинъ, лєдъ, станъ, садъ. În slava comună

16) Vezi A. M. Selișcev, *op. cit.*, p. 108—109.

17) Vezi E. Benveniste, *op. cit.*, cap. I (p. 27—46), precum și observația de la p. 55.

18) Mai amănunțit despre această problemă vezi O. N. Trubaciov, *op. cit.* p. 20—21.

19) Privitor la trecerea lui **-o* în *y* vezi П. С. Кузнецов, Историческая грамматика русского языка. Морфология, p. 44—45. Cf. și A. Meillet, *Le slave commun*, p. 425—426.

20) Mai amănunțit vezi Л. А. Булаховский, Грамматическая индукция в славянском склонении, «Вопросы языкознания», 1956, nr. 4, p. 14—30 și nr. 3/1957, p. 3—19.

21) Asupra modului cum se produce interacțiunea dintre formele citate vezi A. M Selișcev, *op. cit.*, p. 105.

tîrzie nu s-a păstrat nici un substantiv cu tema în *-ŭ* de genul neutru sau feminin, deși faptele din limbile indo-europene vechi atestă asemenea substantive Cf. scr. *mádhu*, gr. v. μέθυ — gen. neutru, sl. și r.v. **мєдъ** — gen. masculin.

Încă din cele mai vechi timpuri acest tip nominal a început să se confunde cu cel în *-ŏ, -jŏ*, suferind o puternică influență din partea acestuia din urmă. Aceasta s-a datorat, în primul rînd, faptului că o serie de forme încetează să se mai diferențieze încă în balto-slavă, întrucît **-us* de la nom. sg. și **-um* de la ac. sg. (cf. scr. *-uḥ* și *-um*, gr. v -υς și υν, lat. *-us* și *-um*) de la temele în *-ŭ* dau pe teren slav **-ъ**, formele respective devin identice cu cele din tipul în *-ŏ*, unde **-ъ** provine din **-ŏs*. Această identitate a formelor nom. și ac. sg. a și servit drept bază pentru confundarea ulterioară a celor două tipuri de declinare. În al doilea rînd, în slavă formele elementului tematic i.e. *-ĕu (-ĕw-), -ŏu (-ŏw-), -ŭ-* s-au transformat în *-u- (-ov-), -u- (-ov)*, **-ъ**. În felul acesta, protoslava începe să folosească terminațiile **-ъ**, *-ov-e*, *-ov-*ъ, *-u* unde elementul tematic *-u-* *(w)* nu se mai distinge. Ca urmare a acestor doi factori, tipul nominal în *-ŭ* încetează în protoslava tîrzie să mai constituie un tip independent de declinare, păstrîndu-se doar în declinarea unui număr foarte limitat de substantive. Așa se explică, de altfel, și faptul că în limbile slave, precum și în protoslava tîrzie nu mai putem stabili cu precizie care dintre cuvinte aparțineau inițial tipului în *-ŭ*, cu excepția celor cîteva substantive menționate mai sus.

Tipul nominal în *-ĭ* era destul de numeros și productiv atît în protoslava tîrzie cît și în limbile slave vechi. Caracterul arhaic al acestor teme pe terenul slavei comune tîrzii constă în faptul că elementul tematic, pe lîngă că pierde din cele mai vechi timpuri conținutul semantic, a fost integrat în treminația cazuală. Totuși, granițele semantice ale acestui tip pot fi stabilite într-o anumită măsură chiar și în protoslava tîrzie. Legăturile semantice ale temelor în *-ĭ*, cel puțin pentru epoca indo-europeană și parțial pentru cea protoslavă, pot fi presupuse cu cel mai mare temei [22]). În afară de aceasta, o trăsătură arhaică a acestui tip o constituie prezența destul de masivă a substantivelor masculine de tipul **пѫть** (cf. scr. *pánthāḥ*, lat. *pons*), огнь (cf. lat. *ingnis*) etc. care, ca urmare a transformării tipului respectiv dintr-un tip semantic într-un tip gramatical și, în funcție de genul gramatical, trec la tipul în *-jo*. O serie de substantive care, probabil, făceau parte din acest tip nominal au trecut la alte tipuri de declinare ca urmare a extinderii temei cu ajutorul unor noi sufixe. Cf. de exemplu, r.v. овьца (lat. *ovis*, scr. *áviḥ*, gr. v. ὄις), сьрдце (lat. *cor, cordis*). Tipul respectiv se îmbogățește de asemenea pe terenul protoslavei tîrzii cu o serie de formațiuni sufixale de genul feminin în *-nь*, *-snь*, *-lь* etc. În acest sens rolul hotărîtor l-a avut clasificarea tipurilor de declinare în funcție de genul gramatical.

Din cele cîteva observații asupra caracterului arhaic al tipurilor nominale din protoslava tîrzie rezultă, deci, că pe terenul acesteia dispar. în primul rînd, vechile limite dintre diversele tipuri de declinare ca urmare a

22) Privitor la semantica tipului în *-ĭ* vezi П. С. Кузнецов, Развитие индоевропейского склонения..., p. 41; V.V. Ivanov, *op. cit.*, p. 18.

faptului că pentru vorbitori elementele tematice nu mai au nici o valoare semantică.

În al doilea rînd, acest fenomen se datorește tendinței tot mai accentuate a substantivelor de a se grupa în tipuri de declinare după criteriul genului gramatical, ceea ce duce la subordonarea clasificării după caracterul elementului tematic față de clasificarea după gen. Drept urmare tipurile arhaice devin din ce în ce mai puțin numeroase, ele fiind incluse în noile tipuri gramaticale de declinare.

În al treilea rînd, declinarea capătă un caracter tot mai regulat ca rezultat al înlăturării vechilor tipuri arhaice și al caracterului din ce în ce mai productiv al noilor tipuri.

АРХАИЧЕСКИЕ ТИПЫ ИМЕННЫХ ОСНОВ В ПРАСЛАВЯНСКОМ ЯЗЫКЕ ПОЗДНЕГО ПЕРИОДА

Краткое содержание

Те пять типов склонения, которые приписываются общеславянскому языку, в сущности характеризуют поздний период этого языка. Имеются факты, свидетельствующие, что праславянский язык раннего периода характеризовался большим разнообразием именных типов склонения. В поздний период общеславянского языка некоторые из них перестали существовать как продуктивные типы. В этом отношении намеченная проблема малоизучена.

Исходя из этих положений, автор настоящей работы дает краткую характеристику деклинационных типов в праславянском языке и подчеркивает архаический характер на почве общеславянского языка позднего периода некоторых из них (например, основы на *-ū*, *-ŭ*, на согласный). Указываются также причины, определяющие их архаичность

TYPES DE THÈMES NOMINAUX CONSERVÉS DANS LA PÉRIODE TARDIVE DU PROTOSLAVE

Résumé

Les cinq types de déclinaisons établies pour le slave commun caractérisent, en effet, une période tardive de cet état linguistique.

Il existe des indices à prouver que le bas-slave de l'époque reculée compartait une beaucoup plus grande variété de déclinaisons que son stade ultérieur, mais il paraît que quelques uns de ces types ne sont plus productifs à une époque plus récente.

C'est un aspect moins étudié du problème. En s'appuyant sur des faits, l'auteur procède à une brève description des types de déclinaisons du bas-slave afin de souligner le caractère plus archaïque de certains de ces types dans le slave commun de plus tard (par ex. les thèmes en **-ū, -ŭ** consonantiques). L'on s'y attache également aux causes de ces évolutions.

PRIVIRE ASUPRA LEXICULUI UNUI GRAI VELICORUS DIN R. P. R.*

DE

EMIL VRABIE

Institutul „Maxim Gorki", București

În țara noastră trăiesc însemnate colectivități de vorbitori care au limbă maternă o limbă slavă [1]). Dintre aceștia cîteva zeci de mii sînt purtători ai unor graiuri ruse [2]). Este vorba de *lipoveni* [3]).

Una dintre cele mai vechi colonii lipovenești de la noi este satul *Lipoveni*, înființat înainte de anul 1770 [4]) și situat la distanță de 1 kilometru (spre sud-vest) de satul romînesc Mitocul—Dragomirnei din raionul Suceava.

Actualmente rușii de la Lipoveni sînt bilingvi. Numai copiii de vîrstă preșcolară și cîteva femei în vîrstă nu pot vorbi romînește. Elevii, tineretul și adulții, mai cu seamă bărbații, cunosc limba romînă destul de bine și o folosesc în prezența persoanelor din alte localități (dacă nu e vorba tot de lipoveni). În mediul familial și în relațiile dintre localnici se folosește, ca regulă generală, limba rusă.

Prezentăm mai jos cîteva observații și unele concluzii la care am ajuns în urma cercetării graiului rusesc de la Lipoveni. Ne vom referi la *lexic* [5]).

§1. Ca parte integrantă a limbii naționale ruse, graiul de la Lipoveni

---

*) Text prescurtat.

1) Vezi *Recensămîntul populației din 21 februarie 1956. Rezultate generale*, București, 1959, p. 562.

2) *Ibid.*, p. 560. Au declarat ca limbă maternă rusa 45.029 de persoane, concentrate mai ales în regiunile Dobrogea, Galați, Suceava și Iași.

3) Despre istoricul lipovenilor vezi I. I. Nistor, *Cercetări asupra cultului lipovenesc din Romînia*. «Analele Acad. Romîne». Mem. sect. ist. Seria III, tom. XXIX, mem. 9, București, 1947 (cu indicații bibliografice în subsoluri). Întrucît interpretarea cauzelor emigrărilor din Rusia este în această lucrare a lui I. I. Nistor unilaterală, vezi și Очерки истории СССР XVIIв (Perioada feudalismului). Acad. de Științe a U.R.S.S., Institutul de istorie, Moscova, 1955, p. 312, 317 ș. u.; *XVIII* в., Moscova, 1957, p.202, 206. Cf. și Большая советская энциклопедия, ed. a 2-a, Moscova, 1955, articolul Раскол (Schisma).

4) Vezi Demetriu Danu, *Lipovenii din Bucovina*, «Candela», 1894, p. 315 ș.u.

5) O prezentare succintă a sisitemului fonetic și a structurii morfologice a acestui grai am dat în «*Romanoslavica*», IV, 1960, p. 107—130.

poate fi descris și comparat nu numai cu graiurile cele mai apropiate din punct de vedere structural și genetic, ci și cu limba rusă literară[6]).

Cu toate că de două secole se dezvoltă în condiții de izolare față de graiurile convergente și de limba literară, graiul de la Lipoveni își conservă în chip remarcabil fizionomia sa de grai velicorus nu numai în ceea ce privește sistemul fonetic și gramatical, ci și compartimentul cel mai mobil și mai penetrabil al limbii — vocabularul. De pildă, din 212 cuvinte începînd cu [s], pe care le-am fișat pînă la un moment dat din caietele de teren, un număr de 177, adică peste 83%, sînt atestate și în dicționarul explicativ al lui Vl. Dal[7]). Marea majoritate a acestor cuvinte se întîlnesc și în limba rusă literară contemporană. Iată începutul listei: с, сад, садйться, сáжа, сáло, сáмый, сáни, сарáй, сарафáн, сáхар, сберéчь, сбирáть, свáдьба, сварйть, свербéть, свéрху, свет, светйльня, свéтить, свéтло, свинья́ și așa mai departe.

Prin urmare, coloratura generală a vocabularului actual al graiului de la Lipoveni este rusească.

§2. Legătura lipovenilor din localitate cu limba rusă literară și cu purtătorii unor graiuri ruse de altă structură nu a fost, de-a lungul celor două secole, cu totul absentă. Împrejurări istorice variate (campanii militare[8]), călătorii ale lipovenilor în Rusia și ale unor ruși la Lipoveni[9]), noi emigranți[10]), introducerea studiului limbii ruse în școlile din R. P. R. ș.a.) au favorizat pătrunderea în vocabularul graiului de aici a unui număr de cuvinte, care fie că nu existaseră în momentul emigrării, de ex. самолёт „avion“, fie că nu erau specifice graiului primar. În al doilea caz au apărut *dublete* în care ambii termeni sînt rusești: unul este tradițional și are o răspîndire și o frecvență mai mare (de ex. дýже „foarte“), iar altul este secundar, pasiv, cu o circulație mai restrînsă (óчень „foarte“)

§3. În urma legăturilor cu purtătorii unor graiuri ucrainiene, legături care datează încă dinainte de înființarea satului Lipoveni, în vocabularul graiului de care ne ocupăm au intrat multe *ucrainisme*. Unele coexistă cu cuvintele rusești corespunzătoare (имéть — „a avea“ și мать—„a avea“, cf. ucr. мáти; пéрвый „primul“ și пéрший „primul“, cf. ucr. пéрший; мнóго — „mult“ și богáто „mult“, cf. ucr. багáто ș.a.). Este greu de întrevăzut care va fi soarta acestor dublete[11]). Actualmente în unele ca-

6) Fundamentarea teoretică a unui asemenea procedeu de descriere a unui dialect sau a unui grai local ar putea porni de la articolul lui В. В. Иванов, Некоторые вопросы формирования русского национального языка, vezi Culegerea de studii lingvistice în cinstea acad. V. V. Vinogradov, Moscova, 1958, p. 172.

7) Вл. Даль, Толковый словарь живого великорусского языка, I — IV, Moscova, 1956 (Ediția I, 1863—1866).

8) Vezi, de ex., despre contactul rușilor din Lipoveni cu ostașii sovietici, în 1944, articolul Липовени din ziarul „Комсомольская правда“, sfîrșitul lunii mai, 1944.

9) Informatorul Malîș Kindin, ca și alți localnici, a călătorit prin Rusia înainte de primul război mondial.

10) Vezi О раскольниках при императорах Николае I и Александре II, Berlin, 1882, p. 12. (Verordnungen gegen die Ketzer unter den Kaisern Nikolaus und Alexander II, Ed. II).

11) Problema dubletelor în condiții parțial asemănătoare o discută Márton Gyula, *Perechi de cuvinte în graiul ceangău din Moldova, Omagiu Iordan*, p. 557 ș.u.

zuri precumpănesc (sub raportul frecvenței) ucrainismele. Astfel, pînă la un moment dat am notat în cursul anchetei doar 3 cazuri cu forme de la имéть pe cînd cu forme de la мать am notat, în același interval, 21 de cazuri. Alte ucrainisme din graiul rușilor de la Lipoveni au înlăturat cu totul cuvintele rusești corespunzătoare. Astfel, aici se spune трóшки,— „puțin", iar nu мáло; худóба — „vite", iar nu скот; шукáть — „a căuta", iar nu искáть ș.a. Localnicii nu au însă conștiința faptului că în graiul lor există ucrainisme. De altfel în localitate nu sînt persoane care să cunoască limba ucraineană.

§4. Direct sau prin intermediul graiurilor ucrainiene (acest lucru este greu de stabilit cu preciziune) în vocabularul rușilor de la Lipoveni au intrat unele cuvinte de origine *germană*. Iată cîteva: дах — „acoperiș", cf. ucr. дах[12]) < germ. *Dach* (Cuvîntul este folosit și în graiul romînilor din regiunea Suceava)[13]); папэ́ра — „hîrtie", cf. ucr. папíр — „hîrtie" și папíра — „hîrtie", „document" (G r i n c e n k o, *op. cit.* III, 95). De notat că la „portofel" se spune бумáжник, deci cu un derivat de la бумáга. Pentru „a trebui" se folosește verbul мýсити (Inform., 1 spune: мýсю рабдáт' — „trebuie să rabd"), cf. ucr. мýсить (G r i n c e n k o, *op. cit.* II, 456) < germ. *müssen*. Alte cuvinte din limba germană: фрай — „liber" < germ. *frei*; цурúк — „înapoi!" (îndemn pentru cai) < germ. *zurück*. În caz că nu e vorba de cai, ci de oameni se folosește cuvîntul rusesc назáд. Prin urmare цурúк are valoare terminologică. Împrumutul se va fi făcut prin intermediul romînilor și ucrainenilor care înainte de 1918 prestau serviciul militar în armata austriacă. (Lipovenii, printr-un decret imperial, erau scutiți de serviciul militar).

§5. De origine *polonă* sînt doar cîteva cuvinte: пан — „pan", cunoscut și în limba rusă literară, лýшка, — „pat de campanie", „pat de fier", cf. pol. *łóżko*[14]), рынка „tigaie", cf. pol. *rynka* ș.a.

§6. Din punct de vedere numeric, sub raportul ritmului de adaptare și în ceea ce privește perspectivele de încetățenire, elementele lexicale pătrunse și care pătrund în graiul rușilor de la Lipoveni necontenit, din *limba romînă*, ocupă (față de ucrainisme, germanisme, polonisme) primul loc[15]). De multe ori ele rivalizează cu cuvinte rusești tradiționale în grai: пóчки „rinichi" și рянúки < rom. *rinichi*; молотúть „a treiera" și трейерáть < rom. *a treiera*; запóр „constipație" și констипáция < rom. *constipație* ș.a.

Împrumuturile lexicale din limba romînă se fac, nu așa cum s-ar părea, la întîmplare, printr-o simplă încadrare a cuvintelor romînești în sistemul

12) Vezi В. Д. Г р и н ч е н к о, Словарь украïнськоï мови, I — IV, Kiev, 1907, 1, 359. În dicționarul lui Vl. D a l, *op. cit.* I, p. 416 acest cuvînt nu figurează.

13) Vezi *Atlasul lingvistic romîn*. ALR, II p. II, punctul 365, satul Ciocănești, rn. Vatra-Dornei, întrebarea nr. 3773.

14) М. Ф. Р о з в а д о в с к а я, Польско-русский словарь Ed. V, Moscova, 1958, p. 254. La D a l., *op. cit.*, II, 275 și la Г р и н ч е н к о *op. cit.* II, 380 nu figurează un asemenea cuvînt.

15) Vezi articolul nostru *Influența limbii romîne asupra graiurilor rusești (lipovenești) din R.P.R.*, în S.C.L., IV/1960.

morfologic al graiului rus. Cercetarea atentă a sensului cuvintelor pătrunse din limba romînă arată că adaptarea prin împrumuturi la nevoile tot mai mari ale actului comunicării se face după anumite criterii: neologismul трейера́ть de pildă, înseamnă altceva decît cuvîntul tradițional, rusesc, молоти́ть, căci presupune în mod obligatoriu batoza de treierat, pe cînd acțiunea exprimată de молоти́ть se poate efectua și cu unealta agricolă numită це́п (rom. *îmblăciu*; по́чки, cuvînt tradițional, rusesc, s-a specializat pentru a denumi rinichii de animale și păsări, iar ряни́ки pentru a denumi rinichii la om; констипа́ция a devenit față de запо́р cuvînt rusesc, tradițional, un eufemism. Nu se poate, prin urmare, vorbi de o simplă invadare a vocabularului rusesc al graiului de cuvintele romînești pe care lipovenii, ca bilingvi, le cunosc. Împrumuturile din limba romînă au, în majoritatea cazurilor, un rol pozitiv, de precizare și nuanțare a vorbirii.

Studierea graiurilor lipovenești din țara noastră poate aduce contribuții nu numai la istoria limbii naționale ruse, ci și la teoria generală a limbii, în special la teoria bilingvismului.

ЗАМЕЧАНИЯ О ЛЕКСИЧЕСКОМ СОСТАВЕ РУССКОГО ГОВОРА НА ТЕРРИТОРИИ Р Н Р

Краткое содержание

Несмотря на двухсотлетнее иноязычное окружение, лексический состав русского говора деревни *Липове́ни* Сучавского района Р Н Р хорошо сохраняет свой великорусский облик. Автор показывает, что из 212 записанных до определенного момента слов, начинающихся со звука (*с*-), 177 (т, е. свыше 83 %) зарегистрированы и в толковом словаре Вл. Даля.

В результате контакта с украинцами русские, проживающие в Липовени (а также их предшественники), заимствовали некоторые украинизмы, которые либо совсем устранили традиционные русские слова, либо сосуществуют с ними. Например, автор записал в 3 случаях формы от глагола *иметь* и в 21-м случае формы от *мать*, ср. укр. *мати* „иметь“. Хотя русские, проживающие в Липовени, знают слова *мало*, *искать*, они употребляют *трошки*, *шукать*.

Из немецкого языка, непосредственно или через украинцев и румын, проникли слова *дах* „крыша“, *папера* „бумага“, *мусить* (ср. нем. ***müssen*** > укр. *мусити*) и некоторые другие.

Польского происхождения слова *пан*, *лушка* (пол. *łóżko* „койка“, „железная кровать“), *рынка* „сковорода“.

В количественном отношении на первом месте стоят *заимствования из румынского языка*. Они обогащают лексику изолированного русского говора села Липовени, способствуют расширению ее выразительных возможностей. Автор иллюстрирует это несколькими примерами.

SUR LE LEXIQUE D'UN PARLER RUSSE DE LA R. P. ROUMAINE

Résumé

Le parler russe du village de Lipovéni, district de Soutschava (Suceava) de la R. P. R. s'est territorialement séparé de la masse des parlers russes il y a 200 ans environ. Toutefois ce parler conserve bien la physionomie russe (vélikorusse) de son lexique. L'auteur montre que sur 212 mots commençant par *s* qu'il a notés jusqu' à un moment donné, 177 (c'est-à-dire plus de 83%) figurent aussi dans le dictionnaire explicatif de la langue russe de Vl. Dal'.

Le contact des russes de Lipovéni (et de leurs prédécesseurs) avec les Ukrainiens eut comme résultat la pénétration de quelques mots ukrainiens. Les ukrainismes ont éliminé totalement les mots russes traditionnels ou coexistent avec eux. Par exemple, l'auteur a noté 3 fois des formes du verbe иметь „avoir" et 21 fois des formes du verbe мать „avoir", cf. ukr. мати „avoir". Quoique les russes de Lipovéni connaissent les mots russes мало „peu", искать „chercher", ils employent les ukrainismes трошки, шукать.

De l'allemand, directement ou par l'intermédiaire des Ukrainiens et des Roumains, ont pénétré des mots comme дах „toit", папера „papier" мусить „devoir".

D'origine polonaise sont les mots пан „seigneur", лушка „lit de camp", рынка „creuset".

Sous le rapport quantitatif les emprunts au roumain occupent la première place. Ils enrichissent continuellement le lexique du parler russe isolé de Lipovéni et contribuent à l'elargissement de ses possibilités d'expression. L'auteur cite quelques exemples qui illustrent ce processus.

C. DOBROGEANU-GHEREA ȘI N. G. CERNÎȘEVSKI

DE

PÁLFFY ENDRE

Universitatea „Loránd Eötvös", Budapesta, R.P.U.

În cele ce urmează doresc să prezint, pe baza unor mărturii, părerea contemporanilor despre C. Dobrogeanu-Gherea, o paralelă între ideile lui Cernîșevski și ale lui Gherea, completînd acestea cu incursiuni în biografia marelui critic romîn.

Doi tineri fug dinaintea poliției țariste — scrie C. Graur — unul își continuă drumul spre Elveția, altul rămîne la Iași. E un tînăr inteligent, cult, vorbește mai multe limbi, are un bun simț practic, principii hotărîte, voiește să-și păstreze independența cu orice preț, ține la ideile sale revoluționare și e ferm decis că va munci pentru popor. La Iași lucrează la pavatul străzilor, noaptea doarme pe maldăre de piatră pînă ce un emigrant polon nu-l duce la un azil de noapte, angajîndu-l mai pe urmă la un fierar și punîndu-l în contact cu emigranții ruși. El inițiază în ideile socialiste pe Ion Nădejde, viitorul profesor, care în acest timp studiază chimia pentru ca, fiind anarhist convins, să poată fabrica bombe [1]). Iată caracterizarea nimerită a lui Gherea, în care aflăm ambianța în care trăia pe atunci, viața încordată a revoluționarului, dragostea față de popor, instruirea altora și instruirea de sine, ca trăsături esențiale. Știm că la vîrsta de 17 ani, drumul lui Gherea din casa părintească de la Slavianka duce direct la acel cerc socialist ai cărui membri sînt Konalek, Bogolubof și Govorulta, adepții diferitelor teorii narodniciste. Membrii cercului învață felurite meserii avînd drept scop al vieții lor slujba poporului. Pe timpul procesului celor 193, cercul se destramă, membrii săi sînt siliți să se refugieze și astfel Gherea ajunge la Harkov. E aici participant activ într-un cerc narodnicist și acest fapt ajunge să fie cunoscut și de poliția țaristă. Gherea deci trece în Romînia cu ajutorul unor prieteni și vine la Iași. Se știe din amintirile lui Gherea că în timpul războiului din 1877/78 el a colaborat cu Crucea roșie rusă și C. Mille, într-un articol de ziar menționează că Gherea a luat în arendă spălătoriile de rufe ale armatei ruse [2]). Între timp însă, el face propagandă socialistă printre soldații ruși care trec prin Romînia

1) C. Graur, *Portrete socialiste*. Șantierul, 1936, 34.
2) «Adevărul literar ilustrat», 1895, iunie 12.

și de aceea poliția țaristă decide să-l atragă în cursă. Iată ce spune despre aceasta în amintirile sale: „Intr-o seară primesc o telegramă cu iscălitura unei surori de spital prin care mă cheamă la o întîlnire în stația rusească din Galați. Această stație fusese instalată provizoriu pe linia Galați—Reni în vederea transporturilor de materiale și trupe. Nu mi-a cauzat aceasta nici o îngrijorare, doar în calitatea mea de supus american, cu numele de Robert Yinks, aveam legături cu Crucea roșie. Cu toate acestea noaptea n-am putut dormi. Astfel am fost arestat. Polcovnicul m-a întîmpinat cu aceste cuvinte: Imenem gosudaria arestuiu vas" [3]).

Trece prin diferite peripeții, e întemnițat în mai multe localități, deportat în Siberia, iar în cele din urmă, cu o barcă de pescari, scapă prin Oceanul Înghețat și, prin Norvegia, Londra, Paris, Viena, București, ajunge la Ploiești [4]). Din însărcinarea revoluționarilor ruși, Gherea ia în arendă restaurantul gării din Ploiești, care devine un loc de întîlnire al acestora. Împreună cu ei depune o muncă intensă, înfruntînd multe pericole, la contrabanda scrisorilor și a materialului de propagandă. Cunoaștem o relatare a poliției din București, adresată centrului din Petrograd, în care se menționează marele rol jucat de Gherea în primirea și ascunderea refugiaților. Tot din această relatare aflăm că materialul propagandistic Gherea îl primea din Geneva, Paris, Berlin, expediindu-l în Rusia [5]).

Restaurantul gării din Ploiești devine, prin activitatea lui Gherea, nu numai un centru politic, ci și unul științific, literar și cultural. Este interesant că mărturia acestui fapt o aflăm și în presa timpului din Ardeal. Mihail Canianu, în revista «Familia» scrie: „In restaurantul gării din Ploiești ne întîlnim cu un om palid, barba blondă, puțin șchiopătînd. Acesta este Gherea, arendașul restaurantului. Arendaș la restaurant? Firește, fiindcă el nu are moșie la Mircești, ca Alecsandri, sau la Ghergani, ca Ghica. A scris distinse critici literare, studenții îl stimează, gazetarii îl iubesc. Țara întreagă poate fi mîndră de acest om, estetician de o cultură enciclopedică, filozof și specialist financiar, lipsit de parale, care vorbește zece limbi și mai bine. El este însă înainte de toate socialist" [6]). Acest portret, atît de pozitiv, merită o deosebită atenție, fiindcă revista «Familia» avea pe atunci cu totul alte concepții; redactorii ei își exprimau admirația pentru doctrina artei pentru artă, aducînd elogii lui T. Maiorescu. Merită atenție și menționarea numelui lui Petrovici Zubcu Codreanu și al lui Russel. Cel din urmă, de altfel, e una dintre figurile cele mai simpatice pe care dorul de libertate, viața plină de aventuri le aduce în apropierea acelui Georg Weert despre care și Marx a vorbit cu multă apreciere.

Altă dată cunoscutul critic Ilarie Chendi, în conferința lui despre Caragiale, la societatea „Petru Maior" din Budapesta, se referă des la Gherea ca la „distinsul nostru critic literar" [7]). Aș mai putea aduce o serie de dovezi spre a demonstra că reputația lui Gherea în această perioadă

3) *Din trecutul depărtat. Un fragment din amintirile mele.* București, Biblioteca Lumea, 1916, p. 6.

4) G. Călinescu, *Istoria literaturii romîne*, București 1941, p. 484.

5) «Arhiva istorică centrală de stat din Moldova». Departamentul poliției, nr. 595/1890.

6) *Gherea, siluetă literară.* «Familia», anul 1892, p. 91.

7) Cf. «Familia», anul 1897, p. 483.

ajunge la apogeu și că în lupta dintre doctrina artă pentru artă și artă cu tendință, cea din urmă începe să-și asigure un loc aparte tocmai datorită activității lui Gherea.

După cum se știe, «Contemporanul» ia ființă în anul 1881, la Iași, din inițiativa lui Gherea, din îndemnul cercurilor din Rusia. Această revistă a fost, timp de 10 ani, o tribună de seamă a celor mai avansate idei de ordin științific, literar și de critică literară. Revista însă nu a apărut cu una cu două, ci ea este produsul a 7 ani de străduințe. Ea este o continuare a «Romîniei viitoare» din care însă nu a apărut decît un singur număr, la sfîrșitul lui 1880. În ceea ce privește titlul revistei, au avut loc lungi discuții și în cele din urmă inițiatorii ei au ales denumirea — și aceasta nu e lipsită de semnificație — Contemporanul, adică un titlu care e identic cu Sovremennik-ul redactat de Nekrasov. Despre alegerea titlului și discuțiile privitoare la aceasta ne informează Sofia Nădejde în amintirile ei[8]. Gherea a fost organizatorul, editorul și administratorul revistei; el a cumpărat hîrtia, a făcut rost de banii necesari; tot el avea grijă de difuzarea ei. Gherea a cerut articole și studii de la socialiștii din diferite orașe din țară și a cîștigat drept colaboratori pe socialiștii din emigrație. Pe frontispiciul revistei figurau ca redactori I. Nădejde și V. Morțun, căci Gherea era cetățean străin. Se pune însă întrebarea dacă Gherea a scris și el în primele numere ale revistei. Aceasta este foarte greu de stabilit, căci dacă a scris, articolele și le-a redactat în limba rusă și fiindcă în acest caz nu poate fi vorba decît de traduceri, nici examinarea, confruntarea particularităților de stil nu duce la rezultate convingătoare. În orice caz, ideologia și direcția revistei au fost determinate de el și în acești ani de început. Numai după 4 ani își semnează articolele, cum ne convinge de aceasta răsfoirea revistei.

În prima perioadă lupta se desfășoară pe planul combaterii manualelor lipsite de bază științifică, împotriva plagiatelor, a nivelului scăzut al învățămîntului burghez, contra superstițiilor. În perioada ce urmează apar studiile lui Gherea în care își expune ideile referitoare la doctrina artei cu tendință, combătînd pe partizanii artei pentru artă. Aceste discuții ne aduc aminte de luptele care se desfășuraseră în Franța, în anii de după 1860, în jurul problemei *l'art pour l'art*, cu participarea lui Bersat, Charles de Rémusat, Pierre Félix și, mai tîrziu, cu cea a lui Taine și Guyau, dar, ca să aducem o pildă mai apropiată, ne putem gîndi și la Nekrasov care își expunea concepțiile combătînd pe Drujinin, stabilind foarte clar că nu există știință numai pentru știință, nici artă numai pentru artă, toate acestea fiind pentru societate, pentru ridicarea omului și îmbogățirea vieții acestuia. În esență, pe acest plan se desfășoară și lupta între Gherea și Maiorescu. Discuția aceasta dintre ei a stîrnit atenția contemporanilor și, pe drept cuvînt, marea simpatie a lor pentru Gherea. Cu privire la manifestarea aprecierii față de Gherea avem multe dovezi în presa vremii. Din seria documentelor pe care le posed n-am să citez decît cîteva, care sînt grăitoare în felul lor. În revista «Vieața» a apărut, între altele, un articol cu semnătura unui oarecare Radu în care citim cuvinte elogioase la

8) *Cîteva amintiri*. «Adevărul», 1935, febr. 14.

adresa lui Gherea. Iată ce se spune în acest articol: „Gherea a adus într-adevăr o fundamentală reformă în gîndire, în critica artei: din operele sale emană un spirit nou, sănătos, îl caracterizează o logică de fier, cultură temeinică, are un mare renume în țară și în străinătate. Lupta dintre Gherea și Maiorescu a luat sfîrșit. Gherea a ieșit învingător“ [9]).

Această mărturie merită de aceea atenție, fiindcă în paginile revistei «Vieața» apăreau și scrieri care nu dovedeau simpatie pentru curentul reprezentat de Gherea.

C. Mille, într-un articol de ziar, afirmă că „Gherea e dătătorul de ton în critica literară și, în urma discuțiilor avute cu adversarii, a ajuns ca fruntea lui Maiorescu să nu mai fie încununată de lauri. Dar Gherea — continuă autorul — nu este numai un excelent critic literar, ci și o figură reprezentativă a mișcării socialiste. Dacă alte elemente mai puțin valoroase n-ar ține morțiș la pozițiile lor, el ar putea să fie șeful partidului“ [10]).

Un alt studiu menționează scrierile lui Gherea apărute în reviste franceze și germane.

Citind și recitind presa vremii, ne dăm seama de un fapt surprinzător: autorii diferitelor articole cunosc pe marii revoluționari democrați ruși, se referă la ei, dar nu descoperă afinitatea lui Gherea cu acești gînditori. În general, cercurile progresiste din Romînia au dovedit interes, simpatie față de mișcarea revoluționară rusă. Ca probă servesc următoarele cîteva date dintre multe altele. I. Nădejde, în «Contemporanul» (anul 1889, nr. 4), face o sumară apreciere a operei lui Cernîșevski cu ocazia morții sale, bazîndu-se pe constatările revistei vieneze «Sozialdemokrat», N. Buzdugan, în «Lumea nouă ilustrată» (1896, ian. 15), analizează romanul *Ce-i de făcut*, insistînd pe larg asupra celui de-al patrulea vis al Verei Pavlovna. C. Mille, în unele poezii *(Vae victis, Poezia roșie)*, cîntă eroismul revoluționarilor ruși sau chiar își exprimă admirația față de o anumită persoană (Sofia Perovskaia). Cu toate acestea în aprecierea, în critica contemporanilor nu întîlnim menționarea faptului că Gherea e un discipol al marilor revoluționari democrați ruși și înainte de toate al lui Cernîșevski. Înainte de a aborda problema aceasta, confruntarea unor aspecte din opera celor doi critici, mai avem sarcina de a releva o circumstanță esențială. Sfîrșitul secolului al XIX-lea aduce în ideologia lui Gherea o schimbare regretabilă. Este epoca aceea cînd în partidul social-democrat romîn intervine o criză. Cîțiva dintre conducători părăsesc partidul, trec în partidul liberal și astfel cauzează mari pagube mișcării muncitorești. Generoșii — după cum se știe — nu și-au putut atinge scopul, căci după o criză oarecare partidul își reorganizează rîndurile. O dată cu aceste greutăți, ivite în mișcarea muncitorească, începe și alterarea ideologiei lui Gherea, fapt care în cele din urmă duce la conceperea unei opere nefaste, *Neoiobăgia*. Cu această operă Gherea a semănat în partidul socialist idei oportuniste. A exprimat părerea că în țările înapoiate partidele socialiste numai atunci pot să ajungă la putere, cînd socialismul a învins în partea occidentală a Europei. Tantum mutatus ab illo... Gherea, pe vremuri revoluționar, acum susține că rezolvarea proble-

9) Radu, *C. Dobrogeanu-Gherea*. «Vieața», anul I, nr. 5, 1893.
10) C. Mille, *C. Dobrogeanu-Gherea*. «Adevărul literar ilustrat», 1895, iunie 12.

mei țărănești e o sarcină a burgheziei și că tot ea trebuie să joace rolul conducător în revoluție. Alunecarea lui Gherea pe panta oportunismului trebuie subliniată, fiindcă la lumina acestui fapt putem considera just că faza progresistă în viața lui Gherea nu dăinuiește decît pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea. De altfel, în această privință, date convingătoare ne oferă și studiile lui Ion Vitner.

Revenind la obiectivele propuse, trebuie să spunem că acele cercuri socialiste în care activează Gherea în faza progresistă a activității sale nu sînt cercuri marxiste, ideologia lor dominantă fiind cea narodnică. Conferințele și broșurile lor oglindesc ideile lui Cernîșevski, Belinski, Dobroliubov, Herzen. Cu aceasta sînt de acord toate izvoarele studiate. Autorii diferitelor studii afirmă în treacăt că Gherea e un aderent al ideilor lui Cernîșevski, dar această teză nu o dovedesc prin opera însăși a lui Gherea. Cred de aceea că nu va fi fără folos dacă fac aceasta, înfățișînd în cîteva rînduri succinte afinitatea ce există între operele celor doi critici. Cea mai firească bază a confruntării sînt *Studiile estetice* ale lui Cernîșevski (*Valogatott esztétikai tanulamányok.* Budapest, Szikra, 1950) și *Studii critice* de Gherea (București, ESPLA, 1956).

De perfect acord cu majoritatea criticilor sînt de părere că rădăcinile unor poziții ale lui Gherea se găsesc mai degrabă în opera lui Cernîșevski decît în cea a lui Belinski. Cauza o văd înainte de toate în faptul că Gherea se prezintă în toată activitatea lui ca un om entuziasmat pentru tot ce e nou. Belinski murise la 1848 și gînditorul rus recunoscut al epocii lui Gherea este totuși acel Cernîșevski (1828—1889) care — după cum afirmă Lenin — a continuat și a ridicat la un nivel înalt „al unui materialism filozofic unitar" linia materialistă a filozofiei ruse, concepută în anii de după 1840 de către Belinski și Herzen. Pe de altă parte, e un fapt cunoscut că Belinski n-a ajuns să sesizeze caracterul de clasă al literaturii, atribuind un rol covîrșitor instinctului scriitoricesc, în detrimentul elementului conștient. După cum vom vedea în cele ce urmează, ideile avansate ale lui Gherea, în materie de menire a literaturii, conștiința artistului combativ, nu-și pot avea originile decît în ideologia mai coaptă, mai dezvoltată a lui Cernîșevski.

Punctele asemănătoare se evidențiază mai întîi în concepția despre menirea criticii. În scrierea intitulată *Sinceritatea în critică*, apărută cu ocazia reeditării operelor lui Pogorelski (1854), Cernîșevski constată că critica are o influență atît de redusă fiindcă este prea liberală, nu e destul de exigentă, se mulțumește cu opere slabe, „vrednice de plîns" și în același timp ea se entuziasmează pentru niște opere „greu de suferit". Această critică stă la același nivel cu operele pentru care arată o mare admirație, deci nu poate avea influență asupra publicului cititor. Această critică stă sub nivelul gustului obștesc [11]).

Tot astfel se pronunță și Gherea analizînd activitatea critică a lui Sphynx și constatînd că Sphynx n-a reușit să se debaraseze de o mare deficiență a criticii de atunci, aceea de a nu fi exigentă față de opera literară. Scriind despre opera lui Delavrancea, acest critic întrebuințează un ton apologetic și nu are nici o rezervă față de nuvela *Sultănica* de pildă. Ci-

11) Cernîșevschi, *op. cit.*, p. 77.

tez: „Voi lua pe confratele nostru de la «Romînia liberă». Dacă stăruim mdeosebi asupra criticilor din «Romînia liberă» pricina este că ele sînt singurele care au vorbit mai pe larg despre scrierile lui Delavrancea, despre care voiam să scriem și noi; afară de aceasta, criticile lui Sphynx sînt scrise cu talent și cuprind o mulțime de observații și fine și adevărate. Totuși, nici confratele Sphynx n-a putut scăpa de semnul caracteristic al criticii noastre, de exclusivism. Criticul găsește, de pildă, că tot ce a scris Delavrancea e perfect, desăvîrșit din toate punctele de vedere. De la început făgăduiește să facă oarecare rezerve, dar afară de una mică de tot și formulată după o mie și una de explicări, cu privire la limba din *Sultănica*, criticul n-are nici o observație de făcut... Dar scriitorul însuși nu e, nu poate să fie cu desăvîrșire mulțumit de creația sa, simțind unele lipsuri fără a le pricepe bine, pricepînd pe altele fără a le putea îndrepta; dacă însuși scriitorul niciodată nu poate fi pe deplin mulțumit de opera sa, fiindcă vede cît e de departe opera făcută de cea visată, cum ar putea fi mulțumit criticul care are și el idealul său?" [12]).

Cernîșevski a luat o poziție hotărîtă în ceea ce privește claritatea ideologică a artei și a fost de părere că scriitorul trebuie să meargă în linia întîi a societății. În operele sale nu ajunge — spunea — să înfățișeze realitatea, ci trebuie să-și exprime răspicat opiniile sale, devenind un luptător al ideilor progresiste. Iată de ce a scris rînduri atît de emoționante despre Saltîkov-Șcedrin în critica despre *Schițele guberniale*, afirmînd că opera lui Șcedrin e „o faptă istorică a vieții ruse" și relevînd că „nimenea n-a biciuit prin cuvinte mai amare viciile noastre sociale", nimeni n-a demascat mai necruțător strîmbătățile alcătuirii sociale [13]).

Gherea a fost de aceeași părere și ca dovadă servesc între altele și paginile scrise despre artiștii cetățeni. Din acest studiu bine cunoscut n-am să citez decît trei fragmente. Vorbind despre V. Hugo, iată ce afirmă: „Mai bine decît oricine, el singur și-a rezumat toată viața sa de poet glorios, de luptător generos, în versurile:

J'ai, dans le livre avec le drame, en prose, en vers,
Plaidé pour les petits et pour les misérables,
Suppliant les heureux et les inexorables.
J'ai réclamé des droits pour la femme et l'enfant,
J'ai tâché d'éclairer l'homme en le réchauffant,
J'allai criant science, écriture, parole... etc.".

Sau cele scrise despre Mickiewicz: „Cel mai mare poet pe care l-a produs Polonia e Mickiewicz, și Mickiewicz e unul dintre cei mai mari poeți patrioți-revoluționari pe care i-a produs lumea. Din exil, unde a trăit și a murit, el a scris Dziady, Konrad Wallenrod, care sînt pline de o iubire nesfîrșită pentru Polonia lui, — de o ură adîncă contra celor care o sugrumă... întreaga lui creațiune poetică respiră o adîncă iubire și compătimire pentru clasele apăsate și o mare ură împotriva magnaților țării care au pierdut Polonia".

---

12) G h e r e a, *op. cit.*, I, p. 51, 53.
13) C e r n î ș e v s k i, *op. cit.* p. 134—202.

Și iată al treilea fragment: „Cel mai mare poet al Ungariei e Petöfi. Dar Petöfi e și acela care prin admirabilele lui cîntece a deșteptat atît de mult pe unguri. Și Petöfi nu s-a mulțumit cu activitatea sa de poet și s-a dus să și lupte pentru eliberarea patriei sale, s-a înrolat ca voluntar în armată, unde a făcut minuni de vitejie și a căzut ca un erou" [14]).

Cernîșevski a detestat modul în care țăranul rus a fost înfățișat în operele literare ca o ființă decăzută, vrednică de milă. Să citim numai povestirile cu subiect popular ale lui Grigorovici și Turgheniev și ale imitatorilor lor — scrie el — toate sînt pătrunse de mirosul mantalei lui Akaki Akakievici. Căci astfel a fost relația scriitorilor noștri cu poporul. În fața lor poporul apărea ca un Akaki Akakievici, de care ne pare rău, care nu poate avea folos decît numai din compătimirea noastra. Tocmai de aceea Cernîșevski apreciază mult pe Uspenski, care dă o imagine reală a țăranului rus [15]).

Gherea are aceeași poziție cînd critică povestirile lui Brociner: „acest scriitor lipsit de talent pe eroii săi țărani îi pune să vorbească, să se miște să procedeze nefiresc și le dă în gură niște monologuri care fac o impresie ciudată. Brociner — mutatis mutandis — cade în greșeala de a reprezenta o lume falsă a țăranilor". Și iată critica făcută de Gherea la citirea nuvelei *Mărgărit*: „Nu știi ce să admiri mai mult în această nuvelă: fantazia ce i-a venit autorului, de-a îmbrăca în haine țărănești un Rinaldo-Rinaldini, desăvîrșita necunoștință a păturii sociale descrise, lipsa de adîncire psihică, lipsa de logică, absurditatea tipurilor și a acțiunii? Nu știi de ce să te miri mai mult în această înșirare de fraze romantice." [16]).

În studiul lui Gherea scris despre Caragiale aflăm următoarele afirmații: „A sosit timpul ca scriitorii noștri să înfățișeze țărănimea aievea, real, cu marea ei mizerie, cu imensele ei suferințe" [17]). Sau în importantul său studiu *Țăranul în literatură*, unde Gherea reproșează că în cercurile literare încă nu s-a format o concepție unitară despre țărănime și dacă punem una lîngă alta două figuri de țărani înfățișate de doi scriitori contemporani, acestea se deosebesc atît de mult, ca și cînd una ar fi din Africa, alta din Europa [18]).

Gherea scoate în evidență și contradicția care există între ambianța idilică a țăranilor lui Turgheniev și înspăimîntătoarea mizerie a lor în *Schițele unui vînător*. Aici iarăși se poate observa influența lui Cernîșevski care analizase și el povestirile cu subiect rural ale lui Uspenski (Poate acesta-i începutul schimbării). Gherea pornește de la teza că „starea materială determină și psihologia țăranului" și marele merit al lui Uspenski îl vede în faptul de a fi descoperit cît de mare rol joacă la țăran pămîntul și ajunge la concluzia că viața țăranului trebuie studiată avînd drept punct de plecare relația acestuia cu pămîntul [19]).

Deci Gherea are și în această privință multe afinități cu Cernîșevski.

---

14) Gherea, *op. cit.*, p. 301, 308, 313.
15) Cernîșevski, *op cit.*, p. 238—239.
16) A se vedea ediția din 1925, vol. I, p. 193.
17) Gherea, *op. cit.*, II, p. 116.
18) Gherea, *op. cit.*, I, p. 418.
19) Gherea, *op. cit.*, I, p. 422.

împrumutînd de la maestrul său principiul că artistul trebuie să analizeze adînc subiectul de tratat.

În această ordine de idei nu putem scăpa din vedere o altă paralelă dintre cei doi ideologi și anume văditul interes pentru analiza psihologică în opera literară. În cunoscutul studiu despre operele lui Tolstoi (1856), avem o constatare meritorie a lui Cernîșevski: analiza psihologică este poate una dintre cele mai esențiale caracteristici care constituie forța talentului creator. Cernîșevski analizează cele două direcții ale talentului creator, „figura anatomică a sentimentului stabil" și „sesizarea prefacerilor dramatice". Pe baza aceasta Cernîșevski constată că marele talent creator al lui Tolstoi se evidențiază tocmai în zugrăvirea fenomenelor abia sesizabile ale vieții interne care alternează cu o extraordinară rapiditate și cu o multicitate inepuizabilă [20]). Această concepție a lui Cernîșevski se reflectă la Gherea cînd în studiul *Pesimistul de la Soleni* critică romanele lui D. Zamfirescu, fixînd că: „Autorul nu cunoaște decît partea din afară a eroului său, sufletul lui, principiile care îl făceau să lucreze cum a lucrat, au rămas taină nepătrunsă de d-l Zamfirescu" [21]).

Gherea critică — cu temei sau fără motiv, aceasta e altă problemă — și pe Caragiale, spunînd că în comedia *O noapte furtunoasă* analiza psihologică a personajelor nu este îndeajuns adîncită, tipurile sînt mai ales descrise și analizate din punct de vedere exterior [22]).

O pildă grăitoare a predilecției lui Gherea pentru preocupările psihologice o constituie analiza clasică a nuvelei *O făclie de paști*, în care sesizează latura cea mai artistică a nuvelei lui Caragiale și anume creșterea sentimentului de frică al lui Leiba Zibal. Gherea a dovedit prin aceasta în mod convingător cît de mare importanță atribuie analizei psihologice în operele literare și ceea ce este și mai decisiv, cu cîtă măiestrie știe să diseee momentele sufletești ale unui personaj într-o creație literară.

Gherea este de aceeași părere cu Cernîșevski în substanțialele probleme de concepție de viață. Analizînd *Schițele guberniale* ale lui Saltîkov-Scedrin, marele revoluționar democrat rus afirmă că existența omului are o înrîurire covîrșitoare asupra caracterului convingerii sale și dacă se schimbă situația, existența individului, i se schimbă și felul de a privi lumea, caracterul convingerii [23]). Oare nu această teză se reflectă și la Gherea cînd vorbește despre creația artistică? Să ne gîndim la studiul intitulat *Asupra criticii*, în care afirmă răspicat că opera de artă trebuie adusă în legătură cu originea, creșterea, educația, ambianța socială a artistului [24]). Iar în studiul *Tendenționismul și tezismul în artă* scrie că omul și în consecință și artistul este un produs al mediului natural și al stărilor sociale. Teza aceasta o exemplifică prin scriitorul francez Chateaubriand: „Ideile reacționare ale scrierilor lui sînt pricinuite de revoluția franceză care a desființat nobilimea, a omorît pe fratele lui și l-a surghiunit pe însuși artistul. Ideile religioase-bigote prin care se caracterizează, se datoresc educației excesiv de reli-

20) Cernîșevki, *op. cit.*, p. 123—124.
21) A se vedea ediția din 1925, vol. I, p. 281.
22) Gherea, *op. cit.*, II, p. 73.
23) Cernîșevski, *op. cit.*, p. 187 și 189.
24) Gherea, *op. cit.*, I, p 63—65.

gioase, aproape unei nebunii, care se observă la toți membrii familiei Chateaubriand" [25]).

Se mai găsesc o serie de congruențe la Cernîșevski și la Gherea care arată că autorul *Studiilor critice* este un discipol al lui Cernîșevski și nici nu vreau să mai insist asupra punctelor de întîlnire ci închei cu un moment iarăși semnificativ, și anume predilecția cu care amîndoi gînditorii recurg la exemple luate din pictură cu văditul scop de a face mai intuitivă analiza literară. Firește, metoda aceasta a fost întrebuințată și de alții și e foarte frecvent și contrariul, cînd artiștii se inspiră din creațiile literare. N-avem decît să ne gîndim la compozitorul Liszt care în creația *Les Préludes* s-a inspirat din poezia lui Lamartine sau la pictorul Theodor Aman care cu pînza *Aprodul Purice* a eternizat un subiect literar, sau la Ștefan Luchian cu compozițiile sale inspirate din literatură. Gherea recurge adesea la exemple luate din pictură și în această privință se aseamănă cu Cernîșevski care de pildă face sensibilă arta descriptivă a lui Tolstoi cu această imagine: Sînt pictori care au devenit renumiți prin măiestria lor că pot sesiza cum se oglindesc razele strălucitoare pe undele repezi, cum tremură lumina pe foșnitoarele frunze ale arborilor. Acești pictori sînt mari artiști fiindcă pot reda viața naturii. Gherea, în această privință, nu rămîne dator nici el. În criticile sale literare, vorbind despre măiestria artistică, arta descriptivă a diferiților poeți, el utilizează din plin comparațiile scoase din artele plastice și se referă cu predilecție la pînzele lui Vereșceaghin, dîndu-le o analiză, o apreciere subtilă. Descrierea pînzelor *După atac*, *Sentinela rusă*, *Execuție în India* rămîne una dintre cele mai artistice pagini ale lui Gherea.

Prin cele expuse mai sus am dorit să-mi dau contribuția întîrziată la acele prețioase manifestări de critică literară care cu ani înainte au reușit să fixeze locul lui Gherea în evoluția culturii romînești și am dorit în același timp să aduc omagiile noastre Universității acestui oraș străvechi și cu un glorios trecut cultural care a găzduit pe marele critic romîn și «Contemporanul», revistă care a îndeplinit un rol atît de prețios în promovarea culturii romînești, luptînd pentru înnoire și înlăturarea a ceea ce era perimat, și avînd timp îndelungat eficiența exemplarității.

К. ДОБРОДЖАНУ-ГЕРЯ И Н. Г. ЧЕРНЫШЕВСКИЙ

Краткое содержание

Основываясь на различных документах эпохи, сначала автор статьи показывает деятельность Гери как пропагандиста в социалистических кружках России, а затем и Румынии. В дальнешем автор ссылается на целый ряд похвальных ряд отзывов в печати того времени о Гере, как об акривнот борце за воинствующую литературу и марксистскую критику (извлечения из „Семьи", „Жизни", „Литературного события" и др.).

25) Gherea, *op. cit.*, I, p. 77.

В конце работы подчеркивается, что передовые идеи о содержании критики и литературы, о роли искуства и критики, о назначении писателя и т. д. Геря перенял у Чернышевского, наиболее выдающегося и поспедовательного материалиста из всех русских революционных демократов.

C. DOBROGEANU-GHEREA ET N. G. TCHERNYCHEVSKI

Résumé

En se servant des documents de l'époque, l'auteur montre tout d'abord l'activité de propagandiste de Gherea menée dans les milieux socialistes de Russie et, plus tard, de Roumanie. Ensuite, il reproduit une série, d'appréciations tirées de la presse du temps, très élogieuses, à l'adresse de Gherea en tant que militant pour une littérature engagée et une critique littéraire marxiste (extraits de „Şantierul", „Adevărul ilustrat", „Familia", „Vieaţa", „Evenimentul literar" etc.).

On signale enfin que les idées avancées concernant le contenu de la critique et de la littérature, la mission de l'art et de la critique, le rôle de l'ércrivain, etc. sont prises de Tchernychevscki, le plus conséquent matérialiste des démocrates révolutionnaires russes.

LETOPISEȚUL ȚĂRII MOLDOVEI DE LA ISTRATIE DABIJA ÎNAINTE (1661—1709)

DE

I. LĂUDAT

Universitatea „Al. I. Cuza", Iași

Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu" din Iași posedă o colecție extrem de prețioasă de letopisețe manuscrise. Ele au aparținut lui M. Kogălniceanu, care le-a studiat și de pe ele a alcătuit prima ediție a Cronicilor moldovene publicate cu literă chirilică în anii 1845. După tipărirea lor, au fost date Bibliotecii centrale ieșene din vremea aceea. Colecționarea și studierea acestor manuscrise începuse din anul 1833 [1]). Dintre manuscrisele existente în Bibliotecă și care interesează istoria literaturii noastre vechi sînt: Cronica lui Grigore Ureche în compilația lui Simion Dascălul, într-o copie făcută de Axinte Uricariul. De pe ea s-a făcut ultima ediție a acestei cronici de către P. P. Panaitescu [2]), fiind cea mai bună copie, a textului respectiv, pe care o avem. În afară de această cronică se mai găsesc aici: două copii manuscrise ale Letopisețului lui Miron Costin [3]), două copii manuscrise ale lui Ion Neculce [4]), precum și manuscrisul (nr. 6) care cuprinde continuarea cronicii lui Miron Costin pînă în anul 1711, atribuit greșit lui N. Costin de către M. Kogălniceanu.

Sprijiniți pe cercetarea personală a acestui manuscris atribuit lui N. Costin și pe bibliografia specială în cauză, prezentăm într-o sinteză rezultatele la care am ajuns.

Autorul manuscrisului. Primul care a tipărit acest letopiseț este *M. Kogălniceanu.* El l-a atribuit lui N. Costin, tipărindu-l sub titlul: Letopisețul țării Moldovei de la Ștefan sin Vasile Vodă, de unde este părăsit de Miron Costin, logofătul de pre izvoadele lui Vasile Damian, a lui Tudosie Dubău și altora (1662—1711) [5]).

I. G. Sbiera, ocupîndu-se de el, în *Mișcări culturale și literare la romînii din stînga Dunării în răstimpul de la 1504—1714* conchide că acest letopiseț nu aparține lui N. Costin. Deci, deși N. Costin își propusese să scrie istoria Moldovei de la întîiul ei descălecat de Traian împăratul, totuși, noi, după cunoștințele ce le avem, nu-i putem atribui decît: 1. Car-

1) M. Kogălniceanu: *Cronicile Romîniei,* p. XVIII.
2) Manuscrisul A2 (25 al Bibliotecii Universitare din Iași).
3) Manuscrisele 179/III-1 și 320/II-3.
4) Manuscrisele 179/III-1 și 330/II-3.
5) M. Kogălniceanu: *Cronicile Romîniei sau Letopisețele Moldovei și Valahiei,* tomul II, p. 3—117, anul 1872.

tea pentru descălecatul dintîi, 2. Amplificarea cronicii lui Grigore Ureche și Miron Costin pînă la anul 1601, 3. Cele scrise și cunoscute sub numele lui, din 1709—1711. Atîta și nimic mai mult" [6]).

C. Giurescu susține în *Izvoadele lui Tudosie Dubău, Miron logofătul și Vasile Demian*, că letopisețul acesta nu este opera lui N. Costin, ci a unui anonim [7]). El precizează: *Letopisețul Moldovei de la Istratie Dabija înainte* (1661—1711) atribuit de M. Kogălniceanu lui N. Costin și recunoscut îndeobște ca opera acestuia, este în realitate alcătuit din două scrieri deosebite, dintre care numai cea din urmă (1709—1711) este într-adevăr opera lui N. Costin. Partea care cuprinde perioada 1661—1709 este alcătuită în 1712 de un anonim de pe diferite izvoade care nu sînt însă cele arătate în titlul compilației: izvodul lui Vasile Demian, izvodul lui Tudosie Dubău logofătul și izvodul lui Miron logofătul.

Teza aceasta a lui Giurescu a fost primită de Gr. Tocilescu în raportul prin care a recomandat publicarea studiului lui C. Giurescu în «Analele Academiei Romîne» [8]). De asemenea D. Onciul în *Din istoria Romîniei* [9]) și I. Tanoviceanu în *Marele apărător Ilie Tifescu* [10]) au aprobat opinia lui C. Giurescu, referitoare la acest letopiseț.

C. Grecescu a susținut că letopisețul acesta aparține lui Axinte Uricariul, indicat de unii numai copist [11]).

N. Iorga și apoi N. Cartojan, ocupîndu-se de acest letopiseț adoptă părerea lui C. Giurescu, în privința paternității asupra celor două părți ale letopisețului [12]).

Ceea ce i-a făcut pe istoricii literari să se îndoiască de faptul că letopisețul aparține integral lui N. Costin este deosebirea dintre felul cum sînt povestite evenimentele dintre 1661 și 1709 și cele dintre 1709 și 1711. Pe cînd primele sînt povestite succint, cele din partea a doua sînt relatate mult mai pe larg. Ca volum de pagini acestea din urmă ocupă o jumătate din letopiseț deși între 1661 și 1709 sînt 48 de ani, iar între 1709 și 1771 sînt numai doi ani.

A doua observație legată direct de autor este aceea că partea a doua a letopisețului (1709—1711) oglindește pe deplin stilul, cunoștințele și caracterul lui N. Costin, așa precum le cunoaștem de la celelalte scrieri recunoscute ale sale [13]).

Autorul primei părți (1661—1709) nu se poate identifica. Din indicațiile titlului însă, s-ar părea că această parte este alcătuită de pe niște izvoade aparținînd lui Vasile Demian, Tudosie Dubău, Miron logofătul. Cer-

6) G. Sbiera: *Mișcări...* Cernăuți, 1897, p. 230.

7) C. Giurescu: 1. *Contribuțiuni la studiul cronicilor moldovene*. Memoriile secției istorice, seria 2, tom. XXX, 1907. 2. *Izvoadele lui Tudosie Dubău, Miron logofătul și Vasile Demian*, Buc., 1914.

8) *Analele Acad. Romîne*, p. ad-tivă și dezbaterile, seria a II-a, tomul XXX, p. 81.

9) *Din ist. Romîniei*, Socec, 1909, p. 83.

10) *Analele Acad. Romîne*, secția istorie, seria a II-a, tom. XXXII, p. 838.

11) C. Grecescu: *Mărturiile comisului Iștoc*. Un fragment de cronică: 1659—1664. «Rev. istorică romînă», VIII, 1958, p. 90.

12) N. Iorga: *Istoria literaturii romînești*, vol. II, Buc. 1928, p. 124; N. Cartojan: *Istoria literaturii romînești vechi*, vol. III, 1954, p. 177—179.

13) I. G. Sbiera: *Mișcări culturale...* p. 176.

cetînd mai de aproape lucrurile, vedem că nu se verifică această părere. Vasile Demian, deși a avut o existență istorică, fiind logofăt al treilea din timpul domniei lui Duca Vodă (în a treia domnie: 1678—1684) pînă în vremea lui Costantin Cantemir (1688) cînd a fost înlocuit prin N. Costin, totuși nu găsim nici o mențiune undeva că el ar fi redactat vreun letopiseț despre o anumită perioadă din istoria Moldovei. La fel se petrec lucrurile cu Tudosie Dubău. Știm despre acesta că era un boier cărturar. Aceasta o vedem din zapisele rămase de la el, scrise frumos. *Cunoaștem apoi* că a intrat în viața publică în timpul domniei lui Ștefăniță Lupu, fiul lui Vasile Lupu, și că era prieten cu Nicolae Milescu. Sub Duca Vodă, în a doua domnie, în 1671, ajunge logofăt al doilea. Se menține in ranguri boierești și sub domnitorii următori: Dumitrașcu Cantacuzino, Constantin Cantemir și Constantin Duca. După mazilirea celui din urmă, pînă la venirea pe tronul Moldovei a lui Antioh Cantemir, este însărcinat cu căimăcămia Moldovei. Sub Antioh Cantemir nu mai are dregătorii boierești. În jurul anului 1700 a murit. Neculce l-a cunoscut de aproape pe timpul lui Constantin Duca și-l aprecia [14]). Faptul că era cărturar și că a avut boierii multe ne-ar îndreptăți să-l credem autorul vreunui letopiseț. Și în adevăr, în compilația atribuită de Kogălniceanu lui Nicolae Costin, izvodul lui Tudosie Dubău este citat, în afară de titlu, în cursul povestirii, la domnia lui Constantin Cantemir [15]). În afară de acest loc mai este citat de un interpolator al cronicii lui Gr. Ureche care povestește istoria Moldovei de la descălecat pînă la sfîrșitul veacului al XVII-lea. Acest izvod a fost descoperit de C. Giurescu. Este păstrat în două manuscrise care se găsesc la Biblioteca Academiei R.P.R., (Ms. 169 (M. 1) și Ms. 2506 (M. 2)). Ambele manuscrise, după o predoslovie: parte ritmată, parte în proză, cuprind: compilația lui Simion Dascălul într-o versiune interpolată, letopisețul lui Miron Costin și o cronică sumară a domnitorilor de la Istratie Dabija pînă la Constantin Cantemir [16]). Din predoslovie se deduce însă, că Dubău nu este autorul, ci numai cel care a „îndemnat“ să se scrie letopisețul [17]). Ba, din faptul că domnia lui Dumitrașcu Vodă Cantacuzino este descrisă în culori întunecate, deducem că el nu a avut cunoștință de letopisețul celui pe care-l „îndemna“ să scrie istoria Moldovei, căci nu ar fi fost cu putință ca tocmai el, Tudosie Dubău, boier cu un rang așa de mare, cum era acela de logofăt, în vremea lui Dumitrașcu Cantacuzino, să-și fi descris protectorul în culori așa de negre cum îl vedem prezentat în letopisețul acesta [18]).

În titlul letopisețului de care ne ocupăm se mai vorbește *și de un izvod al lui Miron logofătul care ar fi servit la alcătuirea acestui letopiseț.* Descriindu-se domnia lui Dumitrașcu Cantacuzino (1673) se menționează

---

14) I. Neculce, *Letopisețul țării Moldovei*, ed. I. Iordan, p. 202, E.S.P.L.A., 1955.

15) *Cronicile Romîniei*... p. 37.

16) A se vedea descrierea pe larg a acestor manuscrise în G. Giurescu, *op. cit.*, p. 168—86 și urm. De asemenea să se vadă și N. Cartojan, *Ist. lit. romîne vechi*, vol. III, Buc. 1945, p. 178, col. II-a.

17) C. Giurescu, *op cit.*, p. 171/9. „Intr-acesta chip și noi cu vrerea lui Dumnezeu și cu îndemnarea... dumisale... Theodosie Dubău...“

18) *Cronicile Romîniei*... vol. II, p. 33—35 și C. Giurescu, *op. cit.*, p. 190/28.

un izvod al lui Miron logofătul care atestă fapte legate de domnia acestuia. Cum stau lucrurile în această privință? Letopisețul lui Miron Costin se oprește, cu descrierea evenimentelor din istoria Moldovei, la anul 1661. De o continuare a lui de către N. Costin nu se face nici o mențiune în vreo altă parte. Totuși, din faptul că se vorbește despre un izvod al lui Miron logofătul, a dat de gîndit unor istorici literari. Astfel, I. G. Sbiera, pornind de la această afirmație, a crezut că Miron Costin a continuat cu însemnările despre istoria Moldovei pînă în timpul domniei lui Constantin Cantemir, cînd a fost omorît. Însemnările sale s-au pierdut, însă, o dată cu evenimentele petrecute la moartea sa [19]). Despre asemenea note făcute de Miron Costin vorbește și V. A. Ureche socotind că Miron Costin avea gata istoria Moldovei pînă la anul 1661, iar de aici înainte avea numai niște note care urmau să fie dezvoltate cu ocazia redactării letopisețului [20]). La fel crede și N. Iorga [21]) care în volumul al doilea al *Istoriei literaturii romînești* spune: „Cel mai mare folos l-a tras cronicarul anonim din însemnările lui Miron logofătul, care l-a dus de mînă pînă la 1691". Tot aici N. Iorga menționează și faptele istorice care puteau să fie luate din aceste pretinse note ale lui Miron logofătul, despre istoria Moldovei.

Împotriva părerii că ar fi existat niscaiva note făcute de Miron Costin, după care urma să-și redacteze letopisețul, se ridică C. Giurescu [22]). Printre alte argumente el aduce pe acela al felului cum lucrau cronicarii noștri. „Cărturarii noștri vechi nu întrebuințau pentru scrierile lor foi izolate, ci totdeauna cărți, apucîndu-se să scrie numai după ce hîrtia fusese cusută într-un caiet sau volum și de multe ori și legată". Așa se prezintă *Letopisețul Moldovei* și *Cartea pentru descălecatul dintîi*. Concluzia lui Giurescu este că neavînd pînă acum o continuare a letopisețului Moldovei făcută de însuși Miron Costin în forma în care avem perioada 1595—1661, nu a existat asemenea izvod sub formă de note. Argumentarea lui C. Giurescu nu este întrutotul convingătoare, fiindcă dacă despre un izvod scris de Vasile Demian sau de Tudosie Dubău nu se poate vorbi cu certitudine, despre notele lui Miron Costin, în legătură cu evenimentele istorice pe care le-a cunoscut putem admite că le-a făcut. Cunoaștem grija lui Miron Costin de a nota cu de-amănuntul faptele istorice, exprimată în predoslovia letopisețului său [23]). De aceea, credem că Miron Costin avea note despre domniile pe care le cunoscuse direct.

Care este concluzia ce se desprinde din discuțiile referitoare la autorul acestui letopiseț?

O primă constatare este aceea că autorul letopisețului este un anonim. Acesta a alcătuit Letopisețul Moldovei de la 1661 pînă la 1709 de pe izvoade interne redactate de alte persoane decît Vasile Demian sau Tudosie Dubău, despre care nu avem nici o știre că s-ar fi ocupat cu compuneri de izvoade istorice. Nu excludem posibilitatea să fi fost consultate

19) I. G. Sbiera, *Mișcări culturale...* p. 174—175.

20) V. A. Ureche, *Operele lui Miron Costin*, I/352, II/167, 428—429.

21) N. Iorga, *Istoria literaturii romîne*, vol. I, 101—102 și vol. II *Ist. lit. romînești*, p. 126.

22) C. Giurescu, *Izvoadele lui Tudosie Dubău, Vasile Demian și Miron logofătul*, Buc. 1944, p. 37/199 și urm.

23) Miron Costin, *Opere*, Buc. 1958, ediția P. P. Panaitescu, p. 42.

unele note ale lui Miron logofătul referitoare la domnitorii despre care este vorba în letopiseţ pînă la anul 1691, cînd a murit cronicarul.

A doua constatare care se desprinde din cercetarea faptelor istorice este că afirmaţia referitoare la izvoadele lui Vasile Demian şi Tudosie Dubău ca folosite la alcătuirea letopiseţului acesta, trebuie atribuite unui copist care a transcris letopiseţul respectiv şi nu autorului acestui letopiseţ [24]).

Autorul letopiseţului este deci un anonim care l-a compus în jurul anului 1712 de pe izvoadele interne [25]).

Acest letopiseţ îl avem în mai multe copii manuscrise, unele păstrîndu-l fragmentar (Ms. 169 M1 şi Ms 2506 M2) la Biblioteca Academiei R.P.R. şi o copie manuscris mai dezvoltată decît celelalte două, păstrată la Biblioteca Centrală a Universităţii din Iaşi, Ms. nr. 9, pe care l-a tipărit M. Kogălniceanu ca Letopiseţ al lui N. Costin (1661—1711). Aceasta este o copie făcută de Axinte Uricariul în 1715 [26]). Descrierea manuscrisului este făcută de M. Kogălniceanu în ediţia I a Letopiseţelor, II, 465.

Conţinutul Letopiseţului Moldovei (1661—1709). Privire asupra epocii descrise

Letopiseţul de care ne ocupăm înregistrează evenimentele istorice din Moldova în continuarea cronicii lui Miron Costin care le dusese pînă în anul 1661. El ne înfăţişează una din fazele cele mai dramatice ale istoriei Moldovei : epoca de prăbuşire a domniilor pămîntene şi recrutarea domnitorilor dintre negustorii Fanarului din Constantinopol, care se succedau pe tronul Moldovei cu scopul de a se îmbogăţi într-un timp cît mai scurt posibil. În timpul acesta, turcii sînt stăpîni pe Buda şi pe Cameniţa poloneză, dînd impresia că sînt de nebiruit prin întinderea continuă a imperiului lor. Trecerea necontenită prin Moldova pentru aprovizionarea garnizoanei lor din Cameniţa contribuie la ruinarea Moldovei. Doar la 1683 se înseninează puţin atmosfera mohorîtă a vremii în tabăra ţărilor cotropite, însă repede visurile se spulberă, căci Ţările Romîneşti, peste două decenii, vor cunoaşte o epocă şi mai grea în istoria lor, de care nu vor scăpa decît tîrziu, peste un veac şi jumătate.

În dezlănţuirea războaielor dintre turci şi popoarele din vecinătatea noastră : ruşi, polonezi, nemţi, Ţările Romîneşti sînt drumuri de trecere sau teatre de război. Domnitorii celor două provincii romîneşti, lipsiţi de personalitate, puneau la dispoziţia acestora ţările peste care vremelnic domneau, pentru a-şi salva tronul. Lipsa de autoritate a acestora în faţa turcilor, îngroaşă umilinţa în care zăceau Ţările Romîneşti. Ei cad de pe tronuri „ca frunzele vînturate în furtună". Din paginile letopiseţului înţelegem că este vremea unor mari umilinţe care s-au abătut asupra Moldovei.

---

24) C. Giurescu, *Izvoadele lui Tudosie Dubău, Miron logofătul şi Vasile Demian*, p. 214/52.

25) C. Giurescu, *ibidem*, p. 165/3 şi 214/52.

26) C. Giurescu, *ibidem*, p. 203/41.

Aspecte sociale descrise în cronică

Unii dintre domnitori apar ca adevărați jefuitori ai poporului, peste care sînt puși să domnească. Astfel, Duca Vodă făcea nunți cu săptămînile „din spinarea bietei țări“ [27]). Același Duca Vodă nu avea nici un respect față de oameni, indiferent de categoria socială căreia aparțineau, cînd era vorba să strîngă bani cît mai mulți. „Strînsoare mare pentru bani făcea tuturor și boierilor și negustorilor și a toată țara, muncindu-i și căsnindu-i pre toți în toate chipurile, pre unii cu închisori pedepsindu-i, pre alții cu munca; și bătăi cu buzduganul pînă la moarte, ucigîndu-i. Nu cruța nici boier, nici sărac, nici țăran, nici femei... Nimănui nimică nu vrea să ierte, măcar un ban“ [28]). Așa era de greu de trăit în vremea acestui domnitor, încît poporul își părăsea locurile pe care stătuse din străbuni, emigrînd în alte țări sau lua calea codrului. Ca și în Letopisețul lui Miron Costin, găsim și aici menționată haiducia ca formă de protest social încă la sfîrșitul secolului al XVII-lea. „Mulți oameni se duceau încotro puteau să scape, lăsîndu-și totul în pieire: și case și bucate, și femei, și copii, fugind printr-alte țări, și unii s-au făcut oameni răi și tîlhari, de mare nevoie ce le era asupră, că nu mai aveau de ce se apuca“ [29]). În aceste condițiuni, țara nu numai că sărăcise în mod simțitor, dar se depopulase din cauza emigrărilor. Faima acestui domnitor în privința relelor, trecuse de mult granița țării, încît străini din alte țări dimprejur: „turci, tătari, greci, sîrbi, latini și alții, toți cîți s-au întîmplat într-acele vremi, de au văzut toate necazurile moldovenilor, pe Duca Vodă blestemau și pre toți oamenii Moldovei îi căiau toți“ [30]). Menționînd atîtea aspecte negative despre domnia lui Duca Vodă, cronicarul anonim se îndoiește că va fi crezut de cititor și atunci atrage atenția că nu e vorba de o ponegrire interesată a vremii lui Duca, ci este o relatare conformă cu realitatea. „Poate să nici nu crează vreunii, cetind și văzînd atîtea tiranii cumplite ce s-au făcut, cîte s-au scris aice, socotind cineva că doară a fost vre un pismaș acestui domn acela ce au scris. Însă, eu... mă las pe mărturia a toată Moldova, de la mare pînă la mic, ca ei toți să mărturisească de nu este așa. Dară este cu greu a nu scrie aceste lucruri, că scrie... Scriptura „de vor tăcea oamenii, pietrele vor răspunde“. Domnia lui Duca Vodă se termină prin răpirea acestuia de către polonezii care veniseră în Moldova să înscăuneze pe Petriceicu Vodă în locul lui. L-au dus în Liov, unde a murit în anul 1685, în robie, părăsit de toți membrii familiei sale. Tributar concepției teologice a vremii, cronicarul comentează astfel sfîrșitul acestuia: „Deci, așa plătește această lume celora ce vor să o cuprinză cu toate desfătările și cu averile și cu stăpînirile ei. Iară blestemul rămîne în urmă, în veci de veci petrecuți, cum vedem și acestui domnitor astăzi,... după faptă și plată [31]).

27) M. Kogălniceanu, *Letopisețe...* tomul II, p. 16.
28) *Ibidem*, p. 22—23.
29) *Ibidem*, p. 23—24.
30) *Ibidem*, p. 24.
31) *Ibidem*, p. 33.

Domnia lui Dumitrașcu Vodă Cantacuzino, urmașul lui Duca, (1684—1685) este la fel de grea pentru popor. „Așa foamete era în Iași și în țară, încît mînca om pe om și se vindea. Mulți s-au dus la robie de bună voie, la tătari, carii, aducînd pîine aici în Iași de vîndut, și întorcîndu-se, strîngeau copiii, fete și oameni căsași, sărăcime, mergînd la Bugeag, acolo se istoveau la robie"[32]. Cei care rămîneau, mureau pe ulițe și-i mîncau lupii, care se învățaseră de intrau în oraș unde găseau cadavrele acestora neîngropate de multe ce erau"[33].

Domnia lui Constantin Duca (1693—1696) — deși domnitor învățat, nu aduce nici o ușurare vieții țărănimii. Acesta spre a-și umple vistieria, înființează un nou bir: văcăritul, care este așa de greu de suportat, încît oamenii renunță la vitele de pe lîngă casă. „Sărăcimea cîtă era în țară se învățase de-și făcea ogoarele cu sapa, iar la plug nimeni nu voia să umble"[34]. Vremuri ca acestea au creat proverbul: „am rămas în sapă de lemn" pentru a marca un anumit grad de sărăcie. La baza culturii lui Constantin Duca era teologia, după moda vremii. Din ea însă el nu prețuia decît faptul că învățătura acesteia susținea eternizarea stărilor de fapt și îndemnul la resemnare făcut celor mulți și asupriți. Căci, cine îndrăznea să se răzvrătească, pățea ca cei despre care vorbește cronicarul cînd povestește despre domnia lui Constantin Cantemir. În timpul domniei acestuia (1685—1693) răzvrătiții care apucaseră calea codrului se înmulțiseră și se organizaseră în cete, așa de bine, încît atacau conacele boierești sau pe oamenii stăpînirii, care aduceau din diferite părți ale țării ceea ce strîngeau pentru vistieria țării. Împotriva lor, Constantin Cantemir hotărîse măsuri severe. „Pre unii de vii cu foc îi ardea, pre alții în patru bucăți de vii îi tăia, altora le tăia mîinile și picioarele și așa îi lăsa de se pedepseau pînă mureau".

Este drept că în a doua domnie (1701—1704) Constantin Duca văzînd cît de greu este de suportat birul pus de el a abrogat acest bir și a lăsat cu blestem pentru acela care va mai pune acest bir pe țară.

De-a lungul celor 48 de ani, cît cuprinde cronicarul din istoria Moldovei, găsim multe alte aspecte din care ne dăm seama de viața grea a țărănimii. Cronicarul anonim, originar dintr-o pătură socială mai apropiată de țărănime, menționează viața acesteia mai insistent decît Neculce care vedea istoria țării prin prisma intereselor marii boierimi căreia aparținea.

Antioh Cantemir introduce un bir nou pe toți podgorenii Moldoveni: „vedritul pe vin", „de au dat toți cîte 2 bani de vadra de vin".

Concepția cronicarului despre desfășurarea evenimentelor descrise.

Concepția cronicarului despre desfășurarea evenimentelor istorice este concepția dominantă a epocii: cea teologică. Instituția care susținea interesele statului feudal era biserica. Ceea ce afirma Engels cu privire la biserica romano-catolică este adevărat și pentru cea ortodoxă. „Ea învăluia orînduirea feudală cu aureola grației divine". De aceea cronicarul este

32) M. Kogălniceanu, *Letopisețe...* p. 33.

33) *Ibidem*, p. 34.

34) *Ibidem*, p. 40.

foarte atent cu domnitorii care nu trec cu vederea interesele bisericii și ale clerului.

Astfel, anonimul menționează cu satisfacție că: „C. Cantemir făcut-au bun obicei, ca preoții din toată țara să nu mai dea bir, și să fie scutiți să dea bucate, că pînă atuncea dădeau bir cu țara ca țăranii". Fapta lui Cantemir este comentată de cronicar favorabil, în sensul că în felul acesta el a contribuit la mărirea prestigiului slujitorilor bisericii, readucîndu-i pe aceștia la slujbele lor pe care le părăsiseră „de rămăseseră bisericile pustii mai prin toate satele[35]).

Aceeași concepție teologică îl face pe cronicar să creadă că foametea din timpul lui Dumitrașcu Cantacuzino a fost dată ca pedeapsă pentru păcatele săvîrșite de domnitor și de marii boieri de care se folosea pentru împilarea poporului[36]).

Superstițiile, de asemenea abundă în cronică, semnul obscurantismului în care trăiau oamenii epocii. Nașterea unui vițel cu două capete și cu patru ochi la Andrei Stegaru, din tîrgul Iași, în anul 7209 (1701) este pusă în legătură cu prevestirea mazilirii lui Antioh Cantemir, fapt petrecut în adevăr peste cîteva zile.

Atitudinea cronicarului față de dușmanii țării sale

Deși lipsit de o personalitate prea puternică, totuși putem desprinde concepția politică a cronicarului. Ca și predecesorii săi, Miron Costin și Gr. Ureche, el este stăpînit de o accentuată dragoste de țară, manifestîndu-și ori de cîte ori are ocazia, ura împotriva cotropitorilor țării.

Antioh Cantemir este chemat de turci la Tighina să ajute la mărirea cetății. Fiindcă venise cu puțini oameni, iar Iusuf Pașa voia să termine lucrul cît mai repede, însuși domnitorul se vede pus în situația de a săpa împreună cu boierii care-l însoțiseră și cu mercenarii pe care-i luase cu sine. Turcul nu are nici o considerație pentru domnitor și boierii săi, căci trecînd pe lîngă ei cînd încă nu începuseră să lucreze, le spune: „Bei! noi nu am venit aicea să facem zafchiuri, ce să lucrăm, să plinim porunca împăratului cu o zi înainte!", iar după ce-i vede săpînd le zice: „Aferim Bei!". Cronicarul comentează mai departe: „Nu i-a fost nici de un folos domnitorului că a săpat singur, ci prin aceasta a avut numai defăimare și necinste de la turci, căci, în timp ce Antioh Cantemir săpa sub zidurile cetății Tighina, alții îl săpau la „Poartă". Morala întîmplării o formulează tot cronicarul: „Că turcului să-i dai bani și să-i scoți ochii"[37]).

Limba și stilul povestitorului. Comparînd felul de a povesti evenimentele istorice de autorul letopisețului de față și acela al lui Neculce pentru aceeași perioadă ne dăm seama de deosebirile dintre cei doi povestitori. Neculce le dă o coloratură puternică, arătîndu-ne prin stil clocotul sentimentelor sale cînd dezaprobă domniile despre care vorbește. Cronicarul anonim, autorul letopisețului de față, povestind evenimentele istorice, ne

35) M. Kogălniceanu, *Letopisețe...* p. 37.

36) *Ibidem*, p. 33.

37) *Ibidem*, p. 54.

dă impresia că înregistrează cu resemnare „cumplitele vremi", la desfășurarea cărora asistă. Arareori, găsim exprimări mai deosebite din care înțelegem că și el suferea alături de poporul despre care vorbește. „Și a fost scăpat pămîntul Moldovei de sub jugul păgînilor turci *puțină vreme*, ca o iarbă, ce este nădușită de iarna grea" 38). Doar portretele unor domnitori, pe laturea lor sufletească, mai înviorează unele pagini ale letopisețului. Unul dintre acestea este al lui Constantin Vodă Cantemir: „Om de țară, moldovan drept, foarte viteaz, era la fire blînd și cu inima milostivă, răbdător, cu puțină mînie întîi, apoi iertător, nelacom la avere, îndurător, necărturar, la toate priceput. Împodobit de cuvinte, dulce îi era vorba lui, limba turcească bine știa, la răspunsuri gata era. Vitejii, voinicii, slujitorii îi erau dragi, și-i miluia" 39). Portretul lui Antioh Cantemir, făcut în a doua domnie (1705—1708) de asemenea ne reține atenția. „Acest Antioh Vodă cînd giudeca la Divan, groaznic era; prea înfruntător era. Și nu numai spre cei mici, ce și spre cei mari. La un Divan a zis Vlădicăi de Huși, lui Varlaam, strigînd: „Popo, ce nu judeci drept cînd îți vin cărțile mele? Ți-oi rade pletele". Atuncea Vlădica Varlaam eșind de la Divan, cu lacrimi plîngînd, rău l-a blestemat". În opoziție cu aceste trăsături legate de ipostaza de împărțitor al dreptății, în alte ocazii era om vesel. „Desfătător la mese mari, către boierii cei mari cu cinste le era, și către toți cîți se aflau la masa domnească, către toți cu glume și cu cuvinte dulce vorbea" 40).

De remarcat este faptul, că și Neculce subliniază aceleași trăsături sufletești ale ambilor domnitori, numai că, în descrierea sa, imaginea lor este mai bine conturată prin coloritul limbii folosite de el.

Concluzii

Letopisețul Moldovei care continuă cronica lui Miron Costin pînă la anul 1709, are un loc pe care îl putem preciza bine în istoria literaturii romîne vechi.

Sub raport documentar, chiar dacă nu luminează în amănunțime epoca descrisă, ne-a transmis totuși multe particularități ale epocii respective. Pseudo-Muste și Neculce care au inclus în letopisețul lor și această perioadă, au folosit letopisețul anonimului, completîndu-l. El este, prin urmare, expresia unor preocupări intelectuale de la sfîrșitul secolului al XVII-lea cu multe elemente originale, îmbogățind în felul acesta istoriografia în limba romînă din secolul respectiv.

Scris de pe poziția intereselor boierimii, mai mult a celei mici, cronicarul anonim nu uită în nici una din împrejurările cînd protestează împotriva domnitorilor hrăpăreți și viața țărănimii iobage. *Interesul* său pentru viața țărănimii iobage *este limitat* însă de acela al clasei boierești căreia aparține. Aceasta se vede din felul cum înțelege formele de protest ale țărănimii. Faptul că iobăgimea înglodată în biruri ia calea codrului, sau

38) M. Kogălniceanu, *Letopisețe...*, p. 44.
39) *Ibidem*, p. 35.
40) *Ibidem*, p. 55.

trece în alte țări, nu este menționat cu înțelegerea cuvenită de către cronicar. El înregistrează doar fenomenul și reprimările lui, fără a ne lăsa impresia că înțelege de ce au ajuns iobagii la aceste forme de protest social.

Sub raport literar, limba sa nu e colorată ca a lui Neculce, dar e cursivă ca a unui istoric care înregistrează evenimentele fără grija scriitorului de a ne angaja sufletește alături de el. Cronicarul folosește limba *celui mai mare număr de oameni*, care vorbesc în mod obișnuit, avînd doar intenția să ne comunice gîndurile cu claritate. Lectura letopisețului se face cu ușurință, topica frazei fiind aceea a limbii vorbite a timpului, cu puține deosebiri de aceea care se vorbește azi de locuitorii Moldovei.

BIBLIOGRAFIE

Texte:

1. M. Kogălniceanu: *Cronicile Romîniei* sau *Letopisețele Moldovei și Valahiei* tomul II, 1872, p. 3—117.
2. Manuscrisul nr. 9 din Biblioteca Centrală „M. Eminescu" Iași.
3. Manuscrisul 169 (M. 1) și Manuscrisul 2505 (M. 2) la Biblioteca Academiei R.P.R.

Referiri:

1. I. G. Sbierea: *Mișcări culturale și literare la romînii din stînga Dunării în răstimpul de la 1504—1714*, Cernăuți, 1897, p. 230 și urm.
2. C. Giurescu: *Contribuțiuni la studiul cronicelor moldovene*, «Memoriile Secției istorice», seria II, tom XXX, 1907.
3. C. Giurescu: *Izvoadele lui Tudosie Dubău, Miron logofătul și Vasile Demian*, Buc., 1914.
4. Gr. Tocilescu: *Raport pentru publicarea studiului lui C. Giurescu, Izvoadele lui Tudosie Dubău, Miron logofătul și Vasile Demian*. «Analele Acad Romîne», seria 2, tom. XXX, p. 81.
5. D. Onciul: *Din Istoria Romîniei* (ed. Socec), 1909, p. 83.
6. I. Tanoviceanu: *Marele spătar Ilie Țifescu*, «Analele Acad. Romîne», Mem. Secț. Ist., seria 2, tom. XXXII, p. 838.
7. C. Grecescu: *Mărturiile comisului Iștoc*. Un fragment de cronică 1659—1664. «Revista istorică romînă» VIII, 1958, p. 90.
8. N. Iorga: *Istoria literaturii romînești*, vol. II, Buc. 1928, p. 124 și urm.
9. N. Cartojan: *Istoria literaturii romînești vechi*, vol. III, 1945, p. 177—179.
10. St. Ciobanu: *Ist. literaturii vechi*, curs litografiat, III, 1944—1945.
11. V. A. Ureche: *Operele lui Miron Costin* I/352, II/167, 428—429.

МОЛДАВСКАЯ ЛЕТОПИСЬ НАЧИНАЯ С ИСТРАТИ ДАБИЖА (1661—1709)

Краткое содержание

Автор доклада рассматривает рукопись находящуюся в Центральной Библиотеке „М. Эминеску" Ясского университета. Предшествующая историография исследовала эту летопись в основном с точки зрения автора. В настоящей работе она исследуется и с точки зрения содержания, останавливаясь как на документальной так и на литературной ценности.

Эта хроника была ценным историческим источником для летописи Некулче. Анонимный летописец рассматривает события с более широкой

общественной позиции и во всех обстоятельствах подчёркивает жизнь крепостных крестьян с которыми симпатизирует, протестуя против хищничества господарий и их приспешников. В литературном отношении автор изложения оказывается в большой мере к искусству повествования Некулче.

CHRONIQUE DU PAYS MOLDAVE A PARTIR D'ISTRATE DABIJA
(1661—1709)

Résumé

Il s'agit d'un manuscrit se trouvant à la Bibliothèque Centrale „M. Eminescu" (de Iassy), dont on a discuté, dans l'historiographie anterieure, la paternité mais nullement la valeur documentaire et littéraire ; c'est justement ce que l'on se propose ici.

L'anonyme chroniquer embrasse avec sympathie la cause des paysans serfs toutes les fois qu'il trouve l'occasion de protester contre la rapacité des princes temoignant par cela des vues sociales plus larges que maints historiographes.

La naration fait preuve d'un certain talent littéraire qui situe son auteur en quelque mesure, près de l'art du conteur I. Neculce.

CREAȚIA LUI ALECSANDRI ÎN PRIMII ANI AI DOMNIEI LUI CUZA

DE

G. C. NICOLESCU

Universitatea „C. I. Parhon“, București

În cadrul evocării împrejurărilor din primii ani ai domniei lui Cuza, în care, cu un secol în urmă, se întemeia Universitatea din Iași sub auspiciile domnitorului al cărui nume astăzi ea îl poartă, este cum nu se poate mai firesc să nu lipsească, în afară de al lui Kogălniceanu, nici numele lui Alecsandri. Înflăcărat luptător pentru actul de la 24 Ianuarie, pentru recunoașterea și consolidarea lui, marele nostru scriitor se dovedește, la o mai atentă cercetare, nu numai un devotat slujitor pe tărîm diplomatic al recunoașterii Unirii, dar un om profund convins de justețea politicii lui Cuza, devenind un apărător al ei și prin creația sa literară din acea vreme — lucru ce nu numai că nu a fost scos în relief mai tîrziu, dar care a fost cel mai adesea considerat într-o lumină tributară vechilor atacuri ale adversarilor săi și ai lui Cuza.

O activitate literară atît de îndelungată ca aceea a lui Alecsandri a solicitat în mod natural încercarea de a stabili unele perioade în dezvoltarea ei, cu atît mai mult cu cît apărea o deosebire între militantismul evident al epocii patruzecioptiste și oarecare îndepărtare de frămîntarea vieții sociale contemporane din *Pasteluri, Fîntîna Blanduziei* și altele.

S-a considerat de către mulți că un hotar între cele două mari perioade din creația literară a lui Alecsandri poate fi așezat în 1860 și că începutul celei de a doua perioade ar fi constituit de scenetele și comediile: *Clevetici ultrademagogul, Sandu Napoilă, Sgîrcitul risipitor* și *Rusaliile* scrise în septembrie și octombrie 1860. După tradiția formată și în genere acceptată, aceste lucrări dramatice ar oglindi nu numai o serie de grave contradicții ale lui Alecsandri, dar un prag de la care s-ar manifesta, accentuată masiv, o anumită nesiguranță în orientarea sa, chiar o anumită tendință conservatoare. Trebuie să recunoaștem că la menținerea acestei judecăți într-o bună măsură a contribuit capitolul consacrat lui Alecsandri în *Spiritul critic* de către Ibrăileanu. Adevărul este însă că piesele în discuție cuprind de fapt o puternică demascare a politicianismului burghez și moșieresc ce în acel moment își începuse în țara noastră o carieră lungă și nefastă, că cei demascați de scriitor au înțeles de îndată adevărata semnificație a pieselor

sale şi le-au răstălmăcit, în sensul căruia i-a căzut victimă însuşi Ibrăileanu, deschizînd o violentă campanie de discreditare a lui Alecsandri, omul şi scriitorul, ca purtător de cuvînt al liniei politice urmate de Cuza, pentru discreditarea, în ultimă instanţă, a programului lui Cuza şi a lui Cuza însuşi — în cadrul luptei neobosite ce se ducea în acea vreme contra acestuia. În spaţiul ce ni-l îngăduim aici, nu intenţionăm să epuizăm această problemă. Comunicarea aceasta se va mărgini de fapt să-i fixeze cîteva jaloane. Ea va fi ca o introducere la un capitol mai mare menit să îmbrăţişeze chipul cum au fost întîmpinate aceste piese şi în genere Alecsandri de către presa burghezo-moşierească în anii domniei lui Cuza. Căci ne aflăm în realitate înaintea primei mari campanii din literatura romînă — cum mai tîrziu se vor îndrepta împotriva lui Caragiale şi a lui Sadoveanu — destinată a compromite prestigiul unui mare scriitor care a îndrăznit să demaşte adevărata faţă a claselor exploatatoare, destinată în felul acesta a anula măcar în parte efectul acestei demascări. Faptul că a putut să se lase înşelat de unele aparenţe chiar un critic şi un istoric literar atît de solid format, atît de subtil şi atît de pătrunzător ca Ibrăileanu, este încă o dovadă ce posibilităţi de analiză multilaterală şi de apreciere justă ne pune la dispoziţie metoda de cercetare ştiinţifică, marxist-leninistă. Urmărind cu atenţie, în împrejurările istorice concrete în care au apărut, aceste creaţii dramatice ale lui Alecsandri, sensul lor real se relevă şi ne obligă să rectificăm vechile caracterizări şi aprecieri, dovedite neîntemeiate.

Să lămurim pe scurt care erau aceste împrejurări istorice. Cele patru lucrări dramatice în discuţie sînt primele creaţii ale lui Alecsandri după retragerea sa definitivă la Mirceşti de la sfîrşitul lui mai 1860. Şi în această privinţă de altfel s-a perpetuat o prejudecată acreditată de adversarii politici ai scriitorului. S-a prezentat chiar, de către unii contemporani, şi nu dezinteresat, această părăsire a vieţii politice active, într-o lumină total negativă, ca un fel de simplă abandonare a poziţiilor militante, ca un fel de capriciu de „boier" plictisit, ce se retrage la moşie. Examinînd lucrurile îndeaproape, reiese însă limpede că retragerea scriitorului la Mirceşti — aşa de neobişnuită în viaţa noastră publică, mai cu seamă la un om ce nu avea nici 40 de ani, care iubea viaţa, societatea şi se afla într-o adevărată culme a popularităţii — avea, mai ales după participarea sa directă la viaţa politică din ultimii ani, caracterul unui protest tacit, din partea unui om mai lucid decît credem şi profund dezgustat de ceea ce se petrecea, împotriva primejdiosului dezmăţ al politicianismului burghez şi moşieresc ce invada viaţa noastră publică, în genere împotriva formelor descompuse de viaţă ce le oferea ascendenţa burgheziei în lumea noastră romînească.

Cum ajunsese la această stare de spirit scriitorul nostru, care nu era un om politic prin vocaţie, ne dăm seama de îndată ce reconstituim şi analizăm starea de lucruri din acea vreme.

Alegerea lui Cuza în ambele principate, care înseamnă Unirea, reprezenta pentru Alecsandri, ca pentru toţi cei însufleţiţi de sentimente cu adevărat patriotice, realizarea unui vechi şi scump vis. Cuza însuşi, ca domnitor, în orice caz în primii ani ai domniei sale, era simbolul şi garanţia Unirii. Cu atît mai greu de înţeles a fost deci pentru Alecsandri să constate că atît partidul burgheziei cît şi cel al moşierilor, chiar de a doua zi după 24 ianuarie 1859,au început lupta contra lui Cuza, pentru răstur-

narea lui, prin mijloacele cele mai odioase, de la insinuări perfide pînă la atacurile cele mai directe și mai deșănțate. Era o dovadă în plus că reprezentanții claselor exploatatoare, mai ales din Țara Romînească, îl aleseseră contra voinței lor depline, sub presiunea maselor și fără să cunoască bine adevăratele sale intenții politice și sociale. Cuza însă n-a înțeles nici o clipă după alegerea sa să ascundă care-i era în esență poziția în principalele probleme ale țării, între care și aceea a țăranilor, chiar dacă situația sa și a Unirii, din punct de vedere internațional încă neconsolidată, îi impuneau pentru o vreme să păstreze o prudență espectativă și să amîne rezolvarea lor. Încă din iunie 1859, celor grăbiți în soluționarea diferitelor probleme, Cuza le spunea că respectul Convenției trebuie să fie linia de conduită deocamdată. „*A o călca fără timp*" — adăuga foarte semnificativ domnitorul — „ar fi o trădare de țară" [1]). Kogălniceanu însuși relata că în 1863, discutînd cu domnitorul eventualitatea aducerii sale ca prim-ministru, ceruse soluționarea imediată a chestiunii țărănești, propusă încă din 1860, dar că domnitorul îi replicase „că nu era încă momentul sosit pentru o asemenea lege" [2]). Dacă în cursul lui 1863, Cuza mai considera că „nu era încă momentul sosit pentru o asemenea lege" — se înțelege ce credea el în această privință în 1860.

Adversarii politici ai lui Cuza, reprezentanții celor două mari grupări politice: liberală și conservatoare, tocmai pentru a compromite pe domnitor, fie înăuntru, fie în afară și pentru a înlesni și grăbi înlăturarea lui, se străduiau să-i facă în toate chipurile, toate dificultățile. Conservatorii se luptau să împiedice orice acțiune democratică întreprinsă de domnitor și afișau necontenit dorința alegerii unui prinț străin, pentru a slăbi poziția lui Cuza. Liberalii, în fond de acord cu conservatorii, agitau demagogic reforme foarte avansate în raport cu ceea ce situația internațională a țării noastre îngăduia în acel moment să se realizeze, urmărind pe de o parte a compromite popularitatea domnitorului în fața maselor, prezentîndu-l ca pe un om nedispus la reforme; iar pe de alta, a împinge pe domnitor la măsuri hazardate, care să-l compromită în ochii puterilor europene garante. Cuza se afla așa dar între opoziția fățișă a moșierilor, manifestată în Cameră sau în Comisia de la Focșani, și opoziția disimulată prin o deșănțată demagogie a liberalilor, manifestată prin violente campanii de presă, întruniri publice, uneori neautorizate, și chiar prin ieșirea în stradă [3]). „Curierul Principatelor Unite", care oglindea punctul de vedere al lui Cuza, consemna de altfel încă din anul 1859: „Sînt în țara noastră două tabere de oameni, acei ai trecutului care reprezintă sistemul vechi de ocîrmuire și alții, oamenii progresului, reprezentînd idei de libertate și demnitate națională. Dacă cei dintîi, prin stăruitoarea legătură cu cele ce-au fost pînă acuma, nu pot da garanții pentru starea prezentă, cei de al doilea, prin o sistematică dispoziție de a nu ținea în seamă împrejurările politice în care se găsesc țările noastre, devin cu totul imposibili. Ambele tabere fac cu neputință o adevărată aplicație a sistemei

1) A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în Romînia*, București, 1910, p. 399.
2) N. Iorga, *Mihail Kogălniceanu. Scriitorul, omul politic și romînul*, București, f.a., p. 118.
3) Vezi de pildă, A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Vodă*, vol. I, Iași, 1903, p. 134.

constituţionale"[4]). Dacă din cauză că se făcea într-o vreme cînd conflictul dintre domnitor și cele două partide nu devenise chiar atît de ascuţit și apoi era făcută public, această caracterizare folosea o serie de menajamente, nu e mai puţin adevărat că ea era foarte clară. Se lămurește în felul acesta — de altfel și printr-o serie de alte fapte concrete — de ce Cuza, la un moment dat, foarte curînd după suirea sa pe tronul ambelor principate, se străduia să creeze o a treia grupare „moderată", — grupare care, n-a putut fi din diverse motive, decît fluctuantă în ce privește compoziţia, din ce în ce mai slabă în ce privește forţa — grupare cu care să guverneze și să-și poată realiza, la timpul oportun, reformele democratice necesare, pe care le urmărea. Despre poziţia grea a domnitorului între cele două principale partide ale vremii și despre prezenţa acestui grup al „moderaţilor" din care făceau parte la început: Ion Ghica, V. Alecsandri, Negri Manolache, Costache-Iepureanu, Bolintineanu, Al. G. Golescu și alţii — ne vorbesc și Iorga[5]) și Xenopol[6]) și un martor ocular apropiat și așa de cinstit ca Bolintineanu[7]) și însăși presa timpului, pînă și foile umoristice ale lui Orășanu, care, devotate politicii lui C. A. Rosetti — prin articole sau caricaturi nu cruţau pe „moderaţi", prezentîndu-i ca dușmanii cei mai nocivi din acel moment ai poporului. E semnificativ de altfel, pentru consemnarea existenţei acestei grupări moderate, că după alegerile din februarie 1860, făcînd un bilanţ, «Romînul» socotea că în noua Cameră se aleseseră 28 deputaţi din partidul moșierilor, 22 din partidul liberal și 17 „guvernamentali", de fapt aceşti „moderaţi"[8]).

Adevărul este că în condiţiile istorice concrete ale momentului, evident fără să fie lipsită de erori și serioase șovăiri, politica „moderaţilor" era singura cinstită — atît liberalii cît și conservatorii urmărind prin acţiunile lor să apere interesele politice ale claselor exploatatoare pe care le reprezentau. „Politica moderaţilor", se poate considera chiar că, în mare, era în acel moment de la 1860—1863 singura realistă și concret progresistă. Se poate spune de asemenea că această grupare a moderaţilor, în fruntea cărora se afla în fond Alexandru Cuza însuși, dacă n-a avut în mod explicit un program, în orice caz și-a formulat într-un foarte interesant document poziţia sa. Acest document este mesajul domnitorului din 6 decembrie 1859, adresat Camerelor ce proclamaseră Unirea cu ocazia dizolvării lor. Caracterul deosebit de însemnat al cotiturii ce voia să o marcheze acest lung mesaj este subliniat de faptul că el era identic pentru Camerele din Moldova și Ţara Romînească și cuprindea perspectiva unor reforme în toate domeniile de activitate, chemînd pe toţi romînii la părăsirea luptelor personale sterile de pînă atunci, pentru a conlucra într-un nou spirit la edificarea și consolidarea patriei[9]). Programul acesta era

4) A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în Romînia*, p. 402—403.

5) N. Iorga, *Histoire des roumains...*, vol. IX: *Les unificateurs*, Bucarest, 1944, p. 427, 433 etc.

6) A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Vodă*, vol. I, p. 142, 147, 264 etc.; *Istoria partidelor politice în Romînia*, p. 403.

7) Dimitrie Bolintineanu, *Viaţa lui Cuza-Vodă*, București, 1869, p. 61.

8) Vezi A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Vodă*, vol. I, p. 144.

9) Textul integral al acestui foarte interesant mesaj în volumul: *Mesagii, proclamaţii, răspunsuri și scrisori oficiale ale lui Cuza-Vodă*, Vălenii de Munte, 1910, p. 11—33.

semnat pentru Țara Romînească, între alții de Ion Ghica, Al. Golescu-Arăpilă și V. Alecsandri, care e probabil să fi colaborat la redactarea cel puțin a unora din capitole. În acest foarte interesant document, între o sumă de măsuri prevăzute în toate principalele sectoare de activitate, erau abordate și problema învățămîntului, a presei și cea țărănească, primele două, putînd foarte bine să fi fost redactate de însuși scriitorul nostru. În probelma învățămîntului, se observă că : ,,noi am prea căutat a imita ceea ce se petrece în alte țări pregătind oameni pentru profesiuni liberale" — ceea ce este în complet acord cu ridiculizarea oamenilor de ,,profesiuni liberale": negustori, gazetari, avocați, profesori, funcționari de către Alecsandri. În ce privește presa, mesajul constată că ,,presa nu a răspuns la toate așteptările mele.... am văzut pe cele mai multe foi publice umplîndu-și coloanele cu atacuri personale și cu porniri violente care nu pot să aducă decît o tristă animozitate între oameni... Ar fi cu neputință Guvernului meu de a tolera ca presa să devină în mîinile unor persoane un instrument de neordine și de dezbinare între cetățeni" — ceea ce coincide perfect de asemenea cu poziția lui Alecsandri, exprimată în scrisori particulare ca și în creațiile dramatice din 1860. În sfîrșit, în ce privește chestia țărănească, după ce se făgăduia solemn justa ei rezolvare, se cerea ca, pînă va veni momentul potrivit pentru aceasta, să se înceteze orice agitație în sînul țărănimii, considerînd asemenea agitații primejdioase pentru însăși soluționarea problemei [10]) ceea ce de asemenea este în acord cu poziția ce avea să o ia scriitorul nostru în *Rusaliile*.

În ciuda bunelor și patrioticelor intenții ale lui Cuza și ale celor devotați din jurul său, exprimate programatic prin mesajul citat, adversitatea liberalilor și a conservatorilor nu cedă întru nimic, poate dimpotrivă, lupta împotriva domnitorului, în fond a tendințelor sale democratice, reformatoare, continuînd sub cele mai variate și înverșunate forme. În mai 1860, guvernul Țării Romînești, din care Alecsandri făcea parte, este pus în situația de a demisiona, de către deputații liberali și conservatori care dețineau majoritatea și în Camera aleasă după dizolvarea din decembrie 1859. Profund dezgustat de starea de lucruri, de lipsa de patriotism ce domnea, de predominanța intereselor înguste, meschine, în detrimentul propășirii și întăririi țării, Alecsandri se retrage definitiv din viața politică activă, stabilindu-se demonstrativ, pentru totdeauna, la Mircești. Cel însă care de demult știa că ,,teatrul este o tribună" și care spusese așa de frumos că ,,talent oblige" nu devine pasiv. Prin noile sale creații dramatice din 1860, scrise de pe poziția politicii lui Cuza — în nici un caz reacționară — el lovește în dușmanii progresului social și național, reprezentanții burgheziei și moșierimii romînești.

Nu este vorba aici, în cadrul acestei comunicări, să intrăm în analiza acestor opere, nici să le supraapreciem, nici să le discutăm limitele și

10) ,,Liniștească-se dar spiritele" — spunea mesajul — ,,și fie țara bine încredințată că combinarea ce se află acum în studiu va aduce mulțămire tuturor dorințelor legitime. Din ea va rezulta o stare de lucruri care va lega pe cetățenii de pămîntul patriei prin aceleași legături de iubire și interes. Dar dacă pînă la promulgarea acestor măsuri și în vremea aplicării lor ar îndrăzni cineva să cerce a răspîndi prin țară semințe de tulburări și de grijă..., voi privi fapta lui ca o crimă și-l voi pedepsi cu toată asprimea legilor".

confuziile ce există totuși în ele. Se pune însă problema, cum am mai spus, de a discerne obiectivele lor principale și sensul lor real. Pentru aceasta e suficient să trecem sumar în revistă conținutul celor patru piese în discuție. Este, de altfel, cum nu se poate mai grăitor dintru început faptul că Alecsandri scria și făcea să se reprezinte totdeauna împreună cele două cînticele: *Sandu Napoilă Ultraretrogradul* și *Clevetici Ultrademagogul*. Ele erau niște creații care se întregeau, de o arzătoare actualitate, tendențioase prin excelență, contribuții prețioase ale literaturii noastre realiste la demascarea celor două partide politice: conservator și liberal, deopotrivă de potrivnice reformelor democratice. Folosind forma monologului dramatic, Alecsandri întruchipează tipul conservatorului retrograd din acel moment în Sandu Napoilă, foarte semnificativ numit așa, iar Clevetici pe demagogul liberal, bun de gură, monopolizator al patriotismului de paradă, preconizatorul de formă al celor mai năstrușnice reforme extremiste, dar în fond preocupat numai de opoziție sterilă și de chivernisirea propriilor interese. În monologul în care e întruchipat, Sandu Napoilă e nemulțumit de nu mai puțin decît opt reforme democratice realizate sau puse la cale. Se înțelege că, în finalul acestui monolog conceput ca un fel de discurs electoral, Sandu Napoilă conchide, în fața acestor „primejdii" care amenință țara: „să alegem depotați, tot de-ai noștri... care să lupte vîrtos pentru apărarea boieriei și a proprietății". Era aici demascarea poziției reale a acestor politicieni și anticipata justificare a lui Cuza pentru lovitura de Stat, pentru care Vasile Alecsandri însuși își asuma sarcina să pledeze în cadrul unei misiuni secrete la Napoleon III, în 1863, lovitură de stat, la care pînă la urmă, după multe amînări, va recurge și la care începuse să gîndească încă de pe acum. În ce privește monologul celălalt, trebuie de asemenea să subliniem un lucru de foarte mare importanță. Clevetici nu e, cum s-ar putea crede și cum au și crezut unii, între care chiar Ibrăileanu, opusul lui Napoilă, un progresist. Satirizarea lui nu înseamnă așadar satirizarea tendințelor reformatoare. El este cealaltă față a opoziției, întrupată într-un gazetar lipsit de scrupule și de patriotism, candidat și el la deputăție, arborînd o profesie de credință de cea mai tipică factură demagogică. Ambele cînticele care s-au reprezentat pe scenele din Iași și București, probabil și în numeroase turnee prin provincie, chiar și în primăvara anului următor, au cunoscut un mare succes, dovedind și de data aceasta în ce mare măsură era scriitorul în sentimentul maselor, în ce mare măsură era străbătută creația sa de spiritul popular. Pe această cale a ridiculizării el a avut o contribuție însemnată la dezvăluirea în fața unor cercuri largi și într-un chip accesibil a caracterului deopotrivă de nepatriotic și nefast al ambelor tendințe manifestate de opoziția lui Cuza.

Teatrul lui Alecsandri, cu toate limitele ce le cuprinde, continua deci să fie o armă politică pusă în slujba maselor populare. Aceasta este vizibil și în cea de a treia piesă: *Sgîrcitul risipitor*, care grupează, într-o intrigă destul de naivă și lipsită de pretenții, o serie de personaje dintre care nu lipsesc Sandu Napoilă, trecut pe planul al doilea, Clevetici, căruia i se adaugă inseparabilul său amic Tribunescu. Fără îndoială că din punct de vedere artistic sînt multe slăbiciuni în această comedie, dar scriitorul se vedea îndemînatic în conducerea intrigii odată declanșată, sigur în con-

turarea personajelor, urmărind în primul rînd ridiculizarea celor doi politicieni demagogi, despre care lui Ghica îi spunea: „Clevetici și Tribunescu sînt copiați după Rosetti și I. Brătianu. Te vor face să rîzi, căci personajele mele sînt tot atît de grotești ca și modelele lor“ [11]). Insistînd asupra lui Clevetici și Tribunescu mai mult decît asupra lui Sandu Napoilă, însă Alecsandri nu dădea la iveală, cum s-a spus [12]), propriile sale rezerve față de tendințele reformatoare, ci sesiza un lucru foarte important și anume necesitatea de a face cît mai clară primejdia bine disimulată a demagogiei, în stare să înșele pe mulți, în vreme ce poziția reacționarilor fățiși apărea cu limpezime și era condamnată de mase fără să mai fie nevoie de demascarea ei. Nu este mai puțin adevărat că Alecsandri, considerînd mai primejdioasă în acel moment forța politică demagogică a burgheziei reprezentată de Clevetici și Tribunescu, ajungea nu chiar să idealizeze figura lui Sandu Napoilă, dar într-o bună măsură să subevalueze caracterul nociv al forței sociale pe care el o reprezenta în acel moment istoric.

Rusaliile se încadra în aceeași campanie de denunțare a adversarilor reformelor urmărite de Cuza. Aici își făceau loc desigur o serie din limitele viziunii lui Alecsandri asupra țăranilor, dar nu e mai puțin adevărat că în Răzvrătescu el satiriza pe ucenicii lui Clevetici, clientela și instrumentele marilor demagogi de la centru care începeau să imite metodele dascălilor lor și să creeze acea dezgustătoare școală a așa-zisului liberalism romînesc ce avea să indigneze ceva mai tîrziu și pe Caragiale. În *Rusaliile*, scriitorul adăuga criticii demagogiei o critică nu mai puțin severă la adresa exagerărilor latiniste ale etimologiștilor ardeleni, a acelei școale insuficient de realiste pe care o critica mesajul domnesc al lui Cuza amintit mai sus, și în genere, la adresa falsului patriotism izvorînd din exaltarea originei noastre romane, pe care Kogălniceanu de altfel îl combătuse de la 1843.

Piesele acestea ale lui Alecsandri au o deosebită însemnătate. Mai întîi, ele oglindesc poziția „moderaților“, care era poziția lui Cuza însuși, cea mai realistă, singura sincer democrată și progresistă în acel moment. În al doilea rînd, ele marchează o mare cotitură în creația literară a scriitorului nostru și chiar în dezvoltarea literaturii noastre. Pînă acum, în operele scriitorilor romîni se critica, pe tărîm social mai cu seamă, feudalismul. Alecsandri este cel dintîi care observînd ascendența pe care o capătă în viața țării, și nu mai puțin în cea politică, reprezentanții burgheziei, cu practicile lor meschine, egoiste, necinstite atît pe plan material cît și pe cel moral, îi demască și îi atacă plin de înverșunare. În felul acesta, el, cel care pășise pînă atunci cel dintîi pe multe drumuri ale literaturii noastre, deschidea acum drumul unei noi etape în dezvoltarea literaturii realiste romînești, drumul demascării literare de mari proporții a dezmățului și imoralității în deosebi a vieții publice sub dominația crescîndă a burgheziei, drum ce va atinge punctul lui culminant, peste două decenii în comediile lui Caragiale.

Este caracteristic pentru adevăratul sens: de demascare a dușmanilor

11) Scrisoarea din 26 octombrie 1860 în nr. 203, f. 91—92.

12) Vezi G. Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura romînească*, ed. f.a., p. 127—128.

politicii de reforme preconizate de Cuza, al acestor creații dramatice, sens pe care de altfel l-a indicat și Alecsandri nu numai în scrisorile către Ghica, dar ceva mai tîrziu, și în cunoscuta scrisoare către Marsillac [13]), că cei vizați l-au înțeles numaidecît și au pornit de îndată acțiunea de defăimare a scriitorului desfășurată prin ziare și reviste în genere legate, direct sau indirect, îndeosebi de liberali.

Interesant este și amănuntul că atacînd pe Alecsandri pentru *Rusaliile*, Orășanu își exprima cu violență indignarea față de Baligot pentru amestecul ce l-ar fi avut cu ocazia reprezentării acestei piese la București [14]). Lăsînd la o parte indignarea de circumstanță a lui Orășanu, dacă ne amintim că Baligot era secretarul particular al lui Cuza, putem ajunge la concluzia că domnitorul însuși era în curent cu sensul real al pieselor amicului său și în mod discret sprijinise reprezentarea lor la București, folosind pentru demascarea dușmanilor reformelor, arma literară a dramaturgului Alecsandri. De altfel, în *Mișcarea literilor în Eși*, Hasdeu sesiza și exprima în public și el foarte clar acest sens real al comediilor lui Alecsandri din 1860. Din păcate, gălăgia defăimătorilor a fost mai puternică. Hasdeu, el însuși imediat după acest articol de netă solidarizare cu poziția scriitorului nostru, și-a văzut montat la rîndul său un proces pentru *Duduca Mamuca*, menit să-l discrediteze, desigur în fond nu pentru creația sa literară, ci pentru că îndrăznise să ia apărarea punctului de vedere al lui Alecsandri, care era al politicii lui Cuza — pentru care autorul lui Răzvan nu-și ascundea simpatia — și să manifeste fățiș atitudinea sa potrivnică partidelor liberal și conservator. Întreaga campanie desfășurată aproape trei ani pe această temă împotriva lui Alecsandri, adevărată conspirație ce se organizase pentru abaterea atenției de la sensul real al acestor piese, au făcut ca mai tîrziu, cînd împrejurările concrete în care ele apăruseră se estompaseră, să rămînă numai strigătele calomnioase, care au fost, într-o măsură mai mare sau mai mică, acceptate ca o judecată valabilă.

De fapt, obiectiv, comediile lui Alecsandri din 1860, deși nu lipsite de limite, confuzii și slăbiciuni artistice, departe de a marca, așa cum se credea, rezerva scriitorului față de reformele democratice, mărturisesc continuarea militantismului său, a tendințelor sale de a demasca viciile sociale. Mai mult încă, ele constituie, cum am mai spus, după ce un lung număr de ani literatura noastră progresistă își îndreptase focul criticii sale împotriva lumii feudale, primul atac mai amplu împotriva unora din tarele societății burgheze, indicînd astfel direcția pe care se va orienta după aceea ascuțișul întregii noastre literaturi realiste. Prin restabilirea sensului real

---

13) Apărută cu data de 1 mai 1862 în «La vois de la Roumanie» nr. 27, 28 mai 1863, p. 103, și reprodusă de Alecsandri în faimoasa lui prefață la ediția *Teatrului* din 1875.

14) Nota de la *Varietăți* din «Nichipercea» nr. 13, din 3 martie 1863, p. 103, semnată Nicor, este foarte interesantă în ansamblul ei ca piesă caracteristică pentru campania lungă de trei ani ce se ducea contra lui Alecsandri : „Dumineca trecută s-a dat pe scena teatrului nostru o piesă intitulată *Rusaliile* de d. V. Alecsandri, care a esterminat cu totul restul reputațiunei autorului ei și ca om de litere și ca om moral. Unii au rîs de această piesă, dar noi am plîns de căderea autorului ei. Iată cum toți, și spiritul său, părăsește pe omul ce se influențează de patimi și susține cauze nedrepte. Indignarea noastră e mai mare contra unui venetic cu un nume puturos de Baligă, care își vîră botul în afacerile noastre de familie și l-a vîrît și la reprezentarea acestei piese".

al pieselor lui Alecsandri din 1860, nu numai că îndreptăm o nedreptate, dar aducem un element în plus pentru a lămuri un moment din dezvoltarea realismului în literatura noastră, pentru a lămuri ce a fost cu adevărat retragerea scriitorului la Mircești și scoatem mai puternic în lumină adeziunea lui, manifestată deopotrivă pe tărîm politic ca și literar, la opera națională și socială a lui Cuza.

ТВОРЧЕСТВО ВАСИЛЕ АЛЕКСАНДРИ В ЭПОХУ КУЗЫ

Краткое содержание

В эпоху Кузы и своего собственного пребывания в Мирчештах (1860—1863) Александри обращается в первую очередь к драматическому жанру и пишет такие произведения как: *Русалийле, Клеветич-ултрадемагог, Санду Напоилы, Расточительный скупец.* Вообще эти сочинения писателя рассматривались ошипочно в прошлом в особенности в начальный период исследования по творчества. Еще в эпоху их появления в свет смысл этих пьес был изверещен, а в дальнейшем, оцепивая их в отрыве от эпохи их породившей, с которой они были связаны, критика и вовсе не смогла понять их настоящего назначения. По-этому, в прошлом писателя обвиняли, и часто даже те против кого была направлена сатира этих комедий, в антидемократической ориентации, даже и теперь некоторые исследователи складнны преувеличивать идейную ограниченность шестеля в данных произведениях. Тщательное изучение произведений Александри этой эпохи, и в первую очередь указанных пьес, в тесной связи с конкретными историческими условиями их породившими, приводит к заключению, что подлинный смысл и направление критического острия данных сочинений совсем иные, чем общепринятое и установленное до сих пор мнение. В своих комедиях Александри выступает как выразитель политики Кузы, найболее прогрессивной в данный исторический момент, разоблачая и открыто реакцонные выступления помещиков и прикрытые демагогической маской реакционные идеи либералов, представляющих интересы буржуазии фактически в этих пьесах нет ни колебаний, ни антидемократических выпадов со стороны Александри, являющихся якобы результатом его внутренних противоречий как считал даже Ибрэиляну, а первое разоблачение в нашей литературе, наредкость быстрое, политика румынских реакционных кругов, которые уже закладовали основы „ужасного союза", направленного против реформ Кузы и демократического нашей страны.

LA CRÉATION D'ALECSANDRI PENDANT LE RÈGNE DE CUZA

Résumé

Les principales créations d'Alecsandri pendant le règne de Cuza, c'est-à-dire durant les années qui ont suivi immédiatement sa retraite à Mircești (1860—1863), particulièrement ses oeuvres dramatiques: *Rusaliile, Clevetitchi ultrademagogul, Sandu Napoilă, Sgîrcitul risipitor,* sont considérées

en général sous une lumière fausse. Dès leur apparition, ces pièces ont été mal interprétées, et ensuite détachées de la vie politique du temps où elles avaient été conçues et dont elles dépendaient ; leur sens réel n'a plus été saisi. C'est pourquoi l'écrivain a été accusé — surtout au début, justement par ceux contre qui la satire de ces comédies était dirigée — d'une attitude anti-démocratique, et aujourd'hui encore nous sommes enclins à exagérer les limites de l'écrivain dans les créations respectives. Un examen scientifique des oeuvres d'Alecsandri de cette période, surtout des pièces mentionnées ci-dessus, considérées dans les circonstances historiques qui les ont engendrées, nous révèle que leur vrai sens et la direction de leur critique sont autres que ceux généralement acceptés jusqu'à présent. En réalité, par ces comédies, Alecsandri s'avérait l'adepte de la politique du prince Cuza, la plus progressiste de toutes celles qu'avaient formulées jusqu'alors les forces politiques organisées ; par l'intermédiaire de ces pièces Alecsandri réalisait une satire mordante à l'adresse des forces réactionnaires des conservateurs, des proprietaires terriens, qui agissaient publiquement, ainsi qu'à l'adresse des forces réactionnaires des libéraux, représentants de la bourgeoisie, qui agissaient sous le masque d'une démagogie dévergondée. En réalité, dans ces comédies il y a non pas une hésitation d'Alecsandri ou une manifestation anti-démocratique résultant de ses contradictions interieures, selon Ibrăileanu lui-même, mais la première condamnation dans notre littérature, remarquablement prompte, de la politique réactionnaire roumaine qui se dirige vers la constitution de la monstrueuse coalition, s'opposant aux réformes de Cuza et au développement démocratique de notre pays

VL. MAIAKOVSKI ȘI POEZIA ROMÎNĂ ACTUALĂ

DE

M. PLATON

Universitatea „Al. I. Cuza", Iași

Este un adevăr îndeobște recunoscut că scriitorii, operele artistice, curentele și școlile literare nu pot fi cercetate autonom, doar în limitele spațiului național, rupte de mișcarea spirituală a lumii contemporane lor.

Un scriitor reprezentativ, un curent literar care reflectă pe un plan artistic superior ideologia unei clase sociale înaintate, își extind influența — în condiții economico-sociale analoge — mult departe de locul de origine. Marii artiști ai lumii: Eschil, Dante, Shakespeare, Goethe, Balzac, Gogol, Tolstoi, Gorki, pe lîngă cititorii pe care i-au instruit și educat, au format și sute de scriitori, stimulîndu-le însușirile lor proprii.

Literatura romînă, ca toate literaturile lumii, s-a dezvoltat în ambianța procesului general al evoluției literaturii pe plan mondial, fiind supusă unei continui înrîuriri, cu intensități și direcții diferite în funcție de conjunctura istorică prin care trecea la un moment dat țara noastră. Acest proces de înrîurire reciprocă a literaturilor lumii este deosebit de complex, pentru că forțele care acționează în interiorul lui sînt de natură diferită iar factorii care îl determină sînt tot atît de diferiți. A urmări, așa dar, acest proces, înseamnă a ține seama de dezvoltarea societății respective, luînd în considerare toate implicațiile evoluției ei, înseamnă a lega cercetarea literară de datele oferite de celelalte aspecte ale vieții sociale și culturale.

Raporturile care se stabilesc în mod necesar între diferitele literaturi nu sînt obligatorii pentru apariția unui fenomen sau altul în viața unei literaturi [1]). Ele pot însă, în anumite condiții să grăbească, să adîncească ori, dimpotrivă, să încetinească apariția și evoluția unui fenomen literar [2]).

Privind lucrurile astfel, în studiul poeziei noastre actuale nu vom ignora o clipă faptul că realitatea socialistă i-a condiționat în chip hotă-

1) Așa stau lucrurile, de pildă, cu eposul cavaleresc medieval, care a apărut în Europa Apuseană, la arabi, iranieni etc. fără ca între aceste literaturi să existe apropieri geografice, comunitate regională, schimburi nemijlocite, ci doar coincidențe de ordin intern cu caracter istorico-social. Cazul însă nu poate fi generalizat.

2) C.f. Н. И. Конрад, К вопросу о литературных связах, Известия Акад наук СССР. отд. лит. и языка, 1957, том. XVI, вып. 4, стр. 301-305.

ritor apariția și dezvoltarea, că revoluția democrat-populară a creat „posibilitatea de a atrage într-adevăr majoritatea oamenilor în arena unei activități în care ei pot să se manifeste, să-și desfășoare aptitudinile, să dea la iveală talentele care se află în popor — izvor nestins — și pe care capitalismul le apăsa, le strivea și le înăbușea cu miile și cu milioanele“[3]. după cum nu vom uita că la temelia ei stă și întreaga tradiție literară de la Iancu Văcărescu la Alecsandri și Eminescu, pe care ea a preluat-o critic și a dezvoltat-o creator.

Nu-i vom putea însă defini particularitățile dacă nu vom evidenția — în același timp — și miile de fire ce o leagă de literatura sovietică, pentru că înrîurirea acestei literaturi — în ansamblul ei — se regăsește în coordonatele scrisului nostru din ultimii 15 ani și ea, cum vom avea prilejul să subliniem de mai multe ori în cuprinsul acestei comunicări, nu se limitează doar la împrumuturi de procedee tehnice și de formule stilistice. Mai mult decît în orice alt caz de influență exercitată asupra fenomenului literar romînesc, aici apare evident faptul că nu este vorba numai de o înrîurire directă asupra stilului unui creator, de o îndrumare pe linia unui anumit gen, ci de ceva mai mult: de o trezire a conștiinței scriitorilor, de o întoarcere — mai devreme — spre realitate, spre adevărul pe care nu-l sesizaseră — de la început — în deplinătatea lui.

Și nici o altă demonstrație nu ni se pare mai convingătoare decît aceea care pune în lumină înrîurirea fertilă exercitată de „cel mai mare și mai bun poet al epocii socialiste“, Vl. Maiakovski. Asupra prezenței acestui rapsod al Revoluției în poezia noastră actuală vom stărui, cu convingerea că aici vom afla răspunsurile cele mai limpezi pe care le solicită mult dezbătuta și mereu actuală problemă a influențelor literare.

Cunoașterea valorilor literaturii sovietice a început — la noi curînd după victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. După 1921 difuzarea și comentarea acestei literaturi au constituit unul din principalele obiective ale acțiunii culturale a Partidului Comunist Romîn[4]. Publicații editate ori influențate de partid au reprodus, recenzat și discutat pagini din literatura sovietică. Revistele lui Al. Sahia, «Veac Nou» și «Bluze albastre», au jucat un mare rol în trezirea interesului intelectualității progresiste din țara noastră pentru această literatură. Odată trezit, interesul acesta a fost alimentat prin traducerile franceze sau germane — cîte puteau ajunge la noi și mai ales prin traducerile în romînește, care, cu toate dificultățile — încep să se răspîndească tot mai mult.

Așa au ajuns la noi Gorki, Leonov, Gladkov. Maiakovski a pătruns și mai greu. Regimul burghezo-moșieresc a făcut totul pentru a-l prohibi. De la campania fățișă de desconsiderare a omului și a operei lui pînă la

3) V. I. Lenin, *Despre cultură și artă*, E.S.P.L.A., Buc., 1957, p. 237.

4) În legătură cu răspîndirea literaturii ruse sovietice în țara noastră, vezi și articolul lui M. Novicov: Влияние русской советской литературы на становление социалистического реализма в румынской литературе, «Romanoslavica» vol. II, 1958.

arestarea tălmăcitorilor şi editorilor. Maiakovski n-a putut rămîne însă ascuns. Unii l-au cunoscut prin mijlocirea traducerilor din limba franceză şi germană. Cei ce cunoşteau limba rusă l-au citit mai devreme, încă de prin 1925. Mulţi l-au cunoscut pentru prima oară pe Maiakovski din paginile revistelor lui Sahia unde au aflat tipărit poemul *150.000.000* În ciuda tuturor măsurilor luate de cenzură, an de an, din 1930, apar în publicaţiile vremii, mai cu seamă în cele cu orientare democratică, fragmente din opera poetului. Versurile lui răscolitoare se recitau la şezătorile muncitorilor şi în celulele de piatră ale Doftanei.

Amintindu-şi de anii aceştia grei, M. Beniuc scrie: „În timpul războiului, un cunsocut mi-a adus operele lui Maiakovski într-un volum. Era lucru de furat, dar din pasiune pentru Maiakovski am şi uitat de asta, cum am uitat şi de primejdia de a fi găsită la mine cartea. Cu dicţionarul în mînă, descifram înţelesurile bogate ale versurilor maiakovskiene“ 5). Transpunerea valorilor literare sovietice a devenit o acţiune bine închegată abia după eliberare, cînd prin amploarea şi caracterul ei sistematic, s-a definit ca o latură a revoluţiei culturale.

Astăzi literatura sovietică este prezentă ca un factor fundamental în procesul de înnoire a culturii şi artei noastre. Prin realizările sale în problemele vitale ale realismului socialist, prin experienţa sa, ea ajută să se scurteze drumul de căutare şi fără să înăbuşe dezvoltarea literaturii naţionale, o îndrumează şi-i înlesneşte progresul, lecţia ei fiind tot atît de preţioasă pentru creatori ca şi pentru cititori.

Maiakovski, în deosebi, e „tulburător de prezent printre noi. Sentimentul participării sale nemijlocite, active, la toate victoriile poeziei mergînd pe drumul revoluţiei, la viaţa de toate zilele e atît de persistent“ 6) încît nu e împrejurare aproape în care să nu i se audă versurile patetice.

Pentru poezia noastră actuală opera lui are o însemnătate cu totul deosebită. A cunoscut această operă cu mult timp înainte de 1944 poetul A. Toma. Sub înrîurirea ei şi-au croit drum spre popor poeţii M. Beniuc, E. Jebeleanu, M. Banuş, Miron Radu Paraschivescu. O influenţă hotărîtoare are poezia lui Maiakovski asupra poeţilor mai tineri: Mihu Dragomir, E. Frunză, Dan Deşliu, Toma George Maiorescu ş.a.

Felul cum s-a manifestat înrîurirea marelui poet asupra scriitorilor romîni demonstrează limpede că s-au împuţinat tendinţele de a o concepe strîmt reducînd-o la imitaţii şi mimetisme impersonale. Personalitatea lui Maiakovski iradiază astăzi în poezia progresistă din întreaga lume, de la Neruda şi Aragon, la Simonov şi M. Beniuc, dar la niciunul nu se reduce la o mioapă imitaţie sterilă. De la el au deprins tonul semeţ şi patetic totodată, comunicat în „gura mare“, ferit însă de retorică prin noutatea şi intensitatea ideilor şi sentimentelor — însuşiri prin care cu toţii îşi concretizează poetic totala participare partinică. O asemenea influenţă este prezentă şi în poezia noastră, mai ales la traducătorii lui care sînt în acelaşi timp personalităţi poetice diferenţiate, ca M. Beniuc, C. Theodorescu, M. Banuş, M. Dragomir.

5) M. Beniuc, *Despre poezie*, E.S.P.L.A., f.a., p. 46.

6) Ov. Crohmălniceanu, *Maiakovski şi cîteva probleme ale poeziei*, *Cronici şi articole*, *Studii literare*, Ed. de Stat pt. lit. şi artă, f.a., p. 157.

Am greşi însă dacă am limita înrîurirea lui Maiakovski numai la traducătorii săi. Toţi poeţii noştri, fără să considere o diminuare a originalităţii lor, au căutat să dezvăluie secretul frumuseţii şi viabilităţii poeziei sovietice şi să şi-l însuşească. „Eu cat să fiu un ucenic silitor al învăţăturii lor (a poeţilor sovietici, n.n.) şi aş putea sfătui pe orice poet romîn să meargă pe acest drum" — o spune Mihai Beniuc. Şi în continuare: „De la Maiakovski şi pînă la cei din vremea noastră, poeţii sovietici constituie cea mai măreaţă şcoală de poezie[7]).

În literatura noastră, înrîurirea lui Maiakovski se exercită fie în mod nemijlocit pe calea lecturilor şi traducerilor, fie prin acea atmosferă generală de încredere şi simpatie creată în jurul poetului, atitudine atît de priincioasă contaminărilor fertile.

Urmărindu-i influenţa, nu o vom limita, aşa cum am arătat, la împrumutul vreunui procedeu tehnic ori al unei formule stilistice deşi ea există şi aici. O vom căuta în primul rînd în conţinutul de valori tematico-artistice al poeziei noastre, în atitudinea poeţilor faţă de realitate, faţă de artă. Se înţelege că, aşa cum, în alţi termeni subliniam şi mai sus, această înrîurire nu trebuie socotită ca o imitare sau ca o transpunere netransfigurată a elementelor poeziei maiakovskiene. Ar însemna o tratare mecanică şi fără valoare ştiinţifică. Acest proces trebuie privit sub unghiul de vedere al forţelor dinăuntru şi dinafară, subiective şi obiective care acţionează asupra poeziei. De aceea, chiar acolo unde înrîurirea este absolut evidentă, deosebirile se impun cu toată vigoarea, fie măcar şi prin faptul că o poezie este scrisă în ruseşte, iar cealaltă în romîneşte, ceea ce atrage după sine o serie întreagă de consecinţe. (Nici traducerile cele mai fidele nu sînt identice cu originalul, ele se deosebesc, în fond, în primul rînd, prin elementul menţionat).

În consideraţiile sale asupra evoluţiei poeziei noastre de după 23 August 1944, M. Beniuc observa cu justeţe, încă din anul 1951, că „prin contactul cu literatura sovietică, cu poeţii sovietici, mai ales cu poezia lui Maiakovski, poetul a început să deprindă şi metoda de bază a acesteia: realismul socialist[8]). A „deprinde" însă realismul socialist „mai ales" din poezia lui Maiakovski, înseamnă formarea unui complex unitar de convingeri ideologice şi artistice, la temelia cărora să stea învăţătura marxist-leninistă şi experienţa de luptă şi de muncă a clasei muncitoare. Aici se află izvorul tuturor trăsăturilor poeziei noi, aici rezidă întreaga forţă educativă, mobilizatoare şi artistică a versului contemporan.

Ce a adus, aşa dar, liricii noastre contactul progresiv cu literatura sovietică, cu opera lui Maiakovski? La această întrebare ne răspund poeţii înşişi: „Mult am învăţat atunci de la acest deschizător de epocă în poezie", mărturiseşte M. Beniuc. „În versurile lui vorbea „clasa în atac", proletariatul, forţa nouă a istoriei. Şi simţeam cum această poezie nouă nu stă de o parte, ci ia din plin parte la lupta pentru cauza acelora ce deschid vieţii porţi largi către soare. În puternica poezie maiakovskiană

7) M. Beniuc, *op. citată*, p. 53.
8) M. Beniuc, *op. cit.*, p. 93.

am simțit Partidul, clasa, lupta, atitudinea neșovăitoare în fața dușmanului, în fața burgheziei" [9]).

Un răspuns asemănător îl dă și Demostene Botez: „Maiakovski e marele nostru înaintaș. E dascălul tuturor poeților de azi și de mîine. Nu în forma de neimitat a cadenței și versului său care-i aparține structural, ca însăși vigoarea lui fizică, ci în noua esență a poeziei, în conținutul de idei, în marea pasiune pentru progres și lumea pe care o făurește; în încrederea neclintită în victoria socialismului, în arzătorul lui patriotism socialist, în devotamentul față de partid, în vigoarea biciuirii exploatării, a fățărniciei, a falsității moralei burgheze, a tuturor tarelor trecutului" [10]).

Veronica Porumbacu a recurs la cîteva imagini de o emoționantă sugestivitate:

„A fost nu de mult un poet cu picioare-nfipte pe o șesime de pe glob —
— un nor într-un pantalon —
care vorbea către două sute de milioane de frați,
și care te purta pe tine, soare, ca monoclu
și cinste-ți făcea poetul" [11]).

Adevărul acestor mărturisiri se verifică în conținutul și forma întregii noastre poezii actuale.

Contactul cu opera lui Maiakovski a adus — mai întîi — o întoarcere spre realitate, spre viață și spre adevărul ei.

Este locul să subliniem încă o dată că întoarcerea artistului către realitate se datorește, firește, în primul rînd, transformării pe care a trăit-o și realitatea și el, artistul, sub acțiunea forțelor revoluționare. Noua realitate socială a pretins artiști eliberați de individualism care să-și orienteze inspirația spre elementul altruist, patriotic. Și aceasta s-a petrecut în măsura în care angajarea artistului a ajuns pînă la stadiul nou al spiritului de partid.

Dar nici aici acțiunea realității transformate asupra conștiinței nu s-a înfăptuit prin „declanșare". Pentru ca artistul să se elibereze de vechiul său limbaj, el a trebuit să pornească de la modelul pe care-l oferea poezia sovietică și în primul rînd de la Maiakovski, creatorul unei noi poetici — aceea a revoluției și a socialismului biruitor.

Marcel Breslașu mărturisea nu de mult cu sinceritate că a învățat de la Maiakovski „ce să scrie și cum să scrie". Transformările sociale impun într-adevăr artistului nu numai obiectivarea. Prin dimensiunile lor cer schimbare de ton și de mijloace artistice.

Întoarcerea spre realitate, înseamnă, de fapt, întoarcerea spre actualitate, „spre tot ceea ce se petrece în jur, spre măruntul vieții cotidiene — proiectate toate pe fondul uriaș al destinului omenirii pe care îl modelează lupta maselor populare" [12]). Este o primă și mare lecție oferită de Maiakovski poeților noștri.

---

9) *Ibidem* p. 12.

10) Demostene Botez, *Maiakovski, poetul revoluției*, „Gazeta literară", nr. 16 (318), din 14 IV. 1960.

11) Veronica Porumbacu, *Lirice*, E.S.P.L.A., 1957, p. 219.

12) Ov. Crohmălniceanu, *op. citată*, p. 159

Nu este însă totul să scrii multe lucruri, să consemnezi actualitatea. Nu aceasta face gloria poetului revoluției, ci priceperea cu care a știut să ridice cotidianul la rangul de fapt epic, dîndu-i viață și concentrînd în el semnificații cît mai multe și mai variate. Și nu numai atît. El a privit viața sovietică în spiritul Partidului Comunist; a scris de pe poziția poetului revoluționar, a militantului care intervine în viață cu armele poeziei.

„Eu nu sînt poet, spunea cu un prilej Maiakovski, ci sînt înainte de toate un om care și-a pus pana în serviciul — vă rog să notați bine acest cuvînt — in serviciul minutului prezent, al realității prezente și al conducătorului său guvernul sovietic și partidul" 13).

Întreaga lui artă proclamă această adeziune totală la cauza clasei în atac.

Lirica lui Maiakovski a demonstrat că poți cînta revoluția vorbind despre cifrele planului, despre un vapor, despre un carnet de alegător, despre prietenie și dragoste, despre tot ce formează conținutul vieții — și chiar despre tine însuți — așa cum spunea tot el că se cuvine „cu cel puțin un ceas mai devreme".

După exemplul lui, poeți ca M. Beniuc, C. Theodorescu, Mihu Dragomir, E. Frunză, D. Deșliu au realizat o poezie legată de actualitate, pornită de la fapte mărunte, cotidiene, al căror sens subliniat, luminat, crează frumusețe și tîlcuri bogate.

De aici și o altă înțelegere a misiunii scriitorului care se desprinde din confruntarea permanentă a artistului cu cetățeanul. Interesele obștei, marile ei frămîntări și aspirații devin complementul firesc al adevăraților poeți.

Făcînd bilanțul muncii sale poetice, la începutul cincinalelor socialismului, Maiakovski și-o închina cauzei proletare:

. . . „pîn'la ultima din filele-i fierbinți,
a ta e
pentru tine e,
a robului. . . .
de pînă ieri
oștirea-mi arzătoare
victorioasă două zeci de ani,
o, proletariat al globului!"

Nemurirea și-o descifra în tot ceea ce făurea alături de milioanele de constructori:

„Las'să ne fie
Socialismul —
monument comun" 14)

Prin exemplul marelui poet, conștiința de militant și-au cîștigat-o astăzi cei mai valoroși dintre scriitorii noștri. Există în acest sens mărturii

13) *Opere,* vol. 12, p. 358—359 (ed. rusă, 1959).

14) Maiakovski, *În gura mare,* seria antologie populară nr. 1 p. 15—18.

emoționante. Cităm două strofe grăitoare pentru noua conștiință a poetului M. Beniuc:

„Mă inventau, de cumva n-aș fi fost
Eu sînt în secol o necesitate
Sînt toboșarul vremii care bate
Vestind ce are și ce n-are rost" [15])
(Piedestal)

sau

„Ca măr, voi crește lîngă drum
Să vină trecători duium
Și să le-ntind cu orice ram
Tot ce-am rodit și tot ce am" [16])
(Post-mortem)

În confruntarea cu veșnicia, poetul dezleagă taina trăiniciei artei sale, în identificarea cu cauza obștească, în legătura strînsă cu problemele timpului său:

În mine cîntă azi uzina
Sub raza stelei proletare
Și zice colectiva, mina
De cîte încă nu le are
. . . .
Și pentru toate ca răsplată
Mi-i dat să nu mor niciodată" [17]).

Nu poate fi, desigur, întîmplătoare coincidența de imagini la Maiakovski și Beniuc. Amîndoi se socot toboșarii care anunță vremurile noi și cheamă la înfăptuirea imperativelor acestor vremuri, după cum comune le sînt semeția și patosul versurilor lor.

Poziția aceasta decurge din natura nouă, revoluționară a poeziei noastre, dar modalitățile de exprimare a acestei atitudini, declanșarea fățișă a filiațiunii nemijlocite dintre arta poetică și revoluția democrat-populară au fire ce merg spre creația lui Maiakovski.

M. Beniuc este un poet revoluționar, un luptător din primele rînduri ale proletariatului. Aceste elemente au izvorît din legătura artistului cu realitatea, cu masele de oameni ai muncii. Cu toate acestea, înrîurirea lui Maiakovski este mult mai mare ca la alți poeți: „Maiakovski m-a făcut să simt mai puternic fiorul revoluționar și dorința de a lupta în rîndurile proletariatului" mărturisește el. Acest proces de preluare a valorilor etico-artistice de la Maiakovski se explică, în primul rînd, prin faptul că și

---

15) M. Beniuc, *Inima bătrînului Vezuv*, E.S.P.L.A. f.a., p. 11.
16) *Idem*, p. 25.
17) *Idem*, p. 170.

Beniuc este un mare poet care poate da valori de inedit temelor și imaginilor ce trec prin filtrul său poetic, indiferent dacă ele au fost impuse nemijlocit de realitate sau au ajuns ca sugestii din creația predecesorilor sau contemporanilor săi.

De altfel, o particularitate caracteristică a întregii noastre poezii de astăzi este tendința de a rămîne necontenit în fruntea maselor de constructori ai socialismului. Al. Andrițoiu, de pildă, își vede opera-i poetica și întreaga viață desprinzîndu-se din revoluție și legată indestructibil de viața făuritorilor revoluției.

M-am născut sub a Revoluției zodie
Anul nașterii mele — rodie,
parfumată rodie,
trandafir și bujor —
m-a hărăzit să fiu al meu și al tuturor
de aceea povestea mi se confundă
cu-a întregului nostru popor" [18]).

Poeții noștri își definesc astăzi valoarea versului lor, ca și Maiakovski, în măsura în care el contribuie, alături de întregul popor, la construcția socialismului *Cîntecul scrisului cotidian*, al lui Mihu Dragomir, *Către ortacii de drum*, *Intruchipări* și multe altele ale lui Mihai Beniuc, *Ștafeta generațiilor* de Demostene Botez sînt profesiuni de credință în care răsună ecouri maiakovskiene și în care este exprimat postulatul caracterului angajat al poeziei, văzută ca o formă a activității sociale. Ca și Maiakovski care își aduna versurile „în front" și le „desfășura" pe stradă, Marcel Breslașu îl cheamă pe poet în mijlocul mulțimii

„Haide, frate!
Vin de bate
Cuiul tău de atîrnat lira
Ici, în mijloc de cetate" [19])

sau

„Întoarce-te spre oameni, trubadure,
Sporindu-ți al vieții scurt răstimp".

Disprețuind sborul sterp, prezenți în epocă, trăind printre oameni, poeții noștri au reușit să dea un conținut nou poeziei patriotice, o poezie ce nu se mai compune din cuvinte vibrante, discursuri și un final apoteotic.

Sentimentul patriotic, ca o constantă sufletească a omului înaintat, nu se mai exteriorizează prin poezii ocazionale, luînd nota patriotismului convențional și searbăd, ci printr-o sinceritate care se exprimă, cum am văzut prin imagini convingătoare.

Se confirmă aici încă odată — și prin exemplul lui Maiakovski — un mare adevăr: deplina frumusețe artistică n-a ieșit nicicînd din preocupări

18) Al. Andrițoiu, *Porțile de aur*, Editura Tineretului, 1958.
19) Marcel Breslașu, *Dialectica poeziei*, E.S.P.L.A. p. 51, 1957.

meschine, din contemplarea extaziată a unui univers plasat în afara societății și ostil ei. Operele trainice s-au ivit din legătura artistului cu veacul său, cu realitatea țării și niciodată lirica romînească n-a cunoscut atît de îmbelșugat o asemenea poezie.

Maiakovski a fost însă un poet militant, un poet revoluționar chiar atunci cînd vorbea despre dragoste. El scria chiar undeva: „Fără comunism eu nu mai pot avea dragoste". Am vrea să stăruim aici asupra unui alt aspect: asupra sensului nou pe care l-a dobîndit, pe care trebuie să-l dobîndească poezia noastră lirică.

Discuțiile despre intimism, cauzate de critica principială adusă poeziilor Mariei Banuș au creat confuzii regretabile. S-a confundat intimismul și individualismul cu însăși atitudinea lirică. De aici refuzul unora de a mai scrie poezii lirice în care să cînte sentimentul naturii, al dragostei, cu justificarea că omul nou e — înainte de toate — luptător pentru revoluție. Această înțelegere ar fi putut deveni primejdioasă dacă s-ar fi generalizat. Dezbaterile purtate în Uniunea Sovietică în jurul poeziei lirice a lui Maiakovski i-a orientat și de rîndul acesta, pe poeții noștri.

Dacă intimismul și individualismul — ca manifestări ale unei ideologii străine de cea a clasei muncitoare, sărăcesc registrul poetic, limitează perspectiva scriitorului preocupat doar de măruntele lui simțiri egoiste, lirismul nu poate fi conceput în felul acesta.

Maiakovski însuși a respins lirismul individualist în care poetul încetează să mai fie ecoul lumii și devine, după expresia lui Gorki — „dădaca propriului său suflet". El a proclamat o lirică purificată de hipertrofia eului, confundată cu aspirațiile maselor. De altfel lirismul autentic a cunoscut totdeauna forme și stiluri personale de manifestare fără ca prin aceasta să cadă în egocentrism, în exaltarea anarhică a eului. Prin poezia sa lirică, atît de bogată și de variată, Maiakovski a dovedit că subiectivitatea e numai aparentă — așa cum ținuse la vremea sa să sublinieze și Belinski și că sub vălul ei se ascund marile teme și interese ale umanității.

Că poezia lirică nu îngustează orizontul și nu limitează posibilitățile de exprimare a revoluției o dovedesc atîtea poezii ca *Chemare* a M. Banuș, *Balada femeii care și-a pierdut iubitul în război* a N. Casian, lirica subtilă cu notații sensibile a V. Porumbacu, multe poezii din volumul atît de sugestiv intitulat al lui C. Theodorescu *Oameni și dragoste*, *Poemele inimii* ale lui M. Beniuc și altele.

Pasiunea cutremurătoare, patetismul cuprins în versurile acestor poeți, forța tablourilor evocate le transmit emoția în vibrații adînci și largi.

Reținem, dar, și aici o altă lecție: obiectivele actualității prin ineditul lor, nu fac decît să incite la lirism și evident la originalitate. Socialismul a născut și teme noi, mai patetice și mai apte pentru poezie decît oricare alt mare eveniment din istoria popoarelor, dar a dat și un alt sens temelor eterne ale poeziei: iubirea, viața, natura. Rămîne încă un deziderat al poeziei noastre actuale de a fi reprezentată prin opere în care omul să se recunoască tot mai lesne într-un erou liric cu o viață afectivă bogată. Dar odată cu aceste cuceriri pentru poezie și pentru creatorii ei, socialismul a instituit și alte criterii de apreciere, o altă exigență care să reflecte cerințele publicului cititor. Și sub raportul expresiei, opera lui Maiakovski

rămîne o pildă de măiestrie artistică. La poetul sovietic, dragostea pentru revoluție, pentru „clasa în atac" este tot una cu repulsia pentru tot ce el recunoștea — cu neîntrecută sensibilitate — că e contrafacere. Maiakovski este cel care a introdus în noțiunea de măestrie o idee mare: aceea că exigența artistului față de sine însuși nu trebuie să cunoască margini. „Eu truda mea o văd cu orice muncă rudă", spunea el, iar în celebru-i poem: *De vorbă cu inspectorul financiar despre poezie* scria:

„Extragere de radium e
poezia
Un an trudești
la gramul de metal
Pentru-un cuvînt
scoți tonele cu mia
De minereu verbal.
Dar,
ca cenușa caldă
zboară-n vînt
Toate aceste vorbe trecătoare
Rămîn doar
curatul
nou cuvînt
Și-acesta
milioane inimi
ani o mie
pune-n mișcare" [20]).

Nu-i plăceau versurile „oferite la oca", nici „polcielile de acadea". În schimb, în toate mesajele sale către scriitori, în cunoscutele-i „ordine de zi pe armata poeților" nu uita să ceară:

„Un vers uriaș făceți-ne dar
O sută de ani să țină măcar
Să nu se topească
în vînturi
ca fumul de iască. . . .
Și mîndru să-i sune
Și, limpede rostul
Spre slava republicii noastre iubite
Și-a timpului nostru" [21]).

Maiakovski n-a încurajat niciodată experiențele ritmice gratuite, necorespunzătoare nici unui fel de nevoi de conținut. Depreciind pseudoinovația, el a căutat forme noi, solicitate de noua funcție a poeziei.

20) Vl. Maiakovski, *Poeme alese*, Cartea Rusă, 1954, p. 254.
21) *Ibidem*, p. 211.

Scoțîndu-și poezia pe stradă, în mijlocul mulțimii, el a utilizat așa numitul „vers vorbit", versul rostit în „gura mare", cum și-a intitulat, atît de sugestiv, și ultimul său poem.

De la el, poeții noștri, în dorința de a oferi publicului un cifru simplu de înțelegere, au apropiat limbajul poetic de vorbirea cotidiană, de expresiile la îndemîna oricui. De la Maiakovski, creatorul unui stil propriu de versificație, a apărut și în poezia noastră cu semnificație nouă, un ritm nou și o nouă topică a versurilor.

În volumele lui M. Beniuc, C. Theodorescu, Dan Deșliu, Mihu Dragomir, Toma George Maiorescu, găsim o mare variație a topicei versului, cuvinte create sau recreate, o succesiune mereu nouă a inovațiilor ritmice — toate corespunzătoare unui nou conținut. Pentru exemplificare, este suficient să ne îndreptăm spre poezia lui Cicerone Theodorescu, un valoros și fecund traducător al lui Maiakovski, care s-a pătruns adînc de spiritul maiakovskian, dăruindu-ne versuri de o sensibilitate și eficiență remarcabile.

Dacă se compară poezia *La sonda 90 Bobeica* cu *De vorbă cu inspectorul financiar despre poezie* ori *Certificatul de alegător* cu *Versuri despre pașaportul sovietic*, se stabilesc cu ușurință valorile etico-estetice, cu filiațiune nemijlocită, din creația celor doi poeți: Cicerone Theodorescu se apropie de Maiakovski nu numai prin tematica poeziei sale care reflectă aspectele cele mai semnificative ale realității, nu numai prin atitudinea fermă, deschisă față de cauza proletară, prin satirizarea în manieră maiakovskiană a tarelor sociale și morale ca în *Fanfaronii*, *De-ale noastre*, ciclul *Cucoși de tablă*, *De la birou*, *Unui lingușitor*, *Șablonul*, *Rondelul servilismului* ș.a., ci și prin utilizarea unor procedee de construcție poetică prin crearea unor imagini, care, cu toată înrudirea lor — rămîn elemente ce atestă rigoarea și originalitatea talentului său. Ele se înșiruie de la așezarea versului în scară, ca în *Certificatul de alegător*, la sintaxa sacadată, abruptă, ca în ciclul *Cucoși de tablă*, la procedee de expresie lapidare, construite prin contrast și la imagini noi ca:

„El știe tot ce-i de făcut!
Atît nu știe doar: să facă...
Se-nșurubează pe șezut...
Și pun-te la taifas, nineacă!" 22)

Nu sînt lipsite de interes nici unele titluri ca *Discuția cu constituția*, *Tovarășul Cazan dulgherul*, *Cum a semnat sondorul Popa* și multe altele care amintesc de *De vorbă cu inspectorul financiar despre poezie*, *Povestea turnătorului Ivan Kozîriov*, *Tovarășului Nette, vaporului și omului* ale lui Maiakovski.

Și nu numai la C. Theodorescu pot fi întîlnite asemenea apropieri. În versurile lui Marcel Breslașu, Radu Boureanu, Al. Andrițoiu, găsim imagini comune, un ritm comun.

---

22) C. Theodorescu, *Un cîntec din ulița noastră*, E.S.P.L.A., 1957, p. 112.

Cît de aproape ca idee și factură artistică de distihul lui Maiakovski:

Mîncați ananas și îndopați-vă cu fazani
Că ziua din urmă v-a sosit, bogătași" [23])

rămîn, de pildă, versurile lui Marcel Breslașu:

Descumpănire...

Așa —
e soarta
boului
(vițel adult):
Să stea
la poarta
NOULUI
(nițel,
mai mult!) [24]).

După cum, nu ni se pare de loc întîmplătoare imaginea vulcanului Vezuviu care apare în poezia lui Maiakovski și în cea a lui Beniuc. În *Norul în pantaloni*, poetul sovietic spunea:

„Mă zădărîți!
. . . .
Amintiți-vă!
Pompeiul a pierit
Cînd au zădărît Vezuviul" [25]).

iar Beniuc:

„Liniște-i, tăcere-i e și pace
Și e nea pe creștetul pleșuv,
Însă-n miezul muntelui mai zace
Inima bătrînului Vezuv" [26]).

Exemplele s-ar putea înmulți. Cele cîteva oferite demonstrează, credem, convingător cum neprețuitele lecții scriitoricești ale lui Maiakovski ne dau posibilitatea de a discerne particularitățile artistice ale celor mai realizate volume în versuri din literatura noastră actuală.

Problema influenței creației lui Maiakovski asupra poeziei noastre de astăzi este deosebit de vastă și de actuală. Observațiile de față nu sînt exhaustive și nici n-a fost în intenția noastră. Întrepătrunderea cantita-

---

23) Маяковский, Полное собрание сочинений 1955, vol. I, p 148.
24) Marcel Breslașu, *Dialectica poeziei*, E.S.P.L.A., 1957, p. 272.
25) Маяковский, *idem*, p. 179.

tivă şi calitativă a literaturii romîne şi a celei ruse sovietice ca şi dezvoltarea necontenită a societăţii noastre spre comunism fac tot mai actuală creaţia lui Maiakovski cu patosul ei civic, cu optimismul ei încurajator şi mobilizator.

Traducerea pe scară tot mai largă, lectura în original, comentarea şi popularizarea operei poetului duc la o cunoaştere mereu mai profundă a valorilor ei. Poeţii noştri se străduiesc pentru o cît mai adîncă însuşire a moştenirii poetului-tribun, rămasă pînă astăzi demonstraţia unui mare adevăr: tematica socialistă are mari valenţe poetice, fiind susceptibilă de a crea o artă nouă, majoră.

ВЛАДИМИР МАЯКОВСКИЙ И СОВРЕМЕННАЯ РУМЫНСКАЯ ПОЭЗИЯ

Краткое содержание

В настоящей работе авторы ставят вопрос о влиянии Маяковского на развитие румынской поэзии послевоенного периода. Намечаются главные пути, по которым творчество советского поэта оказало воздействие на творчество румынских поэтов. Это воздействие несомненно. Начиная от общей атмосферы, созданной вокруг поэта в Румынии, до просодических приемов, авторы нашли факты влияния Маяковского на румынскую поэзию.

Не забывая сложности процесса развития национальной литературы, тесного взаимодействия и взаимосвязи, существующих между национальными литературами и осложняющих этот процесс, авторы стремились найти те нити, которые идут от поэтического творчества Маяковского к стихам румынских поэтов.

VLADIMIR MAIAKOVSKI ET LA POÉSIE ROUMAINE ACTUELLE

Résumé

La littérature roumaine, comme toutes les littératures du monde, s'est developpée et continue à se développer dans l'ambiance du procès général de l'évolution des littératures au niveau mondial; etant soumise à une influence continuelle, d'intensités et directions diffèrentes; par rapport à la situation historique, où se trouvait, à un moment donné, notre pays.

Sans ignorer le fait, que la poésie roumaine actuelle doit son apparition et son développement à la nouvelle réalité sociale, tout en mettent en valeur les traditions litteraires progressistes du passé, on met en évidence, dans le travail, les nombreuses liaisons avec la littérature sovietique.

Mettant en lumière l'influence féconde exercée par le plus grand et le mielleur poète l'epoque socialiste, Vl. Maiakovski, sur nos poètes on montré que cette action a contribué rêveil de la conscience des écrivains, à un retour — de bonne heure — vers la réalité, vers l'actualité, au réflechissement artistique de la réalité, dans l'ésprit du Parti, à un nouveau rythme et à une nouvelle topique des vers, exigés par la nouvelle fonction de la poésie.

Grâce au contact direct du texte original, par des traductions, par des commentaires et la vulgarisation de l'oeuvre de Maiakovski, nos écrivains font des efforts en vue d'une appropriation aussi profonde que possibile de l'heritage artistique du poète de la révolution, etant convaincus que les vers du poète soviétique demeurent des leçons inestimables pour tous.

POEZIA PĂCII

DE

CONST. CIOPRAGA

Universitatea „Al. I. Cuza", Iași

Sînt unele cuvinte care, asemenea limbajului muzical, cu o rezonanță universală. Indiferent de sonoritatea ori de grafia lui, cuvîntul pace rezumă parcă idealul suprem al epocii noastre. Întruchipînd aspirația cea mai nobilă a oamenilor de bună credință, cuvîntul acesta implică biruința progresului, a demnității, a umanismului. Iată de ce, rostit pe toate meridianele, el deșteaptă neistovită emoție.

Se poate spune că, încă de pe cînd omul cavernelor ieșea dintr-o „noapte oarbă", de pe cînd, „speriat și singur", Caliban nu pronunța „nici o silabă-ntreagă", nevoia păcii intra în rîndul instinctelor vitale. În a sa vibrantă *Cîntare omului* Tudor Arghezi nu uită să menționeze totuși, că „prin vîrste și milenii" zeul Marte s-a dovedit mai puternic decît rațiunea. Căci cugetarea tot mai înaripată a fost adesea umilită sub apăsarea tiranilor de tot felul.

Flori delicate împodobesc în multimilenara poezie chineză carul păcii, apărat de dragoni cu priviri înghețate. „Pipa păcii" a indienilor nord-americani — invenția legendarului Gitche Manito — face dovada unei imaginații populare de un farmec cuceritor. În piesa *Pacea* a lui Aristofan însetații de pace ai vremii cîntă entuziaști:

„Ne-ar trebui un imn atît de mare
Și greu de zece mii de amfore
Să te slăvim!"

De la des amintitul Prometeu, proiecție simbolică a năzuinței semețe către independență („Tu sufereai pentru a fi demn de libertate") pînă la astronautul sovietic contemporan, ideea de creație se leagă de existența păcii. Benvenuto Cellini tuna împotriva „bucluc ului diavolesc al războiului"; Miron Costin aștepta zilele tihnite în care meșteșugul armelor să fie înlocuit cu „iscusita zăbavă" a cunoașterii; Pușkin ridica pe culmile răsăritului steagul mîndriei umane: „Vreau să cînt lumii libertatea". În același sens Hugo blestemă Moholul sanghinar al războiului, visînd un univers ca „o familie unită". Asemenea lui Maiakovski, toți marii poeți ai lumii au

înțeles să susțină progresul. Într-un cuvînt: întotdeauna, înțelepții și creatorii de seamă au făcut elogiul păcii.

Lapidarul „eu îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul" din capodopera eminesciană nu definește numai politica unui patriot valah de acum o jumătate de mileniu, ci însăși psihologia pașnică a celor pentru care „frunza verde" înseamnă solidaritatea cu natura binevoitoare, a celor pentru care noțiuni ca „prietenie" și „frăție" se confundă.

Memoria populară nu uită faptele strălucite ale precursorilor căzuți în bătălii; poporul încunună cu laude eroismul, dar nu exaltă spiritul războinic. „Căci războiul e bici groaznic, care moartea îl iubește", ne spune Grigore Alexandrescu, vorbind parcă în numele mulțimilor. Coșbuc a scris și cîntece de vitejie, dar și elegii ca *Rugămintea din urmă*, ori *Trei, doamne, și toți trei*.

Războiul „oprește vremea-n loc și desfășoară de-a-ndăratelea pe pămînt, în icoane vii și-n *raccourci*, toate etapele civilizației omenești", constată cu amărăciune G. Topîrceanu. Regresiunea spre barbarie, dezumanizarea determină pe poet să stigmatizeze în *Balada corbilor* pe războinici și beneficiarii cataclismelor mondiale.

II

„Prin științe și prin arte națiile înfrățite
În gîndire și în pace drumul slavei îl găsesc"
(Gr. Alexandrescu — *Umbra lui Mircea*)

Dezamăgiți de prezența războiului, scepticii au născocit fantoma păcii de dincolo de moarte. În arhaica epopee indiană *Ghilgameș* se spune că pacea se va înfăptui peste douăsprezece mii de ani, cînd nici urmă din epoca autorului legendei nu va mai rămîne. Este o anticipare a mitului biblic, potrivit căruia pacea deplină ar sta numai sub semnul neantului.

Nici vorbă că, împotriva pesimismului negru s-au ridicat speranțe și cugete îndrăznețe. De la răsunătorul *Imn către pace* al lui Euripide pînă la Goethe, numărul celor care au crezut în posibilitatea unei păci triumfătoare a sporit, cu cît atrocitățile războaielor creșteau și ele. În *Tînărul Werther* se schițează ideea luptei, căci transformările nu se pot face numai cu ramuri de măslin, adică așteptîndu-le contemplativ. Lev Tolstoi spera într-o pacificare generală, care s-ar înfăptui de la sine, prin „non violență" și „non-agresiune". Tolstoian e și Panait Cerna, care într-o invocare *Către pace* se adresează unei „zee" a îndurării. Soluția apropierii prin iubire („Că făurim o lume ce-o vor primi ca dar / Acei ce nu sînt încă și totuși îi iubim") rămîne de domeniul unui romantism contemplativ.

III

„Mai un război de-a surda, pribeag sau într-adins,
Și vatra ni se sfarmă și neamul ni s-a stins"
(Tudor Arghezi — *Cîntare omului*).

Calvarul celui de-al doilea război mondial a culminat cu Hiroshima și Nagasaki. În țara taifunului și a cutremurelor perpetue niciodată viața n-a fost mai aproape de prăpastie.

Tragedia japoneză a crispat conştiinţa lumii întregi. Tragicul şi mînia se învecinau. Omenirea trebuia să treacă de la nostalgia păcii, la luptă. Mişcarea partizanilor păcii, congresele păcii, dezbaterile conducătorilor de state în Organizaţia Naţiunilor Unite sînt expresia unei atitudini active a celor îngrijoraţi de destinele umanităţii, de ameninţarea ce stăruie asupra valorilor materiale şi spirituale. Se poate afirma că hotărîrea energică de a impune pacea, defineşte „Stimmung"-ul, atmosfera acestor ani.

În poezie, calea argumentării raţionale nu e de-ajuns. Totul e ca valorile naţionale să fie convertite în imagini artistice răscolitoare, să ducă la agitaţie lăuntrică şi în ultimă instanţă la acţiune. Ca şi în alte cazuri, creatorii se diferenţiază, unii cultivînd alegoria, alţii repetiţiile obsesive, alţii în sfîrşit făcînd retrospectiva tablourilor de groază. Sub aspectul artei, fiecare din aceste modalităţi îşi justifică eficacitatea în măsura în care serveşte scopului.

Concepută în plin măcel, clasica *Meliţa* a lui Mihai Beniuc constituie un foarte sugestiv simbol al nimicirii infernale, inconştiente. Alegoria e cît se poate de clară :

„Vrafuri albe — oase — împresoară
Meliţa, meliţa,
Iară ea, flămîndă, mîncă, mîncă"...

Eminent poet militant, „toboşarul timpurilor noi" se afirmă mai răspicat în opoziţie cu ceva ; aşadar el slăveşte pacea, stigmatizînd masacrul. Războiul e un pom al suferinţei, întruchipare a sfîşierii universale. Umbra lui întunecă istoria ; umanitatea zvîcneşte interiorizîndu-se, plîngînd :

„Hei ! Fraţilor, la mine-n sînge
Istoria contemporană plînge"
(La mine-n sînge).

Nu contenise zăngănitul armelor, cînd bătrînul poet A. Toma închina un patetic *Imn păcii*, — păcii „cu ochi care rîd pe încă plînsul obraz". Sub semnătura aceluiaşi cîntăreţ urmară *Marşul păcii*, *Pămînt — tu dă-ne pîinea păcii*, *Zi-ne azi un cînt de pace* şi alte versuri care prefigurau tema păcii, atît de frecvent abordată astăzi. Se conturau liniile de perspectivă, ideea luptei organizate, ideea solidarităţii popoarelor, importanţa muncii în consolidarea păcii.

Durerea celor striviţi în lupte nu poate fi uitată. „Cîntă sub tancuri mai tare, tot ce-am iubit" — scrie Maria Banuş într-un tulburător *Cîntec sub tancuri*. Sub bubuitul tunurilor, în fumul exploziilor, pacea pare un miraj îndepărtat. Noţiunea rămîne fantomatică, de neînţeles parcă :

„Pace ! Auzi ? Ce vorbă ciudată !
Ecoul răspunde : pace.
Şi sufletul fîlfîie-n gol, rătăceşte..."
(Pace?)

Treptat, orizontul se limpezește. Se ridică întrebări, întristații caută înțelesuri. Dacă pentru prea de timpuriu dispărutul N. Labiș pacea e o „regină a vieții“ ori „curată lumină“, pentru Nina Cassian sfera noțiunii e mult mai largă. În *Muzică pentru pace* fiecare strofă adaugă noi trăsături definitorii.

„Pace înseamnă
să nu-mi fie teamă,
Să nu mă pîndească
mîna hoțească,
Să nu fie lupi
pe cîrmă de lumi. . .“

Pace înseamnă apoi : „Să fie un timp curat și întins și fără oprelişti“ ; „Roadele pomului — toate ale omului“ ; „Zîmbet copiilor, drum bucuriilor“ etc. Pe scurt, în cuvîntul pace se topesc într-un aliaj superior marile imperative ale umanismului, privite de pe pozițiile ideologiei socialiste.

În spiritul aceluiași umanism socialist, N. Labiș nu concepe pacea individuală separată de pacea universală.

„Pace din lume fugit-ai, din piept, din poem,
Din vene, din craniu, din ochii cu cearcăne grele.
Totuși la mine eu nu te rechem
Să vii ca o undă vrăjită în line inele.

Vină întîi peste lumea întreagă, și alină
Sîngele, plîns prelingîndu-se fără de vină“.
(Subiect de imn).

Din cele *Trei subiecte războinice* ale lui N. Labiș (*Subiect de baladă, Subiect de bocet, Subiect de imn*) se desprinde o concluzie unică : „Reveriile deșarte“ să fie lăsate uitării.

Unele versuri din faza închegării luptei mondiale pentru pace, cheamă la semnarea apelului partizanilor păcii. Prin însăși structura lor, asemenea versuri sînt retorice, urmărind să convingă printr-o argumentare directă. Așa e chemarea *Semnați apelul păcii* de A. Toma :

„Semnați Apelul-legămînt !
Eu l-am semnat. De azi eu sînt
Chezaș al Păcii tuturor
Din poli și pîn-la ecuator“.

În același ton se încheie și îndemnul rostit de Dan Deșliu :

„Căci lumea de mîine, zvîcnind necurmat
în pîntecul vremilor — trează
se uită la tine din zări, peste leat,
și-și strigă porunca-i de foc, răspicat :
„În numele vieții — semnează !“
(În numele vieții — semnează !)

E limpede că adeziunea la luptă nu poate rămîne pur formală, căci aceasta ar aminti de atîtea discursuri ale umanitariştilor contemplativi. Poeţii noştri leagă lupta pentru triumful păcii de munca creatoare, temelie a frăţiei ce poate impune o hotărîre.

Tu ce-ai făcut? se intitulează o poezie în acest sens a lui Demostene Botez. În încheiere, apelul la acţiune creşte energic:

„Nu e destul că nu vroiţi război,
Ci să luptaţi alăturea de noi.
E-o luptă pe viaţă şi pe moarte.
Să nu rămînă nimenea deoparte!
Să se ridice lumea care tace —
În lupta asta mare pentru pace.
Prea mult a pătimit cînd a tăcut.
Ne-or întreba nepoţii: Ce-aţi făcut?"

Aceeaşi hotărîre de a întări pacea prin muncă se desprinde şi dintr-o poezie a lui Cicerone Theodorescu — *Cum a semnat sondorul Popa*:

„Duc norii veste de război?
Să-i dovedim! Îi vom întrece
Muncind, pe capete, la noi
La „patru sute doisprezece"...

Îndemnul lui Imre Horvath, *Tu păcii eşti soldat!...*, reliefează şi el necesitatea disciplinei combatanţilor:

„Să nu spui: azi e sărbătoare,
Să nu spui: încă n-am prînzit.
Să nu spui: azi nevasta-mi naşte.
Să nu spui: tînăr sînt, iubit,
Să nu spui: am o-nmormîntare,
Să nu spui: anii mulţi mă curmă,
Să nu spui: plin sînt de-ntristare.
Cu scuzele rămîi în urmă!"

Şi Camil Petrescu fixase în versuri sobre, de un lirism rece, momente din tragedia întîiului război mondial. Nu îndrăznise totuşi să opună morţii obsedante decît o latentă mîhnire, vecină cu resemnarea din urmă:

„Nu mai gîndi la ce se va petrece
Nu are, camarade, nici un rost,
Fii liniştit...
Omoară-ţi sufletul cu grijă, şi calm..."
(Versuri pentru ziua de atac).

Ceea ce constituie nota comună a versurilor actuale antirăzboinice e apriga hotărîre de a curma răul. Indiferent de autor, concluzia e aceeaşi:

necesitatea luptei. Mihai Beniuc înfruntă pe instigatorii la război cu exemple din filozofia populară:

„Căii noastre n-ai să-i pui zăgaz
Tu, dușman al păcii între oameni.
Ține minte: vînt de sameni azi,
Mîine ai furtună din ce sameni".
(Letopiseț).

Bocetul devine în cîntecul lui N. Labiș începutul dîrzeniei bărbătești. Printre lacrimi se aude un tăios: „Nu dăm voie... Nu se poate". Legămîntul lui tineresc e de a îndeplini voința neuitaților răposați:

„Morți din gropile comune,
Fără nume ori cu nume,
Morți de glonț ori de cărbune"
(Subiect de bocet).

Pledoaria pentru pace pornește de multe ori de la exemplul negativ al războiului. A rămas în amintirea tuturor tabloul sumbru al lui Vereșciaghin înfățișînd o piramidă de cranii — rezultatul tipic al încleștării! Pentru a denunța și zădărnici pregătirile în vederea unui nou război mondial, Al. Sahia ne transporta *Pe cîmpia de sînge a Mărășeștilor*. Poeții actuali văd în *Lidice* amintirea barbariei hitleriste iar în *Hiroshima* un simbol al dezastrelor legate de războiul atomic.

Poezie de atmosferă, *Lidice* de Eugen Jebeleanu reconstituie imaginea unui sat ceh nimicit de naziști. Pe fundalul decorului plumburiu de iarnă se proiectează fantomele victimelor. Amănunte umile refac o tragedie cu mult mai înspăimîntătoare decît tragediile anticilor Eschil ori Euripide. Însă groaza nu se asociază, ca la tragicii elini, cu mila, ci incită o sacră ură împotriva asasinilor:

„Peste zăpezi, peste pustietate,
suiau din ura noastră ziduri late,
ne-nvinse ziduri, mari pereți de ură,
crescînd din noi ca o semănătură
și înfrățite cu-alte ziduri dese,
Din ura lumii — rodnică — purcese".

Pritr-o intervertire de valori, ura devine (ca la A. Toma în *Zi-ne azi un cînt de pace)*. fermentul solidarității universale în acțiunea de redresare a umanismului. Cu alte cuvinte, ura devine o condiție a dragostei:

„Și-am pus de strajă ura, să vegheze
din colți de cremeni, sus, pe metereze".

Pornind de la același motiv, în *Lidice nu se uită* Dumitru Corbea rostește un „țineți bine minte", adresat tuturor oamenilor.

Un memento e și *Umbra de la Hiroșima* „pe veci înscrisă-n piatră", care, zi și noapte „printre ziduri latră". Drama umbrei separate de corp capătă

în poezia lui Mihai Beniuc semnificația unei crize a umanității amenințate de forța atomică:

„Trecătorii trec, cu umbra lor,
Fiecare-ncet ori mai cu grabă,
Numai umbra stă și n-are zor,
N-are om s-o ia cu el, la treabă".

Rămasă stingheră, sinistra umbră e totuși mai durabilă decît însuși corpul care o purtase. Ca mustrătoarea umbră din *Hamlet*, relicva de la Hiroshima cheamă la înțelepciune:

„Umbra stă ca sentinela-n post,
Stă de pază pentru totdeauna,
. . . .
Să nu ardă para nucleară
Omeneasca noastră primăvară".

Zguduitoarea dramă japoneză îi apare lui Eugen Jebeleanu autorul *Scutului păcii* ca un semnal al unei posibile dezagregări cosmice. *Surîsul Hiroșimei* devine un sarcastic apel la cumințenie. Altminteri, „demonul" atom poate să prefacă „orice munte într-un nimic răsturnat, o piramidă a golului, o colosală cupă de beznă": altminteri cenușa ucigașă se poate strecura „ușoară și grea ca un blestem" în miezul vieții secătuindu-i izvoarele.

Puternice efecte de contrast, mai sugestive decît argumentele obișnuite, rezultă din alăturarea: copilărie-moarte. Candoarea primei copilării se lovește de brutalitatea asasinatului în masă:

„Ce deasă ceață, vai, ce ceață mare.
Unde-i cărarea, doamnă învățătoare?

Sub talpă n-avem nici un drum. . . plutim. . .
Vai, unde-i casa? cum să nimerim?

Și sîntem goi și ne cuprinde teama.
Unde e tata? Unde este mama?

Nu ne vedem nici între noi de loc
Și jocul nu ne place, nu e joc".

Nimic mai întristător decît această priveliște a copilăriei sugrumate asemenea florilor răpuse de îngheț! De aceea lupta pentru pace a Mariei Banuș are la bază sentimentul maternității, căci, prin sacra ei misiune de a perpetua viața, femeia nu poate accepta nimicirea vieții:

„În glasul vieții, glasul ei:
Noroade, prunci, bărbați, femei".
(La masa verde).

Mesajul adresat Americii în *Ție-ți vorbesc, Americă* se adresează mamelor, în primul rînd. Experiența amară a mamelor din Europa, îndurerate de războiul nimicitor, nu trebuie să se repete.

„O, mamă, mamă,
o, Americă simplă,
să nu-ți fie dat să cunoști vreodată
gustul acesta al fericirii
amestecat cu cenușă și sînge.

Să nu-ți fie dat să trăiești
neliniștea sumbră a învierii
și nici plutirea-n lumină
a celei ce-a purtat odată pe piept
piatra mormîntului".

Oricît de mari, depărtările nu reprezintă obstacole pentru cei hotărîți să-și asocieze cugetele și puterile. Căci „amăgire și fum sînt distanțele, amăgire și fum" — spune Maria B a n u ș. „Înlănțuiți-vă voi brațe arse!" — rostește spre cele patru zări Eugean J e b e l e a n u:

„Voi face
din mîinile-mpletite noduri
de fier
și poduri o să fac
din strigătele voastre de durere
pe care-o să le-ntind
peste oceane. . ."
(Surîsul Hiroșimei)

În concluzie, de la pateticul „Aștept anul unu, anul păcii între popoare", îngînat de muribunda Magda I s a n o s, pînă la poemul *Războiul* al lui Mihu D r a g o m i r, slăvind pacea sau stigmatizînd războiul, glasurile cîntăreților noștri actuali se armonizează într-o simfonie a păcii [1]). Versurile lor ar forma o antologie și un îndreptar etico-social totodată. Iar omenirii însetate de pace, Mihai Beniuc i-ar aminti mereu:

„Fii trează tu, pădure, și veghează,
Veghează noaptea, ziua, pururi trează!"
(Cerbul fericirii).

---

1) Cîteva mențiuni critice: Cezar P e t r e s c u: *Problema păcii și războiului în literatură* («Contemporanul», II, 1955, nr. 11); E. J e b e l e a n u: *Poeți ai libertății* («Viața romînească», 1958, nr. 1); E. J e b e l e a n u: *Poezia și pacea* («Orizonturi», 1958, nr. 10); Tudor V i a n u: *Literatura universală în serviciul păcii* («Steaua», 1959, nr. 6) etc.

СТИХАТВАРЕНИЕ МИРА

Краткое содержание

На протяжений тысячелетий мир считался священным принципом во имя которого боролись и продолжают бороться мужественно и самоотверженно создатели матєриальных и духовных ценностей. Прогрес означает в сущности торжество мира. Мир является один из главных факторов построения социализма в нашей стране. Выступая решительно против империалистической войны, современные наши поэты воспевают мир как услове победы нового. Ссылаясь на таких поэтов как М. Бенюк, Е. Жебеляну, М. Бануш и др., автор определяет главные аспекты темы мира (социалистический гуманизм, мирное сосуществование, идея борьбы, исключающая однако созерцательный „пацифизм" и др.).

LA POÉSIE DE LA PAIX

Résumé

Depuis les plus vieux temps la paix constitue un principe saint au nom duquel les créateurs de culture matérielle et spirituelle ont combattu et combattent héroiquement.

Le progrès est inconcevable sans le triomphe de la paix au monde. Celle-ci est l'un des facteurs décisifs pour l'édification du socialisme dans notre patrie. Tout en militant contre la guerre impérialiste, nos poètes actuels voient dans la paix la garantie d'un avenir heureux.

A base d'exemples tirés des oeuvres de Mihai Beniuc, Eugen Jebeleanu, Maria Banuş et d'autres, l'auteur souligne les traits caractéristiques de la poésie qui combat pour la paix (humanisme — socialiste, coexistence pacifique, lutte au lieu du „pacifisme" contemplatif etc.).

POPULAŢII ŞI CULTURI ÎN SPAŢIUL CARPATO-DUNĂREAN ÎN PRIMA JUMĂTATE A PRIMULUI MILENIU î.e.n.*)

DE

M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA

Universitatea „Al. I. Cuza", Iaşi

Din punct de vedere istoric, prima epocă a fierului (Hallstatt) din spaţiul carpato-dunărean prezintă o deosebită importanţă, întrucît aceasta este perioada de formare a triburilor tracice şi de accentuare a diviziunii ramurilor nord şi sud-tracică, precum şi de interpătrundere a culturii tracice locale cu elemente de cultură cimeriană, ilirică, scitică şi greacă.

Această perioadă în spaţiul carpato-dunărean începe aproximativ în sec. XII î.e.n. şi durează pînă în sec. V î.e.n., exceptînd regiunile intracarpatice şi la est de Carpaţi, unde cultura hallstattiană se prelungeşte pînă către sec. III î.e.n.

Pe baza cronologiei locale, care corespunde în general cu aceea central-europeană, sincronizată la rîndul ei nu întotdeauna în mod sigur cu cronologia absolută italică, Hallstattul timpuriu (Hallstatt A şi B), în care predomină metalurgia bronzului, datează între sec. XII şi VIII î.e.n., Hallstattul mijlociu (Hallstattul C) pînă în prima jumătate a sec. VI î.e.n. (550 î.e.n.), şi Hallstattul tîrziu (Hallstatt D) în sec. VI—V î.e.n., exceptînd regiunile amintite în care se prelungeşte pînă în sec. III î.e.n.

Cronologia absolută a Hallstattului timpuriu, potrivit căreia Hallstattul A se plasează în sec. XII—XI î.e.n. şi Hallstattul B în sec. X—IX î.e.n. s-a stabilit în funcţie de cronologia fibulelor în formă de arcuş de vioară (Peschiera) şi de arc din perioada cîmpurilor de urne din Europa centrală, întrucît aceste două variante de fibule au putut fi datate cu precizie datorită asocierii lor cu ceramică miceniană tîrzie din mediul egeean şi sudul Italiei, datată prin legăturile cu Egiptul[1]). Astfel, varianta în formă de

---

*) Tezele acestei comunicări, prezentată într-o formă mai succintă la cel de al XI-lea Congres Internaţional de Ştiinţe Istorice din anul 1960 de la Stockholm, au fost publicate sub titlul „*Populations et civilisations de l'espace carpatho-danubien pendant la première moitié du premier millénaire av. notre ère*", în vol. *Résumés des communications*, 1960, p. 78 şi urm.

1) G. Kossack, *Problemi cronologici della prima età del ferro in Italia e nell'Europa Centrale*, în *Atti del I-o Congresso Internazionale di Preistoria e Protoistoria Mediterranea*, Firenze, 1950 (1952), p. 368 şi urm. şi H. Müller-Karpe, *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich der Alpen*, în *Römisch-Germanische Forschungen*, Bd. 22, Berlin 1959, p. 226.

arcuș apare în micenianul tîrziu pe la 1250 și durează pînă în prima jumătate a sec. XII î.e.n., iar varianta în formă de arc se întîlnește spre sfîrșitul micenianului tîrziu, pe la 1125 ± 25, fiind în uz probabil pînă în prima jumătate a sec. IX î.e.n. [2]). De asemenea, încadrarea perioadei finale a Hallstattului timpuriu, în sec. IX î.e.n. și VIII î.e.n., se sprijină pe datele de întemeiere a coloniilor grecești din Sicilia și sudul Italiei, Siracusa și Cumae [3]).

Cronologia absolută a Hallstattului mijlociu central-european și a țărilor dunărene în sec. VIII—VII î.e.n. a fost determinată pe baza mormîntului luptătorului de la Corneto din Etruria (775—680 î.e.n.), în care piesele de harnașament de tip hallstattian nord-alpin sînt asociate cu cea mai veche ceramică geometrică grecească din Italia, care a ajuns aici către mijlocul sec. VIII î.e.n. și nu în sec. X—IX î.e.n. cum s-a presupus mai de mult [4]). O datare mai joasă a acestui mormînt și a perioadei hallstattiene propriu-zisă ar contrasta cu cronologia cîmpurilor de urne central europeană din Hallstattul timpuriu, stabilită pe baza cronologiei fibulelor în formă de arcuș și de arc [5]).

Deci, la stabilirea cronologiei absolute a Hallstattului central european și din țările dunărene, în care se include și Romînia, Italia a avut un rol important după 800 î.e.n., în sec. VIII—VII î.e.n., cînd cronologia ei se sprijină pe importuri grecești [6]).

Stadiul cercetărilor, din diverse etape, cu privire la populațiile și culturile hallstattiene de pe teritoriul carpato-dunărean, se reflectă în capitolele respective din operele lui V. Pîrvan [7]), I. Nestor [8]), D. Berciu [9]), precum și în capitolul Prima epocă a fierului din tratatul de Istorie a Romîniei [10]) și în o serie de lucrări de o mai mare sau mai mică întindere relativ la descoperirile de așezări, morminte și obiecte de bronz și aur.

În general, după 1949, în urma cercetărilor de teren de o mai mare amploare organizate de către Academia R.P.R., au sporit într-o mai mare măsură cunoștințele noastre cu privire la această perioadă, aducîndu-se o serie de contribuții prețioase atît în ceea ce privește stadiul de dezvoltare social-economică și culturală a triburilor locale, cît și relativ la rolul cime-

---

2) G. Kossack, *op. cit.*, p. 363 și urm. și p. 389.

3) H. Müller-Karpe, *op. cit.*, p. 226 și urm.

4) G. Kossack, *op. cit.*, p. 369 și urm. și C.F.C. Hawkes, *Chronologie of the Bronze and Early Iron Ages, Greek, Italian and Transalpiney* in *Atti del I-o Congresso Internazionale di Preistoria e Protoistoria Mediterranea*, Firenze 1950 (1952), p. 260.

5) G. Kossack, *op. cit.*, p. 371.

6) C.F.C. Hawkes, *op. cit.*, p. 261 și urm.

7) V. Pîrvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, în Academia Romînă. «Memoriile secțiunii istorice», seria III, tom III, mem. 2, p. 289 și urm. și de același, *Dacia. Civilizațiile străvechi din regiunile carpato-danubiene*, traducere după manuscrisul original francez inedit de Radu Vulpe, ediție nouă revăzută și adnotată, Buc. 1957, p. 27 și urm.

8. I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în 22 *Bericht der römisch-germanischen Kommission*, 1933, p. 104 și urm.

9) D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939, p. 140 și urm.

10) *Istoria Romîniei*, vol. I, 1960, cap. III, *Etapa mijlocie a destrămării orînduirii comunei primitive, Prima epocă a fierului*, p. 206 și urm. (D. Berciu, în afară de paragraful *Depozite și turnătorii*, redactat de M. Petrescu-Dîmbovița).

rienilor, ilirilor, sciţilor şi grecilor în dezvoltarea societăţii şi a culturii tracilor locali.

Astfel, în ceea ce priveşte societatea locală, s-a constatat că în perioada de trecere de la sfîrşitul epocii bronzului la prima epocă a fierului şi în momentul adoptării metalurgiei fierului în Europa sud-estică şi est-centrală, s-au produs schimbări esenţiale în felul ei de viaţă şi de cultură.

În urma unui proces intern, nu îndeajuns de bine precizat în toate amănuntele, grăbit poate şi de factorii climatici, în spaţiul carpato-dunărean s-a trecut acum de la aşezările întinse ale agricultorilor primitivi şi crescătorilor de vite din epoca bronzului la aşezările mici în formă de sălaşe, de tipul movilelor plate de cenuşă (cenuşare, zolniki), în care economia triburilor locale este orientată cu predilecţie către creşterea vitelor.

În stadiul actual al cercetărilor aceste schimbări se reflectă mai bine în aşezările şi mormintele grupului Noua din Moldova şi Transilvania (sec. XIII î.e.n.), caracterizat prin ceşti cu buton sau creastă pe torţile supraînălţate şi printr-un mare număr de unelte de os. Aria de răspîndire a acestui grup s-a extins spre est şi nord pînă la Nistrul mijlociu şi superior, după cum o dovedesc unele descoperiri recente din R.S.S. Moldovenească şi R.S.S. Ucraineană [11]).

Săpăturile efectuate în ultimii ani în Moldova, îndeosebi la Corlăţeni (r. Dorohoi), Truşeşti (r. Botoşani), Valea Lupului (r.Iaşi), Cavadineşti (r. Bujor) şi în alte localităţi, au dovedit că transformările în dezvoltarea economică şi culturală a triburilor locale din Moldova au început către sfîrşitul epocii bronzului, de cînd datează cel mai vechi nivel de locuire din cuprinsul cenuşarelor, în care, pe bază de ceramică, s-au identificat aspecte tîrzii ale culturii Belopotoţc-Costişa şi Monteoru. Ele s-au continuat după aceea pe acest fond local în vremea culturii Noua şi în perioada hallstattiană timpurie, următoare acestei culturi, după cum o dovedesc ceramica şi celelalte resturi de locuire din cuprinsul cenuşarelor cercetate.

Şi în alte regiuni ale spaţiului carpato-dunărean, în afară de Moldova şi Transilvania, se pot urmări, deocamdată într-o măsură mai redusă, schimbările petrecute în perioada de trecere de la epoca bronzului la prima epocă a fierului.

Astfel, aspectele tîrzii Vlădeşti II — Fundeni din Oltenia şi Muntenia, Verbicioara şi Gîrla Mare — Vattina din Oltenia, caracterizate prin aşezări în formă de sălaşe şi cenuşare, viaţa precumpănitoare păstorească şi printr-o evoluţie către noi culturi dezvoltate pe o bază locală anterioară (Tei, Verbicioara, Gîrla Mare — Vattina), permit, în parte, urmărirea trecerii în aceste regiuni de la epoca bronzului la Hallstatt [12]).

În fine, în legătură cu aceste schimbări, este şi numărul mare al depozitelor şi descoperirilor izolate de obiecte de bronz de la sfîrşitul epocii bronzului, îndeosebi din spaţiul transilvano-ungaro-slovaco-ucraino-trans-

11) M. Petrescu-Dîmboviţa, *Contribuţii la problema sfîrşitului epocii bronzului şi începutului epocii fierului în Moldova*, în *SCIV*, IV, 3—4, 1953, p. 443 şi urm. şi de acelaşi, Конец бронзового и начало раннежелезного века в Молдове в свете последних археологических роскопок. în «Dacia», p. 139 şi urm.

12) *Istoria Romîniei*, I, 1960, cap. II, *Începuturile societăţii gentilice patriarhale şi ale destrămării orînduirii comunei primitive. Epoca bronzului*, p. 131 şi urm. (I. Nestor).

carpatic, aparținînd seriei Uriul-Domănești (= Reinecke D) din sec. XIII î.e.n.[13]).

Datorită bogățiilor în zăcăminte de cupru și a legăturilor intense de schimb, în care sarea obținea un rol important, s-a dezvoltat în Transilvania cu începere din această vreme și pînă în sec. VIII î.e.n. o importantă producție a obiectelor de bronz.

În depozitele de bronzuri de la sfîrșitul epocii bronzului și începutul Hallstattului din regiunile extracarpatice și din Dobrogea s-au găsit foarte puține bucăți de bronz brut, care abundă în descoperirile corespnuzătoare din Transilvania. În afară de acestea, prezența unor fragmente de forme de turnat în cuprinsul așezării culturii Noua de la Holboca, de lîngă Iași, ne indică o activitate metalurgică locală în cuprinsul așezărilor Noua din Moldova, confirmată de altfel recent și prin descoperirea depozitului de forme de turnat din așezarea Noua de la Ostroveț de pe Nistrul superior, din regiunea subcarpatică a R.S.S. Ucrainene[14]). De asemenea, descoperirile de forme de turnat de la Plenița (r. Plenița, reg. Oltenia), cunoscute mai de mult, ne atestă și ele o activitate metalurgică de atelier în aceste regiuni extracarpatice, în legătură desigur și cu zăcămintele de cupru din Oltenia.

Din punct de vedere etnic, avîndu-se în vedere îndeosebi ceramica, ritul funerar și unele caracteristici ale metalurgiei bronzului, purtătorii culturilor din faza de tranziție de la epoca bronzului la prima epocă a fierului în spațiul carpato-dunărean trebuie să fi fost triburile tracice. De altfel, după cum în mod just s-a arătat, tot acestor triburi le aparțin și monumentele din perioada prescitică din regiunea de silvo-stepă a R.S.S. Moldovenești[15]).

Pe baza datelor de pînă în prezent, se pare că triburile acestea nu au avut o evoluție uniformă în tot spațiul carpato-dunărean. Din acest punct de vedere se poate presupune că stadiul de dezvoltare social-economic al acestor grupări tribale din Moldova, și probabil în parte și din restul regiunii extracarpatice, la sfîrșitul epocii bronzului și începutul Hallstattului, a fost mai puțin evoluat în comparație cu acela al triburilor contemporane din Transilvania, a căror dezvoltare s-a datorat mai ales înfloririi metalurgiei bronzului, determinată în primul rînd de abundența în minereuri de cupru din această regiune.

În schimb, la sfîrșitul epocii bronzului și începutul Hallstattului, nefiind dezvoltată metalurgia bronzului la triburile locale din regiunea extracarpatică, nu s-a ajuns aici la despărțirea în formă primitivă a meseriași-

13) Cf. I. Nestor, *Die verzierten Streitäxte mit Nackenscheibe aus Westrumänien*, în *Marburger Studien*, Darmstadt 1938, p. 192, unde se deosebește pentru prima dată „faza Uriul-Domănești", caracterizată prin depozitele de bronzuri de la Uriul de Sus (r. Beclean, reg. Cluj) și Domănești (r. Carei, reg. Baia-Mare).

14) Din informațiile transmise de Ed. Balagori rezultă că în cuprinsul așezării de la Ostroveț, în afară de cele șase forme de turnat, care constituie depozitul propriu-zis, s-au mai găsit și alte bucăți de piatră brută, necesară pentru producerea formelor de turnat.

15) А. И. Мелюкова, Памятники VIII в до н. е. на территории лесостепной Молдавии în «Известия Молдавского филиала Академии Наук СССР", № 4 (31) Кишинев 1956, p. 44.

lor de agricultori, spre deosebire de Transilvania, unde se admite, în general, că procesul acesta istoric, început acum, și desăvîrșit în continuare, a contribuit în sec. I î.e.n. la descompunerea relațiilor orînduirii comunei primitive și la apariția altora noi, care anunță orînduirea sclavagistă.

În ceea ce privește orînduirea gentilică a societății locale de la sfîrșitul epocii bronzului și începutul Hallstattului din Moldova, se poate bănui că s-a accelerat procesul ei de descompunere prin dezvoltarea creșterii vitelor și legăturile de schimb cu triburile contemporane din regiunile vecine, îndeosebi din Transilvania, la care metalurgia bronzului a atins apogeul în această vreme.

În perioada următoare, a Hallstattului timpuriu, societatea locală din spațiul carpato-dunărean continuă să se dezvolte, prezentînd o cultură specific hallstattiană timpurie, care după caracteristicile ei poate fi atribuită Hallstattului A și B. În stadiul actual al cercetărilor este greu să se lămurească, în amănunte, căile de dezvoltare a acestor manifestări de cultură hallstattiană timpurie. Se constată că așezările movile, în formă de cenușare („zolniki") și modul de viață păstoresc se continuă și în faza Hallstatt A, a cărei datare este asigurată atît prin urna bitronconică în care s-a găsit depozitul de la Pecica, cît și prin fibulele de tip Peschiera din descoperirile izolate de la Jupa în Banat și Orlea în Oltenia [16]. Caracteristic pentru această etapă este ceramica hallstattiană neagră lustruită, fațetată și canelată, de factură est-europeană, corespunzătoare orizontului Gáva din Ungaria, descoperită atît în așezările sălașe cît și în mormintele de incinerație [17]. Îndeosebi se disting urnele bitronconice, cunoscute sub denumirea de villanoviene, descoperite la Pecica în Crișana, Tg. Mureș și Reci în Transilvania, Cernavoda în Dobrogea, precum și în alte localități din Moldova, Muntenia și Oltenia [18].

În această etapă metalurgia bronzului capătă în Transilvania o foarte mare dezvoltare, după cum o dovedesc descoperirile de bronzuri din seria Cincu-Suseni, precum și din marile turnătorii de la Uioara, Spălnaca și Gușterița, caracterizate printr-o asociere de bronzuri mai vechi din seria Uriul-Domănești de la sfîrșitul epocii bronzului (= Reinecke D) cu altele mai noi, din seria Cincu-Suseni din prima fază a Hallstattului A (= Hallstatt A_1) [19]. Inventarul bogat și variat al depozitelor-turnătorii, care pe lîngă obiecte întregi conțin și multe piese fragmentare pentru a fi retopite, ne atestă că s-a dezvoltat aici o producție de obiecte de bronz din cele mai importante din estul Europei centrale. Marea dezvoltare a metalurgiei bron

16) D. Berciu, *cap. cit.*, p. 151.

17) *Ibid.*

18) Informație D. Berciu.

19) Seria de bronzuri Cincu-Suseni a fost denumită astfel în 1960 de comun acord cu W. A. von Brunn (Berlin) și Mircea Rusu (Cluj). În sistemul cronologic al lui H. Müller-Karpe marile turnătorii de la Uioara și Gușterița datează de la sfîrșitul epocii bronzului (=Reinecke D), autorul considerînd că această perioadă corespunde astăzi nu numai cu faza Reinecke D, ci și cu o parte din Hallstatt A (*op. cit.*, p. 104, nota 7 și p. 185). În lucrarea de față încadrarea seriilor de depozite de bronzuri în fazele Hallstattului timpuriu (Hallstatt A_1, B_1, B_2 și B_3) s-a făcut după sistemul cronologic al lui H. Müller-Karpe (*op. cit.*).

zului din Transilvania în această vreme a fost probabil în legătură și cu o perfecționare a tehnicii de minerit, care a permis să se extragă cantități mai mari de cupru.

Aceleași forme de viață se continuă și în etapa următoare a Hallstattului timpuriu (Hallstattul B), caracterizată prin o ceramică neagră lustruită și cu caneluri foarte fine, descoperită la Bogata-Ranta și în alte localități din Transilvania, Banat și Oltenia [20]). În Oltenia trecerea către acest aspect de cultură, corespunzător culturilor Val-Dalj din Jugoslavia și Ungaria și Podoli din Slovacia, s-a realizat prin complexul Vîrtop (r. Plenița, reg. Oltenia), dezvoltat pe baza fondului anterior indigen (Gîrla Mare—Verbicioara), după cum o dovedesc descoperirile acestui complex din așezările movile („zolniki") și mormintele de incinerație cu tumuli cu boltă de piatră [21]).

Metalurgia bronzului în Transilvania în această fază a Hallstattului timpuriu este în continuă dezvoltare, caracterizîndu-se prin forme mai evoluate ale uneltelor, armelor și obiectelor de podoabă din seriile Moigrad-Tăuteu și Fizeșul-Gherlei-Sîngeorgiu de Pădure, corespunzătoare fazelor Hallstatt B_1 (sec. X î.e.n.) și Hallstatt B_2 (sec. IX î.e.n.) [22]).

Unele din tipurile de obiecte de bronz din aceste serii se întîlnesc și în spațiul dintre Carpați, Dunărea inferioară și Prut, unde metalurgia bronzului în această vreme a fost răspîndită mult mai puțin și în mod inegal, cu toate că în Oltenia există zăcăminte de cupru.

La sfîrșitul perioadei hallstattiene timpurii și în faza de trecere către Hallstattul mijlociu (sec. VIII î.e.n.), la populațiile din spațiul carpato-dunărean, s-au continuat ritul funerar (incinerația) și unele manifestări culturale, îndeosebi în ceramică și bronzuri, după cum o dovedesc cîteva morminte de incinerație de la Balta-Verde din Oltenia și Blejești din Muntenia [23]), precum și descoperirile de bronzuri din seria Șomartin-Ugra, corespunzătoare fazei Hallstatt B_3 [24]).

În această vreme, în spațiul carpato-dunărean, pe lîngă metalurgia bronzului, care continuă, s-a adoptat și răspîndit noua metalurgie a fierului, cu care triburile locale se pare că au luat contact pentru prima dată într-o fază anterioară a Hallstattului B, după cum pare s-o dovedească unele descoperiri timpurii de obiecte de fier din Transilvania și Banat.

---

20) D. Berciu, *op. cit.*, p. 151.

21) *Ibid.*,

22) I. Nestor studiind vasele de bronz, în 1935, a deosebit pentru prima dată seriile de bronzuri Moigrad-Hajdu-Böszörmény și Fizeșul-Gherlei-Sîngeorgiu de Pădure (*Ein Bronzedepot aus Moigrad (Rumänien)*, în *PZ*, XXVI, 1935, 1/2, p. 57). Primei din aceste serii îi aparține depozitul caracteristic de bronzuri de la Tăuteu, publicat mai de mult de Vl. Dumitrescu (*Le dépôt de la fin de l'âge du bronze, découvert à Tăuteu*, în «Dacia» V—VI, 1935—1936, p. 225 și urm.), cu observațiunea că numirea justă a localității este Tăuteu, și completat recent de autorul acestui articol cu încă 16 obiecte de bronz (*Date noi cu privire la depozitul de bronzuri de la Tăuteu (raionul Marghita, reg. Oradea)*, în «Arheologia Moldovei» Iași, vol. I, 1961, p. 81 și urm.

23) D. Berciu, *cap. cit.*, p. 152.

24) Cf. K. Horedt, *Zur Enddatierung der Bronzezeit in Siebenbürgen*, în «Dacia» XI—XII, 1945—1947, p. 7 și urm. pentru depozitul de la Șomartin.

Răspîndirea cunoștințelor tehnologice relativ la noua metalurgie a fierului s-a făcut acum în acest spațiu atît dinspre răsărit, prin incursiunile triburilor de călăreți nomade și seminomade din nordul Caucazului și stepele nordice ale Mării Negre, cunoscute sub denumirea convențională de cimerieni, care au preluat aceste cunoștințe din moștenirea civilizației hittite, cît și dinspre sud și sud-vest, prin filiera elenică și nord-vest balcanică, metalurgia fierului fiind cunoscută în Grecia încă înainte de pătrunderea dorienilor din NV Balcanilor[25]).

În legătură cu mișcările cimerienilor spre vest și sud-vest din sec. VIII î.e.n., la care nu este exclus să fi participat și unii traci, pot fi puse topoarele plate de fier cu aripioare de la sfîrșitul sec. VIII î.e.n. din Caucaz, R.S.S. Ucraineană, Romînia și Europa centrală, imitate după formele asemănătoare de topoare de bronz din sec. XIV—XIII î.e.n. din Anatolia[26]). De asemenea, datorită acestor mișcări se explică și alte elemente de cultură materială din Europa est-centrală, înglobate în cercul „traco-cimerian", caracterizat prin piese de harnașament din bronz sau fier (zăbale, psalii și aplice), cu analogii în stepele nord-pontice și în cultura Koban din Caucaz, precum și prin tezaurele de obiecte de aur de la Michálkovo, Dalj, Fokoru, Bòarta, Firiteaz, Biia și din alte localități[27]).

Deci, pe lîngă răspîndirea cunoștințelor în domeniul metalurgiei fierului, cimerienii au acționat la Dunăre și ca mijlocitori ai elementelor de cultură materială înrudite cu cele din Caucaz și Asia Anterioară, influențînd dezvoltarea culturii locale la sfîrșitul Hallstattului timpuriu, ca și sciții mai tîrziu, în Hallstattul final[28]). Această explicație nu exclude însă posibilitatea, ca datorită evenimentelor provocate de invazia cimerienilor să se fi produs și unele depozitări de obiecte de bronz din faza de tranziție de la Hallstattul timpuriu la Hallstattul mijlociu. Din acest punct de vedere, în vreme ce în spațiul dintre Alpii răsăriteni și nordul Balcanilor, căruia îi aparțin și părți din vestul Ungariei, se dezvoltă elementele esențiale ale culturii hallstattiene, care au fecundat grupele hallstattiene de la nord și vest, cît și cele italice, în restul Ungariei și Transilvania istoria triburilor locale, depinzînd de evenimentele cauzate de invazia cimerienilor, cunoaște acum o dezvoltare specifică, influențată de triburile acestea de călăreți nomazi, înrudite cu triburile iraniene și poate și cu cele tracice[29]).

În Hallstattul mijlociu (sec. VIII — mijlocul sec. VI î.e.n.), odată cu modificările produse în structura social economică și suprastructura societății locale, prin răspîndirea metalurgiei fierului, se constată primele manifestări ale epocii de fier tracice propriu-zise. Acestea se reflectă în

25) D. Berciu, *cap. cit.*, p. 139 și urm.

26) *Ibid.* și M. Petrescu-Dîmbovița, *Objets hallstattiens trouvés à Bîrlad*, în «Dacia» II, N.S., 1959, p. 65 și urm., în care se menționează descoperirile de asemenea topoare din Anatolia, Caucaz, R.S.S. Ucraineană, Romînia, Europa centrală etc.

27) D. Berciu, *cap. cit.*, p. 142.

28) Pia Laviosa-Zambotti, *Die europäischen Kulturen der Bronze-und Eisenzeit*, extras din *Historia Mundi*, vol. 3. *Der Aufstieg Europas*, p. 23 și urm.

29) Cf. G. von Merhart, *Studien über einige Gattungen von Bronzegefässen*, în *Festschrift des römisch-germanischen Zentralmuseums, in Mainz zur Feier seines hundertjährigen Bestehens* 1952, Mainz 1952, p. 60 și urm.

aşezările-sălaşe în formă de cenuşare sau întinse şi mormintele de inhumaţie cu schelete întinse ale complexului Basarabi, în aşezările-sălaşe, cîmpurile de urne funerare şi mormintele tumulare cu schelete în poziţie întinsă ale grupului mai restrîns Balta-Verde, în aşezarea şi necropola cu morminte de inhumaţie cu schelete în poziţie chircită de la Stoicani, în unele descoperiri de morminte de inhumaţie de la Cernavoda, precum şi în alte descoperiri din Hallstattul mijlociu de pe teritoriul Romîniei [30]).

În urma săpăturilor din mormintele tumulare de la Balta-Verde şi din alte locuri din Oltenia s-a precizat că în Hallstattul propriu-zis, probabil sub influenţa unor triburi din vestul Peninsulei Balcanice, populaţia locală, ca şi în genere aceea din valea Dunării mijlocii şi inferioare, a trecut în general de la ritul incineraţiei, practicat mai înainte, la ritul inhumaţiei, morţii fiind de obicei inhumaţi în poziţie întinsă şi numai rar incineraţi, în morminte cu sau fără pietre din tumuli mici [31]). Cele mai multe din asemenea morminte tumulare s-au cercetat la Balta-Verde şi Gogoşu, unde s-au identificat şi o serie de movile fără de morminte (cenotaphuri), ridicate probabil în amintirea luptătorilor căzuţi în lupte [32]). Pe baza inventarului mormintelor, constituit din arme, unelte, obiecte de podoabă şi ceramică, s-au deosebit mormintele luptătorilor de acelea ale civililor, bărbaţi, femei şi adolescenţi. Într-un mormînt de luptător de la Balta-Verde, în afară de piese de harnaşament şi zăbale de bronz, s-au mai găsit şi două fragmente de şină de fier cu urme de nituri, care provin de la un car de luptă [33]).

Din punct de vedere etnic se consideră că purtătorii culturii mormintelor tumulare din Oltenia au fost tracii şi nu ilirii, cum s-ar putea crede, la prima vedere, după forma unor obiecte de metal, nu însă şi după ceramică, care este dezvoltată pe baze locale [34]).

Cultura materială a triburilor locale, prin analogiile pe care le prezintă în Transilvania, Muntenia, Moldova şi Bulgaria nu poate fi decît tracică. Obiectele de factură ilirică, în primul rînd armele de fier pentru luptători şi unele obiecte de podoabă, au ajuns aici, prin schimburile intertribale, din importantul centru metalurgic pentru obiecte de fier şi bronz din NV Peninsulei Balcanice [35]).

Numărul mare de morminte de luptători din necropolele de la Balta-Verde (cca. 650—500 î.e.n.) şi Gogoşu (cca. 500—400 î.e.n.), precum şi cetăţile hallstattiene din această vreme, întărite cu şanţ şi val de apărare, corespund cu faza de democraţie militară, în care se găsea societatea tracă, nu numai din sudul Dunării, dar şi de la nord de fluviu [36]). Toate acestea presupun o organizare politică şi militară destul de puternică a triburilor

30) D. Berciu, *cap. cit.*, p. 152 şi urm.

31) D. Berciu, şi Eug. Comşa, *Săpăturile arheologice de la Balta-Verde şi Gogoşu (1949 şi 1950)*, p. 476 şi urm. şi p. 484.

32) *Ibid.*, p. 408.

33) *Ibid.*, p. 391.

34) *Ibid.*, 483 şi urm.

35) *Ibid.*, p. 486.

36) *Ibid.*

tracice locale, în legătură cu anumite evenimente istorice din valea Dunării care nu sînt încă îndeajuns de bine precizate [37]). În același timp cu triburile tracice nord-dunărene s-au întărit și triburile tracice sud-dunărene, precum și cele ilirice, datorită unei amenințări mai mari din afară, căreia trebuiau să-i facă față triburile din valea Dunării [38]).

În schimb, descoperirile din așezarea și cimitirul de la Stoicani din sudul Moldovei ne dovedesc că aspectul hallstattian de acolo aparține unor triburi sedentare și de caracter pașnic, care se ocupau cu agricultura, creșterea vitelor, pescuitul și vînatul [39]). Lipsa elementelor scitice, aici ca și în mormintele tumulare de la Balta-Verde și Gogoșu, ne atestă că aceste triburi nu veniseră încă în contact cu sciții.

Deci, în această perioadă a Hallstattului, triburile locale din spațiul carpato-dunărean nu au evoluat în același fel. Unele practicînd mult războiul de jaf și de apărare, se aflau într-o etapă mai înaintată a democrației militare, caracterizată prin numărul mare al armelor de fier, așezări întărite cu șanțuri și valuri, precum și printr-o aristocrație militară desprinsă tot mai mult de masa tribală [40]). Altele, îndeletnicindu-se îndeosebi cu agricultura, creșterea vitelor și meșteșugurile, care continuă să se separe de agricultură, erau mai mult pașnice. Prin schimburi, în care intrau și elemente de cultură materială ilirică ale Hallstattului central-european și balcanic, s-au accentuat diferențierile sociale din sînul societății patriarhale, în special din Transilvania și Oltenia.

În fine, în Hallstattul tîrziu, care datează din sec. VI—V î.e.n., exceptînd regiunile amintite unde se prelungește pînă în sec. III î.e.n., se accentuează și mai mult dezvoltarea inegală a societății tracice locale. Pe baza analizei descoperirilor mai vechi și recente (Chirnogi, Alexandria ș.a.), precum și a considerațiilor relativ la implicațiile politice în urma prezenței statului odriz la Dunărea de Jos, se constată că triburile traco-getice mai evoluate din zona ponto-dunăreană și de la nord de Dunăre pînă în regiunea subcarpatică, integrate în unitatea culturală sud-tracică, puternic influențată de civilizația grecească, se diferențiază din ce în ce mai mult de masa nord-tracică mai conservatoare, influențată de sciți și pe alocuri, în mod sporadic, de iliri și greci [41]).

Un rol important în procesul de diferențiere crescîndă dintre zonele nord-tracică și sud-tracică l-au avut grecii, care prin contactul cu populația locală din spațiul ponto-dunărean au contribuit la accelerarea ritmului de dezvoltare a triburilor locale din Dobrogea, sudul Moldovei, cîmpia Mun-

37) *Ibid.*, p. 487.

38) *Ibid.*, p. 486 și urm.

39) M. Petrescu-Dîmbovița, *Cimitirul hallstattian de la Stoicani*, în «Materiale», vol. I (1953), p. 203.

40) D. Berciu, *cap. cit.* din *Istoria Romîniei*, p. 146.

41) De același, p. 153 și urm., *La genèse de la civilisation de la Tène chez les géto-daces*, în «Dacia» I, NS, 1957, p. 136 și urm., *O descoperire traco-scitică din Dobrogea și problema scitică la Dunărea de Jos*, în *SCIV*, X, 1, 1959, p. 40 și urm., Фрако-скифский Меч-эмблема из Меджидии (Добруджа) și *Sînt geții traci nord-dunăreni? Un aspect arheologic al problemei*, în *SCIV*, XI, 2, 1960, p. 263 și urm., în «Dacia» II, NS, 1959, p. 120 și urm.

teniei și Olteniei, grăbind în același timp procesul de descompunere a relațiilor de comună primitivă a societății traco-getice din aceste regiuni [42]).

Datorită influenței factorului grecesc, triburile traco-getice din regiunea ponto-dunăreană, prin integrarea lor din ce în ce mai mult în unitatea culturală a triburilor sud-tracice s-au diferențiat de restul masei nord-tracice, trecînd mai repede, către mijlocul sec. V î.e.n., la a doua epocă a fierului [43]).

În schimb, influența scitică, legată de complexul eterogen al „sciților agricultori" din silvo-stepă, din care nu lipseau nici elemente tracice, a fost mai activă în zona nord-tracică, îndeosebi în Transilvania, centrul și nordul Moldovei, unde în perioada ultimă a culturii hallstattiene, pînă către 300 î.e.n., au pătruns numeroase elemente de cultură de factură scitică, în urma legăturilor etnoculturale dintre triburile nord-tracice și „sciții" din silvo-stepă sau a unor incursiuni scitice de mai mică amploare spre vest, spre Europa centrală [44]). Imediat la nord de zona ponto-dunăreană, fondul local nord tracic a intrat în legătură cu elemente de factură scitică și numai în mod sporadic cu altele de origine grecească, după cum ne-o dovedesc descoperirile din grupele culturale cu morminte de incinerație în tumuli de la Bîrsești (r. Focșani, reg. Galați), din sudul Moldovei [45]) și Ferigele (r. Horezu), din nordul Olteniei [46]).

Influența scitică mai puțin profundă de cît cea grecească, cu care s-a desfășurat paralel pe un spațiu însă mai mare, a contribuit la intensificarea metalurgiei fierului și a răspîndirii unor tipuri de arme orientale în spațiul carpato-dunărean, grăbind, într-o măsură mai redusă, procesul de trecere a societății locale nord-tracice către cea de a doua epocă a fierului [47]).

În zona ponto-dunăreană, în special în Dobrogea, a fost activă influența triburilor de sciți nomazi din stepele nord-pontice, care cu începere din sec. IV î.e.n. au exercitat, cel puțin pentru un timp, și o stăpînire politică asupra populației mai vechi autohtone traco-getice [48]). Prin legăturile dintre aristocrația sciților nomazi din stepă și tracii sudici s-a ajuns în zona ponto-dunăreană la stilul animalier traco-scitic, reflectat în unele descoperiri ar-

42) D. Berciu, *La genèse de la civilisation de la Tène chez les geto-daces, loc. cit.*

43) *Ibid.*

44) *Ibid.*, p. 138 și de același, *O descoperire traco-scitică din Dobrogea și problema scitică la Dunărea de Jos* p.43 și Фрако-скифскии меч-эмблема из Меджидии (Добруджа), p. 121 și *cap. cit.*, din *Istoria Romîniei*, p. 155 și urm.; I. H. Crișan, *Un akinakes inedit din Muzeul Făgăraș (Considerațiuni asupra grupului scitic din Transilvania)* în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, București 1960, p. 120 și urm ;А. И. Мелюкова, К вопросу памятниках скифской культуры на территории среднеи Европы. în *CA*, XXII, 1955, p. 253 și Dorin Popescu, *Problema sciților din Transilvania în opera lui V. Pîrvan*, în SCIV, IX, 1, 1958, p. 29 și urm.

45) С. Моринц, Новая галштатская группа в Молдове. în «Dacia», *NS*, I, 1957, p. 117 și urm.

46) Al. Vulpe, *Cimitir din prima epocă a fierului la Ferigele* (r. Horezu, reg. Pitești), în «Materiale», V, 1959, p. 363 și urm. și de același ; *Săpăturile de la Costești-Ferigele (r. Horezu, reg. Pitești)*, în «Materiale», VI, 1960, p. 237.

47) D. Berciu, *cap. cit.*, din *Istoria Romîniei*, p. 155 și urm.

48) Idem, *O descoperire traco-scitică din Dobrogea și problema scitică la Dunărea de Jos*, p. 39 și urm. și de același, Фрако-скифский меч-эмблема из Меджидии (Добруджа), p. 119 și urm.

heologice, dintre care mai importante sînt: mormîntul de la Agighiol, de lîngă Babadag, sabia emblemă de la Medgidia, coiful de aur de la Poiana-Coțofenești (r. Teleajen) și „tezaurul“ de la Craiova [49]).

În felul acesta se explică și particularitățile grupelor locale din această perioadă, precum și trecerea în mod inegal către a doua epocă a fierului în spațiul carpato-dunărean.

НАСЕЛЕНИЯ И КУЛЬТУРЫ НА КАРПАТО-ДУНАЙСКОЙ ТЕРРИТОРИИ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ ПЕРВОГО ТЫСЯЧЕЛЕТИЯ ДО НАШЕЙ ЭРЫ

Краткое содержание

Представляется стадия исследований относящихся к гальштатским населениям и культурам на карпато-дунайской территории, в период между XII веком до н. э. и V в. до н. э. или III в. до н. э. для межкарпатских областей и на восток от Карпат, где Гальштатская культура продолжается до того времени.

По этому случаю выявляются главные результаты, полученные в годы народно-демократического строя, касающиеся стадии социал-экономического и культурного развития автохтонных племён, а также и относительно роли кимерийцев, иллирийцев, скифов и греков в развитии общества и культуры местных фракийцев.

В первую очередь преследовалось развитие местного общества в период перехода от бронзового века к раннему железному веку (XIII в. до н. э.), характеризующегося усилением металлургии бронзы и пастушеским образом жизни.

В продолжении, что касается раннего гальштата (XII-VIII в. до н. э.), одновременно с формами материальной культуры в поселениях и могильниках, была принята во внимание металлургия бронзы, которая приобретает самое большое развитие, а также и началом и распространение новой металлургии железа.

В среднем гальштате (VIII в. — приблизительно 550 г. до н. э.) одновременно с изменением происшедшим в области сил производства и надстройки, благодаря распространению новой металлургии железа были отмечены первые проявления собственно фракийского железного века (группа Басарабь, поселения и гальштатские поля погребения с урнами и подкурганные могильники в Балта Верде, могильник с скорченными скелетами в Стоиканах некоторые гальштатские находки в Чернавода и в других местностях на территории РНР).

В это время, благодаря развитию ремёсл и отделения их от земледелия, благодаря усилению обмена в который входили и некоторые элементы материальной культуры ценнтрально-европейского и балканского Гальштата благодаря войнам с целью грабежа, но и для защиты, усилилось социальное расслоение в среде патриархального общества в особенности в Трансильвании и в Олтении.

Наконец, в позднем Гальштате (VI-V в. до н. э.) исключая вышеупомянутые области (где продолжается до III в. до н. э.), ещё силь-

---

49) *Ibid.*, p. 37 și urm. (text romîn) și p. 117 și urm. (text rus) și de același, *cap. cit.* din *Istoria Romîniei*, p. 159.

нее подчеркивается неодинаковое развитие местного фракийского общества. В это время, как было показано, в особенности Д. Берчю, фракийско-гетские более развитые племена из понто-дунайской зоны на север от Дуная до подкарпатской зоны включенные в единство южно-фракийской культуры, под сильным влиянием греческой культуры, дифференциирются все больше и больше от более консервативной северо-фракийской массы, находящейся под влиянием скифов и греков. Влияние скифов было более активно в северо-фракийской зоне куда проникли многочисленные элементы культуры скифского облика, как вследствие этно-культурных связей между северо-фракийскими племенами и лесостепными „скифами", как и вследствие скифских набегов.

Таким образом объясняются особенности культурных групп в этот период, а также и неодновременный переход ко второму веку железа на карпато-дунайской территории.

POPULATIONS ET CULTURES DE L'ESPACE CARPATHO-DANUBIEN PENDANT LA PREMIÈRE MOITÉ DU PREMIER MILLÉNAIRE AVANT NOTRE ÈRE

Résumé

Dans cet article l'auteur présente le stade des recherches concernant les peuples et les cultures du Hallstatt dans l'espace carpatho-danubien, entre le XII-e siècle av. notre ère, à l'exception des régions intracarpathiques et celles situées à l'est des Carpathes, où la culture hallstattienne dure jusque vers le III-e siècle av. notre ère.

A cette occasion, l'auteur discute les principaux résultats obtenus ces derniers temps en ce qui concerne le stade du développement social, économique et culturel des tribus autochtones, ainsi que le rôle des Cimmériens, des Illyres, des Scythes et des Grecs dans l'évolution de la société et de la culture des Thraces locaux.

Au commencement on a precisé le stade de développement des tribus locales pendant la période de transition de l'âge du bronze à l'âge du fer (XIII-e siècle av.notre ère), caracterisée par la métallurgie du bronze, qui à cette époque était très développée, ainsi que par le vie pastorale.

Ensuite, dans l'étape suivante du Hallstatt ancien (XII—VIII-e siècle av. notre ère), parallelement avec les formes de culture matérielle connues par les établissements et les cimetières, on a pris en considération la métallurgie du bronze, qui prend alors son plus grand essor, ainsi que le début et la diffusion de la métallurgie du fer.

Pendant le Hallstatt moyen (VIII-e siècle jusqu'à environ 550 av. notre ère), en même temps que les changements survenus dans les forces de production et la superstructure, grâce à la nouvelle métallurgie du fer, qui continue à se répandre, on observe les premières manifestations de l'âge du fer proprement dit (le groupe Basarabi, les établissements et les sépultures d'incinération en urnes ou en tumuli de Balta-Verde, la nécropole avec ses tombes d'inhumation à squelettes accroupis de Stoicani, quelques découvertes hallstattiennes de Cernavoda et d'autres localités de Roumanie.

Durant cette période, par le développement des métiers et leur séparation sous forme primitive d'avec l'agriculture, par l'intensification des échanges qui comprenaient aussi quelques éléments de culture matérielle illyrique du Hallstatt de l'Europe centrale et de la Péninsule Balcanique, et enfin par les guerres de pillage et de défense, les différences sociales au sein de la société patriarcale s'accentuent davantage, surtout en Transylvanie et en Petite-Valachie.

Finalement, pendant le Hallstatt tardif (VI-e—V-e siècle av.notre ère, exceptant les régions nommées plus haut, où cette période se prolonge jusqu'au III-e siècle), le développement inégal de la société thracique locale est encore plus prononcé. Pendant ce temps, comme l'a montré tout spécialement D. Berciu, les tribus thraco-gétiques plus évoluées de la zone ponto-danubienne et du nord du Danube, jusqu'à la région sous-carpathique, intégrées dans l'unité culturelle sud-thracique puissamment influencée par la civilisation grecque, se différencient de plus en plus de la masse nord-thracique, plus conservatrice, influencée par les Scythes et par endroits, de manière sporadique, par les Illyres et les Grecs.

L'influence scythique a été plus active dans la région nord-thracique où ont pénétré de nombreux éléments de culture scythiques, tant à la suite des liens ethniques et culturels entre les tribus nord-thraciques et scythiques de sylvosteppe, que par des incursions scythiques.

Ceci explique les particularités des groupes de culture de cette époque, ainsi que la transition de manière inégale au deuxième âge de fer dans l'espace carpatho-danubien.



FUNDAMENTAREA ATEISMULUI ȘTIINȚIFIC ÎN LUCRĂRILE LUI V. I. LENIN

DE

I. DAVIDSOHN

Universitatea „Al. I. Cuza", Iași

Lupta partidelor comuniste și muncitorești împotriva obscurantismului religios, pentru concepția științifică, materialistă despre lume, constituie unul din aspectele cele mai pregnante ale ciocnirii contemporane dintre proletariat și burghezie, pe planul ideologic. În condițiile epocii imperialismului și revoluțiilor proletare, religia a devenit o armă deosebit de primejdioasă a reacțiunii burgheze, folosită ca mijloc de diversiune, pentru a salva de la naufragiu orînduirea capitalistă osîndită de istorie. De-a lungul veacurilor religia a servit totdeauna interesele claselor reacționare și a constituit o frînă în calea progresului social. Influența ei este astăzi cu atît mai primejdioasă, cu cît ea folosește formele rafinate ale înșelării, învesmîntîndu-se în haina concepțiilor filozofice ale idealismului contemporan sau invocînd argumente din arsenalul teoriilor științifice, mistificate de idealism. Pentru partidele comuniste și muncitorești, îndepărtarea influențelor ideologiei religioase reprezintă o preocupare însemnată, o problemă complexă, a cărei soluționare presupune o adîncă înțelegere marxist-leninistă a realității istorice concrete, o orientare teoretică și practică precisă, în condițiile aspre și mereu schimbătoare ale luptei pentru cucerirea puterii și pentru construirea societății noi. Atitudinea antireligioasă, poziția ateistă este indisolubil legată de dezvoltarea concepției materialiste despre lume. Gînditorii materialiști din trecut au meritul de a fi înțeles că zeii sînt o creație a închipuirii omenești, că forțele supranaturale din miturile religioase sînt de esență pămîntească, avîndu-și obîrșia în animarea și divinizarea naturii și forțelor ei ridicate la rangul de zeități atotputernice de închipuirea omului primitiv, copleșit de slăbiciune și ignoranță. Democrit și Epicur sînt figuri strălucite ale ateismului antic. Marele poet și filozof materialist latin Lucretius Carus a înălțat, în celebra lui poemă despre natură, un adevărat imn de slavă materialistului și ateului Epicur, al cărui merit deosebit îl vedea în faptul de a se fi ridicat împotriva superstițiilor, de a fi eliberat omenirea de povara prejudecăților religioase, de a fi risipit ceața neștiinței, izgonind amenințările întunecate ale duhurilor. Puternica înrîurire a gîndirii lucrețiene și-a găsit, mai tîrziu, expresia în minunatele cuvinte ale celui mai mare poet latin, Virgilius :

„Felix qui potuit rerum cognoscere causas atque metus omnes et inexorabile fatum subjecit pedibus strepitumque Acherontis avari".

Atitudinea ateistă și-a găsit de asemenea reprezentanți de seamă în gînditorii materialiști din perioada de ascensiune a burgheziei și a luptelor antifeudale, începînd cu veacul al XVI-lea și pînă la mijlocul veacului al XIX-lea : Giordano Bruno, Spinoza, Diderot, d'Holbach, La Mettrie, Helvétius, Radișcev, Herzen, Belinski, Cernîșevski, Dobroliubov, Feuerbach. Cel dintîi a plătit cu viața convingerile lui ateiste și a murit pe rugul aprins de inchiziția catolică, martir al științei și gîndirii libere. Spinoza a fost izgonit din comunitatea religioasă a evreilor ca tăgăduitor al lui dumnezeu. Materialiștii francezi din secolulul al XVIII-lea și-au legat numele de lupta împotriva clericalismului feudal, dezvăluind cu curaj minciunile și aberațiile răspîndite de preoți și denunțînd opresiunea și intoleranța bisericii catolice. Ei au afirmat că religia a apărut ca rod al ignoranței și înșelăciunii practicate de impostori vicleni, pentru a-și crea situații privilegiate și a-și satisface interesele egoiste. În condițiile veacului al XVIII-lea, concepția lor antireligioasă a avut o evidentă semnificație progresistă, în lupta împotriva stăpînirii feudale și bisericii care o susținea. Totuși construcțiile lor sînt departe de a constitui un răspuns științific la problemele referitoare la religie, la adevărata ei esență, la originea ei, la rădăcinile ei sociale și gnoseologice. În lucrările lui Feuerbach găsim o încercare meritorie de a da fenomenului religios o interpretare materialistă. Marx și Engels au subliniat meritele construcției lui Feuerbach, arătînd în același timp și însemnatele ei lacune, tratarea abstractă a problemei, exterioară realităților sociale ale luptei de clasă, neînțelegerea legăturii dintre religie și scindarea societății în clase antagoniste. Marx și Engels, elaborînd concepția științifică a materialismului istoric, au dat un răspuns clar și definitiv la problema substratului real al vieții spirituale a societății, arătînd că în condițiile vieții materiale, în existența socială a oamenilor trebuie să căutăm izvorul, cauza determinantă a conștiinței lor, a diferitelor ei forme de manifestare. Ei au putut elabora astfel concepția lor științifică și consecvent materialistă privitoare la originea, natura și particularitățile religiei, ca formă specifică a conștiinței sociale, ca reflectare fantastică, în capetele oamenilor, a forțelor externe care îi domină, a forțelor pămîntești care capătă astfel forma unor puteri nevăzute, supranaturale. Scoțînd la iveală rădăcinile de clasă ale religiei, relația necesară dintre antagonismul social și dedublarea religioasă a realității într-o lume cerească, imaginară și una vizibilă, pămîntească, Marx a situat critica religiei pe terenul ferm al întregii lui concepții științifice despre viața socială. Subliniind caracterul istoric al concepției religioase, care a apărut pe o anumită treaptă a dezvoltării sociale, legătura ei neîndoielnică cu exploatarea, esența ei reacționară, Marx și Engels au pus bazele ateismului științific proletar, ostil, prin natura lui, oricărei încercări de a folosi elemente supranaturale, oricărei construcții idealiste și fideiste. Marx a caracterizat cu o excepțională profunzime conținutul real și semnificația socială a mistificării religioase, într-o formulă celebră : „Mizeria religioasă — spune el — este expresia mizeriei reale. Religia este suspinul creaturii chinuite, sensibilitatea unei lumi lipsite de inimă, după cum este și spiritul unor orînduiri lipsite de spirit. Ea este opiu pentru popor". Pornind de la tezele fundamentale formulate de Marx și Engels, Lenin le-a apărat și dezvoltat. În condi-

țiile noi ale capitalismului contemporan, ale imperialismului, elaborînd o teorie științifică armonioasă, care constituie o armă ascuțită a proletariatului, a partidelor comuniste și muncitorești, în lupta împotriva reacțiunii ideologice. Ideile leniniste privitoare la religie, la esența ei reacționară, la cauzele care mențin influența ei în societatea capitalistă de astăzi, la căile și mijloacele de luptă împotriva acestei influențe, la poziția partidului clasei muncitoare față de religie și biserică, sînt expuse într-o serie de lucrări și articole de deosebită însemnătate: *Socialismul și religia*, *Cu privire la atitudinea partidului muncitoresc față de religie*, *Atitudinea diferitelor clase și partide față de religie și de biserică*, *Scrisorile către Gorki din noiembrie și decembrie 1913*, *Despre însemnătatea materialismului militant*. Observații și aprecieri profunde privitoare la religie se găsesc și în alte lucrări ale lui Lenin și, în primul loc, în lucrarea lui filozofică de excepțională însemnătate *Materialism și empiriocriticism*, în care principiile ateismului proletar își găsesc o solidă fundamentare, prin critica ascuțită a idealismului și fideismului, prin demonstrarea elocventă a relației nemijlocite dintre curentele idealismului contemporan și obscurantismul religios. În epoca imperialismului, reacțiunea filozofică a deschis larg calea incursiunilor teologice în domeniul filozofiei. Filozofii idealiști ai burgheziei imperialiste au devenit, cu drept cuvînt, după expresia filozofului proletar Joseph Dietzgen, „lachei diplomați ai clericalismului". Unele dintre sistemele filozofice idealiste cu largă răspîndire și influență în țările capitaliste nu sînt altceva decît construcții teologico-filozofice, a căror esență constă în afirmarea și apărarea ideii de dumnezeu și a dogmelor religioase. Este suficient să amintim personalismul și neotomismul, ca să arătăm cît de departe a ajuns simbioza filozofico-religioasă în construcțiile ideologice ale burgheziei contemporane. Neotomismul reprezintă, în esență, o adaptare la condițiile și nevoile dominației imperialiste a principiilor și tezelor scolasticii medievale, care și-au găsit expresia tipică în filozofia lui Toma d'Aquino, doctrinarul prin excelență al catolicismului feudal. În primii ani ai veacului nostru, cînd reacțiunea ideologică imperialistă începuse a se manifesta cu intensitate, cînd revizionismul inaugurase activitatea lui de subminare a tezelor clasice ale marxismului, Lenin, ridicîndu-se cu tărie în apărarea pozițiilor marxiste, a respins asaltul idealist și construcțiile idealiste ale revizioniștilor, a demonstrat cu o logică invincibilă adevărul și trăinicia tezelor materialismului dialectic, temelia de nezdruncinat a ateismului științific. Pentru a da o ripostă definitivă fideismului contemporan, el a supus unei analize profunde ideologia religioasă și aderențele ei cu întregul sistem al exploatării capitaliste. Credința religioasă își are originea în suferința imensă a maselor populare strivite de exploatarea economică și de tirania politică a claselor stăpînitoare, în nevoia celor apăsați de a-și afla consolarea într-o lume mai dreaptă, în lumea imaginară de dincolo de mormînt, în iluzoria împărăție cerească. „Religia — — spune Lenin — este una din formele asupririi spirituale care apasă pretutindeni asupra maselor populare strivite de munca prestată veșnic pentru alții, de nevoi și de singurătate. Religia a fost în toate vremurile un aliat prețios al exploatatorilor, fiindcă ea recomandă săracilor apăsați de povara muncii să aștepte cu smerenie și răbdare răsplata în lumea viitoare, în timp ce deschide exploatatorilor trîntori, pe lîngă raiul pămîntesc, și pe cel ceresc, sfătuindu-i să obțină, prin acte de filantropie, cu un preț conve-

nabil, bilete pentru împărăţia lui dumnezeu". Reluînd formula lui Marx, Lenin subliniază, la rîndul său, că religia este opiu pentru popor, că ea este un fel de basamac spiritual în care sclavii capitalismului îşi îneacă chipul lor de om, pretenţiile lor la o viaţă cît de cît demnă de om. Respingînd ateismul îngust, superficial, de esenţă mic-burgheză, pentru care întreaga explicaţie a persistenţei prejudecăţilor religioase în societatea capitalistă contemporană şi influenţei lor asupra unor mase largi de oameni, asupra păturilor înapoiate ale proletariatului şi mulţimilor ţărăneşti, se reduce la argumentul lipsei de cultură, ignoranţei acestora, Lenin, de pe poziţiile luptei de clasă şi ateismului proletar, desprinde cauzele profunde, adevărate ale acestei realităţi, scoate cu vigoare în lumină elementele generatoare şi susţinătoare ale credinţelor mistice şi superstiţiilor: oprimarea şi exploatarea maselor muncitoare, aparenta lor neputinţă în faţa acţiunii spontane a legilor economiei capitaliste, care pricinuieşte maselor muncitoare suferinţe cumplite, care ameninţă, la fiecare pas, pe omul muncitor cu şomajul, mizeria şi moartea prin înfometare. Această degradare spirituală a maselor, generată şi întreţinută de orînduirea capitalistă şi legile ei, este larg folosită de exploatatori, pentru a-şi consolida dominaţia economică şi politică, cu ajutorul subjugării spirituale. Religia şi biserica îndeplinesc, în societatea capitalistă, această comandă reacţionară a clasei stăpînitoare. Adîncimea analizei leniniste este strălucit confirmată de poziţia slujitorilor religiei şi bisericii faţă de problemele mari, politico-sociale, ale contemporaneităţii. Alianţa bisericii din ţările capitaliste cu clicile monopoliste, transformarea făţişă a religiei şi bisericii într-un instrument al reacţiunii sociale, al politicii imperialiste de agresiune, de cotropire şi de subjugare naţională, sînt realităţi incontestabile. Este edificator exemplul bisericii ortodoxe din Rusia ţaristă, unealtă a autocratismului, folosită ca o parte a aparatului de stat, spre a asigura, prin răspîndirea obscurantismului, prin întreţinerea vrajbei religioase şi naţionale, dominaţia ţarului şi huzurul neruşinat al moşierilor şi capitaliştilor. În lumea contemporană, biserica catolică şi Vaticanul reprezintă una din cele mai primejdioase forţe ale reacţiunii imperialiste. Tradiţiile spiritului retrograd al bisericii romano-catolice sînt vechi de multe veacuri şi se pierd în bezna nopţii medievale. Secole de-a rîndul instrument al puterii feudale, pentru menţinerea căreia a folosit toate metodele înrobirii spirituale şi constrîngerii materiale, propagînd fanatismul şi brăzdînd cerul nopţii medievale cu flăcările rugurilor, biserica catolică a devenit, în epoca noastră, o unealtă docilă a cercurilor imperialiste. Vaticanul a manifestat cea mai largă bunăvoinţă faţă de regimurile fasciste şi s-a aliat făţiş cu fascismul italian. El a aplaudat agresiunea hitleristă împotriva Uniunii Sovietice şi se manifestă ca un duşman înverşunat al socialismului, fiind unul din susţinătorii de frunte ai politicii de duşmănie faţă de Uniunea Sovietică şi celelalte ţări ale lagărului socialist. În ţările capitaliste din Occident, catolicismul acţionează ca o forţă politică, prin partidele catolice sau democrat-creştine. Aceste partide politice, formînd guverne reacţionare în ţări ca Italia, Franţa, Republica Federală Germană, s-au dovedit a fi exponente ale forţelor retrograde, ale forţelor ostile progresului social, susţinătoare ale spiritului şovin, agresiv, ale militarismului şi politicii de violenţă. Imperialismul american foloseşte, pe scară largă, sprijinul pe care biserica catolică îl acordă politicii războiului rece şi aţîţărilor antisovietice, antisocialiste.

Adversitatea religiei și bisericii față de comunism trebuie raportată și la esența însăși a ideologiei religioase și înțeleasă ca o manifestare a opoziției nete, ireductibile dintre concepția comunistă și cea religioasă asupra lumii. Prin natura sa, concepția comunistă este o concepție științifică, o reflectare justă a realității naturale și sociale și legilor obiective care guvernează natura și istoria. Ea a luat naștere și se dezvoltă în indisolubilă legătură cu progresul științific, cu adîncirea cunoașterii umane, cu realizările științelor naturii și științelor sociale. Subliniind caracterul științific al concepției comuniste, Lenin arată că „învățătura lui Marx este atotputernică, fiindcă este adevărată. Ea este completă și armonioasă, dînd oamenilor o concepție întreagă despre lume, care nu se împacă cu nici o superstiție, cu nici o idee reacționară, cu nici o apărare a subjugării burgheze". Ideologia religioasă este, dimpotrivă, dușmană, prin esență, spiritului științific, religia reprezentînd o reflectare falsă, mistificată, fantastică a realității, o răsturnare a raporturilor reale existente în lume. Rădăcinile gnoseologice ale religiei, ca și ale idealismului, rezidă în ruperea gîndirii, noțiunilor de realitate, de lucrurile reale, în exagerarea considerabilă a unui moment al cunoașterii și transformarea lui într-o esență de sine stătătoare și generatoare a lucrurilor și fenomenelor, într-un demiurg al realului. „Cunoașterea omului — spune Lenin — nu este o linie dreaptă, ci o linie curbă, care se apropie infinit de o serie de cercuri, de o spirală. Orice fragment, frîntură, bucățică din această linie curbă poate fi transformată (unilateral transformată) într-o linie dreaptă, independentă, întreagă ce duce (din moment ce nu vezi pădurea din cauza copacilor) în mlaștină, la clericalism, unde este consolidată de interesele de clasă ale claselor dominante".

Știința, adîncind mereu cunoașterea, infirmă, la fiecare pas, construcțiile fantastice ale religiei și scoate la iveală completa lor lipsă de consistență. În trecut, biserica își manifesta deschis și brutal ostilitatea față de cunoașterea științifică. Este bine cunoscută prigoana la care biserica catolică a supus pe gînditorii progresiști, pe oamenii de știință care luptau pentru promovarea cunoașterii reale a lumii, pentru eliberarea rațiunii cercetătoare din strînsoarea înăbușitoare a dogmelor religioase. Curajul de a înfrunta tirania inchiziției era plătit cu viața sau cu pierderea libertății. Giordano Bruno, Galilei, Copernic au cunoscut fanatismul, intoleranța și cruzimea apărătorilor religiei. Descartes și-a căutat în Olanda un loc de relativă siguranță, pentru a putea scăpa vigilenței necruțătoare a inchiziției și a-și desfășura, cu oarecare libertate, activitatea filozofică și științifică. În veacul al XVIII-lea, editarea, în Franța, a Marii Enciclopedii științifice a fost o adevărată dramă, o luptă ascuțită între spiritul materialist și iluminist al forțelor sociale progresiste și obscurantismul religios al bisericii, slujitoare a statului feudal. Secole de-a rîndul biserica a refuzat cu încăpățînare să recunoască adevăruri fundamentale și evidente ale științei și a continuat să răspîndească, fie direct, fie prin învățămîntul pe care îl controla, aberațiile religioase. În epoca noastră științele naturii au înregistrat și înregistrează mereu succese de însemnătate excepțională. În noile condiții, biserica a fost nevoită să schimbe metodele de luptă și să înceteze a respinge fățiș adevărurile științifice. Ea militează astăzi pentru concilierea religiei și științei, cu scopul de a subordona știința construcțiilor și concluziilor religioase. În realitate, precum a arătat Lenin, apărătorii reli-

giei și ai idealismului, dînd cu fățărnicie aprobare științelor moderne, se dovedesc a fi adepți ai unor puncte de vedere respinse de știință și prieteni nu ai gînditorilor și savanților progresiști, ci ai celor ce reprezintă stagnarea și spiritul retrograd, în domeniul cercetării științifice. În acest sens, catolicismul contemporan se străduiește să se prezinte sub o formă restructurată și să dea impresia unei adaptări la condițiile schimbate. Propovăduind ideea armoniei posibile a credinței și științei, apologeții catolicismului, teologi, filozofi idealiști și oameni de știință înfeudați idealismului și fideismului, întemeiază această afirmație pe distincția pe care o fac între adevărurile raționale și așa-zisele „adevăruri supraraționale", la înțelegerea cărora gîndirea umană nu s-ar putea ridica prin propriile ei forțe, ele rămînînd accesibile numai credinței. Între aceste două forme de adevăruri n-ar exista nici un fel de opoziție, întrucît unele și altele și-ar afla obîrșia în înțelepciunea fără margini a divinității, întregindu-se armonios. Rămîne doar ca rațiunea să-și recunoască încapacitatea de a dovedi adevărurile supraraționale, prin esența lor indemonstrabile, și să stăruiască în a le susține cu tărie și a le apăra. Rațiunii și științei i se rezervă astfel sarcina de „onoare" de a promova dogmele religiei. Științei moderne i se oferă cu generozitate funcția de slujnică a teologiei, formulă nouă, chemată să înlocuiască vechea formulă medievală, care atribuia acest rol filozofiei. Dacă, prin urmare, știința ar renunța la ateism și ar îmbrățișa „adevărurile credinței", ea ar putea să continue cercetările ei în domeniul îngust, minor, al adevărurilor raționale, avînd însă tot timpul grija de a nu tulbura armonia înțeleaptă cu religia și de a preamări pe dumnezeu. În condițiile actuale, religia încearcă să-și păstreze autoritatea, supremația, prezentîndu-se sub forma epurată și înșelătoare a concepțiilor filozofice și speculațiilor științifice. Lenin a subliniat cu toată vigoarea degenerarea filozofiei idealiste contemporane care, îndeplinind comanda socială a imperialismului, s-a transformat fățiș într-un jalnic instrument al clericalismului. Filozofii idealiști contemporani se îndeletnicesc cu răstălmăcirea datelor științei moderne, pentru a le pune de acord cu cerințele spiritului religios. Întrucît mecanica cuantică a scos la iveală insuficiențele vechii concepții mecaniciste privitoare la cauzalitate, neotomiștii se grăbesc să proclame unilateralitatea principiului științific al cauzalității și necesitatea de a-i găsi întregirea în indeterminismul religios. Tăgăduind caracterul universal al principiului cauzalității, neotomiștii afirmă existența unor esențe suprasensibile, care s-ar situa în afara acțiunii lui. Filozofia idealistă contemporană folosește, în manieră arbitrară, datele științei moderne, încercînd să afirme astfel caracterul finit, în timp și spațiu, al lumii, începutul ei în actul de creație al divinității. Sînt puse la contribuție și supuse unor interpretări arbitrare datele fizicii moderne referitoare la relația dintre masă și energie, pentru a se afirma dispariția materiei, transformarea ei în energie pură, și sînt reluate, în forme noi, vechile argumente, infirmate de știință, ale teoriei așa-zisei morți termice a universului. Construcțiile idealiste ale biologiei burgheze contemporane, concepțiile vitaliste oferă de asemenea un însemnat aliment speculațiilor filozofice de esență teologică, pentru a susține ideea sufletului nemuritor și existența lui dumnezeu. Dînd dovadă de o abilitate egală cu spiritul ei obscurantist și vorbind prin glasul apărătorilor neotomiști ai religiei, biserica catolică se prezintă fățarnic ca o apărătoare a rațiunii umane împotriva curentelor iraționaliste.

De fapt, acest pretins raționalism nu este altceva decît încercarea de a prezenta concepția religioasă într-un vestmînt rațional, de a conferi astfel o aparență de raționalitate obscurantismului religios și de a-l face acceptabil spiritului modern, puțin înclinat să se împace cu detronarea rațiunii. Lupta teologiei catolice contemporane și filozofiei neotomiste, subordonate teologiei, împotriva iraționalismului, pentru apărarea rațiunii, este lipsită de orice bază principială, întrucît religia, care se întemeiază pe revelație și credință oarbă în esențe suprasensibile, este tot atît de străină și de dușmană rațiunii ca și construcțiile iraționaliste, care situează pe primul plan al vieții sufletești intuiția, instinctul și în genere forțele iraționale. Ceea ce urmărește catolicismul și filozofia lui este nu apărarea rațiunii, ci o anumită conciliere a raționalului cu iraționalul, a științei cu religia, care ar asigura supremația religiei și îngenuncherea rațiunii silite să accepte „adevărurile supraraționale". Făcînd elogiul acestei concilieri, care constituie pentru el substanța însăși a neotomismului, filozoful neotomist francez Jacques Maritain declară că „neotomismul împacă grația și natura, credința și rațiunea, teologia și filozofia, virtuțile supranaturale și cele naturale, ordinea spirituală și cea profană, ordinea speculativă și cea practică, contemplarea mistică și cunoașterea umană, credința în ceea ce e veșnic dat și rațiunea vremii" (*De Bergson à Thomas d'Aquin*, 1944). Este ușor de înțeles ce urmărește biserica și filozofia ei. Ea încearcă să construiască din argumentele rațiunii un pod către lumea mistică a iraționalului, să întemeieze misticismul pe fundamentul gîndirii raționale, să realizeze o fuziune între ordinea rațională și o pretinsă realitate, care depășește raționalul. O distanță uriașă desparte acest pseudoraționalism, subordonat misticismului, de raționalismul cartezian, pentru care posibilitatea rațiunii de a formula judecăți corecte despre lucruri este condiționată de lipsa oricăror elemente preconcepute, oricăror elemente de esență nerațională. Între religie și știință este o opoziție ireductibilă, o adversitate de esență, care exclude orice posibilitate de conciliere. Știința se întemeiază pe fapte, pe experimente științifice, pe concluzii strict verificate, confirmate de viață. Religiile, oricare ar fi ele, reprezintă construcții întemeiate pe invenții fantastice. Realizările științifice contemporane în domeniul științelor naturii dezmint, în manieră convingătoare, dogmele religioase. Știința nu poate accepta reprezentările religioase, false despre viața naturii și a omului; de aceea ea este incompatibilă cu religia. Această incompatibilitate explică și opoziția ireductibilă dintre învățătura marxist-leninistă și religie, marxism-leninismul fiind indisolubil legat de știință, fiind singura concepție științifică despre lume. Speculațiile de esență teologică ale filozofiei idealiste contemporane sînt îndreptate împotriva filozofiei științifice, marxiste. „Refutarea" marxismului a devenit, în epoca actuală, o îndeletnicire curentă a teologiei pure și a teologiei filozofice. Scopul final al atacului este, firește, subminarea concepției sociologice a marxism-leninismului, concluziilor marxiste-leniniste privitoare la viața socială. Ura împotriva comunismului este suportul întregii construcții filozofice a neotomismului. Comunismului neotomiștii îi opun așa-zisa civilizație creștină, termen folosit pentru a prezenta, într-o formă amăgitoare, realitatea puțin atrăgătoare a lumii capitaliste. Opoziția dintre această civilizație și comunism este prezentată ca fiind opoziția dintre principiul binelui, altruismului, și principiul răului, egoismului. Lupta revoluționară a pro-

letariatului este considerată ca o încercare de a răsturna ordinea divină, prin pretenția de a construi paradisul în lumea pămîntească. Prin aceasta comunismul ar limita ființa umană, în fața căreia ar apărea numai îngustele perspective terestre, în locul tabloului feeric al fericirii cerești eterne, pe care i-o asigură credința religioasă. Atitudinea anticomunistă se prezintă, la apologeții neotomiști ai capitalismului, și sub forma ipocrită a criticii aparente a viciilor capitalismului, sub forma unei abile și primejdioase demagogii sociale, care formulează pretenția de a întemeia relațiile dintre muncitori și patroni pe principiile pretinsei fraternități creștine și de a urmări satisfacerea revendicărilor „raționale" ale proletariatului. Capitaliștii ar trebui să aibă față de muncitori sentimentele și grija unor frați întru Hristos, iar muncitorii ar trebui să nu uite că, prin voința divină, suferința este organic legată de destinul pămîntesc al omului și să consimtă a-și micșora pretențiile, acceptînd creștinește condiția lor socială. Bogăția și sărăcia sînt prezentate ca realități veșnice, izvorîte din voința lui d-zeu. Ar fi deci cutezanță din partea omului orice încercare de a schimba rînduiala eternă a divinității. Soluțiile preconizate de neotomiști pentru rezolvarea problemei sociale reprezintă un amalgam de formule confuze și reacționare din care nu lipsește reîntoarcerea la regimul medieval al breslelor și la alte rînduieli medievale, restabilirea puterii economice și politice a bisericii catolice și statornicirea dreptului ei de a se amesteca în conducerea statală. Această dominație a bisericii aliate cu burghezia monopolistă este prezentată sub numele înșelător de „democrație creștină", organizare de stat întemeiată, precum se pretinde, pe principiile evanghelice, constituind însăși expresia lor laică. Dezvăluind rolul reacționar al religiei în viața socială, Lenin a respins cu cea mai mare tărie orice încercare de a înnobila ideea de dumnezeu și de a-i atribui sensuri înalte și un conținut de esență superioară. El a arătat că această idee este strîns legată de asuprirea socială, de înrobirea omului, că ea a ajutat totdeauna la menținerea și adîncirea acestei înrobiri, că încercările de a o înfățișa într-o formă epurată, înfrumusețată prin artificii verbale nu constituie decît procedee rafinate de a justifica lanțurile care apasă pe omul muncitor. În perioada care a urmat înfrîngerii primei revoluții burghezo-democrate din Rusia (1905—1907), atacul reacționar al burghezo-moșierimii s-a folosit și de arma dezgustătoare a obscurantismului religios. Au fost puse la contribuție argumentele ruginite ale clericalismului. În aceste împrejurări, burghezo-moșierimea a răspîndit, prin pana apologeților ei, concepții pseudofilozofice, îmbibate de misticism. Intelectuali ca Lunacearski și Bogdanov, în timp ce se considerau marxiști, agitau formulele confuze și reacționare ale „zidirii de d-zeu" și „căutării de d-zeu", care constituiau abateri grave de la poziția științifică a filozofiei marxiste și conțineau concesii rușinoase făcute idealismului și religiei. Chiar și marele scriitor Maxim Gorki s-a lăsat, la un moment dat, influențat de aceste construcții, ajungînd să afirme că „dumnezeu reprezintă un complex de idei elaborate de trib, națiune, omenire, care trezesc și organizează simțul social, avînd drept scop legarea individului de societate, înfrînarea individualismului zoologic". Adresîndu-se lui Gorki prin două scrisori, din noiembrie și decembrie 1913, Lenin dezvăluie lipsa de consistență a acestei concepții greșite și esența ei reacționară. Precum subliniază el, din formularea lui Gorki lipsesc toate aspectele negative legate de ideea de d-zeu

(superstițiile, prejudecățile, consfințirea ignoranței și abrutizării, iobăgiei și monarhiei) și, în locul acestor elemente reale ale conținutului acestei noțiuni, se introduce o frază falsă, dulceagă despre așa-zise idei care trezesc și organizează simțul social. În fapt, a afirma aceasta înseamnă a prezenta lucrurile într-o lumină denaturată, a înfrumuseța ideea de d-zeu, a ascunde rolul ei reacționar. Este fundamental greșit să vedem în dumnezeu un complex de idei care determină trezirea și organizarea simțului social. Dimpotrivă, ideea de dumnezeu își găsește obîrșia în apăsarea naturii înconjurătoare și a jugului de clasă care se exercită asupra omului, servind drept suport acestei apăsări, consacrînd-o și slăbind reacțiunea celor apăsați, sub forma luptei de clasă. De aici rezultă că argumentele folosite pentru a apăra și justifica noțiunea de dumnezeu, chiar dacă sînt folosite fără intenție, duc în mod necesar la apărarea și justificarea reacțiunii politice și exploatării sociale. Lenin subliniază astfel caracterul antisocialist al oricărei construcții religioase și ne învață că orice încercare de a apropia concepția comunistă despre lume, concepția marxistă, de orice formă a religiei, este reacționară și echivalează cu o părăsire a poziției marxiste. Nu este de aceea surprinzător faptul că trădătorii marxismului din rîndurile social-democrației de dreapta din Austria au înscris în programul partidului, adoptat la Congresul din 1958, principiul perfectei compatibilități a socialismului cu creștinismul, ca religie a iubirii de aproape. Social-democrații de dreapta din Republica Federală Germană au adoptat, în programul partidului, același punct de vedere.

Dar, precum se știe, social-democrația de dreapta a părăsit de mult principiile marxismului și socialismul, despre care vorbesc reprezentanții ei, n-are nimic comun cu aspirațiile revoluționare și cu interesele proletariatului, fiind, în esență, ideologia trădării acestor aspirații și interese, a adaptării la realitatea prezentă, capitalistă și apărării capitalismului. Folosind religia ca armă de luptă ideologică împotriva comunismului, apărătorii burgheziei imperialiste invocă adesea argumentul fals al lipsei de principii morale de care învinuiesc pe comuniști, deducînd această pretinsă imoralitate din poziția antireligioasă a comuniștilor, din ateismul lor. Această acuzație se întemeiază pe o concepție lipsită de conținut științific, privitoare la originea normelor morale, al căror fundament este considerat a fi voința divină, exprimată în dogmele religioase. În cuvîntarea rostită la al III-lea Congres general al Uniunii Tineretului Comunist din Rusia, Lenin a denunțat această construcție falsă și a arătat limpede temeiurile înaltei morale comuniste. Comuniștii resping orice legătură a normelor morale cu pretinsele porunci ale lui dumnezeu. Aceste norme nu pot fi concepute în afara noțiunii de omenesc și în afara noțiunii de clasă. Morala proletariatului este indisolubil legată de poziția lui și de aspirațiile lui revoluționare, de necesitățile luptei împotriva burgheziei, pentru comunism. Ea servește proletariatului pentru desființarea societății vechi, inumane, nedrepte și opresive, pentru suprimarea exploatării și pentru construirea societății noi, libere și drepte, societății umane, comunsite. Tot ce slujește realizării acestui nobil și măreț scop este moral, iar ceea ce împiedică înfăptuirea acestui înalt țel de dezrobire umană nu poate fi decît nedrept și imoral. „Pentru un comunist — arată Lenin — toată morala constă în disciplina solidară și în lupta de masă conștientă împotriva exploatatorilor. Noi nu credem

într-o morală veșnică și demascăm caracterul mincinos al diferitelor basme despre morală. Morala servește societății omenești pentru a se ridica mai sus, pentru a se elibera de exploatarea muncii. Morala sălbatică a burgheziei este expresia unei societăți în care domnește legea junglei, unei societăți împărțite în jefuitori și jefuiți, în stăpîni de robi și robi".

Dezvăluind spiritul retrograd al ideologiei religioase și legătura ei neîndoielnică cu interesele de clasă ale exploatatorilor, cărora le servește drept instrument de oprimare spirituală a maselor, Lenin a dezvoltat creator ideile lui Marx și Engels privitoare la temeiurile ateismului proletar și a fundamentat științific poziția partidului clasei muncitoare față de religie și biserică. El a subliniat cu cea mai deplină claritate și cu cea mai mare tărie opoziția ireductibilă dintre concepția științifică despre lume a proletariatului și orice formă sau varietate a construcțiilor religioase, arătînd că partidul marxist al clasei muncitoare se situează cu intransigență pe poziția științifică a ateismului, că el nu poate accepta nici un fel de compromis cu religia și luptă împotriva înșelării religioase. În același timp, cu o genială pătrundere dialectică a problemelor dezvoltării sociale, el a indicat căile și modalitățile acestei lupte în societatea capitalistă contemporană și mijloacele de combatere și eliminare a influenței ideologiei religioase care, în anumită măsură, continuă a se manifesta și după cucerirea puterii politice de către proletariat, în perioada de construire a societății noi, constituind, firește, un aspect negativ în activitatea de construcție. Care sînt elementele fundamentale ale poziției leniniste în această problemă? În primul loc, Lenin a făcut o distincție netă între poziția antireligioasă a ateismului mic-burghez și aceea a ateismului științific, consecvent al partidului proletar. Ateismul mic-burghez, atitudine superficială, întîlnită la unii reprezentanți ai intelectualității liberale burgheze, pornește de la ideea greșită că obscurantismul religios își are izvorul și explicația în ignoranța maselor populare și în înșelarea lor de către clerici și slujitorii bisericii. În consecință, formula preconizată de exponenții spiritului progresist mic-burghez, plini de mîndrie și de dispreț pentru oamenii din popor, pentru a combate influența religiei, se reduce, în cel mai bun caz, la recomandarea metodelor iluministe de culturalizare, de educare și instruire, prin răspîndirea cunoștințelor. Fără a subestima însemnătatea difuzării cunoștințelor științifice în masele largi populare, subliniind chiar valoarea acestei activități, Lenin a insistat însă asupra rădăcinilor sociale ale religiei și a arătat că o simplă propovăduire abstractă a ateismului nu va putea duce niciodată la eliberarea maselor muncitoare de influența profund dăunătoare a miturilor religioase. Pentru a îndepărta definitiv această înrîurire nefastă, este necesar să se desfășoare larg lupta revoluționară împotriva dominației capitaliste, împotriva exploatării, lupta pentru viitorul comunist. Sarcina luptei împotriva religiei nu se poate limita la folosirea cărților antireligioase, fiindcă nici o carte și nici o propagandă nu va putea lumina proletariatul, dacă el nu va fi luminat de lupta lui proprie împotriva asupririi capitaliste și întunericului care este legat de această asuprire. Lupta marxismului împotriva religiei nu se poate opri la culturalismul mic-burghez, mărginit și superficial. Această luptă trebuie să se desfășoare în strînsă conexiune cu practica concretă a mișcării de clasă îndreptate spre lichidarea terenului social în care își implîntă rădăcinile ideologia religioasă. Eliberarea de sub

apăsarea prejudecăţilor religioase nu poate fi decît fructul luptei organizate, unite, conştiente a maselor copleşite de muncă silnică împotriva forţelor tenebroase ale capitalului. De aici rezultă că lupta împotriva religiei nu poate ocupa, în lupta generală a proletariatului şi partidului său, primul loc. Ea trebuie să fie subordonată, ca sarcină secundară, sarcinii principale, esenţiale, aceea a lichidării revoluţionare a societăţii capitaliste şi apoi a construirii comunismului. În focul acestei lupte, oamenii muncii învaţă a-şi cunoaşte propriile lor forţe şi a înţelege zădărnicia şi falsitatea formulelor religioase. Lupta ideologică împotriva religiei trebuie să fie subordonată luptei economice şi politice împotriva dominaţiei burgheze, pentru comunism. Lenin a respins obiecţiile neîntemeiate ale acelora care, din lipsa unei adevărate înţelegeri a procesului dialectic, vedeau în această subordonare o contradicţie fără ieşire. El a arătat că este aici o contradicţie dialectică a vieţii reale şi că a statornici un hotar absolut între propovăduirea teoretică a ateismului şi lupta de clasă a proletariatului înseamnă a despărţi lucruri indisolubil legate în realitate. Ar fi o greşeală gravă, profund primejdioasă pentru progresul social, divizarea proletarilor, în luptele lor economice şi politice, în necredincioşi şi credincioşi, respingerea unităţii în luptă a celor atei cu cei credincioşi încă. Succesul luptei politice şi economice asigură de o mie de ori mai bine şi mai repede victoria poziţiei ateiste decît propaganda abstractă a ateismului şi poziţia rigidă a divizării după criteriul credinţei religioase. În zilele noastre, partidele comuniste şi muncitoreşti din ţările capitaliste (Italia, Republica Federală Germană etc.), în care pături însemnate ale muncitorimii se găsesc încă sub influenţa religiei şi bisericii (mai ales sub influenţa bisericii catolice) şi organizaţiilor muncitoreşti de coloratură religioasă (sindicatele catolice, de pildă), se orientează după indicaţiile leniniste, pentru a organiza lupta unită împotriva capitalului şi a dejuca uneltirile reacţiunii imperialiste, încercările ei de a diviza lupta proletară, prin folosirea prejudecăţilor religioase. Lenin a învăţat partidele comuniste să respingă atitudinea anarhistă faţă de religie, atitudinea luptei cu orice preţ, a luptei necruţătoare, în orice împrejurări, împotriva credinţei şi să se situeze, în activitatea lor antireligioasă, pe poziţiile luptei de clasă, necesităţilor ei concrete şi dezvoltării ei continue. Formula leninistă este ostilă atît revoluţionarismului fals, anarhist, cît şi mentalităţii filistine a intelectualului mic-burghez, capabil de orice compromis şi dispus să uite cu totul de lupta de clasă, de dragul intereselor şi calculelor meschine. Lenin a explicat adevărata semnificaţie a formulei socialiste, după care religia trebuie considerată ca o chestiune particulară. Se ştie că acest punct de vedere, formulat în programul de la Erfurt al social-democraţiei germane (1891), a fost folosit, într-o interpretare falsă, tendenţioasă, antimarxistă, de elementele oportuniste şi revizioniste din Germania şi din alte ţări, a căror atitudine de indiferenţă totală faţă de religie constituie, în esenţă, o abandonare a filozofiei marxiste, a materialismului dialectic, temelia ateismului militant proletar şi poziţiei de intransigenţă principială a partidului clasei muncitoare în raport cu religia, sub toate formele ei. Lenin s-a ridicat cu hotărîre împotriva acestei denaturări oportuniste, combătute, de altfel, de Engels însuşi, în ultimul deceniu al veacului trecut, într-o declaraţie, prin care preciza că, pentru socialişti, religia constituie o chestiune privată numai în raport cu statul, nu şi în

raport cu marxismul, cu partidul clasei muncitoare. Aceasta este și formula leninistă din care Lenin a făcut principiul de bază în domeniul luptei antireligioase a partidului proletar. Declararea religiei ca o chestiune particulară în raport cu statul burghez contemporan corespunde cerinței democratice de despărțire a bisericii de stat și a școlii de biserică, de asigurare a unei libertăți de conștiință neîngrădite și de egală îndrituire, în acest domeniu, a tuturor cetățenilor, indiferent de apartenența lor religioasă. În virtutea acestei cerințe, trebuie să se pună capăt legăturilor statului burghez cu organizațiile religioase, iar școala trebuie să devină laică, liberă de orice influență clericală. Lupta pentru realizarea acestui deziderat democratic este de ascuțită actualitate în țările burgheze. Se știe că statele capitaliste contemporane sprijină pe toate căile biserica și organizațiile religioase, că, pentru a adormi conștiința maselor cu rachiul spiritual al misticismului, se cheltuiesc sume foarte mari din bugetele acestor state. În multe țări capitaliste biserica exercită încă un adevărat drept de tutelă asupra învățămîntului, asupra educației și instrucției copiilor și tineretului. În veacul nostru, în care știința a înregistrat și înregistrează succese excepționale, în multe țări capitaliste școala tutelată, direct sau indirect, de organizațiile bisericești, întreține întunericul religios și împiedică răspîndirea adevărurilor științifice. În școlile din Statele Unite, din Italia, Germania Federală, Spania și din alte țări capitaliste, influența religiei și a clerului apasă greu asupra educației și instrucției tineretului. În Franța de astăzi, clasa muncitoare și intelectualitatea progresistă s-au împotrivit cu tărie, pentru a împiedica guvernul reacționar să restabilească privilegiile bisericii catolice în domeniul învățămîntului și să reclericalizeze școala. Religia nu poate însă, în nici un caz, să fie privită ca o chestiune praticulară în raport cu partidul clasei muncitoare. Prin esența lui, partidul respinge orice manifestare a prejudecăților religioase. Credințele și superstițiile întreținute de biserică sînt expresia tipică a ignoranței și obscurantismului, a spiritului retrograd și reacționar, față de care partidul revoluționar al proletariatului nu poate rămîne indiferent. Partidul proletar este o uniune a luptătorilor conștienți, a luptătorilor de avangardă, pentru eliberarea clasei muncitoare. De aceea el educă pe membrii săi, în mod ferm și consecvent, în spiritul concepției științifice despre lume, în spiritul materialismului dialectic și ateismului. El explică membrilor săi esența socială a religiei, rădăcinile ei de clasă, legătura ei cu asuprirea și exploatarea socială. Partidul marxist nu face și nu va face niciodată nici o tranzacție cu religia și biserica, aliați ai opresorilor, unelte ale înrobitorilor poporului. Rezultă oare de aici că partidul proletar primește în rîndurile lui numai oameni liberi de credință religioasă, numai atei convinși? Este oare lupta împotriva religiei în manieră obligatorie o prevedere programatică a partidelor comuniste și reprezintă oare poziția ateistă o cerință statutară pentru primirea oamenilor muncii în rîndurile partidului? Lenin a dat la aceste întrebări un răspuns clar, științific, în spiritul dialecticii marxiste. A refuza intrarea în partid muncitorilor care, pentru considerente de ordin obiectiv, se mai găsesc sub influența credințelor religioase, ar însemna să facem abstracție de situația reală, de faptul că în societatea capitalistă, în mod necesar, mase largi de oameni, oprimați de capital, rămîn sub influența religiei, ar însemna să uităm că mizeria religioasă constituie produsul și reflectarea mizeriei eco-

nomice, să uităm însăşi esenţa învăţăturii marxiste privitoare la combaterea religiei, necesitatea de a subordona sarcina luptei antireligioase sarcinii principale a luptei pentru răsturnarea orînduirii capitaliste, pentru construirea societăţii comuniste. Este o poziţie lipsită de orice logică să se fărămiţeze şi să se slăbească, printr-o atitudine rigidă, sterilă, lupta proletară şi să se împiedice activitatea în rîndurile partidului a unor muncitori încă influenţaţi de religie, care, prin participarea lor la desfăşurarea luptei de clasă, sub îndrumarea partidului, se vor elibera, fără îndoială, de prejudecăţile religioase. Duşmanii marxismului sau cei care ignorează adevărata lui esenţă ştiinţifică pot vedea în această atitudine o manifestare a şovăielii sau o poziţie oscilantă, concesivă, determinată de dorinţa de a cîştiga aderenţi. În realitate, este vorba de o poziţie strict principială, în acord perfect cu substanţa însăşi a concepţiei proletare despre lume. Partidele comuniste şi muncitoreşti din ţările capitaliste se călăuzesc, în activitatea lor, după această indicaţie leninistă. Conducînd lupta proletariatului împotriva dominaţiei capitaliste, ele nu uită cuvintele lui Lenin care ne învaţă că „unitatea acestei lupte cu adevărat revoluţionare a clasei asuprite, pentru crearea raiului pe pămînt, este mai importantă decît unitatea de păreri a proletarilor cu privire la raiul din cer". În prezent burghezia imperialistă foloseşte larg propaganda religioasă, în forme din ce în ce mai rafinate şi mai periculoase. Ea întreţine fanatismul religios, pentru a dezbina şi slăbi lupta proletară. Partidele marxist-leniniste ale clasei muncitoare opun cu fermitate şi consecvenţă propagandei obscurantiste burgheze concepţia ştiinţifică despre lume a proletariatului şi ideea solidarităţii şi unităţii muncitoreşti necesare în lupta împotriva capitalismului. Ele nu uită nici un moment să subordoneze sarcina secundară a luptei antireligioase celei esenţiale, hotărîtoare. Fermitatea leninistă faţă de manifestările de orice fel ale ideologiei religioase, faţă de încercările de a găsi puncte de contact între religie şi învăţătura materialistă, ştiinţifică a marxismului, s-a manifestat totdeauna cu cea mai mare consecvenţă. Este suficient să amintim intransigenţa cu care Lenin a demascat şi respins construcţiile false şi reacţionare, arătate mai sus, ale aşa-zişilor „ziditori de dumnezeu" şi „căutători de dumnezeu", curente filozofico-religioase care au apărut în Rusia ţaristă în perioada ce a urmat înfrîngerii primei revoluţii burghezo-democratice (1905—1907), ca expresie a spiritului reacţionar şi descompunerii ideologice a burghezo-moşierimii ruse. Ele şi-au găsit aderenţi în rîndurile intelectualităţii burgheze şi au fost îmbrăţişate şi de elemente oportuniste şi revizioniste din sînul mişcării muncitoreşti. Scopul urmărit de aceştia era, după propria lor declaraţie, crearea unei religii noi, compatibile cu progresul social. „Ziditorii de dumnezeu" încercau să realizeze o pretinsă sinteză a religiei şi socialismului şi să elaboreze o aşa-zisă „religie socialistă". Construcţiile reacţionare ale lui Bogdanov şi Lunacearski, formula absurdă a acestuia din urmă, după care socialismul ar fi un ateism religios, s-au lovit de cea mai hotărîtă ripostă din partea lui Lenin şi a bolşevicilor. Lenin a arătat caracterul iluzoriu al acestor încercări şi al oricăror tentative de a îmbina socialismul cu religia. Lucrarea lui Lenin „*Materialism şi empiriocriticism*" este străbătută în întregime de critica cea mai ascuţită a idealismului şi religiei, constituind o profundă şi elocventă denunţare a legăturii intime dintre idealism şi fideism, dintre filozofia idealistă şi teologie.

Cucerirea puterii politice de către proletariat și instituirea dictaturii proletare deschide calea lichidării definitive a concepțiilor religioase și îndepărtării religiei și influențelor ei din viața societății. Dispariția religiei este legată de înlăturarea rădăcinilor ei de clasă, în procesul construcției societății comuniste. Prejudecățile religioase nu pot fi îndepărtate cu totul, prin simpla instituire a puterii proletare, într-o perioadă istorică foarte scurtă. Precum se știe, religia este cea mai conservatoare formă ideologică, iar în perioada de trecere de la capitalism la socialism, atîta timp cît clasele exploatatoare n-au fost definitiv lichidate, ea mai dispune și de un teren de clasă favorabil. În societatea socialistă și în perioada de trecere treptată la comunism, concepțiile religioase mai continuă a exercita o oarecare înrîurire asupra unora dintre membrii societății, menținîndu-se în virtutea tradiției, inerției, ca un vestigiu al orînduirii anterioare, ca o rămășiță a capitalismului în conștiința unora dintre oameni. În procesul neîntrerupt al construcției socialismului și comunismului, pe temeiul victoriilor cîștigate de oamenii muncii în lupta lor pentru viața nouă, se îngustează mereu terenul pe care se mai mențin credințele religioase, tot mai mulți oameni se eliberează definitiv de apăsarea superstițiilor și misticismului. Această desfășurare a lucrurilor este caracteristică Uniunii Sovietice și celorlalte țări socialiste. Prin statornicirea economiei socialiste planificate, prin lichidarea claselor exploatatoare și a exploatării omului de către om, rădăcinile sociale ale religiei sînt smulse și se creează posibilitatea îndepărtării definitive și totale a oricărei manifestări a ideologiei religioase, a tuturor resturilor de superstiții și misticism. Care este atitudinea partidului clasei muncitoare față de religie, în perioada care desparte capitalismul de comunism? Ea este în totul corespunzătoare principiilor leniniste, principiilor ateismului științific. Instituirea dictaturii proletariatului creează și terenul celei mai cuprinzătoare înfăptuiri a libertății de conștiință. Spre deosebire de statul capitalist, care practică o politică de discriminare religioasă și de învrăjbire a diferitelor culte și credințe, o politică de favorizare a unor religii și de persecutare sau interzicere a altora, statul socialist îngăduie tuturor cetățenilor, care au încă credință religioasă, să-și exercite nestingherit credința și suprimă orice privilegii ale unui cult religios sau altuia, asigurînd tuturor credințelor și cultelor deplină libertate și deplină egalitate. Constituțiile și legile statelor socialiste garantează tuturor cetățenilor libertatea conștiinței. Statul dictaturii proletare respinge practica oricăror măsuri administrative de constrîngere, îndreptate împotriva celor care cred, pentru a-i determina să renunțe la credință, întrucît asemenea metode duc la rezultate contrarii celor dorite, cauzînd totdeauna o creștere și o întărire a credințelor religioase și misticismului. În cunoscutul său articol „*Cu privire la atitudinea partidului muncitoresc față de religie*", Lenin se referă la condamnarea de către Engels a atitudinii de război deschis declarat religiei, prin impunerea forțată a ateismului. Se știe că Engels a blamat cu severitate atitudinea extremistă, anarhistă a blanquiștilor, care aveau pretenția absurdă de a lichida religia printr-un decret. El a arătat că o asemenea metodă de combatere brutală a credinței religioase nu poate decît s-o întărească și să îngreuieze considerabil înlăturarea misticismului. „Singurul serviciu — spune Engels — care i se mai poate face astăzi lui dumnezeu, este acela de a declara ateismul o dogmă obligatorie". Se știe că

duşmanii socialismului, apărătorii burgheziei imperialiste, folosesc, în propaganda lor plină de ură, şi argumentul mincinos al pretinsei asupriri a religiei şi bisericii în ţările socialiste. Realitatea evidentă se însărcinează să dea acestei afirmaţii calomnioase cea mai hotărîtoare replică. Această realitate este aceea a libertăţii de conştiinţă neîngrădite şi garantate de lege. Garantînd libertatea credinţei religioase, statul socialist proclamă şi asigură, în acelaşi timp, libertatea propagandei antireligioase, ateiste şi organizează larg răspîndirea cunoştinţelor ştiinţifice, pentru a realiza emanciparea spirituală deplină a tuturor oamenilor muncii. Socialismul înfăptuieşte despărţirea şcolii de biserică, eliberarea ei de sub tutela religiei, construind un sistem de învăţămînt ştiinţific, întemeiat pe concepţia ştiinţifică despre lume a materialismului dialectic. Statul socialist organizează o vastă operă de culturalizare a maselor, prin larga difuzare a cunoştinţelor ştiinţifice în rîndurile oamenilor muncii. În ţara noastră, „Societatea pentru răspîndirea ştiinţei şi culturii", folosind vasta experienţă a „Societăţii Unionale pentru răspîndirea cunoştinţelor politice şi ştiinţifice", din Uniunea Sovietică, desfăşoară o intensă activitate de ridicare culturală şi educaţie ştiinţifică prin lecţii, conferinţe şi prin publicaţii de popularizare accesibile maselor şi obţine rezultate bune, în direcţia combaterii prejudecăţilor religioase şi superstiţiilor. Propaganda ateistă ocupă un loc important în cadrul activităţii de culturalizare organizate şi conduse de statul socialist. Lenin a subliniat însemnătatea şi necesitatea acestei propagande şi a dat indicaţii preţioase cu privire la conţinutul şi liniile ei esenţiale şi cu privire la modalităţile şi căile ei de realizare. El a stăruit asupra necesităţii de a desfăşura lupta antireligoasă cu cea mai mare atenţie pentru sentimentele credincioşilor, a căror jignire poate determina o sporire a religiozităţii. Propaganda ateistă trebuie să fie strîns legată de problemele fundamentale ale dezvoltării economice, politice şi culturale, ea trebuie să fie parte integrantă a luptei pentru socialism şi comunism, pentru ridicarea continuă a nivelului de viaţă materială şi spirituală a oamenilor muncii, în indisolubilă conexiune cu succesele lor neîntrerupte pe drumul construirii societăţii noi. Pentru tratarea problemelor propagandei ateiste, o deosebită importanţă prezintă articolul lui Lenin „*Despre însemnătatea materialismului militant*", scris în anul 1922, pentru revista «Sub steagul marxismului». Ideile profunde conţinute în acest articol şi-au păstrat în întregime actualitatea, constituind un îndreptar foarte valoros în activitatea de combatere a misticismului, de promovare a spiritului ştiinţific, materialist, ateist. Precum arată Lenin, succesul în această activitate depinde în primul loc de atitudinea de intransigenţă faţă de ideologia burgheză, faţă de toate curentele şi variantele filozofiei idealiste, faţă de toate tentativele de a strecura, sub forma epurată a filozofiei idealiste, religia şi clericalismul. Demascarea curajoasă şi consecventă a „lacheilor diplomaţi ai clericalismului" reprezintă o sarcină primordială a tuturor luptătorilor pentru ştiinţă şi materialism. Generalizarea filozofică a marilor descoperiri ştiinţifice ale epocii contemporane, de pe poziţiile materialismului dialectic, demascarea şi critica temeinică, materialistă a construcţiilor filozofice idealiste, care denaturează semnificaţia marilor sinteze ştiinţifice ale veacului nostru, pentru a le pune în serviciul fideismului, trebuie să constituie de asemenea preocupări esenţiale, pe linia materialismului militant. Însemnătatea indicaţiei leniniste apare deosebit

de limpede în condițiile uriașelor realizări științifice din ultima vreme. Progresele științelor confirmă, la fiecare pas, materialismul și infirmă pozițiile false ale idealismului și religiei. Pătrunderea tot mai profundă a cunoașterii științifice în universul atomic a determinat schimbări uriașe în domeniul științei și tehnicii. Geniul omului a reușit să elibereze, prin dezagregarea nucleului atomic, o energie uriașă, deschizînd astfel perspective imense progresului tehnic. Știința modernă îngăduie omului să învingă gravitația pămîntului. Sateliții artificiali ai pămîntului și soarelui se mișcă pe orbitele lor, pe întinderile nesfîrșite ale spațiului universal. În fruntea științei și tehnicii mondiale pășește marea Uniune Sovietică, țara lui Lenin și a constructorilor comunismului, ai cărei savanți eminenți uimesc omenirea prin realizările lor excepționale. Rachetele sovietice au trimis steagul marii țări a socialismului în lună, a cărei parte invizibilă a fost fotografiată și descrisă de oamenii de știință sovietici. Știința și tehnica sovietică a trimis în cosmos o adevărată navă și a reușit să readucă pe pămînt ființele vii, animale și plante, care se găseau în ea. Experimentele realizate cu aparatura complexă de care dispune tehnica modernă au permis largi generalizări teoretice, închegarea unor concepții și teorii care au revoluționat cunoașterea științifică. Știința veacului nostru a elaborat sinteze teoretice vaste și profunde, cum sînt teoria relativității și teoria cuantelor. Aceste realizări mărețe ale gîndirii teoretice au deschis, la rîndul lor, drumuri noi progresului tehnic și, prin aceasta, dezvoltării forțelor de producție și vieții sociale în genere. Succesele gigantice ale științei și tehnicii constituie cea mai elocventă mărturie a adevărului tezelor filozofiei marxist-leniniste, în care își găsesc reflectarea justă legile cele mai generale ale dezvoltării lumii materiale. Aceste succese sînt arme puternice ale propagandei ateiste. Pentru obținerea celor mai bune rezultate în lupta împotriva idealismului și religiei, Lenin consideră necesară asocierea savanților comuniști cu toți savanții cu orientare materialistă, care trebuie să fie atrași și ajutați să-și aducă aportul prețios la opera de apărare a materialismului și științei. În lucrarea sa „*Materialism și empiriocriticism*", L e n i n subliniază faptul că cei mai mulți naturaliști, dacă nu s-au ridicat pe pozițiile dialecticii materialiste, se situează totuși pe terenul materialismului istorico-naturalist, prin care el înțelege „convingerea instinctivă, neajunsă la conștiință, difuză, intuitivă din punct de vedere filozofic, a zdrobitoarei majorități a naturaliștilor asupra realității obiective a lumii exterioare, care e reflectată de conștiința noastră". Pentru afirmarea nestînjenită a materialismului și științei, pentru înfrîngerea definitivă a concepțiilor false, idealiste și a religiei, această poziție, deși utilă și prețioasă, nu este suficientă. Pentru a atinge acest scop, este necesară ridicarea naturaliștilor pînă la însușirea conștientă și fermă a dialecticii materialiste. Da fapt, așa cum arată Lenin, acest proces se petrece în realitate, deși el nu se desfășoară fără oscilări, piedici și greutăți.

Lenin a atribuit o foarte mare însemnătate literaturii ateiste și a dat îndrumări prețioase, privitoare la conținutul, folosirea și răspîndirea ei. În legătură cu aceasta, el a insistat asupra necesității de a traduce și publica lucrările cele mai valoroase, de a folosi elementele valabile din lucrările nemarxiste de propagandă ateistă. Este interesant să menționăm că el, ca și Engels, atrage atenția asupra scrierilor ateiste ale gînditorilor materialiști francezi din secolul al XVIII-lea, exponenți ai burgheziei revoluționare, și

consideră că aceste lucrări, scrise cu talent şi pătrunse de un viguros spirit combativ, deşi depăşite, în multe privinţe, de progresele ulterioare ale ştiinţei, ar putea fi încă utilizate pentru combaterea religiei şi răspîndirea ateismului în masele largi, dacă ar fi completate cu note şi explicaţii referitoare la datele noi ale criticii ştiinţifice. Pentru a se obţine rezultatele urmărite, literatura ateistă trebuie să fie prezentată într-o formă atrăgătoare. Ea trebuie să ofere cititorilor un material bogat de fapte variate şi interesante, din cele mai diferite domenii, să le trezească şi să le întreţină viu interesul, prin caracterul ei concret, prin legătura vie cu realitatea, cu viaţa, prin evitarea demonstraţiilor abstracte, parafrazărilor seci, neilustrate de fapte, ale tezelor marxiste. Pentru a-şi deschide drum spre minţile şi inimile cititorilor, autorii publicaţiilor ateiste trebuie să ţină seama, în cea mai largă măsură, de deosebirile concrete dintre aceia cărora li se adresează, de deosebirile de confesiune religioasă, de naţionalitate, de vîrstă, de ocupaţie, de nivel cultural. O propagandă generală, care face abstracţie de condiţiile şi situaţiile concrete, se dovedeşte cu totul inoperantă, incapabilă să atragă şi să convingă.

Lupta pentru emanciparea spirituală definitivă şi integrală a omenirii este parte integrantă a luptei pentru victoria comunismului. În zilele noastre, această victorie nu mai constituie un ideal îndepărtat, proiectat într-un viitor imprecis. Înfăptuirea ei va fi rezultatul dezvoltării istorice din primele decenii următoare.

Pentru toate ţările lagărului socialist trecerea la comunism reprezintă o chestiune a viitorului apropiat.

Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn a marcat un moment de mare însemnătate istorică pentru ţara noastră, acela al victoriei socialismului şi al trecerii în noua etapă, a desăvîrşirii construcţiei socialiste. Realizarea sarcinilor planului economic de şase ani şi a prevederilor programului economic de perspectivă va crea premisele construirii treptate a bazei tehnico-materiale a comunismului şi trecerii treptate la comunism. În aceste condiţii, sporeşte considerabil însemnătatea educaţiei comuniste a oamenilor muncii, menite să asigure formarea profilului intelectual şi moral al oamenilor noi, al viitorilor cetăţeni ai societăţii comuniste. Propaganda ateistă reprezintă un aspect de deosebită importanţă al procesului de educaţie comunistă, de făurire a conştiinţei înalte a omului societăţii viitoare, stăpîn deplin al forţelor naturii şi al propriului său destin. Pentru atingerea ţelurilor ei, lucrările lui Lenin privitoare la esenţa ideologiei religioase, la temeiurile ateismului ştiinţific, la căile de combatere a influenţelor religiei şi de răspîndire şi întărire a concepţiei materialiste, ateiste despre lume, constituie o armă teoretică şi practică excepţional de valoroasă, o călăuză sigură a luptătorilor pentru viitorul comunist.

ОБОСНОВАНИЕ НАУЧНОГО АТЕИЗМА В ТРУДАХ В. И. ЛЕНИНА

Краткое содержание

После краткого обзора марксистско-ленинского воззрения на религию и её гносеологические и социальные корни, автор выявляет выдающийся вклад В. И. Ленина в разработку этого вопроса, ленинские принципы научного атеизма. В данной работе указываются главные моменты борьбы В. И. Ленина против религиозной идеологии, реакционное содержание которой он вскрыл, разоблачая роль этой идеологии как орудия духовного угнетения народных масс.

Проводя этот анализ, автор выявляет основные черты марксистско-ленинской политики Коммунистических партий по отношению к религии и церкви. Он подчёркивает необходимость следовать указаниям В. И. Ленина для того, чтобы атеистическая пропаганда носила поистине научный характер и, способствуя устранению всяческого влияния религиозной идеологии, обеспечила бы победу материализма и науки.

LES PRINCIPES FONDAMENTAUX DE L'ATHÉISME SCIENTIFIQUE EXPOSÉS DANS LES OEUVRES DE LÉNINE

Résumé

Après avoir brièvement exposé la conception marxiste de la religion, de ses racines sociales et gnoséologiques, l'auteur met en lumière la contribution, remarquable de Lénine au développement de cette conception, les principes léninistes de l'athéisme scientifique. Dans l'ouvrage sont présentés les moments essentiels de la lutte de Lénine contre l'idéologie religieuse, dont il a dévoilé l'essence réactionnaire et dénoncé le rôle d'instrument d'oppression spirituelle des masses. Par cette analyse l'auteur fait ressortir les traits fondamentaux de la politique léniniste des partis communistes envers la religion et l'église et conclut à la nécessité de suivre les indications de Lénine, pour imprimer à la propagande athéiste un caractère vraiment scientifique, pour éliminer définitivement l'influence des préjugés religieux et assurer la victoire du matérialisme et de la science.

CONTRIBUȚIA LUI ȘTEFAN STÎNCA LA APLICAREA CREATOARE A ÎNVĂȚĂTURII MARXISTE DESPRE OM ȘI SOCIETATE ÎN DOMENIUL MEDICINEI

DE

D. I. GOLDENBERG

Institutul de medicină „Prof. dr. Bagdasar", Iași

Din pleiada medicilor care, începînd cu generația lui Nicolae Zubcu Petrovici Codreanu, și-au consacrat din a doua jumătate a veacului trecut întreaga lor viață poporului, contribuind la răspîndirea ideilor înaintate în rîndurile maselor muncitoare, se desprinde personalitatea doctorului Ștefan Stîncă, figură luminoasă, de militant devotat al mișcării muncitorești și de promotor de seamă al dezvoltării pe baze marxiste a medicinii sociale din țara noastră.

Activitatea sa neobosită atît de bogată, de multilaterală, se cuprinde în doar scurta perioadă dintre anii 1881, de cînd datează primele sale note publicate în «Contemporanul» și 1896, anul premergător morții sale cînd, deși greu bolnav, scrie numeroase articole în publicațiile progresiste de atunci, dedicate oamenilor muncii și țărănimii sărace, a căror cauză a apărat-o cu fermitate pînă în ultima clipă a vieții sale.

Condițiile sociale și economice din această perioadă corespund etapei de dezvoltare în ritm din ce în ce mai viu a capitalismului, în industrie în primul rînd, dar și în agricultură, mai lent, cu păstrarea unor puternice rămășițe feudale.

Creșterea numerică a proletariatului din ultimele decenii ale secolului trecut este în mare măsură legată, pe lîngă existența micilor întreprinderi și a atelierelor, de dezvoltarea unor ramuri importante ale industriei de bază.

Astfel în industria extracției de petrol se înregistrează un salt de la extracția de 605 tone petrol în 1859, la 29.300 tone în 1884 și 226.500 tone în 1900. În ce privește dezvoltarea mijloacelor de transport de la 172 km linii de cale ferată în funcție, în 1869, se ajunge la 2468 km în 1888.

An de an se înființează noi fabrici, ajungîndu-se în ultimele două decenii ale secolului trecut la ritmul de 14—18 întreprinderi noi anual.

Trebuie de asemenea menționată intensificarea activității porturilor dunărene și a portului Constanța.

Condițiile de muncă, de trai, higienico-sanitare erau nespus de rele. În multe întreprinderi se lucra între 14—16 ore. Și mai grea era munca

femeilor și copiilor, salarizarea lor fiind mult sub nivelul aceleia a bărbaților, iar consecințele muncii asupra stării lor de sănătate și mai grave.

Frămîntările țărănimii, ale cărei revendicări nici pe departe nu le rezolvase reforma agrară din 1864, se manifestă intens prin răscoalele din 1888, înăbușite în sînge de reacțiunea burghezo-moșierească. Aceste mișcări vor răbufni mereu în anii următori în diferite regiuni ale țării.

Se dezvoltă treptat conștiința de clasă a proletariatului nostru care trece de la forme de luptă revendicative economice, izolate, neorganizate, spontane, la organizare începînd din 1859 și mai intens, din 1872, în asociații muncitorești, de cele mai multe ori pe profesii, cu caracter de ajutor reciproc.

Cercurile revoluționare create de emigranții politici ruși între anii 1870—1875 își desfășoară intens activitatea propagandistică în rîndurile studențimii și intelectualității înaintate și-și exercită înrîurirea ideologică asupra asociațiilor muncitorești atrăgînd spre cercuri și elemente din rîndurile muncitorimii. Orientarea lor e încă confuză, o îmbinare de concepții ale democraților revoluționari ruși și cele marxiste care abia își croesc drumul.

Numeroase greve au avut loc în această perioadă: ale tipografilor, muncitorilor de la șantierele C.F.R. și ateliere, de la manufacturile de tutun din București și Iași, de la porturile dunărene și de la alte întreprinderi.

Din ce în ce se simțea tot mai mult necesitatea depășirii formelor luptei economice și a trecerii la formele superioare ale luptei politice.

Cluburile muncitorești care se creaseră între timp în numeroase centre orășenești, ca o formă superioară primelor asociații muncitorești, prin accentul mai pronunțat pus asupra luptei politice și prin organizare, manifestă pretutindeni dorința de a realiza o coordonare a acțiunilor lor. Crearea partidului social democrat al muncitorilor din Romînia în 1893 corespunde acestei cerințe imperioase. Pentru formarea ideologică a lui Ștefan Stîncă a avut o importanță deosebită, încă din timpul studiilor sale liceale, materialul propagandistic difuzat de cercurile democratice cu care el a luat contact.

Nu mai puțin importantă a fost influența «Contemporanului» la care de altfel, cum am mai arătat, Ștefan Stîncă a colaborat ca student al Facultății de medicină din Iași.

Oameni de știință, cărturari de seamă ca prof. dr. N. Leon, scriitorul și criticul G. Ibrăileanu și alții, datorează în mare măsură orientarea lor democratică, poziția lor înaintată în combaterea concepțiilor antiștiințifice retrograde, influenței «Contemporanului» publicație care a contribuit în largă măsură la răspîndirea concepțiilor marxiste, la propagarea darvinismului, la popularizarea științei, la lupta pentru un climat sănătos de activitate științifică, onestă și rodnică în institutele de învățămînt superior.

Aceasta era ambianța în care s-a format Ștefan Stîncă.

Studiind asiduu operele lui Marx și Engels, împletind studiul marxismului cu cunoștințele sale medicale teoretice și practice, cu cultura sa bogată, Ștefan Stîncă a putut aborda cu competență analiza profundă a unei probleme atît de importante ca aceea a rolului mediului social ca factor patologic.

Rezultatele analizei acestei probleme le-a concretizat în teza sa de doctorat cu titlul: *Mediul social ca factor patologic*, publicată în 1891, reeditată în 1897 și fragmentar publicată în Franța, la Paris în 1894 în «Ere Nou-

velle». Teza a fost susținută în fața juriului Facultății de medicină din București, unde și-a continuat studiile începute la Iași.

Alte studii ca: *Dialectica în medicină, Încercări asupra patologiei și patogeniei în diverse epoci istorice, Darwin și Malthus în etiologie, Impaludismul și profilaxia sa* ș.a.m.d., reflectă preocupările științifice ale doctorului Ștefan Stîncă totdeauna corelate cu implicațiile practice, cu problemele vitale pentru ocrotirea sănătății poporului.

De aceea nu este întîmplătoare alegerea acestei probleme privind mediul social și influența sa în patologie ca subiect de teză. Ea corespundea în totul preocupărilor sale, concepțiilor sale de cercetător științific care nu se oprește la suprafața lucrurilor, ci caută, analizează, scoate în evidență cauzele adînci, esențiale care contribuie la compromiterea stării de sănătate a oamenilor.

Era cu atît mai temerară alegerea unui asemenea subiect de teză pentru doctorat cu cît pe lîngă elementele progresiste, existau pe atunci în învățămîntul superior și elemente ostile pătrunderii ideilor înaintate iar autoritatea de stat, care prigonea mișcarea muncitorească, o urmărea pretutindeni, deci și pe tărîmul științei.

Poate și din această cauză Ștefan Stîncă e oarecum parcimonios în citarea lucrărilor clasice ale lui Marx și Engels față de proporțiile folosirii lor intense în teză.

Trebuie aici să menționăm și faptul că pentru prima dată sînt larg folosite într-o lucrare științifică din țara noastră operele: *Capitalul*, a lui Karl Marx, *Originea familiei, proprietății private și a statului*, *Situația clasei muncitoare din Anglia*, ale lui Engels.

În abordarea problemelor, Ștefan Stîncă ținea seama în primul rînd de conexiunea istorică de bază, esențială. Pornind de la ideea că „Substratul material al fenomenelor patologice potrivit fiecărei epoci istorice în parte, trebuie căutat în însăși alcătuirea economică, politică, socială, religioasă, morală, culturală a epocii respective“. Stîncă studiază în teza sa *Mediu social ca factor patologic*, raportul dintre condițiile naturale de mediu și cele sociale în evoluția societății, stabilind că primele ajung în evoluția socială să fie din ce în ce mai mult dominate de om în timp ce mediul social capătă prioritate.

Stîncă demonstrează pe plan general și apoi cu privire la domeniul special al medicinii că „Omul ca ființă socială nu poate sau nu trebuie să fie studiat din punct de vedere patologic ca ceva ce există singuratic, izolat. Despărțirea omului de societatea în care vețuiește e o procedare potrivnică științei, în contradicție cu faptele, cu adevărurile cunoscute pînă azi“. Ștefan Stîncă — *Mediul social ca factor patologic*, Ed. Academiei R.P.R. 1956, p. 105“.

Arătînd în ce fel, pe măsură ce se dezvoltă societatea omenească, mediul social capătă importanță primordială, Stîncă accentuează că pentru înțelegerea mediului social, se cere în primul rînd studierea structurii economice a acestui mediu. Datorită structurii economice a societății împărțite în clase antagonice, arată Ștefan Stîncă în teza sa, apar asemenea condiții care nu îngăduie ca toți oamenii să beneficieze în egală măsură de progres, să dispună de toate mijloacele necesare existenței pentru acea etapă, în vederea prevenirii și eliminării bolilor.

Înainte de a trece la dezvoltarea tezei sale pe baza exemplificărilor, Stîncă combate cu fermitate maltusianismul și darvinismul social.

Reprezentanților acestor curente care substituie legilor obiective ale dezvoltării societății, legile biologice, Stîncă le demonstrează că în societatea omenească „lupta pentru trai în înțelesul în care e aplicat de naturaliști cum se vede la animale, nu există“ (*Ibidem*, p. 120). Aici există luptă de clasă. Luptele de clasă sînt rezultatul formelor de muncă omenească, sînt provocate de felul cum s-au produs și se produc bogățiile unei societăți, aceste lupte vor dispare odată cu pricinile care le-au dat naștere“.

De victoria în această luptă, scrie Stîncă, hotărăște posesiunea de puteri economice (*Ibidem*, p. 122).

Referindu-se la domeniul medicinii, Stîncă demască poziția absurdă a maltusienilor care învinuesc medicina că prin contribuția ei la progresul social, la ușurarea condițiilor de viață a omului ar contribui în fond la înmulțirea speciei umane, deci la o suprapopulație, care nu poate primi hrana care se produce întotdeauna în proporții mai mici. Cu date statistice din *Capitalul* lui Marx și cu alte date ale economistului Max Schippel, zdrobește argumentările maltusenilor. „Dacă există o suprapopulație, scrie Stîncă, vina este precum foarte bine o dovedește economia socială, vina este a defectelor organizării mediului social“ *(Ibid., 128)*.

Aceste idei ale lui Stîncă își păstrează actualitatea căci maltusianiștii, darviniștii sociali publică și acum nenumărate scrieri pline de o ură sălbatică față de om. Iată, de exemplu, pe Bouthoul P., vicepreședintele Institutului internațional de sociologie care într-o lucrare a sa intitulată: *La surpopulation dans le monde* publicată în 1958 reia vechile argumente după care mizeria, foametea, războaiele se explică prin suprapopulația lumii. După acest autor „tendința de agresiune“ (așa numește el pregătirea războiului) se datorește unui surplus de tineri, care nu sînt necesari pentru îndeplinirea sarcinilor economice din țara lor“. Iată dar — o justificare pentru un nou măcel mondial!

Stîncă trece apoi la a demonstra, luînd mai întîi exemplul Angliei, că mediul social este un factor patologic. Alegerea acestei țări pentru demonstrarea tezei sale este explicabilă date fiind atît gradul înaintat de organizarea socială capitalistă, cît și, abundența anchetelor, a datelor statistice îndeosebi în ce privește traiul proletariatului. Arătînd cu abundență de date, pe baza materialului în cea mai mare parte luat din *Capitalul* lui Marx, condițiile de locuit, de hrană, de muncă, în special cele ale copiilor, starea întreprinderilor unde se lucrează, lipsa protecției muncii, Stîncă insistă asupra urmărilor ce le au situațiile mai sus arătate asupra sănătății populației muncitoare engleze. Folosindu-se de statisticele unor medici englezi citați în *Capitalul* lui Marx, se arată cum tuberculoza seceră viețile lucrătorilor ce locuiesc în bordeie, se relevă mortalitatea crescută în rîndurile tipografilor, croitorilor, mortalitatea și morbiditatea mult crescută a copiilor.

Deși lipsit de anchete oficiale, de-o documentație statistică mai bogată cu privire la starea muncitorilor din țara noastră, Stîncă a folosit pentru documentare tot ce i-a fost cu putință să-și procure începînd cu rapoartele generale asupra igienei publice ale profesorului Dr. Felix, teza dr. Dobrescu privind situația epidemiilor la țară *(Etiologia și profilaxia lor)* precum și o lucrare importantă a prof. dr. C. I. Istrati *(O pagină din*

istoria contemporană a Romîniei, 1880). Dr. Istrati dădea între altele în lucrarea sa un răspuns maltusienilor atunci cînd scria că foametea, subalimentația cuprinde mase mari ale țărănimii noastre într-o țară socotită „grînarul Europei“ și în care nu se află decît 1/4 parte din populația ce cu fericire ar putea trăi în ea“ *(Ibid., 162*, citat din teză după lucrarea dr. I s t r a t i: *O pagină din istoria contemporană)*. La ravagiile foametei se adăugau ravagiile pelagrei, alcoolismului, paludismului, sifilisului precum și maladiile contagioase ca: variola, scarlatina, febra tifoidă, anghina difterică etc. Cauza care o arăta dr. Istrati, reaua stare economică este subliniată de Stîncă în teza sa. El se deosebește net de patologii care, referindu-se la bolile sociale, au în vedere mai mult elementul cantitativ, de masă, prin aceea că el consideră bolile ca sociale prin cauzele ce rezidă în mediul social.

Stîncă urmărește efectele mediului social în diverse afecțiuni, insistînd la urmă, printre primii în țară asupra bolilor profesionale, în special intoxicațiile cu plumb și fosfor, subliniind gravitatea lor legată nu numai de toxicitate ci de condițiile de muncă, de manipulare cu aceste substanțe.

În sfîrșit în capitolul ultim intitulat patologia în legătură cu diverse stări sociale, Stîncă subliniază ideea că patologia umană a urmat diferitele faze ale dezvoltării societății umane, ea prezentînd aspecte caracteristice pentru unele orînduiri sociale. Trecînd peste greșita prezentare într-o aureolă de fericită stare de sănătate a oamenilor comunei primitive nețiîndu-se seama de vicisitudinile mediului natural, Stîncă relevă însă judicios împrejurările care de-a lungul veacurilor au făcut să apară cînd o epidemie cînd alta sau să predomine anumite boli deși ele se întîlnesc, într-o populație mai mică într-o perioadă istorică sau alta.

Stîncă manifestă optimism în ce privește viitorul. El scria: „Sîntem pe deplin convinși că efectele dezastroase ale actualei stări de lucruri vor pieri odată cu cauzele sociale care i-au dat naștere“ *(Ibidem, 126)*. „În mîinile noastre stă putința de a curma cu defectele inerente societății noastre“ *(Ibid., 207)*.

Stîncă a luptat cu toată fermitatea, nețiînd seama de starea grea a sănătății sale pentru a curma aceste „defecte“ ale mediului social. El și-a apărat pe drept cuvînt prioritatea în tratarea dialectică a acestei probleme în domeniul medicinei, în articolul *Dialectica și medicina*. În acest articol, publicat în 1896, Stîncă își exprimă regretul, nemulțumirea că teza sa *Mediul social ca factor patologic* n-a stîrnit mai ample discuții, nu și-a găsit răspîndirea dorită. El combate din nou pe acei care consideră că starea socială s-ar număra doar între factorii predispozanți individuali, elemente întîmplătoare în provocarea bolii.

Dimpotrivă ele sînt intim legate de mediul natural. El arată clar că în ce privește „metoda, sistema sa“, ea provine de la Marx și Engels la care Stîncă adaugă cercetările deosebit de valoroase din acea vreme ale etnografului L. Morgan.

Numeroasele articole de popularizare a igienei în care Stîncă se ocupă de condițiile necesare pentru a avea o apă potabilă, o locuință sănătoasă, o hrană substanțială, nu se limitează numai la a prezenta noțiuni teoretice, ci a indica posibilitățile fie chiar și reduse pentru a aduce minimum de îmbunătățiri în condițiile de viață ale muncitorilor. Ocupîndu-se de alimente,

de exemplu, Stîncă are în vedere acelea care s-ar putea procura în condițiile unei salarizări mici, conștient fiind că numai răsturnarea orînduirii exploatatoare poate aduce soluția radicală a problemei.

Stilul clar, limbajul simplu în care este scrisă teza sa, o face accesibilă înțelegerii maselor largi ale cititorilor.

Extrase din această teză au fost folosite în diferite articole publicate în diverse ziare ca de exemplu «Munca», pentru a veni în sprijinul argumentelor autorilor lor. În *Darvinismul social* publicat de G. Ibrăileanu sub pseudonimul C. Vraja în *Critica socială* din 1892 se scrie: „Pricina transformării sociologiei în capitolul de zoologie stă în aceea că nu s-a ținut seama de mediul social". În anul 1918 în ziarul «Socialismul» s-au publicat fragmente din teza de doctorat a lui Stîncă.

Savantul de renume mondial Victor Babeș a subliniat în opera sa deseori importanța mediului social în răspîndirea multor boli și a dat o orientare materialistă, susținută în lucrările sale.

În anii puterii populare teza lui Stîncă a fost reeditată de Editura Academiei R.P.R. Studiile cuprinzătoare ale prof. Bologa, ale dr. Samoil Izak, conferențiar dr. I. Ghelerter și dr. Horodniceanu, dr. Brătescu și alții oferă un material cuprinzător care permite cunoașterea și studierea temeinică a vieții și operei lui Ștefan Stîncă.

În referatul *Tradițiile materialiste ale științelor medicale din țara noastră și dezvoltarea lor pe baza învățăturii lui Pavlov* din 1952, prezentat la sesiunea lărgită a Secțiunii științelor medicale a Academiei R.P.R. de către acad. D. Danielopolu, Șt. Stîncă este prezentat ca un „luptător pentru cauza poporului" personalitate medicală de mare importanță pentru dezvoltarea gîndirii medicale materialiste romînești. *Mediul social ca factor patologic* rămîne o lucrare clasică a medicinii romînești, o lucrare inspirată din izvoarele nesecate ale gîndirii înaintate și ale dragostei de oamenii muncii" (Ed. Acad. R.P.R., p. 8—9, București, 1952).

Viața, practica medicală în cei 5 ani cît a mai trăit Stîncă după prezentarea tezei sale de doctorat i-a permis să-și îmbogățească documentația de care se plîngea, pe bună dreptate, că-i lipsea pentru a dovedi și mai pregnant corelația dintre starea rea sanitară a maselor muncitoare și structura social-economică a rînduielilor burghezo-moșierești din țara noastră.

Luptînd ca medic de plasă cu greutăți imense, prilejuite de autoritatea administrativă care zădărnicea orice efort de îmbunătățire a condițiilor de asistență sanitară în mediul rural, trăind în mijlocul țărănimii nevoiașe, exercitînd apoi profesia sa ca practician în București îndeosebi între muncitori și în genere, oameni din păturile sărace ale populației, Stîncă a acumulat o bogată experiență care a confirmat valabilitatea tezelor sale formulate în lucrarea *Mediul social ca factor patologic*.

De aceea, el reia mereu în articolele sale aceste teze, pentru a sublinia cu o mai multă tărie necesitatea pentru medic de a cunoaște aspectele politice și soluțiile pe plan social ale problemelor de sănătate cu care el este confruntat.

El scria: „De ce nu ne-am gîndi și la om, nu numai la microbi? și dacă ne gîndim să întărim pe om în lupta sa în contra microbilor, numaidecît ne lovim de hrană, aer, apă, curățenie etc."

Dar hrană, curățenie și celelalte le poate avea omul muncind în societate. Societatea are organizare care hotărăște condițiile muncii... Studiul organizării societății, al condițiilor de muncă etc. formează obiectul economiei și iată, cum un medic care ia în serios rolul său în societatea noastră trebuie să cunoască și economia și să se folosească de dînsa aplicînd rezultatele ei pe terenul profilaxiei" («Evenimentul», anul IV., nr. 1 034 din 1896).

Cauza pentru care Stîncă a luptat cu dîrzenie, cu atîta abnegație, a învins. Mediul social se transformă din ce în ce mai mult în factor al bunăstării oamenilor muncii. De la o mortalitate infantilă care depășea deseori în anii regimului burghezo-moșieresc 20%, am ajuns la un procent de circa 7—8%.

O mortalitate generală scăzută, o natalitate în creștere, o organizare sanitară care pătrunde în cele mai îndepărtate colțuri ale țării, o înzestrare tehnică din ce în ce mai perfecționată ce se extinde în unitățile sanitare cele mai periferice, iată ce s-a realizat în anii puterii populare prin grija P.M.R. și a guvernului. Năzuințele lui Stîncă au prins viață.

De aceea am socotit că e nimerit să prezentăm în această scurtă evocare, cu prilejul aniversării Centenarului primului așezămînt de învățămînt superior din țară, pe omul care a luptat pentru o orînduire în care, în loc de boală, să se asigure pentru toți cei ce muncesc, sănătate „în loc de moarte — viață, în loc de generare, regenerare" (*Mediul social ca factor patologic*, p. 207).

ТВОРЧЕСКОЕ ПРИМЕНЕНИЕ МАРКСИСТСКОГО УЧЕНИЯ В ОБЛАСТИ МЕДИЦИНЫ СТЕФАНОМ СТЫНКА

Краткое содержание

Знаток научных работ Маркса и Энгельса, а также биологических и социальных вопросов своего времени, под влиянием ясского журнала „Контемпоранул" (Современник), демократически-революционных кружков и рабочего движеня, Стефан Стынка, по окончании Медицинского факультета в Яссах, как своей докторской дисертацией, так и своей публицистической деятельностью содействовал в большой мере изучению роли общественной среды как патологического фактора.

CONTRIBUTION DE ȘTEFAN STÎNCĂ À L'APPLICATION CRÉATRICE DANS LE DOMAINE DE LA MÉDICINE, DE LA DOCTRINE MARXISTE SUR L'HOMME ET LA SOCIÉTÉ

Résumé

Connaissant l'oeuvre de Marx et d'Engels, ainsi que les problèmes biologiques et sociaux contemporains, influencé par „Le Contemporain" de Jassy, par les cercles démocratiques révolutionnaires et par le mouvement ouvrier à ses débuts, Ștefan Stîncă, étudiant à la Faculté de Médecine, a fourni par sa thèse de doctorat et son activité de publiciste une importante contribution à la connaissance approfondie du rôle que joue le milieu social comme facteur pathologique.

DISOLUȚIA NOȚIUNII DE ADEVĂR ÎN SISTEMELE LOGICE NEOPOZITIVISTE

DE

PETRE BOTEZATU

Universitatea „Al. I. Cuza", Iași

Cercetarea noastră are ca obiect sintaxa logică și semantica. Sintaxa logică, spune R. Carnap, este „matematica formelor limbajului" [1]. Sintaxa logică este știința formală. „*Știința formală nu are absolut nici un obiect; ea este un sistem propozițional auxiliar, degajat de orice obiect, vid de orice obiect, vid de orice conținut*" [2].

Sintaxa logică este un calcul abstract, care își interzice orice legătură cu realitatea. Deși pretinde că este o logică a științei și pînă la urmă singura filozofie posibilă, ea se reduce la un joc pur formal cu semne, a cărui semnificație obiectivă rămîne arbitrară. Caracterul pur formal și nominalist, care în germene este implicat în orice sistem logic neopozitivist, este aici dus la extrem. De aceea este interesant să urmărim sforțările laborioase ale lui R. Carnap de a întemeia sintaxa logică drept logica științei. Aceste eforturi s-au soldat cu un eșec total. Însuși Carnap a fost nevoit în cele din urmă să abandoneze sintaxa logică, convertindu-se la semantică. S-a dovedit că sintaxa logică, tocmai fiindcă își restrînge obiectul la studiul relațiilor dintre semne, este incapabilă să construiască logic și matematic noțiunile necesare unei teorii științifice.

R. Carnap urmărește, în opera sa [3], în mod concomitent realizarea a două țeluri:

a) să construiască o sintaxă logică strictă (fără amestecul vreunei noțiuni semantice);

b) să interpreteze toate noțiunile necesare cunoașterii științifice cu ajutorul exclusiv al sintaxei.

În cursul dezvoltării sintaxei logice, a apărut clar că cele două obiective sînt neconciliabile. Cu cît s-a urmărit mai consecvent ca sintaxa logică să nu se îndepărteze de la concepția ei de sistem pur formal, cu atît a reieșit mai concludent incapacitatea ei de a interpreta noțiunile de bază ale științei.

---

1) R. Carnap, *Le problème de la logique de la science*, Paris, Hermann, 1935, p. 15.
2) *Ibid*, p. 37.
3. R. Carnap, *Logische Syntax der Sprache*, Wien, J. Springer, 1934.

În ceea ce privește noțiunile de adevărat și fals, Carnap recunoaște că acestea nu sînt noțiuni sintactice, „logice". Ele nu pot fi definite sintactic: „Numai din proprietățile formale ale unei propoziții nu se poate în general decide dacă ea este adevărată sau falsă" [4]).

S-ar părea că, nevrînd să renunțe la sintaxă, Carnap este gata să renunțe la categoria de adevăr. În realitate, el revine imediat asupra celor declarate așa de net, pentru a-și pregăti o ieșire, care i se pare preferabilă, fiindcă desigur este conformă cu ideile pozitivismului. El precizează anume că cele spuse mai sus se referă la limbajele „descriptive". În „limbajele logice", noțiunile de adevărat și fals coincid cu cele de „analitic" și „contradictoriu" și prin urmare ele sînt, în acest cadru, noțiuni sintactice! [5]).

Prin urmare, „adevărat" și „fals" nu sînt, în general vorbind, noțiuni sintactice, deoarece nu rezultă din proprietăți formale ale enunțurilor. Dar în limbajele formalizate, cum este și sintaxa logică, ele reapar, după Carnap, ca noțiuni sintactice, deoarece pot fi deduse din aparatul formal folosit. „Adevărat" înseamnă în acest caz „analitic", „necontradictoriu".

Două aspecte ale definiției sintactice despre adevăr trebuie discutate: un aspect formal și unul de fond.

Din punct de vedere formal, constatăm că R. Carnap se mișcă, cu această definiție, într-un cerc pe care nu-l poate evita. Se poate oare reduce noțiunea de adevărat la cea de analitic și noțiunea de fals la cea de contradictoriu, cînd „analitic" echivalează cu „totdeauna adevărat", iar „contradictoriu" cu „totdeauna fals"?

Pentru a ieși din acest cerc, Carnap recurge la noțiunea de consecință logică, pe care o consideră ca fiind pur sintactică. De astă dată o propoziție este analitică, dacă ea este consecința oricărei propoziții (sau consecința clasei propoziționale vide) și este contradictorie dacă orice propoziție este consecința ei.

Cum definește acum Carnap noțiunea de consecință logică. Și în acest caz el recurge la o definiție sintactică: o propoziție este consecința logică a unei clase de propoziții numai dacă clasa alcătuită din clasa propozițiilor premise și negația propoziției date este contradictorie. Reapariția noțiunii de contradictoriu închide din nou cercul definiției [6]).

Dar chiar dacă am face abstracție de aceste dificultăți formale în definirea sintactică a adevărului, se ivesc alte obiecții mai grave, privitoare la însuși conținutul definiției. Oare se pot identifica, așa cum procedează R. Carnap, noțiunile de adevărat și fals cu cele de analitic și contradictoriu?

Formulele numite analitice („tautologii") nu sînt altceva decît legi ale logicii formale. Ele sînt totdeauna adevărate, tocmai fiindcă exprimă

4) R. Carnap, *Logische Syntax der Sprache*, p. 164; cf. *Le problème de la logique de la science*, p. 31.

5) *Logische Syntax der Sprache*, p. 164.

6) Precauțiunea pe care o ia Carnap distingînd limbajul I, în care conceptele de „analitic" și „contradictoriu" se sprijină pe noțiunea de „consecință", de limbajul II, în care se procedează invers, nu înlătură dificultățile semnalate; cf. A. Tarski, *Uber den Begriff der logischen Folgerung, Actes du Congrès international de Philosophie scientifique.* Paris, 1935, VII — Logique, Paris Hermann, 1936, p. 5—6. De altfel A. Tarski a demonstrat teorema imposibilității definirii adevărului în sintaxa elementară; cf. E. W. Beth, *Les fondements logiques des mathematiques*, Paris Gauthier-Villars, Louvain E. Nauwelaerts, 1955, p. 110—112.

legi ale raporturilor abstracte dintre formele logice, care sînt valabile pentru orice conținut concret. Așa dar, cînd se identifică adevărul cu analiticul sintactic, în fond se *restrînge noțiunea de adevăr la aceea de adevăr logic-formal.*

Această restrîngere a noțiunii de adevăr la una din speciile sale este cu totul arbitrară și menită să creeze confuzii. Pe această cale își face loc confuzia specific pozitivistă între noțiunile de adevăr, de corectitudine (validitate) și de necontradicție. Despre ceea ce respectă legile logicii formale spunem, nu că este *adevărat*, ci că este *corect* (valid), *necontradictoriu* (formal). Adevărat se poate spune că sînt în acest caz numai anumite raporturi formale, foarte generale și abstracte, care nu apar deloc în conținutul concret al gîndirii. Dar adevărul este legat în primul rînd de acest conținut [7]).

Pentru ca mișcarea gîndirii să reflecte mișcarea realității obiective nu este suficient ca ea să fie corectă, formal-necontradictorie. „Dacă premisele noastre sînt juste și dacă aplicăm just la ele legile gîndirii, rezultatul trebuie să corespundă realității... [8]). Teza marxist-leninistă este clară: adevărul complet este suma adevărului formal și a adevărului material.

Logicienii neopozitiviști procedează aici așa cum a arătat Lenin că procedează în general filozofii idealiști. *Ei absolutizează una din trăsăturile reale ale procesului cunoașterii*, înlocuind întregul cu una din părțile, laturile, aspectele lui [9]). „Este necesar ca gîndirea să fie corectă" este înlocuit cu principiul „este suficient ca gîndirea să fie corectă". Condiția corectitudinii formale a gîndirii este exagerată, transformată în condiția unică a adevărului. „Verificarea a fost înlocuită prin verificarea reciprocă a propozițiilor" [10]).

Cu privire la tendința aceasta de a stabili un „criteriu logic" al adevărului, G. A. Kursanov a stabilit următoarele teze [11]):

a) Criteriul logic al adevărului constituie un factor necesar în procesul construirii sistemelor științifice.

b) Criteriul logic al adevărului nu poate constitui un criteriu de veridicitate obiectivă.

c) Criteriul logic al adevărului are o valoare relativă și numai în legătură cu criteriul unic și hotărîtor al adevărului, care este practica socială.

Ideea aceasta, că pentru a descoperi adevărul nu este nevoie să comparăm propozițiile cu realitatea obiectivă, ci este suficient să comparăm propozițiile între ele, este foarte răspîndită în cercurile neopozitiviste de toate nuanțele, constituind un principiu acceptat tacit, dacă nu chiar formulat expres, cum este cazul la R. Carnap. Astfel logicianul A. Eaton, urmînd de altfel tradiția kantiană, înlocuiește noțiunea de adevăr din logică cu aceea de compatibilitate între judecăți [12]).

---

7) V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.A., Buc., 1956, p. 65.

8) Fr. Engels, *Anti-Dühring*, E.S.P.L.A., Buc., 1955, ed. III-a, p. 372.

9) V. I. Lenin, *op. cit.*, p. 324—325.

10) I. S. Narski, *Critica concepției neopozitiviste despre criteriul adevărului (problema verificării)*, «Probleme de filozofie», 9, 1959, p. 118.

11) G. A. Kursanov, *A propos du prétendu „critère logique de la vérité"* «Acta Logica», 1, 1958, p. 23; cf. G. A. Kursanov, *L'enseignement de Lénine sur la vérité et la science contemporaine*, «Acta Logica», 1, 1959, p. 32.

12) P. V. Tavanet, *Judecata și felurile ei*, Ed. Acad. R.P.R., 1959, p. 19—20. La fel M. Schlick: „adevărul nu poate fi întemeiat decît pe concordanța propozițiilor între

Ca model pentru această interpretare desigur că au servit și procedeele metodei axiomatice. În disciplinele axiomatizate, nu se ridică în mod expres problema adevărului axiomelor, ci a necontradicției lor. Dacă sistemul de axiome este consistent (necontradictoriu) și mai îndeplinește și alte condiții formale mai puțin importante, el este acceptat.

În aprecierea acestei situații trebuie ținut seama de faptul că teoriile axiomatizate constituie sisteme *ipotetico*-deductive. La nivelul abstracțiunii matematice se încearcă, în mod condițional, tot felul de ipoteze, dintre care unele pot fi, sau pot părea pentru moment, chiar contrare realității. În acest caz singurul control care se poate face imediat este acela al necontradicției formale. Necontradicția formală, fiind un criteriu necesar, și deci minimal, al adevărului ne oferă o primă garanție, o indicație provizorie că sistemul este viabil. Abia dezvoltarea sistemului poate arăta dacă el este corespunzător din toate punctele de vedere. Disciplinele axiomatizate se află deci într-o situație gnoseologică particulară, care nu poate fi generalizată.

Dar R. Carnap a generalizat fără temei această situație, creînd așa numitul „principiu al toleranței". El deplînge faptul că înaintașii săi s-au îndepărtat prea puțin și cu multă timiditate de la principiile logicii clasice, considerînd că orice abatere de la acestea ar trebui justificată. R. Carnap este de altă părere : „*În logică nu există morală.* Fiecare poate să-și construiască logica sa, adică forma sa de limbaj. Trebuie numai, dacă vrea să discute cu noi, să indice clar cum înțelege el să procedeze pentru a înlocui explicațiile filozofice prin considerații sintactice"[13]).

Principiul toleranței, a cărui premisă filozofică este, în fond, convenționalismul, reprezintă consecința extremă, dar firească, la care ajunge sintaxa logică. Toate sistemele logice sînt echivalente. Nu se pune problema justificării vreunuia din ele, ci numai a „consecvenței sintactice", adică în primul rînd a necontradicției interne[14]). Astfel Carnap aplică propriului său sistem logic criteriul sintatic al adevărului. Dacă adevărat înseamnă necontradictoriu, atunci toate sistemele logice necontradictorii sînt valabile și egal de îndreptățite. Carnap se străduiește să înfățișeze acest punct de vedere nihilist sub forma atrăgătoare a unei eliberări. Principiul toleranței înlătură ultimele piedici în calea dezvoltării logicii, deschizînd „oceanul posibilităților libere"[15]).

Acest plan al filozofiei pozitiviste, destinat să înece logica în purul arbitrar, a eșuat în mod lamentabil[16]). Evoluția istorică a sintaxei logice oferă o prețioasă lecție, fiindcă asistăm la spectacolul rar al unei teorii care s-a anihilat pe sine însăși. Definiția sintactică a adevărului și principiul toleranței, chiar aceste două piese esențiale ale doctrinei au dus la discreditarea sintaxei. Dacă ne menținem în metateoria oricărui sistem logic, tăindu-ne de la început orice legătură cu realitatea obiectivă, nu pot fi interpretate convenabil noțiunile de bază ale științei, și în primul rînd, ale

---

ele" (*apud* G. A. Kursanov, *A propos du prétendu „critère logique de la vérité"*, «Acta Logica», 1959, p. 19).

13) R. Carnap, *Logische Syntax der Sprache*, p. 45.

14) *Ibid*, p. V.

15) *Ibid*, p. VI.

16) Cf. V. V. Msvenieradze, *Filozofia neopozitivismului*, «Probleme de Filozofie», 2, 1957, p. 60—61.

matematicii. Dar pozitivismul ambiţionează să se constituie ca o filozofie a ştiinţei, capabilă să definească cu ajutorul logicii matematice noţiunile ştiinţifice. Într-adevăr, sintaxa logică reuşea să îngroaşe trăsătura idealist-subiectivă a logicii pozitiviste, dar, hotărît lucru, ea o făcea în dauna propriei sale capacităţi de a interpreta noţiunile gîndirii ştiinţifice.

Sintaxa logică a dus la un impas. Corectivul la această situaţie critică l-a oferit *semantica*[17]). În cercurile pozitiviste se admite în genere că semantica este o teorie superioară sintaxei. Semantica joacă rolul unui panaceu: tot ce n-a reuşit sintaxa, rezolvă semantica. După cum se va vedea, dintr-un anumit punct de vedere, este adevărat că semantica posedă o capacitate sporită. Aceasta nu justifică însă pretenţiile semanticii de a constitui o logică completă a ştiinţei, de a înlocui dialectica materialistă.

Meritul semanticii este de a fi scos la iveală insuficienţa teoretică a sintaxei. R. Carnap a depus eforturi desperate pentru interpretarea sintactică a unor noţiuni semantice, cum este aceea de expresie validă. Cu toate că aceste eforturi au demonstrat imposibilitatea atingerii unui astfel de ţel, tendinţele extremiste ale neopozitivismului şi-au continuat jocul sub forma unor încercări de *semantică nominalistă* (R. M. Martin, J. H. Woodger) şi de *logică nominalistă* (W. V. Quine, N. Goodman)[18]).

După cum s-a văzut, metoda exclusiv formală a sintaxei nu permite definirea şi folosirea unor noţiuni ca aceea de expresie validă, expresie adevărată şi model. Totodată metodele pur sintactice nu dispun de instrumentul necesar pentru a aprecia că o axiomatizare este sau nu adecvată. Pentru aceasta trebuie să putem compara teoremele teoriei cu proprietăţile obiectelor la care teoria se referă. Dar sintaxa logică îşi interzice de la început acest drum, menţinîndu-se în domeniul izolat al semnelor. Cu metoda sintactică se pot construi numai *sisteme formale*. Abia semantica unui sistem formal îl transformă pe acesta într-un *sistem logic*. Fără o semantică, sistemul formal rămîne un *calcul abstract*.

Cu toate acestea, se recunoaşte că sintaxa nu trebuie părăsită complet. Studiul logicii matematice poate începe cu noţiuni de sintaxă logică, care epuizează aspectul pur formal al problemei şi se poate încheia iarăşi cu consideraţii sintactice, consacrate noţiunii generale de calcul.

A. Tarski, care este unul din iniţiatorii semanticii, defineşte astfel semantica: „Voi înţelege prin semantică totalitatea consideraţiilor cu privire la acele noţiuni care, aproximativ vorbind, exprimă unele conexiuni între expresiile unui limbaj şi obiectele şi stările de lucruri la care se referă aceste expresii“ [19]). Tarski dă ca exemple de concepte semantice noţiunile de de-

---

17) Sub denumirea de semantică au apărut doctrine cu un conţinut variat, dintre care unele se sprijină pe lingvistică („semantica generală“), iar altele pe logica matematică („semantica academică“) (cf. C. A. Brutean, *Esenţa idealistă a filozofiei semantice*, în *Idealismul subiectiv contemporan*, Editura Ştiinţifică, Buc. 1958, p. 280—281). În acest studiu ne vom referi numai la semantica logică şi în special la opera lui A. Tarski.

18) E. W. Beth, *op. cit.*, p. 78—79.

19) A. Tarski, *The etablishment of scientific semantics*, 1953, în *Logic, semantics, metamathematics*, Oxford Clarendon Press, 1956, p. 401.

notare, satisfacere, definiție, adevăr. Aceste noțiuni, remarcă Tarski, au jucat un rol important în discuțiile filozofice, dar, în lipsa unei caracterizări precise, a lor, s-a ajuns la un anumit scepticism, justificat de altfel prin apariția antinomiilor.

Semantica științifică este destinată, în concepția protagoniștilor săi, să înlăture toate aceste obstacole și să fundeze științific noțiunile de bază ale metodologiei teoriilor deductive.

Să analizăm *concepția semantică despre adevăr.*

La început, Tarski creează impresia că se situează pe linia tradiției materialiste în definirea adevărului, atunci cînd este de acord că:

„o propoziție adevărată este aceea care afirmă că starea de lucruri este așa și așa, iar starea de lucruri este într-adevăr așa și așa“ [20]).

Cu acest prilej, el se referă expres la Aristotel, care, după cum se știe, s-a pronunțat deosebit de clar în același sens, situîndu-se, în această problemă, pe o poziție materialistă“ [21]).

Dar în loc ca Tarski să analizeze în continuare această caracterizare, pentru a clarifica diferitele ei aspecte, el ia, pe neașteptate, cu totul alt drum. Formularea dată i se pare că lasă mult de dorit în privința „corectitudinii formale“, a „clarității“ și a „lipsei de ambiguitate“. Ea va fi, atunci, înlocuită cu o altă formulă, care, specifică autorul, „se oferă de la sine“. Astfel apare, *fără nici o justificare*, formula:

x este o propoziție adevărată dacă și numai dacă p.

Dar ce reprezintă cele două simboluri? p reprezintă orice propoziție, *iar x este numele individual al propoziției alese* [22]). În timp ce, în prima formulare, se părea că autorul are în vedere corespondența dintre judecată și realitatea obiectivă, acum se vede clar că este vorba de cu totul altceva. Acum, în a doua formulare, considerată de autor ca adecvată, el se referă la *corespondența dintre propoziție și numele ei.* Descoperim astfel, că numele unei propoziții este adevărat, dacă propoziția este adevărată! Care este criteriul care decide că propoziția, nu numele ei, este sau nu adevărată, această problemă nu-l preocupă de loc pe eminentul logician. Nici un rînd asupra acestei probleme, asupra problemei propriu-zise a adevărului, nu întîlnim în studiul lui Tarski. Totul se reduce la corespondența dintre propoziție și denumirea ei, corespondență pe care Tarski o substituie problemei adevărului.

Avantajul pe care semantica îl avea asupra sintaxei, anume acela de a interpreta sistemul formal, de a-l confrunta cu un domeniu de obiecte, este pierdut dintr-odată prin concepția pe care semantica o profesează despre adevăr. În această problemă filozofică, semantica se situează pe o poziție tot așa de retrogradă ca și sintaxa logică. Dacă, în sintaxă, adevărul rezulta din *acordul propozițiilor între ele*, în semantică, el rezultă din *acordul propoziției cu judecata*, ceea ce nu constituie un progres, ci în fond ne întoarce la ceva și mai nesemnificativ. Nu ești îndreptățit să spui că, de exemplu,

---

20) A. Tarski, *The concept of touth in formalized languages* (1931), în *Logic, semantics, metamathematics*, p. 155.

21) Concepția lui Aristotel asupra adevărului este materialistă, dar nu și dialectică, deoarece ignorează caracterul istoric și procesual al cunoașterii (Ath. Joja, *Le positivisme logique*, «Acta Logica», 1, 1959, p. 106).

22) *Ibid.*, p. 155—156.

„ninge", decît dacă este adevărat că ninge. La aceasta se reduce adevărul în semantică, la respectarea definițiilor nominale adoptate.

Fuga de realitatea obiectivă, limitarea la aspectele formale, pe planul conștiinței, sînt specifice idealismului și cu deosebire formelor lui pozitiviste. Refugiul neopozitiviștilor în logica matematică, tendința lor de a înlocui logica formală și întreaga filozofie prin sisteme de logică matematică nu este ceva întîmplător. Aceasta constituie calea prin care ei pot interpreta în mod idealist noțiunile fundamentale ale cunoașterii științifice. Un sistem formal, tocmaï fiindcă este pur formal, poate primi interpretări diferite. Această proprietate a calculelor abstracte este speculată de neopozitiviști în interesul idealismului subiectiv.

Procedeul folosit în acest scop apare deosebit de clar în speculațiile semantice asupra noțiunii de adevăr. El constă în *înlocuirea definițiilor reale prin definiții nominale*. Desigur sistemele formale se constituie prin definiții nominale. Dar în momentul în care sistemul formal trebuie interpretat, intervin noțiuni gnoseologice, pentru care trebuie date definiții reale. Logicienii neopozitiviști însă continuă să construiască definiții nominale și pentru noțiunile gnoseologice, introducînd și în acest domeniu un arbitrar care nu poate fi îngăduit: „numesc adevăr concordanța dintre propoziții sau corespondența propoziției cu denumirea ei". Noțiuni ca aceea de adevăr nu pot fi lăsate la discreția interpretărilor nominale, fiindcă aici nu definim un semn, un simbol, ci un raport obiectiv.

Insuficiența filozofică a sintaxei și semanticii, unită cu tendința lor către idealismul subiectiv, s-a făcut simțită și în teoriile respective despre adevăr. Din cercetarea noastră a reieșit că nici sintaxa logică, nici semantica nu au reușit să definească noțiunea de adevăr. R. Carnap oscilează între expulzarea noțiunii de adevăr din santaxă și identificarea ei cu necontradicția formală. Semantica își arogă dreptul exclusiv de a defini adevărul, dar cu prețul reducerii lui la o concordanță pur lingvistică sau la coerența deductivă a sistemelor formale. Noțiunea propriu-zisă de adevăr este absentă din toate aceste construcții formale, fiind înlocuită de concepte minore, care posedă alte semnificații și au o importanță gnoseologică inferioară.

Este remarcabil, că dialectica materialistă poate prevedea și explica printr-un raționament simplu, dar decisiv, acest faliment al logicismului contemporan. Premisa majoră: *nici o teorie de logică formală nu poate defini adevărul.* Premisa minoră: *sintaxa logică și semantica sînt teorii de logică formală.* Ergo: *sintaxa logică și semantică nu pot defini adevărul.*

Logica formală operează cu noțiunile de *adevărat* și *fals*. Dar acestea sînt categorii gnoseologice. Categorii logice sînt noțiunile de *corect* și *necorect.*

Eroarea fundamentală a pozitivismului logic constă în discutarea și rezolvarea problemei adevărului numai în cadrul teoriilor deductive, cu ignorarea completă a noțiunii de *practică* [23]). Dar materialismul dialectic a arătat că problema cunoașterii nu poate fi rezolvată în afara noțiunii de practică, deoarece *practica este singurul criteriu obiectiv și decisiv al adevărului.* Sintaxa și semantica și-au propus să rezolve probleme care depășeau competența lor, probleme pentru care nu dispuneau de orientarea filozofică și de mijloacele conceptuale necesare.

23) A. Joja, *Le positivisme logique*, «Acta Logica», 1, 1959, p. 124.

ДИССОЛЮЦИЯ ПОНЯТИЯ ИСТИНЫ В НЕОПОЗИТИВИСТСКИХ ЛОГИЧЕСКИХ СИСТЕМАХ

Краткое содержание

Все усилия логического синтаксиса и семантики создать правильное понятие истины оказались бесплодными. Они только подменили понятие истины другими понятиями, как например, формальным непротиворечием или семантическим соответствием.

Эту неудачу легко было предвидеть, потому что система формальной логики не может дать определения гносеологических категорий. Эту возможность даёт нам диалектический материализм, единственный в состоянии создать для логики подлинную научную теорию истины.

LA DISSOLUTION DE LA NOTION DE VÉRITÉ DANS LES SYSTÈMES LOGIQUES NÉOPOSITIVISTES

Résumé

L'auteur fait voir qu'en dépit de leurs efforts obstinés, ni la syntaxe logique, ni la sémantique n'ont réussi à édifier correctement la notion de vérité. Ces efforts n'ont abouti qu'à la substitution de la notion de vérité par d'autres concepts, comme la non-contradiction formelle ou la correspondance sémantique. Cet échec était à prévoir car aucun système de logique formelle ne peut définir des catégories gnoséologiques. C'est seulement la dialectique matérialiste qui peut fournir à la logique la théorie scientifique de la vérité.

ELEMENTE DE PSIHOLOGIE ÎN OPERA LUI C. I. PARHON

I. BAZELE MATERIALE ALE AFECTIVITĂȚII

DE

I. STRĂCHINARU

Serviciul de neuropsihiatrie infantilă, Iași

Ideile psihologice ale unui gînditor se află în strînsă legătură cu concepția sa despre lume, cu modul său de a înțelege problema raportului dintre materie și conștiință, mod care se reflectă în activitatea și opera sa. Evident, singura orientare științifică a concepției despre lume o oferă materialismul dialectic întrucît nu admite o ruptură între conștiință și materie, ca în dualism sau în paralelismul psiho-fizic, nu reduce materia la conceptul de idee, ca în idealism sau spiritualism, și nici nu identifică conștiința cu materia, în înțelesul de secreție a creierului. Materialismul dialectic afirmă existența fenomenelor ideale și a fenomenelor materiale care, departe de a se nega unele pe altele, constituie aspectele uneia și aceleiași existențe. În dezvoltarea acestei concepții științifice despre lume, ideile psihologice ocupă un loc important și tocmai de aceea reliefarea lor este semnificativă pentru cunoașterea gîndirii unui cercetător.

Din punct de vedere istoric, descifrarea proceselor de reflectare a lumii obiective în creierul omului, ca fenomene psihice, de conștiință, a parcurs un drum lung, întortochiat și adesea lipsit de perspectiva unor vederi unitare din partea autorilor care au încercat dezlegarea acestei probleme. Calea științifică de studiere a proceselor reflectării s-a deschis de-abia în a doua jumătate a sec. XIX datorită progreselor realizate, în domeniul fiziologiei sistemului nervos. Trebuie subliniat însă că influența acestor realizări asupra psihologiei nu a fost întotdeauna resimțită în măsura și în forma dorită, deoarece mulți dintre cercetătorii respectivi au dat o interpretare idealistă descoperirilor lor. A fost însă în folosul științei faptul că în această perioadă școala neurofiziologică rusă (Secenov, Vvedenski, Pavlov, Behterev, Uhtomski) a stabilit legile activității creierului, indicînd un nou drum științelor care se ocupă cu cunoașterea ființei umane.

În țara noastră, C. I. P a r h o n, folosind intens metoda experimentală, obține date noi și fecunde nu numai în domeniul medicinei, ci și în al psi-

hologiei. Vasta sa activitate medicală cuprinde și unele probleme particulare ale psihologiei, așa cum atestă lucrările: *Asupra glandelor cu secrețiune internă și raporturile lor cu patologia mentală și psihologia; Obiectul neurologiei și psihiatriei; Psihozele afective; Încercare de grafologie științifică; Asupra raporturilor dintre frică și percepția frigului; Prin ce mecanism influențează muzica asupra afectivității; Considerațiuni asupra psiho-fiziologiei afectivității; Introducere în studiul psihiatriei ș.a.*

Studiul acestor lucrări științifice arată că ideile lui C. I. Parhon despre psihic izvorăsc din concepția sa materialist-deterministă conform căreia activitatea psihică este rezultatul activității creierului și a întregului organism. Procesele psihice, atît cele normale cît și cele patologice, nu pot fi cercetate în afara schimburilor petrecute în funcția și în structura organismului sub influența factorilor de mediu fizic și social. Drept consecință a acestei orientări deterministe, învățatul romîn împărtășește convingerea că dezvoltarea psihologiei, prin cunoașterea temeinică a fenomenelor psihice, nu se poate face numai în bibliotecă, ci necesită, în primul rînd, cercetarea vieții sociale, a proceselor de muncă, a raporturilor complexe dintre oameni dezvoltate în lupta lor cu natura și pentru progresul social. Totodată, pentru ca cercetările de psihologie să poată răspunde rigurozității științifice, C. I. Parhon arată importanța studierii proceselor psihice în laboratorul psihologic, experimental. Astfel, el susține, încă din 1913, înființarea în țara noastră a unui laborator de psihologie și fiziologie normală, menit să ajute la studiul comparativ al fenomenelor de patologie mentală, situîndu-se în această privință alături de cei mai înaintați psihofiziologi de la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru (Ribot, Behterev, Lange, James, Vallon, Janet, Piagét, Thorndike). Conducătorii statului din acel timp nu au sprijinit însă ideea creării unui laborator de psihologie, dar C. I. Parhon a înscris această disciplină în cadrul societății de științe medicale pe care a înființat-o la Iași în 1918: *Societatea de neurologie, psihiatrie, psihologie și endocrinologie.*

Această societate a avut ca organ de publicitate un buletin cu același titlu, iar în cadrul ei s-au ținut comunicări de psihologie chiar din primele ședințe. Între acestea amintim: *Încercări de grafologie științifică* de C. I. Parhon, *Psihologia minciunii în timp de război* de Petre Andrei, *Psihologie și Justiție* de I. Pojoga, *Observații psihologice asupra războiului* de G. Preda ș.a.

În concepția lui C. I. Parhon, psihologia, ca și științele medicale, se ocupă de cunoașterea omului ca unitate somato-psihică în condiții normale și patologice. Medicul este cu deosebire preocupat de cunoașterea legilor care dirijează viața somatică, organică, iar psihologul de cunoașterea legilor care guvernează viața psihică, înțeleasă ca rezultantă a activității complexe a organismului. Cercetarea proceselor psihice morbide nu e posibilă fără cunoașterea proceselor psihice normale, căci, în această privință, drumul pornește de la normal spre patologic și nu invers. În felul acesta psihiatria și psihologia se află într-un raport de permanentă reciprocitate. Cunoașterea aspectelor morbide îl ajută pe psiholog să prevină devierea fenomenelor psihice normale, iar cunoașterea fenomenelor psihice normale îl ajută pe medic la vindecarea fenomenelor patologice. Ambii trebuie să privească omul, fie el bolnav, fie sănătos, numai în perspectiva personalității ca întreg.

Pornind de la ideea că „viața psihică nu este legată numai de creier sau de sistemul nervos central, sau chiar central și periferic, ci tot organismul o influențează“ [3, p. 22], C. I. Parhon studiază, în această înțelegere materialist-determinată, mecanismele de producere a fenomenelor psihice.

În cele ce urmează, intenționăm să scoatem în evidență ideile psihologice pe care C. I. Parhon le-a dezvoltat în lucrările sale privind afectivitatea.

Primele cercetări ale autorului asupra vieții afective se referă la mecanismele prin care muzica influențează afectivitatea.

Referindu-se la caracterul triplu al senzațiilor (intensitate, specificitate și tonalitate afectivă), C. I. Parhon arată că „tonalitatea afectivă“ se prezintă ca o trăsătură oarecum independentă față de celelalte două caractere ale senzațiilor, ca o senzație aparte cu o intensitate proprie. Ea este posibilă datorită reflexelor produse de sensibilitatea viscerelor, adică a reflexelor determinate de diferite senzații specifice ale aparatelor respirator, circulator, digestiv. Și dacă specificul de senzație aparte al „tonalității afective“ din cadrul tuturor senzațiilor nu poate fi contestat, atunci originea periferică a afectelor apare ca neîndoielnică: „stările afective rezultă din ajungerea pînă la conștiință a impresiilor ce se produc din funcționarea diferitelor organe, țesuturi, din modificările ce au loc în ele în fiecare moment“ [3, p. 22].

Sînt bine cunoscute cele două teorii psiho-fiziologice care în primele decade ale secolului nostru își mai disputau încă mecanismul afectelor.

Prima teorie, teoria originii centrale a emoțiilor, își are temeiul în persistența mișcărilor de expresie mimică la animalele cărora li se secționează măduva spinării printr-o secțiune practicată transversal dedesubtul nervilor frenici (Sherrington), precum și în manifestarea unor stări afective adecvate îmrejurărilor experimentale ale animalelor decapitate și ținute în viață prin circulație artificială (Sommer, Heymans).

A doua teorie a mecanismului afectelor este teoria originii periferice, susținută de Lange, James, Ribot, Cannon, Waston ș.a., care arată, dimpotrivă, că afectele reprezintă traducerea în conștiința noastră a modificărilor periferice care au loc în diferite organe și țesuturi în anumite împrejurări.

C. I. Parhon, pornind de la afirmația lui Ziehen, după care totul este senzitiv în ființa noastră, și de la accepțiunea relativ unanimă a psihologilor conform căreia toate senzațiile și percepțiile au un punct de plecare periferic, consideră că „stările senzitive de un gen special, numite emoții și sentimente, afecte, nu pot face excepție de la ceea ce este o lege generală în fiziologia sensibilității“... „Impresiile afective trebuie să aibă un punct de plecare periferic, să fie conduse prin fibrele nervoase spre centrii intermediari și în cele din urmă spre scoarța cerebrală unde să se producă fenomenul afectului simțit: plăcere, neplăcere, durere, frică, mînie etc. [3, p. 55].

Deosebit de aceasta, caracterul de independență al coeficientului afectiv al senzațiilor, ce rezultă din faptul că acesta „poate să fie același sau foarte apropiat pentru senzații diferite“ și că „senzații de natură diferită pot fi echivalente din punct de vedere afectiv“ [3], ne sugerează încă și mai mult drumul propriu către mecanismul intim al afectelor. Coeficientul afectiv, existent în toate senzațiile alături de elementele specificității și intensității, apare ca ceva independent supraadăugat, ca o senzație aparte din care cauză

i se atribuie o individualitate proprie. Acest element însă „rezultă în conștiința noastră în urma modificărilor ce iau naștere în diferite organe și țesuturi, sub influența excitanților senzoriali și senzitivi".

Să vedem acum care este opinia învățatului romîn despre mecanismul intim al producerii afectelor și cum a ajuns el la identificarea acestui mecanism ?

Diversele excitații (tactile, luminoase, sonore) „în drumul lor spre creier — arată C. I. Parhon — excită pe calea *colateralelor reflexe* centrii diferitelor aparate și sisteme, circulator, respirator, digestiv etc." [3, p. 56], determinînd modificări în funcțiunea acestora, modificări care impresionează la rîndul lor terminațiile senzitive viscerale, prin intermediul cărora pornește un nou curent centripet care ajungînd la scoarța cerebrală dă naștere la senzații interne" [3, p. 56] și, pentru autor tocmai aceste senzații constituie afectul în înțelesul strict al cuvîntului.

Cu alte cuvinte, după excitarea receptorilor, calea senzitivă prin care excitația este condusă spre analizatorii corticali, intră la un punct al conducerii în legătură cu calea vegetativă, determinînd modificări reflexe la nivelul diferitelor organe și aparate: respiratorii, gastrice, cardiace, vezicale, pilo-motorii etc. Pentru a pune în evidență mecanismul producerii acestora C. I. Parhon cercetează, între altele, modul în care muzica influențează afectivitatea omului.

Pînă la data acestor studii, alți autori subliniaseră deja că muzica influențează cîmpul de inervație a nervului pneumogastric (circulația, respirația). Cunoscînd că rădăcinile nervului acustic pătrund în bulb la același nivel cu pneumogastricul, C. I. Parhon emite ipoteza că rădăcinile acestui nerv nu urmează în mod simplu un drum ascendent pentru a ajunge la centrii superiori în calea acustică centrală, ci ei dau colaterale reflexe care ajung la centrii pneumogastricului, determinînd prin intermediul lor modificări în sfera de inervare a nervului respirator, a inervației tubului digestiv, a tensiunii arteriale etc. Perceperea modificărilor propagate pe cale senzitivă a pneumogastricului corespunde modificărilor care formează starea afectivă produsă de muzică. Însă, posibilitatea ca influența muzicii să se resimtă și asupra inervației simpaticului nu numai a pneumogastricului [4, p. 142] îl determină pe autor să ridice problema acțiunii diferitelor sunete, acorduri, asupra tonicității vagului și simpaticului. Astfel, după o etapă de 20 ani, în 1950, autorul reia studierea acestei probleme cu ajutorul unui grup de colaboratori [4] ocupîndu-se mai strict de modificările circulației și respirației sub influența muzicii.

Referindu-se la circulație, observă că reacția vasomotorie variază cu intensitatea sunetului, cu timbrul, cu tonalitatea, cu ritmul, iar intensitatea reacției variază cu gradul de excitabilitate a individului. Această intensitate este mai mare la femei, la tineri, la hipertiroidieni și anfotonici [4]. Se remarcă de asemenea o scădere a ritmului cardiac, a tensiunii arteriale precum și modificări pletismografice, fapt care indică predominența acestui reflex asupra grupului parasimpatic [4, p. 1274]. La rîndul lor, modificările respiratorii constatate pe cale pneumografică, „depind și ele de intensitatea excitantului și de excitabilitatea individului. Se produce întotdeauna un reflex respirator de la începutul audiției, remarcîndu-se adesea o accelerare a ritmului la audiția ariilor triste sau duioase" [4, p. 1274]; „în mar-

șuri și muzică sincopată, respirația are tendința să urmeze ritmul muzicii", fapt care s-ar putea explica prin aceea că „la fiecare schimbare de ritm se produc noi excitații ale centrilor" [4, p. 1274].

Prin urmare se demonstrează apariția, sub influența muzicii, a unor modificări vasomotorii, cardio-inhibitorii și respiratorii produse pe cale reflexă, prin conexiunile cerebrospinale și căile vegetative.

Cît privește locul unde anume se formează aceste conexiuni este de remarcat, mai întîi, că C. I. Parhon și colaboratorii insistă, încă din 1950, asupra rolului substanței reticulate a nevraxului în realizarea unității somato-vegetative ca substrat material al fenomenelor afective, cu referire specială la afectele produse de influența muzicii. Astfel, între alte date anatomice, arată că fibrele acustice au relațiuni cu substanța reticulată și cu hipotalamusul. În hipotalamus ajung fibre din toate căile senzitive și senzoriale centrale. Din această regiune iau naștere o serie întreagă de reflexe endocriniene, hipofizare și epifizare precum și reflexe cu tract mai scurt sau mai lung în urma conexiunilor din hipotalamus, cu centrii din bulb și măduvă, a nervilor simpatic și parasimpatic. În afara conexiunilor între calea auditivă și vegetativă, la nivelul hipotalamusului, autorii presupun existența unor conexiuni între calea aferentă auditivă și cea aferentă vegetativă la nivelul substanței reticulate a bulbului. În consecință, locul de integrare a celor trei categorii de reflexe (vasculare, cardiace și respiratorii) se află la nivelul talamusului, hipotalamusului și foarte probabil al bulbului, între căile senzoriale și vegetative. Însă, indiferent de identificarea exactă a locului unde se produc legăturile nervoase, apariția lor implică participarea vieții vegetative în afecte: „reflexele vegetative dezlănțuite de excitanți senzoriali — spune C. I. Parhon — pot modifica starea funcțională a țesuturilor și organelor. Excitațiile pornite de la acest nivel pot influența terminațiunile senzitive ale acestor organe. Se produce un nou curent centripet pe calea sensibilității vegetative și în urmă a celei cerebrospinale care poate influența scoarța senzitivă respectivă în același timp în care analizatorul auditiv percepe muzica" [4, p. 1280].

Așadar, C. I. Parhon situîndu-se pe poziția materialistă în abordarea mecanismului vieții afective ajunge la concluzia că din punct de vedere genetic, afectele sînt expresia modificărilor vegetative: „adevărate percepțiuni asociate cu acelea senzitive și senzoriale obișnuite, avînd căi centripete care pot fi comune cu cele senzitive și senzoriale, dar care pătrunse în centrii nervoși dau colaterale care se leagă cu căile centripete sau centrifuge ale inervației vegetative (circulatoare, respiratoare, digestive etc.) aducînd în cele din urmă în conștiință impresiile acestei modificări. Este vorba nu de fenomene de cunoaștere, ci de fenomene de simțire. În realitate primele ne informează asupra celor ce se petrec în lumea din afară, ultimele asupra celor ce se petrec în propriul nostru organism [3, p. 15—16].

Considerăm important de a arăta că preocupările lui C. I. Parhon în legătură cu problema afectelor s-au manifestat, de la început, pe mai multe planuri. Astfel, odată cu lucrarea privind mecanismele prin care muzica influențează afectivitatea, autorul publică în același număr al «Buletinului Societății Romîne de neurologie, psihiatrie, psihologie și endocrinologie» (nr. 3 din 1927), o lucrare de psihofiziologie, mai particulară, asupra raportului ce poate fi stabilit între senzația de frig și sentimentul de frică. A-

ceastă lucrare a fost concepută în urma descrierii unor vise terifiante, de către un coleg și prin ea se reliefează din nou caracterul periferic al proceselor afective.

Visele presoanei respective surveneau în anumite condiții deosebite: frig în cameră, învelitoare subțire, dezvelire în timpul somnului. Frigul era punctul de plecare al visului ce-i producea frică. Autorul alătură acestor relatări, unele constatări asemănătoare din experiență proprie. Exclude mai întîi posibilitatea punerii în legătură a stărilor descrise cu intoxicația alcoolică sau cu vre-o infecție specifică și, rămînînd mereu surprins de apropierea reacțiilor determinate în organismul uman de starea de frig și cea de frică, autorul se întreabă ce anume au comun aceste două fenomene. El constată că modificările produse de frig (sbîrlirea pielei prin contractarea mușchilor netezi cutanați, frisonul, piloerecția și tremurul) sînt în legătură certă cu excitarea simpaticului. Or, în cazul fricii nu se întîlnesc în plus decît unele semne, ca, de exemplu, dilatația pupilară, care completează simptomatologia excitației simpaticului. Deci, excitația simpaticului este comună celor două stări și prin mijlocirea sa are loc transformarea senzației de frig în sentiment de frică [2, p. 197]. Autorul consideră că interpetarea pe care o dă faptului relatat sprijină ipoteza referitoare la rolul modificărilor periferice în producerea fenomenelor afective. După acest mecanism — conchide C. I. Parhon — se poate explica mai bine coloritul afectiv al unor vise. În cazul citat „senzația de frig în timpul nopții a determinat în repetate rînduri vise al căror fond afectiv era frica și al căror conținut ideativ era corelativ cu această stare afectivă“ [3, p. 56]. Faptul acesta relevă punctul de plecare periferic al fricii care se află în raport cu vazoconstricția produsă de frig și senzațiile specifice, consecutive acesteia. Autorul pune și de această dată problema conductorilor senzațiilor afective, arătînd că aceștia ar fi conductori senzitivi ai organelor vieții vegetative și că nu ar avea mare importanță „dacă simpaticul posedă sau nu fibre senzitive proprii, pentru că, în definitiv, este indiferent dacă conductorii amintiți aparțin sistemului cerebro-spinal, simpatic sau parasimpatic“ [3, p. 56]. El crede că a afirma mecanismul periferic al emoțiilor înseamnă „a demonstra că acestea sînt posibile în aceeași măsură cu sau fără modificări cardiace, vasomotorii, respiratorii etc.“ [3, p. 57]. Reamintind că pneumogastricul pare a fi cel mai însemnat dintre conductorii senzațiilor afective, C. I. Parhon arată că „existența unor centri în raport cu viața afectivă în scoarța cerebrală sau a unor centri intermediari care trebuie să fie localizați în regiunea ganglionilor bazilari, poate explica apariția unor psihoze afective prin leziuni cerebrale directe“ [3, p. 57]. El face însă rezerve asupra siguranței pe care o putem avea că „psihozele afective în general (mania, melancolia, sînt datorate de regulă unor alterații cerebrale primitive [3, p. 57] deși, citînd cazul lui Dostoevski, recunoaște, în *aurele afective* ale unor epileptici, un tip net de simptomatologie afectivă prin iritația cerebrală directă, tip comparabil cu acela întîlnit în modificările afective de origine cerebrală; primitive, întîlnite în paralizia generală progresivă. În sfîrșit, după ce arată că toate acestea „nu infirmă întru nimic existența unui mecanism periferic al vieții afective“, conchide că acesta nu este inconciliabil cu mecanismul central, căci „toate senzațiile recunosc un mecanism al cărui aparat începe la periferie și se termină în scoarța creierului“ [3, p. 58].

Cum este și de așteptat, C. I. Parhon arată că și modificările aparatului endocrin intervin în mod activ în mecanismul afectelor, citînd pe Cannon care a dovedit prezența unui exces de adrenalină secretată de glandele suprarenale în sîngele pisicilor expuse în fața cîinilor. Adrenalina face prin excitarea simpaticului să apară fenomene ale spaimei : dilatarea pupilelor, paliditatea pielei, senzația de frig și tremurăturile consecutive, zbîrlirea părului (piloerecția) etc. Referindu-se la tulburările afective întîlnite în manie și melancolie găsește „în majoritatea cazurilor o patogenie endocriniană (tiroidiană, ovariană sau tiro-ovariană)“ [3, p. 57]. Însă cu aceasta am trece în domeniul unei probleme care nu intră în lucrarea de față, problema raportului dintre funcția glandelor cu secrețiune internă și procesele psihice, problemă de care învățatul romîn s-a ocupat în mod deosebit, dar pe care sperăm să o putem analiza cu alt prilej.

Înainte de a sublinia, în încheiere, valabilitatea actuală a ideilor psihologice din opera lui C. I. Parhon privind afectivitatea, trebuie să amintim că cercetătorul C. I. Parhon, asemenea tuturor cercetătorilor de autentică valoarea științifică, arată o deosebită precauție în modul de a generaliza rezultatele studiilor sale.

El sugerează cercetarea mai amănunțită a răspîndirii colateralelor pneumogastricului și ale simpaticului, precum și punerea lor în evidență cu ajutorul secțiunilor histologice : „problema mecanismelor afectelor — spune autorul — cere desigur cercetări noi. Acestea ar putea avea loc asupra bolnavilor maniaci, melancolici, anxioși etc. sau asupra unor indivizi normali inteligenți și sensibili în același timp. Ar fi vorba de cercetări de laborator foarte delicate și amănunțite. Ar trebui să se studieze corelațiile dintr-o anumită stare afectivă — cunoaștem infinitele nuanțe ale acestora — și modificările inervației diferitelor viscere, ale pielei etc. De asemenea modificările fizico-chimice ale sîngelui“ [3, p. 58], la care ne-am permite să adăugăm cercetarea asiduă a modului în care funcțiile corticale reglează activitatea subcorticală a creierului și punerea în evidență a conținutului afectelor complexe superioare. În această privință cercetările de specialitate reliefează tot mai mult rolul important al activității corticale, iar de la Dumas încoace se dovedește mereu că reacțiile vegetative nu sînt specifice pentru determinarea conținutului emoțiilor, dată fiind slaba diferențiere a sistemelor psihofiziologice inferioare. Desigur, C. I. Parhon — așa cum singur o arată în introducerea la una din lucrările sale — nu a adîncit îndeajuns rolul cortexului, cu toate că niciodată nu a privit ca ruptă de aceasta funcția diferitelor segmente ale sistemului nervos.

În perspectiva descoperirilor pavloviene asupra activității nervoase superioare, psihologia actuală subliniază de fiecare dată caracterul de corticalizare a afectelor. Intensitatea lor este condiționată de semnificația pentru om a fenomenelor care le cauzează și de structura personalității, de exigența acesteia față de sine. Afectele sînt forme ale trăirilor sau atitudinilor subiective ale omului față de realitatea internă și externă, sînt forme de reflectare a realităților, trebuințelor și motivelor activității. Frica spre exemplu, nu este un fenomen simplu și uniform. El are nuanțe diferite. Frica de moarte, legată de instinctul de conservare, se deosebește mult de frica de a încerca o situație penibilă, legată de relațiile sociale ale persoanei. De asemenea, cu

greu am putea vorbi de identificarea influenței *muzicii* asupra vieții psihice prin simplu studiu al ritmului sunetelor sau chiar al acordurilor, cîtă vreme muzica rămîne o expresie artistică amplă ce cuprinde mesagii proprii, create și percepute cerebral. Reacția psihică la influența muzicii implică și un proces de înțelegere odată cu trăirea afectivă nediferențiată, presupunînd participarea complexă a personalității în totalitatea sa.

Desigur, rolul de seamă în mecanismul de producere a afectelor îl are regiunea subcorticală unde se găsesc centrii de reglare ai sistemului nervos vegetativ, a funcției organelor interne. Aceasta și explică legătura strînsă dintre afecte și diversele schimbări produse în organism (căile respiratorii, cordul, vasele sanguine etc.). Și, în această privință, psiho-fiziologia pavloviană confirmă în mare măsură opiniile lui C. I. Parhon, cînd arată că schimbările variate în funcțiile organismului sînt în legătură cu producerea stării afective. Aceste schimbări funcționale „au apărut în procesul adaptării organismului la mediu ca o reacție în satisfacerea sau nesatisfacerea trebuințelor organice“, așa cum scrie colectivul condus de S m i r n o v A. A. în *Psihologia* recent redactată [5, p. 406].

Faptul că afectele primare se caracterizează prin schimbări produse în funcția organelor interne nu îndreptățește reducerea lor la expresia însumată a senzațiilor organice datorate acestor schimbări, după cum a procedat James și Lange în secolul trecut. Este cunoscut că primul a mers atît de departe încît găsea în schimbările respective însăși izvoarele sau cauza emoțiilor, ajungînd la concluzia că „sîntem triști pentru că plîngem, ne temem pentru că tremurăm, ne bucurăm pentru că rîdem“. De aceea James a și fost asemuit cu omul care caută să pornească la drum așezînd caii în urma căruței.

C. I. Parhon, departe de a susține teoria periferică a producerii efectelor în modul susținut de psiho-fiziologii amintiți, arată doar geneza condiționărilor afective, încercînd să pună în evidență mecanismele lor fără a le nega legăturile cu activitatea corticală, cu conștiința. El cunoștea bine că schimbările periferice ale organismului nu epuizează întregul mecanism al afectelor. Așa se și explică opinia sa după care afectele „rezultă din ajungerea pînă la conștiință a impresiilor ce se produc din funcționarea diferitelor organe [3, p. 22], numindu-le, nu senzații simple, ci percepții de un anumit fel. Totodată, subliniind legătura acestora cu cel de al doilea sistem de semnalizare [3, p. 13] vizează rolul reglator al scoarței cerebrale pentru procesele subcorticale. Deși savantul romîn nu a abordat sistemul complex de legături condiționate, formate în experiența anterioară, sistem care are o înrîurire decisivă asupra afectelor, ci s-a ocupat cu deosebire de mecanismele directe ale acestora, nu a putut scăpa totuși din vedere unele concluzii ale experiențelor lui Sherington și Cannon. Se știe că Sherington, întrerupînd chirurgical modificările periferice caracteristice anumitor emoții, arată că acest fapt nu schimbă imediat atitudinea emoțională respectivă. Cannon, la rîndul său, arată că nici provocarea artificală a unor modificări periferice nu produce emoții. Adrenalina secretată de glandele suprarenale, intrînd în sînge, provoacă în organism modificări proprii afectului de frică la animale, dar injectarea ei în diverse doze la om determină modificări în senzațiile organice fără a apărea emoția de frică. Or, în cadrul proceselor corticale, chiar și cele mai neînsemnate conflicte pot să producă stări afective. Evident, me

canismele inițiale ale afectelor, ca procese necondiționate, se completează cu elementele condiționării de diferite ordine în procesul vieții, dezvoltîndu-se astfel pe calea achizițiilor reflex-condiționate.

Cercetările întreprinse de C. I. Parhon asupra mecanismelor psiho-fiziologice ale corelației proceselor senzoriale cu procesele afective au o importanță deosebită pentru psihologie, mai ales dacă ținem seamă că ele au început să fie efectuate într-o vreme cînd fenomenele psihice erau explicate prin formule idealiste de tip kantist, integralist, comportist etc. Studiind legătura dintre modificările survenite în funcția organelor și afecte precum și existența conductorilor periferici ai afectelor, C. I. Parhon a contribuit efectiv la îndepărtarea misterului care domina cercetarea afectivității, așezînd-o pe temeiul ei propriu: cunoașterea activității neuro-fiziologice și a bazelor materiale ale vieții. El a început prin a dezvolta teoria mecanismului periferic al afectelor, dar a intuit adevărul că această teorie nu poate avea, pe planul ontogenezei, aceeași importanță ca în filogeneză, fapt ce este dovedit, astăzi, de cercetările privind mecanismele aferentației inverse și procesul de conștientizare a actelor psihice elementare ale omului. Anticipînd perspectivele de dezvoltare ale psihologiei ca știință, autorul a putut nota, cu trei decenii în urmă, că mecanismul periferic și cel central nu sînt de neconciliat în explicarea vieții psihice, deoarece „toate senzațiile recunosc un mecanism al cărui aparat începe la periferie și se termină în scoarța cerebrală". Desigur, baza afectelor nu poate fi mai puțin materială dacă se află legată de sistemul nervos central, mai mult de cît de cel periferic, mai ales că, la om, componența corticală fiind implicată în mecanismul și conținutul tuturor proceselor psihice, nu numai al celor intelectuale, lasă fără obiect disputa celor două teorii antagonice asupra afectelor.

BIBLIOGRAFIE

1. Parhon C. I. — *Par quel mécanisme la musique agit-elle sur notre affectivité?* «Bulletin de la Société Roumaine de Neurologie, Psychiatrie, Psychologie et Endocrinologie», Iassy, 1927, nr. 3.
2. Parhon C. I. — *Sur les rapports existents entre la peur et la perception de froid.* «Bulletin de la Société Roumaine de Neurologie, Psychiatrie, Psychologie et Endocrinologie», Iassy, 1927, nr. 3.
3. Parhon C. I. — *Opere alese*, vol. II, Ed. Acad. R.P.R., 1957.
4. Parhon C. I., Aslan Ana și Vrabie Al. — *Lucrările sesiunii generale științifice ale Acad. R.P.R. din 2—12 iunie 1950.*
5. Smirnov A. A., Leontiev A. N., Rubinstein S. L. și Teplov B. M. — *Psihologia*. Ed. didactică, București, 1959.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ЭЛЕМЕНТЫ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ К. И. ПАРХОНА МАТЕРИАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ АФФЕКТАЦИИ

Краткое содержание

В работе К. И. Пархона показывается, что несмотря на то что он был интенсивно занят задачей желез внутренней секреции, разрабатывал много раз и психологические задачи, внося каждый раз новые идеи, которыми содействовал в развитии психологии как наука.

Делая подродный анализ работ И. К. Пархона о механизмах при помощи которых музыка содействует аффектации и работе, о связи между ощущением холода и эмоции страха, подчёркивается позиция материалистическо-детерминизма по которым румынский учёный рассматривает психические процесы, аффективные, доказывая их материальный характер, в то время когда психология имела философо-материалистическое, идиалистическое направление.

ÉLÉMENTS DE PSYCHOLOGIE DANS L'OEUVRE DE C. I. PARHON

(Les bases matérielles et l'affectivité)

Résumé

On indique dans cette oeuvre que C. I. Parhon queiqu'il ait été intensivement préoccupé du problème des glandes à sécrétion interne, a débattu à plusieurs reprises le probleme de psychologie, apportant chaque fois de nouvelles et fécondes idées, par lesquelles il a contribué au développement de la psychologie comme science.

En faisant une minutieuse analyse des ouvrages de C. I. Parhon sur les mécanismes par lesquels la musique influence l'affectivité et celle de l'ouvrage concernant le rapport entre la sensation du froid et l'émotion de peur, on souligne la position matérialiste déterministe de laquelle le savant roumain a regardé les procés psychiques, affectifs, démontrant leur caractère matériel du temps lorsque la psychologie avait une orientation philosophique — métaphysique, idéaliste.

PROBLEME DE BIOLOGIE ÎN SISTEMUL FILOZOFIC AL LUI VASILE CONTA

(NOTA I)

DE

N. ZAHARIA și A. LOGHIN

Institutul de medicină, Iași și Universitatea „Al. I. Cuza", Iași

Vasile Conta (1845—1882) a fost unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai Iașului cultural din al optulea deceniu al veacului trecut. Fost student și apoi profesor de drept civil la Universitatea ieșeană, „Alexandru Ion Cuza", al cărei centenar a fost sărbătorit de curînd, el este considerat drept unul dintre cei mai însemnați filozofi aparținînd materialismului nemarxist din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, nu numai din țara noastră, ci și din Europa. Prin opera filozofică a lui Conta poporul romîn și-a adus contribuția sa la dezvoltarea filozofiei mondiale în această perioadă istorică.

Concepțiile filozofice ale lui V. Conta apar într-o perioadă în care lupta dintre materialism și idealism se dădea atît pe plan național, cît și pe plan internațional. Pe tărîm internațional lupta dintre forțele progresiste și cele reacționare se ascute după înfrîngerea Comunei din Paris, cînd reacțiunea își intensifică măsurile represive, iar pe plan intern lupta se accentuează între forțele coaliției burghezo-moșierești interesate în menținerea vechii stări de lucruri și burghezia radicală.

Reprezentant al aripii radicale a burgheziei, Conta a făcut parte din „Fracțiunea liberă și independentă", organizație politică ce-i va asigura un loc de deputat și apoi postul de ministru al instrucțiunii publice și cultelor. Ideile materialiste ale lui V. Conta, cu toată limitarea lor, joacă un rol progresist în lupta burgheziei radicale, interesată în dezvoltarea forțelor de producție.

Spre deosebire de predecesorii săi, ale căror idei înaintate nu s-au ridicat pînă la alcătuirea unui sistem filozofic, Vasile Conta are meritul de a fi înmănunchiat un sistem filozofic materialist. El a depășit limitele filozofilor materialiști francezi, care nu înțelegeau evoluția ca proces universal, care nu au sesizat procesul dezvoltării ascendente. Acest lucru filozoful romîn îl susținea în teoria ondulațiunii universale. Potrivit acestei teorii, toate fenomenele se dezvoltă continuu sub forma unor unde, fără a repeta însă calea parcursă. Teoria ondulațiunii universale a lui V. Conta este superioară evoluționismului plat, propagat de Spencer, și teoriei dezvoltării în cicluri a lui Vico, întrucît la primul elementele

componente ale evoluției poartă amprenta uniformității, la cel de-al doilea amprenta repetării căii parcurse. Conform teoriei evoluției onduliforme, dezvoltarea se desfășoară continuu, fiecare undă reprezentînd o treaptă a procesului de la inferior la superior.

Marile și numeroasele descoperiri științifice din a doua jumătate a secolului trecut au avut o profundă influență asupra gîndirii și operei lui Conta; totuși, datorită poziției sale de clasă, el n-a reușit să se îndrepte spre materialismul dialectic.

Situîndu-se pe poziții materialiste, V. Conta arăta în lucrarea sa *Teoria fatalismului*: „Eu mă voi sili prin această scriere a dovedi că toate fenomenele din lume, fie ele fizice, morale sau intelectuale, sînt regulate după legi fixe și naturale, că... în lume nu există decît *Materie*, care se mișcă și se metamorfozează pînă la infinit în spațiu și în timp..." [1]).

Considerînd drept „trinitate materialistă" unitatea dintre materie, spațiu și timp, Conta arată că materia „nu poate exista decît în spațiu și în timp" și că dezvoltarea este guvernată de legi, una din cele mai generale legi ale materiei fiind tocmai legea ondulației universale.

Filozoful romîn combate pe cei care considerau gîndirea drept o secreție a creierului; el susține ideea potrivit căreia conștiința este un produs al materiei, determinat de un înalt grad de organizare, materia fiind inepuizabilă: „Sufletul nu este o secrețiune, ci este o *funcțiune* și tocmai pentru aceea el este *nematerial*" (*Op. al.*, p. 15). Și în domeniul cunoașterii, Conta se situează pe poziții materialiste, susținînd cognoscibilitatea lumii.

Teoria ondulației universale emisă de Conta nu constituie o înțelegere dialectică a fenomenelor. Materialismul dialectic al lui Marx și Engels a rămas străin filozofului materialist romîn, care nu iese din limitele materialismului mecanicist, metafizic. Aceasta îl va situa, în concepțiile asupra vieții sociale, pe tărîmul idealismului.

Deși respinge hotărît teza idealistă conform căreia ideile constituie factorul determinant al dezvoltării societății, Conta nu reușește să înțeleagă care este adevărata forță motrice a progresului social. În comparație cu ideile înaintate ale lui N. Bălcescu, care formulase ideea luptei de clasă și a revoluțiilor menite să schimbe societatea, V. Conta face un pas înapoi: el confundă legile sociale cu cele biologice, nu sesizează rolul proletariatului și al luptei sale, rămînînd pe pozițiile de clasă ale burgheziei radicale.

Aceste limite l-au determinat, ca om politic, să aibă o atitudine reacționară, să se situeze pe poziții naționalist-șovine, antisemite.

Un merit incontestabil al lui V. Conta îl constituie combaterea științifică a concepțiilor teologice și poziția sa ateistă clară. Această poziție, deși departe de înțelegerea justă, marxistă, a esenței manifestărilor religioase, este rezultatul firesc al concepției sale materialiste despre lume, al ideilor sale cu privire la caracterul infinit al naturii, determinism, primordialitatea materiei, evoluția naturii vii. Între știință și religie, susținea filozoful romîn, nu poate exista împăcare.

Cu tot caracterul limitat, determinat de apartenența lui de clasă și de condițiile sociale și politice în care V. Conta și-a desfășurat activitatea, sistemul filozofic contian reprezintă o contribuție de preț la filozofia materialistă, militantă a vremii. Preluînd critic moștenirea filozofică a lui Conta, nu trebuie să trecem cu vederea ideile retrograde și greșelile lui grave, poziția reacționară, naționalist-șovină de care a dat dovadă mai ales în ultima parte a scurtei sale vieți [2]).

Vasile Conta are și meritul de a fi formulat unele concepții biologice care în esență sînt materialiste și evoluționiste. Această orientare corespundea și cu principiile propagate de „Societatea de Medici și Naturaliști" din Iași, al cărei membru a fost. În cele ce urmează ne propunem să analizăm unele aspecte privitoare la contribuția în biologie a lui Conta, avînd în vedere că ideile lui în acest domeniu prezintă un interes deosebit pentru cunoașterea acelei perioade a istoriei biologiei din țara noastră care coincide cu pătrunderea darvinismului în știința romînească.

---

1) Vasile Conta, *Opere filozofice alese*, Ed. Științ., 1959, p. 3—4. In continuare, citatele din acest volum vor fi notate în text cu prescurtările *Op. al.*

2) În condițiile regimului democrat-popular, filozofia lui Conta a primit prețuirea binemeritată. Ea a fost reconsiderată de pe poziții materialist-dialectice.

În Nota de față vom face cîteva considerațiuni cu privire la modul în care V. Conta a conceput mecanismul evoluției organice, urmînd ca alte aspecte să fie tratate ulterior.

În lucrarea sa intitulată *Originea speciilor*, publicată în 1877 [3]) Conta expune propriul său sistem evoluționist, după ce în prealabil combate creaționismul, face o analiză critică a teoriei lui Darwin și se declară adept al transformismului.

Conta consideră că evoluția în natura organică este o expresie a ondulațiunii universale și se produce în mod necesar, conform unor „legi fatale" *(Op. cit.*, p. 3—4; 171; 158—160).

În esență transformarea speciilor se realizează, după Conta, în modul următor: primele ființe vii au apărut pe pămînt prin generație spontană și de atunci ele au evoluat mereu, devenind din ce în ce mai complexe; generația spontană s-a produs succesiv de nenumărate ori și se repetă și azi, dînd contingente succesive de ființe vii primordiale, care intră la rîndul lor în circuitul evoluției progresive; mediul este acela care determină conformația organismelor; migrațiunea, care este o necesitate imperioasă pentru păstrarea vitalității organismelor la un nivel corespunzător, duce grupele de organisme în condiții schimbate de mediu, ceea ce determină modificarea ființelor vii; migrațiunea și hibridarea sînt principalii factori care intervin în mărirea vitalității organismelor superioare și în formarea de specii noi; în procesul evoluției selecția naturală nu este necesară.

Sistemul evoluționist al lui Vasile Conta cuprinde deci ca factori motori ai evoluției: migrațiunea, acțiunea mediului, hibridarea și generația spontană repetată.

Migrațiunea este factorul primordial.

Legătura dintre organismele vii și mediul geografic schimbat apare ca o necesitate internă, exprimată de multe ori de autor cu o nuanță finalistă: „...Ființele organice sînt silite să emigreze din cînd în cînd tocmai

3) Această lucrare este o parte constitutivă (secțiunea IV) a capitolului II „Chestiuni de biologie" din *Teoria ondulațiunii universale*. Aceasta din urmă a fost publicată în revista «Convorbiri literare» în anii 1876—1877. Fragmentul cu titlul *Originea speciilor* a apărut pentru prima dată în revista ieșeană în 1877, anul XI, nr. 5 (p. 157—172), nr. 6 (p. 223—232) și nr. 7 (p. 247—259). Peste 10 ani, după moartea lui V. Conta, acest fragment a apărut ca lucrare de sine stătătoare în «Buletinul Societăței de Medici și Naturaliști din Iași», în limba franceză, avînd mențiunea de lucrare inedită (1887, anul I, vol. I, nr. 7—11), iar în anul următor a fost publicat în volum separat. Caracterul inedit se referă probabil la versiunea franceză pe care Conta a dat-o lucrării sale după ce ea a fost publicată în limba romînă. Traducerea franceză a apărut postum, dar în linii esențiale ea este identică cu conținutul versiunii romînești. Deoarece transcrierea în limba franceză pare să fi fost făcută posterior textului inițial romînesc, unele modificări ale textului ar putea avea o anumită semnificație în privința evoluției ideilor autorului în anumite probleme. De aceea, în nota de față vom face trimiterile citatelor atît la revista „Convorbiri Literare» (menționată prescurtat «C. L.» și înțelegînd colecția anului 1877), cît și la «Buletinul Societăței de Medici și Naturaliști din Iași» (anul I, 1887, cu mențiunea «B. M. N.»). Acolo unde, între cele două versiuni, apar deosebiri mai importante, se vor da indicații în text.

Trimiterile la revistele menționate sînt justificate de faptul că în volumul de *Opere filozofice alese* (1959), care cuprinde lucrările *Teoria fatalismului și Teoria ondulațiunii universale*, fragmentul *Originea speciilor* nu este inclus.

pentru a-și procura schimbări mai repezi de mediu decît acele produse de schimbările geologice ale aceluiași punct de pe fața pămîntului" («C. L.» p. 225; «B. M. N.» p. 280) [4]). Însăși evoluția apare ca o necesitate teleologică: „Evoluțiunea organică însă trebuie să continueze. De aceea cele dintîi celule organice s-au prefăcut treptat și pe nesimțite, în ființe organice din ce în ce mai complexe și mai perfecte, pînă ce au ajuns, după alte multe milioane de ani, să dea naștere chiar la oameni" («C. L.» p. 223; «B. M. N.» p. 277).

Necesitatea migrației pentru evoluție nu este demonstrată de V. Conta prin fapte. El afirmă doar că lipsa unor schimbări suficient de ample ale mediului este fatală organismelor (și speciei); „...Dacă toate mediurile ar fi fost la început absolut egale, atunci ființele organice nu ar fi putut emigra cu folos și ar fi pierit" («C. L.» p. 225; «B. M. N.» p. 279). Această idee el o enunță sub formă de lege: „Orice specie de ființe organice neatîrnate, dacă nu schimbă habitatul în care se află, se stinge după ce a parcurs o mică undă. Iar pentru ca ea să dea naștere la alte specii noi și să continue astfel evoluția organică pe pămînt, trebuie să emigreze periodic" (*Op. al.*, p. 203).

Pentru a susține necesitatea migrației și a eficienței sale atunci cînd se produce, Conta se referă la cazurile de sporire a vitalității prin schimbarea mediului (*Op. al.*, p. 237—240). Este un merit incontestabil al lui Vasile Conta de a fi insistat asupra problemei vitalității [5]) chiar dacă sînt de făcut o serie de rezerve în privința interpretării cazurilor luate din istoria societății omenești.

Problema vitalității nu este însă identică cu cea a speciației. Apariția de forme sistematice noi (specii noi) în urma migrației în condiții modificate de viață, este explicit afirmată de Conta: „Tot încrucișarea și mai cu seamă emigrațiunea sînt cauza că doi sau mai mulți indivizi identici născuți din *aceiași părinți* și în *același habitat* pot da naștere la specii cu totul deosebite între dînsele" («C. L.» p. 227; «B. M. N.» p. 282). Aceeași idee este cuprinsă și în „a doua lege a emigrațiunii" enunțată de el (citată anterior).

Este incontestabil că schimbarea condițiilor de viață prin migrațiune reprezintă un factor perfect real de variabilitate; este însă greșit a considera acest factor drept precumpănitor. Moritz Wagner, care a inițiat (1868) această concepție biologică și despre care se pare că Vasile Conta a luat cunoștință prin intermediul lucrărilor lui Haeckel [6]) a fost analizat critic de o serie de darviniști ca de ex. Haeckel, Mecinikov, Delage și într-o măsură de Darwin însuși [7]). Teoria migrației subapreciază valoarea selecției naturale și a

4) Formulări asemănătoare se repetă și în alte locuri («C. L.», p. 226; «B. M. N.», p. 281, 282).

5) Aceste aspecte ale variabilității vor fi analizate într-o altă notă, avînd în vedere caracterul lor de actualitate prin teoria vitalității a lui T. D. Lîsenko (1952).

6) Cele trei legi de migrațiune ale lui M. Wagner sînt redate de Conta (*Op. al.*, p. 250) în traducere după formularea lui Haeckel (v. *Hist. de la création des êtres org. d'aprês les lois naturelles*. Paris, Costes, 1920, p. 268—269).

7) E. Haeckel, *op. cit.*, p. 268—277; I. I. Mecinikov, *Opere alese de biologie*, Ed. Acad. R.P.R., 1953, p. 90—93; Y. Delage și M. Goldsmith, *Les théories de l'évolution*. Paris, Flammarion, 1927, p. 292—294; Ch. Darwin, *Originea speciilor*, Ed. Acad. R.P.R., 1957, p. 111.

luptei pentru existență în procesul evoluției (ideile lui Conta în această privință sînt analizate mai departe).

Pe de altă parte, relația dintre migrațiune și neoformarea speciilor apare limitată la Conta, dacă ne referim la puncte de vedere mai recente ale unor biologi. Astfel de ex., pe cîtă vreme Conta concepe migrațiunea ca o cauză a apariției de specii noi, în concepția lui A. N. Severțov[8]) enunțată cu 50 de ani mai tîrziu, procesul are loc mai degrabă invers : speciația, realizată prin aromorfoze, idioadaptări, degenerări morfo-fiziologice etc. permite un progres biologic care constă din extindere geografică, înmulțire numerică și apariție de grupe sistematice noi. Deosebirea dintre cele două concepții nu este absolută, deoarece se înțelege că prin extinderea geografică, element al progresului biologic, variabilitatea dă naștere la forme noi. Totuși, din această antiteză reiese caracterul unilateral al ideilor lui Conta cu privire la importanța primordială a migrației în evoluție și în realizarea caracterului progresiv, ascendent, al acesteia.

Migrațiunea ar explica nu numai divergența formelor, ci și cazurile (socotite rare) de convergență. Convergența este, după Conta, efectul întîmplător al unor migrații succesive multiple, prin medii diferite, dar care final au dus la efecte asemănătoare : „Însă, excepțional, unele specii convergează, cîștigînd forme organice din ce în ce mai asemănătoare... Ba chiar e de nevoie ca aceste două specii la început neasemănătoare să treacă prin *serii diferite* de înrîuriri succesive pentru a putea ajunge să fie la urmă asemănătoare" («C. L.» p. 231 ; «B. M. N.» p. 311).

Acțiunea mediului în formarea de specii noi, al doilea factor în sistemul evoluționist al lui Conta, este implicit inclusă în primul factor, al migrației : prin migrațiune ființele obțin medii diferite.

Această schimbare a mediului (prin migrațiune) este, după Conta, apreciabil mai mare decît aceea care se poate realiza prin modificările geologice lente ale aceleiași zone geografice (v. primul citat de la p. 4).

Totuși, din cele relatate de Conta («C. L.» p. 225 ; «B. M. N.» p. 279—280) rezultă că există cazuri în care transformări apreciabile ale speciilor pot avea loc pe baza transformărilor lente ale mediului, fără ca migrația să intervină. Acesta ar fi cazul separării organismelor în acvatice și terestre.

Factorul mediu cîștigă în concepția lui Conta o valoare atît de mare, încît el îl consideră suficient pentru a explica singur evoluția ; astfel autorul ajunge să nege orice valoare evolutivă selecției naturale, pe care el pare să o confunde cu „legea" lui Malthus : „...Modificările organice care persistă și se acumulează în decursul veacurilor sînt cauzate de modificările persistente și acumulate al mediului. Căci elementele mediului se schimbă treptat, pe nesimțite și în decurgerea tuturor veacurilor, din cauza schimbărilor lungi și necontenit schimbătoare atît geologice cît și cosmologice[9]). Așadar persistența direcțiunii modificărilor organice nu se poate explica într-un chip lămurit și precis prin selecțiunea naturală, pe cînd ea se explică foarte bine prin înrîurirea *exclusivă chiar*[10]) a mediului. Din toate acestea rezultă că selecțiunea naturală nu este, precum *pare* a crede Dl. Darwin, un principiu

8) A. N. Severțov — «Analele Rom.-Sov.», 1947, nr. 4, p. 556.
9) Toată această parte a citatului lipsește din «B.M.N.».
10) Cuvintele „exclusivă chiar" lipsesc în «B.M.N.».

activ care ar fi cauza efectivă a prefacerii și a propășirii ființelor organice. *Selecțiunea naturală nu este decît o lege a extincțiunii ființelor organice* și a căreia efect asupra modificărilor organice din viitor este *aproape nul.* De aceea trebuie a recunoaște că efectele ei sînt restrînse în marginile hotărîte deja de Malthus... Dar afară de aceste, selecțiunea naturală nu explică mai nimic" [11]) («C. L.» p. 170; «B. M. N.» p. 249).

Ca mecanism al variabilității Conta afirmă: „Orice schimbare în jocul forțelor, a căror luptă constituie viața, dă loc la o schimbare echivalentă în funcțiunile organice și acestea din urmă produc o schimbare echivalentă și corespunzătoare în organe" *(Op. al.,* 214). Autorul susține deci o filiație de transformări care schematic ar fi următoarea: mediu (forțe mecanice, fizice, chimice) → forțe vitale (sau fiziologice) → funcții organice, → organe.

„Forțele vitale" sau „fiziologice" *(Op. al.,* p. 180) caracterizează ființele vii. Ele sînt în ultimă instanță de natură chimică: în evoluția sa, pămîntul ajunge la „perioada fiziologică... în care o parte din forțele chimice propriu-zise se prefăcură în fiziologice sau vitale" *(Op. al.,* p. 180). Reacțiile chimice care caracterizează viața sînt însă cu mult mai complexe decît cele din natura anorganică „,...din punctul de vedere al diversității și complicațiunii, fenomenele fiziologice se deosebesc de cele chimice tot atît pe cît aceste se deosbesc de cele fizice" *(ibidem,* p. 181).

Din cele scrise de Vasile Conta putem deduce că „forțele vitale" ar corespunde cu procesele metabolice. În consecință, mediul modifică metabolismul, metabolismul modificat provoacă schimbări în funcția organelor, iar funcțiile schimbate se manifestă și pe plan morfologic (forme modificate). Aceasta constituie incontestabil o idee valoroasă printre cele referitoare la biologie emise de Conta și este regretabil că el nu a dezvoltat-o în mod corespunzător în sistemul său evoluționist. Ea amintește de explicația asemănătoare dată de Lamarck la vremea lui (1809) pentru plante și care în esență era justă.

Vasile Conta susține că modificarea mediului de viață determină formarea grupelor sistematice: grupe infraspecifice, specii, genuri, familii etc. Autorul consideră că în acest proces mediul intervine nu de sine stătător, ci în strînsă legătură cu migrația și hibridarea („încrucișarea").

Generația spontană repetată este încă un factor de bază al mecanismului evoluției după Vasile Conta.

Asupra modului în care autorul concepe însuși procesul generației spontane nu ne vom opri; facem acum doar cîteva considerații legate de evoluția speciilor.

Conta recurge la ipoteza generației spontane pentru a explica două fapte: existența simultană a organismelor superioare și inferioare și formarea grupelor sistematice.

Cu mult înainte de Conta, Lamarck susținuse și el generația spontană repetată pentru a explica existența organismelor inferioare (de ex. micro-

---

11) Ultimele două fraze ale citatului sînt transpuse în versiunea franceză («B.M.N.») astfel: „Ea nu are efect dincolo de limitele pe care i le-a atribuit Malthus... Însă în afara acesteia, selecția naturală sau cu alte cuvinte, legea lui Malthus, nu poate explica nimic".

organismele) concomitent cu organismele superioare, evoluate, complexe[12]). Conta face apel la generația spontană, urmîndu-l pe Lamarck : „...eu susțin opiniunea cea dintîi (a existenței actuale a generației spontane — nota autorilor) care este a marelui Lamarck“ (*Op. al.*, p. 203).

Afirmarea generației spontane permanente îl duce pe Conta la o concluzie ciudată: organismele au o origine cu atît mai veche cu cît sînt situate mai sus în scara filogenetică și invers, cele inferioare sînt cu atît mai recente cu cît sînt mai simple («C.L.», p. 231—232 ; «B.M.N.», p. 312). Omul este cel mai vechi ca origine dintre toate viețuitoarele, fiind cea mai complexă și evoluată specie ; monocelularele în schimb sînt cele mai recente, fiind rezultatul unor generații spontane actuale[13]). Această idee este vădit opusă modului in care este conceput azi arborele filogenetic (și chiar pe timpul lui Conta — de ex. Haeckel) : cu cît urcăm în scara filogenetică, cu atît apar mai recent grupe de organisme superior structurate.

Pentru a împăca persistența în zone geografice îndepărtate a unor grupe de organisme apropiate structural, cu ideea progresului continuu și a generațiilor spontane succesive, ceea ce trebuie să determine transformări multiple — Conta trebuie să admită existența unor medii foarte asemănătoare în care generațiile spontane *recente* determină formarea unor grupe asemănătoare. Astfel de ex., moluștele marine, care după părerea lui au cam aceeași structură în toate zonele oceanice, sînt urmașii unor generații spontane recente și în acest scurt interval de timp mediul a rămas aproape constant. Caracterul arbitrar al explicației este evident.

Remarcăm că V. Conta nu poate aduce în sprijinul generației spontane repetate decît argumente de ordin logic, rațional (*Op. al.*, p. 196 ; 203—204).

Succesiunea de generații spontane duce și la formarea diferitelor grupe sistematice. Cu cît generația spontană a unei specii a avut loc mai demult, cu atît ea este în prezent mai evoluată («C. L.», p. 228—229 ; 231—232 ; 250 ; «B. M. N.» p. 285, 312, 317). De aici deducem că și grupele sistematice mai avansate sînt rezultatul unei evoluții mai îndelungate : vertebratele și-au început evoluția înaintea nevertebratelor, mamiferele înaintea peștilor etc.

Cu toată continuitatea perfectă a evoluției, Conta recunoaște existența lacunelor în forme intermediare : „Cu alte cuvinte, toate ființele astăzi existente ar trebui să formeze o gradațiune nesimțită. Cu toate aceste, departe de a găsi în realitate o gradațiune nesimțită, găsim saluturi enorme, precum

12) Lamarck concepea speciile într-un permanent proces de progres structural și fiziologic, ca efect al unei tendințe înnăscute, interne, spre perfecționare. Aceasta ar duce la un nivel superior de complexitate toate speciile, dacă generația spontană nu ar da naștere mereu la organisme inferioare. Darwin nu a aderat la punctul de vedere al lui Lamarck căci „știința nu a dovedit încă pînă în prezent dacă părerea sa este adevărată“ (*op. cit.*, p. 125). El a explicat persistența formelor inferioare prin o serie de factori (*idem.*, p. 126). Problema nu este tranșată nici astăzi (v. V. Mîrza, *Introducere* la *Originea speciilor*, 1957, p. XXII și XXXIII ; *Relațiile dintre vechi și nou*... «St. și cerc. șt. med.» Acad. R.P.R., fil. Iași, 1959, fasc. 1, p. 1).

13) „Din toate acestea urmează probabilitatea că omul, care are în sine cea mai mare sumă de modificări și perfecționări acumulate, se scoboară din cele dintîi celule organice care au apărut pe pămînt ; și că cu cît o specie de animale sau de vegetale este mai inferioară, cu atît ea se scoboară în genere din celule organice create mai tîrziu ; astfel încît infuzoriile cele mai inferioare și monerile de astăzi sînt rezultatul creațiunii celei mai proaspete“ («C.L.» p. 224 ; «B.M.N.» p. 278).

este, de exemplu saltul ce se face de la specia omului pînă la speciile nemijlocit inferioare a cînelui și a maimuței" («C.L.» p. 228; «B.M.N.» p. 284).

Aspectul de discontinuitate filogenetică, numită de Conta „salt", prin lipsa formelor intermediare, este explicată de autor prin: 1. „generațiune spontanee în *momente diferite* și prin aceea însuși în mediuri mai mult sau mai puțin *deosebite*" («C.L.» p. 228; «B.M.N.» p. 284); 2. stingerea unor specii prin imposibilitatea migrației; 3. stingerea unei specii prin eliminarea ei de către „o altă specie cu care se află în luptă pentru existență" («C.L.» p. 229; «B.M.N.», p. 286) considerată drept o modalitate rară; 4. stingerea unor specii prin schimbarea bruscă a mediului, considerată drept foarte rară. După cum se remarcă ușor, dintre cele patru explicații enunțate de Conta, ultimele două, considerate de el ca intervenind rar, sînt singurele pe care le putem socoti azi valabile (a treia modalitate a fost descrisă de Darwin, iar a patra, în special, de Cuvier). Menționăm că problema mecanismului extincției speciilor în filogeneză nu este complet elucidată nici pînă în prezent [14]).

Hibridarea sau „încrucișarea" constituie, după Conta, un alt pilon al evoluției.

Din definiția pe care o dă încrucișării (*Op. al.*, p. 222) deducem că acest termen este folosit de Conta în înțeles de hibridare. Problema hibridărilor este considerată de autor aproape numai din punctul de vedere al importanței acestora pentru vitalitate. Totuși, alături de migrații și subordonate acestora, hibridările trebuie să joace și un rol în evoluție, constituind un factor de variabilitate: „Ființele organice inferioare își reînvigoresc viața, în genere, numai prin emigrațiune... Ființele organice superioare iarăși reînvigoresc încîtva viața lor numai prin emigrațiune sau numai prin încrucișare; dar dacă amîndouă aceste conlucrează împreună, atunci ele dau naștere la specii nouă, mult mai deosebite de specia-mamă și cu mai multă vitalitate" (*Op. al.*, p. 251).

După ce dă o serie de exemple privitoare la formarea raselor de cai, oi, vite, în care hibridarea ocupă un loc important, Conta formulează o concluzie ciudată și nejustificată: „Aceste toate dovedesc că faimoasa selecțiune naturală sau artificială a d-lui Darwin nu este în stare *singură* să îmbunătățească rasele, deși, într-un scurt spațiu de timp, experiența zilnică ar părea că dovedește contrarul" (*Op. al.*, p. 252). Presupunem că prin exprimarea „selecție naturală *sau* artificială" Conta înțelegea că nici una, nici cealaltă nu poate îmbunătăți rasele. Este interesant că autorul subliniază cuvîntul „singură", de unde putem deduce că, de fapt, împreună cu alți factori, selecția naturală (și cea artificială) *poate* îmbunătăți, modifica, rasele (ceea ce este dovedit și de „experiența zilnică"); aceasta este însă o afirmație care contrazice teza categorică susținută de el cu privire la lipsa de importanță a selecției naturale pentru evoluția speciilor (citată anterior la p. 6). Contradictorie este și aprecierea favorabilă pe care el o face, în treacăt, în alt loc, selecției naturale: „Prin descoperirea selecției

14) A se vedea și: D. M. Fedotov — «Analele Rom.-Sov. Biol.», 1960, nr. 2, p. 20.

naturale, Darwin dădu transformismului cea mai largă explicațiune etiologică" (*Op. al.*, p. 172).

Conta insistă asupra faptului că prin hibridarea între forme diferite deosebirile tind să se estompeze, ceea ce duce la o relativă uniformizare a tipurilor respective de organisme («C. L.» p. 248; «B. M. N.» p. 314). În consecință, hibridarea nu ar ocupa un loc prea important în *crearea* de forme noi. În schimb, el consideră că imposibilitatea încrucișării între organisme din grupe sistematice îndepărtate este factorul primordial în menținerea formelor noi apărute: „*Nefecunditatea încrucișării* este prin urmare cauza *păstrării speciilor*" («C. L.» p. 249; «B. M. N.» p. 315) [15]. Și, în concluzie, V. Conta neagă din nou valoarea selecției, afirmînd că migrațiunea și hibridarea pot explica pe deplin evoluția: „Iată dar că fără ajutorul *selecțiunii naturale* imaginate de Darwin... principiile de mai sus ne pot da explicațiunea formării, păstrării și distribuțiunii geografice a speciilor de ființi organice" («C. L.» p. 251; «B. M. N. p. 318).

Din analiza fragmentară de mai sus a sistemului biologic evoluționist al lui V. Conta desprindem cîteva aspecte, rămînînd ca alte laturi să fie evidențiate în note ulterioare.

Cu toate că în jurul anului 1870 teoria catastrofelor a lui Cuvier mai avea credit printre paleontologii romîni [16], Conta se arată de la început adept al evoluției geologice lente (concepție inițiată, după cum este cunoscut, de Lomonosov și mai ales de Ch. Lyell, 1830). Aceste modificări lente ale mediului determină transformări corespunzătoare la organismele vii, întîi fiziologice, apoi morfologice. În această privință Conta se apropie mai mult de Lamarck decît de Darwin (ultimul a subapreciat într-o anumită măsură importanța mediului pentru evoluție în favoarea selecției naturale).

Conta insistă însă asupra părerii că variabilitatea și speciația nu sînt atît efectul unor asemenea transformări, cît mai cu seamă al schimbării mediului în urma transferării organismelor în alte zone geografice prin migrațiune. În ultimă instanță migrațiunea devine în concepția lui Conta factorul primordial al evoluției.

Este interesant de observat că atunci cînd se referă la mecanismele de menținere (conservare) a formelor noi, în afară de bariera mixiologică ridicată de diferențele specifice și supraspecifice dintre organisme, autorul descrie și barierele naturale geografice care separă grupele diferite de organisme în zone diferite. Conta nu acordă însă acestui factor geografic decît

---

15) Valoarea respectivă a migrației și hibridării reiese clar din următorul fragment: „Dacă presupunem că mai multe regiuni mari vecine se află locuite de ființi deosebite între dînsele, însă destul de *asemănătoare* pentru ca încrucișarea lor să fie fecundă, atunci trebuie să admitem că toate ființele din aceeași regiune se vor unifica cu timpul prin efectul migrațiunii restrînse și a încrucișării fecunde pînă la punctul de a constitui o singură specie de ființi. Iară de altă parte, speciile deosebite care se vor forma în deosebitele regiuni vecine, vor fi, prin efectul nefecundității încrucișării, conservate și împiedicate de a se contopi în întîlnirile lor ulterioare. Așa dar *formarea, unificarea și consolidarea unei specii* este datorită *emigrațiunii și încrucișării fecunde*, iară *păstrarea* speciei este datorită *nefecundității încrucișării*" («C. L.» p. 251; «B.M.N.» p. 318).

16) V. Mîrza, *Introducere*. Ch. Darwin, *Originea speciilor*, p. L.

o importanță secundară în conservarea speciilor, străduindu-se să arate, fără a aduce și dovezi, că migrațiunea trece și peste aceste obstacole [17]).

Sistemul lui Conta este înrudit cu cel al lui M. Wagner. Aceste două concepții se deosebesc însă prin faptul că în timp ce la Conta migrațiunea devine în special un factor novator, creator de forme noi prin schimbarea mediului de viață, la Wagner migrațiunea este în special un factor conservator al formelor prin izolarea lor spațială (teoria separației).

Hibridarea, după părerea lui Conta, contribuie mai mult la ștergerea deosebirilor dintre varietăți, decît la crearea de forme noi. Pe de altă parte lipsa de încrucișare interspecifică este elementul esențial al conservării speciilor Astfel migrațiunea și încrucișarea ajung să îndeplinească roluri opuse : migrațiunea devine element novator, factor creator, în timp ce hibridarea este factor de uniformizare, iar lipsa de încrucișare factor conservator, stabilizator.

Acordarea rolului precumpănitor migrațiunii, în evoluție, este strîns legată de teoria filozofică de bază a sistemului lui Conta — ondulația universală. După părerea lui, toate fenomenele și procesele lumii parcurg în mod obligatoriu o traiectorie în formă de undă, cu o fază ascendentă și una descendentă. Organismele individuale și speciile se supun și ele acestei legi generale (*Op. al.*, p. 158, 159). Dacă fiecare individ și fiecare specie ar termina ciclul „onduliform" al existenței sale în aceleași condiții de viață, evoluția progresivă pînă la organismele superioare și om nu ar mai putea fi explicată, deoarece în cele mai multe cazuri mediul anorganic ajunge la modificări apreciabile în intervale de timp cu mult mai mari decît durata vieții organismelor și chiar a speciilor. De aici pentru Conta necesitatea de a presupune existența unor variațiuni ale mediului mai rapide și mai ample, posibil de realizat doar prin migrațiunea activă a organismelor.

Aceasta este o consecință necesară a interpretării nedialectice a procesului evoluției : motorul evoluției Conta nu l-a aflat în interiorul biosferei, în natura vie și în materia vie însăși, în contradicțiile inerente, intrinseci ale materiei vii, ci în simpla și directa influență a mediului. El nu a văzut dialectic evoluția filogenetică (a speciilor) ca efect al contradicției dintre ereditate și variabilitate (adaptare) [18]), contradicție care acționează prin procesul selecției naturale. Din acest punct de vedere el nu a depășit cu mult poziția limitată, unilaterală a lui Lamarck față de evoluția organică. Ceea ce însă în cazul lui Lamarck constituia o limitare impusă de nivelul științific al perioadei istorice respective, în cazul lui V. Conta constituie o îngrădire datorită propriului său sistem filozofic.

Meritul principal al sistemului evoluționist al lui V. Conta constă în faptul că el a susținut teoria evoluționistă într-o perioadă istorică (deceniul 8 al secolului al XIX-lea) cînd darvinismul era la primele începuturi ale pătrunderii sale în știința romînească. Sprijinul oferit evoluționismului este sub-

17) „Regiunile mari sînt, firește, despărțite prin obstacole naturale asemene mari, care pun piedici migrațiunilor mai mult decît obstacolele mici care despart regiunile mici... Vine un timp cînd locuitorii din această regiune nu mai găsesc întrînsa înrîuriri nouă pentru organismurile lor. Din acel moment instinctul conservativ al reîmprospătării îi va sili să emigreze în regiunea mare din vecinătate, cu toate că pentru aceasta le va trebui să învingă obstacole de trecere mai mari decît cele întîlnite pînă acum" («C.L.» p. 249; «B.M.N.» p. 316). Autorul nu ne explică cum reușesc speciile să treacă aceste bariere, care mii de ani au fost pentru ele de netrecut.

18) Fr. Engels, *Dialectica naturii*. ESPLA, 1954, p. 212.

liniat de încercarea sa de a crea un sistem explicativ original. Cele mai importante părți pozitive ale acestui sistem sînt cele care se referă la: influența mediului în variabilitate și speciație; mecanismul transformării organismelor sub acțiunea mediului; creșterea vitalității prin hibridări și prin variația mediului; recunoașterea existenței reale a speciei și a grupelor sistematice.

Sistemul lui Conta cu privire la mecanismul evoluției naturii vii prezintă unele lipsuri și greșeli, explicabile pe de o parte prin insuficienta sa pregătire în domeniul biologiei, iar pe de altă parte prin limitele concepției sale filozofice, în special caracterul ei nedialectic. Principalele părți negative sînt pe scurt următoarele: exagerarea importanței migrației pentru variabilitate și evoluție; negarea selecției naturale și luptei pentru existență ca factori ai evoluției; considerarea generației spontane repetate ca factor real în biosferă și ca impuls inițial necesar al evoluției; precumpănirea elementului întîmplător în divergența și convergența formelor organice (prin migrațiune).

ПРОБЛЕМЫ БИОЛОГИИ В ФИЛОСОФСКОЙ СИСТЕМЕ ВАСИЛИЯ КОНТЫ

Краткое содержание

Василий Конта (1845—1882) был одним из важнейших представителей немарксистского материализма второй половины девятнадцатого века. В своей материалистической философской системе, в особенности в труде „Теория универсального колебания" (1876—1877) Конта сформулировал некоторые биологические концепции, которые по своей сущности являются материалистическими и эволюционными. В этой первой статье авторы показывают, каким образом ясский философ постиг механизм эволюции организмов.

Эволюционнистическая система В. Конты содержит следующие движущие силы эволюции: миграция, влияние среды, гибридизация, повторное самозарождение. По существу, превращение видов осуществляется, по мнению Конты, следующим образом: первые живые существа появились на земле благодаря самозарождению, и с тех пор они постепенно развивались, становясь все более сложными; самозарождение произошло последовательно, происходило неоднократно и повторяется и теперь, производя новые контингенты живых первичных существ, которые, в свою очередь, входят в круг прогрессивной эволюции; среда определяет сложение организмов; миграция, являющаяся насущной потребностью для сохранения жизненных организмов на соответствующем уровне, ведет группы организмов в измененные условия среды, что определяет изменение и живых существ; миграция и гибридизация являются главной движущей силой повышения жизненности высших организмов и в сохранении новых видов: в эволюционном процессе естественная селекция необъязательна.

Главным достоинством эволюционнистической системы Василия Конты является то, что он поддержал теорию эволюции в тот исторический период (восьмое десятилетие девятнадцатого века), когда дарвинизм был еще в начале своего проникновения в румынскую науку. Своей попыткой создать своеобразную объяснительную систему он поддержал эволюционизм.

Самыми важными положительными сторонами этой системы являются те, которые относятся к влиянию среды на изменяемость и образование видов существ, к механизму изменения организмов под воздействием среды, к росту жизненности при помощи гиофидизации и изменяемости среды, к признанию реального существования видов и систематических групп.

Система Конты в связи с механизмом эволюции живой природы имели и некоторые недостатки и ошибки, объясняемые, с одной стороны, его недостаточной подготовкой в области биологии, и, с другой стороны, ограниченностью его философского мировоззрения, в особенности его недиалектическим характером. Главными отрицательными сторонами являются коротко следующие: преувеличение значения миграции для изменяемости и эволюции; отрицание естественной селекции и борьбы за существование, как движущей силы эволюции; рассмотрение повторного самозарождения, как реального фактора в биосфере и как необходимого эволюции первоначального толчка; преобладание случайного элемента в расхождении и сходимости органических форм (миграции).

PROBLÈMES DE BIOLOGIE DANS LE SYSTÈME PHILOSOPHIQUE DE BASILE CONTA (I-ère note)

Résumé

Le philosophe roumain Basile Conta (1845—1882) jadis professeur à l'Université de Jassy, est considéré comme une figure représentative du matérialisme non-marxiste de la deuxième moitié du XIX-ème siecle. Dans son système philosophique matérialiste, spécialement dans son oeuvre *Théorie de l'ondulation universelle* (1876—1877) Conta formula des conceptions biologiques qui, en essence, sont matérialistes et évolutionnistes. Dans cette première note les auteurs analysent quelques aspects de la manière de Conta d'envisager le mécanisme de l'évolution de la nature vivante.

Le système évolutionniste de B. Conta comprend comme facteurs moteurs de l'évolution: la migration, l'influence du milieu ambiant, l'hybridation et la génération spontanée répétée. D'après Conta l'évolution des espèces doit se réaliser de la manière suivante: les premiers êtres vivants sont apparus sur la terre par génération spontanée et depuis ils ont évolué continuellement devenant toujours plus complexes; la génération spontanée s'est répétée sans cesse, maintes fois, dans le passé et elle fournit de même aujourd'hui des contingents successifs d'êtres primordiaux qui, à leur tour, entrent dans le cycle de l'évolution progressive; ce sont les conditions du milieu qui déterminent la conformation des organismes; la migration, nécessité impé-

rieuse pour conserver la vitalité des êtres à un niveau convenable, conduit les groupes d'organismes dans des nouvelles conditions de milieu extérieur qui déterminent leur transformation ; la migration et l'hybridation sont les principaux facteurs qui produisent l'apparition des espèces nouvelles et leur conservation ; dans le processus de l'évolution, la sélection naturelle n'est pas nécessaire.

C'est le mérite principal du système évolutionniste de B. Conta d'avoir soutenu la théorie de l'évolution pendant la période historique (la 8-ème decade du XIX-ème siècle) des premières pénétrations du darwinisme dans la science roumaine. L'aide offerte à la doctrine évolutionniste est soulignée par sa tentative d'élaborer un système explicatif original. Les plus importants éléments positifs de ce système se rapportent à : l'importance du milieu pour la variabilité et pour l'édification des espèces nouvelles ; le mécanisme des transformations des êtres sous l'action du milieu ; l'accroissement de la vitalité par l'hybridation et par la variation du milieu ; la reconnaissance de l'existence réelle de l'espèce et des groupes systématiques.

Le système de Conta concernant le mécanisme de l'évolution de la nature vivante, pèche par quelques défauts et erreurs, imputables d'une part à son insuffisante documentation dans le domaine de la biologie, d'autre part aux limites de sa propre conception philosophique, particulièrement son caractère non-dialectique. Les principaux cotés negatifs de son système dérivent de sa tendance d'exagérer l'importance de la migration pour la variabilité et pour l'évolution ; de nier la sélection naturelle et la lutte pour l'existence comme facteurs de l'évolution ; de considérer la génération spontanée répétée comme phénomène réel de la biosphère et comme impulsion initiale nécessaire de l'évolution ; d'accorder la prééminence à l'élément fortuit dans la divergence et la convergence des formes vivantes (par la migration).

INCEPUTURILE ÎNVĂȚĂMÎNTULUI ECONOMIC ÎN IAȘI

DE

M. TODOSIA și N. STOICA

Universitatea „Al. I. Cuza", Iași

În secolele XVII—XVIII o dată cu dezvoltarea relațiilor de producție burgheze, problemele economice devin o preocupare deosebit de importantă nu numai pentru oamenii de afaceri ci și pentru ideologi. Ca urmare a acestui fapt, a apărut o vastă literatură economică. În numeroase ziare și reviste, se discută diversele chestiuni economice la ordinea zilei. De asemenea apar opere economice valoroase care analizează relațiile de producție capitaliste și conțin importante teze științifice. În această perioadă economia politică a devenit știință. Ea a îndeplinit în epoca de ascensiune a burgheziei un rol progresist, constituind pe de o parte o armă ideologică împotriva feudalismului prin combaterea concepțiilor și instituțiilor economice feudale, iar pe de altă parte a servit nevoilor dezvoltării producției capitaliste.

Datorită importanței sale ideologice și practice, economia politică a fost introdusă ca obiect de studiu în școlile superioare și medii. Spre deosebire de orînduirile precapitaliste, în capitalism, afacerile economice au luat o mare amploare. Conducerea și activitatea marilor întreprinderi industriale, comerciale, a băncilor, cereau o pregătire economică corespunzătoare. În acest scop s-au înființat școli speciale. Alături de discipline ca economia industrială și agrară, matematici economice, ținerea registrelor contabile, în aceste școli se predau și cunoștințe de economie politică. Economia politică s-a introdus și în școlile medii de cultură generală, în universități și în institutele tehnice.

Încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, cunoștințele de economie politică erau obiect de studiu în școlile din numeroase țări. În Franța de exemplu, în 1819 se crease o catedră de economie politică la Facultatea de Drept din Paris. În același an economia politică a început să se predea și la Conservatoire des Arts et Métiers, la cursurile de economie industrială și de statistică.

Cunoștințe de economie politică se predau de asemenea la școlile din Germania și din Austro-Ungaria. În 1790 existau în aceste țări licee și facultăți la care una din discipline era economia și științele politice.

În țara noastră cunoștințe de economie politică încep să se predea în școli, cu intermitențe, cam în deceniul al III-lea al secolului trecut.

În prima jumătate a secolului trecut, în Țările Romîne, forțele de producție și relațiile de producție capitaliste se aflau în plină dezvoltare. S-au înființat numeroase ateliere și manufacturi capitaliste. Comerțul, în special comerțul de cereale, luase amploare după pacea de la Adrianopol, ca urmare a atragerii Țărilor Romîne în circuitul european.

Pe plan politico-ideologic, dezvoltarea forțelor de producție și a relațiilor de producție capitaliste se manifestă în lupta burgheziei contra feudalității, luptă care se reflectă în presă, opere literare și istorice etc.

Chestiunile social-economice ocupau un loc important în publicațiile vremii. În numeroase lucrări economice erau atacate privilegiile feudale, se cereau înlesniri pentru dezvoltarea agriculturii, industriei și comerțului, desființarea robiei și clăcii, uniunea vamală dintre Muntenia și Moldova etc

Dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste și a unei culturi economice în Țările Romînești a influențat introducerea cunoștințelor economice ca obiect de studiu în învățămînt.

Școlile economice iau ființă după 1860, însă discipline economice ca statistica, ținerea registrelor contabile, aritmetica comercială, economia politică, s-au predat mult mai devreme în școlile superioare și medii ce existau în acea perioadă. Printre materiile prevăzute în programul Gimnaziului din Iași ce funcționa la Trei Ierarhi figura încă din 1829 și „Economia pămîntească și politicească“ [1]). În regulamentul școlar din Muntenia, elaborat în 1833 pe baza Regulamentului Organic, s-a prevăzut de asemenea ca la Cursul legilor în anul III să se predea și economia politică, iar la Cursul de agricultură — economia industrială și forestieră [2]).

Pentru predarea cu competență a materiei era însă nevoie de profesori de specialitate. În 1834, la propunerea lui Gh. Asachi, au fost trimiși în Austria la studii, de către Epitropia Școalelor, un grup de bursieri care trebuiau să se pregătească pentru a fi profesori la școlile din Iași. Între cei trimiși, o parte trebuiau să urmeze, conform indicațiilor primite și a angajamentelor semnate, pe lîngă filozofie, legi etc. și economia politică, știința comercială, statistica și economia rurală [3]).

Cu intermitențe, cunoștințe economice s-au predat și în anii următori. „Regulamentul Școalelor din Moldova, întocmit de Asachi în 1835, prevedea să se predea la Academie între altele și un curs de economie rurală“ [4]). Pentru uzul elevilor, în 1837 a fost tipărit un manual de *Economie rurală și domestică* de Manole Drăghici [5]). În anul 1838/1839, predarea cunoștințelor comerciale la școlile din Iași a luat extindere. În legătură cu acestea, găsim relatarea lui Gh. Asachi, pe care o reproducem din «Albina Romînească» [6]) : „Spre a îndrepta tinerimea în cariera industriei s-a așezat la școala începătoare din Iași, un al patrulea clas, în care se va învăța formăluirea stilului, aritmetica cu ținerea registrelor, principiile istoriei naturale aplicată către meșteșuguri și manufacturi. Tinerii vor afla în aceste toate

1) V. A. Urechea, *Istoria școalelor de la 1800 pînă la 1869*. Buc. 1892; vol. II, p. 119.
2) *Op. cit.*, p. 178.
3) *Op. cit.*, p. 267.
4) *De la Academia Mihăileană la Liceul Național : 100 de ani* 1835—1935, p. 62.
5) V. A. Urechea, *Op. cit.*, vol. I, p. 369.
6) «Albina Romînească» Nr. 87, noiembrie, 1838.

mijloacele a se formarisi pentru a se face buni purtători de sarcină în treburile economiei sau comis (pristavi pe la casele neguțătorești) sau spre a se pregăti pentru temeinica învățare a deosebitelor manufacturi a căror îndeplinire foarte este de dorit în această țară".

La Academia Mihăileană regulamentul școalelor prevedea ca în 1838 să se predea „economia politică sub care se înțelege: politica, economia statului și finanția" [7]).

Nu știm dacă cursul s-a ținut în acest an. Pentru anii următori găsim însă date certe. Programa pentru examenele speciale ale școlilor publice din Iași pe semestrul de iarnă 1840—1841 prevede examen și la disciplina științe politice care cuprindea: „Introducerea și ideea organismului politic și cele trei sisteme ale iconomiilor politici: adică comercială, fizio-practică și industrială, împreună cu patronii, principiile și argumentele lor" [8]). După titulatură, este vorba de un curs de economie politică și istoria doctrinelor economice pe care l-a ținut doctorul în filozofie Petru Cîmpeanu [9]).

În anul școlar 1842, la Academia Mihăileană vine ca profesor Ion Ghica. Avînd studii politehnice în Franța, el primește să predea mineralogia, geologia și matematica. Pe lîngă acestea i se acordă și catedra de economie politică care fusese pînă la această dată suplinită și pe care el o deține pînă în 1844.

Ion Ghica nu avea studii economice speciale, însă în anii petrecuți în Franța, el, ca și alți tineri romîni care învățau aici, a frecventat facultativ cursurile de economie politică ținute în acea perioadă de Say, Chevallier, Blanqui, la College de France și Conservatoir des Arts et Métiers. De asemenea, după cum se știe, el a cunoscut ideile socialiștilor utopici francezi, în special doctrina lui Ch. Fourier, ale cărui conferințe le audiase și cu care întreținuse chiar relații personale [10]).

Cultura economică ce și-o formase i-a permis deci lui Ghica să-și asume răspunderea catedrei de economie politică de la Academia Mihăileană. Treptat, pasiunea sa pentru această disciplină a crescut, încît, pentru a se dedica predării economiei politice și studiilor economice, a renunțat la un moment dat la celelalte însărcinări pe care le mai primise [11]).

Activitatea depusă de Ghica în postul de profesor de Economie politică a fost remarcabilă. Este adevărat că I. Ghica nu a elaborat teorii originale, însă are meritul de a fi popularizat cunoștințe economice axate pe realitățile economiei romînești și de a fi creat o terminologie economică în limba romînă.

Din activitatea didactică a lui Ghica la Academia Mihăileană s-au păstrat lecția inaugurală a cursului pe anul școlar 1843—1844, publicată în «Propă-

---

7) *De la Academia Mihăileană la Liceul Național*, p. 90.

8) V. A. Urechea, *Op. cit.*, vol. II, p. 172.

9) *De la Academia Mihăileană la Liceul Național, p. 372.* (În 1848 P. Cîmpeanu plecînd de la fac. de legi de la Acad. Mihăileană, a cerut un „atestat mărturisitoriu de însărcinările" ce le-a avut. În cererea sa precum și în atestat se menționează că în anul 1841 „am propus... și Intr. în Ec. Politică".

10) T. Diamant, *Scrieri economice*, 1958, p. 21, Introd. de G. Mladenatz.

11) La 3 martie 1844 Ghica a demisionat din postul de inspector motivînd astfel: „Așa mă fălesc că voi putea aduce mai multă osîrdie și băgare de seamă cursului de economie politică cu care am cinstea de a fi însărcinat". Vezi *De la Academia Mihăileană la Liceul Național.*

șirea» și programa analitică din același an școlar, care, după manuscrise, a fost tipărită în mai multe rînduri de editorii operei sale.

În această perioadă el a mai participat în coloanele ziarelor și revistelor la dezbaterea unor probleme la ordinea zilei, scriind despre Uniunea vamală dintre Muntenia și Moldova, despre importanța drumurilor de fier, despre sistemul romînesc de măsuri și greutăți etc.

În lecția sa de deschidere I. Ghica se oprește asupra unui cerc larg de probleme; cunoașterea acestora prezintă interes pentru a se deduce din ele vederile sale economice de atunci, nivelul și conținutul cursului. El vorbește aici despre importanța economiei politice, despre rolul dezvoltării industriei, agriculturii și comerțului pentru prosperitatea societății, despre unele aspecte ale mizeriei maselor în societatea capitalistă etc.

Privitor la problema rolului dezvoltării materiale a societății, Ghica expune o serie de idei interesante. El atribuie factorilor economici, rol hotărîtor în dezvoltarea popoarelor. „Industria este mișcătorul neamurilor", spune el și explică o serie de fenomene social-politice prin prisma influenței factorilor economici. „Industria pune în lucrare aceea ce altădată cei mai mari politici și cei mai puternici monarhi n-au cutezat", „numai interesurile materiale, industria poate uni și desface neamurile" [12]) scrie el.

Propagarea acestei idei era importantă, deoarece din ea se puteau trage concluzii utile și în legătură cu unirea Țărilor Romînești, ca urmare inevitabilă a dezvoltării economiei pe drumul capitalismului.

De fapt, Ghica făcînd „aplicațiune la realitățile romînești", se referă în lecție la problema unității vamale dintre Principate, precum și la foloasele pe care această unitate le-ar putea aduce. De asemenea, el subliniază însemnătatea dezvoltării ecomomice a Țărilor Romînești pentru independența lor politică, arătînd că „Nu numai îmbunătățirea stării morale și fizice, dar și existența noastră politică, atîrnă de la dezvoltarea industriei" [13]).

Prin „dezvoltarea industriei", Ghica înțelegea dezvoltarea economiei în general. Precizînd la ce fel de dezvoltare a industriei se gîndea, cînd se referea la Țările Romînești, el arată că este vorba de fapt de „Industria agricolă". El avea dreptate cînd lega propășirea economică a popoarelor de dezvoltarea industriei, dar făcea o mare eroare cînd spunea că în Țările Romînești trebuia să se dezvolte numai industria agricolă, plugăria.

Cuvintele lui „greutatea noastră în cumpăna Europei se va mări cu numărul kilelor de grîu ce vom putea scoate peste hotare" exprimă un punct de vedere greșit, întrucît însemnau de fapt un îndemn la dezvoltarea unilaterală a țării.

Stăruind în lecția de deschidere asupra importanței dezvoltării economice, Ghica arată că de aceasta depinde de asemenea bunăstarea materială și culturală a membrilor societății. Industria și știința au creat oamenilor posibilitatea dezrobirii față de forțele naturii, și de folosirea acestora în interesul lor. Stăpînind puterea căldurii, a electricității, oamenii pot produce mai multe bunuri, își economisesc munca, își creează timp să se dedice și activității spirituale. În condițiile descompunerii feudalismului, etapă în

12) Din lecția de deschidere a cursului de ec. politică ținută de Ghica la Acad. din Iași la 20.XI.1843, «Propășirea» nr. 58/23.II.1844.
13) «Propășirea» nr. 8/27.II.1844. Din lecția de deschidere a cursului de ec. politică.

care se aflau atunci Ţările Romîneşti, popularizarea acestor idei prezintă importanţă, deoarece atrăgeau atenţia asupra posibilităţilor existente — sporite faţă de feudalism — de dezvoltare a forţelor de producţie.

Referindu-se la acţiunea pe care o are dezvoltarea economică asupra nivelului de trai, Ghica nu a văzut legătura dintre forţele de producţie şi orînduirea socială în care acestea există. În capitalism dezvoltarea forţelor de producţie poate crea bunăstarea, dar numai pentru un mănunchi de exploatatori nu şi pentru masele muncitoare. De fapt el descrie o serie de aspecte negative ale societăţii capitaliste, aşa cum se afla ea în acea perioadă în Occident, dar nu ştia să le explice şi nici nu înţelegea calea reală pentru soluţionarea lor. El spunea : „În starea în care se află societatea în ziua de acum nu este siguranţă pentru om în ţările «industrioase», o mulţime de lucrători pe toate zilele rămîn fără hrană pentru femeile şi copiii lor" [14]). Toate acestea le atribuie însă nu orînduirii capitaliste, ci slabei dezvoltări a forţelor de producţie.

În ceea ce priveşte atitudinea sa faţă de diversele curente care propuneau soluţii de remedierea situaţiei existente în capitalism, Ghica combate pe socialiştii utopici şi aderă la părerea economiştilor vulgari după care rezolvarea problemelor sociale se va face treptat în cadrul capitalismului, prin dezvoltarea forţelor de producţie.

Cît priveşte Ţările Romîneşti, el este de părere că acestea vor fi ferite încă multe secole de racilele existente în ţările industriale „pentru că industria noastră este pentru multe veacuri industria agricolă, care nu are această greutate" [15]).

După cum s-a mai văzut, această teză era eronată şi dăunătoare deoarece perspectiva dezvoltării economice a Moldovei era stabilită prin prisma intereselor moşierimii, interesată în păstrarea vechii stări de lucruri.

Vorbind despre importanţa economiei politice, Ghica arată că aceasta este ştiinţa care orintează pe cei care se ocupă cu activitatea economică : „economia politică singura este în stare să ne lumineze într-u căutarea interesurilor noastre materiale şi culturale" [16]). El îndeamnă pe elevii săi să se dedice, atunci cînd vor intra în viaţa practică, activităţii productive şi să contribuie pe această cale la dezvoltarea economică a ţării. „Aveţi totdeauna drept busolă producţia" le spunea el.

În ce priveşte cuprinsul cursului ţinut de Ghica, în anul şcolar 1843—1844, găsim indicaţii în programa analitică [17]) din acel an. În Programă sînt prevăzute 3 teme mari cu subdiviziunile corespunzătoare : I. Producţia avuţiilor, II. Aplicaţia principiilor economiei politice la felurite industrii, III. Despre schimburi şi monede. Acestea reprezintă de fapt capitole din cursul de economie politică al lui J. B. Say, lucrare care se afla în acel timp în biblioteca Academiei Mihăilene.

Atît lecţia introductivă, cît şi întreg cursul lui Ghica erau redactate într-o anumită măsură după manuale şi alte lucrări ale unor economişti vulgari : Say, Chevallier şi alţii. Aceasta a făcut ca Ghica să popularizeze

---

14) «Propăşirea» Nr. 8/27.II.1844, Iaşi.
15) Ibidem.
16) «Propăşirea» Nr. 8/27.II.1844, Iaşi.
17) I. Minea, *Profesorul ieşan al lui Iancu Ghica.* din : Inst. de ist. Rom. A. D. Xenopol. «Comunicări Bul», nr. 2, p. 47.

o serie de teze neștiințifice, împrumutate de la aceștia. Dar cunoscînd și lucrările lui Smith și Ricardo, el a inclus în lecțiile sale și din ideile progresiste ale acestora. Astfel, a popularizat o serie de idei economice interesante, despre necesitatea dezvoltării materiale pentru propășirea socială, a criticat unele racile ale orînduirii capitaliste, a militat pentru înfăptuirea uniunii vamale dintre Principate. De asemenea, a vorbit despre importanța dezvoltării instituțiilor economice burgheze, a băncilor și creditului, precum și despre dezvoltarea mijloacelor de comunicații.

Prezentarea acestor probleme în fața elevilor avea importanță, deoarece îi familiariza cu chestiunile economice și le atrăgea atenția asupra avantajelor dezvoltării forțelor de producție.

Multe idei popularizate de Ghica erau idei noi pentru țara noastră și aveau un caracter progresist, antifeudal. Cu rezerva menționată în legătură cu teoriile vulgare cuprinse în lecțiile lui Ghica, cursurile predate conțineau multe idei valoroase. Contemporanii săi au făcut aprecieri elogioase la adresa cursului. Ion Ionescu de la Brad spunea că a avut „norocirea a asculta cursul de economie politică ce l-au făcut Ion Ghica la Academia Mihăileană din Iași și putem spune în public că... am ascultat cu deosebit interes“ [18]). Interesul era stimulat printre altele și prin faptul că „autorul se pogora uneori din regioana înaltă a științei și făcea aplicațiuni la țara noastră“.

Ghica însuși, amintindu-și în scrisorile sale de anii de profesorat, spunea că la cursurile sale și ale lui Kogălniceanu, sălile erau totdeauna pline și participau nu numai elevi, dar și persoane din afara școlii.

La sfîrșitul anului 1844, Ghica pleacă din Iași, încheindu-și astfel perioada de profesorat. De chestiunile economice el s-a ocupat însă și mai tîrziu, scriind mai multe lucrări în acest domeniu. Care a fost atitudinea sa față de marile probleme social-politice ce s-au ridicat în fața Moldovei și Țării Romînești în anii ce au urmat? Anul 1848 l-a găsit pe Ghica în Țara Romînească. Deși a participat la înființarea „Frăției“ și a făcut parte din comitetul ei de conducere, acceptînd prin aceasta ideea revoluției ca mijloc de transformare a vechii societăți, el nu s-a ridicat la înălțimea politică a revoluționarilor radicali. Într-o problemă esențială a revoluției, problema țărănească, Ghica a avut o atitudine rezervată atît înainte cît și în timpul revoluției. Mai tîrziu, în anul 1864, el se va manifesta ca un adversar fățiș al reformelor lui Cuza și Kogălniceanu, raliindu-se acelei părți a burgheziei liberale care va pregăti și realiza „monstruoasa coaliție“.

Ghica a scris deci o serie de lucrări economice asupra conținutului cărora, dacă reflectăm pe scurt, putem deduce care erau părerile sale în unele probleme.

Din numeroasele sale lucrări publicate în diferitele reviste ale timpului, sau în volume separate amintim : *Prejudețe și vămi* [19]) ; *Deprecierea valorii și creditul* [20]) ; *Impozitul pe venit* [21]) ; *Drumurile de fier* [22]) ; *Convorbiri economice* cu capitolele : Munca, industria, creditul, proprietatea, împrumu

18) «Țăranul Romîn» nr. 1/1861.
19) «Independența» 1861.
20) Ibidem.
21) «Țăranul Romîn» 1861.
22) «Revista romînă pentru știință, litere și artă», 1862.

turile statului, finanțele, Bucureștiul industrial și politic, Considerațiuni asupra creditului funciar romîn [23]) ; *Producțiunea, consumațiunea și schimbul* [24]) etc.

Ion Ghica și-a scris opera în perioada descompunerii orînduirii feudale și dezvoltării relațiilor de producție capitaliste în Țările Romînești.

Dezvoltarea tîrzie a capitalismului în țara noastră, într-o perioadă cînd în Occident contradicțiile capitalismului erau accentuate, a determinat burghezia romînă să pactizeze cu moșierimea pe seama maselor muncitoare. Marile probleme sociale : împroprietărirea țăranilor, acordarea de drepturi politice maselor etc., datorită politicii trădătoare de „reforme blînde și graduale" a burgheziei, au rămas în fond nerezolvate.

În această situație economia politică vulgară la modă în Occident a găsit condiții prielnice de pătrundere în literatura noastră economică.

După cum am mai arătat, gîndirea economică a lui Ghica a fost influențată de economia politică vulgară. În lucrările lui se găsesc însă și o serie de idei juste care merită a fi reținute.

Din lucrările lui Ghica rezultă faptul că el considera că viața economică este guvernată de legi economice, iar studiul acestor legi constituie obiectul științei economice. Aceasta reiese și din definiția pe care o dă el științei economice : „Știința economică, scrie el, în «Convorbiri economice» nu face alta decît a cerceta, a cunoaște și a propaga legile care pot împinge societățile către acel rezultat și a combate erorile și prejudețele care împiedică popoarele în dezvoltarea și îmbogățirea lor [25]).

Din lucrările lui Ghica merită a fi reținută concepția după care omul își desfășoară activitatea în societate în raporturile cu alți oameni. „Numai în viața socială, spune el, în unirea mai multor interese într-unul și același scop omul poate găsi puterea de a învinge... greutățile ce întîmpină din partea naturii și a prejudețelor". Această idee este prețioasă, întrucît economia politică burgheză începe studiul cu vînătorul și pescarul individual, izolat, un robinson, privindu-l nu ca un produs al dezvoltării sociale, ci ca un produs al naturii. Totuși Ghica nu a reușit să desprindă din ansamblul acestor relații pe cele mai importante — relațiile de producție.

În problema valorii, a banilor, Ghica își însușește punctul de vedere al economiei politice vulgare, fiind adeptul teoriei celor trei factori : natura, munca și capitalul. „Banul ca și munca, ca și orice marfă, își are o valoare determinată prin împrejurările timpului în care ne aflăm". Prin „împrejurările timpului" el înțelege „beneficiul licit" care se cuvine capitalului, dobînda banilor angajați și retribuiți pentru ostenelile depuse și pentru risc.

Ca și toți economiștii burghezi, Ghica consideră orînduirea capitalistă ca fiind un mod absolut de producție a bunurilor materiale și vede în capital, prin care înțelegea orice instrument de producție, o categorie veșnică.

Problema muncii, un capitol important în opera lui Ghica, este abordată din punctul de vedere al nevoilor producției din acea perioadă. În condițiile dezvoltării producției capitaliste în Țara Romînească și Moldova, întrucît era nevoie de brațe de muncă, Ghica, în lucrările sale, îndemna pe

23) «Romînul», 1873.
24) «Convorbiri literare», 1882.
25) I. Ghica, *Opere*, vol. II, Ed. de Stat pt. lit. și artă, p. 148.

tineri să se îndrepte spre activitățile practice și nu către birouri, pentru a se face funcționari.

Adresîndu-se părinților, el le spunea să-și trimită copiii „în carierele acelea unde este glorie și avere de cîștigat ; împingeți-i la știință, la litere, la arte, la meșteșuguri, la industrie, la agricultură, la comerț, nu-i aruncați în prăpastia cancelariilor" [26]).

Făcînd aceste îndemnuri el pornea de la ideea că într-un mod absolut profesiunile nu sînt mai onorabile, mai înalte unele decît altele, că cea mai onorabilă profesiune este aceea pe care sîntem în stare să o îndeplinim mai bine.

După cum am văzut, analizînd lecția de deschidere a cursului de economie politică, Ghica avea concepția greșită privitor la căile de dezvoltare economică a țării și anume că la noi singura ramură care se poate dezvolta este agricultura. Această concepție era legată la el de convingerea că singura politică economică justă este politica liberului schimb și printr-o politică comercială liber-schimbistă, Romînia putea să-și obțină din afară toate produsele industriale de care avea nevoie la un preț mai ieftin decît dacă le fabrica în țară.

Pentru a demonstra deci inoportunitatea industrializării țării, el pornea de la principiul „avantajului imediat". „Este mult mai avantajos a produce ceea ce putem produce cu folos, iar fierul să-l cumpărăm de la New-castle, unde-l putem găsi uneori pe trei livre (76 fr.) tona, pe cînd noi nu l-am putea produce nici cu un preț înzecit" [27]). După concepția lui, Romînia trebuia să se specializeze a produce „materii întîietoare : grîne, lînă, carne, piei" [28]), iar în ce privește industria, să se limiteze la morărit, fabricarea postavurilor groase, a stearinei, a pîslelor etc.

Susținînd aceste idei, Ghica se situa pe pozițiile moșierimii care nu era interesată în industrializarea țării noastre. Concepția sa reacționară a fost îmbrățișată de către politicienii și economiștii burghezi pentru a justifica înapoierea economică a țării noastre și înfeudarea ei de către țările imperialiste.

În unele privințe, în problema liberului schimb, în lucrările sale de tinerețe, Ghica se situează pe o poziție justă.

Pe baza principiilor liberalismului economic, el cere desființarea vămilor dintre cele două Principate, lucru deosebit de important pentru formarea unei piețe interne unice și pentru pregătirea unirii politice a Țărilor Romîne. Dar, politica liber-schimbistă nu era justă în orice împrejurare, cum pretindea el care-și făcuse din acest principiu o axiomă.

O latură importantă a operei economice a lui Ghica o constituie critica relațiilor sociale din Romînia burghezo-moșierească și dezvăluirea stării de mizerie a maselor muncitoare. El combătea afirmațiile celor ce susțineau că în capitalism producția ar fi devenit prea mare și ar întrece nevoile de consum ale populației. El înțelegea în mod just că în capitalism nu poate fi vorba de o supraproducție, absolută, ci de o supraproducție relativă. „Partea cea mai mare a poporului, scrie el, consumă puțin, nu pentru că nu

---

26) *Op. cit.*, Vol. II, p. 17.
27) *Op. cit.*, p. 388.

are trebuință, dar pentru că n-are ce da în schimb, nu are cu ce cumpăra. Este o vorbă o romînului: «postește robul lui dumnezeu pentru că nu are ce mînca»" [29]).

El arată că Romînia se află într-o mare înapoiere economică. Venitul național pe cap de locuitor în acea perioadă era la noi de 7 ori mai mic decît în Anglia, de 4 ori mai mic decît în Austria și cu 60% mai mic decît în Rusia, ceea ce însemna că eram cei mai săraci din Europa. În schimb, ocupam primul loc în ce privește mărimea impozitelor. „Greutatea dărilor", spunea Ghica, e „cheia stării de înapoiere" a țărănimii.

Critica relațiilor sociale nu era făcută însă de el de pe pozițiile maselor muncitoare, deoarece el era adversarul rezolvării marilor probleme, a împroprietăririi de exemplu. Totuși, această critică constituie un aspect pozitiv în opera sa, deoarece contribuie la demascarea orînduirii burghezo-moșierești.

După plecarea lui Ghica de la Academia Mihăileană, probabil economia politică nu s-a mai predat în școlile din Moldova pînă în 1855. Se predau însă alte discipline economice, este vorba de economia agrară, „ținerea registrelor, sciința comercială, sciința mărfurilor și corespondența" [30]). Apar și unele manuale. Astfel, în 1833, Leon Filipescu, care preda economia rurală la Seminarul Veniamin, a tradus din limba germană *Manual popular de economie rurală de Schliper* [31]). În această perioadă s-a făcut și traducerea unui curs de economie politică. Ianache Dragoș din Iași a tradus în 1837 *Tratatul de Economie politică* a lui J. B. Say.

După cum este cunoscut, această lucrare a lui Say conține idei vulgare și a exercitat o influență negativă asupra gîndirii economice romînești.

În Moldova, la Academia Mihăileană din Iași, succesorul lui Ion Ghica la catedra de economie politică a fost Gh. Apostoleanu, care a ocupat acest post în anul 1855.

Gheorghe Apostoleanu și-a făcut primele studii tot la Academia Mihăileană, iar în continuare a urmat dreptul în străinătate la Berlin, unde a devenit doctor în drept. În acel timp el a frecventat un an de zile și un curs de economie politică. La întoarcerea în țară a fost numit profesor de economie politică și a funcționat în această calitate din 1855 pînă în 1860. Dintre lecțiile sale s-au păstrat numai două, publicate în «Romînia literară» în 1855 și anume: *Introducție la cursul de economie* [32]) și *Influența Statului asupra societății și a legilor asupra chipului cîștigării averilor* [33]).

În afară de lecțiile menționate el a mai publicat în aceeași revistă pe teme economice, un studiu despre *Fabrica de postav a D-lui colonel Kogălniceanu* [34]), iar în «Steaua Dunării» articolul *Actul de convenține* [35]).

28) I. Ghica, *Opere*, vol. IV, p. 311, anul 1914.
29) I. Ghica, *Scrieri alese*, vol. II, p. 309—310, Buc., 1937.
30) V. A. Urechea, *Istoria Școalelor*, Buc., vol. II, p. 256.
31) V. A. Urechea, *Istoria Școalelor*, Buc., vol. II, p. 271.
32) «Romînia Literară», Iași, 1855, nr. 22 și 23.
33) Idem, nr. 28, 29, 30 și 31.
34) Idem, nr. 40, 41.
35) «Steaua Dunării», Iași, 1855, nr. 81, 83 și 85.

Din lecțiile publicate, precum și din articolele sale, reiese că Apostoleanu cunoștea o parte din lucrările lui Adam Smith, precum și ale lui J. B. Say, Rossi etc. și împărtășea unele din concepțiile lor. În lecțiile și lucrările amintite, el se oprește asupra mai multor chestiuni dintre care: definirea economiei politice, influența statului asupra economiei, problema diviziunii sociale a muncii, problema dezvoltării industriale a Moldovei etc.

Pentru a expune obiectul și metoda economiei politice, Apostoleanu reproduce definițiile date de mai mulți autori, A. Smith, Saint Simon și alții, declarîndu-se de acord cu definiția lui Smith, după care economia politică este „știința care tratează despre producerea, împărțirea și consumarea averii" 36).

El combate pe autorii care sub influența școlii istorice reduceau obiectul științelor economice la „economia națională", transformînd-o prin aceasta din știință, într-o disciplină de descriere a proceselor economice ce au loc într-o țară. Apostoleanu susține caracterul de știință al economiei politice, arătînd că ea cercetează fenomenele economice stabilind principii cu valabilitate generală. „Aceste principii, spunea el, ca niște abstracții și prototipi ai faptelor sînt stabile: realizarea lor variază" 37). În alți termeni abstracțiile și prototipii de care vorbea Apostoleanu sînt legile și categoriile economice care oglindesc faptele, realitatea obiectivă. Aceasta înseamnă că el înțelegea că viața economică este guvernată de legi obiective care cu ajutorul abstracției pot fi descoperite.

În lecțiile sale, Apostoleanu vorbește de asemenea despre diviziunea socială a muncii. El arată că omenirea își desfășoară activitatea în diverse profesii, „că în societate omul atîrnă de toți, dar și toți atîrnă de dînsul; afară de societate omul este sclav al naturii, sau mai bine zicînd ar fi sclavul ei dacă ar putea exista în izolare" 38). În altă parte, el arată că în acțiunea sa asupra naturii omul trebuie să se sprijine pe legile obiective ale naturii pentru a le folosi în interesul său. „Prin inteligență omul pătrunde legile lumii fizice, prin muncă le supune voinței sale, însă și inteligența și munca nu pot ajunge la un așa sfîrșit, decît în societate și prin societate" 39).

Legat de problema diviziunii sociale a muncii, Gheorghe Apostoleanu tratează problema schimbului și a valorii. După el, valoarea unui lucru se determină „prin cheltuiala născocirii lui, sau mai bine zis, prin serviciul ce el face". Definind astfel el își însușește concepția economiștilor vulgari, ca de altfel și atunci cînd vorbește despre capital, pe care-l consideră „produs al inteligenței, unită cu o înțeleaptă economie" 40).

O serie de chestiuni interesante abordează Apostoleanu în lucrarea intitulată *Fabrica de postav a D-lui colonel Kogălniceanu.*

În studiul la care ne referim el nu face numai o monografie a fabricii, dar și o serie de reflexii asupra situației social-economice a Moldovei din acea perioadă, asupra necesității dezvoltării ei industriale și discută pe larg despre politica protecționistă și a liberului schimb. El constată că, în afară

36) «Romînia Literară» nr. 22, p. 257.
37) Din «Romînia Literară», Iași, anul 1855, p. 259.
38) Idem, p. 260.
39) «Steaua Dunării», nr. 90, 1858, Iași.
40) «Romînia Literară», nr. 22, p. 260.

de agricultură și comerț, Moldova nu mai are alte ramuri de activitate. Chiar și acestea sînt însă înapoiate datorită piedicilor puse în dezvoltarea lor. Calea de ieșire din această stare de înapoiere era, după părerea sa, dezvoltarea industriei de pînză, de postav, mătăsuri, lumînări, piei, fier, cărbuni de pămînt, pentru care există materii prime în țară. Dezvoltarea industriei trebuia să aibă urmări deosebit de favorabile. Între acestea el se referă la ocuparea brațelor de muncă și formarea centrelor de populație, la înmulțirea mijloacelor de cîștig prin înmulțirea profesiilor. De asemenea, prin dezvoltarea industriei se creau condiții pentru înfăptuirea unor construcții mari, pentru dezvoltarea mijloacelor de comunicație. Ca urmare a dezvoltării tîrgurilor, puteau să se dezvolte științele, arta și cultura. Gh. Apostoleanu își exprimă credința că Moldova va avea industria sa, deoarece industria, are rădăcinile sale în „pămîntul național". iar în Moldova există o sursă bogată de materii prime.

În strînsă legătură cu problema dezvoltării industriei, Apostoleanu abordează problema politicii comerciale, pe care trebuia s-o urmeze Moldova în acea perioadă. El consideră că este necesar să se ducă o politică de protejare a ramurilor economiei naționale care au baze de materii prime în țară. În privința metodelor de protejare, el are însă anumite preferințe. Astfel, este împotriva stabilirii de taxe vamale ridicate, deoarece pe această cale se ajunge la mărirea prețurilor mărfurilor, ceea ce-i în dauna cumpărătorilor. Pentru același motiv nu este de acord nici cu acordarea privilegiului de monopol întreprinzătorilor. În lipsa concurenței, aceștia pot impune prețuri mari consumatorilor. Forma cea mai justă de încurajare a industriei este, după el, acordarea de premii întreprinzătorilor, premii care după expresia sa sînt „un fel de remunerație care provoacă o emulație".

După cum rezultă, Apostoleanu accepta măsurile protecționiste, dar limitate la acele ramuri care au surse interne de materii prime și numai în perioada de început a dezvoltării ramurii industriale. În general însă el este de părere că dezvoltarea comerțului trebuie să se facă fără îngrădiri prin taxe vamale sau alte mijloace. Aceasta însemna că în politica economică el se încadra în curentul liberalismului economic, dominant pe atunci, avînd unele rezerve care au fost menționate.

Față de problemele sociale mari, care erau la ordinea zilei în acea perioadă, Unirea Principatelor și împroprietărirea țăranilor, Apostoleanu s-a situat pe o poziție avansată. El a sprijinit pe Mihail Kogălniceanu în parlament, cu ocazia dezbaterilor în problema reformei agrare.

Din analiza lecțiilor și lucrărilor lui Gh. Apostoleanu, reiese ca el a avut o serie de idei valoroase. Prin aceste idei el a putut să influențeze favorabil pe elevii săi, cărora le expunea lecții de economie politică.

Ocupîndu-ne de învățămîntul economic la începuturile sale trebuie să amintim de asemenea și de Ion Ionescu de la Brad.

Activitatea de profesor a lui Ion Ionescu a început tot la Academia Mihăileană în 1844, cînd a fost chemat să predea diferite discipline economice. După cum este știut, el era un om cu orizont larg și cultură multilaterală. În afară de specialitatea sa — agronomia — avea înclinații deosebite spre științele economice. El se inițiase în problemele economice în perioada studiilor la Paris cînd frecventase cursurile de economie politică ținute de A. Blanqui, Pellegrino Rossi și citise lucrările lui Adam Smith.

Animat de dorința de a-și aduce contribuția la ridicarea socială a țărănimii, el a dus o activitate meritorie ca profesor, publicist și luptător politic. În problema împroprietăririi țăranilor precum și pentru rezolvarea altor probleme sociale de la jumătatea secolului trecut, el a adus un aport deosebit susținînd în activitatea lor pe Bălcescu și Kogălniceanu.

Cunoscător al economiei burgheze clasice, Ion Ionescu de la Brad a susținut în publicațiile sale dreptul țăranilor la împroprietărire, sprijinindu-se pe teoria valorii-muncă. „Privită în raporturile obiective, cu care se ocupă economia socială, spune el, dreptatea se exprimă prin valoră. Și apoi ce este valora? Este munca realizată... Și ce este proprietatea? Este munca grămădită" [41]). Proprietatea fiind munca acumulată a țăranilor, rezultă că ea trebuie să le fie restituită.

În studiile sale economice Ionescu de la Brad are o serie de idei progresiste asupra cărora nu ne oprim acum. Dorim să înfățișăm numai cîteva aspecte din activitatea sa ca profesor de economie politică.

Din cîte cunoaștem, Ion Ionescu n-a funcționat ca profesor de economie politică în învățămîntul de stat. În mai multe rînduri însă, el a organizat cursuri populare de economie politică.

Un astfel de curs a ținut în București în 1848, avînd înscriși 45 de elevi. Datorită condițiilor nefavorabile se pare însă că, din cele 30 de prelegeri programate, a predat numai cîteva.

În anul 1859, Ion Ionescu a fost desemnat prin decret domnesc să țină lecții publice de economie politică, finanțe și contabilitate, la un curs organizat de guvern, pentru funcționarii din ministerele din Iași. Cursul, la care erau înscrise 94 de persoane, se ținea seara în sala gotică de la Trei Ierarhi. Ion Ionescu proiectase să predea 31 de lecții, dintre care 16 de economie politică și 15 de contabilitate. După a treia lecție însă a fost suspendat din funcție pe motiv că transformase cursul „dintr-un studiu special de contabilitate într-un curs de discuții și aprecieții politice" [42]).

Desigur, Ion Ionescu nu se gîndise să facă un curs searbăd de reguli financiare și contabilitate. Avînd cunoștințe vaste și vederi democratice, el a folosit ocazia pentru a populariza o serie de idei progresiste privitoare în special la principiile de organizare financiară, și de impunere, pentru a combate privilegiile feudale.

Să ne oprim pe scurt asupra conținutului lecțiilor despre care este vorba, și pe care Ionescu de la Brad le-a publicat în ziarul său «Tribuna Romînă» [43]).

Ideea principală de la care pornește el în lecțiile sale este necesitatea organizării judicioase a economiei și finanțelor statului romîn în noua sa etapă de dezvoltare. Pentru realizarea acestui scop, pentru a dobîndi cunoștințele necesare cei ce lucrau în administrația de stat și economic trebuiau să studieze economia politică, finanțele și contabilitatea. De asemenea cunoștințele economice trebuiau să fie popularizate în masă. Vorbind despre importanța economiei politice, el spunea că aceasta este „știința care ne arată cum se formează avuția, cum se împarte și cum se consumă". Interesul

41) Citat după: Gh. Zane, *Economia politică la Acad. Mihăileană*, Iași, 1943, p. 19.
42) V. A. Ureche, *Istoria Școalelor*, vol. III, p. 169.
43) «Tribuna Romînă» nr. 46 și 47 din 1859.

statului este de a „vulgariza principiile" ei „în masa poporului, deoarece ea arată poporului izvoarele din care poate scoate un venit și o subzistență abundentă, iar statului un venit îndestulat" [44]).

De asemenea, pentru gospodărirea judicioasă a fondurilor statului este absolut necesar, spunea Ionescu de la Brad, să se organizeze în cele mai bune condițiuni contabilitatea publică. „Ținerea socotelilor, spunea el, trebuie să se facă cu exactitate și simplu pentru a se cunoaște în orice moment fondurile publice și pentru a se putea controla onestitatea funcționarilor" .

Și pentru prosperitatea afacerilor era nevoie de evidență contabilă. Prin lipsa de evidență explică el insuccesul unor întreprinzători. „Producătorul romîn neștiind socotelile nu poate socoti și de aceea vedem cu întristare că el rămîne în urma acelora ce se înavuțesc conduși fiind de lumina ce o capătă din ținerea contabilității"[45]).

În problema finanțelor sînt expuse în lecție o serie de idei democrate. După cum se știe, starea financiară a țării în acea perioadă era destul de grea. Statul avea mari datorii publice, boierii nu contribuiau cu nimic la finanțele țării, aparatul administrativ crescuse. Singură țărănimea sărăcită suporta poverile fiscale. În lecțiile sale Ion Ionescu de la Brad atacă sistemul financiar existent, atacă privilegiile moșierești și arată că pentru însănătoșirea finanțelor țării trebuie ca toți membrii societății să participe la cheltuielile statului, trebuie introdusă contribuția generală. El face un mișcător istoric al situației de mizerie a maselor muncitoare, arătînd că ele au suportat întotdeauna greutățile fiscale, iar boierimea „care lua tot nu da nimic". Venise timpul, credea el, ca aceste nedreptăți să înceteze. „Trecutul romînilor, ca și al tuturor popoarelor în renaștere, este dureros. Pretutindenea mulțimea a fost robită ...Cei tari și bogați au asuprit pe cei slabi și săraci. În viitor este speranța. Nu în folosul regelui care se caracteriza prin fisc, nici în folosul seniorilor care se caracterizează prin capitație, ci în folosul statului, al intereselor comune, impozitul este a se așeza la noi... După cum toți sacrifică o parte din avuția lor pentru purtarea sarcinilor statului asemenea cu toții să cade să se bucure de bunurile ce trebuie a se face de stat" [46]).

Lupta pentru contribuție generală, ca și pentru alte revendicări burghezo-democratice era atunci la ordinea zilei. Pentru aceste revendicări luptau forțele democratice din care făcea parte și Ionescu de la Brad.

Expunerea acestor idei democratice, antifeudale, care nu conveneau elementelor moșierești aflate la guvern, explică de ce Ionescu de la Brad n-a fost lăsat să continuie cursul pe care-l începuse.

În lecțiile sale există și alte idei progresiste în legătură cu problemele financiare. El stăruie asupra necesității gospodăririi cu grijă a fondurilor statului, evitarea cheltuielilor zădarnice și căutarea unor „resurse raționale" pentru „a ușura sarcinile poporului".

Tot în legătură cu utilizarea fondurilor statului, el arată că nu trebuie

44) «Tribuna Romînă» nr. 46.
45) «Tribuna Romînă» nr. 47/1859.
46) «Tribuna Romînă» nr. 46/29.X.1859.

să se facă cheltuieli peste veniturile existente, ci să se aplice principiul popular înțelept „a se întinde cineva precît îi este cerga“ [47]).

Recurgerea la împrumuturi era, după părerea sa, o practică nesănătoasă deoarece „împrumuturile cer dobînzi și dobînda secătuiește toate resursele cele mai viguroase încetul cu încetul“ [48]).

Concluzia lui era bine ilustrată prin starea bugetului Romîniei în care datoriile și dobînzile către țările occidentale erau foarte mari încă în acea perioadă.

Din expunerea de mai sus rezultă că în școala romînească cunoștințele economice au constituit un obiect de studiu din primele decenii ale secolului trecut. Scopul ce se urmărea era, așa cum a fost expus de conducătorii școlii de atunci, de a iniția în problemele economice pe viitorii intelectuali și funcționari care urmau să lucreze în administrația publică sau în întreprinderi particulare. Alături de alte discipline economice, se preda și economia politica. Primii profesori de economie politică au utilizat în redactarea lecțiilor lor manuale și alte lucrări ale economiștilor vulgari francezi J. B. Say, Bastiat, Chevallier etc. la modă atunci în Occident și au expus astfel o serie de teorii economice greșite. În lecțiile lor se găsesc și idei economice progresiste din lucrările economiștilor clasici burghezi Smith și Ricardo. În același timp ei au făcut interesante expuneri despre realitățile economice romînești, subliniind necestiatea dezvoltării industriei, agriculturii, comerțului și comunicațiilor.

De asemenea erau atacate privilegiile feudale; se cerea desființarea robiei și clăcii, împroprietărirea țăranilor și contribuții generale la veniturile statului.

Popularizarea ideilor burghezo-democratice și combaterea formelor feudale de producție reprezintă un aspect pozitiv al învățămîntului economic din acea perioadă. Ulterior, după înlăturarea lui Cuza de la putere, în școală s-a propagat o ideologie reacționară care a servit deschis regimul burghezo-moșieresc.

НАЧАЛО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ЯССАХ

Краткое содержание

Под воздействием бурного развития капиталистических производственных отношений, в Молдавии первой половины XIX-ого века, экономические вопросы пользовались большим идеологическим и практическим интересом. В это время стали появляться исследования в областиэкономики, а экономические дисциплины преподавались в средних учебных заведениях.

В Михэйлянской Академии курс политической экономии впервые читал некоторое время в 1840—1841-ом учебном году профессор П. Кымпяну. Позднее курс политэкономии читал И. Гика и после многолетнего перерыва Г. Апостоляну.

47) «Tribuna Romînă» nr. 47/1859.
48) Ibidem.

Читаемые ими лекции составлялись преммущественно по образцам французских вульгарных экономистов и, следовательно, включали их антинаучные положения. Однако их курсовые лекции содержат много прогрессивных элементов.

В данной работе анализируется также и содержание публичных лекции по политэкономии, прочитанных Ионом Ионеску де ла Брад в 1859 г. Он выступал против феодального владения и отстаивал надел крестьян землей. Ион Ионеслу де ла Брад требовал отмены феодальных привилегий и введения общего государственного налога, обязательного и для бояр.

LES DÉBUTS DE L'ENSEIGNEMENT DE L'ÉCONOMIE POLITIQUE À JASSY

Résumé

Dans la première moitié du XIX-e siècle, parallèlement au développement des relations capitalistes de production en Moldavie les problèmes économiques sont devenus l'une des préoccupations principales des praticiens et des idéologues. On a fait paraître une série de publications, à caractère économique et les sciences économiques ont commencé à être enseignées dans les écoles moyennes et supérieures. A l'Académie „Mihăileană", l'économie politique a été enseignée pour la première fois et pour peu de temps durant l'année scolaire 1840—1841 par le professeur P. Cîmpeanu. Des cours d'économie politique ont été faits ultérieurement par Ion Ghica et après une interruption de plusieurs années, par Gh. Apostoleanu.

Ces cours étaient rédigés en grande partie d'après les économistes vulgaires français et par conséquent reflétaient les thèses non-scientifiques de ces derniers. Mais on trouve aussi dans leurs exposés toute une série d'éléments progressistes.

On analyse aussi les idées contenues dans les cours publics d'économie politique faits par Ion Ionescu de la Brad en 1859. Il y condamne la propriété féodale et milite pour le partage des terres aux paysans ; il demande la suppression des privilèges féodaux et l'introduction de la contribution générale, c'est-à-dire l'imposition des boyards envers l'État.

CONTRIBUŢII LA STUDIUL DEZVOLTĂRII RAŢIONALE A PRODUCŢIEI AGRICOLE ÎN ZONA DE CULTURĂ A CEREALELOR ŞI DE CREŞTERE A ANIMALELOR DIN MOLDOVA

DE

V. COSCIUG

Staţiunea I.C.A.R., Iaşi

Dezvoltarea şi îmbinarea raţională a ramurilor şi culturilor agricole prezintă o deosebită importanţă în cadrul sistemului de măsuri economico-organizatorice, menit să contribuie la sporirea producţiei agricole şi la ridicarea eficienţei economice în agricultură.

Importanţa teoretică şi practică a acestei probleme pentru organizarea pe baze ştiinţifice a agriculturii socialiste a fost subliniată la Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn, cît şi într-o serie de lucrări din literatura de specialitate [3, 4, 5].

În cadrul temei de stat, *Dezvoltarea ramurilor şi îmbinarea raţională a producţiei vegetale cu cea animalieră, pe întreprinderi în cuprinsul zonelor de producţie agricolă din R.P.R.*, la Staţiunea I.C.A.R. Iaşi, în anii 1959—1960, s-au făcut cercetări asupra situaţiei actuale şi a posibilităţilor de dezvoltare raţională a ramurilor şi culturilor într-o serie de comune, gospodării de stat şi gospodării colective, situate în diferite zone de producţie agricolă din Moldova.

În lucrarea de faţă se prezintă succint principalele rezultate ale cercetărilor efectuate în cîteva unităţi din zona de cultură a cerealelor şi de creştere a animalelor, zonă care deţine aproape jumătate din suprafaţa agricolă şi producţia globală a agriculturii din Moldova. Din punct de vedere administrativ-economic, zona cuprinde 365 de comune cu peste 2 000 de unităţi agricole socialiste [1, 6].

Alegerea unităţilor cercetate s-a făcut după metoda selectivă. Astfel, cu ajutorul indicatorilor stabiliţi prin studiul zonării producţiei agricole, s-au ales, din aproape în aproape, ca unităţi reprezentative pe zonă: comuna Tîrzii, raionul Huşi, G.A.C. „Flamura Roşie" din această comună şi G.A.S. Moara Grecilor, raionul Vaslui (Fig. 1).

Datele din anexa I arată că unităţile cercetate sînt destul de reprezentative pentru zona din care fac parte.

Analiza acestor unităţi s-a făcut după metoda elaborată de colectivul temei, plecînd de la diferitele metode şi procedee folosite în Secţia de econo-

mie şi organizare a agriculturii din I.C.A.R. Astfel, pentru compararea zonelor şi întreprinderilor, toate calculele s-au făcut la 100 ha teren agricol, iar pentru reducerea variaţiilor anuale, s-au stabilit date medii pe 5 ani (1955—1959) ; pentru cunoaşterea cît mai exactă a situaţiei actuale şi verificarea propunerilor de perspectivă, s-a folosit din plin metoda balanţelor.

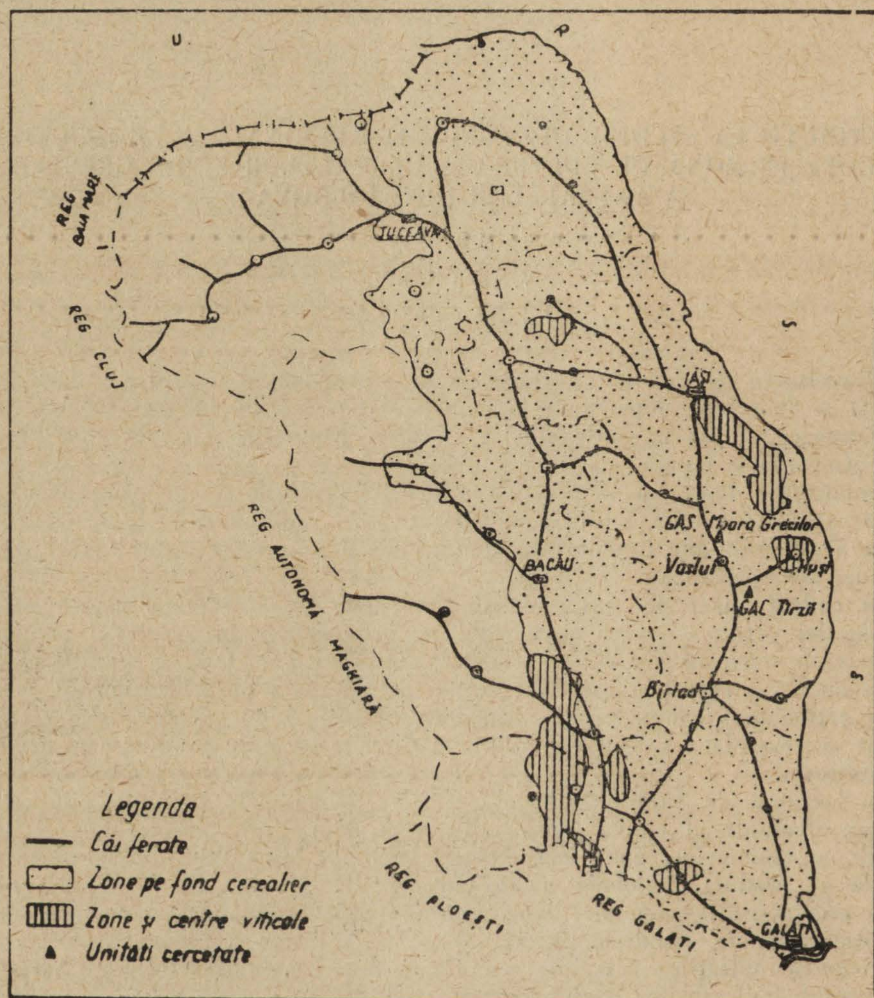


Fig. 1 — Amplasarea în zonă a unităţilor cercetate

Aşa, de pildă, pentru precizarea producţiei agricole, pentru analiza bazei furajere, a utilizării forţei de muncă şi a forţei de tracţiune, sau pentru stabilirea structurii culturilor şi a efectivului de animale (în perspectivă), s-au întocmit balanţe corespunzătoare.

Din sistemul de indicatori, stabiliți în cadrul temei pe ramuri și culturi sînt de subliniat următorii: structura categoriilor de folosință a terenului și culturilor, densitatea animalelor, producțiile medii la hectar și pe cap de animal, producția totală la 100 ha și la un locuitor rural, producția globală și producția-marfă la 100 ha și structura acestora, necesarul și consumul de furaje în kg, UN și AD pe specii de animale și categorii de furaje, nivelul utilizării lunare a forței de muncă și a forței de tracțiune animală, nivelul și ritmul lunar al încasărilor, productivitatea muncii, venitul global, venitul net și prețul de cost. De asemenea s-au avut în vedere relațiile de producție existente, condițiile naturale și organizatorice etc.

La fundamentarea economică a soluțiilor concrete de dezvoltare în perspectivă a unităților cercetate — în primul rînd a agriculturii din comuna Tîrzii — potrivit indicațiilor Congresului al III-lea al P.M.R. [5], de un real folos a fost analiza economică făcută pentru situația actuală în G.A.C. „Flamura Roșie" din această comună [2]. Rezultatele cercetărilor pe anii 1955—1959 arată, de pildă, că viile și livezile prezintă o superioritate economică netă față de folosirea terenului ca pajiște naturală sau ca teren arabil (Tab. I).

TABLOUL I

Cîțiva indicatori privind eficiența economică a folosirii terenului agricol în G.A.C. Tîrzii (1955—1959)

Indicatori	Categoriile de folosință a terenului			
	Arabil	Pajiști naturale	Vii (altoite)	Livezi
Producția globală lei/ha*)	2295	555	17130	7328
Productivitatea muncii lei/z.o.	31	111	59	55
Venitul global lei/ha	1898	511	14150	6303
Venitul net lei/ha	885	329	7588	2673
Rata rentabilității (%)	51	140	72	57

*) Calculată la prețul de valorificare.

Astfel, datorită producțiilor ridicate și a cheltuielilor de producție mici, venitul global la hectarul de vie altoită a fost de aproape 30 de ori mai mare decît la pajiștile naturale (14.150 lei față de 511 lei) sau de peste 7 ori față de terenul arabil, iar venitul net, de 23 de ori mai mare decît la pajiștile naturale (7588 lei față de 329 lei) și de peste 8 ori mai mare față de terenul arabil. Rezultate apropiate, însă inferioare viței de vie, s-au obținut și în cultura pomilor: venitul global și venitul net au fost de peste 3 ori mai mare decît la terenul arabil.

Dintre culturile de cîmp, sfecla de zahăr și de nutreț, porumbul pentru boabe și siloz, orzul de toamnă și cartoful au dat cele mai bune rezultate economice, în timp ce la borceag, datorită agrotehnicii aplicate, rezultatele obținute au fost necorespunzătoare (Tab. II).

TABLOUL II

Cîţiva indicatori privind eficienţa economică a principalelor culturi din G.A.C. Tîrzii (1955—1959)

Culturile	Producţia globală la preţ de valorificare lei/ha	Disponibil furaj UN/ha	Productivitatea muncii lei/z.o.	Venit global lei/ha	Venit net lei/ha	Rentabilitatea %	Preţul de cost lei/UN
Grîu	1744	565	62	1333	748	61	×
Porumb	2395	2806	57	1894	1072	81	0,47
Orz de toamnă	2130	2160	64	1709	1224	135	0,43
Ovăz	1485	1400	46	1265	710	92	0,55
Sfeclă de zahăr	7907	1630*)	68	7630	4570	117	×
Cartofi	7150	3520	67	4420	2445	52	1,30
Lucernă	1172	1640	45	1071	636	118	0,35
Borceag	930	1620	38	592	142	18	0,50
Porumb siloz	2550	3060	60	1941	1020	67	0,50
Sfeclă de nutreţ	3567	3500	44	3252	1690	82	0,59

*) În cazul utilizării integrale ca furaj 4860 UN/ha cu un preţ de cost de 0,65 lei/UN

În ceea ce priveşte ramurile de creştere a animalelor, cele mai bune rezultate economice s-au obţinut în anii respectivi în creşterea porcilor şi oilor, în timp ce creşterea vacilor, păsărilor şi apicultura au dat rezultate inferioare (Tab. III).

TABLOUL III

Cîţiva indicatori privind eficienţa economică a ramurilor de creşterea animalelor în G.A.C. Tîrzii (1955—1959)

Specii de animale	Productivitatea muncii lei/z.o.	Venitul global lei/z.o.	Venitul net lei/z.o.	Rentabilitate %	Valorificarea furajelor prin animale *)
Bovine	33	10	—12	—27	656 lei/ha
Ovine	34	33	11	23	1500 lei/ha
Porcine	51	78	33	98	1,61 lei/kg
Păsări	43	47	15	26	1,78 lei/kg
Albine	29	23	2	8	×

*) La bovine şi ovine s-a calculat venitul net obţinut la un hectar de pajişti naturale şi culturi furajere valorificate prin animale, iar la porcine şi păsări venitul net s-a raportat la un kg concentrate consumate de aceste specii.

Cunoaşterea eficienţei economice actuale a ramurilor şi culturilor oferă indicaţii preţioase la stabilirea structurii culturilor şi a bazei furajere raţionale de perspectivă. Ţinînd seamă totodată de indicaţiile studiului zonării producţiei agricole şi de rezultatele obţinute în unităţile socialiste mai avansate din zonă, s-a ajuns la următoarele rezultate, privind nivelul şi proporţiile producţiei agricole în comuna Tîrzii (Tab. IV).

TABLOUL IV

Principalii indicatori privind situaţia actuală şi dezvoltarea în perspectivă a producţiei agricole la 100 ha, în cîteva unităţi reprezentative din zona de cultură a cerealelor şi de creştere a animalelor din Moldova

Indicatori	Situaţia actuală (1955—1959)			Perspectivă comuna (G.A.C.) Tîrzii (1975)
	Comuna Tîrzii	Unităţi mai avansate		
		G.A.C. *) Tîrzii	G. A. S. Moara Grecilor	
1. *Folosirea terenului*				
Arabil (% din agricol)	69,6	81,4	81,2	78,0
— irigat	(0,5)	(1,1)	(2,0)	(2,5)
Vii	3,5	3,2	2,6	12,0
Livezi	0,8	0,7	2,9	5,5
Grîu	21,9	23,9	38,2	18,5
Porumb boabe	27,3	24,9	16,3	24,3
Leguminoase boabe	3,0	6,8	1,0	6,4
Floarea-soarelui	5,6	5,5	1,2	4,9
Culturi furajere	4,1	7,7	12,8	16,3
— perene	0,5	1,0	4,9	8,5
— porumb siloz	1,5	2,6	4,5	6,8
Legume	0,6	2,0	0,9	1,0
2. *Nr. de animale*				
Bovine (capete)	32,3	33,9	15,0	50,0
— vaci "	14,8	15,4	5,7	23,0
Cabaline "	1,4	1,2	3,3	2,0
Ovine "	113,2	165,0	33,0	80,0
Porci de tăiere "	22,7	24,2	71,4	86,0
Păsări adulte "	351,0	437,0	—	600,0
Total U.V.M. (a 500 kg)	35,4	43,4	29,8	73,6
Albine (colonii)	11,5	25,2	36,4	28,0
3. *Producţii medii*				
Grîu boabe kg/ha	958	1118	1220	2600
Porumb boabe "	1295	1650	1684	3600
Floarea-soarelui "	1002	1265	1269	2000
Struguri "	5300	5500	6000	11000
Fructe "	4000	4500	4800	7000
Lapte de vacă l/cap	1200	1250	2230	3000
Lapte de oaie "	46	50	50	55
4. *Producţia totală*				
Cereale boabe (t)	60,3	75,1	94,1	142,6
— porumb "	35,4	41,2	27,5	87,5
Floarea-soarelui "	5,6	7,0	1,5	9,8
Sfeclă de zahăr "	27,0	26,8	—	60,0
Struguri "	14,6	17,3	14,4	132,0
Fructe "	6,0	6,4	10,0	48,9
Lapte total (hl)	199,0	258,0	120,0	718,0
— de vacă "	161,0	193,0	106,0	690,0
Carne greutate vie (t)	7,4	9,5	9,5	19,6
— de porc " " "	2,4	2,7	7,1	8,5
Ouă (mii bucăţi)	23,5	34,6	—	69,0

TABLOUL IV (continuare)

Indicatori	Situaţia actuală (1955—1959)			Perspectivă comuna (G.A.C.) Tîrzii (1975)
	Comuna Tîrzii	Unităţi mai avansate		
		G.A.C. *) Tîrzii	G. A. S. Moara Grecilor	
5. *Producţia globală* (mii lei) din care:	256,7	350,5	367,1	986,3
— vegetală %	55,4	54,2	62,0	65,8
— animalieră %	43,2	43,3	36,1	33,2
6. *Producţia-marfă*				
Cereale boabe (t)	9,1	17,5	45,3	36,9
Floarea-soarelui „	3,9	4,6	1,5	6,8
Sfeclă de zahăr „	27,0	26,8	—	60,0
Struguri „	6,2	6,8	14,0	116,2
Fructe „	1,2	1,3	9,0	37,0
Lapte (hl)	50,0	45,0	105,0	285,0
— de vacă „	33,0	24,0	91,2	278,0
Carne greutate vie (t)	3,0	3,5	9,5	9,4
— de porc „ „ „	0,9	1,0	7,1	3,6
Total mii lei din care:	77,0	115,0	291,1	519,4
— culturi de cîmp %	30,9	30,8	48,1	12,6
— vii + livezi %	16,0	10,7	8,8	58,2
— creşterea animalelor %	47,3	42,0	40,2	27,1

*) Inclusiv gospodăriile auxiliare ale colectiviştilor.

Faţă de situaţia actuală pe comună, în perspectivă este indicat ca proporţia terenului arabil, a viilor și livezilor să crească apreciabil, mai ales pe seama pajiștilor slab productive situate pe terenurile în pantă. Suprafaţa arabilă ar putea ajunge la 78% din terenul agricol, iar a viilor și livezilor la 12,0% și, respectiv, la 5,5%. Sub acest aspect, comuna Tîrzii se va apropia în perspectivă de profilul zonei viticole a regiunii Iași, la a cărei extremitate sudică se va afla.

Pentru sporirea producţiei vegetale de peste 4 ori faţă de situaţia actuală, se subliniază că principala cale rămîne ridicarea producţiilor medii la hectar. Îmbunătăţirea înzestrării tehnico-materiale a agriculturii va face posibilă sporirea producţiilor medii de 2—3 ori faţă de cele actuale. Acest lucru este pe deplin realizabil, dacă avem în vedere că în următorii 15 ani înzestrarea energetică a agriculturii în comună va crește de aproape 3 ori, ajungînd la 49 CP/100 ha agricole, îngrășămintele minerale — de 34 de ori, iar cele naturale — de 2,5 ori, asigurîndu-se anual 460 kg/ha și, respectiv, 4 600 kg/ha, proporţia terenului irigat — de 5 ori, numărul specialiștilor de cel puţin 2—3 ori etc.

Pentru dezvoltarea raţională a ramurilor și culturilor agricole vor fi necesare totodată și unele modificări în structura culturilor: vor trebui extinse culturile furajere la peste 16% din suprafaţa agricolă (din care porumbul siloz 6,8%), iar leguminoasele pentru boabe la 6,4%. Extin-

derea lor este indicat a se face pe seama cerealelor furajere, cît și pe terenurile ce se vor trece la arabil prin desțeleniri și lucrări de îmbunătățiri funciare, aceste plante contribuind la ameliorarea solurilor slab productive (erodate, sărăturoase etc.).

Îmbunătățirea bazei furajere va permite sporirea considerabilă a efectivului de animale și a productivității acestora. Numărul bovinelor va putea crește cu peste 50%, al porcinelor cu 270%, iar al păsărilor cu 70%, în timp ce al ovinelor va suferi oarecare reducere.

În condițiile arătate mai sus, producția globală va putea crește de 3,8 ori față de nivelul actual pe comună, ajungînd la aproape un milion lei la 100 ha. Cel mai mult va crește producția la struguri și fructe (de 8,5 ori), lapte (de 3,6 ori), ouă (de 3 ori), carne și cereale (de 2,5 ori).

Sporirea producției animaliere într-o asemenea proporție va contribui la îmbunătățirea consumului alimentar, reușindu-se ca produsele de origine animală să asigure, în medie, peste 1 100 calorii pe zi, ceea ce va reprezenta 34% din totalul caloriilor pe cap de locuitor, față de numai 16% în situația actuală.

Cu toată creșterea consumului gospodăresc, și în special a celui alimentar, producția-marfă, calculată la prețurile actuale, va fi de peste 6 ori mai mare decît în perioada 1955—1959. La fiecare 100 ha, în perspectivă (1975) se vor livra 36,9 t cereale (de 4 ori mai mult decît media actuală pe comună), 60,0 t sfeclă de zahăr (de 2,2 ori), 116.2 t struguri (de 19 ori), 37,0 t fructe (de 31 de ori), 285 hl lapte (de 5,7 ori), 9,4 t carne (de 3 ori) etc.

Dezvoltarea și îmbinarea rațională a ramurilor și culturilor, concomitent cu introducerea tehnicii noi în G.A.C. va contribui la o mai bună utilizare a forței de muncă în timpul anului și la sporirea productivității acesteia (fig. 2).

În condițiile gospodăriei obștești, numărul de zile-om la 100 ha va crește de la 7 100 la aproape 9 000, productivitatea muncii — de la 5 620 lei la 17 300 lei pe colectivist apt de muncă sau de la 48 lei la 144 lei la o zi-om. În același timp, cheltuielile de producție pe unitate de produs se vor reduce, prețul de cost al produselor va scădea, iar veniturile gospodăriei colective și ale colectiviștilor vor crește simțitor. Astfel, prețul de cost se va reduce la principalele produse cu 50—60% față de prețurile actuale, ca de exemplu:

grîul de la 1,02 la 0,47 lei/kg
floarea-soarelui de la 1,17 la 0,99 lei/kg
fructele de la 1,78 la 0,50 lei/kg
carnea bovine
(greutate vie) de la 6,81 la 3,82 lei/kg
ouăle de la 0,57 la 0,39 lei/buc.
porumbul de la 0,62 la 0,48 lei/kg
strugurii de la 2,08 la 1,07 lei/kg
laptele de vacă de la 1,75 la 0,82 lei/kg
carnea de porc
(greutate vie) de la 5,50 la 1,93 lei/kg
mierea de albine de la 20,40 la 7,29 lei/kg

Venitul global la 100 ha, care în anii cercetați a fost de 269 700 lei, va putea crește la peste 766.000 lei, iar venitul net de la 129 800 lei la 526 000 lei. Prin sporirea producției și reducerea cheltuielilor de producție, rentabilitatea va fi de 2 ori mai mare: venitul net raportat la cheltuieli va reprezenta 108%, față de 54% în anii analizați.

Pe baza dezvoltării proprietății obștești, în ipoteza repartizării la fondul de consumație a numai 75% din venitul global arătat mai sus, venitul

personal al colectiviştilor va fi de peste 10 000 lei pe colectivist mediu anual participant la muncă, sau circa 21 000 lei pe familie, ceea ce va permite o ridicare substanţială a nivelului lor de trai material şi cultural.

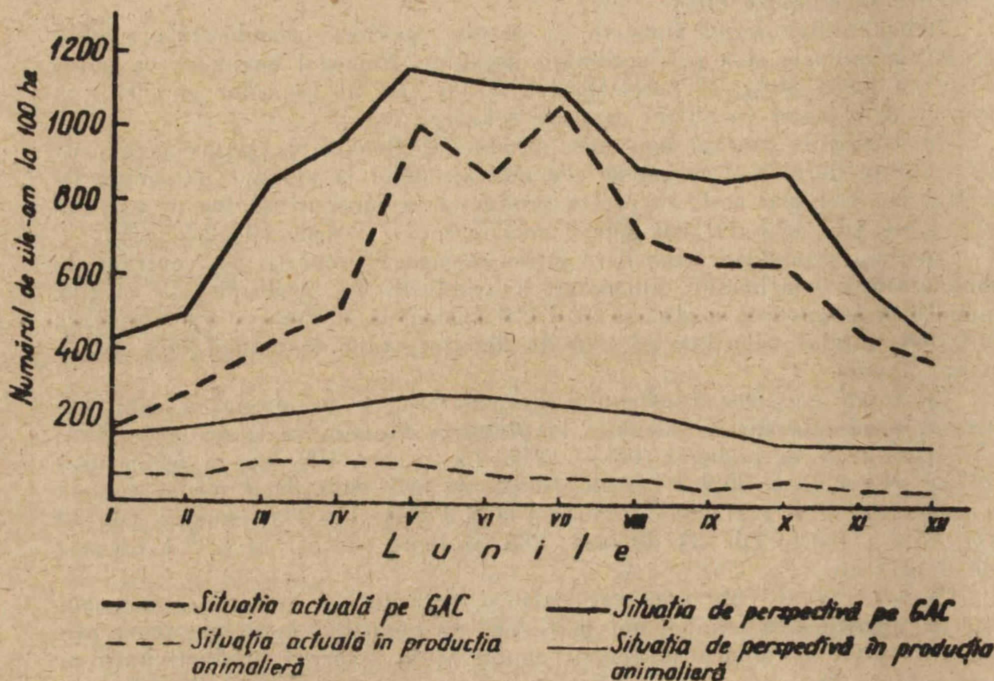


Fig. 2. Ritmul lunar al utilizării forţei de muncă în G.A.C. Tîrzii

Executarea unor astfel de cercetări, în cît mai multe unităţi reprezentative pe zone, în cadrul raioanelor, va contribui la soluţionarea cît mai completă a problemei dezvoltării raţionale a producţiei agricole, servind în primul rînd la fundamentarea economică a soluţiilor ce se propun în schiţele şi proiectele de organizare a gospodăriilor de stat şi gospodăriilor colective din ţară.

BIBLIOGRAFIE

1. Cosciug V., Vasilescu N. — *Repartiţia teritorială a producţiei agricole în Moldova de Nord şi de Mijloc.* St. şi cerc. şt., Biol. şi şt. agr. Acad. R.P.R., Filiala Iaşi, an. VIII, f. 2, 1957.
2. Cosciug V., Popescu C. — *Eficienţa economică a ramurilor şi culturilor în G.A.C. „Flamura Roşie" din comuna Tîrzii, raionul Huşi, regiunea Iaşi*, St. şi cerc. şt., Biol. şi şt. agr., Acad. R.P.R., Filiala Iaşi, an. X, f. 1, 1959.
3. Русаков Г. К. — Внутрихозяйственное планирование «Знание», Москва, 1960.
4. Zalţman L.M., Krasnov V. D., Ţînkov M. L. — *Experienţa îmbinării ramurilor producţiei colhoznice*, Ed. agrosilvică, Bucureşti, 1955.
5. *Directivele Congresului al III-lea al P.M.R. pentru planul de dezvoltare al economiei naţionale pe anii 1960—1965 şi pentru programul economic de perspectivă.* Ed. Politică, Bucureşti, 1960.
6. *Metode agrotehnice pentru sporirea producţiei agricole în Moldova.* Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1960.

Anexa I

Cîţiva indicatori privind reprezentativitatea unităţilor cercetate pentru zona de cultură a cerealelor şi de creştere a animalelor din Moldova (1955—1959)

Indicatori	Pe zona republicană de est	Comuna Tîrzii	G.A C.*) Tîrzii	G. A. S. Moara Grecilor
1. *Relieful*	Podiş	Coastă	Podiş	Podiş
Altitudinea (m)	300	250	250	260
Suprafaţa mecanizabilă (% agr.)	59	60	62	65
„ irigabilă „	4	1,8	2	2,5
2. *Apa freatică* (m)	12	11	10	10
3. *Clima*	Dfbk — Dfbx		Indicele de Martonne 24-30	
Temperatura (media anuală °C)	9,5	9,5	9,5	9,4
Precipitaţiile anuale (mm)	500	510	510	530
4. *Solul*	Cernoziomuri levigate şi şocolatii pe luturi			
Eroziunea	Puternică spre moderată			
Fertilitatea	Mijlocie spre slabă			Mijlocie
5. *Vegetaţia*	Silvostepă şi zona stejarului			
6. *Zonele ecologice*				
— grîu, porumb, fl. soarelui	Favorabilă 3			
— sfecla de zahăr	Favorabilă 3		Puţin favorabilă	
7. *Populaţia la 100 ha agricole*				
— populaţia totală	100,5	100,6	92,7	x
— Activă în agricultură	51,0	56,2	63,0	x
8. *Folosinţa terenului* (% agr.)	100,0	100,0	100,0	100,0
— arabil	78,0	69,6	81,4	81,2
— păşuni şi fîneţe	19,0	26,1	14,7	13,3
— vii	2,5	3,5	3,2	2,6
9. *Structura culturilor* (% arabil)	100,0	100,0	100,0	100,0
Cereale (boabe)	77,4	75,3	66,4	77,0
— grîu şi secară	28,8	31,5	29,3	41,7
— porumb	44,2	39,0	30,6	20,1
Leguminoase (boabe)	0,8	4,3	8,4	1,1
Industriale	9,9	12,1	9,0	1,4
— floarea-soarelui	7,5	8,0	6,8	1,4
Alimentare	2,7	1,4	3,6	1,5
— legume	1,3	0,9	2,5	1,1
Furajere	8,2	5,9	9,4	15,7
10. *Animale* (capete/100 ha agr.)				
Taurine	33,9	32,3	33,9	15,0
Cabaline	4,8	1,4	1,2	3,3
Ovine şi caprine	96,5	113,2	165,0	33,0
Porci de tăiere (à 100 kg)	20,3	22,7	24,2	71,4
Păsări adulte	277,0	351,0	437,0	—
Total U.V.M. (à 500 kg)	37,1	35,4	43,4	29,8
din care:				
ierbivore	28,3	26,2	31,9	14,4

Anexa I (continuare)

Indicatori	Pe zona republicană de est	Comuna Tîrzii	G.A.C.*) Tîrzii	G.A.S. Moara Grecilor
11. *Producțiile medii*				
— grîu boabe (kg/ha)	1150	958	1118	1220
— porumb „ „	1280	1295	1650	1584
— floarea-soarelui „	950	1002	1265	1269
— sfeclă de zahăr „	13800	12900	15200	—
— struguri „	5000	5300	5500	6000
— lapte de vacă (l/cap)	1200	1200	1250	2230
— lapte de oaie (l/cap)	48	46	50	50
12. *Greutatea animalelor* (kg)				
— vaci	345	345	350	380
— oi mame	38	35	40	42

*) Inclusiv gospodăriile auxiliare ale colectiviştilor.

ВКЛАД К ИЗУЧЕНИЮ РАЦИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ В ЗОНЕ ЗЕРНОВЫХ КУЛЬТУР И ЖИВОТНОВОДСТВА В МОЛДОВЕ

Краткое содержание

Ввиду рационального развития сельскохозяйственных отраслей и культур, на основе исследований естественных, экономических и организационных условий, исследований произведенных в 1955—1959 годах, в зоне зерновых культур и животноводства в Молдове, — особенно в селе Тырзий, Ясской области, показательной для этой зоны, — выдвигаются в настоящей работе конкретные предложения предназначенные для более действенного использования естественных и экономических условий.

Эти предложения имеют в виду задании которые приходятся этой зоне в соответсвии с государственным планом на 1960—1965 годы, и перспективной экономической программой принятой III-м Съездом Румынской Рабочей Партии.

CONTRIBUTION À L'ÉTUDE DU DÉVELOPPEMENT RATIONNEL DE LA PRODUCTION AGRICOLE DANS LA ZONE DE CULTURE CÉRÉALIÈRE ET DE L'ÉLÉVAGE DU BÉTAIL EN MOLDAVIE

Résumé

En vue du développement rationnel des branches et des cultures agricoles, à la suite des recherches sur les conditions naturelles, économiques et d'organisation faites pendat les années 1955—1959 dans la zone céréalière et de l'élévage du bétail en Moldavie — surtout dans la commune

Tîrzii, rayon de Jassy — qui est repreésentative dans cette zone — notre ouvrage contient des propositions concrètes tendant à aider l'utilisation la plus efficace des conditions naturelles et économiques respectives.

Ces propositions sont inspirée des taches posées pour cette zone par le plan d'état pour les anées 1960—1965 et le programme économique de perspective adopté par le III-e Congrès du Parti Ouvrier Roumain.

CONSOLIDAREA ECONOMICO-ORGANIZATORICĂ A G.A.C. DIN REGIUNEA IAŞI

DE

NICOLAE VASILESCU şi PETRU MAGAZIN

Institutul agronomic „Ion Ionescu de la Brad", Iaşi

În economia noastră naţională, agricultura reprezintă cea de-a doua ramură în ce priveşte participarea la venitul naţional şi folosirea forţei de muncă.

În regimul burghezo-moşieresc, ţara noastră, deşi era considerată ca „eminamente agrară", avea o agricultură înapoiată, lipsită de mijloace tehnice, îngrăşăminte, soiuri de plante şi rase de animale productive, iar pămîntul era în cea mai mare parte în mîinile moşierilor şi arendaşilor, fiind folosit în scopul exploatării ţăranilor muncitori.

Datele recensămîntului agricol din 1941 arătau că agricultura regiunii Iaşi era foarte slab înzestrată cu maşini şi unelte agricole. Astfel, reveneau în medie 1 plug la două gospodării, una căruţă la două gospodării, una grapă la 3 gospodării, una semănătoare la 125 gospodării, iar o secerătoare revenea la 250 gospodării etc. În comparaţie cu media pe ţară, situaţia agriculturii regiunii Iaşi era mult mai grea (pe ţară reveneau una semănătoare la 42 gospodării şi 1 secerătoare la 60 gospodării).

Dacă ne referim la micile gospodării, insuficienţa inventarului agricol de bază era şi mai acută. În ce priveşte inventarul viu, cea mai mare parte a gospodăriilor, (în special cele care posedau pînă la 3 ha teren), nu aveau animale de muncă. La aceasta trebuie să mai adăugăm şi puternica diferenţiere de clasă care exista în agricultura regiunii Iaşi. Astfel, în 1941, aproape jumătate (46,5%) din numărul de gospodării agricole posedau teren care nu depăşea suprafaţa de 3 ha. În toate aceste gospodării, cît şi în majoritatea celor care aveau între 3—5 ha nu se asigura hrana necesară familiilor respective deoarece pe lîngă insuficienţa terenului se adăuga şi faptul că aceste gospodării deţineau terenurile cele mai sărace şi erau lucrate în condiţii agrotehnice înapoiate. Creşterea în acelaşi timp a elementelor capitaliste la sate — chiaburii şi moşierii — adînceau şi mai mult gradul de exploatare şi de mizerie al ţărănimii muncitoare.

Analizînd această situaţie în comparaţie cu cea din 1930, se constată între anii 1930—1941 o deposedare de pămînt rapidă a gospodăriilor cu suprafaţă pînă la 5 ha, în timp ce gospodăriile moşiereşti şi chiabureşti

înregistrează creșteri apreciabile ale suprafețelor lor. Această situație a influențat în mod negativ producția agricolă a regiunii Iași și prin aceasta și nivelul de trai al țărănimii muncitoare.

La toate acestea trebuie adăugat și faptul că statisticile burgheze nu oglindeau în mod fidel realitatea.

După 23 August 1944, condițiile istorice nou create cereau înfăptuirea unei largi reforme agrare care să facă o nouă repartizare a pămînturilor în folosul țărănimii muncitoare. În acest scop, guvernul democratic a legiferat la 23 martie 1945 reforma agrară. În urma acestei reforme agrare, structura proprietății din regiunea Iași s-a schimbat în mod simțitor. Proporția gospodăriilor care posedau sub 1 ha teren a scăzut mult în 1948 față de 1941. În schimb, proporția gospodăriilor care posedau între 1—3 ha și 3—5 ha crește (de la 58,2% în 1941, la 63,1% în 1948 — ani în care s-au întocmit recensăminturi). Proporția celorlalte categorii de gospodării este în scădere. Aceste schimbări în structura proprietății sînt mai evidente dacă avem în vedere că în 1948 numărul gospodăriilor a crescut cu peste 11% față de 1941.

Totuși, chiar și după reforma agrară din 1945, gospodăriile țărănești din regiunea Iași continuă să aibă un pronunțat caracter parcelar. În aceste condiții era greu de introdus tehnica avansată, iar mica gospodărie nu se putea dezvolta decît în limite foarte restrînse. Fărîmițarea terenului apare și mai accentuată dacă luăm în considerare faptul că pe aceste parcele mici țăranul muncitor trebuia să-și producă pentru consumul său propriu o varietate întreagă de produse agricole.

Situația grea a agriculturii din regiunea Iași în primii ani după 23 August 1944 se explică, pe de o parte prin distrugerea inventarului agricol în timpul celui de-al doilea război mondial, iar pe de altă parte datorită celor doi ani de secetă excesivă care a bîntuit în Moldova și care a determinat pe mulți țărani să-și descompleteze sau chiar să lichideze animalele de muncă și inventarul agricol.

Toate acestea au făcut ca agricultura să rămînă în urmă față de industrie, ducînd astfel la frînarea dezvoltării unor ramuri ale industriei. Această situație nu putea fi rezolvată decît prin transformarea socialistă a agriculturii, prin făurirea unei economii socialiste unitare.

Dar economia socialistă unitară cere, pe de o parte, lărgirea sectorului socialist în toate ramurile economiei naționale, iar pe de altă parte, consolidarea acestora.

În momentul de față, sarcina principală stabilită de Congresul al III-lea al P.M.R. în domeniul agriculturii, este încheierea colectivizării agriculturii și consolidarea economico-organizatorică a gospodăriilor colective. Rezolvarea acestor probleme legate de dezvoltarea calitativă a activității de producție în agricultură determină necesitatea îndreptării tuturor forțelor în această direcție. Gospodăriile colective care sînt bine întărite din punct de vedere economic și organizatoric, care obțin de la an la an recolte sporite și care asigură colectiviștilor venituri tot mai mari, constituite pentru țăranii întovărășiți cea mai puternică dovadă a superiorității agriculturii socialiste, a proprietății colectivist-cooperatiste. Gospodăriile agricole colective care se preocupă mai puțin de consolidarea lor economică și organizatorică, nu se dezvoltă la nivelul condițiilor create, avutul obștesc nu crește în mod con-

tinuu, iar colectiviştii nu-şi pot spori veniturile pe măsura posibilităţilor pe care le oferă marea gospodărie socialistă. Aşadar, consolidarea economică şi organizatorică a gospodăriilor colective reprezintă o necesitate obiectivă care se impune datorită cerinţelor legii economice fundamentale a socialismului.

I. *Creşterea numărului de G.A.C.*

Sectorul socialist cooperatist al agriculturii regiunii Iaşi a luat fiinţă în anul 1949, cînd s-au constituit primele gospodării colective. De atunci, numărul de gospodării colective a crescut an de an, creşterea cea mai mare fiind în perioada 1955—1960 (perioada după al II-lea Congres al P.M.R.) (Tab. I).

Numărul de gospodării agricole colective, ca şi suprafaţa şi numărul de familii cuprinse în acestea a crescut în mod simţitor, începînd din anii 1958—1960. În această perioadă, numărul de familii de ţărani muncitori şi în special al celor cu gospodărie mijlocie care au intrat în gospodăriile colective, este tot mai mare.

TABLOUL I

Dezvoltarea G.A.C. din regiunea Iaşi.

Specificare	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Numărul de G.A.C.	103	131	140	206	354	403
Suprafaţa agricolă a G.A.C. (% din supr. ţăr. muncit.)	4,0	4,3	5,3	8,0	23,5	37,4
Nr. de fam. din G.A.C. (% din total fam. de ţăr. muncit.	2,5	2,9	4,1	7,3	25,4	
Suprafaţa agricolă medie a unei G.A.C.—ha	234	200	243	234	398	513
Nr. mediu de familii într-o G.A.C.	53	50	64	77	153	213

Extinderea sectorului colectivist s-a făcut nu numai prin înfiinţarea de G.A.C. ci şi prin intrări de noi familii de ţărani muncitori în G.A.C. existente. Ca urmare, suprafaţa medie a unei G.A.C. este în continuă creştere (de la 234 ha în 1955, la 513 ha în 1960), iar numărul de familii creşte de la 53, la 213. Grupînd gospodăriile colective după suprafaţa de teren şi numărul de familii existente la sfîrşitul anului, se obţin datele din tabloul II.

TABLOUL II

Gruparea G. A. C. după suprafaţă şi nr. de familii (%)

Suprafaţa (ha)	% din numărul de G.A.C.						Numărul de familii	% din numărul de G.A.C.					
	1955	1956	1957	1958	1959	1960		1955	1956	1957	1958	1959	1960
sub 100	5,8	25,2	22,1	26,2	4,2	1,4	sub 50	48,5	58,8	52,8	41,2	6,5	2,9
101— 300	68,9	51,1	54,3	49,5	45,5	25,8	51—100	46,6	36,6	36,4	38,8	32,2	15,3
301— 500	22,3	21,4	17,8	15,0	23,4	30,3	101—200	4,9	4,6	7,8	15,5	41,2	42,4
501—1 000	3,0	2,3	5,0	6,8	19,8	29,0	201—300	—	—	2,1	2,4	12,1	22,1
1 001—3 000	—	—	0,8	2,5	7,1	13,5	301—500	—	—	—	0,9	5,4	11,1
peste 3 000	—	—	—	—	—	—	peste 500	—	—	0,9	0,9	2,6	6,0

Ponderea G.A.C. care aveau o suprafață de pînă la 300 ha scade de la 74,7% în 1955, la 27,2% în 1960, iar al celor în care erau pînă la 100 familii, scade de la 95,1% în 1955, la 18,2% în 1960. În schimb crește ponderea G.A.C. care posedau peste 300 ha și a celor în care se aflau peste 100 familii. Aceasta constituie un prim aspect al consolidării G.A.G. din regiunea Iași.

II. *Dezvoltarea proprietății obștești* *)

Cea mai concludentă expresie a gradului de consolidare economică și organizatorică a G.A.C. este dezvoltarea proprietății obștești. Între succesele obținute în creșterea producției și a productivității muncii, a nivelului de trai al colectiviștilor și dezvoltarea proprietății obștești, există o strînsă interdependență. De aceea în lupta pentru consolidarea economică și organizatorică a G.A.C., întărirea și dezvoltarea proprietății obștești trebuie să constituie o preocupare principală.

În perioada analizată (1955—1960), valoarea proprietății obștești a crescut în mod considerabil (Tab. III).

TABLOUL III

Creşterea proprietăţii obşteşti în G. A. C. (1955 = 100)

Specificare	1956	1957	1958	1959	1960
Fondul de bază	126,8	176,8	269,2	442,3	702,7
Fondul de asociaţi	114,1	234,3	679,5	1 136,2	1 611,1
Fondul şi rezerva de seminţe	114,1	152,5	264,4	595,6	1 044,4
Fondul şi rezerva de furaje	81,9	123,4	219,0	635,4	1 454,3
Alte fonduri statutare	74,3	105,8	161,6	737,7	1 251,8
Total proprietate obştească	115,6	166,1	277,1	534,5	920,9
Proprietate obştească la 100 ha teren agricol	106,7	124,7	138,8	120,7	107,3
Proprietate obştească în medie la o G. A. C.	90,9	122,2	138,5	192,5	236,0

Creșterea valorii proprietății obștești în perioada 1955—1960 constituie un fapt pozitiv în activitatea economică și organizatorică a G.A.C. din regiunea Iași, deoarece de aceasta depinde în cea mai mare măsură puterea economică a gospodăriilor. Raportată la 100 ha teren agricol, proprietatea obștească înregistrează o creștere mai lentă, în 1960, procentul de creștere fiind mai mic decît în 1959 datorită ritmului mai rapid al colectivizării. De altfel, creșterea proprietății obștești în medie pe G.A.C., an de an, dovedește că scăderea în 1960 a averii obștești raportată la 100 ha teren agricol se datorește numai ritmului accentuat de creștere a suprafețelor de teren.

Analiza averii obștești privită ca valoare totală la 100 ha și în medie

*) În analiza efectuată nu au fost luate în calcul G.A.C. care au fost înființate în a doua jumătate a anului, ele neavînd activitate productivă.

la o G.A.C. ne dă concluzia generală cu privire la gradul de consolidare economică și organizatorică a acestora. Mijlocul prin intermediul căruia se poate obține o imagine mai reală în ce privește puterea economică a G.A.C. și progresul făcut în direcția consolidării economice și organizatorice este analiza fondului de bază. Aceasta reprezintă principala sursă a averii obștești. Modul cum a crescut fondul de bază al G.A.C. din regiunea Iași se poate urmări din datele prezentate în tab. IV.

An de an, fondul de bază al G.A.C. din regiunea Iași a crescut, ajungînd ca în 1960 să fie de peste 7 ori mai mare ca în 1955.

TABLOUL IV

Dinamica și structura fondului de bază (%)

Specificare	Structura (% față de total)				Creșterea absolută (1955 = 100)		
	1955	1957	1959	1960	1957	1959	1960
Valoarea bunurilor colectivizate trecute la fondul de bază	8,6	10,9	20,2	17,4	223,8	1043,2	1502,6
Taxele de înscriere	1,3	0,9	1,3	1,3	132,4	447,0	719,3
Reținerile din veniturile în bani și în natură ptr. complet. fond. de bază	17,8	22,5	31,0	39,0	219,8	757,4	1534,8
Valoarea prăsilei și creșterea în greutate a animalelor	13,4	16,7	12,5	10,4	219,3	410,8	546,5
Acumulări în construcții, plantații, inventar gospodăresc și amenajări tehnice	29,9	27,8	25,1	23,5	164,8	369,7	551,2
Valoarea mijl. primite de la org. de stat și obștești fără plată	29,0	21,2	9,9	8,4	129,0	150,3	176,7
Total fond de bază	100,0	100,0	100,0	100,0	176,6	442,2	702,7
Din care: din surse de acumulare	61,1	67,0	68,6	73,0	193,3	495,0	836,7
din surse de formare	38,9	33,0	31,4	27,0	150,2	360,1	490,0
Total fond de bază la 100 ha teren agricol	—	—	—	—	134,7	114,2	82,0
Total fd. de bază în medie la o G.A.C.	—	—	—	—	123,7	159,7	179,3

Ca urmare a ritmului intens de colectivizare (vezi tab. I) o creștere susținută o înregistrează „valoarea bunurilor colectivizate trecute la fondul de bază". Alături de aceasta, un ritm mai mare de creștere se observă la elementele cele mai dinamice ale fondului de bază. Aceasta constituie un fapt pozitiv, dovedind preocuparea G.A.C. pentru dezvoltarea fondului de bază. În dinamica fondului de bază se observă o creștere nu numai a valorii totale, ci și a valorii lui raportată la 100 ha teren agricol sau în medie la o G.A.C. Scăderea valorii fondului de bază raportată la 100 ha teren agricol în 1960 se datorește în mod exclusiv ritmului de creștere rapid al

suprafeţelor de teren (858,1% în 1960 faţă de 1955) căruia în mod obiectiv nu a putut să-i corespundă acelaşi ritm de creştere a fondului de bază. Aceasta ne explică de ce totuşi fondul de bază raportat la o G.A.C. este în creştere an de an. De altfel, sînt multe G.A.C. din regiunea Iaşi care depăşesc cu mult media pe regiune. Astfel, G.A.C. din Ruginoasa-Paşcani are un fond de bază la 100 ha agricol, care depăşeşte media pe regiune cu 96,4%, iar la G.A.C. Gugeşti-Huşi, cu 65,6% etc.

Dar, alături de creşterea fondului de bază se observă şi o schimbare a structurii calitative a acestuia. Dacă în 1955, sursele de acumulare reprezentau numai 61,1% din fondul de bază, în 1960 ponderea acestora creşte la 73,0%. Dintre acestea locul principal îl ocupă reţinerile din venituri, a căror pondere creşte de la 17,8% în 1955, la 39,0% în 1960, după care urmează acumulările în construcţii şi inventar gospodăresc.

Procesul de consolidare economică a G.A.C. rezultă şi mai limpede dacă urmărim locul pe care sursele de acumulare îl ocupă în creşterea anuală a fondului de bază. Aşa de exemplu în anul 1958, sursele de acumulare reprezentau 71,7% din valoarea totală a fondului de bază, dar ele au contribuit la creşterea lui în acel an cu 84,3% din totalul creşterii. În 1960, sursele de acumulare reprezentau 73% din totalul fondului de bază. Din suma de 34 milioane lei cu cît a crescut fondul de bază în acel an, 88% provine din sursele de acumulare. Rolul deosebit de important al acumulărilor în dezvoltarea fondului de bază va creşte şi mai mult după ce se va încheia procesul de colectivizare.

Trebuie însă de avut în vedere că, „reţinerile din veniturile băneşti şi în natură" pentru completarea fondului de bază reprezintă numai parţial o acumulare la fondul de bază, pentru că o parte din aceste reţineri trebuie să acopere uzura mijloacelor de bază (amortismentul) iar restul pot fi considerate ca acumulări efective. De aceea cu cît ritmul de creştere al reţinerilor din veniturile băneşti şi în natură va fi mai mare decît ritmul de creştere al cotei de amortisment, cu atît acumulările efective vor fi mai mari (Tabloul V).

Concomitent cu creşterea veniturilor alocate la fondul de bază a crescut şi valoarea mijloacelor fixe şi anume într-un ritm mai mic decît ritmul de creştere al veniturilor alocate fondului de bază şi ca atare acumulările băneşti efective au fost din an în an tot mai mari. Dacă în 1956, numai 4,5% din veniturile alocate fondului de bază au constituit acumulări efective, în 1960 ponderea acestora a crescut la 70,7%.

De asemenea a crescut mult şi ponderea acumulărilor băneşti efective din totalul veniturilor băneşti realizate de G.A.C. (de la 0,8% în 1956 la 14,2% în 1960). Această situaţie a creat cîmp liber de acţiune reproducţiei socialiste lărgite, a permis ca de la an la an G.A.C. să reia procesul de producţie pe o scară tot mai largă şi ca urmare să se întărească tot mai mult din punct de vedere economic.

Ţinînd cont că amortizarea mijloacelor fixe este un proces permanent şi că el va creşte pe măsura extinderii volumului mijloacelor fixe, şi a activităţii de producţie a G.A.C., este absolut necesar ca veniturile băneşti alocate fondului de bază să crească şi de aici înainte într-un ritm tot atît

TABLOUL V

Reținerile din veniturile pentru completarea fondului de bază și acumulările bănești efective

Specificare		1955	1656	1957	1958	1959	1960
Venituri alocate la fondul de bază	mii lei	1 670	1 711	2 604	5 146	12 892	25 095
din care: — rețineri în bani	„ „	830	857	1 293	3 029	8 775	19 625
— val. prod. reținute	„ „	—	—	—	231	1 044	800
— rambursări de împrum.	„ „	840	854	1 311	1 886	3 073	4 670
Cota de amortiz. a mijl. fixe	„ „	1 192	1 634	1 803	2 707	4 853	7 330
Acumulări bănești efective	„ „	477	77	801	2 439	8 039	17 765
Venituri alocate la fondul de bază (% din total venituri bănești)	„ „	19,4	18,8	19,1	20,9	18,0	20,0
Acumulări bănești efective (% din total venituri bănești)		5,5	0,8	5,9	9,9	11,6	14,2
Acumulări bănești efective (% din total venituri alocate la fondul de bază)		28,0	4,5	30,8	47,4	62,3	70,7

de înalt. Numai pe această cale se poate mări contribuția veniturilor bănești la dezvoltarea și consolidarea economică a G.A.C.

În procesul de creștere a fondului de bază, un rol important revine și celeilalte surse de acumulare „valoarea prăsilei și creșterea în greutate a animalelor". Aceasta este în directă legătură cu dezvoltarea sectorului zootehnic. În anii cercetați, G.A.C. din regiunea Iași au reușit să-și sporească valoarea prăsilei și a creșterii în greutate a animalelor de peste 5 ori.

Dezvoltarea multilaterală a G.A.C. și întărirea lor economică și organizatorică depind în mare măsură și de „acumulările în construcții, inventar gospodăresc, plantații și amenajări tehnice". Acumulările în acest domeniu au crescut în 1960 de peste 5 ori și jumătate față de 1955, ele reprezentînd aproape un sfert din valoarea totală a fondului de bază. Atenția pe care G.A.C. au acordat-o ridicării de construcții a fost motivată de necesitatea asigurării condițiilor optime pentru dezvoltarea șeptelului într-un ritm mai rapid. Astfel, numai în anul 1960 au fost construite 251 grajduri pentru animale cornute mari, 74 maternități pentru scroafe, 53 cotețe pentru păsări, 111 saivane, 134 magazii, 163 pătule, 57 clădiri pentru ateliere, 27 remize și alte construcții. Pentru ridicarea acestor construcții, G.A.C. au folosit tot mai mult forța de muncă din cadrul gospodăriei. Astfel dacă în 1955 G.A.C. au cheltuit pentru plata specialiștilor angajați pentru construcții 16,3% din totalul cheltuielilor pentru investiții, în 1960 ele au cheltuit numai 0,8%. Tot în 1960 au fost plantate 732 ha viță de vie și peste 120 000 pomi fructiferi. Așadar, contribuția colectiviștilor la dezvoltarea proprietății obștești este din ce în ce mai mare. Numai în 1959, în medie pe G.A.C., valoarea acumulărilor a crescut cu peste 48% față de 1955, iar raportate la 100 ha agricol cu peste 57%.

În dezvoltarea proprietății obștești, alături de pămînt și de mașinile S.M.T.-urilor, un rol deosebit de important l-au avut mijloacele de bază,

proprietate obştească a G.A.C. Practica din ţara noastră a dovedit că între valoarea mijloacelor de bază, valoarea fondului de bază, valoarea producţiei marfă şi veniturile băneşti realizate de G.A.C. este o strînsă legătură. Acest lucru se constată şi în cazul G.A.C. din regiunea Iaşi (Tab. VI).

TABLOUL VI

Influenţa gradului de înzestrare a G.A.C. asupra fondului de bază, producţiei globale şi marfă şi asupra veniturilor băneşti (% faţă de 1956).

Anii	Valoarea mijl. de bază			Valoarea fd. de bază			Valoarea prod. globale			Valoarea prod. marfă			Venituri băneşti realizate		
	Total	La o G.A.C.	La 100 ha	Total	La o G.A.C.	La 100 ha	Total	La o G.A.C.	La 100 ha	Total	La o G.A.C.	La 100 ha	Total	La o G.A.C.	La 100 ha
1956	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1958	165,5	105,2	83,8	189,2	120,3	103,1	211,7	134,7	132,2	209,7	122,0	130,6	430,7	171,6	168,7
1960	467,1	150,7	52,1	554,0	179,3	83,4	880,4	313,6	135,5	1057,2	376,7	157,6	2493,0	481,5	201,7

Corelaţia între aceşti indicatori se constată şi în cazul raportării la 100 ha şi în cel al raportării la o G.A.C. Cu cît G.A.C. sînt mai înzestrate cu mijloace de bază, cu atît ele au posibilitatea să-şi îmbunătăţească activitatea tehnico-economică şi ca atare să obţină rezultate economice tot mai bune. Se ştie că valoarea mijloacelor de bază raportate la 100 ha arată creşterea concentrării mijloacelor de bază. În cazul G.A.C. din regiunea Iaşi, deşi din punct de vedere cantitativ (la 100 ha teren) se observă o scădere relativă a proprietăţii obşteşti (datorită ritmului accentuat de creştere a suprafeţelor), totuşi din punct de vedere calitativ, proprietatea obştească este în creştere, dovedind prin aceasta o ridicare a nivelului de socializare a producţiei în gospodăriile colective din regiunea Iaşi.

Dar pentru întărirea şi dezvoltarea proprietăţii obşteşti, o importanţă deosebită o au şi mijloacele de bază, deoarece de acestea depinde în mare măsură ritmul de creştere a proprietăţii obşteşti (Tab. VII).

Valoarea totală a mijloacelor de bază a crescut în 1960 de peste 5 ori şi jumătate faţă de 1955. La unele grupe de mijloace de bază creşterea este mult mai mare. Astfel, valoarea instalaţiilor şi amenajărilor tehnice a crescut în 1960 de peste 9 ori faţă de 1955, deşi ponderea lor este destul de scăzută. Raportată la 100 ha teren agricol, valoarea totală a mijloacelor de bază este în scădere, aceasta datorită ritmului mult mai mare de creştere a terenului agricol (faţă de 1955 terenul agricol creşte în 1960 cu 758,1%, iar valoarea mijloacelor de bază cu 479,3%). În schimb, în medie pe o G.A.C. valoarea mijloacelor de bază este în creştere, în 1960 fiind cu 48,1% mai mare ca în 1955. Aceasta dovedeşte interesul depus de G.A.C. pentru dotarea lor, pentru folosirea raţională a fondului de bază. Creşterea valorii mijloacelor fixe este o urmare directă a creşterii fondului de bază. În acelaşi timp, sporirea mijloacelor de bază folosite în procesul de producţie este un prim indice care ne arată măsura în care organizarea proce-

TABLOUL VII

Structura şi dinamica mijloacelor de bază (%)

Specificare	Structura (% din total)						Creşterea absol. (% faţă de 1955)				
	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1956	1957	1958	1959	1960
Clădiri, constr. şi plantaţii	42,0	44,8	44,3	36,5	33,9	33,0	132,3	166,8	205,1	306,6	456,5
Animale de muncă	12,3	12,3	14,2	22,6	22,2	16,3	123,2	182,7	431,2	632,7	770,8
Animale de producţie, păsări, albine	22,4	19,3	17,3	17,1	20,2	26,8	108,3	123,6	181,6	347,0	702,3
Maşini agricole, motoare, unelte mari şi mijloace de transport	14,7	14,8	15,2	13,9	14,8	14,8	126,0	166,0	251,5	360,1	589,8
Inventar gospodăresc	6,5	5,8	5,4	4,6	5,0	5,7	110,0	130,4	167,7	283,0	457,8
Instalaţii şi amenaj. tehnice	2,1	3,0	3,6	5,3	3,9	3,4	158,8	252,8	376,6	632,0	916,0
Total mijloace de bază	100	100	100	100	100	100	124,0	158,6	235,8	368,7	579,3
Mijl. de bază la 100 ha agricol	—	—	—	—	—	—	115,0	119,6	118,6	85,7	67,5
Mijl. de bază în medie la o G.A.C.	—	—	—	—	—	—	97,5	111,0	102,6	132,4	48,1

sului de producție duce la folosirea deplină a condițiilor economice și naturale de care dispun G.A.C. în vederea sporirii producției.

Situația înzestrării G.A.C. din regiunea Iași cu mijloace fixe se reflectă și în structura valorii acestora. Schimbările intervenite în această structură în perioada analizată marchează tendințele de orientare a G.A.C. în acest sens și totodată scot în relief anumite lipsuri care încă mai persistă în această privință. Ponderea mică și în unii ani în scădere pe care o reprezintă valoarea inventarului gospodăresc, a instalațiilor și amenajărilor tehnice, constituie un aspect negativ. Gospodăriile colective vor trebui să acorde mai mult interes în dotarea lor cu inventar gospodăresc, instalații și amenajări tehnice. Aceasta înseamnă că alături de ajutorul pe care-l primesc din partea S.M.T., gospodăriile colective trebuie să-și completeze inventarul agricol potrivit cerințelor agriculturii moderne, mai ales dacă avem în vedere imposibilitatea S.M.T.-urilor de a efectua în prezent toate lucrările agricole, precum și insuficiența numerică și calitativă a inventarului agricol adus de colectiviști.

Ca rezultat al creșterii gradului de mecanizare din G.A.C. era de așteptat ca ponderea valorii animalelor de muncă să fie în scădere, iar cea a animalelor de producție în creștere. Acest lucru se observă începînd din anul 1958. La sfîrșitul anului 1960, reveneau în medie la fiecare G.A.C. față de 1955, de peste 5 ori mai multe vaci, de aproape două ori mai mulți porci și de peste 2 ori mai multe păsări.

Față de posibilitățile existente și cele ce se vor crea în viitor, G.A.C. vor trebui să depună interes mai mare în sporirea efectivelor de animale de producție.

Dezvoltarea proprietății obștești are o influență pozitivă asupra veniturilor realizate de G.A.C. și asupra celor ce se împart membrilor colectiviști (Tab. VIII).

TABLOUL VIII

Creșterea proprietății obștești și a veniturilor, în medie pe G. A. C. (1956 = 100)

Specificare	1957	1958	1959
Valoarea proprietății obștești	134,2	152,2	211,5
Valoarea fondului de bază	123,4	120,3	160,0
Valoarea mijloacelor fixe de producție	135,5	125,3	162,2
Total cereale produse în G.A.C.	143,1	128,2	260,5
Cereale repartizate colectiviștilor	169,4	126,1	250,0
Total venituri bănești realizate	140,4	171,7	347,4
Sume de bani repartizate colectiviștilor	169,5	247,3	625,6

Pe măsura creșterii proprietății obștești, G.A.C. au avut posibilitatea să obțină produse în cantități din ce în ce mai mari. Ca urmare, atît cantitatea de produse valorificate, cît și cea repartizată membrilor a crescut an de an. Datorită valorificării unor cantități de produse din ce în ce mai mari, veniturile bănești ale G.A.C. și ale colectiviștilor au crescut în mod simțitor (vezi și Tab. XII).

Dar, creșterea proprietății obștești nu prezintă importanță numai pentru G.A.C. și membrii acestora. Ea are o mare însemnătate și pentru economia națională deoarece prin dezvoltarea proprietății obștești G.A.C. pot să livreze statului cantități tot mai mari de produse vegetale și animale, contribuind astfel la o mai bună aprovizionare a industriei cu materii prime și a populației cu produse agricole. Dacă în 1956 G.A.C. au livrat statului 28,1% din producția lor de grîu și porumb și 28,6% din producția de floarea-soarelui, în 1960 ele au livrat peste 30% din producția lor de grîu și porumb și peste 95% din producția de floarea-soarelui.

În creșterea și dezvoltarea proprietății obștești un sprijin de o deosebită importanță l-au primit G.A.C. din partea statului. În acest sens ele au primit din fondul funciar al statului 9.621 ha teren în folosință precum și diferite mijloace de bază în mod gratuit a căror valoare se ridica la sfîrșitul anului trecut la aproape 7.000.000 lei. La acestea mai trebuiesc adăugate împrumuturile acordate de către stat pentru producție și investiții precum și sprijinul substanțial primit prin S.M.T.

În perioada 1955—1960 G.A.C. au primit împrumuturi în valoare de peste 50.000.000 lei numai pentru investiții, în afară de cele acordate pentru producție. În același timp G.A.C. au contribuit cu fonduri proprii pentru nevoile de investiții, participarea lor fiind din ce în ce mai substanțială. Astfel dacă în 1955 contribuția G.A.C. la investiții reprezintă 30%

din totalul investiţiilor, în 1960 această contribuţie este de cca. 50%. În ce priveşte sprijinul primit din partea S.M.T. e suficient să arătăm că dacă în 1955 reveneau pentru fiecare tractor convenţional cîte 39 ha a.n. executate în G.A.C., în 1960 numărul acestora a depăşit cu mult cifra de 100. Sprijinul acordat de către stat G.A.C. s-a manifestat în multe alte domenii.

III. *Dezvoltarea multilaterală a gospodăriei obşteşti.*

Una din principalele căi ale consolidării economico-organizatorice a G.A.C. este dezvoltarea multilaterală. Aceasta constituie pentru G.A.C. o rezervă internă principală în vederea obţinerii unei cantităţi mari şi variate de produse şi a unor venituri băneşti importante necesare asigurării unui puternic fond de bază şi ridicării nivelului de trai al colectiviştilor. Dezvoltarea multilaterală contribuie la rotaţia mai bună a culturilor, la folosirea mai raţională a forţelor de muncă, la accelerarea vitezei de rotaţie a mijloacelor circulante.

O primă imagine asupra dezvoltării multilaterale a G.A.C. din regiunea Iaşi poate să ne ofere analiza structurii modului de folosinţă a terenului (Tab. IX).

TABLOUL IX

Structura şi dinamica suprafeţelor de teren

Categoria de teren	1955	1956		1957		1958		1959		1960	
	% faţă de total	% faţă de total	% faţă de 1955	% faţă de total	% faţă de 1955	% faţă de total	% faţă de 1955	% faţă de total	% faţă de 1955	% faţă de total	% faţă de 1955
Arabil	81,3	79,6	107,6	80,7	134,8	82,5	203,8	85,4	611,9	83,8	883,7
Fînaţuri şi păş. nat.	12,5	13,1	114,8	12,0	129,7	11,4	182,6	9,1	425,6	9,5	640,0
Plante vitic. şi pomic.	2,1	1,8	120,2	1,5	124,0	1,6	156,8	1,8	485,8	2,3	1 234,2
Total teren agricol	95,9	94,5	108,2	94,2	133,2	95,5	200,0	96,3	584,2	95,6	857,2
Teren neagricol	4,1	5,5	151,0	5,8	195,0	4,5	226,9	3,7	527,9	4,4	952,4
Total suprafaţă	100,0	100,0	109,9	100,0	135,7	100,0	200,7	100,0	582,1	100,0	861,1

Analiza structurii modului de folosinţă a terenului ar trebui să ne arate în linii mari felul în care G.A.C. au ştiut să folosească pămîntul, schimbările survenite în timp în structură precum şi posibilităţile pe care le au G.A.C. în vederea folosirii în perspectivă în mod cît mai raţional pămîntul. Din cauza ritmului rapid de colectivizare (în ultimii ani), felul în care G.A.C. au ştiut să folosească pămîntul va putea fi mai greu evidenţiat prin această analiză.

Datele tab. IX ne arată că suprafeţele de teren au crescut în mod simţitor an de an, datorită preocupării mai intense pentru atragerea de noi membri în G.A.C., mai ales a ţăranilor cu gospodării mijlocii. Cea mai mare creştere o au plantaţiile viti-pomicole (de peste 12 ori), după care urmează terenul arabil. Creşterea cea mai mică (ca pondere) o au păşunile şi fîneţele. În ce priveşte structura modului de folosinţă a terenului, ponderea

cea mai mare o are terenul arabil, aceasta ca urmare a faptului că regiunea noastră se găsește în zona cerealieră. Ponderea suprafețelor de pajiști naturale este în scădere, iar cea a viilor și livezilor înregistrează creșteri simțitoare în anii din urmă.

Trebuie de remarcat totuși că G.A.C. au depus interes în folosirea mai rațională (mai intensivă) asupra suprafețelor de teren. În perioada analizată suprafața ocupată cu pomi fructiferi, viță de vie și legume a fost extinsă, iar suprafețe însemnate din pășunile și fînețele naturale slab productive au fost desțelenite și redate terenului arabil. Față de condițiile naturale și economice existente în regiunea Iași, G.A.C. vor trebui să extindă mai mult suprafețele ocupate cu pomi, vie și legume.

Pentru a întregi analiza în legătură cu folosirea fondului funciar al G.A.C. este necesar să ne ocupăm și de schimbările calitative în ce privește folosirea rațională a pămîntului, respectiv structura suprafețelor cultivate. Ponderea mare a suprafețelor arabile este un aspect pozitiv deoarece G.A.C. dispun de posibilități multiple în vederea dezvoltării culturilor cerealiere, a plantelor tehnice, a furajelor, a legumelor etc. Dacă analizăm structura culturilor din G.A.C. observăm o justă orientare în folosirea terenului arabil, în sensul că s-a dat atenție mare extinderii culturilor care găsesc condiții optime de dezvoltare și care, datorită acestui fapt sînt rentabile (Tab. X).

TABLOUL X

Dinamica și structura culturilor

Denumirea culturilor	Structura culturilor (% din total)						Creșterea absolută (1955=100)					În medie la o GAC, în 1960 %față de 1955
	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1956	1957	1958	1959	1960	
Cereale pentru boabe (total)	70,3	70,2	72,5	73,0	72,5	70,6	104,5	115,7	181,2	474,8	744,5	201,5
din care:												
grîu și secară	35,1	31,8	32,8	28,9	26,8	29,2	94,3	104,2	142,6	348,8	628,1	183,0
porumb boabe	22,2	24,4	26,2	32,6	39,9	37,6	114,2	131,2	254,1	819,0	1241,1	400,0
Culturi tehnice (total)	8,3	8,9	9,2	12,2	16,9	15,9	109,8	122,7	252,0	924,9	1292,0	350,0
din care:												
floarea-soarelui	6,3	6,5	6,5	9,4	10,2	10,6	105,7	114,0	253,2	726,2	1215,5	416,6
sfeclă de zahăr	1,2	1,5	1,5	2,2	3,5	3,6	124,4	141,6	314,0	1305,2	2650,5	750,0
Culturi alimentare	3,6	2,7	2,7	1,9	1,9	1,8	75,8	85,3	91,2	251,2	2650,5	115,4
Alte culturi (total)	17,8	18,2	15,6	12,9	8,7	11,8	107,4	97,1	123,9	217,5	666,0	212,0
din care:												
plante ptr. siloz	0,4	0,5	0,7	1,7	2,6	7,00	147,5	193,7	735,0	3121,3	12657,5	3500,0
Total suprafață însămînțată	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	104,5	112,0	173,9	459,2	773,8	230,0

Datorită creșterii suprafețelor de teren arabil, suprafața diferitelor culturi este în creștere. Această creștere este însă neuniformă, unele culturi fiind extinse mai mult (tehnice și furajere) altele mai puțin.

În ce privește structura culturilor, aceasta s-a schimbat destul de

mult în 1960 față de 1955, ajungîndu-se în 1960 la un echilibru mai rațional care trebuie să existe între culturi, echilibru cerut de însăși necesitatea unei dezvoltări multilaterale în concordanță cu condițiile naturale și economice ale G.A.C. În acest sens se observă o deplasare structurală a suprafețelor cultivate, în direcția creșterii ponderii suprafețelor ocupate de culturi tehnice. Această deplasare s-a făcut în special pe seama grupei „alte culturi".

În ce privește ponderea suprafețelor ocupate cu cereale pentru boabe, aceasta se menține în toți anii aproximativ la același nivel. În schimb însă, raportul între grîu și porumb se schimbă an de an în favoarea porumbului pentru boabe. Trebuie menționată de asemenea scăderea ponderii suprafețelor ocupate de culturile alimentare. Aceasta s-a făcut pe seama reducerii suprafețelor ocupate cu cartofi, (din cauza condițiilor nefavorabile) această cultură menținîndu-se numai la nivelul consumului local. În același timp trebuie de remarcat creșterea accentuată a ponderii suprafețelor ocupate cu plante de nutreț pentru siloz, impusă de necesitatea asigurării bazei furajere pentru sectorul zootehnic în creștere. Toate aceste schimbări structurale în modul de utilizare a terenului sînt în strînsă concordanță cu propunerile lucrărilor de zonare a producției agricole și au influențat în mod favorabil dezvoltarea economică a G.A.C.

Cu toate că în structura culturilor se observă o serie de aspecte pozitive, totuși în ce privește producțiile medii realizate nu se mai constată același progres constant (Tab. XI).

TABLOUL XI

Producții medii realizate de G.A.C. la principalele culturi

Cultura	% față de producțiile medii realizate de întovărășirile agricole						% față de prod. medii realizate de țăranii cu gospodării individuale					
	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Grîu	107,6	100,0	115,0	119,7	128,5	116,0	109,5	135,9	130,4	133,4	146,6	145,9
Porumb	116,1	109,6	131,3	100,0	100,0	141,8	118,3	140,7	136,5	120,1	114,3	156,4
Floarea-soarelui	116,3	112,9	143,5	108,8	100,0	101,2	130,7	124,7	145,8	122,8	121,2	113,3
Sfeclă de zahăr	109,7	157,2	150,6	100,0	100,0	100,3	111,5	108,2	153,3	110,3	100,0	102,8

Deși producțiile medii realizate de G.A.C. depășesc în fiecare an producțiile medii realizate de întovărășirile agricole și de țăranii cu gospodării individuale, totuși se observă inconstanța recoltelor medii de la an la an. Aceasta se datorește desigur și condițiilor naturale specifice fiecărui an, dar mai ales condițiilor subiective din G.A.C. În G.A.C. din regiunea Iași se folosesc încă foarte puține îngrășăminte chimice și naturale (în 1959 s-au aplicat îngrășăminte chimice pe 1,7% și organice pe 1,9% din suprafața însămînțată), iar mijloacele științifice de luptă împotriva factorilor negativi ai naturii nu au fost folosite întotdeauna în mod judicios. Așa de exemplu, în 1959, s-au executat ogoare de toamnă numai pe 21,6%

din suprafața rămasă pentru însămînțările de primăvară. Această situație a influențat și asupra ritmului rapid de consolidare a G.A.C.

Cu toată existența acestor lipsuri în realizarea unor producții medii sporite an de an, G.A.C. au demonstrat superioritatea incontestabilă a marii gospodării socialiste. Aceasta ne-o ilustrează mai evident datele anului 1956 (an cu condiții nefavorabile sau mai puțin favorabile), cînd producțiile realizate de G.A.C. întrec pe cele din întovărășiri și din sectorul individual. Realizarea de producții medii tot mai mari, a făcut ca G.A.C. să obțină producții totale sporite, creînd astfel condiții pentru impulsionarea creșterii animalelor și a productivității acestora (vezi tabloul XVI), sporirea cantităților de produse marfă (Tab. XII) și a cantităților de produse repartizate membrilor (Tab. VIII).

TABLOUL XII

Producția totală și marfă la principalele culturi

Cultura	Prod. totală la 100 ha arabil (% față de 1956)				Producția marfă la 100 hectare teren arabil								
					% față de prod. totală					% față de 1956			
	1957	1958	1959	1960	1956	1957	1958	1959	1960	1957	1958	1959	1960
Grîu, secară	165,2	117,2	131,1	110,9	33,7	25,6	36,7	37,4	40,6	126,9	129,2	127,9	134,8
Porumb boabe	120,0	136,8	159,4	172,6	22,8	19,4	27,4	28,9	22,9	101,6	164,5	201,6	169,3
Tot. grîu porumb	142,3	127,1	145,3	141,3	28,1	22,8	31,7	32,7	29,8	116,5	143,7	170,0	149,0
Fl. soarelui	112,9	161,1	174,1	174,1	29,6	27,8	50,5	90,4	94,9	106,2	275,0	531,3	556,2
Sfeclă de zahăr	133,5	145,9	204,7	242,9	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	133,5	145,9	204,7	242,9

Producția totală obținută la 100 ha teren arabil, trebuie pusă în legătură și cu creșterea sau scăderea suprafețelor însămînțate cu cultura respectivă. Astfel, deși producția medie de grîu realizată în 1958 este mai mare decît în 1957, datorită faptului că ponderea suprafațelor ocupate cu grîu este mai mică în acest an, producția totală apare în scădere. Situația se prezintă invers pentru cultura porumbului. Atunci cînd și producția medie și suprafața însămînțată au crescut, producția totală la 100 ha teren arabil înregistrează o creștere simțitoare. Așa este cazul la floarea-soarelui și sfecla de zahăr.

Cît despre producția marfă, aceasta este în creștere an de an, atît în ce privește cantitatea cît și ponderea din producția totală. Acesta este un aspect pozitiv al activității economice a G.A.C. întrucît ea este una din căile principale care duce la creșterea proprietății obștești și deci la întărirea economico-organizatorică a gospodăriilor și la sporirea veniturilor bănești repartizate colectiviștilor (vezi și tab. VIII). Sporirea producției marfă se datorește și măsurilor de cointeresare materială a colectiviștilor în ridicarea producției și productivității muncii prin desființarea cotelor obligatorii și aplicarea sistemului de contractări și achiziții.

În ce privește modul de valorificare a producției și aici se observă o simțitoare îmbunătățire. Dacă în 1955 G.A.C. au livrat statului pe bază de cote, contracte și achiziții 43,0% din producția marfă de cereale a lor, în

1960, ele valorifică pe această cale 48,2% din producția marfă. În același timp valorificările de cereale pe piața liberă au scăzut de la 1,9% din producția marfă în 1955 la 0,5% în 1960. Această schimbare a fost determinată de avantajele mari create de către stat prin noul sistem de contractări și achiziții.

În viitor, pentru a contribui și mai mult la consolidarea economică și organizatorică, G.A.C. din regiunea Iași vor trebui să-și intensifice eforturile pentru obținerea de producții medii din ce în ce mai ridicate. Acest lucru este necesar cu atît mai mult cu cît suprafața de teren arabil ce revine la o familie de colectivist apt de muncă este destul de mică.

Un factor important al ridicării eficacității economice a G.A.C. din regiunea Iași (care au un caracter evident cerealier) îl reprezintă dezvoltarea legumiculturii, pomiculturii și viticulturii. Aceste ramuri contribuie în mare măsură la consolidarea economico-organizatorică a G.A.C. prin faptul că, pe de o parte aduc venituri mari la hectar și la o zi-muncă folosită în aceste sectoare, iar pe de altă parte ajută la folosirea mai rațională și în mai mare măsură a forței de muncă din G.A.C. Suprafața ocupată cu legume și zarzavaturi este în continuă creștere în perioada cercetată, reprezentînd 542,1% în 1960 față de 1955, iar în medie pe o G.A.C. suprafața crește în 1960 cu 30,3% față de 1955 (Tab. XIII).

TABLOUL XIII

Dezvoltarea legumiculturii în G. A. C. (1955 = 100)

Specificare	1957	1959	1960
Suprafața cultivată cu legume	100,0	357,6	542,1
Idem în medie la o G.A.C.	71,4	150,3	141,0
Legume la o zi-muncă folosită în legumicult.	135,7	110,7	142,9
Consumul de z. m. la 1 ha de legume	132,3	116,6	104,1
Venituri băneşti realiz. la 1 ha legume	154,4	170,0	178,3
Idem la o z. m. folosită în legumicultură	142,5	177,1	185,4

Îmbunătățirea activității în cultura legumelor și zarzavaturilor a dus la obținerea de rezultate din ce în ce mai bune în acest sector de activitate. Aceasta rezultă din faptul că deși numărul de zile muncă folosite la 1 ha legume crește cu 4,1% în 1960 față de 1955, veniturile bănești realizate la o zi-muncă folosită în legumicultură și la 1 ha cultivat cu legume înregistrează creșteri mult mai mari, reprezentînd 185,4% și respectiv 178,3%. Acestea au permis obținerea de venituri bănești din ce în ce mai mari din valorificarea legumelor și zarzavaturilor. În 1960 valoarea produselor legumicole valorificate reprezintă 737,9% față de 1955. Trebuie de menționat totuși că dacă suprafețele cultivate cu legume au înregistrat o creștere simțitoare, producțiile totale n-au înregistrat același progres, în primul

rînd datorită producțiilor medii la ha care se mențin la un nivel scăzut. O astfel de situație micșorează aportul pe care l-ar putea aduce legumicultura în direcția obținerii de venituri bănești mari și în tot timpul anului. Pe viitor G.A.C. vor trebui să-și îndrepte atenția și în această direcție și mai ales în direcția sporirii producției de legume timpurii.

În procesul dezvoltării multilaterale, o atenție demnă de subliniat au acordat G.A.C. sectorului viti-pomicol. Acest sector ocupă peste 2% din suprafața agricolă a G.A.C. și este în creștere an de an. La sfîrșitul anului 1960, sectorul viti-pomicol reprezenta o creștere de peste 11 ori față de 1955, iar în medie pe o G.A.C. pe aceeași perioadă creșterea reprezintă 300% (Tab. XIV).

De remarcat este faptul că suprafața ocupată cu vii și pomi crește în ultimii ani în mod deosebit datorită plantațiilor noi care se fac în mod organizat, folosindu-se numai soiurile raionate. Astfel, dacă în 1956, din suprafața ocupată cu vii și pomi cu care a crescut acest sector în anul respectiv, numai 13,8% reprezenta plantații noi, în 1959 acest procent crește la 18,2%, iar la sfîrșitul anului 1960 ajunge la 46,8%. Aceasta demonstrează importanța pe care o acordă G.A.C. dezvoltării sectorului viti-pomicol.

TABLOUL XIV

Dezvoltarea pomiculturii și viticulturii (1955 = 100)

Specificare	1957	1959	1960
Suprafața ocupată de vii și livezi	124,0	485,8	1189,6
În medie pe o G.A.C.	91,3	220,3	300,0
Consumul mediu de z. m. la 1 ha vie, pomi	66,5	62,0	90,5
Venituri bănești în medie la 1 ha vie, pomi	265,1	196,7	232,6
Idem la o z. m. folosită în sect. viti-pomicol	301,6	165,7	214,5

Sectorul viti-pomicol contribuie în măsură și mai mare la consolidarea economico-organizatorică a G.A.C. Acest lucru este concludent dacă comparăm rezultatele economice obținute de la un an la altul. Astfel, în timp ce numărul de zile-muncă folosite în medie la 1 ha vie și pomi scade în 1960 cu aproape 12% față de 1955, veniturile bănești la o zi-muncă cresc cu 65,7% în 1959 și cu 114,5% în 1960, iar cele obținute în medie de pe un ha cu pomi și vie cresc cu 96,7% și respectiv 132,6%. În anul 1959 procentul de creștere este mai mic ca în 1957 deoarece în acest an au fost condiții nefavorabile pentru pomi și vie (brume în perioada înfloritului și vînturi puternice înainte de coacerea fructelor). Veniturile bănești totale obținute din acest sector sînt însă în permanentă creștere datorită producției mari care a permis sporirea cantităților valorificate. Producția marfă a reprezentat 35,8% în 1957 și 45,6% în 1959, față de numai 34,7% în 1955 din producția totală realizată, cu toate că membrilor colectiviști li s-au repartizat pentru o zi-muncă aceleași cantități de struguri, vin și fructe.

Ținînd cont de condițiile favorabile existente pentru dezvoltarea sectorului viti-pomicol, G.A.C. din regiunea Iași vor trebui să ia măsuri pentru

extinderea acestui sector, pentru reducerea suprafețelor cu vii hibride și înlocuirea lor cu vie altoită, această din urmă măsură ducînd în mod nemijlocit la o creștere a rentabilității viilor.

Un factor hotărîtor în dezvoltarea multilaterală și în consolidarea economico-organizatorică a G.A.C. îl constituie creșterea animalelor de producție. În perioada 1955—1960, numărul total al vacilor aparținînd gospodăriilor colective a crescut de aproape 18 ori, iar al scroafelor și oilor de aproape 6 ori (Tab. XV).

Cu toate că efectivele de animale au crescut în proporție destul de mare, încărcătura la 100 ha se menține încă scăzută, aceasta ca urmare a creșterii suprafețelor și înființării unui număr mare de noi unități care în primii ani de activitate nu au avut posibilități să procure un număr de animale corespunzător cu suprafața pe care o dețin.

TABLOUL XV

Densitatea animalelor din G.A.C. la 100 ha teren

Specificare	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Total taurine — cap. la 100 ha A+P + F	11,7	11,0	8,7	10,0	14,1	15,1
Din care: vaci	1,9	1,7	1,2	1,7	2,5	4,1
Total porcine — capete la 100 ha arabil	8,5	6,1	4,6	6,1	8,5	7,1
Din care: scroafe	4,2	3,2	2,1	2,7	2,8	2,7
Total ovine — capete la 100 ha A + P + F	122,1	115,4	106,6	89,1	76,3	65,9
Din care: oi mame	98,3	93,4	83,3	71,3	61,1	59,4
Păsări — capete la 100 ha cereale *)	40,8	37,7	29,1	45,2	36,5	49,9
Total UVM — Animale la 100 ha A+P+F	23,2	21,3	18,8	17,3	16,8	25,7

*) Păsările au fost transformate în găini astfel: 1 rață=2 găini; 1 gîscă=1 curcă= = 4 găini.

Trebuie de apreciat totuși ca pozitiv efortul depus de G.A.C. în extinderea sectorului zootehnic. Astfel, numai în anul 1960 G.A.C. au cumpărat 6 303 capete vaci, 570 juninci montate, 1 000 scroafe, 40 vieri de reproducție, 350 capete tineret porcin, 51 725 oi, 1 390 berbeci, 78 296 găini, 160 stupi etc. La acestea trebuie adăugate efectivele destul de însemnate reținute din prăsila proprie. În același timp G.A.C. s-au preocupat și de îmbunătățirea raselor. Astfel, ponderea oilor cu lînă semifină a ajuns în 1959 la peste 20% din numărul total al oilor, iar în 1960 la aproape 30%. Eficacitatea măsurilor luate în ce privește creșterea animalelor de producție în G.A.C. și înțelegerea de către majoritatea gospodăriilor a importanței acestor ramuri sînt confirmate de rezultatele obținute în anul 1960.

În bună măsură G.A.C. s-au ocupat de întreținerea și furajarea animalelor în scopul sporirii productivității acestora. Ca urmare, producția pe cap de animal este în creștere an de an (Tab. XVI).

Creșterea producției pe cap de animal, în 1960 și în mod deosebit a producției de lapte de vacă se datorește în primul rînd folosirii pe scară tot mai mare a furajelor însilozate în hrana animalelor. Astfel, dacă în 1955 s-a asigurat în medie doar 100 kg furaje însilozate pe cap de vacă furajată, din producția anului 1960 revine în medie pe cap de vacă peste 12 tone (în ipoteza că tot acest furaj ar fi fost folosit numai pentru vaci). Ca urmare

TABLOUL XVI

Producţii realizate în creşterea animalelor

Specificare	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Prod. medie de lapte pe cap de vacă furajată (1)	700,0	663,0	801,0	743,0	916,0	1.294,0
Prod. medie de lapte pe cap de oaie mulsă (1)	36,0	39,0	43,6	38,0	45,0	43,0
Prod. medie de lînă pe cap de ovină adultă (kg)	2,1	1,8	1,8	1,9	1,98	1,8
Producţia marfă de carne (kg la 100 ha agricol)	1777,0	1565,0	1433,0	983,0	1157,0	1589,0
Producţia marfă lapte de vacă (l la 100 ha A + P + F)	1319,0	926,0	849,0	592,0	1213,0	2935,0
Producţia marfă lapte de oaie (la 100 ha A + P + F	2395,0	2216,0	1939,0	1511,0	1371,0	2342,0
Prod. marfă lînă (kg la 100 ha A + P + F)	113,0	104,0	100,1	87,3	77,7	121,0

a îngrijirii și furajării în mai bune condițiuni a vacilor de lapte, în multe G.A.C. producția de lapte pe cap de vacă furajată a depășit 2 500 litri lapte.

O dată cu creșterea numărului de animale și a productivității acestora a crescut și volumul producției marfă la principalele produse din sectorul zootehnic. În 1960, producția marfă totală de lapte de vacă crește de peste 6 ori față de 1955, la lapte de oaie de aproape 5 ori, la carne de 4 ori, la lînă de aproape 30 ori etc. Cu toate acestea, producția marfă raportată la 100 ha înregistrează ușoare oscilații în 1960 față de 1955. Aceasta se datorește în primul rînd ritmului mai scăzut de creștere a efectivelor de animale față de ritmul de creștere a terenului (Tab. XVII). În ce privește scăderea producției marfă, aceasta mai scade și datorită reținerilor de animale pentru prăsilă. Numai în 1959 s-au reținut din prăsilă proprie 251 capete taurine, 6 401 capete ovine, 1 182 capete porcine. Aceasta a influențat și asupra veniturilor bănești pe care le-au obținut G.A.C. din creșterea animalelor. În 1959 veniturile bănești obținute din creșterea animalelor reprezintă numai 16,1% din totalul veniturilor bănești, față de 45,2% cît era în 1955 (Tab. XVII).

Din datele tab. XVII rezultă în mod clar că veniturile bănești obținute la o zi-muncă din creșterea animalelor cresc de la an la an. În 1960 scăderea veniturilor la o zi-muncă din creșterea vacilor și oilor se explică, așa cum am arătat mai sus, prin faptul că s-a reținut un număr mare de animale pentru prăsilă.

Printre cauzele care influențează asupra menținerii, totuși, a unor producții scăzute a animalelor, menționăm: alimentația, uneori nerațională a animalelor în unele perioade ale anului, creșterea lentă a numărului de animale din rasele productive, lipsa de evidență a producției, insuficiența cadrelor tehnice, fluctuația și slaba pregătire a muncitorilor din acest sector. Cunoscînd importanța mare pe care o prezintă creșterea animalelor de producție, G.A.C. vor trebui să acorde atenție mai mare lichidării acestor

TABLOUL XVII

Veniturile băneşti din creşterea animalelor de producţie

Specificare		1955	1957	1959	1960
Total venituri băneşti realiz. din creşterea animalelor	% din tot. venit. băneşti realiz. de G.A.C.	45,2	38,7	16,1	20,3
	lei la o z. m. folosită în creşterea animalelor	25,85	31,59	26,88	24,90
Venituri băneşti realizate din creşterea vacilor	% de venit. băneşti realiz. din creşt anim	14,7	11,7	16,5	23,2
	lei la o z. m. folosită în creşt. vacilor	15,0	18,58	17,5	15,5
Venituri băneşti realizate din creşterea porcilor	% din venit. băn. realiz. din creşt. anim.	21,9	20,5	18,6	31,9
	lei la o z. m. folosită în creşt. porcilor	31,2	45,07	28,9	74,5
Venituri băneşti realizate din creşterea oilor	% de venit. băn. realiz. din creşt. anim.	57,1	43,1	53,3	38,9
	lei la o z. m. folosită în creşt. oilor	25,41	27,52	30,7	24,4

lipsuri, să depună interes în creşterea efectivelor de animale şi a productivităţii acestora, precum şi pentru reducerea consumului de zile-muncă folosite în creşterea animalelor.

Pentru buna deservire a proceselor de producţie, G.A.C. din regiunea Iaşi şi-au organizat un mare număr de ateliere şi întreprinderi anexe. Acestea au o mare importanţă pentru consolidarea economico-organizatorică a G.A.C., întrucît pe de o parte ele satisfac cerinţele interne ale gospodăriei obşteşti, iar pe de altă parte dau şi produse marfă care sporesc veniturile băneşti. În acelaşi timp ele contribuie la folosirea mai raţională a forţei de muncă. Modul cum s-au dezvoltat întreprinderile anexe în G.A.C. din regiunea Iaşi se pot urmări din datele tabloului XVIII.

În majoritatea cazurilor, la începutul activităţii lor, G.A.C. dezvoltă îndeosebi acele întreprinderi anexe care răspund în special necesităţilor de producţie (ateliere de fierărie, tîmplărie, lemnărie, rotărie). Pe măsura dezvoltării G.A.C., se înfiinţează şi alte ateliere şi întreprinderi anexe (ateliere de prelucrat lapte, cărămidării, vărării etc.). Acestea însă sînt în număr mic, deşi în G.A.C. din regiunea Iaşi există multe posibilităţi pentru dezvoltarea întreprinderilor anexe, posibilităţi care nu sînt încă folosite din plin.

O dată cu creşterea numărului de întreprinderi anexe a crescut şi numărul de colectivişti ocupaţi în acestea, precum şi al zilelor-muncă folosite. Creşterea numărului de zile-muncă nu este numai numerică ci şi ca pondere din totalul zilelor-muncă folosite în G.A.C. Creşerea şi dezvoltarea întreprinderilor anexe a dat posibilitatea G.A.C. să valorifice şi o parte din

TABLOUL XVIII

Dezvoltarea atelierelor şi întreprinderilor anexe

Specificare	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Numărul atelierelor de fierărie	43	38	35	72	150	230
Numărul atelierelor de tîmplărie-rotărie	24	26	18	38	82	118
Numărul altor atel. şi întrepr. anexe	5	4	3	3	7	17
Numărul colectiv. ocupaţi în într anexe	122	106	111	197	366	798
Zile muncă folos. în într. anexe	16.866	25.043	30.723	51.049	127.684	186.841
Idem—% din total z.m. folosite în G.A.C.	1,2	1,9	2,1	2,3	2,1	1,8
Venituri băneşti realiz. din într. anexe—lei	68.563	127.304	248.284	344.151	822.365	1.094.524
Idem — în medie la o G.A.C.	665	971	1.773	1.671	2.875	3.236

produsele acestora, ceea ce a dus la creşterea veniturilor realizate din întreprinderile anexe. În 1960 aceste venituri au crescut în medie pe gospodărie de aproape 5 ori faţă de 1955.

În viitor, G.A.C. din regiunea Iaşi trebuie să dea o atenţie mai mare dezvoltării întreprinderilor anexe şi în special acelora care produc materialele necesare pentru construcţii şi aduc venituri băneşti mari.

Colectiviştii trebuie să lupte pentru descoperirea tuturor resurselor interne ale G.A.C., pentru dezvoltarea întreprinderilor anexe care pe baza acestor resurse să dea venituri tot mai mari. În acest fel se contribuie şi pe această cale la consolidarea economică şi organizatorică a G.A.C.

Dezvoltarea multilaterală a G.A.C. din regiunea Iaşi iese şi mai mult în evidenţă prin analiza producţiei globale şi a producţiei marfă (Tab. XIX).

Datele tab. XIX ne arată că între cele două ramuri de bază din cadrul G.A.C., ramura vegetală prezintă ponderea cea mai mare atît în ce priveşte producţia globală cît şi producţia marfă. Acest lucru se datoreşte — aşa cum am mai arătat — faptului că în această perioadă în regiunea Iaşi sectorul colectivist s-a dezvoltat într-un ritm mai accelerat, creşterea animalelor de producţie neputîndu-se dezvolta în acelaşi ritm. Totuşi producţia marfă din creşterea animalelor se menţine la un nivel mai ridicat în ce priveşte ponderea faţă de producţia marfă totală, ea reprezentînd 29%, în timp ce producţia totală a acestor ramuri reprezintă numai 11,2% din valoarea totală a producţiei globale. Aceasta demonstrează importanţa creşterii animalelor în realizarea producţiei marfă din cadrul G.A.C.

TABLOUL XIX

Structura producției globale și a producției marfă *

Specificare	1956	1958	1960
Valoarea prod. globale totale	100,0	100,0	100,0
Din care: prod. vegetală	81,9	85,9	88,8
„ animală	18,1	14,1	11,2
Valoarea prod. marfă totală	100,0	100,0	100,0
Din care: prod. vegetală	56,5	71,5	71,0
„ animală	43,5	28,5	29,0

*) Valoarea producției globale și marfă s-a calculat în prețuri comparabile.

Pentru a ne da mai bine seama de rezultatele obținute în perioada analizată, în dezvoltarea multilaterală a G.A.C., este necesară analiza structurii și dinamicii producției globale și marfă la 100 ha teren (Tab. XX).

TABLOUL XX

Structura și dinamica producției globale și marfă la 100 ha

Specificare	Structura			Dinamica		
	1956	1958	1960	1956	1958	1960
Val. prod. globale totale	100,0	100,0	100,0	100,0	132,2	135,5
Din care: ramura vegetală	81,1	85,9	88,7	100,0	138,7	142,3
„ creșt. anim.	18,2	14,1	11,3	100,0	102,7	81,6
Val. prod. marfă totală	100,0	100,0	100,0	100,0	130,6	157,6
Din care: ramura vegetală	56,0	71,4	71,0	100,0	165,8	198,8
„ creșt. anim.	44,0	28,6	29,0	100,0	85,3	104,5

Urmărind datele Tab. XX, observăm că deși în perioada analizată suprafața G.A.C. crește într-un ritm accelerat, ele și-au dezvoltat producția multilateral, producția globală și marfă la 100 ha a crescut, în 1960 reprezentînd 135,5% și respectiv 157,6% față de 1956. De remarcat este faptul că în ultimii ani sursa principală de realizare a producției marfă o constituie vînzările de produse către stat prin contractări și achiziții. Astfel, la producția vegetală, ponderea producției marfă realizată din contractări și achiziții crește de la 53,2% în 1956 la 63,4% în 1960, iar la producția animală de la 53,3% la 70,7%. În același timp scade ponderea producției marfă realizată din vînzările pe piață. Aceasta demonstrează că G.A.C. din regiunea Iași se conving tot mai mult de avantajele pe care le au prin valorificarea produselor către stat.

La realizarea producției globale și marfă ramurile și culturile au participat în mod diferit, ponderea participării lor variind de la an la an în funcție de dezvoltarea multilaterală a G.A.C. (Tab. XXI).

Analiza datelor de mai sus scot în evidență dezvoltarea multilaterală și intensivă a producției agricole din G.A.C. Aceasta o demonstrează creșterea valorii produselor rezultate din culturile tehnice, struguri și fructe,

TABLOUL XXI

Structura producției globale și marfă pe surse de realizare

Specificare	Prod. globală			Prod. marfă		
	1956	1958	1960	1956	1958	1960
Prod. vegetală totală	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Din care: cereale ptr. boabe	57,6	53,5	51,3	64,3	53,9	41,1
culturi tehnice	9,2	9,8	13,4	18,9	24,1	36,6
„ alimentare	12,5	12,7	10,2	5,0	11,7	10,1
struguri și fructe	8,0	11,9	10,8	9,0	8,3	11,3
alte culturi	12,7	12,1	14,3	2,8	2,0	1,9
Producția animală totală	100,0	100,0	100,0	100,0	100 0	100,0
Din care: carne	37,1	40,7	31,4	37,0	38,7	32,8
lapte	41,4	33,2	51,7	40,0	39,7	51,1
lînă	15,0	12,4	11,6	11,3	13,8	11,2
alte produse	6,5	13,7	5,3	11,7	7,8	4,9

precum și menținerea unor proporții juste între diferitele produse din ramura creșterii animalelor. Scăderea ponderii valorii cărnii se datorește faptului că gospodăriile colective au reținut multe animale pentru reproducție, ele valorificînd în această perioadă efective mai mici (deși față de 1956, în 1960 ele valorifică totuși cantități mai mari).

Dacă avem în vedere structura suprafețelor ocupate cu diferite culturi (vezi Tab. X), datele de mai sus relevă importanța pe care o au culturile intensive în realizarea veniturilor bănești ale G.A.C. Scăderea relativă a producției globale și marfă la cereale (a ponderei acestora), carne și lînă, nu trebuie să ne ducă la concluzia greșită că aceste produse sînt în descreștere. În 1960 față de 1956 de exemplu, valoarea producției globale a cerealelor la 100 ha teren reprezenta 135,3%, iar cea a producției marfă 126,7%.

Un alt indicator important în aprecierea consolidării economico-organizatorice a G.A.C. și mai ales în ce privește îmbinarea armonioasă a diferitelor sectoare de activitate îl reprezintă structura folosirii zilelor-muncă (Tab. XXII).

Creșterea ponderii zilelor-muncă folosite în producția vegetală și în același timp scăderea ponderii zilelor-muncă folosite în creșterea animalelor de producție se explică prin faptul că suprafața G.A.C. a crescut în ultimul timp într-un ritm mai rapid, iar numărul animalelor de producție în mod normal, nu a putut crește în aceeași măsură. Pe de altă parte, creșterea ponderii zilelor-muncă în producția vegetală se datorește în mare măsură și dezvoltării ramurilor și culturilor intensive (vezi Tab. IX și X). În același timp scăderea ponderii zilelor-muncă folosite în creșterea animalelor de producție se datorește și unei organizări mai bune a muncii ceea ce a dus la o creștere a productivității muncii, iar ca urmare numărul de zile-om folosite pentru o U.V.M. se reduce mult (la taurine de la 58,6 z.m. în 1955 la 36,1 z.m. în 1960; la porcine de la 60,8 la 30,4 z.m. etc.).

Un fapt pozitiv în folosirea zilelor-muncă îl constituie creșterea ponderii acestora folosite în construcții (de la 2,9% în 1955 la 4,1% în 1960), aceasta demonstrînd în mod evident că G.A.C. folosesc tot mai mult forța de muncă

TABLOUL XXII

Structura folosirii zilelor-muncă (%)

Specificare	1955	1956	1957	1958	1959	1960
În producția vegetală	62,8	60,5	65,2	67,5	72,8	73,6
În creșterea anim. de producție	11,0	13,1	11,5	10,0	7,0	9,3
În construcții	2,9	3,1	1,5	3,0	4,7	4,1
Pentru muncile de cond. și ad-tive	11,7	12,2	12,0	9,4	6,5	5,9
Pentru alte munci	11,6	11,1	9,8	10,1	9,0	7,1
Total zile muncă folosite	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

proprie în construcții, ieftinind în acest fel costul construcțiilor. Tot ca un fapt pozitiv trebuie menționat și acela al scăderii ponderii zilelor-muncă atribuite personalului de conducere și administrativ (de la 11,7% în 1955 la 5,9% în 1960).

Din analiza folosirii zilelor-muncă în G.A.C. se desprinde concluzia că forța de muncă este ocupată în cea mai mare parte în producția vegetală, aceasta ca urmare a dezvoltării încă nesatisfăcătoare a altor sectoare de activitate și îndeosebi a creșterii animalelor, precum și faptului că gradul de mecanizare a lucrărilor din sectorul producției vegetale nu este încă la nivelul posibilităților. Aceasta a dus la folosirea neuniformă a zilelor-muncă și deci a forței de muncă în cursul anului.

În viitor G.A.C. vor trebui să țină seamă de acest aspect și să lupte mai mult pentru dezvoltarea multilaterală a unităților care vor asigura și mai mult întărirea economico-organizatorică a acestora, folosirea mai rațională a forței de muncă, creșterea nivelului de viață a colectiviștilor.

Dezvoltarea multilaterală și îmbinarea rațională a ramurilor agricole se oglindește în cele din urmă în veniturile bănești, între acestea existînd o intercondiționare reciprocă.

Din datele cercetate rezultă că veniturile bănești la unitatea de suprafață și pe cap de colectivist au crescut de la an la an (Tab. XXIII).

Creșterea veniturilor bănești se datorește în cea mai mare măsură sporirii producției agricole în G.A.C. și ca urmare a posibilității de a valorifica de la an la an cantități din ce în ce mai mari de produse, cu toate că în același timp volumul produselor repartizate pentru zile-muncă a rămas același, iar la unele produse chiar a crescut. Pe de altă parte, creșterea veniturilor bănești se datorește și sprijinului pe care-l acordă statul G.A.C. prin acordarea de prețuri ferme pe bază de contracte.

În ce privește structura veniturilor bănești, în perioada cercetată asistăm la o creștere relativă a veniturilor obținute din producția vegetală și la o scădere a celor din producția animală. Acest lucru este firesc dacă luăm în considerare eforturile depuse de G.A.C. pentru sporirea efectivelor de animale din prăsilă proprie, precum și folosirea forței de muncă în cele două sectoare. Este necesar să precizăm că sporirea veniturilor bănești din producția vegetală se bazează în mare măsură pe culturile intensive.

Ponderea veniturilor bănești obținute din activitatea întreprinderilor anexe înregistrează o creștere ușoară, iar a celor din grupa „alte venituri"

TABLOUL XXIII

Dinamica şi structura veniturilor băneşti realizate

Specificare	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Venituri băneşti la 100 ha agricol (% faţă de 1955)	100,0	98,2	119,6	143,8	186,6	171,0
Venituri băneşti în medie la o G.A.C. (% faţă de 1955)	100,0	77,5	117,3	143,4	290,1	389,6
Venituri băneşti la un colectiv. apt de muncă (% faţă de 1955)	100,0	96,7	106,1	113,5	111,9	114,3
Venituri băneşti la un colect. apt de muncă şi care a participat la muncă (% faţă de 1955)	100,0	98,6	137,9	133,8	112,2	125,5
Venituri băneşti din prod. vegetală (% din tot. venit. băn.)	43,1	39,4	47,6	62,2	76,2	72,3
Venituri băneşti din prod. animală (% faţă de tot. venit. băn.)	45,2	44,5	38,7	25,3	16,1	20,9
Venituri băneşti din într. anexe (% din tot. venit. băn.)	0,8	1,4	1,8	1,4	1,4	0,9
Alte venituri băneşti (% din total. venit. băneşti)	10,9	14,7	11,9	10,6	5,7	5,9

sînt în descreștere. Acest lucru demonstrează o mai mică preocupare din partea G.A.C. pentru dezvoltarea întreprinderilor anexe și pentru organizarea de brigăzi de colectiviști care să presteze muncă în diferite întreprinderi de stat, șantiere etc. Acestea sînt probleme care trebuie să preocupe în viitor conducerile G.A.C. și întreaga masă de colectiviști în vederea obținerii de venituri bănești cît mai mari și totodată să folosească în modul cel mai rațional forța de muncă de care dispune fiecare unitate în parte.

IV. *Cointeresarea materială a colectiviștilor*

Procesul de consolidare economico-organizatorică a G.A.C. nu poate fi înfăptuit fără aplicarea principiului cointeresării materiale. Principalul mijloc prin care se asigură aplicarea acestui principiu îl constituie modul de retribuire a muncii. Este știut că pe măsură ce crește producția se creează posibilități tot mai mari de mărire a proprietății obștești și de consolidare economico-organizatorică a gospodăriei pe de o parte, și de sporire a veniturilor personale ale colectiviștilor pe de altă parte. Aceasta impune ca retribuirea muncii să se facă nu numai în raport cu munca depusă, ci și cu producția obținută. Fiind retribuiți în acest fel, colectiviștii sînt interesați să sporească mereu producția, iar prin aceasta se contribuie la consolidarea economică și organizatorică a gospodăriei (Tab. XXIV). Ca urmare, la baza cointeresării materiale a colectiviștilor în creșterea producției stă proprietatea obștească. Cu cît va spori mai mult producția, cu atît va crește mai mult avutul obștesc, cu atît va spori și venitul colectiviștilor (Tab. XXIV).

Datele tab. XXIV ne arată că prin intermediul zilelor-muncă veniturile personale sînt indisolubil legate de întărirea și dezvoltarea proprietății obștești. Creșterea proprietății obștești a dus în mod nemijlocit la creșterea producției de cereale, ceea ce a dat posibilitatea G.A.C. să valorifice can-

TABLOUL XXIV

Corelaţia între proprietatea obştească şi veniturile repartizate colectiviştilor

Specificare	1956	1957	1958	1959	1960
Val. propriet. obşteşt' la 100 ha ter. agricol (%faţă de 1956)	100,0	116,6	130,0	120,7	118,4
Cereale obţinute la 100 ha arabil (% faţă de 1956)	100,0	143,6	124,4	131,5	115,0
Venituri băn realiz la 100 ha ter. agricol (%faţă de 1956)	100,0	122,1	146,7	190,3	174,4
Cereale repartiz. colect. în medie pe G.A.C. (%faţă de 1956)	100,0	169,4	126,1	250,0	263,9
Bani repartiz. colect. în medie pe G.A.C. (%faţă de 1956)	100,0	169,5	247,3	625,7	720,0
Sume de bani repartiz. colectiv. ca avans (% din sumele de bani repartizate membrilor colectivişti)	14,4	18,5	22,0	30,3	28,3
Sume de bani acord. membrilor drept retrib. suplim. lei:	—	10.217	37.337	203.924	74.634
Cereale acord. membrilor drept retrib. suplim. tone:	—	35	77	51	101
Cereale repartiz. la o z. m. kg	5,2	8,4	6,1	6,1	5,1
Sume de bani repartiz. la o z. m. lei:	2 0	3,3	4,5	5,8	5,5
Val. prod. repartiz. la o z. m. lei:	16,2	19,8	23,0	22,5	17,3
Zile muncă adăugate ptr. depăş. prod. planificate	149	100	131	—	—
Zile muncă scăzute ptr. nerealiz. sarc. de producţie	286	1.703	2.531	13.869	17.937
Zile muncă atribuite pers. ad-tiv. şi de conducere (% din total zile muncă efectuate în G.A.C.)	12,6	12,0	9,4	6,5	5,9

tităţi tot mai mari de produse şi deci să-şi mărească veniturile băneşti. Ca urmare, atît cantităţile de cereale, cît şi sumele de bani repartizate colectiviştilor au fost din ce în ce mai mari.

Dar, în acelaşi timp dezvoltarea multilaterală a G.A.C. a permis realizarea de venituri băneşti în tot timpul anului, ceea ce a dus la posibilitatea repartizării de avansuri băneşti în mod mai uniform. Dacă în 1956 au fost repartizate ca avansuri numai 14,4% din sumele de bani repartizate colectiviştilor, în 1960, acestea se ridică la 28,3%. În această direcţie însă G.A.C. vor trebui să acorde mai mare atenţie ritmicităţii încasării de sume băneşti în tot timpul anului (deci dezvoltarea multilaterală şi pe această bază, organizarea valorificării produselor). De asemenea, înfiinţarea fondului de rulment în fiecare G.A.C. va crea în acelaşi timp condiţiile necesare pentru asigurarea stabilităţii şi ritmicităţii în acordarea avansurilor.

Un rol important în sporirea cointeresării materiale a colectiviștilor în rezultatele muncii lor îl are aplicarea retribuirii suplimentare. An de an, sumele de bani și cantitățile de produse repartizate membrilor drept premii pentru depășirea producției planificate au crescut (Tab. XXIV). În același timp celor ce n-au realizat producția planificată din motive subiective, li s-a scăzut un număr de zile-muncă, potrivit hotărîrii adunării generale. Totuși, mai sînt G.A.C. care n-au trecut la acest sistem de retribuire a muncii. Neparticiparea totală sau parțială la munca obștească a unor membri se datorește în mare măsură și lipsei acestui mijloc de cointeresare.

Asupra creșterii retribuirii zilei-muncă o influență indirectă o are și modul cum este gospodărit și cheltuit fondul total de zile-muncă. În această direcție, trebuie să subliniem ca pozitiv faptul că ponderea zilelor muncă atribuite personalului administrativ și de conducere, ca și numărul de zile-muncă cheltuite în medie pe fiecare G.A.C. în acest scop este în scădere (de la 1 545 z.m. în 1955, la 1 375 z.m. în 1959).

Dar, în G.A.C. nu sînt satisfăcute numai interesele personale ale colectiviștilor ci și interesele obștești ale lor. Astfel, față de 1955, valoarea acumulărilor, contribuția colectiviștilor la dezvoltarea proprietății obștești a crescut în 1960 cu peste 87% în cazul raportării la 100 ha teren agricol și cu peste 178% în medie pe fiecare G.A.C.

În vederea creșterii cointeresării materiale a colectiviștilor, G.A.C. vor trebui să lupte ca fiecare colectivist să realizeze minimum de zile-muncă stabilite de adunarea generală și pentru lichidarea totală a neparticipării unor colectiviști la lucru. Pentru aceasta, trebuiesc folosite cu pricepere diferite metode de stimulare materială, să se înlăture unele greșeli care mai există uneori în calcularea zilelor-muncă, în ținerea evidenței etc.

V. Contribuția S.M.T. la consolidarea G.A.C.

În consolidarea economico-organizatorică a G.A.C. un rol deosebit de important îl au S.M.T.-urile. Ele contribuie în mod efectiv la creșterea producției și productivității muncii, la realizarea unei producții lărgite, la sporirea veniturilor colectiviștilor. Așadar între dezvoltarea activității S.M.T pe linia lărgirii mecanzării lucrărilor agricole, pe de o parte și între rezultatele obținute de G.A.C., pe de altă parte, există o strînsă corelație (Tab. XXV).

An de an, ponderea volumului de lucrări mecanizate executate în G.A.C., ca și numărul de ha a.n. executați de fiecare tractor convențional este în creștere. Aceasta a făcut ca lucrările de semănat, întreținere și recoltat să fie făcute la timpul optim, ceea ce a contribuit la creșterea producției. Ca urmare a sporirii volumului de lucrări mecanizate, G.A.C. au realizat economii însemnate de zile muncă, iar forța de muncă eliberată prin aceasta a putut fi folosită în alte sectoare de activitate, ceea ce a contribuit în mare măsură la creșterea veniturilor bănești. Tot în acest scop au contribuit și producțiile mari obținute care au creat posibilitatea valorificării unor cantități tot mai mari de produse.

Cu toate acestea, mai sînt unele lipsuri manifestate și de o parte și de cealaltă. G.A.C. și S.M.T. vor trebui să depună mai mult interes în ex-

TABLOUL XXV

Influența mecanizării asupra producției și veniturile bănești ale G.A.C.

Specificare	1956	1957	1958	1959	1960
Ha a. n. execut. în G.A.C. (% din tot. ha a. n. exec. de S.M.T.)	26,1	30,6	26,6	49,1	58,2
Ha a. n. pe tract. convenț. exec. în G.A.C. (% față de 1956)	100,0	132,2	150,0	298,4	464,8
Econom. de z. m. realiz. prin mecaniz. lucr.	156.422	151.688	154.735	570.606	1.265.440
Prod. tot. de grîu și porumb realiz. la 100 ha arabil (% față de 1956)	100,0	142,3	127,1	145,3	141,3
Prod. tot. de fl. soarelui realiz. la 100 ha arabil (% față de 1956)	100,0	112,9	161,1	174,1	174,1
Prod. tot. sfeclă zahăr realiz. la 100 ha arabil (% față de 1956)	100,0	133,5	145,9	204,7	242,9
Venituri bănești realiz. la 100 ha agricol (% față de 1956)	100,0	122,1	146,7	190,5	174,4

tinderea volumului de lucrări mecanizate. S.M.T. trebuie să se preocupe și să controleze mai îndeaproape calitatea lucrărilor și termenul lor de executare, să depună mai mult interes în încheierea contractelor de lucrări și în realizarea unei colaborări mai strînse în G.A.C.-urile deservite. Pe de altă parte, G.A.C. vor trebui să depună mai mult interes în respectarea clauzelor contractelor încheiate cu S.M.T. (să pregătească din timp terenurile pe care le vor lucra cu tractoarele S.M.T., să repartizeze colectiviștii pentru deservirea mașinilor agricole etc.).

VI. Concluzii și propuneri

Procesul de consolidare economică și organizatorică a G.A.C. cere o muncă susținută și complexă, experiență temeinică și multă competență în rezolvarea diferitelor sarcini. De aceea este necesar ca organele de partid, sfaturile populare, specialiștii din agricultură să acorde în permanență sprijinul gospodăriilor colective.

Pe baza analizei făcute, considerăm că în viitor G.A.C. vor trebui să ia următoarele măsuri principale:

— Întrucît principala cale de întărire economico-organizatorică este creșterea proprietății obștești, atenția deosebită trebuie îndreptată spre dezvoltarea proprietății obștești, nu numai sub aspectul cantitativ, ci și cel calitativ. În acest scop, să se asigure cunoașterea temeinică a prevederilor statutului de către toți colectiviștii și să se lupte pentru respectarea acestora și în mod deosebit a celor cu privire la completarea și folosirea fondurilor obștești. De asemenea să se asigure prin toate mijloacele dezvoltarea acelor ramuri de producție care să asigure unității respective creșterea rapidă a veniturilor.

— O condiție importantă în consolidarea economică și organizatorică a G.A.C. o constituie dezvoltarea multilaterală care trebuie făcută pe baza unei juste îmbinări a ramurilor, în scopul înlăturării întreruperilor în muncă și a vîrfurilor de muncă. În acest scop G.A.C. vor trebui să acorde atenție dezvoltării tuturor ramurilor de producție agricole și în special creșterii necontenite a producției de cereale care constituie baza dezvoltării tuturor ramurilor. Aceasta va permite sporirea efectivelor de animale din toate speciile. Atenția cea mai mare trebuie acordată vacilor de lapte, scroafelor, oilor cu lînă fină și semifină, accentul principal punîndu-se pe creșterea din prăsilă și cumpărări din fondurile proprii ale gospodăriei.

— Paralel cu munca de sporire a efectivelor de animale trebuie să se lupte pentru îmbunătățirea raselor, întreținerea și furajarea animalelor în cele mai bune condițiuni, pregătirea și permanentizarea cadrelor care lucrează în sectorul zootehnic.

— În vederea asigurării într-un ritm rapid a construcțiilor necesare creșterii animalelor și a ieftinirii prețului de cost al construcțiilor, este necesar să se folosească toate resursele locale și forța de muncă din gospodărie.

— Problema de bază care se cere rezolvată în etapa actuală în creșterea animalelor este asigurarea unei puternice baze furajere, avîndu-se în vedere producerea unui variat sortiment de furaje care să asigure furajarea științifică a tuturor speciilor și categoriilor de animale. În acest scop, pe lîngă furajele de bază (cereale, siloz, produse secundare), trebuie acordată o deosebită atenție fînurilor, leguminoaselor, reziduurilor industriale etc.

— În vederea acordării de sume tot mai mari colectiviștilor pentru munca depusă, G.A.C. vor trebui să ia toate măsurile pentru creșterea veniturilor bănești și în primul rînd prin vînzarea către stat a întregului surplus de produse, pe bază de contracte și achiziții, în acest fel asigurîndu-se și posibilitatea acordării de avansuri bănești la intervale din ce în ce mai mici.

— Gospodăriile cu activitate mai îndelungată trebuie să studieze și să introducă treptat formele noi de organizare ce apar în procesul de producție pentru a reduce consumul de forță de muncă pe unitate de produs în vederea intensificării continue a producției și creșterii productivității muncii, iar prin aceasta să atragă pe toți colectiviștii la muncă.

— O atenție deosebită trebuie să se acorde extinderii mecanizării în toate sectoarele de activitate, precum și aplicării cu strictețe a tuturor măsurilor agrotehnice și zootehnice pentru a asigura continua sporire a producției medii la ha și pe cap de animal.

— O sarcină deosebită și permanentă care stă în fața G.A.C. este pregătirea cadrelor, organizarea și ținerea unei evidențe stricte a muncii și a producției, educarea tuturor colectiviștilor în spiritul apărării și creșterii avutului obștesc, folosirea cît mai judicioasă a mijloacelor de producție și a fondurilor obștești, lupta împotriva risipei, neglijenței și indisciplinei în muncă.

— În etapa actuală, una din măsurile cele mai importante care va duce la consolidarea economico-organizatorică a G.A.C. o constituie studie-

rea posibilităților de unificare a tuturor G.A.C. mici și încă slab dezvoltate în G.A.C. mari și puternice, în vederea folosirii mai raționale a pămîntului și a celorlalte mijloace de producție, a dezvoltării lor multilaterale.

Consolidarea G.A.C. a constituit una din principalele probleme ale Congresului al III-lea al P.M.R. care a indicat căile și mijloacele prin care toate unitățile pot și trebuie să ajungă într-o perioadă relativ scurtă la nivelul celor mai înaintate G.A.C. Aceste căi și mijloace nu sînt însă comune pentru toate G.A.C. și nu acționează fiecare în mod separat, ele se condiționează reciproc și numai prin acțiunea lor comună duc la rezultate pozitive. De aceea trebuie de avut în vedere că în privința consolidării economice și organizatorice a G.A.C. nu se pot da rețete universale. Specialiștii din agricultură împreună cu conducerile G.A.C. și sprijiniți de masa mare a colectiviștilor trebuie să studieze temeinic condițiile economice și naturale din fiecare unitate în parte și cu sprijinul permanent al organelor și organizațiilor de partid și de stat, trebuie să stabilească în mod diferențiat măsurile tehnico-organizatorice care să asigure consolidarea economică și organizatorică a fiecărei gospodării colective.

BIBLIOGRAFIE

1) Gh. Gheorghiu-Dej — *Raport prezentat la ședința Plenară a C.C. al P.M.R.* din 3—5 martie 1949. *Articole și cuvîntări*, ed. IV, E.S.P.L.P., 1955.
2) Gh. Gheorghiu-Dej — *Pentru consolidarea și dezvoltarea sectorului socialist al agriculturii, pentru sporirea producției agricole.* Edit. pol., Buc., 1958.
3) Gh. Gheorghiu-Dej — *Raport la cel de-al III-lea Congres al P.M.R.* Edit. Pol., Buc., 1960.
4) Roman C. — *Recensămîntul agricol al Romîniei din 1941*, edit. I.C.S., Buc., 1945.
5) Golopenția A. și Onică P. — *Recensămîntul agricol din R.P.R. 25.I.1948.* Edit., I.C.S., Buc., 1948.
6) Stănescu N. S. — *Cooperativizarea agriculturii în R.P.R.* E.S.P.L.P., 1957.
7) Vasilescu N. și Magazin P. — *Cooperativizarea agriculturii în regiunea Iași 1949—1959.* «Probleme agricole» nr. 11 din 1959.
8) Cojocaru C. și Avramescu P. — *Consolidarea economică și organizatorică a G.A.C.* Edit. științifică, Buc., 1958.
9) Gruici C. și Hartia S. — *Întărirea economico-organizatorică a G.A.C.* E.A.S., Buc., 1960.

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ УКРЕПЛЕНИЕ КОЛЛЕКТИВНЫХ ХОЗЯЙСТВ ЯССКОЙ ОБЛАСТИ

Краткое содержание

Во вступительной части дается вкратце положение сельского хозяйства Ясской области до 1944 года, затем путь развития коллективного сектора до 1960 года.

Далее работа анализирует структурально и динамично главные показатели организационно-экономического укрепления коллективных хозяйств в том числе: рост общественной собственности, многостороннее развитие коллективных хозяйств (структура площадей и культур, сред-

нее общее и товарное производство животноводческого и земледельческого секторов, денежные доходы), материальная заинтересованность коллективистов, участие МТС в укреплении коллективных хозяйств и др.

В заключении делаются предложения ввиду постоянного организационно-экономического укрепления коллективных хозяйств Ясской области.

CONSOLIDATION ÉCONOMIQUE ET ORGANISATRICE DES EXPLOITATIONS AGRICOLES COLLECTIVES DE LA RÉGION DE IASSY

Résumé

Dans la partie introductive de cet ouvrage on présente succintement la situation d'agriculture de la région de Iassy, avant 1944, de même que le mode du développement du secteur collectiviste jusqu'en 1960.

A la suite, on procède à une analyse dynamique de principaux indices de la consolidation économique et organisatrice des exploitations agricoles collectives, comme : l'accroissement de la propriété collective, le développement multilatéral des exploitations agricoles collectives (structure des superficies et des cultures, production moyenne totale et production-marchandise du secteur végétal et animal, les revenus en argent comptent, l'intérêt matériel des collectivistes, la contribution de la Station de machines et tracteurs à l'affermissement des exploitations agricoles collectives etc.

Pour conclure, on propose de poursuivre toujours la consolidations économique et organisatrice des exploitations agricoles collectives de la region de Iassy.

ARHITECTURA ÎN REGIMUL DE DEMOCRAŢIE POPULARĂ ŞI PERSPECTIVELE DEZVOLTĂRII ORAŞULUI IAŞI ÎN ROMÎNIA SOCIALISTĂ

DE

G. PAVLU și B. GRUMBERG

Institutul de arhitectură „Ion Mincu“ București

În cadrul acțiunilor inițiate în ultimii ani de Partidul Muncitoresc Romîn a căpătat o amploare deosebită problema construcției orașelor noi și reconstrucției orașelor existente.

Industrializarea planificată a tuturor regiunilor țării noastre a avut ca efect creșterea simțitoare a populației urbane și a pus pe primul plan problema reorganizării zonelor de locuințe ale orașelor în raport cu dezvoltarea noilor relații socialiste.

Noul mod de viață se statornicește și se dezvoltă necontenit, exercită o influență inovatoare în toate domeniile creației. Arhitectura și urbanismul, chemate să realizeze cadrul material construit în care urmează să se desfășoare viața și activitatea creatoare a poporului nostru, au căpătat în anii regimului de democrației populară o dezvoltare teoretică și practică necunoscută în trecut, bazată pe cunoașterea științifică a legilor dezvoltării societății și a necesităților concrete ale oamenilor muncii. Se poate afirma că arhitectura și urbanismul, dintr-un domeniu al creației individuale, redus la rezolvarea unor probleme particulare ale individului, au trecut pe un plan superior, cuprinzînd în sfera lor probleme majore ale construcției socialiste.

Orașe noi începute cu un deceniu în urmă ca Onești, Hunedoara, Victoria, capătă pe zi ce trece forme tot mai precise. Raționalizarea procesului de proiectare și execuție a construcțiilor de locuințe inițiate de Partid și Guvern în ultimii ani, a avut ca efect scăderea simțitoare a costului, creșterea substanțială a volumului construcțiilor de locuit, și îmbunătățirea confortului acestora.

Aceste realizări coordonate pe baza planurilor de sistematizare vor contribui la îmbunătățirea condițiilor de trai și vor crea condiții pentru restructurarea orașelor noastre în ansamblu.

În cadrul procesului de sistematizare a orașelor, problema raportului dintre noile clădiri și valorile arhitecturale și tradițiile trecutului apare ca una din problemele de bază.

Datorită complexității problemelor legate de importanța orașului în trecut și în prezent, reconstrucția socialistă a orașului prezintă un interes deosebit pentru teoria și practica urbanistică și arhitecturală din țara noastră.

Oraș cu bogate tradiții, Iașul, prin monumentele sale istorice și de arhitectură, simbolizează dezvoltarea culturii moldovenești începînd cu perioada feudală și pînă în zilele noastre.

Apărut în timpul orînduirii comunei primitive, orașul Iași apare pentru prima dată citat în documentele sec. al XIV-lea, ca de pildă în cronica Slovacă din 1347, sub numele de Askyi Torga.

Scurt timp după întemeierea sa, orașul a devenit reședință temporară a cîtorva domnitori, iar de la Alexandru Lăpușneanu s-a transformat în orașul de scaun al Moldovei, calitate pe care a păstrat-o pînă la Unire. Cum era și firesc, Iașul a fost în permanență centrul administrativ și cultural al Moldovei.

Reconstituirea evoluției spațiale a orașului făcută de V. Tufescu ne arată că nucleul inițial se găsea în secolul al XIV-lea și al XV-lea pe porțiunea cea mai de sus a promontoriului terasei „Palat".

În secolul al XVI-lea, orașul se întinde pînă la Golia, iar în secolele următoare manifestă tendința de a se dezvolta spre nord și sud, cuprinzînd Muntenimile, Sărăria și Podul Roșu. Cu începere din secolul al XIX-lea Iașul se dezvoltă tentacular spre Copou, Păcurari, Tătărași și tîrgurile Socola și Nicolina. Dacă pînă în secolul al XIX-lea, orașul avea un aspect compact, întinzîndu-se pe o suprafață de 930 ha, după această dată, ca o consecință a dezvoltării capitalismului, începe dezvoltarea haotică, necontrolată în toate direcțiile, cuprinzînd terenuri neorganizate și insalubre.

Suprafața orașului atinge 3.048 ha, în disproporție totală cu numărul populației de cca. 100.000 locuitori și posibilitățile de amenajare edilitară și urbanistică. Densitatea populației reprezintă astfel 33 loc/ha, ceea ce reprezintă mai puțin de o treime față de normele uzuale de densitate pentru orașe de această categorie.

Apariția industriilor și a căii ferate, în partea de sud-est, a favorizat dezvoltarea „orașului de jos", locuit în cea mai mare parte de populația muncitoare și săracă.

Contrastul dintre cartierele de vile de pe terasa superioară a Copoului, înzestrată cu plantații bogate și cartierele sărăcăcioase din lunca Bahluiulu, se accentuează în primele decenii ale secolului al XX-lea.

Defrișarea pădurilor și desființarea unui număr mare de iazuri, care îndeplineau rolul de atenuare a viiturilor, pentru a fi transformate în pășuni, a avut ca efect degradarea solului de pe versanții dealurilor. Colmatarea parțială a iazurilor rămase ca consecință a acestor acțiuni necontrolate, a condus la inundarea tot mai frecventă a zonei situate în lunca Bahluiului, producînd pagube însemnate locuitorilor și întreprinderilor amplasate pe acest teritoriu.

În paralel cu efectele catastrofale cauzate de revărsarea Bahluiului s-a produs o continuă înrăutăţire a microclimei, concretizată în intensificarea vînturilor dominante şi reducerea precipitaţiilor anuale.

Nepăsarea regimului burghezo-moşieresc faţă de nevoile oamenilor muncii, lipsa lucrărilor edilitare în cartierele noi care se extind o dată cu creşterea rapidă a populaţiei, au alterat în parte pitorescul tradiţional al oraşului şi efectul urbanistic al monumentelor.

În anii regimului de democraţie populară, condiţiile de dezvoltare ale oraşului au fost complet schimbate, permiţînd reconstrucţia lui complexă.

Se accentuează tot mai mult dezvoltarea industrială a oraşului prin reutilarea şi extinderea întreprinderilor existente şi construirea unor unităţi noi. Astfel, în ultima perioadă a crescut simţitor industria chimico-farmaceutică, atelierele C.F.R. Nicolina, industria materialelor de construcţie, industria textilă, industria lemnului şi industria alimentară.

Prin poziţia sa geografică Iaşul devine cel mai important punct de tranzit pentru persoane şi mărfuri între ţara noastră şi U.R.S.S., contribuind astfel la dezvoltarea funcţiunii feroviare.

Transporturile pe cale ferată sînt deservite astăzi de trei staţii dintre care două pentru persoane — gara Nicolina pentru tranzit şi gara mare Iaşi — iar pentru transportul de mărfuri şi transbordare, este utilizată gara Socola. Atelierele C.F.R. Nicolina deservesc astăzi întreaga parte de est a ţării prin reparaţii de locomotive, vagoane clasă şi de marfă.

În paralel cu dezvoltarea economică a oraşului cresc şi funcţiile sale culturale, Iaşul fiind cel mai important centru cultural al Moldovei. În institutele de învăţămînt superior şi tehnic ale Iaşului învaţă 9.200 de studenţi şi elevi, iar numărul total al cadrelor didactice se ridică la 1.200.

Astfel, în comparaţie cu alte sectoare de activitate, personalul de bază din învăţămînt reprezintă 25,8% din totalul populaţiei active de bază a oraşului.

Importanţa culturală şi ştiinţifică a Iaşului a fost întărită prin înfiinţarea filialei Academiei R.P.R.

Ca o consecinţă a dezvoltării economice şi culturale s-a dezvoltat şi funcţiunea politico-administrativă de oraş capitală de regiune şi centru de mare importanţă republicană.

În cadrul planului de sistematizare întocmit în martie 1960, se prevăd măsuri importante pentru reconstrucţia oraşului.

Pe baza planului de perspectivă pe 15 ani, se prevede o dezvoltare continuă a producţiei industriale, în special a industriei chimice, textile, metalurgice şi alimentare. Numărul muncitorilor industriali va înregistra un spor de aproape 50%.

În paralel cu extensiunea industrială, este necesar să se treacă în mod organizat la comasarea industriilor risipite pe teritoriul oraşului şi crearea unor perdele de protecţie între zona industrială şi cartierele de locuinţe ale oraşului. Reţeaua stradală urmează a fi restructurată în vederea asigurării unei circulaţii lesnicioase între zonele de locuinţe şi cele industriale şi organizării transportului în comun. Complexul feroviar de asemenea urmează a fi modernizat şi sistematizat, prin separarea completă a traficului de călători de cel de mărfuri.

Intravilanul orașului, se propune să fie limitat la o suprafață de 2.800 ha, ceea ce reprezintă o reducere a limitelor actuale cu cca. 900 ha. Această delimitare va împiedica creșterea necontrolată a zonei construite și va permite concentrarea investițiilor pentru reconstrucția acesteia.

Zona preorășănească cuprinzînd localitățile care au convergență cu orașul va fi reamenajată, incluzîndu-se stațiunile Bucium și Repedea pentru recreație și agrement.

Spațiile plantate de pe teritoriul orașului urmează să formeze un sistem unitar.

În jurul orașului se va amenaja o centură de verdeață cuprinzînd parcuri pentru agrement și păduri, ceea ce va contribui la îmbunătățirea microclimei și organizarea odihnei cetățenilor.

Printre problemele de bază ale sistematizării figurează desigur restructurarea zonei rezidențiale a orașului. Această problemă prezintă aspecte tehnice, economice și sociale deosebite, atît prin amploarea ei, cît și prin adîncimea cu care trebuie tratată.

În condițiile orînduirii socialiste, pe lîngă problemele de confort și estetică pe care le pune locuința în sine, apare problema organizării spațiale și volumetrice a cartierului în ansamblu, care prin dotările social-culturale și plantațiile ce le cuprinde completează viața cotidiană a locuitorilor. Această organizare a zonei de locuit trebuie să corespundă noului mod de viață ce se înfiripează.

Dezvoltarea continuă a tehnicii moderne, creșterea necontenită a productivității muncii, precum și preocuparea permanentă a Partidului și Guvernului pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă, vor conduce într-un viitor apropiat la scăderea simțitoare a zilei de muncă. Alături de alte necesități ce apar ca o consecință a dezvoltării societății socialiste și co muniste, este de presupus că, într-un viitor apropiat, va apare necesitatea amplasării unor noi tipuri de dotări social-culturale, în cadrul unităților de locuit pe care le construim astăzi și pentru care trebuie să rezervăm terenul necesar.

Bazați pe studiile teoretice în acest domeniu și pe experiența din țara noastră și de peste hotare, rezolvarea acestor probleme se poate efectua prin organizarea unor unități urbane complexe.

Teritoriul orașului, din punct de vedere funcțional, urmează a fi împărțit în cartiere cuprinzînd un număr de 10—20.000 de locuitori, în funcție de specificul local; caracterul și densitatea construcțiilor, condiții de așezare în teritorii, relief, artere de circulație etc. Este indicat ca magistralele de tranzit ale orașului, avînd o circulație intensă de vehicule să nu traverseze cartierul de locuințe. În interiorul cartierului este permisă pătrunderea străzilor principale dotate cu transport în comun, pentru deservirea locuitorilor.

În cadrul cartierului de locuințe urmează să fie amplasate dotări social-culturale specifice cartierului; club sau casă de cultură, bibliotecă, cinematograf, policlinică, magazine mari alimentare sau de produse industriale, cooperative de deservire casnică, parcul de cartier și amenajări sportive, astfel încît raza lor de deservire să nu depășească 1 km. Din practica existentă, rezultă că ar fi indicată concentrarea acestor dotări ale cartierului

într-un centru de deservire, care în afara rolului său funcţional, să permită organizarea unei activităţi colective culturale, sociale sau politice, în cadrul cartierului respectiv.

Cartierul, la rîndul lui se împarte în unităţi structurale mai mici, denumite microraioane.

Prin microraioane înţelegem o unitate subordonată cartierului de locuinţe, dotată în mod complex cu instituţii social-culturale de folosinţă zilnică şi care este despărţită de alte microraioane prin artere de circulaţie intensă, sau prin limite naturale sau artificiale (cursuri de apă, denivelări accentuate ale reliefului, căi ferate etc.).

În funcţie de condiţiile locale populaţia microraionului ar fi de 3—8.000 locuitori. Ca dotări social-culturale este necesar să se prevadă şcoli, creşe, grădiniţe de copii, magazine alimentare şi de produse industriale, ateliere, cantine şi alte unităţi de deservire cotidiană a populaţiei. În ideea organizării microraionului, copiii de vîrstă şcolară sau preşcolară pot circula neînsoţiţi la şcoală sau grădiniţă, deoarece circulaţia de tranzit a vehiculelor a fost complet eliminată. În limitele microraionului au fost păstrate doar alei carosabile, exclusiv pentru deservirea locuinţelor, însoţite de o reţea de alei de picior, amplasate în zonele de verdeaţă interioare ale microraionului.

Unul din elementele importante ale microraionului trebuie să fie grădina interioară, avînd dimensiuni corespunzătoare numărului de locuitori. În această zonă urmează a fi amplasate terenuri de sport, de joc şi de odihnă. Este indicat ca aleile parcului să formeze o reţea de circulaţie pentru pietoni, independentă de reţeaua de circulaţie a vehiculelor.

În ceea ce priveşte amplasarea clădirilor de locuit în cadrul microraionului, se preconizează realizarea unor unităţi de locuit, prin gruparea cîtorva clădiri în jurul unui spaţiu interior, care va servi cu precădere pentru amenajări gospodăreşti cît şi pentru jocul copiilor de vîrstă preşcolară.

Microraionul conceput după principiile arătate, constituie astfel unitatea de bază a oraşului, contribuind la asigurarea unei deserviri uniforme a populaţiei pe întreg teritoriul urban. Prin formele sale concrete el trebuie să devină un ansamblu arhitectonic unitar, permiţînd în acelaşi timp obţinerea pitorescului prin amplasarea liberă a clădirilor şi utilizarea raţională a spaţiilor plantate.

Criteriul de bază pentru obţinerea unor rezultate favorabile care condiţionează formele compoziţionale şi constructive ale microraionului este realizarea unui confort cît mai ridicat pentru diferitele categorii de locuitori şi vîrste, în înţelesul cel mai larg al acestei noţiuni.

Este cunoscut că reorganizarea zonei de locuit a oraşului Iaşi, după principiul microraionării teritoriale, ca şi în celelalte oraşe cu o tradiţie mai veche, prezintă dificultăţi importante, datorită unor condiţii obligate, impuse de fondul construit şi edilitar existent. Cu toate acestea, este necesar să se depună toate eforturile, ca utilizînd la maximum elementele valoroase de dotare ale oraşului să se urmărească cu toată consecvenţa aplicarea unor principii progresiste de reorganizare a teritoriului urban, care să creeze o ambianţă corespunzătoare unui nivel de trai ridicat al populaţiei.

Aşezarea Iaşului pe un teren cu relief pronunţat favorizează realizarea unor astfel de unităţi urbane, care prin forma şi dimensiunile lor să se în-

scrie în mod firesc în teritorii. De asemenea sistemul de artere magistrale prevăzut în schița de sistematizare din direcția nord-est spre sud-est urmărind traseul colinelor și al văilor creează o rețea de circulație principală și determină împreună cu limitele naturale ale terenului conturul unor unități rezidențiale în suprafață convenabilă pentru organizarea cartierelor și microraioanelor de locuit. Străzile secundare existente, în măsura în care au clădiri și lucrări edilitare de valoare vor putea fi menținute în cadrul restructurării orașului, preluînd funcțiunea aleilor carosabile pentru deservirea exclusivă a locuințelor și dotărilor interioare ale microraioanelor, evitîndu-se dezvoltarea unei circulații de tranzit prin microraion.

Principiile amintite au fost în bună parte aplicate în cadrul reconstrucției cvartalului Păcurari și cvartalului 23 August în curs de realizare, concepute sub forma unor mari unități rezidențiale. Prezența lor demonstrează posibilitatea pe care o oferă structura existentă a orașului pentru formarea microraioanelor de locuit.

Volumul mare de construcții de locuințe prevăzut a fi realizat în anii următori la Iași, va permite reconstrucția planificată a unor unități urbane compacte în care se vor putea utiliza astfel metode tehnice avansate de execuție.

Concentrarea investițiilor în cîteva puncte ale orașului va contribui de asemenea la utilizarea mai eficientă a mijloacelor tehnice și organizatorice și implicit la realizarea unor importante economii.

Lucrările începute în acest an în zona de sud a orașului urmează să fie extinse simțitor în anii următori. Se va realiza astfel o intrare corespunzătoare dinspre București — trecînd peste noul pasaj denivelat și se vor reconstrui cartierele insalubre Socola, Nicolina, Ilie Pintilie, situate în această parte a orașului. Cele 12.500 apartamente, prevăzute a se realiza la Iași pînă în anul 1965, adăpostind o populație de peste 50.000 de locuitori vor contribui ca încă în această etapă imediat să se îmbunătățească simțitor condițiile de viață ale ieșenilor și să se creeze un nou cadru arhitectural al orașului în ansamblu.

Printre problemele cele mai importante specifice orașului Iași, care apar în cadrul reconstrucției sale viitoare, este modul de încadrare a monumentelor istorice și de arhitectură în structura viitoare a orașului. Problema se pune în mod special pentru monumentele situate în zona centrală, unde terenul trebuie utilizat cît mai rațional și mai economic.

Experiența existentă în acest domeniu în țara noastră a fost formulată cu toată claritatea la conferința internațională de la Varșovia din octombrie 1959, tratînd problemele monumentelor istorice din cadrul orașelor.

Cu această ocazie s-a stabilit în unanimitate că monumentele de arhitectură trebuie să participe activ la viața nouă a orașului și să fie utilizate la maximum, corespunzător intereselor noii societăți. Se consideră că ar fi o greșeală și o imposibilitate, în majoritatea cazurilor, izolarea monumentelor prin mari spații plantate sau prin alte mijloace de restul clădirilor orașului, deoarece s-ar crea un cadru artificial, care nu are nimic comun cu cadrul original, în care a fost conceput monumentul în momentul edificării lui, cadru ce a dispărut pentru totdeauna.

Arhitectura noilor clădiri ce se vor construi în apropierea monumentelor istorice nu trebuie să fie o imitare sau o interpretare a arhitecturii originale a monumentului. Experiențele nereușite de acest fel ne demonstrează cu prisosință că arhitectura fiecărei epoci, ca și celelalte fenomene sociale, constituie un produs nerepetabil al acesteia. Prin conținutul și formele sale monumentul de arhitectură este exponentul unui mod de viață și a unor idealuri depășite pe parcursul veacurilor, pe care erudiția omului de știință și talentul artistului actual nu le pot suplini. Produsul arhitectural va constitui doar un decor fals, din care a dispărut prospețimea și măiestria formelor arhitecturii originale.

Considerăm că arhitectura nouă, rațională și sobră, eliberată de ostentație sau exagerări, care se conturează în forme tot mai precise în țara noastră, poate constitui un cadru reușit pentru monumentele Iașului și să accentueze valoarea arhitecturii acestora pe baza contrastului între stiluri ce se realizează. De altfel marea majoritate a ansamblurilor arhitecturale de valoare, realizate într-o perioadă de timp mai îndelungată, sînt construite pe principiul contrastului între stiluri. În piața San Marco din Veneția, Piața Roșie din Moscova, sau piata Palatului de Iarnă din Leningrad, fiecare edificiu a fost conceput în stilul epocii sale, contribuind la realizarea unor ansambluri unitare, cu toată diversitatea formelor arhitecturale și a contradicției aparente dintre stiluri.

Integrarea în ansamblu prin compoziție și contrast, realizarea unității în cadrul elementelor contrarii este posibilă numai pe baza studiului amănunțit al raporturilor dintre elemente, forme și culori în vederea subordonării reciproce a părților în cadrul întregului.

Pe baza studiilor întreprinse pentru sistematizarea zonei centrale a Iașului se preconizează crearea unor pătrunderi de verdeață dinspre magistrale către monumentele amplasate în adîncime. Astfel în triunghiul format de Piața Unirii, și cornișa de sud a terasei Palatului Culturii în care sînt amplasate majoritatea monumentelor orașului se propune ca o dată cu reconstrucția magistralelor să se determine o legătură a acestora cu monumentele, precum și o legătură interioară magistralelor între monumente. Acest sistem ar face posibilă excluderea circulației de vehicule în imediata apropiere a unor monumente de arhitectură, fapt care va favoriza conservarea lor și va permite contemplarea acestora într-un mod adecvat.

Realizarea unui sistem de fîșii plantate în această zonă ar contribui în același timp la îmbunătățirea microclimei și va crea un echilibru în zona plantată de pe terasa superioară a Copoului.

În scurta noastră expunere, desigur că n-am reușit să cuprindem multiplele probleme care ne frămîntă în cadrul procesului de reconstrucție a orașului și să înfățișăm o imagine a Iașului de mîine. Am căutat doar să scoatem în evidență unele principii și metode de lucru, a căror aplicare ar contribui la rezolvarea problemelor atît de dificile dar, în același timp, pasionante care apar în cadrul operei mărețe ce se înfăptuiește în zilele noastre. Sînt probleme mari de creație, pe care edilii de astăzi ai orașului le transpun în viață, împlinind cu fiecare nouă realizare un pas înainte spre viitor.

АРХИТЕКТУРА В НАШЕМ РЕЖИМЕ НАРОДНОЙ ДЕМОКРАТИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ГОРОДА ЯССЫ

Краткое содержание

По сложности вопросов, специфических для городов, имеющих богатое историческое прошлое и широкие перспективы для развития в будущем, социалистическая перестройка города Яссы представляет собой особенный интерес для теории и практики архитектуры и урбанистики нашей страны.

Согласование новых городских ансамблей с существующей структурой города, гармонизирование новых зданий с традиционной Ясской архитектурой, рациональное решение — на уровне современных требований — технических, экономических и других проблем, составляют главные вопросы, затрагиваемые в представляемом докладе.

L'ARCHITECTURE DANS NOTRE DÉMOCRATIE POPULAIRE ET LES PERSPECTIVES DE DÉVELOPPEMENT DE LA VILLE DE JASSY

Résumé

Étant donné la complexité des problèmes spécifiques aux villes qui ont un riche passé historique et de grandes perspectives de développement dans l'avenir, la reconstruction socialiste de la ville de Jassy présente un intérêt particulier pour la théorie et la pratique architecturale et urbanistique de notre pays.

L'harmonisation des nouveaux ensembles avec la structure existante de le ville, c'est à-dire l'adaptation des nouveaux édifices à l'architecture traditionnelle de Jassy, la résolution rationnelle des problèmes fonctionnels, techniques et économiques au niveau des exigences actuelles, voilà ce qui constitue les problèmes principaux de la présente communication.

CONTRIBUȚIA ORAȘULUI IAȘI LA DEZVOLTAREA ARHITECTURII ROMÎNEȘTI

DE

GH. CURINSCHI

Institutul de arhitectură „Ion Mincu", București

Punctul de plecare al lucrării despre care se relatează în comunicarea de față a fost dorința de a aduce un omagiu rolului jucat de către orașul Iași, important focar de cultură, în dezovltarea vechii arhitecturi romînești.

Informații istorice și vestigii materiale privind realizarea în orașul Iași a unor construcții importante există din a doua jumătate a sec. al XV-lea: începînd însă cu sfîrșitul sec. al XVI-lea, după ce devine cetate de scaun, Iașul deține un rol conducător în istoria arhitecturii moldovenești.

Arhitectura dezvoltată în orașul Iași și în împrejurimile sale începînd cu sfîrșitul sec. al XVI-lea, nu arareori a fost arătată pe drept cuvînt de către specialiști ca reprezentînd o cotitură în istoria arhitecturii din Moldova.

Sensul acestei cotituri nu s-a bucurat însă în trecut din partea istoricilor de arhitectură de o apreciere întru totul justă. Astfel s-a manifestat tendința de a privi noul drum al arhitecturii moldovenești, începînd din epoca arătată, ca o ruptură față de evoluția ei premergătoare, iar apariția elementelor clasicizante de la mijlocul sec. al XVII-lea ca un sfîrșit al arhitecturii moldovenești de bune tradiții.

În ansamblul ei Istoria arhitecturii din Moldova era privită după cum urmează: socotită în mod greșit de a fi născută dintr-un amestec de procedee și forme bizantine și gotice, arhitectura moldovenească s-ar fi dezvoltat în acest cadru pînă la sfîrșitul sec. al XVI-lea cînd, după ce adoptă mai întîi unele elemente muntenești (privite și ele, de fapt, tot de origini bizantine), începe să-și piardă puritatea ei bizantino-gotică, împrumutînd elemente ale arhitecturii orientale (caucaziene, arabe etc.) și ale Renașterii (confundate cu barocul). Explicația acestei cotituri în evoluția arhitecturii din Moldova era pusă pe seama unor factori neesențiali printre care un rol hotărîtor a fost atribuit impulsului dat de personalitatea domnitorului Vasile Lupu, „om cu hirea împărătească" ambițios, nestabil și iubitor de fast. În cele din urmă asimilarea, începînd cu sfîrșitul sec. al XVIII-lea, a elementelor arhitecturii clasicismului, denumite baroce de origine italiană, în pofida apartenenței lor evidente la arhitectura clasicismului rus, era identificată cu lichidarea caracterului original al arhitecturii moldovenești.

Substratul unor asemenea aprecieri îl constituia pe de o parte politica claselor dominante din Romînia dintre cele două războaie mondiale, care și-a pus amprenta asupra dezvoltării tuturor științelor. Dacă rolul arhitecturii bizantine în constituirea arhitecturii feudale romînești era supraestimat, în schimb influențele arhitecturii ruse și a altor popoare vecine, care reflectau relații de colaborare de veacuri ale poporului romîn cu vecinii săi, erau trecute cu vederea și chiar denigrate ca valori artistice.

La baza aprecierilor relatate au stat și unele vicii ale metodei de cercetare utilizate în istoria arhitecturii, vicii reieșite din neînțelegerea arhitecturii ca fenomen social cît și a legilor ei specifice. De aci și explicarea unor salturi produse în dezvoltarea arhitecturii prin acțiunea unor personalități și atenția pe care au acordat-o cercetătorii,\ în special variatelor influențe (muntenești sau altora venite din afară) asupra aspectului decorativ al arhitecturii, în detrimentul sesizării proceselor mai complexe petrecute în arhitectura epocii pe care o cercetăm, procese care au afectat componentele formei arhitecturale mai strîns legate de rezolvarea unitară a laturilor funcțională și constructivă, cum sînt compoziția spațială și cea de volume, silueta.

Importanța arhitecturii care se dezvoltă în Moldova începînd cu sfîrșitul sec. al XVI-lea, avînd ca promotor orașul Iași, constă în tendința către realizarea unei sinteze a unor trăsături valoroase ale arhitecturii premergătoare de pe întreg teritoriul țării și mai mult decît atît, chiar în tendința de conexiune și chiar de integrare organică a arhitecturii moldovenești, menținîndu-și caracterul ei specific, în evoluția marilor curente ale arhitecturii universale. Monumentele care marchează salturile, punctele nodale în dezvoltarea arhitecturii în această direcție se află în mare măsură în orașul Iași și în imediata sa vecinătate. Lucrul acesta este explicabil prin situația Iașului de Cetate de Scaun, prin concentrarea comenzii reprezentanților clasei feudale în orașul de reședință.

Pentru a repune în drepturi arhitectura dezvoltată în Moldova începînd cu sfîrșitul sec. al XVI-lea pîna la începutul sec. al XIX-lea, pentru a scoate în adevărata sa valoare rolul jucat de orașul Iași în dezvoltarea arhitecturii romînești, studiul nostru a trebuit să abordeze diferite probleme privind dezvoltarea arhitecturii moldovenești începînd cu originile sale, constituind o expunere de teze, care poate reprezenta o modestă contribuție, la elaborarea unei istorii științifice a arhitecturii de pe teritoriul țării noastre.

Datele cunoscute pînă în prezent (incluzînd și rezultatele săpăturilor din anii democrației populare) nu permit încă conturarea unui tablou complet privind dezvoltarea arhitecturii feudale civile În stadiul cunoștințelor de astăzi, încă arhitectura edificiilor de cult este aceea care ne dă principalele repere ale dezvoltării arhitecturii feudale. Fără îndoială la aceasta a contribuit și rolul pe care-l juca biserica ca instituție feudală, ceea ce a făcut ca o parte importantă a investițiilor destinate construcțiilor monumentale să fie dirijată către realizarea și restaurarea de edificii religioase.

Studiul a pretins o resistematizare a întregului material cunoscut privind arhitectura moldovenească începînd cu sfîrșitul sec. al XVI-lea pînă în prima

treime a sec. al XIX-lea. Dacă Gh. Balş după caracteristicile planului a stabilit 26 de grupe de monumente religioase, noi, utilizînd concomitent criteriul tipului de plan şi al compoziţiei de spaţii şi volume (ca expresie a rezolvării funcţionale şi constructive) am ajuns la a le reduce la 6 dînd fiecărui grup numele celui dintîi monument în ordine cronologică care deţinea caracteristicile fundamentale ale grupului; grupul Galatei, al bisericii Aroneanu, al bisericii mănăstirii Dragomirna, al Goliei, al bisericilor cu clopotniţe, deasupra pridvorului aflat în ax sau lateral sau deasupra pronaosului (Sf. Vineri din Iaşi, azi dispărută, Sf. Ion Botezătorul, Sf. Atanasie şi Chiril), grupul bisericilor aparţinînd clasicismului (Leţcani, Sf. Spiridon).

După cum se vede 5 grupuri din cele 6 au drept prototip un monument din Iaşi sau din preajma sa, fapt care ilustrează rolul jucat de arhitectura oraşului în evoluţia arhitecturii epocii. Studiul nu se mărgineşte însă la sistematizarea materialului. Pentru a putea constitui baza întocmirii unei istorii de arhitectură, monumentele sînt analizate în ordine cronologică urmărindu-se acumulările cantitative, apariţia unor elemente noi, dispariţia altora şi salturile care marchează apariţia unor noi calităţi, a unor tipuri noi de monumente.

Aflaţi sub influenţa tratatelor de istorie a arhitecturii universale care urmăreau să cuprindă arhitectura tuturor popoarelor şi tuturor timpurilor în mari cicluri de civilizaţii şi mari curente, cît şi sub influenţa ideologiei cosmopolite a claselor dominante, primii cercetători Gh. Balş şi Ghica-Budeşti al căror merit de a fi adunat un vast material (numai asupra arhitecturii religioase) şi de a fi pus bazele istoriei arhitecturii din Moldova şi Ţara Romînească este deosebit de mare, i-au atribuit arhitecturii romîneşti origini straine, supraapreciind importanţa elementelor preluate din patrimoniul arhitectural preexistent, subapreciind totodată rolul primordial al factorului autohton, al arhitecturii locale şi al creaţiei meşterilor populari. Vorbind despre arhitectura de mare originalitate a edificiilor de cult din vremea lui Ştefan cel Mare, Gh. Balş o definea ca fiind „de plan bizantin realizat de mîini gotice“.

Istoria arhitecturii moldoveneşti începe cu monumentele epocii lui Ştefan cel Mare precedate doar de bisericile Sf. Nicolae din Rădăuţi şi Sf. Treime din Siret. Istoricii de arhitectură s-au aflat prizonierii tezei emise de istoriografia burgheză care urmărea să treacă cu vederea viaţa feudală dezvoltată în Moldova înaintea întemeierii Principatului în cadrul Statului de Kiev şi al celui de Halici, cum că Moldova înainte de „descălecat“ era un teritoriu pustiu. De aici şi arhitectura monumentală de zid era socotită de a fi apărut în Moldova pe loc gol, ca urmare a importului, parte din Transilvania şi Polonia, parte din Ţara Romînească, datorită activităţii constructive a ucenicilor lui Nicodim. Ori tocmai în perioada anterioară întemeierii Ţării Moldovei, trebuie să se fi elaborat cele dintîi tipuri ale arhitecturii feudale moldoveneşti de lemn şi poate de zid, în cadrul unui proces strîns de interconditionarea cu arhitectura populară de lemn. Resturile acestei arhitecturi de lemn nu s-au păstrat din cauza perisabilităţii materialului, însă arhitectura de zid păstrată din sec. al XV-lea permite a se stabili originea de lemn a unor procedee constructive şi plastice ale arhitecturii de zid. În studiu se analizează în detaliu cum o seamă de caracteristici ale arhitec-

turii moldovenești atribuite de Gh. Balș influenței arhitecturii gotice sau armenești cum ar fi elansarea bisericilor moldovenești, procedeul reducerii spațiului prin arce diagonale, principiul acoperirii separate a volumelor etc., sînt rezultatul transpunerii în arhitectură de zid a unor procedee ale arhitecturii de lemn.

Dezvoltarea arhitecturii moldovenești de cult, din a doua jumătate a sec. al XV-lea, are la bază lupta între două principii arhitecturale. Unul este cel al compoziției de tip bazilical care se desfășoară de-a lungul unei axe longitudinale. Tipul bazilical apare însă în Moldova la biserica Sf. Nicolae din Rădăuți (sec. XIV) dintr-odată transformat prin cuprinderea navei centrale supraînălțate și a colateralelor sub un acoperiș unic de șindrilă cu pante înalte, ceea ce face ca structura bazilicală să fie dominată, copleșită de o siluetă cu aspect autohton. Cel de-al doilea principiu este cel al compoziției spațiale care tinde a se dezvolta în jurul unei axe verticale, spațiul cel mai important din punct de vedere funcțional fiind exprimat și ca cel mai important în compoziția de volume și silueta clădirii.

Sinteza care rezultă din lupta acestor principii constituie o negare și a compoziției spațiale de tip bazilical și a exprimării prin elemente verticale a spațiului dezvoltat în jurul unei axe verticale, mijloc de a materializa prin imagini un conținut de idei legat de religie.

Tipul de sinteză reține în schimb planul drept și învelitoarea de proveniență populară pe de o parte, iar pe de altă parte, principiul acoperirii succesiunii de spații interioare prin cupole care rămîn însă oarbe, prinse sub învelitoare fără a se exprima în exterior.

Ca urmare, biserica este ascunsă, îmbrăcată într-un înveliș autohton, a cărui expresie plastică se sustrage în mare măsură unui caracter mistic religios. Așa sînt bisericile de tipul Piatra, Arbore, Părhăuți, Humor (aceasta de plan treflat fără turlă) care se disting prin trăsăturile lor populare. Este vorba aici de victoria în arhitectura religioasă a unui principiu laic și popular.

Dar și edificiile cu turlă, în lupta care se desfășoară, se perfecționează neîncetat rămînînd cu precădere tipul bisericilor de oraș sau al marilor ansambluri mănăstirești. Dar în această utilizare a verticalelor nu ni se pare a fi atît o tendință de afirmare a unui principiu religios, cît mai mult a unui principiu de compoziție, arhitectural sau urbanistic, orașele în plină dezvoltare cît și ansamblurile arhitecturale resimțind nevoia unor dominante. Departe de a avea o expresie mistică, agresivă ele înfățișează imagini avîntate rezultate din folosirea unei compoziții de volume, caracterizate printr-o creștere gradată de la trunchiul masiv la turla zveltă și elegantă prin intermediul unei succesiuni de baze stelate.

Această creștere gradată constituie expresia exterioară a reducerii treptate a spațiului interior prin arce diagonale care, ca și bazele stelate, reprezintă o transpunere în arhitectura de zid a unor procedee constructive și plastice ale arhitecturii de lemn. La aceasta se adaugă învelitorile înalte de șindrilă și decorul de ceramică policromă inspirat de arta ceramicii populare.

Depășirea în arhitectura religioasă a vremii lui Ștefan cel Mare a programului impus de biserică în sensul realizării unei arhitecturi cu caracter laic și popular trebuie să-și aibă explicația în lupta dusă de întregul popor

pentru independență împotriva robiei turcești, în participarea largă a meșterilor ieșiți din popor, cunoscători adînci ai tradițiilor populare, la edificarea monumentelor arhitecturii culte. Apariția în sec. XVI a frescelor exterioare nu atenuează caracterul popular al arhitecturii a cărei plastică se îmbogățește cu pridvoarele monumentale deschise, avînd și ele la bază o idee plastică preluată din arhitectura populară.

Explicația schimbărilor survenite la sfîrșitul sec. al XVI-lea în arhitectura Moldovei trebuie căutată în transformările care au avut loc în dezvoltarea societății. Rezistența împotriva robiei turcești sub forma luptelor armate ia sfîrșit. Domnitorul Alexandru Lăpușneanu la ordinul turcilor arde cetățile Moldovei. La 1600 întreaga țărănime iobagă este legată de pămînt. Unii istorici numesc perioada de după 1600, perioadă de stagnare a feudalismului, înțelegînd prin aceasta faptul că în comparație cu alte țări jugul turcesc frînează dezvoltarea elementelor capitaliste, permițînd menținerea relațiilor feudale ; însă fără îndoială în dezvoltarea societății nu poate fi vorba de stagnare. Legarea țăranilor de pămînt sporește asuprirea feudală. În comparație cu epoca cînd întregul popor luptă contra robiei turcești și cînd, ca urmare a politicii interne dusă de Ștefan cel Mare, îndreptată împotriva marilor boieri în scopul întăririi procesului de centralizare a statului, se produce o anumită limitare a posibilităților marii boierimi de a exploata țărănimea, epoca de după 1600 constituie o epocă de reacțiune. Domnitorii impuși de turci împart puterea cu boierii. Biserica, altădată antrenată în lupta pentru independență nu mai este decît o instituție feudală cointeresată în exploatarea țărănimii.

Arhitectura vremii lui Ștefan cel Mare sau cea din sec. al XVI-lea, împodobită cu fresce exterioare, ale cărei imagini au reflectat lupta dusă împotriva robiei turcești nu mai corespundea timpurilor.

După cum se întîmplă în epocile de accentuare a exploatării și asupririi maselor și în epoca pe care o cercetăm s-a manifestat mai pregnant tendința claselor dominante de a folosi acțiunea ideologică a imaginilor arhitecturale pentru difuzarea ideii forței și provenienței divine a puterii feudalilor, în scopul întăririi autorității lor și a ținerii în ascultare a maselor populare.

Cum au rezolvat însă această sarcină a elaborării unei noi expresii estetico-ideologice meșterii. Meșterii autohtoni ieșiți din popor sau cei chemați din afară, care ridică monumentele noii capitale a Moldovei, aflați sub presiunea tradițiilor locale cît și a curentelor arhitecturii europene aflate în vigoare, au încercat să rezolve problema elaborării unei noi expresii arhitecturale pe două căi care curînd se vor împleti.

Departe de a constitui o ruptură cu dezvoltarea anterioară a arhitecturii, noile monumente — biserica mănăstirii Galata (1586) și biserica Aroneanu (1594) — preiau din arhitectura moldovenească premergătoare, tocmai acele elemente de plastică monumentală (cu baza lor constructivă corespunzătoare) care s-au născut în cadrul procesului de interacțiune dintre arhitectura de lemn și cea de zid : sistemul moldovenesc al arcelor diagonale, bazele stelate și mai cu seamă creșterea gradată și avîntată a siluetelor. În felul acesta arhitectura monumentelor de care ne ocupăm devine continuatoarea unor valoroase tradiții autohtone.

Concomitent, meşterii preiau din arhitectura muntenească o seamă de procedee constructive şi plastice printre care compoziţia de volume cu două turle (Galata) care îmbogăţeşte silueta edificiilor moldoveneşti, pridvorul deschis (Aroneanu) şi decorul de arcaturi. Sînt continuate totodată tradiţiile decorative ale goticului transilvănean împletit cu Renaşterea, împămîntenite în Moldova, aplicate la executarea ancadramentelor

În felul acesta, departe de a fi copii sau de a cădea în eclectism, aceste monumente ieşene, reprezintă tendinţa către elaborarea unei sinteze organice a arhitecturii de pe întregul teritoriu al ţării. Silueta avîntată moldovenească dă noilor edificii supleţe şi eleganţă, succesiunea de arcaturi munteneşti un ritm regulat şi calm, decoraţia de provenienţă ardeleană, preţiozitate de detaliu.

Acest proces de sinteză care se va continua în sec. XVII şi XVIII, în arhitectura celor mai multe monumente din oraşul Iaşi şi din Moldova, prezintă o mare importanţă deoarece constituie în domeniul arhitecturii acumularea treptată a trăsăturilor care duc la închegarea comunităţii de cultura, una din trăsăturile care pregătesc constituirea naţiunii de mai tîrziu.

Prin intermediul arhitecţilor ieşeni, tendinţa către sinteza elementelor arhitecturale de pe întreg teritoriul ţării se va transmite la mijlocul sec. al XVII-lea şi arhitecturii din Ţara Romînească.

Cea de a doua cale către realizarea unei expresii plastice capabilă de a impresiona a fost apelul ce îl fac meşterii la procedeele plastice ale curentului dominant în arhitectura europeană.

În întreaga Europă, în Occident, în Cehia, Polonia şi Transilvania, în Rusia se practică la jumătatea sec. al XVII-lea, o arhitectură care, păstrînd în fiecare ţară un caracter specific (soluţii spaţiale, de volume, siluete), recurgea la un arsenal plastic-decorativ care avea ca punct de plecare Renaşterea, căpătînd fie forma barocului, fie a clasicismului, fie a unei Renaşteri întîrziate cu puternice caractere locale.

După ce arhitectura Iaşului trece prin soluţia decorativă adoptată de meşterii bisericii Trei Ierarhi (1639), (soluţie decorativă care îmbracă o siluetă moldovenească tradiţională de o mare valoare plastică), care, în ceea ce priveşte factura orientală şi bogăţia ei, rămîne fără replică, arhitecţii bisericii Golia (1650) fac apel la plastica decorativă a Renaşterii în interpretarea ei poloneză şi rusească. Plastica decorativă a Goliei este reluată în ansamblu la Caşin, apoi pentru rezolvarea decorativă a unor elemente de detaliu la diferite biserici pentru a genera, o dată cu zidirea bisericii Sf. Teodor din Iaşi (1761), decoraţia faţadelor unui întreg grup de monumente din a doua jumătate a sec. XVIII.

Cu excepţia folosirii în Moldova a unor bolţi caracteristice Renaşterii (arce mănăstiri străpunse de lunete) la încăperi de importanţă secundară, (pridvoare), arhitectura Renaşterii nu afectează decît decoraţia faţadelor Procedeele de construcţie, rezolvarea spaţiilor, volumelor, silueta rămîn cele tradiţionale. Arhitectura Moldovei cunoaşte un proces similar cu cel al arhitecturii ruseşti din sec. XVI—XVII, care, păstrîndu-şi componentele ei majore care îi conferă un caracter profund original, îşi îmbogăţeşte mijloacele de expresie făcînd apel la elemente de plastică decorativă a Renaşterii.

Monumentele Iaşului, asimilînd procedeele clasicizante, inaugurează tendinţa arhitecturii moldoveneşti de a se integra, menţinîndu-şi caracterul ori-

ginal, în evoluția arhitecturii europene, fenomen care nu poate fi de plîns ca un sfîrșit al arhitecturii de bune tradiții.

Totodată, încercarea de a rezolva expresia plastică a edificiilor religioase cu ajutorul mijloacelor de expresie cu caracter umanist ale Renașterii se întoarce împotriva programului impus de biserică, accentuînd caracterele laice în cadrul arhitecturii religioase.

Preluarea de către arhitectura moldovenească a elementelor clasicizante prin intermediul Poloniei și Rusiei accentuează tendința către dezvoltarea unitară a arhitecturii de pe întregul teritoriu al țării, știut fiind că în sec. XVII, în Transilvania, Renașterea este stilul dominant, de unde pătrunde la mijlocul secolului în Țara Romînească, mai întîi în artele plastice, pentru a se așeza apoi, alături de tradițiile autohtone, la baza stilului brîncovenesc.

În concluzie, se poate spune că într-o perioadă de reacțiune a feudalismului, de accentuare a exploatării, în Țările Romînești, în care jugul otoman frîna dezvoltarea forțelor progresiste ale societății, datorită acțiunii tradițiilor populare progresiste autohtone și a tradițiilor umaniste ale mediului arhitectural înconjurător, sarcina creării unei arhitecturi monumentale a cărei acțiune asupra conștiinței maselor să constituie un reazem ideologic al claselor exploatatoare este depășită, în sensul realizării unei arhitecturi în care predomină trăsături progresiste, populare și umaniste.

Stilul arhitectural care a corespuns perioadei de constituire a statelor naționale și a națiunilor a fost în funcție de epoca istorică Renașterea, sau clasicismul.

În Moldova și Țara Romînească descompunerea feudalismului, lupta pentru eliberarea națională și pregătirea revoluției burghezo-democratice se desfășoară în condițiile creșterii rolului eliberator al Rusiei. În felul acesta se pregătește un teren prielnic pentru ca elementele înaintate din rîndul boierimii și al clerului care se orientau către Rusia să adopte clasicismul rus ca stil al construcțiilor monumentale de biserici și palate. La Iași lucrează arhitecți de naționalități diferite — Freywald, Herr Leopold, Kubelka, Singurov — însă toți, la cererea beneficiarilor, fac apel la arhitectura clasicismului.

Clasicismul rus de la începutul sec. XIX a reprezentat reflectarea în domeniul artei și arhitecturii a ideologiei progresiste a Decembriștilor și a lui Radișcev și totodată a întruchipat în edificii monumentale victoria poporului rus împotriva lui Napoleon.

Cele dintîi construcții inspirate de realizările clasicismului rus se află în regiunea și în orașul Iași. La Iași, clasicismul a reprezentat epoca în care în Moldova ajunge răsunetul luptei Decembriștilor și a lui Pușkin exilat în sudul Rusiei, epocă în care și-au desfășurat activitatea iluminiști moldoveni ca Gheorghe Asachi, epoca pregătirii revoluției burghezo-democratice.

Cum se întîmplă în perioadele de creștere sau de tinerețe a unei societăți, în Moldova, arhitectura clasicismului a preluat la început unele formule din arhitectura rusă de-a gata elaborate. Așa este de pildă arhitectura bisericilor de tip central din Lețcani (sec. XVII) sau Sf. Haralambie

din Iași (1798—1804). Fenomenul caracteristic este însă altoirea procedeelor clasicismului pe fondul tradițiilor locale.

Această asimilare a clasicismului se poate recunoaște atît în arhitectura religioasă, unde soluțiile autohtone de plan sau spațiale modifică formulele clasiciste (biserica Sf. Gheorghe—Neamț, Sf Spiridon—Iași, mănăstirea Frumoasa) cît și în arhitectura monumentală civilă care trece pe primul plan.

Unele din palatele care se clădesc în stilul clasicismului au o structură de plan care pleacă în mod evident de la compoziția de plan a locuinței populare, în care piesele principale gravitează în jurul unui coridor sau a unei încăperi centrale amintind tinda (Vechea Universitate, Palatul de pe Ziduri din incinta mănăstirii Frumoasa). Prezența obligatorie a unui pridvor sau a unui decroș central are iarăși în mod evident ca punct de plecare foișoarele și pridvoarele locuințelor populare.

Dar spre deosebire de orientările stilistice ale arhitecturii feudale de pînă acum, clasicismul nu rămîne numai stilul bisericilor și palatelor. El pătrunde adînc în arhitectura de locuințe a cartierelor mărginașe ale orașelor moldovene și chiar la sate (Hanul de la Trifești). Locuințe de tip popular cu tindă, prispă, sau foișor au plastica rezolvată cu ajutorul elementelor clasicismului; stîlpii de lemn îmbrăcați în tencuială fiind tratați în chip de coloane clasice — dorice sau toscane.

Clasicismul pătruns prin intermediul Iașului în întreaga Moldovă apare ca un stil democratic. El reprezintă reflectarea în artă a răspîndirii în popor a ideilor de libertate și independență națională care nu au murit niciodată și care reînvie cu o forță neobișnuită în condițiile creșterii rolului eliberator al Rusiei și ale pregătirii luptei pe care forțele progresiste ale societății aveau s-o dea cu feudalismul.

Clasicismul a reprezentat stilul epocii de constituire a statului național și a națiunii romîne. El intră în patrimoniul tradițiilor progresiste ale poporului romîn și apariția sa nu poate fi deplînsă ca un sfîrșit al arhitecturii romînești de bune tradiții. El reprezintă într-adevăr sfîrșitul arhitecturii feudale, reflectînd însă o treaptă mai avansată a societății.

O dată cu stabilirea capitalei la București, Iașul își pierde rolul pe care l-a jucat în dezvoltarea arhitecturii.

Trădarea revoluției de la 1848 de către burghezie, constituirea regatului, aservirea economiei țării, de către capitaliștii apuseni, orientarea cosmopolită a claselor dominante se reflectă în arhitectura Iașului prin adoptarea stilului eclectic al arhitecturii occidentale care năpădește toate orașele țării.

Între cele două războaie mondiale Iașul își pierde importanța sa economică și în parte pe cea culturală, tinzînd să devină un fund uitat de provincie.

În vara anului 1944 trupele hitleriste în retragere în fața înaintării victorioase a Armatei Sovietice au transformat orașul Iași în teatru de război, ceea ce a cauzat importante distrugeri a fondului de locuințe și a clădirilor reprezentative.

În anii democrației populare, dezvoltarea forțelor de producție în regiunile înapoiate sub aspect industrial ale Moldovei, dezvoltarea învățămîntului superior și de toate gradele, reconstrucția socialistă a orașului, bazată

pe valorificarea critică a celor mai caracteristice trăsături istoric-constituite ale vechiului oraș în condițiile folosirii unei tehnici constructive și edilitare înaintate, va aduce Iașul în rîndul celor mai importante centre urbane ale Romîniei socialiste.

ЯССКОЕ ЗОДЧЕСТВО И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ В РАЗВИТИИ РУМЫНСКОЙ АРХИТЕКТУРЫ

Краткое содержание

Доклад уточняет место занимаемое памятниками старинной архитектуры города Яссы и его окрестностей, а также и значение деятельности архитекторов новых времен для эволюции румынской архитектуры, а затем показывает, каким образом, в новых для города Яссы общественно-исторических условиях Ясскaх архитектура открыла новые пути, представляя собой поворотные моменты и качественные скачки в развитии румынской архитектуры. Доклад является не только признанием ценности архитектурного последия прошлого, которое иллюстрирует творческие способности нашего народа, но может быть и отправным пунктом, на новых основах, для научной истории архитектуры в нашей стране.

CONTRIBUTION DE LA VILLE DE JASSY AU DÉVELOPPEMENT DE L'ARCHITECTURE ROUMAINE

Résumé

Tout en précisant la place qu'occupent les monuments de l'ancienne architecture de la ville de Jassy et de ses environs et en montrant l'importance de l'activité de certains architectes des temps modernes pour l'évolution de l'architecture roumaine, le travail trouve que grâce à certaines conditions sociales et historiques spécifiques, l'architecture de la ville de Jassy a ouvert des voies nouvelles par ses monuments de transition et ses sauts qualitatifs dans le développement de l'architecture. Le travail ne représente seulement un hommage adressé à un patrimoine architectural de valeur qu'illustre le génie créateur de notre peuple, mais il comprend aussi l'exposition de thèses qui pourront contribuer à l'élaboration d'une histoire scientifique de l'architecture dans notre pays.

ПОБЕДА СОЦИАЛИЗМА И НЕОБХОДИМОСТЬ В ИЗМЕНЕНИИ КОНСТИТУЦИИ В Н Р БОЛГАРИИ

БОРИС СПАССОВ

София, Н Р Болгария

На своем заседании 14. III. 1959 года по предложению парламентарных групп БКП Народное Собрание третьего созыва приняло решение об изменении Конституции. Это решение верховного органа государственной власти в нашей стране открывает новую страницу в ее конституционном развитии. Оно отражает объективно существующую необходимость изменения Основного закона, необходимость, являющуюся результатом исторических завоеваний в области социалистического строительства и изменения соотношения классовых сил в пользу рабочего класса и трудового крестьянства.

Конституция НРБ была принята Великим народным собранием 4. XII. 1947 года. Ее голосование ознаменовало собой не только создание чрезвычайно важного правового акта — Основного закона государства, но и политического документа исключительного значения. В этом документе нашли соответствующее отражение качественные изменения, которые имели место в политическом и хозяйственном строе нашей страны и достигнутые уже тогда успехи. Конституция, законодательно закрепила исторические завоевания Народного восстания Девятого сентября 1944 г. и народно-демократическую форму управления страны. С другой стороны она обеспечивала возможности дальнейшего развития общества по пути социализма и являлась важным средством и могучим орудием в деле социалистического строительства в нашей стране. В соответствии с ее нормами и принципами были осуществлены основные мероприятия нашего государства, которые в своей совокупности привели к полной победе социализма в городе и деревне.

Конституция 1947 года войдет в историю Н Р Болгарии как документ, который законодательно обслуживал с большим успехом социалистическое строительство и создал законную основу победы социализма в городе и деревне. Ни в коем случае нельзя считать, что теперь ее значение свелось на нет.

Но из этого отнюдь не следует, что она может и должна оставаться неизменной и не отражать развития общественной жизни. Изменение Основного закона — вполне нормальное явление для любой

социалистической страны ; а при создавшихся в нашей стране условиях оно является прямой необходимостью.

Однако, следует иметь в виду, и мне хочется особо это подчеркнуть, что Народное собрание НРБ приняло решение изменить Конституцию, а не создать новую. Но в то же время в текст Конституции будут внесены все те изменения и дополнения, которые необходимы для отражения нового этапа в развитии нашего социалистического государства и для согласования Основного закона с характером существующих в нашей стране политических и экономических условий.

Конституция НРБ была принята тогда, когда страна находилась в переходном периоде от капитализма к социализму, но до окончательного выполнения двухлетнего народно-хозяйственного плана и, следовательно, до начала первой социалистической пятилетки, имевшей целью построение основ социализма в нашей стране. Это обстоятельство не могло не найти своего отражения в текстах Основного закона, принципы и постановления которого были обусловлены производственными отношениями, характерными для перехода от капитализма к социализму. Не безынтересно отметить, например, такой факт: нигде в Конституции 1947 года дословно не говорится о социализме. Но тем не менее Конституция 1947 года была и есть Основным законом государства, осуществляющего переход от капитализма к социализму и в течение ряда лет успешно обслуживала социалистическое строительство.

Глубокие преобразования в хозяйственной и культурной области общественной жизни в нашей стране, осуществленные на протяжении двух пятилеток, последовавших за принятием Конституции обусловили такие качественные изменения в системе народного хозяйства и во всей общественно-экономической и политической жизни государства в целом, которые значительно переросли положения, закрепленные существующими текстами. Существенные изменения наступили в первую очередь в экономическом базисе нашего общества: капиталистическая собственность была полностью ликвидирована и вследствие этого была ликвидирована эксплуатация человека человеком. Социализм полностью и окончательно победил как в городе, так и в деревне. Эти изменения в экономическом базисе несомненно требуют и соответствующих изменений в области надстройки, включительно и в ее правовой части. Необходимость в таких изменениях относится в первую очередь к Конституции, так как именно Конституция является тем правовым актом, который законодательно закрепляет господствующие производственные отношения и политический строй общества и активно содействует их оформлению и утверждению. И именно в соответствии с этим были сделаны предложения о внесении дополнений и изменений в текст существующей Конституции.

Одни из самых существенных предложений об изменении относятся к I главе Конституции, т. е. к главе, законодательно регламентирующей государственный и политический строй в нашей стране. До сих пор в Конституции НРБ не было категорического постановления, отражающего классовую сущность государства. В статье 1 ее текста указывалась лишь политическая форма государства — т. е. обстоятельство, что Болгария Народная Республика с представительным управлением.

Отсутствие постановления, недвусмысленно закрепляющего социалистический характер Народно-демократической Болгарии является недостатком нашего Основного закона. Ввиду этого необходимо согласиться, что в Конституции должно быть дословно отмечено, что Народная Республика Болгария социалистическое государство рабочих и крестьян.

В статье 1 говорится, что Болгария Народная Республика, созданная и утвержденная в результате героической борьбы болгарского народа против монархо-фашистской диктатуры и победоносного народного восстания в сентябре 1944 года. Но этот текст неполн и его основной недостаток сводится к тому, что он вообще не говорит о помощи Советского Союза, имевшей решающее значение для установления социалистической власти в нашей стране и не подчеркивает руководящую роль Болгарской Коммунистической Партии в борьбе болгарского народа против монархо-фашистской диктатуры и при овладении политической властью рабочим классом. Поэтому необходимо предусмотреть соответствующее дополнение статьи 1 конституционного текста. Кроме этого в этой статье должно быть категорически закреплено в законодательной форме руководящее положение БКП в нашем обществе.

Второе особенно важное изменение, которое предлагается в I главе Конституции сводится к следующему: в статью 2 нужно включить распоряжение в смысле, что государство должно привлекать общественные организации к осуществлению функций возлагаемых на его органы. Этот конституционный текст будет иметь програмное значение. Он предназначен содействовать непрерывно развивающемуся процессу все большего расширения социалистического демократизма. В нашей стране трудящиеся вовлекаются во все больших масштабах в работу государственных органов и целый ряд функций, которые до сих пор осуществлялись государственными органами, постепенно трансформируются и предоставляются общественным организациям.

Как известно, наше государство социалистическое, но его политической формой является Народная республика. В силу этого оно называется Народная Республика Болгария. Но в последнее время, в особенности после принятия Конституции Чехословацкой Социалистической Республики ставится следующий вопрос: не следовало ли бы изменить наименования и нашего государства и назвать его Социалистическая Республика Болгария? Не подлежит сомнению, что в пользу такого изменения есть целый ряд доводов. Так например, это новое наименование отразило бы характер и сушность политической власти и господствующих производственных отношений и подчеркнуло бы новый, более высший этап, которого достигло развитие нашего государства. Но в то же время такое изменение наименования нашего государства встречает известные возражения. Указывают, например, на то, что такое изменение сразу поставило бы вопрос: разве до сих пор наше государство не было социалистическим и почему лишь теперь его надо называть социалистической республикой? Возникает и такой вопрос: представляет ли социалистическая республика новую форму диктатуры пролетариата? Кроме этого подобное изменение наименования нашего государства привело бы к тому, что нигде в Конституции не будет

указаний относительно формы государства. Наряду с этим, возражая против изменения существующего до сих пор наименования нашего государства, приводят соображения преемственности. Во всяком случае этот спор пока не разрешен.

В своей II главе, Конституция НРБ закрепляет отношения собственности, хозяйственное планирование, торговлю и труд. В этом отношении она отражает существующую при ее создании многоукладность экономики нашей страны. Наряду с государственно-кооперативной собственностью ее текст все еще регламентирует и частную собственность (статьи 6,10 и 11) и признает частную инициативу в области хозяйства (ст. 10, ал. I). Конституция 1947 года предусматривает, что средства производства могут быть собственностью и частных физических и юридических лиц. Она сводит значение общенародного имущества (государственной собственности) к „главной опоре государства в деле развития народного хозяйства" (ст. 8), не указывая его характера как основной и ведущей формы социалистической собственности. Действующая до сих пор Конституция не характеризует кооперативную собственность как социалистическую и не намечает тенденций ее постепенного поднятия до уровня государственной собственности. Конституция 1947 года ничего не говорит о личной собственности, которая в настоящее время является главной формой индивидуального притяжания в нашей стране, развитие которой санкционируется и поощряется государством. В области торговли она не отражает достигнутых завоеваний, как например, государственной монополии внешней торговли, внутренней оптовой торговли и полного господства социализма в области распределения и обмена.

Все это показывает, что конституционное регламентирование тех общественных отношений, которые относятся к экономической основе государства значительно отстало от уровня современного положения вещей. Теперь, при развернутом строительстве социалистического общества, целый ряд статей Конституции уже не отражает завоеваний в области общественно-экономической жизни. Эти статьи относятся к уже пройденному этапу; ввиду этого их сохранение не только не могло бы способствовать более ускоренному развитию нашей страны, но в известном отношении даже бы задерживало его.

Это показывает, что в содержание всей II главы Конституции нужно внести основные изменения, главная цель которых сводится к закреплению господства социалистической собственности в ее двух формах государственной и кооперативной.

Наряду с этим во II главе Конституции (ст. 10) будет регламентировано и право личной собственности граждан на имущество и движимые вещи, предназначенные для удовлетворения их материальных и культурных потребностей и потребностей их семей.

Конституция НРБ содержит (глава III до главы VII включительно) целый ряд постановлений, посвященных системе и организации государственных органов, их компетенции к взаимоотношениям. Они регламентируют основы устройства государственного аппарата и хозяйственного руководства.

Но как известно, организация и формы всегда исторически обу-

словлены. Они соответствуют определенному этапу развития общества и изменяются в зависимости от изменений, которые наступают в базисе. Наша Конституция закрепила то устройство государственного аппарата, которое при условиях перехода от капитализма к социализму сыграло большую политическую роль и успешно исполнило свое предназначение в деле осуществления задач, стоявших до сих пор перед органами нашего государства. Но теперь, при полной победе социализма, та организация государственного аппарата, которая предусматривалась действующей Конституцией не только не была в состоянии обеспечить во всех отношениях правильного осуществления государственных задач в различных областях хозяйственной, культурной и политической жизни нашей страны, но и в известном отношении задерживала дальнейшее развитие социалистических общественных отношений. Одна из причин этого отрицательного влияния коренилась в том, что существовала слишком большая централизация в руководстве народным хозяйством по отраслевому признаку и в том, что существовали некоторые излишние звенья в системе аппарата. Это усложняло государственное и хозяйственное руководство и отрывало его от жизни. Все это обусловило необходимость предпринять меры в отношений переустройства государственного аппарата и хозяйственного руководства. В результате этого по инициативе ЦК БКП Народное Собрание третьего созыва на своей третьей очередной сессии приняло в марте 1959 года целый ряд законодательных актов в этом отношении. Но это переустройство вышло за пределы юридических регламентаций, установленных Конституцией и в некоторых отношениях опередило ее постановления. Все это обусловило необходимость внесения ряда изменений и дополнений в те главы Конституции, которые регламентируют положенне государственного аппарата в нашей стране.

Эти изменения не могут и не должны затрагивать принципно положения Народного собрания и Президиума Народного собрания, являющимися высшими органами государственной власти в стране. Поэтому предложения об изменении конституционного текста в этой его части относятся главным образом к упрочнению руководного положения высших органов государственной власти и к усовершенствованию их организации и их работы.

Более существенные изменения предлагаются в главе IV Конституции, регламентирующей положение центральных органов государственного управления — Совета Министров и членов правительства.

В этой области в первую очередь следует отметить, что действующем до сих пор тексте Конституции (ст. 39) исчерпательно и поименно перечисляются Министерства и специальные ведомства управления с рангом министерства. Но развитие государственной жизни в нашей стране, разрешение некоторых задач в области управления и постановка других, весьма часто обусловливали необходимость осуществления изменений в системе центральных отраслевых органов государственного управления. Все это создает прочное убеждение, что не целесообразно приводить в тексте Конституции списка министерств и ведомств, так как всегда может возникнуть необходимость их изменить в зависимости от развития общественной жизни.

До сих пор текст Конституции не содержал достаточных распоряжений в отношении руководства отдельными отраслями государственного управления. Не было и постановлений, регламентирующих правовые акты Совета Министров. Вот почему предлагается известная регламентация вопросов, связанных с руководством отдельными отраслями государственного управления и с правовыми актами правительства.

Глава V Конституции Н Р Болгарии посвящена местным органам государственной власти и государственного управления. В ней дается основная регламентация вопросов, связанных с территориальным подразделением страны. В частности ст. 47, аб. 1 устанавливает, что территория Народной Республики подразделяется на общины и околии. Таким образом наш основной закон в принципе закрепляет двустепенную систему административно-территориального устройства, которая пришла на смену существовавшей до 1947 года тристепенной системе — области, околии и общины. Но вскоре установления двустепенного территориального подразделения страны выяснилось, что оно не подходяще для тогдашних политических и хозяйственных условий. Центральным органам государственной власти и государственного управления было не легко поддерживать прямую связь с околийскими народными советами, число которых составляло примерно 100, с их административным аппаратом и руководить ими. Ввиду этого в 1949 году была создана еще одна степень в территориальном подразделении страны, а именно округ. Таким образом снова была введена тристепенная система территориального подразделения — округи, околии и общины, которая просуществовала до начала 1959 года. В январе 1959 года указом Президиума Народного Собрания было установлено новое двустепенное территориальное подразделение страны на округи и общины. Существовавшие до тех пор околии были упразднены. Эта регламентация административно-территориального устройства НР Болгарии вышла за рамки действующей Конституции. Ввиду этого проект, отражая теперешнее положение, должен внести изменение в ст. 47 Конституции и закрепить новую систему территориального подразделения.

Новое административно-территориальное устройство страны составляло лишь отдельное звено в общем переустройстве государственного и хозяйственного руководства, необходимость которого была обусловлена победой социалистических производственных отношений. Это переустройство, ликвидировав гегемонию централистического отраслевого руководства экономикой, установило принцип ее территориального руководства, изъяв целый ряд важных функций по управлению народным хозяйством из компетенции центральных органов и передав их местным органам власти и управления.

Все это обусловило некоторые существенные изменения конституционной регламентации местных органов государственной власти и управления. Конституция 1947 года, устанавливая в своей ст. 49 компетенции народных советов, подчеркивает, что они руководят осуществлением всех хозяйственных, социальных и культурных мероприятий местного значения. Но эта постановка вещей уже не соответствует теперешнему предназначению народных советов, которые осуществляют

не только задачи местного, но и общегосударственного значения. В этом отношении предложение об изменении Конституции НР Болгарии дает новую постановку, имеющую целью правильно отразить современную компетенцию народных советов и исключить ненужные ограничения в этой области.

До сих пор Конституция не регламентировала положения таких постоянных органов народных советов, какими являются постоянные комиссии и другие комиссии, которые они могут выбирать. Это конечно был пробел в нашем Основном законе, который нужно поправить изменением Конституции.

Социализм не сводится только к материальным достижениям, к завоеваниям в области экономики. Он является общественным строем, обеспечивающим подлинную политическую демократию и всестороннее развитие человеческой личности, которой предоставляются широкие права и свободы. Наряду с этим граждане нашего общества несут и соответствующие обязанности, установленные Конституцией. Победа социализма в городе и деревне укрепила основу социалистических прав и свобод граждан в нашей стране и расширила возможность их дальнейшего развития и обеспечения. Наряду с этим возникла необходимость и в дополнительном уточнении основных обязанностей граждан нашей страны при новых экономических условиях. В этом отношении надо отметить, что до сих пор наша Конституция не содержала распоряжений, обязывающих граждан соблюдать трудовую дисциплину. Она не предусматривала обязанностей в отношении строгого соблюдения правил социалистического общежития, приобретающих все большее значение в общественной жизни страны. В то же время текст Конституции устанавливал в ст. 94, что уплата налогов является основным обязательством граждан. Но мы знаем, что с развитием социалистического общества налоги все больше утрачивают свое значение, ввиду чего, даже если в НРБ и сохранится обязательство уплаты налогов, их очевидно нельзя рассматривать в качестве основных обязательств. Ввиду этого предлагается целый ряд изменений в главе VIII Конституции. В их числе мне хочется особенно подчеркнуть те, которые относятся к усилению гарантий права на образование, на материальное обеспечение, права личной свободы и неприкосновенности личности. Так например, старый текст ст. 82 предусматривает, что никто не может быть задержан больше чем на 48 часов без соответствующего постановления судебных органов или прокурора. Предлагаемый в связи с изменением Конституции текст статьи 82 должен предусматривать, что никто вообще не может быть задержан без мотивированного письменного разрешения со стороны суда или прокурора. Только в случае задержания на месте преступления это разрешение должно быть выдано не позднее 48 часов от момента задержания.

Предстоящее изменение Конституции Народной Республики Болгарии будет событием с большим значением для развития нашей страны. В настоящее время НРБ вступает в новый этап развития, основной задачей которого является завершение окончательного построения социалистического общества и создания определенных материальных и духовных предпосылок, элементов и форм для постепенного и плано-

мерного перехода к высшей фазе коммунистического общества в нашей стране. При разрешении этих задач большое значение должна иметь вся социалистическая надстройка, все политические и правовые учреждения. А Конституция представляет собой краеугольный камень правовой части надстройки в нашей стране. Все это определяет то исключительно большое значение, которое будут иметь новые распоряжения Основного закона.

Как и любое более важное мероприятие в нашей стране, так и изменение Конституции осуществляется по инициативе и под руководством Болгарской Коммунистической Партии при всеобщей поддержке и самом активном участии всех трудящихся. В этом заключается бесспорный залог успешной работы и ее общественно-полезного результата.

VICTORIA SOCIALISMULUI ȘI NECESITATEA DE A MODIFICA CONSTITUȚIA REPUBLICII POPULARE BULGARIA

Rezumat

La 14.III.1959, Marea Adunare Națională Bulgară a hotărît modificarea constituției. Această hotărîre reflectă necesitatea obiectivă care reprezintă rezultatul cuceririlor istorice în domeniul constituției socialiste și al schimbărilor survenite în raportul forțelor de clasă în favoarea clasei muncitoare și a țărănimii muncitoare.

Constituția R. P. Bulgaria a fost adoptată de Marea Adunare Națională la 4.XII.1947. Ea a reflectat modificările calitative care au avut loc în viața politică și economică și succesele dobîndite pînă atunci. Constituția din 1947 va intra în istoria R.P.B. ca un document care a servit cu mare succes la construcția socialistă și a creat o bază legală pentru victoria socialismului la orașe și sate. Dar de aici nu rezultă că ea poate și trebuie să rămînă nemodificată și să nu reflecte dezvoltarea vieții sociale.

Transformările adînci în domeniul economic și cultural realizate în cursul celor două planuri cincinale au condiționat atare modificări în sistemul economiei naționale și în viața social-economică și politică a statului, încît au depășit foarte mult unele dispoziții fixate în textele constituției din 1947.

Comunicarea enumeră unele propuneri ce urmează a fi luate în considerare la modificarea constituției, printre care:

1) La art. 1 să se introducă că R.P.B. este un stat socialist al muncitorilor și țăranilor. Tot art. 1 să fie completat cu mențiunea expresă a rolului conducător al P.C.B. și a ajutorului Uniunii Sovietice la instaurarea puterii socialiste.

2) Altă modificare propusă se referă la art. 2 în sensul să se prevadă că statul este dator să atragă organizațiile obștești la exercitarea funcțiunilor ce cad asupra organelor statului.

La cap. II, constituția actuală reglementează încă proprietatea privată, nu caracterizează proprietatea cooperatistă ca o proprietate socialistă, nu

vorbeşte nimic de proprietatea personală, iar proprietatea de stat nu este caracterizată ca „baza principală a statului în ce priveşte dezvoltarea economiei naţionale". Toate acestea arată că reglementarea constituţională a acestor relaţii sociale a rămas în urmă faţă de nivelul situaţiei actuale, de aceea se propun modificări al căror scop este să consolideze dominaţia proprietăţii socialiste în cele două forme ale ei: de stat şi cooperatistă.

La cap. III—VII se propun modificări şi completări în ce priveşte reglementarea aparatului de stat, între altele că este neraţional ca în constituţie să fie enumerată denumirea ministerelor şi departamentelor, întrucît adesea apare nevoia ca ele să fie modificate.

La cap. V se propun modificări în legătură cu împărţirea teritorială administrativă şi cu mărirea competenţei sfaturilor populare. Se propune de asemenea să se prevadă în constituţie respectarea de către cetăţeni a disciplinei în muncă şi a regulilor de convieţuire socialistă. Se mai propune să se mărească garanţiile în ce priveşte dreptul la învăţătură, asigurarea materială a libertăţii şi inviolabilitatea persoanelor.

LA VICTOIRE DU SOCIALISME ET LA NÉCESSITÉ DE MODIFIER LA CONSTITUTION DE LA R. P. BULGARIE

Résumé

Le 14 mars 1959, la Grande Assemblée Nationale Bulgare a décidé la modification de la Constitution. Cette décision a été déterminée par la nécessité objective de refléter le résultat des victoires historiques dans le domaine de la construction socialiste et les changements survenus dans le rapport des forces de classe en faveur de la classe ouvrière et de la paysannerie travailleuse.

La Constitution de la R.P.B. a été adoptée par la Grande Assemblée Nationale le 4 décembre 1947; elle a reflété les modifications qualitatives qui ont eu lieu dans la vie politique et économique et les succés obtenus alors. La constitution de 1947 entrera dans l'histoire de la R.P.B. comme un document qui a parfaitement servi la construction socialiste et créé une base légale pour la victoire du socialisme à la ville et à la campagne.

Les transformations profonds dans le domaine économique et culturel réalisées durant les deux plans quinquennaux ont conditionné dans le système de l'économie nationale et dans la vie sociale et politique de l'État des modifications tellement grandes que les dispositions fixées par les textes de la Constitution de 1947 ont été considérablement dépassés.

La communication présente quelques propositions envisageant la modification de la constitution:

1. à l'article I on propose d'ajouter que la R.P.B. est l'État socialiste des ouvriers et des paysans; toutefois, à cet article on propose d'introduire une mention sur le rôle dirigeant P.C.B. et de l'aide de l'U.R.S.S. à l'instauration du pouvoir socialiste.

2. une autre modification se rapporte à l'art. II; on va y prévoir que l'État a le devoir d'attirer les organisations de masse à exercer les fonctions qui reviennent aux organes d'État.

Au chapitre II, l'actuelle constitution s'occupe de la petite propriété privée ; elle ne précise pas que la propriété coopératiste est une forme de propriété socialiste ; elle ne spécifie rien non plus de la propriété personnelle ; la propriété d'État est caractérisée de la manière suivante : „C'est la base de l'État en ce qui concerne le développement de l'économie nationale". Tout ceci démontre que la réglementation constitutionnelle de ces relations sociales retarde sur le niveau de la situation actuelle ; c'est pourquoi on propose des modifications dont le but est de consolider la prédominance de la propriété socialiste sous ses deux formes : d'état et coopératiste.

Pour les chapitres II—VII, on propose de completer le règlement concernant l'appareil d'etat ; on prévoit à tort dans la constitution la dénomination des ministères et des départements, d'autant plus que ces noms doivent souvent être changés.

Au chap. V, on propose des modifications concernant la division territoriale et administrative ainsi que l'élargissement des attributions des conseils populaires. On propose également de prévoir dans la nouvelle constitution le respect de la discipline au travail et des règles de coexistence socialiste On propose encore de multiplier les garanties concernant le droit à l'enseignement, l'assurance matérielle de la liberté et de l'inviolabilité des personnes.

СОБСТВЕННЫЕ ОТНОШЕНИЯ В НОВОЙ ЧЕХОСЛОВАЦКОЙ КОНСТИТУЦИИ

П. КОЛОТКА

Братислава, ЧСР

Дорогие товарищи и друзья!

Как все Вы хорошо знаете, этот год является в жизни чехословацкого народа юбилейным годом. Мы отмечаем в нем освобождение нашей Родины из-под фашистского ярма и одновременно подводим итоги пятнадцатилетней деятельности нашего народа в деле построения нового, справедливого социалистического порядка. Празднование упомянутого юбилея носило торжественно-достойный характер под знаком огромных побед нашей Родины в деле построения социализма. Юбилейный пятнадцатый год стал годом завершения перехода от капитализма к социализму. Победа социалистических отношений во всех областях жизни нашего общества потребовала и её отображения в основном законе нашего общества и государства — в Конституции Чехословацкой социалистической республики. Новая Конституция, недавно принятая Национальным собранием нашей республики, прежде всего характеризуется тем, что является Конституцией победившего социализма. Притом необходимо подчеркнуть, что новая Конституция, являясь политическо-правовым документом, не отображает только действительное положение вещей в результате достигнутых успехов, но одновременно намечает в основных вопросах и широкие перспективы нашего дальнейшего движения вперед в деле развернутого построения социалистического общества в целях перехода к коммунизму. В этом смысле и воспринимает наш народ новую Конституцию.

К числу важнейших и самых интересных вопросов нашей новой Конституции бесспорно относится вопрос собственнических отношений в нашем обществе. Предполагая, что этот вопрос интересует как наших румынских друзей, так и других заграничных участников нашего научного заседания, мне хотелось бы в своем докладе хотя бы кратко коснуться этого вопроса.

Новая Конституция отображает собственнические отношения в таком виде, в каком они существуют в нашей действительной жизни в результате перехода от капитализма к социализму и как имеющие тенденцию дальнейшего бурного развития. При том Конституция не считает необходимым регулировать собственнические отношения, являющиеся пережитком капиталистического общества. Эти собственнические отно-

шения потеряли своё бывшее значение, они существуют только в ограниченных размерах, прежде всего в области отживающего мелкого сельскохозяйственного производства, и мне думается, что не надо доказывать, что и там в процессе дальнейшего развития они будут постепенно сходить со сцены жизни и в конце концов совершенно исчезнут.

Под этим углом новая социалистическая Конституция совершенно определенно утверждает победу социалистических собственнических отношений в нашем обществе и говорит только о видах и формах собственности, имеющих определенно социалистический характер с тенденцией дальнейшего развития. Конкретно Конституция говорит о двух основных формах социалистической собственности, а именно о собственности государственной и кооперативной, а также и о личной собственности. Новая Конституция обходит молчанием частную собственность в противоположность Конституции 9 мая, которая принимая во внимание наличие трех секторов в экономике нашего общества допускала эту собственность в формах мелкопроизводственной и капиталистической.

Что касается социалистической собственности, то таковую новая Конституция считает одним из главных своих институтов, как необходимейшее условие развития нашего социалистического общества. Это ясно вытекает, например, из седьмой статьи Конституции а также из ее второго абзаца, где обобществление средств производства (иными словами социалистическая собственность их) считается одной из главных предпосылок бурного развития производства и непрерывного повышения жизненного уровня трудящихся. Придавая такое особо важное значение общественной собственности для развития общества и жизни отдельного человека, Конституция прямо или косвенно вменяет в обязанность всем государственным органам, общественным организациям и каждом гражданину—охранять социалистическую собственность от всяких повреждений и заботиться о ее дальнейшем росте. Так, например, надо понимать определение статьи 34 Конституции, которая прямо говорит: „Граждане обязаны охранять и укреплять социалистическую собственность как неприкосновенную основу социалистического строя и источник благоденствия трудящихся, богатство и силу Родины".

Мы вспоминали, что в Конституции говорится о двух основных формах общественной собственности, а именно: о государственной социалистической собственности и о кооперативной собственности. Основой для различия указанных форм общественной собственности является прежде всего различная степень обобществления средств производства при государственной собственности и собственности кооперативной, и прежде всего при собственности единых сельскохозяйственных кооперативов, являющихся самой типичной формой кооперации на теперешнем уровне развития нашего общества. Субъектом государственной социалистической собственности является весь народ нашей Родины. В статье восьмой, абзаце втором говорится, что государственная социалистическая собственность является общенародною собственностью. Подчеркивание мысли, что проект Конституции определенно выходит из принципа единства субъекта государственной социалистической собственности, имеет особое значение с точки зрения отрицательного отношения к выступлениям ревизионистов по вопросу собственнических отношений,

прямо или косвенно направленных против наличия единства субъекта государственной социалистической собственности и выдвигающих против этого собственническую субъективность отдельных хозяйственных организаций.

Принцип единственного субъекта государственной социалистической собственности имеет важнейшее значение также для понимания хозяйственно — правового положения отдельных хозяйственных организаций, которым государство в смысле статьи 11-ой Конституции вверяет в управление часть народного имущества. Из сказанного ясно, что эти организации не становятся собственниками вверенного им имущества, а только управляют им в целях достижения определенных хозяйственных целей.

Что касается вопроса о субъекте кооперативной социалистической собственности, то Конституция пологает, что имущество кооператива принадлежит самому кооперативу. При кооперативной собственности, следовательно, не существует какого-либо единого субъекта всего кооперативного имущества в нашем обществе, как это мы видели при государственной собственности. По этой причине кооперативная социалистическая собственность называется также и групповой собственностью, чем подчеркивается, что средства производства кооператива не принадлежат всему народу, но только той группе, которая составляет рабочий коллектив соответствующего кооператива.

Когда мы говорим о субъекте кооперативной социалистической собственности, необходимо подчеркнуть, что как и раньше, так и согласно новой Конституции нельзя считать его собственностью все средства производства, находящиеся в его владении. Это относится прежде всего к земле, на которой наши единые сельскохозяйственные кооперативы хозяйствуют. Собственником именно этой земли кооперативы не являются так как эта собственность на современном уровне развития в большинстве случаев принадлежит его членам или же другим лицам, которые внесли ее в кооператив или предоставили её в пользование кооперативу. В отличие от Конституции 9 мая, новая Конституция фиксирует в третьем абзаце статьи восьмой категорию общественного пользования этой землёю. Тем самым нормы материального права (смотрите также закон 49/59 собрания законов), касающиеся этого вопроса сделались конституционными нормами, что будет иметь особое значение в будущем при кооперативном хозяйствовании на земле.

Что касается вопроса объекта социалистической собстоенности, Конституция говорит о нем только в случае государственной социалистической собственности, где примерным образом указаны объекты этой наивысшей формы собственности нашего общества.

При этом следует указать на тот факт, что Конституция подходит к его определению очень свободно особенно в тех целях, чтобы это определение не исключало собственность производственных кооперативов на те объекты, которые до сих пор находились в исключительной собсвенности государства, но развитие жизни требовало ввести их в сферу кооперативной собственности. Так, например, Конституция, считая основные источники энергии объектом государственной социалистической собственности, допускает, что субъектами собственности

небольших электрических станций могут быть отдельные сельскохозяйственные кооперативы, сооружающие их.

Как уже было сказано, Конституция строго неопределяет объектов кооперативной социалистической собственности, что было бы, конечно, и трудно, принимая во внимание разные виды кооперативов в нашем обществе. Этим намечается, что вопрос определения объектов кооперативной социалистической собственности мы должны решить на основе других правовых норм, которые содержит Конституция.

В связи с социалистической государственной и кооперативной собственностью Конституция регулирует как особый вид индивидуальной собственность личную. Тот факт, что личная собственность нашла свое место в социалистической Конституции нашего государства, ясно говорит о том, что ей придается большое значение как с точки зрения настоящего, так и дальнейшего развития общества. Прежде всего это значит, что в наших условиях необходимо личную собственность ясно отличать от частной собственности, которая с нею имеет ту общую черту, что обе они являются индивидуальной собственностью, но одна из них представляет собой пережиток старой эксплуататорской формации, в то время как другая является социалистическим типом индивидуального способа приобретения.

Что касается основной характеристики личной собственности, статья десятая Конституции говорит: „Личная собственность граждан на предметы потребления (предметы личного и домашнего потребления, семейные дома и т. д.) как и сбережения, прибретенные трудом, являются неприкосновенными". Из этого постановления следует, что Конституция определяет личную собственность в сущности тем самым способом, каким это было до сих пор сделано в Конституции 9 мая, или же в гражданском кодексе. Дело, именно, в том, что личная собственность закрепляется как собственность потребительская кроме сбережений, где котегорически требуется их трудовое приобретение. В согласии с социально-экономической сущностью лнчной собственности в Конституции также закрепления гарантия ее наследования.

Ввиду того, что Конституция обходит молчанием частную собственность необходимо сказать несколько слов о правовом положении этого вида собственности в наших условиях. Прежде всего надо подчеркнуть, что обход молчанием частной собственности в новой Конституции не является следствием отмены ее в нашем обществе. Невзирая на то, что она, не являясь более конституционной категорией, однако, не противоречит Конституции и не может быть без всякой правовой охраны Конституция исходит из того, что частная собственность будет у нас урегулирована и тем самым и защищена правовыми нормами, прежде всего гражданского кодекса, угодовного кодекса и т. п. Следовательно, новая Конституция передает охрану частной собственности нормам частного права, но её не ликвидирует. Но не было бы правильным не видеть, что деградация частной собственности на категорию обыкновенного закона выражает вполне конкретно взгляд нашего общества и государства на этот отживающий вид собственности и одновременно она дает возможность предвидеть ее дальнейшую судьбу, которая приведет ее к дальнейшему ослаблению и в конце концов к полному отмиранию или к иной форме прекращения.

Так обстоит дело с вопросом собственнических отношений в новой Конституции Чехословацкой социалистической республики. Нам думается, что приведенное решение прямо исходит из принципов марксистко-ленинского учения о собственнических отношениях при социализме, но одновременно оно творчески подходит к ним при конкретных условиях нашей Республики.

Этим мы кончаем свое скромное выступление и одновременно приносим свою благодарность за внимание, которое нам было Вами уделено.

RELAȚIILE DE PROPRIETATE ÎN NOUA CONSTITUȚIE CEHOSLOVACĂ

Rezumat

Comunicarea relevă că în acest an poporul cehoslovac își serbează aniversarea a 15 ani de la eliberarea de sub jugul fascist. Victoria relațiilor socialiste în toate domeniile vieții a determinat reflectarea ei în noua constituție a Cehoslovaciei, care reflectă nu numai rezultatele victoriilor obținute, dar în același timp trasează și perspectivele dezvoltării ulterioare.

Printre alte probleme, noua constituție reflectă relațiile de proprietate. Noua constituție confirmă victoria proprietății socialiste în societatea cehoslovacă și reglementează concret două forme de proprietate socialistă și anume: proprietatea de stat și cooperatistă precum și proprietatea personală.

Noua constituție consideră că proprietatea socialistă este una din principalele sale instituții necesare pentru dezvoltarea societății socialiste. Aceasta rezultă din art. 7 al constituției care prevede că socializarea mijloacelor de producție reprezintă una din premisele principale de dezvoltare rapidă a producției și de ridicare a nivelului de trai, iar art. 34 prevede apărarea și consolidarea proprietății socialiste

Apoi se relevă deosebirea dintre proprietatea socialisită de stat și cea colectivistă. Constituția pleacă de la principiul unității subiectului proprietății de stat, adică a întregului popor, pe cînd proprietatea colhoznică n-are un subiect unitar și de aceea ea se mai numește și proprietate de grupă.

În ce privește obiectul proprietății socialiste de stat, urmînd ca obiectele proprietății cooperatiste să fie determinate pe baza altor norme de drept.

Constituția reglementează și proprietatea personală ca o formă osebită a proprietății individuale. Apoi se relevă deosebirea între proprietatea personală și cea particulară, 'deși ambele aceste proprietăți au ca trăsătură comună proprietatea individuală, totuși proprietatea privată reprezintă o rămășiță a vechii formațiuni exploatatoare, pe cînd cea personală reprezintă un mod de dobîndire individuală de tip socialist.

Noua constituție, spre deosebire de cea din 9 Mai, nu se mai ocupă de proprietatea privată, dar aceasta nu înseamnă că ea a fost lichidată, ci numai că ea a încetat de a mai fi o categorie constituțională, de unde se poate vedea că această degradare a proprietății private exprimă în mod concret concepția statului și a societății asupra acestei forme de proprietate pe cale de dispariție.

LES RELATIONS DE PROPRIÉTÉ REFLÉTÉES DANS LA NOUVELLE CONSTITUTION TCHÉCOSLOVAQUE

Résumé

La communication débute en relevent que cette année-ci le peuple tchécoslovaque fête l-anniversaire de sa libération du joug fasciste. Le triomphe des relations socialistes dans tous les domaines a déterminé l'adoption d'une nouvelle constitution ; celle-ci reflète toutes le victoires obtenues jusqu'à présent, mais en même temps elle indique les perspectives du développement ultérieur.

Parmi d'autres problèmes, la nouvelle constitution reflète les relations de propriété. Elle confirme la victoire de la propriété socialiste tchécoslovaque au sein de laquelle on règlemente, d'une façon concrète, deux formes de propriété socialiste, à savoir : la propriété d'État et coopératiste et la propriété personnelle.

La nouvelle constitution considère que la propriété socialiste est une de ses principales institutions nécessaires au développement de la société socialiste. Le fait résulte de l'article 7 qui prévoit que la socialisation des moyens de production représente l'une des prémises principales pour le développement rapide de la production et pour l'élévation du niveau de vie ; l'article 7 prévoit la défense et la consolidation de la propriété socialiste.

La communication relève ensuite la distinction entre la propriété socialiste d'État et la propriété colléctiviste. La constitution a comme point de départ le principe de l'unité du sujet de la propriété d'État — c'est-à-dire le peuple tout entier ; à l'encontre de celle-ci, la propriété kolkhozienne n-a pas de sujet unitaire, ce qui l'a fait appeler propriété de sujet unitaire, ce qui l'a fait appeler propriété de groupe.

En ce qui concerne l'objet de la propriété socialiste, la constitution nomme seulement les objets de la propriété socialiste, d'État, ceux de la propriété coopératiste devant être déterminés par d'autres normes de droit.

La constitution règle aussi la propriété personnelle en tant que forme particulière de la propriété individualle. On précise ensuite quelle est la distinction entre la propriété personnelle et la propriété particulière ; bien que toutes les deux aient comme trait commun la propriété individuelle, la propriété privée représente un vestige de l'ancienne formation exploiteuse tandis que la propriété personnelle représente un mode d'acquisition de type socialiste.

La nouvelle constitution, à l'encontre de celle du 9 Mai, ne s'occupe plus de la propriété privée, mais cela ne veut nullement dire que cette propriété a été liquidée, mais seulement qu'elle a cessé d'être une catégorie constitutionnelle. D'ici on peut voir que cette dégradation de la propriété privée exprime d'une manière concrète la conception de l'État et de la société sur cette forme de propriété en voie de disparition.

CÎTEVA TEXTE DIN PERIOADA CLASICĂ A DREPTULUI ROMAN OGLINDIND TRANSFORMĂRILE RELAŢIILOR DE PRODUCŢIE SCLAVAGISTE

DE

MIHAI JACOTĂ

Universitatea „Al. I. Cuza", Iaşi

Problema căderii orînduirii sclavagiste antice atrage în momentul de faţă în mod deosebit atenţia cercetătorilor. Izvoarele din această perioadă, deşi relativ numeroase, sînt în general incomplete şi adesea contradictorii. Din această cauză, în multe puncte esenţiale nu putem determina nici caracterul şi nici întinderea exactă a fenomenelor studiate. Istoricii romîni şi sovietici au studiat aprofundat, cu deosebire în cursul anilor din urmă, numeroase aspecte ale perioadei descompunerii lumii sclavagiste antice, cum ar fi apariţia şi dezvoltarea colonatului [1]), problema caracterului proprietăţii funciare [2]), răscoalele sclavilor şi ale oamenilor liberi exploataţi, între secolele III şi V e.n. [2]), sau oglindirea crizei generale a sistemului sclavagist în literatură, filozofie sau în alte domenii ale suprastructurii. Continuă însă să formeze obiect de controversă pentru istorici problema răspîndirii marii şi micii proprietăţi agrare în diferitele provincii ale Imperiului roman [4]), problema începutului crizei generale a sistemului sclavagist [5]) şi altele. Avînd în vedere complexitatea problemelor sociale studiate şi caracterele izvoarelor noastre, tezele cele mai variate îşi pot găsi sprijin suficient în texte.

---

1) Ranovici A. B., *Colonatul în legislaţia romană în sec. II—V*, în «Vestnic Drevnei Istorii», 1951, I, p. 83—109.

2) Kuziscin V. I., *Despre gradul de răspîndire a latifundiilor în Italia la sfîrşitul republicii*, în «Vestnic Drevnei Istorii», 1, 1957, p. 64—81 (rec. în «Revista de Referate», 3, 1957, p. 20).

3) Dmitriev A. D., *Răscoala Vizigoţilor la Dunăre şi revoluţia sclavilor*, în «Vestnic Drevnei Istorii», nr. 1, 1960, p. 66—80; Dmitriev A. D., *Mişcările populare din provinciile romane de răsărit în perioada războaielor dunărene din secolul al III-lea*, în «Vizantiiski Vremennik», nr. VIII, 1956, p. 97—126 (rec. în «Revista de Referate, Istorie», nr. 4, 1956).

4) Cf. Kuziscin V. I., citat supra nota 2.

5) Staerman E. M., *Problema căderii orînduirii sclavagiste*. în «Vestnik Drevnei Istorii» nr. 2, 1952; Benkliev S. N., *Orînduirea social-economică a Romei în sec. I î.e.n.* în «Trudî Voronej», vol. VIII, fasc. 3, p. 51—52 (rec. în «Revista de Referate» nr. 3, 1956); Kovaliov S. I., *Încercare de periodizare a istoriei romane*, în «Vestnik Drevnei

Cercetările întreprinse pînă acum în acest domeniu, deși numeroase, nu au epuizat toate laturile fenomenului studiat. Pe de altă parte, nu au fost utilizate toate izvoarele a căror investigare este necesară — după părerea noastră — pentru cunoașterea completă a epocii. Nu au fost cercetate din toate punctele de vedere izvoarele juridice și în special textele jurisconsulților clasici.

Într-adevăr, textele juridice romane, și textele jurisconsulților din epoca clasică îndeosebi, oferă, pe lîngă expunerea soluțiilor, și un bogat material faptic, care constituie o sursă inepuizabilă de informații cu caracter economic și social, sursă neglijată în general sub acest aspect de istoricii antichității. Pînă acum, istoricii nu au reținut din aceste izvoare decît aspectul juridic — starea dreptului în vigoare. În comunicarea de față ne propunem să analizăm cîteva texte care aduc o lumină prețioasă în cunoașterea fenomenelor caracteristice perioadei de descompunere a orînduirii sclavagiste.

Pe o anumită treaptă de dezvoltare a economiei, relațiile de producție sclavagiste nu mai corespund caracterului forțelor de producție: orice progres ulterior nu poate avea loc decît în cadrul unor relații în care lucrătorii să fie interesați într-o anumită măsură în rezultatele muncii lor. Dar clasa stăpînilor de sclavi, purtătoarea și beneficiara vechiului sistem de relații de producție, a opus o rezistență înverșunată acțiunii legii concordanței. Conflictul dintre forțele de producție și relațiile de producție au dus în cele din urmă la prăbușirea statului sclavagist. Așa cum arată Engels, „orice societate bazată pe sclavie piere din cauza acestei contradicții. În majoritatea cazurilor, soluția o dă cucerirea societății agonizante de reprezentanții unei societăți mai puternice. Atîta timp cît aceasta se bazează pe munca sclavagistă, are loc numai o mutare de centru și întregul proces se repetă pe o treaptă mai înaltă, pînă cînd Roma a fost cucerită de un popor care a introdus un nou mod de producție" [6]). La Roma, Principatul (dictatura militară a vîrfurilor clasei proprietarilor de sclavi) și Dominatul au fost instaurate în scopul menținerii relațiilor de producție sclavagiste și a reprimării luptei de clasă a oamenilor liberi exploatați și a sclavilor.

Lenin, în *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului* [7]), referindu-se la relațiile de producție capitaliste în perioada monopolistă, remarcă că în condițiile opoziției înverșunate a clasei capitaliștilor la acțiunea legii contradicției, relațiile capitaliste se descompun în mod inevi-

---

Istorii» nr. 4, 1955, p. 108—116 (rec. în «Revista de Referate» nr. 1, 1956); Kajdan A. P., *Despre unele probleme controversate din istoria formării relațiilor feudale în Imperiul roman*, în «Analele Romîno-Sovietice» secția Istorie, nr. 1, 1954, p. 14—46; „Consfătuirea despre coordonarea în problemele științei istoriei" a „subliniat necesitatea de a se acorda mai mare atenție problemelor teoretice legate de criza orînduirii comunii primitive și a orînduirii sclavagiste" «Probleme de Istorie» nr. 3, 1957, p. 316); a se vedea și „Problemele căderii orînduirii sclavagiste (rezumatul discuției), editorial publicat în «Vestnik Drevnei Istorii» nr. 1, 1956, p. 3—14 (rec. în «Revista de Referate Istorie» nr. 3, 1956); Struve V. și Pigulevskaia N. N., *Problema crizei orînduirii sclavagiste și a genezei feudalismului*, în «Analele Romîno-Sovietice», secția Istorie, nr. 1, 1957, p. 89.

6) Engels, *Anti-Dühring*, Buc., ESPLP, 1955, p. 387.

7) Lenin V. I., *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*, București, Ed. P.C.R., 1945, p. 136.

tabil, dacă se amînă în chip artificial înlăturarea lor. În aceste condiţii, adaugă Lenin, relaţiile de producţie pot să rămînă în descompunere relativ mult timp.

Sub acţiunea dezvoltării forţelor de producţie şi în condiţiile rezistenţei clasei stăpînilor de sclavi la acţiunea legii concordanţei, relaţiile de producţie sclavagiste încep să se transforme încă din cea de a doua jumătate a perioadei sclaviei antice (adică din secolele I—III e.n.). Dar în această perioadă fenomenul este sporadic şi apare frecvent abia în perioada următoare — perioada descompunerii orînduirii sclavagiste (sec. III—VI e.n.). Alegerea noastră este determinată de caracterul izvoarelor. Cele mai tipice exemple pentru ilustrarea cercetării noastre le găsim în textele juridice clasice şi nu în acele din perioada post-clasică a dreptului roman (corespunzătoare perioadei de descompunere). Într-adevăr, textele juridice din epoca clasică a dreptului roman îndeosebi prezintă interes prin aceea că nu conţin numai soluţii de drept, ci şi expunerea clară şi completă a faptelor aşa cum sînt prezentate de consultant. După cum se ştie, activitatea specifică jurisconsulţilor clasici diminuează în cursul secolului al III-lea, pentru a dispare complet în cursul celui de al IV-lea. Pentru perioada care urmează (perioada post-clasică), izvorul principal al cunoaşterii dreptului îl formează constituţiile imperiale. Spre deosebire de operele jurisconsulţilor romani care, descriind speţele nu omit nici o împrejurare de fapt de natură a justifica decizia, constituţiile imperiale sînt mult mai sobre în descrierea elementelor de fapt.

Încă din epoca clasică, textele pun în lumină cazuri în care sclavii sînt exploataţi în forme noi. Aceste raporturi, de altfel sporadice, nu formau niciodată obiectul direct al preocupărilor jurisconsulţilor, deoarece nu erau sancţionate de dreptul roman. Astfel, contractul de arendă era sancţionat sub numele de *locatio conductio*, dar pactul de arendă dintre sclavul colon *(quasi colonus)* şi stăpîn nu era luat în considerare de dreptul roman. Astfel se şi explică numărul mic de cazuri de acest fel pe care le conţin textele noastre şi subliniază importanţa acestora pentru cunoaşterea fenomenelor de care ne ocupăm.

Raporturile de producţie sclavagiste se caracterizează prin proprietatea stăpînului asupra mijloacelor de producţie, cît şi asupra sclavilor, de care poate dispune ca de un lucru. Întrucît în dreptul roman (pînă la apariţia peculiului *castrense* al fiului de familie) proprietar de sclavi nu poate fi decît persoana *sui iuris* (şeful de familie şi femeia *sui iuris*), ca şef de familie, stăpînul de sclavi avea un drept de viaţă şi de moarte şi un drept de coerciţie nelimitat asupra sclavului, ca şi asupra tuturor membrilor familiei. Terminologia romană, care desemna dreptul stăpînului asupra sclavului ca o *potestas (dominica)*, exprima corect natura raporturilor dintre stăpîn şi sclav în condiţiile social-economice ale perioadei sclaviei patriarhale (perioadă care se întinde de la apariţia statului roman pînă în secolul al III-lea e.v.). Proprietarul de sclavi era în acelaşi timp şi judecătorul suprem al familiei, în care calitate conducea în mod absolut grupul familial.

Pentru raporturile de producţie sclavagiste din perioada de ascensiune a orînduirii este caracteristic contactul direct între stăpîn şi sclav şi folosirea în principiu nelimitată a capacităţii de muncă a sclavului, ceea ce

este desemnat în străvechiul drept roman prin termenul foarte sugestiv de *mancipium (manu capere)*. Pe măsură ce ne apropiem de epoca clasică a dreptului roman, pe măsura dezvoltării raporturilor de producție sclavagiste, această trăsătură se atenuează din ce în ce mai mult ; rămîne însă caracteristică folosirea nelimitată în principiu a forței de muncă a sclavilor.

Condiția de fapt a sclavilor în perioada sclaviei patriarhale (prima perioadă de dezvoltare a sclaviei în statul roman) a fost probabil uniformă. În perioada următoare însă (perioada sclaviei antice, sec. III în. e.n. — sec. III e.n.), ne atrage atenția diversitatea condiției lor. Printre sclavii privilegiați, care constituie o pătură subțire a clasei sclavilor, distingem sclavul *dispensator* (care distribuie sarcini celorlalți sclavi, *villicus* administratorul exploatării agricole), sclavul *quasi colonus* și alții. Unele din condițiile sclavilor privilegiați cu greu ar mai putea fi numite raporturi sclavagiste dacă înșiși jurisconsulții romani nu le-ar considera ca atare. De fapt, sîntem în fața unor raporturi de producție sclavagiste adînc transformate sub acțiunea dezvoltării forțelor de producție și în condițiile rezistenței clasei stăpînilor de sclavi la acțiunea legii concordanței.

Transformări accentuate ale raporturilor de producție sclavagiste se manifestă începînd încă din epoca clasică a dreptului roman, atît în grupul sclavilor afectați serviciilor domestice în oraș *(familia urbana)*, cît și în grupul sclavilor utilizați în exploatarea rurală *(familia rustica)*.

I

Deosebit de semnificativă pentru ordinea de idei care ne preocupă apare spețа relatată de Papinian, jurisconsult celebru și prefect al pretoriului, care a scris la sfîrșitul secolului al II-lea și începutul secolului al III-lea (D. 40, 1, 20, 3).

Un sclav a fost vîndut cu condiția ca noul stăpîn să-l elibereze peste 5 ani. Dar pînă la această dată, sclavul trebuie să plătească lunar noului stăpîn o anumită sumă. Această plată periodică, arată jurisconsultul, nu constituie prețul eliberării, ci numai recunoașterea situației pe care o are sclavul față de stăpînul său. Indiferent dacă suma prestată lunar constituie pentru stăpîn un avantaj consistent sau numai un act simbolic, așa cum arată textul nostru, spețа presupune că sclavul este în măsură să-și procure singur banii, dintr-o sursă de cîștig stabilă și permanentă, exterioară lui *domus*. Sclavul desfășoară aici o activitate economică independentă care constituie pentru el o sursă de venituri, din care-i revine o parte. Este semnificativ că aici singura manifestare exterioară a calității sale de sclav constă în furnizarea unei prestații periodice. Corespunzător, și dreptul stăpînului asupra sclavului este limitat numai la acest unic aspect. Spețа ne arată ce distanță separă dreptul absolut al stăpînului, la origine, care exploata fără limite sclavul, de dreptul restrîns al stăpînului din spețа înfățișată. Dar s-ar putea obiecta că situația prezentată este excepțională și nu ne permite să tragem o concluzie cu caracter general. În realitate însă spețele din care rezultă că sclavul trebuie să plătească ceva, mai ales pentru a obține eliberarea, sînt foarte numeroase. Toate aceste spețe presupun surse de venit ale sclavului, de cele mai multe ori exterioare lui *domus*. Astfel, pentru a da numai un exemplu din această grupă, fr. 3. 8. D. 40, 7 relatează cazul unui sclav căruia stă-

pînul îi lasă libertatea prin testament cu condiția de a da o sumă heredelui. Punîndu-se problema de unde poate lua sclavul suma necesară, jurisconsulții admit unanim că ea poate fi luată din peculiul sclavului sau din veniturile pe care și le poate procura prin munca sa *(operae)*, cu condiția ca stăpînul să nu se opuie ca sclavul să desfășoare o activitate în interesul său propriu. Soluția dată în speță presupune, ca și într-un număr foarte mare de alte spețe, posibilitatea recunoscută unor sclavi de a desfășura o activitate economică independentă, exterioară lui domus și de a reține o parte din veniturile realizate.

II

Printre sclavii afectați lucrărilor agricole, textele din epoca clasică ne permit să constatăm o mare diversitate de condiții. Alături de sclavii exploatați conform obiceiurilor străvechi, în echipe conduse de supraveghetori, apar sclavii care lucrează parcele din pămîntul stăpînului pe care le dețin în baza unor concesiuni.

Un titlu întreg din Digeste este consacrat legatelor care au de obiect inventarul unei exploatări agricole *(de instructo vel instrumento legato:* D. 33, 7), precizîndu-se amănunțit care lucruri constituie inventarul. Cu acest prilej, la întrebarea dacă și sclavul care este așezat pe un pămînt ca un colon *(quasi colonus)* trebuie cuprins în inventarul viu, Ulpian (fr. 12, 2, *libro vicesimo ad Sabinum,* D. 33, 7) răspunde: toți sclavii care se găsesc pe un fond pentru cultura lui fac parte din inventar ca lucruri, cu excepția acelor care au fost stabiliți pe un fond ca un fel de coloni *(quasi coloni)*. Jurisconsultul explică decizia sa: sclavii *quasi coloni* nu au fost fixați pe fond ca inventar. Dar sub alte aspecte ei rămîn considerați mai departe sclavi *(non pro instrumento in fundo fuerat, etiamsi solitus erat et familiae imperare:* D. 33, 7, 12, 2). Soluția aceasta consacră un obicei deja vechi, deoarece Ulpian (secolul al III-lea) invoacă în acest sens autoritatea lui *Labeo* (secolul I) și a lui *Pegassus*.

Alte texte aduc precizări noi în legătură cu acești *quasi coloni* (condiție socială nedeterminată și intermediară; nesiguranța autorilor se exprimă sugestiv prin termenul ales: *quasi coloni)*. Încă din secolul I existau sclavi legați de pămînt ca accesorii indispensabile și inseparabile. Ei pot fi înstrăinați, pot face obiectul unui legat, dar numai împreună cu pămîntul pe care-l lucrează. Un text din Institutele lui Marcian (sec. III) precizează deosebirea dintre aceste două categorii de sclavi: dacă sclavii arendași *(servi inquilini)* formează obiectul unui legat fără pămîntul pe care au fost fixați *(quibus adherent)*, legatul este nul. Această situație de fapt (stabilirea sclavului pe un pămînt) are consecințe de drept, întrucît vedem că este luată în considerare cu ocazia soluționării litigiilor: legatul făcut fără respectarea ei sînt nule (D. 30, 112, pr.) [8]).

---

8) În timpul Principatului acești sclavi care se numesc *cușati, casarii, mansuarii* sau *menentes,* nu au o condiție deosebită cu mult de a celorlalți sclavi. În fapt, ei sînt menținuți pe același domeniu, iar agenții fiscului imperial îi înscriu pe registrele de recensămînt ca niște accesorii ale pămîntului. Încă din epoca clasică, acești sclavi *quasi coloni* sînt considerați parte a fondului de care nu pot fi despărțiți, iar din secolul al IV-lea, sclavii afectați lucrărlior agricole nu mai pot fi vînduți fără pămînt și nici pămîntul fără ei: mîna de lucru devenise foarte rară. Măsura aceasta de ordin pur fiscal

Într-o altă speță (D. 33, 7, 20, 1), defunctul lasă cu titlu de legat un fond agricol cu inventarul respectiv, cît și restanțele pe care le datoresc sclavii cultivatori de parcele individuale. La întrebarea dacă un sclav, care cultivă o parcelă din pămîntul care formează obiectul legatului și care datorește o restanță importantă defunctului, trebuie s-o dea legatarului, jurisconsultul răspunde făcînd distincție: dacă sclavul cultivă pămîntul în condițiile oamenilor liberi *(ut extranei coloni solent)*, ca niște arendași (*mercede*), atunci el nu datorește legatarului restanțele; dacă el cultivă însă parcela ca un sclav *(fide dominica)* datorește legatarului restanțele.

Pentru *villicus* (sclavul care conduce o exploatare agricolă) s-a pus de asemenea chestiunea dacă face sau nu parte din inventarul fondului (D. 33, 7, 18, 4). În această situație jurisconsulții au răspuns, făcînd o distincție: dacă *villicus* cultivă pămîntul ca un arendaș, plătind o sumă determinată *(certa pensio)*, nu face parte din inventar; dacă cultivă însă pămîntul în baza unei simple concesii precare și în condiții nedeterminate din partea stăpînului *(fide dominica)*, el face parte din inventar, ca și restul sclavilor. În literatura mai veche, *villicus* apare totdeauna ca un sclav care conduce o exploatare în numele stăpînului. În textul de față, villicus poate fi și arendaș de fapt și, în acest caz, nu mai poate fi considerat sub toate aspectele un lucru.

Apariția sclavilor coloni pe moșia stăpînului trebuie pusă în legătură cu o transformare a modului de cultură a latifundiilor încă din secolul I al erei noastre, fapt de altfel bine cunoscut. Raporturile dintre stăpînii de sclavi și sclavii coloni poartă pecetea unor transformări adînci în economia romană. Dar printre sclavii coloni există mai multe categorii cu condiții sociale diferite.

Categoria cea mai puțin favorizată este aceea a sclavilor care cultivă o parcelă în baza unei simple concesiuni precare a stăpînului *(fide dominica)*, cît timp durează încrederea stăpînului. Stăpînul ia din produsele muncii acestui sclav, cît crede și cînd crede de cuviință. Folosind formula din evul mediu, am putea spune că ei sînt *taiilable et corvéavle à merci.*

Au o situație mai bună sclavii care cultivă pămîntul în baza unui pact de arendă, uneori pe bani *(mercede, pensione certa)*, alteori pe fructe *(partes)*[9]. Încă din secolul I, dar mai ales din secolul al II-lea, stăpînii aveau dificultăți cu găsirea unor arendași de moșii. Un sclav capabil

---

a influențat însă și condiția lor juridică. Materia legatelor, din cauza deosebitei ei importanțe, a fost foarte mult dezvoltată de jurisconsulții romani. Un titlul întreg din Digeste — *de instructo vel instrumento legato* (D. 33, 7) — este consacrat legatelor care au de obiect inventarul unei exploatări agricole. În principiu, sclavii afectați într-un mod permanent serviciului exploatării agricole fac parte din inventar și urmează soarta acestuia în caz de înstrăinare prin legat. O opinie contrară, exprimată de *Alfenus* (D. 33, 7, 12, 2) rămîne izolată. Ulpian arată că este sigur *(constat)* că acei care se găsesc pe ager pentru cultura lui fac parte din inventar (*constat enim eos, qui agri gratia ibi sunt, instrumento contineri:* D. 33, 7, 12, 2). Dar, de la această regulă există excepții foarte semnificative. Anumiți sclavi, deși fixați pe moșii pentru cultura, nu fac parte din inventar.

9) Pliniu cel Tînăr, *Scrisori*, X, p. 8.

înlocuia avantajos pe arendașul liber, cu condiția însă ca el să fie suficient de interesat în rezultatele muncii sale, ceea ce se obținea acordîndu-i-se oarecare stabilitate. Stăpînul păstra dreptul de proprietate asupra sclavului, ceea ce constituia o garanție, un mijloc suplimentar de constrîngere. Dar raporturile dintre un asemenea sclav și stăpînul său se deosebeau foarte mult de raporturile de sclavie clasice. Unii din sclavii coloni nu mai puteau fi separați de pămînt: obiceiul, la început, și mai tîrziu constituțiile imperiale sancționau această măsură a stăpînului.

Printre sclavii coloni, unii arendează parcele, dar alții chiar moșii întregi, cum este cazul sclavului *villicus* din speța mai sus citată (D. 33, 7, 18, 4).

Pactul de arendă între stăpîn și sclav, mai ales de arendă în bani, deși fără de efecte de drept civil, creează o situație de fapt permanentă. Acest caracter corespunde intereselor stăpînului de moșie în noile condiții în care se dezvoltă agricultura italică la începutul erei noastre. Dar, pe de altă parte, raporturile de acest fel au foarte puține puncte de contact cu raporturile clasice de sclavie. Raporturile dintre stăpîn și sclavul *quasi colonus*, care plătește o *merx* sau *certa pensio*, sînt în afară de sistemul dreptului în concepția romană. Pentru noi, ele apar ca avînd cel puțin uneori o sancțiune indirectă. Condiția acestor sclavi coloni se distinge în egală măsură de aceea a sclavilor obișnuiți, ca și de a colonilor liberi. În concepția vremii, ei erau fără îndoială sclavi. Dar raporturile dintre ei și stăpîni pot fi considerate numai ca o formă de raporturi sclavagiste adînc transformate.

Raporturile sclavagiste, de felul celor descrise mai sus, se generalizează abia în perioada de descompunere a sistemului sclavagist (sec. III—IV), constituind una din trăsăturile ei caracteristice. Este de subliniat că, în condițiile improductivității crescînde a muncii sclavagiste, a răscoalelor masive la care participau sclavii, problemele sclaviei încetaseră de a mai fi o chestiune particulară și deveniseră o problemă de stat. Un text din epoca clasică explică soluția dată într-o problemă de eliberare arătînd că „libertatea nu este o chestiune privată, ci una publică" *(libertas non privata, sed publica res est)* (D. 40, 5, 53, pr.).

НЕСКОЛЬКО ТЕКСТОВ КЛАССИЧЕСКОГО ПЕРИОДА РИМСКОГО ПРАВА, ОТРАЖАЮЩИЕ ПРЕВРАЩЕНИЕ РАБОВЛАДЕЛЬЧЕСКИХ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ

Краткое содержание

Под влиянием развития производительных сил рабовладельческие отношения начинают подвергаться глубоким изменениям ещё с классической эпохи рымского права (I—III в.). В последующи период, который можем назвать периодом разложения римского рабовладельческого строя (III—VI вв), процесс превращения рабовладельческих отношений усиливается, являясь одной из характерных черт данного периода.

Для исследования автор выбирает юридические тексты, принадлежащие классической эпохе римского права. Они, в отличии от текстов последуюшего периода, предоставляют богатый фактический материал.

С другой стороны тексты классической эпохи дают возможность уловить и способ перехода к новым отношениям.

После уточнения отличительных черт, характеризующих ,,типичные" рабовладельческие отношения, автор переходит к анализу (разбору) нескольких дел из которых вытекают глубоко пзменённые рабовладельческие отношения. Их мы не назвали бы более рабством, если римские юрисконсульты не считали бы их таковыми.

Отрывки 3,8, А 40,7 представляют случай некоторых рабовладельческих отношений, при которых единственная связь между рабовладельцем и рабом состоит в обязаности последнего (представить) палатить ежемесячно своему хозяину определённую сумму денег в течение пяти лет, после чего он освобождался. Сумма периодично уплоченная не представляет собой цену выкупа, как указывает юрисконсульт, а только символическое выражение подчинения раба своему хозяину за всё это время и единственный способ воплощения в материальную форму власти рабовдалельца над рабом.

Дело даёт возможность предпологать, что, для того чтобы справиться со своими обязанностями, раб независим и может зарабатывать деньги вне *domus*.

В *familia rustica* (рабы работавшие в земледелии) находим много случаев, которые именуются рабовладельчеством, но которые в действительности являются промежуточными социальными явлениями между рабовладельчеством и полу-свободном, то есть рабовладельческие отношения глубоко изменённые под влиянием развития производственных сил. Между рабами используемыми в земледелье, по старим обычиям (в группах под присмотром надзиртелей) и поселенцами *coloni* (полу-свободными) существование которых характерно периоду последующему классической эпохи (период разложения), автор выделяет несколько промежуточных условий:

1. Существуют рабы, которым дали кусок земли для обработки. Их положение не постоянно. Их обязательства относительно рабовладельца зависит от каприза последнего. Но рабы обрабатывающие землю *fide dominica* (на основе сомнительных и неточных уступок со стороны хозяина: D. 33,7 20,1).

2. Другие рабы имеют относительно хозяина обязательства арендатора. Они отличяются от первых тем, что платят *certa pensio, merx*. Хотя являются тоже рабами, но их социальное положение гораздо лучше чем у первых: они не входят в сельскохозяйственный инвентарь владений, не могут быть проданы отдельно от владения, не могут быть завещаемыми без земли, которую обрабатывают (D. 33; 7,18,4; 30,112, pr., 40,5,53).

В обоих случаях, социальное положение этих работ неуточнённое промежуточное и иногда непостоянное ясно выражается термином *quasi colonus* (взяв слово *colonus* в значении классической эпохи: свободный человек обрабатывающий свою или чужую землю). Во всех случаях описанных в делах, о которых мы говорим социальное положение раба отличается от социального положения обыкновенного раба. У него существует какая-то экономическая независимость и права хозяина также в какой-то мере ограничены.

SUR QUELQUES TEXTES DE L'EPOQUE CLASSIQUE DU DROIT ROMAIN REFLETANT LES TRANSFORMATIONS DE L'ESCLAVAGE

Résumé

L'auteur étudie sur quelques textes de l'époque classique du droit romain les transformations subies par les rapports d'esclavage dès les premiers siècles de notre ère.

L'étude précise d'abord les caractères des rapports d'esclavage anciens ou typiques : la qualité de propriétaire est unie avantageusement à celle de magistrat suprême de la *domus* (ce qui lui assure un droit de vie ou de mort sur l'esclave) ; des relations directes, presque matérielles à l'époque ancienne (d'ou le nom de *mancipium*), et la faculté de jouir intégralement et sans limite aucune de la capacité productive de l'esclave.

Mais dès l'époque classique, à coté de ces rapports anciens ou typiques apparaissent de nouveaux rapports d'esclavage, qui deviennent de plus en plus fréquents vers le III-e siècle, qui marque le commencement de l'époque du déclin de la société esclavagiste.

Dans les nouveaux rapports, les esclaves ont une certaine indépendance, une partie du produit leur revient, ils ont donc un certain intérêt et de plus ils accèdent très facilement à la liberté. Les textes que l'on trouve au Digeste sur cette question sont peu nombreux, mais singnificatifs.

Un texte de Papinien (fr. 20, 3, D. 40, 1) nous fait voir un esclave vendu par son maître à condition d'être libéré après 5 ans. Jusqu'à la manumission il doit payer chaque mois une certaine somme, non pas en vue de la libération, mais comme exprimant symboliquement l'obéissance due à son maître. Dans cette situation le maître a seulement la faculté de prétendre une certaine somme. Il faut reconnaître que les anciennes relations d'esclavage apparaissent ici singulièrement transformées.

Dans la famille rustique aussi, certains textes nous mettent en présence des rapports d'esclavage profondément modifiés. C'est ainsi que les fragments 12, 2, D. 33, 1 et 20, 1, D. 33, 7 d'autres encore nous mettent en présence des esclaves colons dès le premier siècle de notre ère. Ils n'ont pas tous la même condition.

Parmi eux, les uns ressemblent beaucoup aux esclaves ordinaires, avec cette seule différence que leur situation est meilleure sous certains rapports : ils ont une plus grande indépendance et un certain intérêt. Ils tiennent leur petite parcelle *fide dominica*, c'est à dire en vertu d'une concession précaire du maître et sans conditions déterminées. Probablement le maître prend ce qu'il veut.

D'autres esclaves ont une situation qui ressemble beaucoup moins encore à l'esclavage ; ce sont les esclaves qui ont recu une tenure à charge de payer un loyer en argent *(merx, certa pensio)*. Ils ont une situation plus élevée que les autres esclaves colons. Entre eux et leurs maîtres il y a un véritable pacte de *locatio conductio*, d'où singulier changement dans le contenu de leurs rapports réciproques : indépendance plus grande pour l'esclave, intérêt et stabilité. Ces esclaves ne font plus partie de la latifundia comme les esclaves ordinaires, ils ne sont plus des *res* sous tous les rapports. S'ils ont été fixés sur un fond par leurs maîtres en vue de

la culture ils ne peuvent plus en être séparé : c'est une situation sanctionnée par des constitutions ipériales. Dès lors, les rapports entre ces esclaves et leurs maîtres apparaissent singulièrement modifiées. Le maître conserve la propriété, mais le contenu en est très limité : il est réduit à une partie des acquisitions de l'esclave. Il n'y a plus de *potestas.* Ces nouveaux rapports pourraient être difficilement considérés comme esclavage si les jurisconsultes ne les nommeraient pas ainsi. Sur ce point ils n'ont pas le moindre doute. C'est parce qu'ils ne se sont pas rendus compte du changement.

A la suite des profonds transformations économiques qui ont entrainé le déclin de l'exploitation esclavagiste la condition de l'esclave, qui, pendant de nombreux siècles a été l'affaire exclusive des maîtres, devient une question intéréssant la politique générale de l'état. C'est ce qui exprime un texte de l'époque classique, interpolé à l'époque de Justinien, qui porte : „*libertas non privata, sed publica res est*".

LIBERTATE ȘI NECESITATE ÎN DREPTUL PENAL

DE

B. BRAUNSTEIN și M. ZOLYNEAK

Universitatea „Al. I. Cuza", Iași

Sub conducerea Partidului Muncitoresc Romîn, oamenii muncii din Patria noastră au creat, în concordanță cu legile economice obiective, baza economică a socialismului, victorie ce a fost consfințită de Congresul al III-lea al Partidului.

Ținînd seama, din toate punctele de vedere, de nevoile materiale și spirituale ale societății noastre, Congresul a trasat sarcinile planului de dezvoltare a economiei naționale pe an i 1960—1965.

Înarmați cu acest program științific, oamenii muncii au trecut la desăvîrșirea construcției socialiste în țara noastră.

În lupta pentru desăvîrșirea construcției socialismului și trecerii treptate spre comunism crește, însă, — după cum este și firesc — rolul factorului moral, sporește exigența față de comportarea oamenilor muncii.

Înfăptuirea măreţelor sarcini ale desăvîrșirii construcției socialiste impune educarea unor creatori conștienți ai noii orînduiri, a unor oameni formați în spiritul respectării riguroase a legilor și regulilor de conviețuire socialistă.

Aceasta mărește interesul și pentru problemele teoretice ale dreptului penal între care, un loc deosebit, îl ocupă problema libertății de voință pe care se întemeiază responsabilitatea ca premisă a răspunderii penale.

„Nu se poate trata despre morală și drept — scria Engels — fără să se ajungă la chestiunea așa-zisului liber arbitru, a responsabilității omului, a raportului dintre necesitate și libertate" (F r. E n g e l s: *Anti-Dühring*, ESPLP, 1955, p. 128).

Prin urmare, fără înțelegerea justă a noțiunii de libertate a voinței, a raportului dintre necesitate și libertate, nu este posibilă nici tratarea științifică a problemelor infracțiunii și pedepsei, orientarea justă a politicii penale, organizarea în bune condiții a luptei împotriva criminalității.

Avîndu-și originea în practica vieții, problema raportului dintre necesitate și libertate, adică a raportului dintre legitatea obiectivă și activitatea conștientă a omului, a constituit, și constituie încă, obiectul unei lupte ascuțite între idealism și materialism.

Neînțelegînd legătura reală dintre necesitate și libertatea de voință și acțiune a omului, filozofii burghezi, fie că sînt partizani ai indeterminismului idealist, fie că susțin materialismul mecanicist, opun una alteia, libertatea și necesitatea ca două noțiuni ce se exclud reciproc.

Pentru școlile filozofice idealiste, care ignorează procesul ce determină formarea și orientarea voinței, este caracteristică teza libertății ei absolute față de împrejurările exterioare.

În conformitate cu această teză, omul poate lua hotărîri și acționa fără nici un motiv, deoarece voința sa se află mai presus de legea cauzalității.

Datorită existenței acestei libertăți, prin nimic determinată, independentă de condițiile înconjurătoare, devine posibilă — după cum afirmă, de exemplu, filozoful Kant — răspunderea morală și juridică a omului pentru conduita sa.

Identificînd însă, după cum ușor se poate observa, libertatea voinței cu arbitrarul, adică cu capriciul voinței, indeterminismul idealist exclude orice bază rațională pentru soluționarea problemei răspunderii morale și juridice a omului pentru faptele sale.

Într-adevăr, cum ar fi posibil ca omul să poarte răspundere morală și juridică pentru o faptă care pleacă de la el fără nici un motiv, și, care, deci, nu oglindește personalitatea sa? Și apoi, după justa observație a filozofului materialist-mecanicist romîn Vasile Conta — fost profesor de drept civil la Facultatea de drept din Iași — ce utilitate ar avea legile penale dacă ar fi adevărat că omul poate să înfrîngă legile penale, fără motiv? Dar educațiunea cum ar fi ea cu putință cînd ar exista liberul arbitru? (Vasile Conta, *Opere*, p. 132).

Combătînd idealismul și recunoscînd că faptele oamenilor, departe de a fi acte arbitrare, sînt condiționate cauzal, materialismul mecanicist neagă pînă și libertatea relativă a voinței omului, cu motivarea că voința nepu-tîndu-se sustrage legii universale a cauzalității, nu poate realiza alt efect decît acel determinat de cele mai neînsemnate cauze interioare și exterioare.

Necesitatea exclude, deci, orice posibilitate a alegerii libere de către om a cutărui sau cutărui mod de acțiune.

Ignorînd adevărata natură a omului și făcînd din el o mașină care se supune orbește cauzelor fizice și psihologice ce acționează asupra sa și pe care nu le poate domina, materialismul mecanicist n-a fost nici el în stare să dea o bază științifică pentru soluționarea problemei răspunderii morale și juridice a omului pentru faptele sale.

Ca și filozofii, și întemeindu-se pe concepțiile lor, și penaliștii burghezi tratează problemele infracțiunii de pe baza afirmației că libertatea și necesitatea sînt contrarii care se exclud.

Pot fi citate, în acest sens, ca deosebit de semnificative, următoarele rînduri din *Sociologia criminală*, opera principală a lui Enrico Ferri: „Intr-adevăr, scrie Ferri, ceea ce admite logica este sau libertatea absolută a voinței, sau determinismul absolut; orice concepție intermediară este o absurditate“ (E. Ferri, *Sociologia criminală*, Paris, p. II, p. 19).

Astfel, întemeindu-se pe principiul libertăţii absolute a voinţei şi implicit ignorînd influenţa condiţiilor social-economice în procesul de săvîrşire a infracţiunii, şcoala clasică a dreptului penal a făcut din libertatea voinţei în sensul ei idealist, temeiul responsabilităţii morale din care decurge responsabilitatea penală.

Individul care a comis o infracţiune — afirmă penaliştii clasici, neoclasici — a comis-o fiindcă a voit-o cu dinadinsul, el era însă liber să nu o comită şi ar fi putut să nu o comită dacă nu ar fi voit aceasta, deoarece alegerea unei căi sau a alteia nu-i determinată de nimic, adică e arbitrară. Fiind stăpîn absolut al actelor sale el este totdeauna vinovat de săvîrşirea lor, şi trebuie deci să răspundă pentru ele din punct de vedere moral şi juridic.

Concluzia care se degajă din cele de mai sus este că în condiţiile societăţii capitaliste nu structura ei social economică, ci înşişi oamenii muncii înzestraţi cu voinţă absolut liberă, faţă de împrejurările exterioare, sînt vinovaţi de mizeria materială în care trăiesc, de infracţiunile pe care le comit şi pentru care merită să fie pedepsiţi, pedeapsa fiind retribuţia vinovăţiei.

Respingînd, în mod just, ideea libertăţii absolute a voinţei ca fiind o iluzie subiectivă care-şi găseşte explicaţia, după cum scrie Ferri, „în necunoaşterea precedentelor imediate fiziopsihice ale fiecărei deliberaţiuni voluntare" (*Sociologia criminală*, p. 263), şcoala pozitivistă a dreptului penal acceptă ca bază a construcţiilor ei despre infracţiune şi răspunderea penală ideea determinismului absolut, în sensul căruia actele omului sînt dinainte şi în mod irevocabil fixate, adică sînt acte fatale.

Aceasta înseamnă că şi infracţiunea, ca orice act al omului este produsul inevitabil al unor cauze determinate, între care pe primul plan se situează trăsăturile fizice şi psihice ale infractorului.

Cum societatea are dreptul să se apere împotriva faptelor care o vatămă, ea îl declară pe infractor responsabil, de infracţiunea săvîrşită, nu pentru că ar fi vinovat, ci pentru că ea îi aparţine din punct de vedere fizic.

Aplicată la fenomenul criminalităţii din societatea capitalistă, teoria şcolii pozitiviste şi a celor asemănătoare ei, duce la concluzia falsă că fenomenul criminalităţii are în această orînduire un caracter inevitabil, nu datorită sistemului capitalist care sileşte la comiterea de infracţiuni, ci datorită trăsăturilor fizio-psihice ale celor ce le comit, şi a căror stabilire trebuie să constituie obiectul procesului judiciar.

În concluzie, plecînd în aparenţă de pe poziţii opuse — libertatea absolută a voinţei şi determinismul absolut — şcolile burgheze de drept penal încearcă, din punct de vedere practic, să justifice arbitrarul justiţiei şi legii burgheze, ridicînd de pe umerii societăţii capitaliste răspunderea pentru existenţa şi creşterea uriaşă a criminalităţii în această orînduire socială sortită pieirii.

Un moment important în dezvoltarea problemei libertăţii şi necesităţii, dar care n-a însemnat însă şi soluţionarea ei ştiinţifică, din cauza caracterului său idealist, l-a constituit filozofia lui Hegel la care libertatea apare ca o cunoaştere a necesităţii.

În acest mod de a înțelege legătura dintre libertate și necesitate, Engels și apoi Lenin (în *Caiete filozofice)* au văzut unul din elementele raționale ale teoriei lui Hegel despre libertate și necesitate. Fiind însă idealist, Hegel nu a dat și nici nu putea să dea o soluție justă acestei probleme. Hegel socotea că determinismul, condiționarea cauzală a fenomenelor este elementul subordonat activității necesare a rațiunii divine universale.

Marx și Engels au fost însă primii care au dat o soluție științifică problemei, și prin aceasta baza necesară pentru rezolvarea problemei răspunderii morale și juridice a omului pentru faptele sale.

Să rezumăm, pe scurt, pozițiile filozofice ale teoriei marxist-leniniste despre libertate și necesitate.

Existînd în anumite condiții din lumea obiectivă, oamenii în mod necesar trebuie să se adapteze acestor condiții ale realității ; li se impune să cunoască această realitate pentru a putea folosi legile ei în vederea satisfacerii nevoilor lor, pentru a realiza dorințele, interesele și scopurile lor.

De aceea, după cum precizează Fr. Engels : „Libertatea nu constă în visata independență față de legile naturii, ci în cunoașterea acestor legi și în posibilitatea dată prin aceasta de a le pune, în mod sistematic, în acțiune pentru atingerea anumitor scopuri". Apoi, în continuare, arătînd care este conținutul noțiunii de libertate a voinței, adaugă : „Liberul arbitru nu este deci altceva, decît capacitatea de a decide în cunoștință de cauză" (Fr. Engels, *Anti-Dühring*, ESPLP, 1955, p. 129).

Înțelegerea științifică a libertății, a libertății de voință, nu înlătură deci dependența voinței de legile obiective ale naturii și societății, dar transformă această dependență într-o condiție de a le putea domina.

Recunoscînd, însă, că voința omului este determinată de legi care acționează obiectiv, marxismul nu neagă — după cum afirmă dușmanii săi care încearcă să-i atribuie concepții fataliste — ci afirmă și fundamentează științific independența ei relativă, capacitatea omului de a lua conștient anumite hotărîri și de a-și orienta acțiunile în vederea înfăptuirii lor. Această posibilitate a omului de a alege o anumită conduită derivă din aptitudinea generală de a cunoaște necesitatea.

De vreme ce caracterul determinat al voinței nu exclude libertatea ei relativă, urmează că chiar și atunci cînd anumite condiții exterioare pun pe om într-o situație grea, acesta nu este împins, în mod fatal, să comită o anumită faptă, ci el poate să aleagă, din mai multe posibilități obiective de comportare, pe aceea care corespunde cel mai bine concepțiilor sale morale.

Caracterul determinat al voinței și comportării nu trebuie, însă, confundat cu constrîngerea ce exclude libertatea de voință și acțiune. Astfel, de exemplu, atunci cînd în condițiile societății capitaliste, în care domnește necesitatea oarbă, muncitorul șomer fură, pentru a nu muri de foame, el nu acționează liber, ci constrîns. El își dă seama că furtul este o faptă ce aduce atingere orînduirii sociale burgheze, în care proprietatea privată este declarată sacră și inviolabilă, însă, nu se poate conforma cerinței de a o respecta, întrucît, chiar orînduirea socială burgheză îl privează de mijloacele de existență și prin aceasta, deci, nu-i oferă decît o singură variantă posibilă de comportare și anume aceea de a fura.

În acest sens, în clasica sa lucrare, *Situația clasei muncitoare din Anglia*, Fr. Engels scrie : „Mizeria îl silește pe muncitor să aleagă între a

muri de foame cu încetul. a se sinucide pe loc, sau a-și lua singur, de unde poate, ceea ce îi trebuie, cu alte cuvinte, a fura“ (M a r x și E n g e l s, *Opere*, vol. 2, p. 362).

Reluînd apoi ideea și argumentînd-o mai amplu, el adaugă: „Cînd motivele care-l demoralizează pe muncitor, acționează mai puternic, mai concentrat decît de obicei, atunci el devine criminal, în mod tot atît de sigur, cum trece apa la 80° Réamur, din starea lichidă în cea gazoasă. Tratat în mod brutal și abrutizat de burghezie, muncitorul devine un obiect la fel de lipsit de voință ca și apa, și este supus legilor naturii cu aceeași necesitate — căci la un anumit punct încetează pentru el orice libertate de acțiune“, (M a r x și E n g e l s, *Opere*, vol. 2, p. 375—376).

Alta este însă situația cînd — în condițiile societății noastre în care a fost lichidată exploatare omului de către om. iar dreptul la muncă este garantat fiecărui cetățean — o persoană în loc de a munci cinstit, pentru satisfacerea intereselor ei sub toate aspectele, alege — sub influența rămășițelor capitalismului în conștiință — calea săvîrșirii de infracțiuni.

În această situație, persoana acționează liber și răspunde de acțiunea ei. Libertatea de voință a persoanei s-a manifestat în alegerea conștientă a conduitei antisociale, în locul muncii cinstite care în țara noastră constituie singura cale ce asigură individului posibilitatea de a-și satisface nevoile materiale și culturale.

Alegerea conduitei antisociale nu a fost însă arbitrară, ci determinată de tendința către o viață parazitară, tendință generată de rămășițele capitalismului în conștiință. Persoana trebuia să-și inhibe această tendință deoarece știa că în societatea noastră, cine nu muncește nu mănîncă, și putea să și-o inhibe, deoarece îi era asigurată posibilitatea unei vieți cinstite.

Prin urmare, libertatea de voință nu este o alegere arbitrară între diferite variante posibile de comportare, ci o alegere determinată de întreaga experiență a omului, de întreaga sa conștiință.

Caracterul determinat al voinței, în interpretarea marxistă face, deci, posibilă aprecierea faptelor și răspunderea omului pentru ele. În legătură cu aceasta, Lenin scrie: „Ideea determinismului, care stabilește necesitatea acțiunilor omului, și spulberă povestea absurdă a liberului arbitru, nu exclude cîtuși de puțin nici rațiunea, nici conștiința omului, și nici aprecierea acțiunilor lui. Dimpotrivă, numai punctul de vedere determinist face posibile aprecierile stricte și exacte, în loc să se arunce totul în spinarea liberului arbitru“ (V. I. L e n i n, *Opere*, vol. I, p. 150).

Cercetările fiziologice și psihologice recente, în special acelea ale lui I. P. P a v l o v și ale școlii sale, confirmă întru totul tezele filozofice despre libertatea voinței, în interpretarea marxist-leninistă. „Înțelegerea mecanismului activității nervoase superioare — scrie Pavlov — întărește puterea omului asupra naturii și definește, mai exact, conținutul noțiunii de libertate a voinței (Павловские средые, vol. I, ed. rusă 1949, p. 579—580. citat după M. R a l e a).

Iar academicianul Mihail R a l e a, în raportul cu privire la *Mecanismul psihic al voinței și ideea de libertate*, prezentat la Academia din Berlin (în februarie, 1956), arată că „Actul voluntar presupune o optare, o alegere între posibilități diferite, reflectate conștient ca factori ai necesității“.

Așadar, putem conchide, de pe baza teoriei marxist-leniniste a libertății și necesității, că fiecare faptă a omului cuprinde o anumită corelație între libertatea voinței și necesitatea obiectivă, adică este liberă și totodată determinată.

De libertatea voinței, ca libertate de a lua hotărîri în mod conștient, și de a-și alege acțiunile în concordanță cu hotărîrea luată, în limitele determinate de condițiile obiective, se bucură aproape întotdeauna omul, cu excepția cazurilor de deficiență psihică.

Pe această bază teoretică construiește dreptul penal socialist noțiunile de responsabilitate, iresponsabilitate, vinovăție și pedeapsă.

Astfel, bazele legislației penale U.R.S.S. și ale republicilor unionale, din decembrie 1958, prevăd în art. 11, că :

„Nu este pasibilă de răspundere penală persoana care în momentul comiterii faptei socialmente periculoasă se afla într-o stare de iresponsabilitate, adică nu putea să-și dea seama de acțiunile comise sau să le conducă, ca urmare a unei boli psihice etc.".

Prin urmare, răspunderea penală implică ca premisă subiectivă responsabilitatea, adică tocmai capacitatea individului de a-și da seama de acțiunile sale și de a le putea conduce.

Pe cale de consecință, vinovăția, care implică responsabilitatea, devine atitudinea psihică a persoanei față de acțiunea sau inacțiunea socialmente periculoasă, precum și față de rezultatul produs.

De vreme ce libertatea voinței, ca libertate de alegere, are un caracter determinat, aprecierea exactă a gradului de pericol social al faptei și făptuitorului pentru stabilirea justă a pedepsei impune și cunoașterea mobilului infracțiunii.

Exprimînd această cerință a dreptului penal, socialist, al. 2 art. 179[1], din Cod. pr. p., pune în sarcina organelor de urmărire obligația de a stabili, între alte, și mobilul infracțiunii, împrejurările care au determinat-o.

În lumina aceleiași concepții, despre libertatea voinței, pedeapsa devine în dreptul penal socialist nu numai o sancțiune aplicată pentru infracțiunea comisă, ci o măsură care are drept scop îndreptarea și reeducarea celui condamnat în spiritul unei atitudini cinstite față de muncă, a respectării întocmai a legilor și regulilor de conviețuire socialistă.

Consfințind această concepție, despre pedeapsă, legea noastră de organizare judecătorească prevede că instanțele judecătorești, aplicînd sancțiuni penale, urmăresc apărarea orînduirii democrat-populare, și în același timp îndreptarea și reeducarea infractorilor (art. 4 al. 1, L.O.J.).

După cum se știe, calitățile morale ale „omului nou", membru demn al societății socialiste", nu apar în mod spontan în conștiința oamenilor muncii, ci în luptă îndîrjită cu rămășițele capitalismului în conștiința lor, rămășițe ale căror manifestări sînt combătute cu hotărîre de societatea noastră.

În uriașa muncă de educare a conștiinței socialiste și de lichidare a influențelor educației și moralei burgheze, Partidul folosește ca metodă principală de influențare a oamenilor muncii, convingerea.

Pe măsură ce societatea noastră, sub conducerea Partidului, va înainta spre desăvîrșirea construcției socialiste, apoi va trece treptat la construirea comunismului, sfera convingerii se va lărgi, în timp ce sfera constrîngerii se va reduce.

În etapa actuală de dezvoltare a țării noastre mai există încă oameni care încalcă normele de conduită socială, săvîrșind sustrageri din avutul obștesc sau personal, vătămări corporale, acte de huliganism și alte încălcări.

Practica arată că aceste manifestări antisociale sînt, în ultima analiză, determinate de rămășițele capitalismului în conștiința autorilor lor.

Prin aplicarea și executarea unor pedepse juste, aceste elemente înapoiate sînt ajutate să se elibereze de rămășițele moralei și educației burgheze din conștiință și comportare și să devină elemente utile noii societăți.

Devenite conștiente de necesitatea respectării riguroase a normelor juridice în care se oglindesc cerințele obiective ale dezvoltării sociale, și aceste elemente dobîndesc adevărata libertate care-și găsește expresia, tocmai în respectarea lor benevolă, adică în înțelegerea necesității pe care ele o exprimă.

СВОБОДА И НЕОБХОДИМОСТЬ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ

Краткое содержание

Социалистическое уголовное право не признаёт объективной ответственности; оно предусматривает наказания только для лиц виновных в правонарушении.

Рассмотрение вопроса виновности, как основа уголовной ответственности, научным способом невозможно с других позиций кроме позиции марксистско-ленинской философии, согласно которым „свобода воли — не что иное как способность принимать решения со знанием дела“.

В свете этого тезиса правонарушитель, имея возможность выбрать между несколькими решениями, действует свободно, останавливаясь на решении, противоположном интересам, защищаемым уголовным правом, решение, которое он осуществляет из-за враждебности к народному режиму или вследствие пережитков капитализма в сознании.

LIBERTÉ ET NÉCESSITÉ EN DROIT PÉNAL

Résumé

Le droit pénal socialiste ne connaît pas la responsabilité objective; il n'etablit des peines que pour les personnes declarées coupables d'avoir commis des infractions.

L'étude scientifique du problème de la culpabilité — comme base de la responsabilité pénale — n'est possible que des positions de la philosophie marxiste-léniniste selon laquelle „le libre arbitre... n'est que la capacité de décider en connaissance de cause“.

En vertu de cette thèse, agit librement l'infracteur qui, ayant la possibilité de choisir entre plusieurs résolutions, s'arrête à une résolution contraire aux intérêts protégés par le droit pénal, à cause de son hostilité envers le régime populaire ou à cause des réminiscences du capitalisme dans sa conscience, résolution qu'il réalise.

CU PRIVIRE LA OBIECTUL DREPTULUI DE STAT R. P. R.

DE

I. BENDITER

Universitatea „Al. I. Cuza“, Iași

1. Problema definirii dreptului de stat este strîns legată de problema mai generală a clasificării normelor juridice în ramuri de drept care reunite, în totalitatea lor formează sistemul dreptului socialist.

Criteriul teoretic principal de clasificare a ramurilor dreptului socialist îl constituie obiectul reglementării juridice. La acest criteriu principal se mai poate adăuga și metoda specifică a reglementării juridice, proprie fiecărei ramuri de drept.

Autorii care s-au ocupat de problemă, fiind aproape în unanimitate de acord cu acest principiu, abordează însă puncte de vedere diferite atunci cînd ajung la delimitarea fiecărei ramuri de drept în parte. În ceea ce privește ramura dreptului de stat, părerile exprimate ale autorilor sovietici și din celelalte țari socialiste pot fi rezumate în felul următor: o parte din autori, care sînt de părere că în cadrul sistemului de drept normele în vigoare pot fi grupate în ramuri principale sau complexe, iar acestea la rîndul lor, să fie divizate în ramuri derivate sau subramuri ale dreptului, consideră că ramura complexă a dreptului de stat ar cuprinde pe lîngă normele dreptului de stat propriu-zis și norme aparținînd altor ramuri derivate, cum ar fi: dreptul administrativ, dreptul judiciar și dreptul penal. Astfel spre exemplu, V. S. Tadevosian propune împărțirea dreptului socialist în 3 mari ramuri: drept de stat, drept economic și drept civil, ramura mare a dreptului de stat incluzînd dreptul de stat propriu-zis, dreptul administrativ, dreptul financiar, dreptul penal, organizarea judiciară și supravegherea procuraturii [1]).

Autorii manulaului de drept de stat sovietic, sub redacția lui A. I. Vîșinski apărut în 1938, susținînd că noțiunea de drept de stat poate fi acceptată în două sensuri, sînt de părere că într-o accepție mai largă dreptul de stat ar include și dreptul penal, dreptul administrativ, dreptul judiciar (procesual), dreptul internațional, și alte ramuri ale dreptului. În fond — se arată în manual — toate ramurile de drept ar putea fi incluse în sfera dreptului de stat, dacă prin acesta înțelegem disciplina care se ocupă cu

---

[1]) «Советское государство и право», nr. 8, 1956, p. 105.

toate laturile dezvoltării și activității statului, așa cum ele se manifestă într-o formă sau alta" [2]). Într-o accepție mai restrînsă însă — arată autorii aceluiași manual — dreptul de stat sovietic cuprinde numai normele care se referă la bazele orînduirii sociale și de stat a U.R.S.S.; nașterea și dezvoltarea U.R.S.S.; sistemul instituțiilor și organelor de stat sovietice, competența, îndatoririle și sarcinile lor, precum și metodele de rezolvare a acestor sarcini; drepturile cetățenilor consacrate de legile sovietice, precum și îndatoririle lor față de societatea și statul sovietic [3]).

Alți autori însă, printre care majoritatea specialiștilor în drept de stat și acelora care se ocupă cu teoria generală a dreptului — sînt de părere că dreptul de stat fiind ramura principală a dreptului socialist are o sferă limitată, fără a cuprinde și alte ramuri, ca dreptul administrativ, financiar, penal, dreptul judiciar etc. Toate acestea din urmă sînt ramuri distincte, care se încadrează în ansamblul dreptului socialist, avîndu-și fiecare sfera sa și locul bine determinate în sistemul dreptului socialist.

Alăturîndu-ne părerii majorității autorilor sovietici, considerăm că atunci cînd ne referim la dreptul de stat ca o ramură a dreptului socialist, trebuie avut în vedere un cadru mai restrîns, fără a include în această ramură și normele dreptului administrativ, financiar, penal etc.

Într-adevăr, dacă pornim de la principiul că obiectul reglementării juridice constituie criteriul de bază în delimitarea diferitelor ramuri ale dreptului, este evident că relațiile ce iau naștere în procesul îndeplinirii activității executiv-dispozitive — spre exemplu — reprezintă o sferă de relații ce se deosebesc de raporturile de drept de stat, care după cum vom vedea, se referă la un domeniu distinct, acela al exercitării puterii de stat. Și în ceea ce privește metoda reglementării juridice, dacă pentru dreptul de stat este caracteristic ca principală metodă de reglementare, metoda normativă, de instituire a normelor fundamentale, care sînt dezvoltate și completate de normele celorlalte ramuri de drept, dreptului administrativ îi este caracteristică metoda executiv-dispozitivă și de aplicare a constrîngerii administrative. Cu atît mai mult apar deosebirile dintre dreptul de stat și dreptul penal. Obiectul dreptului penal este, după cum se știe, reglementarea raporturilor sociale în sensul reprimării acelor fapte care prin periculozitatea lor socială constituie infracțiuni. Dreptul penal stabilește aceste fapte precum și pedepsele ce urmează să se aplice celor ce le săvîrșesc. Metoda reglementării juridice proprie normelor dreptului penal este aplicarea constrîngerii sub forma sancțiunii penale.

Din toate acestea rezultă că noțiunea de drept de stat trebuie luată într-o accepțiune mai restrînsă. În caz contrar ajungem la situația în care nu există posibilitatea demarcării sferei de raporturi sociale ce constituie obiectul reglementării juridice a fiecăreia dintre ramurile dreptului socialist. De altfel concepția după care dreptul de stat ar fi acea ramură mare a dreptului care ar cuprinde și alte norme cum ar fi cele ale dreptului penal sau ale dreptului administrativ, ni se pare ca o reminiscență a împărțirii clasice din dreptul burghez în cadrul căruia ramura mare a dreptului public cuprindea dreptul constituțional, administrativ, penal etc.

---

[2]) «Советское государственное право», Москва, 1931, p. 88.
[3]) *Idem*, p. 86.

2. Diferitele definiții date dreptului de stat socialist, fie că sînt formulate într-un fel sau altul, exprimă toate ideea că dreptul de stat cuprinde normele care consacră principiile de bază ale orînduirii sociale și de stat, ale organizării și funcționării organelor statului, drepturile și datoriile fundamentale ale cetățenilor. Cînd este însă vorba de precizare a sferei de raporturi sociale care sînt reglementate de normele dreptului de stat, apar divergențele de păreri.

Unii autori, printre care V. F. Kotok,[4]), S. S. Alekseev[5]) ș.a., consideră că obiectul dreptului de stat sovietic îl constituie relațiile sociale reglementate de normele juridice care determină trăsăturile fundamentale ale sistemului social-economic și ale organizării social-politice a societății sovietice.

Alți autori, printre care prof. S. S. Kravciuk[6]), S. S. Studenikin[7]) definesc obiectul dreptului de stat ca fiind reglementarea acelor raporturi sociale care iau naștere în procesul exercitării puterii de stat.

O a treia grupă de autori îngustează și mai mult sfera raporturilor reglementate de dreptul de stat, considerînd că obiectul raporturilor de drept de stat îl constituie raporturile în domeniul organizării și activității organelor statului, a relațiilor dintre aceste organe și cetățeni în legătură cu realizarea de către cetățeni a drepturilor și obligațiilor lor în procesul exercitării puterii de stat. Astfel dreptul de stat ar cuprinde numai normele care consacră sistemul reprezentativ sovietic și raporturile legate direct de acesta (instituția cetățeniei, federația și autonomia sovietică, împărțirea administrativ-teritorială etc.) [8]).

Pentru a ne putea pronunța în favoarea unuia sau altuia din punctele de vedere reproduse mai sus, trebuie să pornim de la caracterul specific al raporturilor de drept de stat.

O primă întrebare la care trebuie dat răspuns este aceea dacă toate raporturile care se referă la trăsăturile fundamentale ale sistemului social-economic și ale organizării politice sînt raporturi de drept de stat. După părerea noastră, normele dreptului de stat nu reglementează în exclusivitate aceste raporturi. Dacă luăm de pildă sistemul economic socialist, raporturile de proprietate în cadrul celor două forme ale proprietății socialiste, dreptul de proprietate personală, principiul planificării economiei socialiste, acestea sînt reglementate doar în limitele lor generale de către normele dreptului de stat. Normele constituționale consacră doar principiile de bază, pe care se întemeiază normele dreptului administrativ, ale dreptului financiar, civil, care reglementează în continuare aceste relații. Și în domeniul organizării politice, dacă ne referim spre exemplu la raporturile dintre organele locale executiv-dispozitive, acestea sînt reglementate de normele dreptului administrativ, care se bazează pe principiile centralismului democratic ce se desprind din dispozițiile constituționale cu caracter general și dispozițiile cuprinse în legea de organizare și funcționare a sfaturilor populare.

---

[4]) «Probleme de drept» 1959, nr. 5, p. 51.

[5]) «Советское государство и право» nr. 7, 1957.

[6]) «Советское государство и право», nr. 10, 1956, p. 96.

[7]) «Советское государственное право», Moscova, 1950, p. 4.

[8]) Vezi Lepëşkin A. I., *Cu privire la noțiunea de obiect al dreptului de stat sovietic*, „Probleme de drept», București, 1959, p. 81.

De asemenea, pentru garantarea drepturilor politice și a drepturilor și libertăților cetățenești în afara garanțiilor constituționale, sînt prevăzute garanții juridice cuprinse și în normele dreptului muncii, dreptului administrativ, dreptului familiei, dreptului penal etc.

A caracteriza democratismul adînc al organizării social-economice și politice a statului socialist numai prin modul în care ele sînt reglementate de normele dreptului de stat, este insuficient. Aceasta ar însemna o sărăcire a conținutului și esenței superioare a orînduirii sociale și de stat socialiste.

Pentru a evita aceasta ar trebui să cuprindem pe lîngă normele dreptului de stat și normele care reglementează principiile de bază ale fiecărei ramuri de drept. În acest caz, am ajunge însă la situația de a nu putea scoate în evidență caracterul specific al relațiilor reglementate de fiecare ramură de drept în parte, inclusiv ramura dreptului de stat.

În consecință, nu poate fi deci acceptată definiția cu totul generală și imprecisă potrivit căreia obiectul reglementării juridice a normelor dreptului de stat l-ar constitui raporturile care determină organizarea social-economică și politică a statului socialist.

Esențial în definirea sferei raporturilor de drept de stat este faptul că ele iau naștere în procesul îndeplinirii activității principale a statului, aceea de exercitare a puterii de stat și nu faptul că ele se referă la structura social-economică și organizarea politică a acesteia, întrucît după cum am văzut, unele raporturi principale din domeniile amintite sînt reglementate și de către alte raporturi de drept.

Dacă prima definiție cu privire la obiectul dreptului de stat este prea largă, definiția care pornește de la faptul că normele dreptului de stat ar reglementa numai raporturile de organizare, a structurii și activității organelor statului și cetățeni în legătură cu realizarea de către aceștia a drepturilor și obligațiilor lor în exercitarea puterii de stat, ni se pare prea restrînsă.

În realitate, pe lîngă raporturile privind structura și activitatea organelor statului, precum și cele privind relațiile dintre organele statului și cetățeni în legătură cu realizarea de către aceștia a drepturilor și datoriilor lor fundamentale, dreptul de stat mai cuprinde și alte norme, ca de exemplu acela privind bazele organizării social-economice ale statului socialist. Este adevărat că dreptul de stat nu poate fi definit numai prin aceea că obiectul reglementării sale juridice l-ar constitui organizarea social-economică și politică a statului, pentru motivele expuse mai sus, în același timp însă nu putem elimina din sfera raporturilor de drept de stat, relațiile privind principiile de bază ale organizării social-economice a societății socialiste, cum sînt raporturile legate de consacrarea bazei politice a statului socialist, raporturi ce constituie temeiul pentru stabilirea orînduirii de stat, a sistemului organelor statului etc. Aceste relații sînt consfințite în acte normative — și în primul rînd în Constituție — care emană de la organele puterii de stat, iar consacrarea lor în constituție și legi constituie o manifestare a exercitării puterii de stat.

Nouă ni se pare mult mai indicat pentru stabilirea mai precisă a sferei de raporturi ce constituie obiectul reglementării juridice a normelor dreptului de stat formularea generală în care se arată că această sferă cu-

prinde raporturile ce se nasc în procesul exercitării puterii de stat. Pentru aceasta se cer însă unele precizări cu privire la noțiunea de exercitare a puterii de stat.

3. În literatura noastră juridică prin exercitarea puterii de stat se înțelege de obicei activitatea desfășurată de către organele puterii de stat: Marea Adunare Națională și Sfaturile populare. Aceasta se întemeiază pe art. 4 din Constituția R.P.R. al. 1, în care se spune că: „În R.P.R. puterea aparține oamenilor muncii de la orașe și sate, care o exercită prin Marea Adunare Națională și Sfaturile populare".

Noțiunea de exercitare a puterii de stat cere însă unele precizări. În primul rînd, nu toate actele organelor puterii de stat sînt acte de exercitare a puterii. În conformitate cu art. 26 al Decretului 31/1954 privitor la persoanele fizice și persoanele juridice, sînt, în condițiile legii, persoane juridice atît organele locale ale puterii de stat, cît și organele locale ale administrației de stat. Aceasta înseamnă că Sfaturile populare direct și nu numai prin intermediul Comitetelor lor executive, pot fi și subiecte în raporturile de drept civil. De asemenea, în conformitate cu art. 6 al legii 6/1957, de organizare și funcționare a Sfaturilor populare acestea au în sarcina lor dezvoltarea industriei locale, sprijinirea G.A.C. și G.A.S., organizarea și controlul muncii S.M.T.-urilor, organizarea achizițiilor, realizarea colectărilor, buna gospodărire a fondului silvic, dezvoltarea comerțului de stat ș.a., sarcini pe care în conformitate cu art. 7 al aceleiași legi, Sfaturile populare le îndeplinesc fie direct, fie prin Comitetele lor executive. Este greu de acceptat ideea că, caracterul acestor activități avînd același conținut se schimbă numai în funcție de faptul dacă ele sînt îndeplinite direct de către Sfaturile populare sau de către Sfaturile populare prin intermediul Comitetelor lor executive, fiind acte de exercitare a puterii în primul caz și acte administrative în al doilea caz.

În al doilea rînd, activitatea de exercitare a puterii poate fi îndeplinită și de către alte organe ale statului, afară de Soviete (U.R.S.S.) sau Sfaturile populare și Marea Adunare Națională la noi. Așa de exemplu, în timpul Marelui Război de Apărare a Patriei, în U.R.S.S. a funcționat un organ special, Consiliul superior al Apărării în competența căruia au fost trecute atribuțiile de exercitare a puterii de stat ale Sovietului Suprem al U.R.S.S.

Instituția referendumului, consacrată și de Constituția noastră prin care poporul este consultat direct în legătură cu probleme de importanță deosebită pentru viața statului constituie o formă de manifestare a suveranității populare în exercitarea directă a puterii de stat, fără intermediul organelor reprezentative.

În etapa desăvîrșirii construirii socialismului și apoi a construirii comunismului, în procesul de lărgire continuă a democratismului apar forme noi de exercitare a puterii de către oamenii muncii prin intermediul organizațiilor obștești.

Din toate acestea rezultă că pe de o parte noțiunea de exercitare a puterii nu se referă la toate actele pe care le îndeplinesc organele puterii de stat, iar pe de altă parte, ea nu trebuie legată de activitatea numai a M.A.N. și a Sfaturilor populare.

4. Noțiunea de exercitare a puterii de stat în statul socialist poate fi înțeleasă numai în strînsă legătură cu esența adînc populară a acesteia.

Aparținînd poporului muncitor, întreaga putere este exercitată de către oamenii muncii din țările socialiste prin organele statului. În modul cel mai deplin însă, oamenii muncii își exercită puterea prin organe unice, reprezentative, ale puterii de stat: Sovietele în U.R.S.S., Marea Adunare Națională și Sfaturile populare în R.P.R., Adunările naționale și populare, Consiliile naționale și sfaturile populare în celelalte țări democrat-populare. Conținutul material al activității de exercitare a puterii se concretizează în primul rînd în atribuțiunile date în competența organelor puterii de stat prin Constituție și legi. Trebuie precizat însă că nu orice activitate a organelor puterii de stat este și o activitate de exercitare a puterii de stat, ci numai acele acte în care se manifestă plenitudinea puterii acestora ca organe purtătoare a suveranității poporului muncitor. Astfel, un act prin care un sfat popular ar achiziționa un imobil, cumpărîndu-l este un act civil și nu un act de exercitare a puterii, în schimb întreaga activitate de conducere a construcției economice și social-culturale socialiste pe plan local de către Sfaturile populare sînt acte în care se manifestă caracterul lor ca organe ale puterii și în consecință, ele sînt acte de exercitare a puterii de stat.

În modul cel mai înalt, exercitarea puterii de stat se manifestă în activitatea Marii Adunări Naționale — organul care reprezintă la cel mai înalt nivel voința și interesele întregului popor muncitor. Întruchipînd suveranitatea de stat, care în statul socialist se identifică cu suveranitatea populară, Marea Adunare Națională se bucură de plenitudinea puterii în statul nostru democrat-popular. Dat fiind însă complexitatea sarcinilor ce stau în fața statului socialist, puterea de stat se realizează și prin alte forme de activitate (executiv-dispozitivă, judecătorească și de supraveghere a respectării legilor) cărora le corespund organe de stat specializate (administrative, instanțe judecătorești, procuratură). Prin esența lor, aceste forme de activitate nu se deosebesc de aceea a exercitării puterii de stat, întrucît prin ele se realizează aceeași putere unică a oamenilor muncii de la orașe și sate.

Activitatea de exercitare a puterii de stat este însă activitatea principală a statului, prin care se înfăptuiește în modul cel mai deplin puterea oamenilor muncii, în timp ce activitățile celelalte ale statului sînt forme de realizare a puterii de stat, subordonate acesteia. Așa se explică de ce organele care realizează aceste activități (administrative, judecătorești, procuratură), sînt subordonate pe plan central organelor puterii de stat.

În concluzie, pentru a exprima mai bine conținutul noțiunii de exercitare a puterii de stat, trebuie spus că ea constă în activitatea pe care organele statului și în primul rînd Sfaturile populare și Marea Adunare Națională, o îndeplinesc în vederea înfăptuirii în modul cel mai deplin a puterii oamenilor muncii de la orașe și sate, activitate în care se manifestă plenitudinea puterii și suveranității reale a poporului.

Înțelegînd în acest fel noțiunea de exercitare a puterii de stat, vom putea determina care sînt grupele mari de relații ce se nasc în procesul de exercitare a puterii, aceste relații fiind reglementate de normele dreptului de stat.

5. Plenitudinea puterii și suveranitatea poporului în statul socialist se manifestă în faptul că poporul muncitor hotărăște el însuși asupra formei orînduirii de stat, formă ce este determinată de orînduirea socială, (ba-

za economică, structura de clasă a societății și baza ei politică). Consacrarea în Constituție a principiilor de bază ale orînduirii sociale reprezintă o manifestare a puterii de stat și sub acest aspect ele constituie obiectul dreptului de stat. Normele dreptului de stat consacră aceste principii în linii generale în măsura în care este necesar pentru determinarea naturii de clasă a statului socialist, a esenței sale ca stat al dictaturii clasei muncitoare. În mod special, în sfera ramurii dreptului de stat intră normele ce se referă la baza politică a societății, la acele organe prin care clasa dominantă își exercită în modul cel mai direct dictatura ei.

În sfera proprie de reglementare a dreptului de stat intră și problemele referitoare la orînduirea statului. Stabilirea formei de guvernămînt, a formei de organizare a statului, precum și a regimului său politic constituie o manifestare directă, în gradul cel mai înalt a puterii poporului în statul socialist. Prin normele sale dreptul de stat reglementează raporturile din tre stat în totalitatea sa și părțile sale componente, precum și acele raporturi care în ansamblul lor determină situația juridică a individului, membru al societății socialiste față de statul socialist (raporturile de cetățenie, drepturile și datoriile fundamentale ale cetățenilor).

Exercitîndu-și puterea lor oamenii muncii de la orașe și sate în statul socialist stabilesc și principiile organizării și funcționării tuturor organelor statului. Raporturile dintre diferitele organe de stat constituite într-un sistem unic în vîrful căruia stă organul suprem al puterii de stat vor fi deci și ele reglementate de normele dreptului de stat.

În această privință nu sîntem de părerea autorilor care afirmă că numai normele care reglementează relațiile sociale legate nemijlocit de modul de formare, organizarea și activitatea organelor puterii de stat centrale și locale ar constitui obiectul reglementării dreptului de stat, iar normele ce reglementează relațiile sociale legate nemijlocit de formarea, structura și activitatea altor organe ale statului, ca de exemplu, activitatea organelor administrației de stat, ar fi reglementate de normele ramurilor respective de drept, în cazul nostru, de dreptul administrativ[9]). În sfera de reglementare a dreptului de stat intră — după părerea noastră — raporturile de bază legate de organizarea și funcționarea tuturor organelor statului socialist. O dovadă o constituie și faptul că aceste raporturi sînt reglementate în primul rînd pe cale constituțională.

Stabilirea unor norme generale care să reglementeze relațiile de bază dintre diferitele organe ale statului, fie că e vorba de organe ale administrației de stat, instanțe judecătorești sau organe de procuratură, nu constituie o manifestare specifică a activității executive dispozitive sau a activității judiciare, respectiv a aceleia desfășurată de organele procuraturii. Principiile pe care se întemeiază organizarea și activitatea organelor statului socialist au o importanță deosebită. În ele se manifestă cu deosebită putere democratismul și superioritatea organizării de stat socialiste și sînt izvorîte din însăși baza economică, orînduirea socială și de stat socialistă. Dat fiind importanța acestor principii, consacrarea lor pe cale juridică, precum și a normelor care reglementează raporturile esențiale dintre diferitele

9) Vezi: Г. И. Петров, Сущность советского административного права, Изво ЛГУ 1959, p. 116–117.

verigi în cadrul fiecărei categorii de organe ale statului reprezintă un aspect al activității de exercitare a puterii de stat, și în consecință, ele sînt reglementate de normele dreptului de stat.

În sfera de reglementare a dreptului de stat intră și normele care reglementează relațiile de bază legate de participarea organizațiilor obștești într-o măsură din ce în ce mai mare la îndeplinirea sarcinilor dictaturii clasei muncitoare. Aceste norme reprezintă o importanță deosebită în condițiile actuale de dezvoltare, de lărgire continuă a democratismului socialist.

Aceasta a fost subliniat și la Congresul al III-lea al P.M.R. Așa cum relevă tov. Chivu Stoica, în cuvîntul său la Raportul asupra activității C.C. al P.M.R. prezentat de tov. Gh. Gheorghiu-Dej : „...înmulțirea formelor și metodelor prin care masele muncitoare participă la viața de stat și obștească constituie o caracteristică a dezvoltării viitoare a statului nostru"[10]).

În concluzie, din cele expuse pînă aici rezultă că obiectul dreptului de stat ca ramură principală a dreptului R.P.R., îl constituie reglementarea raporturilor legate de exercitarea puterii de stat. Înțelegînd prin noțiunea de exercitare a puterii de stat activitatea pe care organele statului și în primul rînd Marea Adunare Națională și Sfaturile populare o îndeplinesc în vederea înfăptuirii în modul cel mai deplin a puterii oamenilor muncii de la orașe și sate, normele dreptului de stat vor reglementa relațiile sociale legate de consacrarea pe cale constituțională a principiilor fundamentale ale orînduirii sociale (în special cele ce se referă la baza politică) ; relațiile privind orînduirea de stat (formă de guvernămînt, formă de organizare a statului, regimul politic) ; raporturile dintre stat în totalitatea sa și părțile sale componente, relațiile dintre diferite organe ale statului constituite în sistem, precum și acele raporturi care determină situația juridică a individului, membru al societății socialiste față de statul socialist (cetățenie, drepturile și datoriile fundamentale ale cetățenilor, drepturile electorale etc.) ; relațiile de bază izvorîte din participarea organizațiilor obștești într-o măsură din ce în ce mai mare la realizarea sarcinilor dictaturii clasei muncitoare.

О ПРЕДМЕТЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО ПРАВА В РНР

Краткое содержание

В юридической литературе социалистических стран ведутся дискуссии относительно формулирования соответсвенного определения предмета государственного права, главная отрасль социалистического права.

Исходя из того, что в определении всех отраслей права главным критерием является предмет правовой регламентации, настоящее сообщение посвящено вопросу ограничения сферы общественных отношений, регламентируемых нормами государственного права. В то же время в собщении выявляются специфические черты, которые отличают эти отношения от общественных отношений, являющихся предметом регламентации других отраслей социалистического права.

10) *Congresul al III-lea al P.M.R.*, Edit. politică, Buc., 1960, p. 171.

CONSIDÉRATIONS SUR L'OBJET DE DROIT CONSTITUTIONNEL DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

Résumé

Dans la littérature juridique des pays socialistes, des discussions se sont déroulées au sujet d'une définition appropriée de l'objet du droit constitutionnel — qui constitue la branche la plus importante du droit socialiste.

En partant de la constatation que pour définir n'importe quelle branche du droit, le principal critérium est l'objet de la réglementation juridique, l'auteur s'arrête sur la délimitation de la sphère des relations sociales, réglementées par les normes du droit constitutionnel et sur les traces spécifiques qui les distinguent des relations sociales dont l'objet est la réglementation d'autres branches du droit socialiste.

ROLUL COMISIILOR DE ÎMPĂCIUIRE ÎN RESPECTAREA DE CĂTRE CETĂŢENI A NORMELOR DE CONVIEŢUIRE SOCIALISTĂ

DE

de M. DVORACEK

Universitatea „Al. I. Cuza", Iaşi

Democratizarea continuă a aparatului nostru de stat, îşi găseşte expresia în creşterea importanţei formelor obşteşti de înrîurire, educare şi reeducare, exercitate nemijlocit de colectivitatea oamenilor muncii.

Examinarea comisiilor de împăciuire sub aspectul rolului acestora în educarea cetăţenilor în spiritul respectării normelor de convieţuire socialistă, trebuie privită în strînsă legătură cu problemele pe care le ridică democratizarea continuă a aparatului nostru de stat.

Ştiut este că V. I. Lenin a văzut în sovietele de deputaţi ai celor ce muncesc, organizaţia cea mai democratică, cu cel mai larg caracter de masă, care leagă partidul cu masele, înainte de toate pe linie de stat. „Puterea sovietică — arăta Lenin — nu este altceva decît forma organizatorică a dictaturii proletariatului, a dictaturii clasei de avangardă, care ridică la un democratism nou, la o participare de sine stătătoare în conducerea statului, zeci şi zeci de milioane de oameni ai muncii, care prin propria lor experienţă învaţă să vadă în avangarda disciplinată şi conştientă a proletariatului, pe conducătorul cel mai sigur" [1]).

Perfecţionarea vieţii de stat socialiste, dezvoltarea continuă a democraţiei socialiste, îşi găsesc expresia în atragerea oamenilor muncii la realizarea funcţiilor statului, ceea ce constituie un mijloc puternic de educare a maselor în spiritul respectării normelor de convieţuire socialistă.

În această privinţă sfaturile populare constituie exemplul cel mai grăitor, ele antrenînd la înfăptuirea sarcinilor lor mase de oameni ai muncii care, prin comisii permanente, comitete de cetăţeni, comitete de stradă şi alte forme, contribuie la formarea unei opinii publice ferme, îndreptate spre apărarea ordinei de drept democrat-populare.

Concomitent cu antrenarea tot mai largă a oamenilor muncii la realizarea funcţiilor statului, a apărut şi se lărgeşte procesul de transmitere a unor sarcini de la organele de stat la organizaţiile obşteşti, situaţie care duce la lărgirea şi consolidarea democraţiei socialiste. Organizaţiile obşteşti ale oa-

---

1) V. I. Lenin, *Despre munca aparatului de stat sovietic*, p. 21.

menilor muncii se dezvoltă an de an acumulează experiență și rezolvă tot mai competent anumite probleme pe care le iau asupra lor de la organele de stat, lărgind astfel neîncetat activitatea lor practică de educare comunistă a maselor de oameni ai muncii.

Formele prin care se realizează această activitate sînt frecvente și variate, constituind o întreagă rețea și din care amintim : Comisiile pentru soluționarea litigiilor de muncă din instituții și întreprinderi — veghează la respectarea drepturilor și obligațiilor legale ale cetățenilor din cadrul raporturilor de muncă — Consiliile de judecată din întreprinderi și instituții — rezolvă cazurile în care lucrătorii respectivelor unități săvîrșesc acte antisociale la locul de muncă — Comisiile de împăciuire de pe lîngă Comitetele executive ale Sfaturilor populare — al căror scop este îndreptat în principal în direcția asigurării respectării normelor de conviețuire socialistă.

Acestea sînt numai cîteva aspecte dintr-o întreagă rețea de forme organizatorice, prin intermediul cărora masele largi dau expresie conștiinței lor juridice și prin care se manifestă forța opiniei publice înaintate.

Masele tot mai largi de oameni ai muncii antrenați în rezolvarea problemelor de interes obștesc, cunoscînd tot mai temeinic aceste probleme devin o forță activă și pricepută în combaterea manifestărilor negative de încălcare a legilor și a celorlalte reguli de conviețuire socialistă.

De aceea, lupta împotriva unor astfel de manifestări poate și trebuie să fie dusă nu numai prin activitatea represivă a organelor de stat ci și pe calea antrenării pe scară largă a oamenilor muncii și a organizațiilor obștești în vederea educării cetățenilor în spiritul respectării normelor de conviețuire socialistă. Aceasta este o necesitate obiectivă al cărei cîmp se lărgește pe măsura consolidării relațiilor de producție socialiste.

Intre formele organizatorice prin intermediul cărora masele largi sînt educate în spiritul respectării normelor de conviețuire socialistă se numără și comisiile de împăciuire.

Ele au luat ființă în baza decretului 132 din 26 martie 1957, cu scopul de a se încerca, prin bună învoială, aplanarea unor conflicte intervenite între cetățeni și prevenirea nașterii de procese în fața instanțelor de judecată.

Potrivit acestui decret s-au înființat pe lîngă comitetele executive ale sfaturilor populare comunale, orășenești, și de raion orășenesc, astfel de comisii de împăciuire, iar practica activității lor arată că în foarte multe cazuri persoanele în conflict s-au împăcat în fața acestor comisii, renunțînd de a se mai adresa instanțelor de judecată.

Astfel, din situația judecării proceselor de către comisiile de împăciuire de pe lîngă comitetul executiv al sfatului popular al orașului Iași în anul 1958 din totalul de 5.014 cauze înregistrate, părțile s-au împăcat în 73,14% din pricini, iar din restul neîmpăcați — în proporție de 26,86% — nu avem certitudinea totalei lor adresări instanțelor de judecată. De asemenea în anul 1960 pînă la ora actuală din totalul de 4.149 cauze înregistrate părțile s-au împăcat în 81,57% din pricini [2]).

2) Din situația judecării proceselor de către comisiile de împăciuire de pe lîngă comitetul executiv al sfatului popular oraș Iași pe anii 1958 și 1960.

Competența acestor comisii a fost fixată prin decret[3]) și cuprinde judecata cauzelor care prezintă un pericol social mai redus cum ar fi: lovirile simple, insulta, strămutarea de hotar, tulburarea de posesie, unele infracțiuni locative, degradarea lucrului altuia ș.a.

În toate aceste situații partea vătămată nu se poate adresa cu plîngerea sa direct instanței de judecată fără a face mai întîi dovada că nu s-a ajuns în pricina respectivă la împăcare în fața comisiei de împăciuire, sau că făptuitorul nu a respectat angajamentul luat în fața acestei comisii, sau că procedura de împăcare nu s-a îndeplinit în termenul prevăzut de lege.

Această instituție prezintă importanță nu numai prin degrevarea rolurilor instanțelor de judecată de sub povara a sute de reclamații și plîngeri directe, care ar fi trebuit judecate, ci în primul rînd un prilej de educare a maselor de cetățeni, de prevenire a săvîrșirii de infracțiuni, de sădire în conștiința lor a principiilor noi ale moralei socialiste.

Observăm aici, și preocuparea legiuitorului socialist de a preveni nașterea de procese inutile, pierderea timpului, și cheltuielile zadarnice din partea oamenilor muncii, iar în același timp de a asigura o temeinică judecare a plîngerilor prezentate.

Rolul comisiilor de împăciuire în educarea cetățenilor în spiritul respectării normelor de conviețuire socialistă prezintă o importanță deosebită în perioada actuală de dezvoltare socialistă a statului nostru.

Regulile de conviețuire sînt cerințe pe care societatea sau o anumită clasă le pun în ceea ce privește comportarea omului. Comportarea morală a acestuia presupune în mod necesar existența noțiunii obligațiilor lui — a normelor de comportare — față de societate. Aprecierea însă a comportării oamenilor, din punctul de vederea al normelor de conviețuire în societate, a fost exprimată în toate epocile istorice, însă diferit, în funcție de interesele de clasă ale societății împărțită în clase antagonice, sau de interesele marii majorității sau a întregului popor în socialism și comunism.

De aici nu reiese însă că normele de conviețuire socialistă care reprezintă o treaptă nouă calitativ superioară în progresul moral al societății, nu și-ar găsi dezvoltarea și în sistemele etice sau în normele morale progresiste din trecut, sau în regulile elementare ale conviețuirii omenești care există de veacuri. Ba dimpotrivă, în lucrarea: *Statul și revoluția*, Lenin arată că în societatea comunistă, unde nu există clase, oamenii ...„eliberați de robia capitalistă. . . se vor deprinde treptat să respecte regulile elementare de conviețuire cunoscute de secole, repetate de mii de ani în toate perceptele, să le respecte fără să fie constrînși la aceasta prin violență, fără subordonare, fără aparatul special de constrîngere care se numește stat“.

Știut este că anumite reguli elementare de conviețuire în societatea împărțită în clase antagonice, sînt în permanență încălcate și de aceea clasa dominantă în societate prin intermediul statului folosește forța de constrîngere pentru a-i sili pe oameni să le respecte. În același timp, aceste reguli sînt necesare pentru societatea omenească în ansamblu, deoarece ele exprimă cerințele elementare, obligatorii, ale vieții în comun a oamenilor, cerințe fără de care această viață nu ar fi posibilă.

---

3) Decretul 132 din 26 martie 1957 cu modificările aduse ulterior.

Cu toate acestea clasa dominantă în societatea bazată pe exploatare poate nesocoti și nesocotește cele mai elementare reguli de conviețuire, atunci cînd acest lucru îi este util împotriva clasei asuprite. Pe de altă parte masele populare, adevărații purtători ai regulilor elementare de conviețuire, în condițiile exploatării și ale mizeriei nu pot să le respecte cu strictețe.

Numai înlocuirea societății exploatatoare printr-o societate nouă socialistă crează condițiile necesare respectării de către oameni a normelor conviețuirii omenești. Dar nu numai atît, în societatea socialistă aceste norme au un conținut calitativ nou, exprimat prin grija deosebită față de om, prin educarea oamenilor în spiritul superiorității colectivismului asupra individualismului burghez, în spiritul interesului obștesc ca principal interes al omului, în spiritul unei atitudini noi față de muncă — privită ca o chestiune de onoare. Noțiunile de datorie, onoare și conștiință morală capătă un conținut calitativ superior în orînduirea socialistă, iar prietenia, căsătoria, familia cu totul alte baze

Deși pentru marea majoritate a oamenilor din societatea noastră respectarea regulilor de conviețuire socialistă a devenit o deprindere, totuși, datorită rămășițelor capitalismului în conștiința oamenilor, mai există încă cazuri de încălcare a regulilor de conviețuire, a căror apărare este asigurată atît prin forța opiniei publice înaintate cît și prin intermediul normelor juridice.

Scoțînd în evidență particularitățile construirii socialismului în etapa actuală de dezvoltare a țării noastre Documentele Congresului al III-lea al P.M.R. au atras atenția asupra procesului de lărgire continuă a funcției economico-organizatorice și cultural-educative, lărgire determinată de sarcinile tot mai complete puse, între altele, de ridicarea continuă a nivelului de trai al maselor muncitoare și consolidarea relațiilor de producție socialiste.

„Trebuie să imprimăm muncii politice de masă — arăta tov. Gh. Gheorghiu-Dej în *Raportul la Congresul al III-lea al P.M.R.* — mai multă operativitate, mai multă preocupare pentru eficacitatea și rezultatele ei practice; fiecare sarcină dată de partid, fiecare apreciere sau indicație privind un sector sau altul al activității de stat, economice, culturale, să formeze obiectul unei munci politice vii și combative pentru ca cei cărora le sînt destinate aceste indicații să le cunoască și să și le însușească pentru a putea să le aplice cît mai bine în viață".

Aceste documente proiectează lumină și asupra lărgirii rolului educativ pe care-l au atît organele statului, cît și organizațiile obștești în educarea cetățenilor în spiritul respectării normelor de conviețuire socialistă.

Acest lucru face ca rolul și importanța comisiilor de împăciuire de pe lîngă Comitetele executive ale Sfaturilor populare să crească mereu, iar componența acestora să fie în centrul atenției atît a organelor de stat, organizațiilor obștești, cît și a cetățenilor.

Membrii acestor comisii nu trebuie să-și mărginească activitatea numai la o încercare formală de a împăca părțile în litigiu, sau de a elibera procesul-verbal doveditor al neînțelegerii părților, care să constituie dovada îndeplinirii unei anumite forme procedurale. Membrii acestor comisii se cer a fi persoane înzestrate cu înalte calități morale devotați față de interesele obștești care să ia parte activă în procesul de împăcare a părților, care să depună o muncă susținută în vederea educării conștiinței juridice a maselor,

și care să contribuie prin activitatea lor la procesul de transformare a normelor de conviețuire socialistă în calități morale ale oamenilor cu care ei vin în contact.

Ținînd seama de aceste cerințe Comitetul executiv al Sfatului popular al orașului Iași a analizat în repetate rînduri munca celor 16 comisii de împăciuire, scoțînd în evidență activitatea membrilor care au manifestat o atitudine tovărășească față de părțile în litigiu, care duc o intensă muncă de lămurire a acestora în vederea împăcării, precum și o permanentă mobilizare, îndrumare a membrilor comisiilor de împăciuire respective, dispunînd în același timp înlocuirea acelor membrii care nu și-au îndeplinit sarcinile.

Desigur că procesul de transformare a normelor de convieturie socialistă în calități morale inerente omului, nu este nici pe departe un proces spontan. El necesită o muncă educativă de zi cu zi, o muncă organic legată de practică, de viață, de combaterea viciilor, a deprinderilor și obiceiurilor rele etc.

În linii generale obiectivele activității educative a comisiilor de împăciuire constau în a face pe oameni să înțeleagă caracterul nou al dreptului nostru, de a le crea convingerea necesității respectării acestui drept, convingerea că orice încălcare a lui lovește în interesele lor și servește interesele dușmanilor lor, de a cultiva la cetățeni conștiința datoriei sociale, ura față de asuprire și exploatare, de a contribui la consolidarea relațiilor cu adevărat umane între oameni.

Ori, îndeplinirea acestor obiective necesită o muncă mai migăloasă și poate cîteodată mai greu de realizat din partea membrilor acestor comisii, în comparație cu celelalte forme de care am amintit și în special în comparație cu consiliile de judecată din întreprinderi și instituții și comisiile pentru soluționarea litigiilor de muncă. Această dificultate se explică atît prin scopul deosebit al acestor forme organizatorice — și anume: împăcarea părților, soluționarea diferitelor litigii, cît și prin sfera lor de activitate.

Dacă comisiile pentru soluționarea litigiilor de muncă și consiliile de judecată din întreprinderi și instituții intervin la locul de muncă, fie între întreprindere și salariați, fie între salariați între ei, și unde teama unor măsuri de constrîngere s-au oprobiul colectivului pot pune stavilă unor eventuale încălcări a normelor de conviețuire socialistă, cauzele deduse în fața comisiilor de împăciuire se produc în majoritatea lor într-o sferă mai restrînsă — sfera relațiilor personale.

Deși cauzele deduse în fața acestor comisii par minore la prima vedere, prin faptul că actele socialmente periculoase nu apar atît de evident, totuși rolul comisiilor de împăciuire este deosebit de important întrucît pricinile deduse în fața lor, reflectă aspecte ale relațiilor de zi cu zi dintre cetățeni. Ori, tocmai în relațiile personale, în viața de toate zilele a oamenilor sînt mai viabile tarele vechii societăți, care se exprimă în încălcarea regulilor elementare ale conviețuirii, în beție și huliganism, în atitudinea nedemnă față de femei, copii, familie etc. Această comportare a oamenilor în viața de toate zilele, lupta împotriva rămășițelor trecutului care mai persistă în relațiile personale, nu pot să nu preocupe opinia noastră publică deoarece aceste rămășițe aduc un prejudiciu serios intereselor sociale.

Examinarea rolului educativ al comisiilor de împăciuire mai ridică — între altele — probleme legate atît de instruirea membrilor acestor comisii,

în sensul cunoașterii principalelor texte — la care se referă însuși decretul de instituire a acestora — cît și de cunoașterea activității acestor comisii de către cetățeni, cunoaștere exercitată printr-o acțiune de largă publicitate. Este pe deplin justificată cerința cunoașterii de către membrii comisiilor de împăciuire a principalelor texte de lege, întrucît numai astfel acestea vor avea rezultate pozitive în procesul de împăcare a părților, și deci implicit a educării lor în spiritul respectării normelor de conviețuire socialistă. De asemenea este pe deplin justificată cerința unei largi publicități, atît în ceea ce privește activitatea practică de împăcare a părților, cît și rezultatele acestei activități.

Vorbind la Congresul al XI-lea al P.C. (b) din Rusia, V. I. Lenin a scos în evidență rolul propagandistic-educativ și în același timp mobilizator al decretelor arătînd: „muncitorului și țăranului simplu noi îi prezentăm dintr-odată ideile noastre despre politică sub formă de decrete. Ca urmare a acestui fapt am cîștigat acea încredere enormă de care ne-am bucurat și ne bucurăm în rîndul maselor populare".

Aceste cuvinte aruncă lumină asupra importanței cunoașterii legislației statului de dictatură a proletariatului, de către masele muncitoare din țara noastră, întrucît, nimic nu le va face să înțeleagă caracterul nou al dreptului nostru, nimic nu le va convinge mai ușor de importanța respectării lui, decît cunoașterea conținutului noii noastre legislaturi.

Marea forță a influenței preventiv-educative a colectivității față de cei care încalcă legile nu a fost încă folosită suficient, deși practica activității de pînă acum arată că în marea majoritate a cazurilor rezultatul influenței colectivului dintr-o întreprindere sau instituție este mai mare decît aplicarea unor pedepse severe de ordin disciplinar, contravențional sau chiar penal, cînd cazurile concrete de acest fel sînt aduse la cunoștința masei din colectivele respective și rezolvate cu ajutorul acesteia.

Creșterea rolului colectivității în lupta împotriva încălcărilor legii și a celorlalte reguli de conviețuire socialistă, participarea tot mai largă a oamenilor muncii la această luptă, va crea condițiile necesare înfrîngerii și lichidării manifestărilor cu caracter antisocial, condițiile rezolvării pe cale obștească — adică pe calea îndreptării prin convingere, cu ajutorul colectiviății — acelor care se abat de la normele conviețuirii socialiste.

РОЛЬ ПРИМЕРИТЕЛЬНЫХ КОМИССИИ В СОБЛЮДЕНИИ ГРАЖДАНАМИ НОРМ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО ОБЩЕЖИТИЯ

Краткое содержание

Автор в своем сообщении выявляет некоторые аспекты в связи с значением примерительных комиссии для воспитания граждан в духе соблюдения норм социалистического общежития.

Учрежденныя Декретом № 132 от 26. III. 1957 при Исп. Ком. сельсоветов и горсоветов примерительные Комиссии содействуют примерению сторон в целой серии конфликтов которые находятся в их компетенции согласно указанному Декрету как то: легкие побои, оскорбление, межевые правонарушения, жилищные правонарушения и т. д.

Сообщение подчеркивает особенное значение этих комиссии в процессе поступательной демократизации нашего государственного аппарата, подчеркивая положительные результаты в деятельности 16 примерительных комиссии организованных при Исп. Ком. Ясского горсовета.

Основываясь на документах III-го Съезди Румынской Рабочей Партии, которые придают особое значение упрочению социалистических производственных отношении, автор выявляет роль этих государственных органов и общественных организации в деле воспитания граждан в духе соблюдения норм социалистического общежития.

LE RÔLE DES COMMISSIONS DE CONCILIATION DANS UN ETAT SOCIALISTE

Résumé

L'auteur de cette communication présente quelques aspects de l'activité des commissions de conciliation, afin de montrer leur importance en ce qui concerne l'éducation des citoyens et le respect que ceux-ci doivent aux normes de coexistence, etablies par un etat socialiste.

Constituées — par le décret Nr. 132 du 26 mars 1957 — auprès des Comités exécutifs des Conseils populaires, les commissions de conciliation ont le rôle de concilier les parties dans les infractions mentionnées par un décret spécial comme étant de leur compétence : coups et blessures, insultes, déplacement de bornes, certains conflicts locatifs, etc.

La communication souligne l'importance spéciale de ces commissions dans la démocratisation de notre appareil d'etat, en mettant en évidence les résultats positifs dans l'activité des 16 commissions de conciliation, instituées auprès du Comité exécutif du Conseil populaire de Jassy.

Se rapportant aux Documents du III-e Congrès du Parti Ouvrier Roumain, qui accordent une grande importance à la consolidation des relations de production socialistes, l'auteur en dégage une série de conclusions concernant le rôle des organes d'état et des organisations sociales dans l'éducation des citoyens d'un état socialiste.



I. P. I. — cd. 2713

10 lei